SCRIPTORES ROMANI.

TOMUS VIGESIMUS SECUNDUS.

C. C. TACITUS.

C. CORNELII

TACITI

OPERA

EX RECENSIONE

IO. AUGUSTI ERNESTI

DENUO CURAVIT

J. J. OBERLINUS.

CUM NOTIS SELECTIS.

TOM: II.

BOSTONIAE: WELLS ET LILLY.

MDCCCXVII.

BOSTONIAE : WELLS ET LILLY,
Typographis.

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSV DIVI AVGVSTI

ANNALIVM

LIBER QVARTVS DECIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Nero matris caedem agitat, incitante Poppaea.* 2. *Agrippina incestum tentat, an Nero potius?* 3: *De caede matris deliberat Nero. Aniceti consilium.* 4. *Agrippinae cum Nerone, scelus celante, convivium.* 5. *Mari mergenda aegre evadit. Acerronia remis conficitur.* 6. *Agrippina dissimulat.* 7. *Nero trepidat, cum Burro et Seneca deliberat. Anicetus caedem Agrippinae suscipit et* 8. *perpetrat.* 9. *Agrippinae viles exsequiae.* 10. *Nero conscientia vecors adulatione erigitur.* 11. *Litteris ad Senatum matrem etiam post fata criminatur.* 12. *Senatus turpiter adulatur. Thrasea Paetus virum se praestat. Nero mite ingenium adfectat.*

13. *Vrbem intrat anxius: blanditias expertus, in omnes libidines se effundit;* 14. *citharoedus, auriga, nobiles ad paria flagitia adigit.* 15. *Iuvenalia. Nero in scena. Augustanos conscribit.* 16. *carmina pangit. philosophos ridet.* 17. *Caedes inter Nucerinos et Pompeianos occasione gladiatorii spectaculi.* 18. *Blaesus damnatur.*

Strabo absolvitur. 19. *Mors Domitii Afri, M. Servilii.* 20. *Quinquennale ludicrum Romae. Varia de ludis fama, eorum vituperia,* 21. *laudes et excusatio. Nero eloquentiae victor.* 22. *Portentis commotus Rubellium Plautum in exilium agit.*

23. *Corbulo Mardorum latrocinia punit.* 24. *percussorem vitat, Tigranocerta capit.* 25. *Hyrcanos in societatem recipit.* 26. *Tiridatem arcet ab Armenia, quam tradit Tigrani, Syriae praeficitur.* 27. *Puteoli, Tarentum, Antium, coloniae.* 28. *Comitia Praetoria. Vibius damnatus.*

29. *Clades Britannica. Suetonius Monam invadit,* 30. *incolas domat.* 31. *Iceni, Boadicea duce, et Trinobantes rebellant,* 32. *Camalodunum expugnant; Petilium Cerialem cum nona legione fundunt;* 33. *a Suetonio desertum Londinium et Verulamium spoliant, cives et socios Romanorum trucidant.* 34—37. *Boadiceam ferocientem superat Suetonius. Ipsa veneno vitam finit. Poenius Postumus gladio se transigit.* 38. *Classicianus, Suetonio discors, res turbat.* 39. *Missus Polycletus hostibus est irrisui. Suetonio Petronius Turpillanus successor datus.*

40. 41. *Ob falsum testamentum damnati.* 42. *Pedanius Secundus, urbis Praefectus, a servis caesus.* 43. 44. *In eos lege agi vult C. Cassius, et* 45. *contra aliorum sententiam obtinet. Populum supplicio renitentem Nero increpat.* 46. *Tarquitius Priscus damnatus. Census per Gallias actus.* 47. *Mors et laus Memmii Reguli.* 48. *Antistius maiestatis delatus,* 49. *a Thrasea defensus.* 50. *Fabricius Veiento, calumniae reus, Italia pellitur.*

51. *Burri mors, laus, successores Rufus et Tigellinus.* 52—54. *Criminationes discutere parat Seneca apud Caesarem et commeatum petit, qui* 55. 56. *subdole respondet.* 57—59. *Rufum imminuit Tigellinus, Plauto et Sullae periculum struit, eos opprimit.*

60. *Nero, ducta Poppaea, Octaviam amolitur. tum hanc revocat,* 61. *laetante Populo. Poppaeae mox honos repositus. eius doli.* 62—64. *Aniceti scelere Octavia in exilium pulsa necatur in Pandateria. Temporum infelicitas.* 65. *Libertos Doryphorum et Pallantem veneno tollit Nero. Seneca incusatur. Piso Neroni insidiatur. Gesta haec annis circiter quattuor.*

C. VIPSTANO. C. FONTEIO CAPITONE.
IMP. NERONE. IV. COSSO CORNELIO LENTVLO.
C. CAESONIO PAETO. C. PETRONIO TVRPILIANO
P. MARIO CELSO. L. ASINIO GALLO. COSS.

CAIO Vipstano, Fonteio coss. diu meditatum sce- 1
lus non ultra Nero distulit, vetustate imperii coalita audacia, et flagrantior in dies amore Poppaeae, quae sibi matrimonium et discidium Octaviae, incolumi Agrippina, haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias incusare Principem, et 'pupil'lum' vocare, 'qui iussis alienis obnoxius, non modo 'Imperii, sed libertatis etiam indigeret. Cur enim 'differri nuptias suas? formam scilicet displicere et 'triumphales avos? an fecunditatem et verum ani'mum? timeri, ne uxor saltem iniurias Patrum, iram 'populi adversus superbiam avaritiamque matris, 'aperiat. Quod si nurum Agrippina non nisi filio 'infestam ferre possit, reddatur ipsa Othonis coniugio. 'ituram quoquo terrarum, ubi audiret potius contume'lias Imperatoris, quam viseret, periculis eius inmix'ta.' Haec atque talia, lacrimis et arte adulterae penetrantia, nemo prohibebat; cupientibus cunctis

Triumphales avos] Vnum tantum, Poppaeum Sabinum. *Lips.* Parentes, liberos, filios, et similia in plurali dici, etiam cum de uno sermo est, hodie notissimum. *Ern.* De Poppaeo IV. 39.

Othonis coniugio] *Vide XIII. 45*, 46.

infringi matris potentiam, et credente nullo, usque
2 ad caedem eius duratura filii odia. Tradit Cluvius, 'Agrippinam ardore retinendae potentiae eo usque 'provectam, ut medio diei, cum id temporis Nero 'per vinum et epulas incalesceret, offerret se saepius 'temulento comptam et incesto paratam. Iamque, 'lasciva oscula et praenuntias flagitii blanditias 'adnotantibus proximis, Senecam contra muliebres 'inlecebras subsidium a femina petivisse: inmissam-'que Acten, libertam, quae, simul suo periculo, et 'infamia Neronis anxia, deferret, pervulgatum esse 'incestum, gloriante matre, nec toleraturos milites 'profani Principis imperium.' Fabius Rusticus, 'non Agrippinae, sed Neroni cupitum id,' memorat, 'eiusdemque libertae astu disiectum.' Sed, quae Cluvius, eadem ceteri quoque auctores prodidere, et fama huc inclinat: seu concepit animo tantum inmanitatis Agrippina, seu credibilior novae libidinis meditatio in ea visa est, quae, puellaribus annis, stuprum cum Lepido, spe dominationis, admiserat, pari cupidine usque ad libita Pallantis provoluta, et
3 exercita ad omne flagitium patrui nuptiis. Igitur Nero vitare secretos eius congressus: abscedentem in hortos, aut Tusculanum, vel Antiatem in agrum, laudare, *quod otium lacesseret*. Postremo, ubicumque haberetur, praegravem ratus, interficere constituit: hactenus consultans, *veneno, an ferro, vel qua alia vi*. placuitque primo venenum. Sed inter epulas Princi-

Exercita] Pricaeus ad Apul. Met. 9. p. 563. vult *exercitata*, sed non necesse. Sic enim et 4, 11. H. 4, 4. etc.

Otium lacesseret] i. e. capesseret, uti inciperet.

pis si daretur, referri ad casum non poterat, tali iam Britannici exitio; et ministros tentare arduum videbatur mulieris, usu scelerum adversus insidias intentae: atque ipsa praesumendo remedia munierat corpus. Ferrum et caedes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat; et, ne quis, illi tanto facinori, delectus, iussa sperneret, metuebat. Obtulit ingenium Anicetus libertus, classi apud Misenum praefectus, et pueritiae Neronis educator, ac mutuis odiis Agrippinae invisus. Ergo, 'navem posse componi,' docet, 'cuius pars, ipso in mari per artem soluta, effunderet 'ignaram. nihil tam capax fortuitorum, quam mare, 'et, si naufragio intercepta sit, quem adeo iniquum, 'ut sceleri adsignet, quod venti et fluctus deliquerint? Additurum Principem defunctae templum et 'aras et cetera ostentandae pietati.' Placuit soller- 4
tia, tempore etiam iuta, quando Quinquatruum festos dies apud Baias frequentabat. Illuc matrem elicit, 'ferendas parentum iracundias et placandum animum,' dictitans, quo rumorem reconciliationis efficeret, acciperetque Agrippina, facili feminarum credulitate ad gaudia. Venientem dehinc, obvius in litora, (nam Antio adventabat) excipit manu et complexu, ducitque Baulos. Id villae nomen est, quae, promontorium Misenum inter et Baianum lacum, flexo mari adluitur. Stabat inter alias navis ornatior, tamquam id quoque honori matris daretur: quippe sueverat triremi, et classiariorum remigio vehi. ac

Quinquatruum festos dies] Sueton. 34, solemnia Quinquatruum vocat. Horatius item Quinquatrus festas. Caussa, quia ii dies Minervae, laeti pueris, virisque. De pueris, Horatius Ep. 2, 2, 197. — *puer et festis Quinquatribus olim, exiguo gratoque fruaris tempore raptim.*

tum invitata ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. Satis constitit, exstitisse proditorem, et Agrippinam, auditis insidiis, an crederet ambiguam, gestamine sellae Baias perveetam. Ibi blandimentum sublevavit metum: comiter excepta, superque ipsum conlocata. Nam pluribus sermonibus, modo familiaritate iuvenili Nero et rursus adductus, quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem, arctius oculis et pectori haerens, sive explenda simulatione, seu perituræ matris supremus adspectus, quamvis ferum
5 animum retinebat. Noctem sideribus inlustrem et placido mari quietam, quasi convincendum ad scelus, Dii praebuere. Nec multum erat progressa navis, duobus e numero familiarium Agrippinam comitantibus: ex quis Crepereius Gallus haud procul gubernaculis adstabat, Acerronia, super pedes cubitantis reclinis, *poenitentiam filii, et reciperatam matris gratiam*, per gaudium memorabat: cum, dato signo, ruere tectum loci, multo plumbo grave: pressusque Crepereius et statim exanimatus est. Agrippina et Acerronia eminentibus lecti parietibus, ac forte validioribus, quam ut oneri cederent, protectae sunt. nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus, et, quod plerique ignari, etiam conscios inpediebant. Visum dehinc remigibus, 'unum in latus inclinare, 'atque ita navem submergere.' Sed neque ipsis promptus in rem subitam consensus, et alii, contra nitentes, dedere facultatem lenioris in mare iactus. Verum Acerronia inprudens, dum, 'se Agrippinam

Et rursus adductus] Id est, severus, compositus, gravis.

'esse, utque subveniretur matri Principis,' clamitat, contis et remis, et, quae fors obtulerat, navalibus telis conficitur. Agrippina silens, eoque minus agnita, unum tamen vulnus humero excepit. Nando, deinde occursu lenunculorum, Lucrinum in lacum vecta, villae suae infertur. Illic reputans, ideo se 6
fallacibus litteris accitam, et honore praecipuo habitam: quodque litus iuxta, non ventis acta, non saxis inpulsa navis, summa sui parte, veluti terrestre machinamentum, concidisset: observans etiam Acerroniae necem; simul suum vulnus adspiciens: solum insidiarum remedium esse, si non intelligerentur: misit libertum Agerinum, qui nuntiaret filio, 'benig- 'nitate Deum, et fortuna eius, evasisse gravem ca- 'sum: orare, ut quamvis periculo matris exterritus, 'visendi curam differret: sibi ad praesens quiete opus.' atque interim, securitate simulata, medicamina vulneri, et fomenta corpori adhibet: 'testamentum 'Acerroniae requiri, bonaque obsignari' iubet. id tantum non per simulationem. At Neroni nuntios 7
patrati facinoris opperienti, adfertur, 'evasisse ictu 'levi sauciam, et hactenus adito discrimine, ne auctor 'dubitaretur.' Tum pavore exanimis, et, 'iam iam- 'que adfore,' obtestans, 'vindictae properam, sive 'servitia armaret, vel militem accenderet, sive 'ad Senatum et Populum pervaderet, naufra- 'gium et vulnus et interfectos amicos obiiciendo. 'quod contra subsidium sibi? nisi quid Burrus 'et Seneca reperirent.' quos statim acciverat, incertum an et ante gnaros. Igitur longum utrius-

Incertum an et ante ignaros] Fides tibi, Corneli, magis curae, quam *Dioni, qui 61. 12,* Senecam auctorem impulsoremque unicum

que silentium, ne inriti dissuaderent, an eo descensum credebant, ut, nisi praeveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset. Post Seneca, hactenus promptior, respicere Burrum, ac sciscitari, 'an mi'liti imperanda caedes esset?' Ille 'Praetorianos 'toti Caesarum domui obstrictos, memoresque Ger'manici, nihil adversus progeniem eius atrox au'suros,' respondit, 'perpetraret Anicetus promissa.' Qui, nihil cunctatus, poscit summam sceleris. Ad eam vocem Nero, 'illo sibi die dari Imperium, 'auctoremque tanti muneris libertum' profitetur. 'iret propere, duceretque promptissimos ad iussa.' Ipse, audito, 'venisse missu Agrippinae nuntium 'Agerinum,' scenam ultro criminis parat: gladiumque, dum mandata perfert, abiicit inter pedes eius. tum, quasi deprehenso, 'vincla iniici' iubet, ut 'exitium Principis molitam matrem, et pudore de'prehensi sceleris sponte mortem sumpsisse,' con-
8 fingeret. Interim vulgato Agrippinae periculo, quasi casu evenisset, ut quisque acceperat, decurrere ad litus. Hi molium obiectus, hi proximas

Neroni eius criminis facit. idque a fide dignis multis traditum esse.

'Αλλ' ἐμον ουποτε θυμον ενι στηθεσσιν επειθε.

Lips Hoc Tacitus addit, ut aliquid daret invido rumori, qui utrumque huius culpae alligavit. quod Tacitus affirmare noluit. Et sine dubio intelligit *ignaros* insidiarum in Agrippinam, non huius tantum irriti coepti. Neque obstant argumenta Vertranii. Quid enim? Burrus *promisit Agrippinae mortem, si facinoris coargueretur*: ergo et conscius fuit, cum sine crimine, sine accusatione, interficeretur? Dein, Seneca Acten immisit, ut praeveniret incestum, ergo parricidium probavit. Immo tum nemo credebat, *ad caedem matris filii odia duratura*. Denique Dio cum compluribus suis hac in re nulla fide dignus est, optimorum e Romanis obtrectator. *Gron.*

Hi molium objectus] Nihil in Italia ac forte toto orbe Baiano litore gratius. Horat. I. Epist. 1. 83.

Nullus in orbe sinus Baiis praelucet amoenis.

Huc ergo cum Principes, et locupletissimi quique Romani villas *habere vellent, non litus* tantum, sed mare molium objectu aedifica-

scaphas scandere: alii, quantum corpus sinebat, vadere in mare, quidam manus protendere: questibus, votis, clamore diversa rogitantium, aut incerta respondentium, omnis ora compleri: adfluere ingens multitudo cum luminibus, utque, ubi incolumem esse pernotuit, ut ad gratandum, sese expedire, donec adspectu armati et minitantis agminis disiecti sunt. Anicetus villam statione circumdat, refractaque ianua, obvios servorum adripit, donec ad fores cubiculi veniret: cui pauci adstabant, ceteris terrore inrumpentium exterritis. Cubiculo modicum lumen inerat, et ancillarum una: magis ac magis anxia Agrippina, quod nemo a filio, ac ne Agerinus quidem. aliam fere litore faciem, nunc solitudinem ac repentinos strepitus et extremi mali indicia. Abeunte dehinc ancilla, *Tu quoque me deseris*, prolocuta, respicit Anicetum, trierarcho Herculeo, et Oloarito, Centurione classiario, comitatum ac, 'si ad visendum venisset, refotam nuntiaret: 'sin facinus patraturus, nihil se de filio credere; 'non imperatum parricidium.' Circumsistunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput eius adflixit: iam in mortem Centurioni ferrum destringenti, protendens uterum, *ventrem feri*, exclamavit: multisque vulneribus confecta est. Haec con- 9
sensu produntur. Adspexeritne matrem exanimem

tam. Unde idem Horatius eleganter aeque ac sapienter, II. Od. XVIII. 17.

Tu secanda marmora
Locas sub ipsum funus, et sepulchri
Immemor, struis domos:
Marisque Baiis obstrepentis urgues
Submovere litora,
Parum *locuples continente* ripâ.

Nero, et formam corporis eius laudaverit, sunt, qui tradiderint, sunt, qui abnuant. Cremata est nocte eadem, convivali lecto, et exsequiis vilibus: neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus. mox domesticorum cura, levem tumulum accepit, viam Miseni propter, et villam Caesaris Dictatoris, quae subiectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo libertus eius, cognomento Mnester, ipse ferro se transegit; incertum caritate in patronam, an metu exitii. Hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina contempseratque. Nam consulenti super Nerone responderunt Chaldaei, *fore ut imperaret, matremque occideret:* atque illa, *Occidat*, inquit, *dum imperet.*
10 Sed a Caesare, perfecto demum scelere, magnitudo eius intellècta est. reliquo noctis, modo per silentium defixus, saepius pavore exsurgens et mentis inops, lucem opperiebatur, tamquam exitium adlaturam. Atque eum, auctore Burro, prima Centurionum Tribunorumque adulatio ad spem firmavit, prensantium manu gratantiumque, *quod discrimen inprovisum et matris facinus evasisset.* Amici dehinc adire templa, et, coepto exemplo, proxima Campaniae municipia

Convivali lecto] Non funebri et legitime parato. *Lips.*

Perfecto demum scelere] Ita fit. currimus ad scelus praecipites, quod, sedente impetu, veris mox pretiis aestimamus. Aurea gnome, sumptane a Menandro? certe ab illo antea sic elata, apud Stobaeum Serm. 4. *Ουδεις ξυνοιδεν εξαμαρτανων, ποσον 'Αμαρτανει το μεγεθος, ύστερον δ' ὁρα.* *Lips.*

Tamquam exitium alluturam] Barthius *exitum* i. e. finem moeroris. Quasi non tam tristium expectatio torqueat et cruciet, quam laetorum delectat. Petronius c. 125. *Dii Deaeque, quam male est extra legem viventibus! quicquid meruerunt, semper expectant.* Seneca ep. 105. *Dat poenas, quisquis exspectat; quisquis autem meruit, exspectat.* *Gron.*

victimis et legationibus laetitiam testari: ipse, diversa simulatione, maestus, et quasi incolumitati suae infensus, ac morti parentis inlacrimans. Quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et litorum gravis adspectus (et erant, qui crederent, sonitum tubae collibus circum editis, planctusque tumulo matris audiri) Neapolim concessit, litterasque ad Senatum misit, quarum summa erat: 'Repertum 11
'cum ferro percussorem Agerinum, ex intimis Agrip-'pinae libertis, et luisse eam poenam conscientia, 'qua scelus paravisset.' Adiiciebat crimina longius repetita; 'quod consortium Imperii, iuratu-'rasque in feminae verba Praetorias cohortes, idem-'que dedecus Senatus et Populi speravisset: ac, 'posteaquam frustra optata sint, infensa militi Pa-'tribusque et plebi, dissuasisset donativum et con-'giarium, periculaque viris inlustribus instruxisset. 'Quanto suo labore perpetratum, ne inrumperet 'curiam, ne gentibus externis responsa daret?' Temporum quoque Claudianorum obliqua insectatione, cuncta eius dominationis flagitia in matrem transtulit, *publica fortuna extinctam* referens. namque et naufragium narrabat: quod fortuitum fuisse, quis adeo hebes inveniretur, ut crederet? aut a muliere naufraga missum cum telo unum, qui cohortes, et classes Imperatoris perfringeret? Ergo non iam Nero, cuius inmanitas omnium questus anteibat, sed adverso rumore Seneca erat, *quod oratione tali confessionem scripsisset.* Miro tamen 12
certamine procerum decernuntur 'supplicationes apud 'omnia *pulvinaria, utque* Quinquatrus, quibus aper-

'tae essent insidiae, ludis annuis celebrarentur: 'aureum Minervae simulacrum in curia, et iuxta 'Principis imago statueretur: dies natalis Agrip-'pinae inter nefastos esset.' Thrasea Paetus, silentio vel brevi adsensu priores adulationes transmittere solitus, exiit tum Senatu; ac sibi caussam periculi fecit, ceteris libertatis initium non praebuit. Prodigia quoque crebra et inrita intercessere. anguem enixa mulier: et alia in concubitu mariti fulmine exanimata. iam sol repente obscuratus, et tactae de caelo quatuordecim urbis regiones. quae adeo sine curà Deum eveniebant, ut multos post annos Nero imperium et scelera continuaverit. Ceterum, quo gravaret invidiam, matris, eaque demota, auctam lenitatem suam testificaretur, feminas inlustres, Iuniam et Calpurniam, Praefectura functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum, sedibus

Thrasea Paetus] Ut scriptis Seneca, ita Publius Thrasea Paetus moribus Stoicus, rigidusque virtutis satelles. Mortis contemptu adversus pericula firmatus, dicere erat solitus: 'Ο μεν Νερων αποκτειναι με δυναται, βλαψαι δε ου. Plura vide apud Dion: LXI. p 696. *Brot.*

Sol repente obscuratus] Hac temporum notâ nihil illustrius. De ea Plinius II. 70. *Solis defectum, Vipstano et Fonteio consulibus, qui fuere ante paucos annos, factum pridie Calendas Maias, Campania hora diei inter septimum et octavam sensit: Corbulo dux in Armenia inter horam diei decimam et undecimam prodidit visum.* Accidit Eclipsis die 30 Aprilis post meridiem, visaque in Campania inter horam 1. et 2. ut nos computamus; in Armenia inter horam 4. et 5. Vel juxta accuratiores Petavii, Doctrin. Temporum XI. 9. calculos, coepit eclipsis in Campania 0.39' a meridie: desiit hora 2.59'. digitorum fuit 9 ferè.

Sine cura Deum eveniebant] 'Επικωμιζει et hic et alibi noster. *Lips.* i. e apparuit, in his portentis nil Divini fuisse, non portendere iis Deos perniciem Neronis voluisse, ut iis creditum est, quae ante mortem Claudii evenere. Irridit igitur potius portenta, et eorum vanitatem indicat. *Ern.*

Sine cura Deum eveniebant] Forte tantum innuit Tacitus in memoratis naturae eventibus nihil fuisse, quod coelestem iram manifesto adstrueret. *Brot.*

patriis reddidit, ab Agrippina olim pulsos. Etiam Lolliae Paullinae cineres reportari, sepulcrumque exstrui permisit: quosque ipse nuper relegaverat, Iturium et Calvisium, poena exsolvit. Nam Silana fato functa erat, longinquo ab exsilio Tarentum regressa, labante iam Agrippina, cuius inimicitiis conciderat, vel tum mitigata.

Cunctanti in oppidis Campaniae, 'quonam modo ur- 13
'bem ingrederetur: an obsequium Senatus, an studia 'plebis reperiret,' anxio, contra deterrimus quisque, quorum non alia regia fecundior exstitit, 'invisum 'Agrippinae nomen, et morte eius accensum populi 'favorem,' disserunt: 'iret intrepidus, et veneratio-'nem sui coram experiretur:' simul 'praegredi' exposcunt. et promptiora, quam promiserant, inveniunt: obvias tribus: festo cultu Senatum: coniugum ac liberorum agmina, per sexum et aetatem disposita: exstructos, qua incederet, spectaculorum gradus, quo modo triumphi visuntur. Hinc superbus, ac publici servitii victor, capitolium adiit, grates exsolvit: seque in omnes libidines effudit, quas male coercitas qualiscumque matris reverentia tardaverat. Vetus illi cura erat, curriculo quadri- 14
garum insistere: nec minus foedum studium, cithara ludicrum in modum canere, cum coenaret; quod' 'Re-'gibus et antiquis Ducibus factitatum' memorabat: 'idque vatum laudibus celebre, et Deorum honori 'datum. Enimvero cantus Apollini sacros; tali-'que ornatu adstare, non modo Graecis in urbibus, 'sed Romana apud templa, Numen praecipuum et 'praescium.' Nec iam sisti poterat; cum Senecae ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum

concedere. clausumque valle Vaticana spatium, in
quo equos regeret, haud promiscuo spectaculo. mox
ultro vocari Populus Romanus, laudibusque extol-
lere, ut est vulgus cupiens voluptatum, et, si eodem
Princeps trahat, laetum. Ceterum evulgatus pudor
non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum adtu-
lit. Ratusque dedecus amoliri, si plures foedasset,
nobilium familiarum posteros, egestate venales, in
scenam deduxit: quos fato perfunctos, ne nomina-
tim tradam, maioribus eorum tribuendum puto. nam
et eius flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius
dedit, quam ne delinquerent. Notos quoque Equi-
tes Romanos operas arenae promittere subegit donis
ingentibus: nisi quod merces ab eo, qui iubere
15 potest, vim necessitatis adfert. Ne tamen adhuc
publico theatro dehonestaretur, instituit ludos, *Juven-
alium* vocabulo, in quos passim nomina data: non
nobilitas cuiquam, non aetas, aut acti honores inpe-
dimento, quo minus Graeci Latinive histrionis artem
exercerent, usque ad gestus modosque haud viri-
les. Quin et feminae inlustres deformia meditari;
exstructaque apud nemus, quod navali stagno cir-
cumposuit Augustus, conventicula et cauponae, et
posita veno inritamenta luxus. dabanturque stipes,
quas boni necessitate, intemperantes gloria consu-
merent. Inde gliscere flagitia et infamia; nec ulla
moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit,
quam illa conluvies. Vix artibus honestis pudor
retinetur: nedum, inter certamina vitiorum, pudi-
citia aut modestia aut quidquam probi moris reser-
varetur. Postremo ipse scenam incedit, multa
cura tentans citharam et praemeditans adsistenti-

bus. Facies accesserat, cohors militum, Centuriones Tribunique et moerens Burrus ac laudans. Tuncque primum conscripti sunt Equites Romani, cognomento *Augustanorum*, aetate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in spe potentiae. Hi dies ac noctes plausibus personare; formam Principis vocemque Deum vocabulis adpellantes: quasi per virtutem clari honoratique agere. Ne 16
tamen ludicrae tantum Imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium adfectavit, contractis, quibus aliqua pangendi facultas. Nec dum insignis aetatis nati, considere simul, et adlatos vel ibidem repertos versus connectere, atque ipsius verba, quoquomodo prolata, supplere. quod species ipsa carminum docet, non inpetu et instinctu, nec ore uno fluens. Etiam sapientiae doctoribus tempus inpertiebat post epulas, ut contraria adseverantium discordiae eruerentur. nec deerant, qui ore vultuque tristi inter oblectamenta Regia spectari cuperent.
Sub idem tempus, levi contentione atrox cades orta, 17
inter colonos Nucerinos Pompeianosque, gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus, quem motum Senatu retuli, edebat. quippe oppidana lascivia invicem incessentes, probra, deinde saxa, postremo ferrum sumpsere, validiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. Ergo reportati sunt in urbem multi e Nucerinis, trunco per vulnera corpore, ac plerique *liberorum aut parentum mortes* deflebant. Cuius rei iudicium Princeps Senatui, Senatus Consulibus permisit. Et rursus re ad

Moerens Burrhus, ac laudans] Notent et admirentur juvenes brevitatem et *ἐνάργειαν Taciti!*

Patres relata, prohibiti publice in decem annos eius-
modi coetu Pompeiani, collegiaque, quae contra le-
ges instituerant, dissoluta: Livineius, et qui alii
18 seditionem conciverant, exsilio multati sunt. Mo-
tus Senatu et Pedius Blaesus, accusantibus Cyrenen-
sibus, 'violatum ab eo thesaurum Aesculapii, delec-
'tumque militarem pretio et ambitione corruptum.'
Iidem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem,
Praetoria potestate usum, et missum disceptatorem a
Claudio agrorum, quos Regi Apioni quondam habitos,
et Pop. Rom. cum Regno relictos, proximus quisque
possessor invaserant, diutinaque licentia et iniuria,
quasi iure et aequo nitebantur. Igitur abiudicatis
agris, orta adversus iudicem invidia: et Senatus,
'ignota sibi esse mandata Claudii, et consulendum
'Principem,' respondit. Nero probata Strabonis sen-
tentia, 'se nihilominus subvenire sociis, et usurpata
19 'concedere,' scripsit. Sequuntur virorum inlustrium
mortes, Domitii Afri et M. Servilii, qui summis ho-
noribus et multa eloquentia viguerant. Ille orando
caussas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Ro-
manis celebris, et elegantia vitae; quam clariorem
20 effecit, ut par ingenio, ita morum diversus. Nero-
ne quartum, Cornelio Cosso coss. quinquennale lu-
dicrum Romae institutum est, ad morem Graeci cer-
taminis: varia fama, ut cuncta ferme nova. Quip-
pe erant, qui 'Cn. quoque Pompeium incusatum a
'senioribus' ferrent, 'quod mansuram theatri sedem
posuisset. nam antea subitariis gradibus et scena in

Delectum militarem, etc.] i. e. in delectu militari inique versatum esse, et vacationem militiae dedisse pro pecunia, aut gratiae caussa iis, qui aetatem militarem haberent, et stipendia facere deberent, etc. *Ern.*

'tempus structa ludos edi solitos: vel, si vetustiora 'repetas, stantem populum spectavisse, ne, si consi'deret, theatro dies totos ignavia continuaret. Spec'taculorum quidem antiquitas servaretur, quotiens 'Praetores ederent, nulla cuiquam civium necessi'tate certandi. Ceterum abolitos paullatim patrios mo'res, funditus everti per accitam lasciviam, ut, quod 'usquam corrumpi et corrumpere queat, in urbe visa'tur, degeneretque studiis externis iuventus, gymna'sia et otia et turpes amores exercendo, Principe 'et Senatu auctoribus; qui non modo licentiam 'vitiis permiserint, sed vim adhibeant: Proceres 'Romani, specie orationum et carminum, scena 'polluantur. quid superesse, nisi ut corpora quoque 'nudent et caestus adsumant, easque pugnas pro mi'litia et armis meditentur? An iustitiam augurii, 'et decurias Equitum egregium iudicandi munus 'expleturos, si fractos sonos et dulcedinem vocum 'perite audissent? Noctes quoque dedecori adiectas, 'ne quod tempus pudori relinquatur, sed, coetu 'promiscuo, quod perditissimus quisque per diem 'concupiverit, per tenebras audeat.'

21 Pluribus ipsa licentia placebat, ac tamen honesta nomina praetendebant: 'Maiores quoque non abhorruisse specta'culorum oblectamentis, pro fortuna, quae tum erat; 'eoque a Tuscis accitos histriones, a Thuriis equo'rum certamina: et, possessa Achaia Asiaque, ludos 'curatius editos: nec quemquam Romae, honesto 'loco ortum, ad theatrales artes degeneravisse, du'centis iam annis a L. Mummii triumpho, qui pri'mus id genus spectaculi in urbe praebuerit. Sed 'et consultum parcimoniae, quod perpetua sedes

'theatro locata sit potius, quam inmenso sumptu 'singulos per annos consurgeret ac strueretur. Nec 'perinde Magistratus rem familiarem exhausturos, 'aut populo efflagitandi Graeca certamina a Magis- 'tratibus caussam fore, cum eo sumptu Resp. fun- 'gatur. oratorum ac vatum victorias incitamentum 'ingeniis adlaturas: nec cuiquam iudici grave, aures 'studiis honestis et voluptatibus concessis inpartire. 'laetitiae magis quam lasciviae dari paucas totius 'quinquennii noctes, quibus, tanta luce ignium, nihil 'inlicitum occultari queat.' Sane nullo insigni dehonestamento id spectaculum transiit. Ac ne modica quidem studia plebis exarsere, quia redditi quamquam scenae, Pantomimi certaminibus sacris prohibebantur. Eloquentiae primas nemo tulit, sed, 'victorem esse Caesarem,' pronuntiatum. Graeci amictus, quis per eos dies plerique incesserant, tum
22 exoleverant. Inter quae et sidus cometes effulsit; de quo vulgi opinio est, tamquam mutationem Regnis portendat. Igitur, quasi iam depulso Nerone, quisnam deligeretur, anquirebant. et omnium ore Rubellius Plautus celebrabatur, cui nobilitas, per matrem, ex Iulia familia. Ipse placita maiorum colebat, habitu severo, casta et secreta domo, quantoque metu occultior, tanto plus famae adeptus. Auxit rumorem pari vanitate orta interpretatio fulguris. Nam, quia discumbentis Neronis apud Simbruina stagna, cui *Sublaqueum* nomen est, ictae dapes,

Mutationem regnis portendat] Simili sententia *Miltonus* noster, poësi suae materiam ab omni doctrina aggerare solitus;

——————— *And with fear of change*
Perplexes Monarchs.

mensaque disiecta erat. idque finibus Tiburtum acciderat, unde paterna Plauto origo, hunc illum numine Deum destinari credebant. fovebantque multi, quibus, nova et ancipitia praecolere, avida et plerumque fallax ambitio est. Ergo permotus iis Nero, componit ad Plautum litteras, 'consuleret 'quieti urbis, seque prave diffamantibus subtraheret. 'esse illi per Asiam avitos agros, in quibus tuta et 'inturbida iuventa frueretur.' Ita illuc cum coniuge Antistia et paucis familiarium concessit. Iisdem diebus nimia luxus cupido infamiam et periculum Neroni tulit, quia fontem aquae Marciae, ad urbem deductae, nando incesserat : videbaturque potus sacros, et caerimoniam loci corpore toto polluisse. secutaque anceps valetudo iram Deum adfirmavit.

At Corbulo, post deleta Artaxata, utendum re- 23
centi terrore ratus ad occupanda Tigranocerta, quibus excisis, metum hostium intenderet, vel, si pepercisset, clementiae famam adipisceretur; illuc pergit, non infenso exercitu, ne spem veniae auferret, neque tamen remissa cura, gnarus, facilem mutatu gentem, ut segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. Barbari, pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos, et in avia digredi: ac fuere, qui se speluncis, et carissima secum, abderent. Igitur Dux Romanus diversis artibus, misericordia adversus supplices, celeritate adversus profugos, inmitis iis, qui latebras insederant, ora et exitus specuum, sarmentis virgultisque completos, igni exurit. Atque illum, fines

Post deleta Artaxata] V. XIII. 41.

suos praegredientem, incursavere Mardi, latrociniis exerciti, contraque inrumpentem montibus defensi. quos Corbulo, inmissis Hiberis, vastavit, hostilemque
24 audaciam externo sanguine ultus est. Ipse exercitusque, ut nullis ex proelio damnis, ita per inopiam et labores fatiscebant, carne pecudum propulsare famem adacti. Ad haec penuria aquae, fervida aestas, longinqua itinera, sola Ducis patientia mitigabantur, eodem plura, quam gregario milite, tolerante. Ventum dehinc in locos cultos, demessaeque segetes, et ex duobus castellis, in quae confugerant Armenii, alterum inpetu captum; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Vnde in regionem Taurantium transgressus, inprovisum periculum vitavit. Nam haud procul tentorio eius, non ignobilis barbarus cum telo repertus, ordinem insidiarum, seque auctorem et socios per tormenta edidit. convictique et puniti sunt, qui specie amicitiae dolum parabant. Nec multo post legati Tigranocerta missi, patere moenia adferunt, intentos popularis ad iussa. Simul hospitale donum, coronam auream, tradebant. Accepitque cum honore; nec quidquam urbi detractum, quo promptius obsequium
25 integri retinerent. At praesidium Regium, quod ferox iuventus clauserat, non sine certamine expugnatum est. nam et proelium pro muris ausi erant, et pulsi intra munimenta aggeris demum, et inrumpentium armis cessere. quae facilius proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. Miserantque Hyrcani ad Principem Romanum, societatem oratum, 'adtineri a se Vologesen 'pro pignore amicitiae,' ostentantes. eos regre-

dientes Corbulo, ne Euphraten transgressi hostium custodiis circumvenirentur, dato praesidio, ad litora maris rubri deduxit: unde, vitatis Parthorum finibus, patrias in sedes remeavere. Quin et Tiridaten 26
per Medos extrema Armeniae intrantem, praemisso cum auxiliis Verulano Legato, atque ipse legionibus citis, abire procul, ac spem belli amittere subegit: quosque nobis, ob Regem, aversos animis cognoverat, caedibus et incendiis perpopulatus, possessionem Armeniae usurpabat: cum advenit Tigranes, a Nerone ad capessendum imperium delectus, Cappadocum ex nobilitate, Regis Archelai nepos, sed quod diu obses apud urbem fuerat, usque ad servilem patientiam demissus. Nec consensu acceptus, durante apud quosdam favore Arsacidarum. at plerique, superbiam Parthorum perosi, datum a Romanis Regem malebant. Additum et praesidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes, duaeque Equitum alae, quo facilius novum Regnum tueretur. Pars Armeniae, ut cuique finitima, Pharasmani Polemonique et Aristobulo atque Antiocho parere iussae sunt. Corbulo in Syriam abscessit, morte
Vmmidii Legati vacuam, ac sibi permissam. Eodem 27
anno, ex inlustribus Asiae urbibus, Laodicea tremore terrae prolapsa, nullo a nobis remedio, propriis opibus revaluit. At in Italia vetus oppidum, Puteoli,

Maris Rubri] Haec ne intelligas de *Sinu Arabico*, quem vulgo dicimus *The Red Sea*: sed de *sinu Persico*, quod veteres *Mare Rubrum* aut *Mare Erythraeum* appellabant; nunc *The Gulph of Persia*. Eodem nomine item designabant quod nunc *The Indian Sea*.—*Brot.* Paucis. Duxit per Syriam ad sinum Persicum seu Indicum. Non enim licebat aut itinere terrestri, nisi per vastas regiones, quae Parthis parebant, aut maritimo periculosum quippe Caspium mare. O.

Vmmidii] Respice ad *XII. 45.*

ius Coloniae et cognomentum a Nerone adipiscuntur. Veterani Tarentum et Antium adscripti: non tamen infrequentiae locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant: neque coniugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. Non enim, ut olim, universae legiones deducebantur, cum Tribunis et Centurionibus, et sui cuiusque ordinis militibus, ut consensu et caritate Remp. efficerent: sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine adfectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum conlecti; numerus magis, quam
28 colonia. Comitia Praetorum, arbitrio Senatus haberi solita, quod acriore ambitu exarserant, Princeps composuit, tris, qui supra numerum petebant, legioni praeficiendo. Auxitque Patrum honorem, statuendo, 'ut, qui a privatis iudicibus ad Senatum provocavis-'sent, eiusdem pecuniae periculum facerent, cum iis, 'qui Imperatorem adpellavere.' nam antea vacuum id solutumque poena fuerat. Fine anni Vibius Secundus, Eques Romanus, accusantibus Mauris, repetundarum damnatur, atque Italia exigitur, ne graviore poena adficeretur, Vibii Crispi, fratris, opibus enisus.

29 Caesonio Paeto, Petronio Turpiliano coss. gravis clades in Brittannia accepta. In qua neque A. Didius Legatus, ut memoravi, nisi parta retinuerat, et successor Veranius, modicis excursibus Siluras populatus, quin ultra bellum proferret, morte prohibitus est: magna, dum vixit, severitatis fama, supremis

Siluras Populatus] Vide quae de Siluribus dicta sunt Annal. XII. 33. et 40.

testamenti verbis ambitionis manifestus. quippe
multa in Neronem adulatione addidit, *subiecturum ei
provinciam fuisse si biennio proximo vixisset.* Sed
tum Paullinus Suetonius obtinebat Britannos, scien-
tia militiae et rumore populi, qui neminem sine
aemulo sinit, Corbulonis concertator: receptaeque
Armeniae decus aequare, domitis perduellibus, cupi-
ens. Igitur Monam insulam, incolis validam et
receptaculum perfugarum, adgredi parat, navesque
fabricatur plano alveo, adversus breve litus et incer-
tum. Sic pedes. equites vado secuti, aut altiores inter
undas, adnantes equis, transmisere. Stabat pro 30
litore diversa acies, densa armis virisque, intercursan-
tibus feminis, in modum Furiarum, quae veste ferali,
crinibus deiectis, faces praeferebant. Druidaeque
circum, preces diras, sublatis ad caelum manibus,
fundentes, novitate adspectus perculere milites, ut,
quasi haerentibus membris, inmobile corpus vulneri-
bus praeberent. Dein, cohortationibus Ducis, et se
ipsi stimulantes, ne muliebre et fanaticum agmen pa-
vescerent, inferunt signa, sternuntque obvios, et igni
suo involvunt. Praesidium posthac inpositum victis,
excisique luci, saevis superstitionibus sacri. nam

Monam insulam.] Intelligenda *Mona* ea, quae hodie *Anglesey* dicitur, diversa a Mona Caesaris B. G. 5, 13. *Isle of Wight.*

Druidaeque circum] Eadem enim Gallorum et Britannorum origo, eadem superstitio. Unde Tacitus in Vita. Agric. XI. Gallos vicinum solum occupasse credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione. Druidaram mores sacraque accipe ex Caesare; Bell. Gall. VI. 13 et 14. ac maxime ex Bucherio; Belg. Rom. V 3. Praecipua eorum placita, deos esse, animas esse inmortales. Unde maxima eorum fama apud gentes religionibus deditas, et gloriae avidas. Quod luculenter exprimit Lucanus I. 450.

cruore captivo adolere aras et hominum fibris consulere Deos, fas habebant. Haec agenti Suetonio,
31 *repentina defectio provinciae* nuntiatur. Rex Icenorum Prasutagus, longa opulentia clarus, Caesarem haeredem, duasque filias scripserat, tali obsequio, ratus, Regnumque et domum suam procul iniuria fore: quod contra vertit: adeo, ut Regnum per Centuriones, domus per servos, velut capta vastarentur. Iam primum uxor eius, Boadicea, verberibus adfecta, et filiae stupro violatae sunt. Praecipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exuuntur, et propinqui Regis inter mancipia habebantur. Qua contumelia, et metu graviorum (quando in formam provinciae cesserant) rapiunt arma, commotis ad rebellationem Trinobantibus, et, qui alii nondum servitio fracti, resumere libertatem occultis coniurationibus pepigerant; acerrimo in veteranos odio. quippe in coloniam Camulodunum recens deducti, pellebant domibus, exturbabant agris *captivos, servos* adpellando: foventibus inpotentiam veteranorum militibus, similitudine vitae, et spe eiusdem licentiae. Ad haec templum, D. Claudio constitutum, quasi arx aeternae dominationis adspiciebatur; delectique Sacerdotes, specie religionis, omnes fortunas effundebant. Nec arduum videbatur, exscindere coloniam, nullis munimentis septam: quod Ducibus nostris parum provisum erat, dum
32 amoenitati prius, quam usui consulitur. Inter quae,

Cruore captivo adolere aras] De hac Britannis, Gallis, Germanis communi immanitate, dicam ad libellum De moribus Germaniae. *Lips.*

Icenorum] De Icenis dictum Annal. XII. 31.

Trinobantibus] Trinobantes. Nunc Com. *Middlesex*, *Essex*.

nulla palam caussa, delapsum Camuloduni simulacrum Victoriae, ac retro conversum, quasi cederet hostibus. Et feminae in furorem turbatae, *adesse exitium*, canebant. Externosque fremitus in curia eorum auditos; consonuisse ululatibus theatrum, visamque speciem in aestuario Tamesae subversae coloniae; iam Oceanum cruento adspectu; dilabente aestu, humanorum corporum effigies relictas, ut Britanni ad spem, ita veterani ad metum trahebant. Sed, quia procul Suetonius aberat, petivere a Cato Deciano, Procuratore, auxilium. Ille haud amplius, quam ducentos, sine iustis armis, misit: et inerat modica militum manus. Tutela templi freti, et inpedientibus, qui occulte rebellionis conscii, consilia turbabant, neque fossam aut vallum praeduxerunt, neque, motis senibus et feminis, iuventus sola restitit: quasi media pace incauti, multitudine barbarorum circumveniuntur. Et cetera quidem impetu direpta, aut incensa sunt: templum, in quo se miles conglobaverat, biduo obsessum expugnatumque. Et victor Britannus Petilio Ceriali, Legato legionis nonae, in subsidium adventanti obvius, fudit legionem, et, quod peditum, interfecit. Cerialis cum equitibus evasit in castra et munimentis defensus est. Qua clade, et odiis provinciae, quam avaritia in bellum egerat, trepidus Procurator Catus in Galliam transiit. At Suetonius mira constantia 33

Quasi arx] *Arx* est munimentum, firmamentum, sedes, ἐπιτείχισμα, unde fit impetus dominantium. Et forte respexit Tacitus ad locum Cic. in Pison. 5. *templum illud fuit arx civium perditorum*, . . . *castellum forensis latrocinii*. Similiter dixit idem aliquo loco in Verrinis. pro Ligar. 7. simili sensu Africa dicitur *arx provinciarum omnium*. *Ern.*

medios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniae non insigne, sed copia negotiatorum et commeatuum maxime celebre. ibi ambiguus, an illam sedem bello deligeret, circumspecta infrequentia militis, satisque magnis documentis temeritatem Petilii coercitam, unius oppidi damno servare universa statuit. Neque fletu et lacrimis auxilium eius orantium flexus est, quin daret profectionis signum: et comitantes in partem agminis acceperat. Si quos inbellis sexus, aut fessa aetas, vel loci dulcedo adtinuerat, ab hoste oppressi sunt. Eadem clades municipio Verulamio fuit; quia barbari, omissis castellis praesidiisque militarium, quod uberrimum spolianti et defendentibus intutum, laeti praeda et aliorum segnes, petebant. Ad septuaginta millia civium et sociorum, iis quae memoravi locis, cecidisse constitit. neque enim capere, aut venundare, aliudve quod belli commercium, sed caedes, patibula, ignes, cruces, tamquam reddituri supplicium, ac praerepta interim
34 ultione, festinabant. Iam Suetonio quartadecima legio cum vexillariis vicesimanis, et e proximis auxiliares, decem ferme millia armatorum erant: cum omittere cunctationem et congredi acie parat. deligitque locum artis faucibus et a tergo silva clausum; satis cognito, nihil hostium, nisi in fronte, et apertam

Londinium] MS. Reg. *Londinum.*

Londinium copia negotiatorum] Etiam hodie. eoque nomine princeps Britanniae urbs.

Commeatuum] Navium huc atque hinc *commeantium*. *Brot.*

Verulamio] Loco adhuc nomen *Verulam*, prope oppidum *S. Albans*, in *Hertford* comitatu. Ibi plurima adhuc visuntur antiquitatis Romanae monumenta. At plus gloriae attulit, nomenque immortale fecit vir summus, omni aevo memorandus, Franciscus Bacon. *Brot.*

planitiem esse, sine metu insidiarum. Igitur legio-
narius frequens ordinibus, levis circum armatura,
conglobatus pro cornibus eques adstitit. At Britan-
norum copiae passim per catervas et turmas ex-
sultabant, quanta non alias multitudo; et animo adeo
fero, ut coniuges quoque testes victoriae secum
traherent, plaustrisque inponerent, quae super
extremum ambitum campi posuerant. Boadicea, 35
curru filias prae se vehens, ut quamque natio-
nem accesserat, 'solitum quidem Britannis, fe-
'minarum ductu bellare,' testabatur: 'sed tunc
'non, ut tantis maioribus ortam, Regnum et opes,
'verum ut unam e vulgo libertatem amissam, con-
'fectum verberibus corpus, contrectatam filiarum pu-
'dicitiam ulcisci. eo provectas Romanorum cupidines,
'ut non corpora, ne senectam quidem, aut virginita-
'tem inpollutam relinquant. Adesse tamen Deos
'iustae vindictae. cecidisse legionem, quae proelium
'ausa sit: ceteros castris occultari, aut fugam cir-
'cumspicere. Ne strepitum quidem et clamorem tot
'millium, nedum inpetus et manus perlaturos. Si
'copias armatorum, si caussas belli secum expen-
'derent, vincendum illa acie, vel cadendum esse. Id
'mulieri destinatum: viverent viri et servirent.' Ne 36
Suetonius quidem in tanto discrimine silebat. qui,
quamquam confideret virtuti, tamen exhortationes et
preces miscebat, 'ut spernerent sonores barbarorum,
'et inanes minas. plus illic feminarum, quam iuventu-

Ne str. tot millium] Fuisse enim in acie hostili *δώδεκα μυριάδας*, id est, centum viginti millia hominum, Dio annotavit 62, 2. Noster omisit, ut pleraque alia, in hac narratione: non incuria, aut culpa sua, sed, quod facile odorere, librariorum exscriptorumve, qui hos libros pessime *admutilarunt*. *Lips.*

'tis adspici. inbelles, inermes cessuros statim, ubi 'ferrum virtutemque vincentium, totiens fusi, agno'vissent. etiam in multis legionibus paucos esse, qui 'praelia profligarent: gloriaeque eorum accessurum, 'quod modica manus universi exercitus famam ad'ipiscerentur. Conferti tantum, et pilis emissis, 'post umbonibus et gladiis, stragem caedemque con'tinuarent, praedae inmemores: parta victoria, cunc'ta ipsis cessura.' Is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multa proeliorum experientia, ut certus eventûs
37 Suetonius, daret pugnae signum. Ac primum legio gradu inmota, et angustias loci pro munimento retinens, postquam propius suggressus hostis certo iactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. Idem auxiliarium inpetus: et eques, protentis hastis, perfringit, quod obvium et validum erat. Ceteri terga praebuere, difficili effugio, quia circumiecta vehicula sepserant abitus. Et miles ne mulierum quidem neci temperabat: confixaque telis etiam iumenta corporum cumulum auxerant. Clara, et antiquis victoriis par, ea die laus parta. quippe sunt, qui paullo minus quam octoginta millia Britannorum cecidisse tradant, militum quadringentis ferme interfectis, nec multo amplius vulneratis. Boadicea vitam veneno finivit. Et Poenius Postumus, Praefectus castrorum secundae legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloria legionem suam fraudaverat, abnueratque, contra ritum militiae,

Praef. castr. secundae Legionis] Castra illa erant apud Siluras, nomenque fecerunt loco, Brittannis dicto, *Caer Lheion*, vel *Caer Lheion ar Wysk*; id est *Urbs legionis ad Iscam fluvium*: *Iscam*. *Usk*. *Brot.*

iussa Ducis, se ipsum gladio transegit. Contractus 38
deinde omnis exercitus sub pellibus habitus est, ad reliqua belli perpetranda. Auxitque copias Caesar, missis e Germania duobus legionariorum millibus, octo auxiliarium cohortibus ac mille equitibus: quorum adventu nonani legionario milite suppleti sunt; cohortes alaeque novis hibernaculis locatae, quodque nationum ambiguum aut adversum fuerat, igni atque ferro vastatur. Sed nihil aeque, quam fames, adfligebat serendis frugibus incuriosos, et omni aetate ad bellum versa, dum nostros commeatus sibi destinant: gentesque praeferoces tardius ad pacem inclinant: quia Iulius Classicianus, successor Cato missus, et Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus inpediebat. disperseratque, 'novum Legatum opperiendum esse, sine hostili ira et superbia victoris clementer deditis consulturum.' Simul in urbem mandabat, 'nullum proelio finem exspectarent, nisi succederetur Suetonio:' cuius adversa pravitati ipsius; prospera ad fortunam Reipublicae referebat.
Igitur ad spectandum Britanniae statum missus est ex 39
libertis Polycletus, magna Neronis spe, posse auctoritate eius, non modo inter Legatum Procuratoremque concordiam gigni, sed et rebelles barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polycletus, quo minus, ingenti agmine Italiae Galliaeque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. Sed hostibus inrisui fuit, apud quos, flagrante etiam tum libertate, nondum cognita libertorum potentia erat: mirabanturque, quod Dux et exercitus, tanti belli confector, servitiis obedirent. *Cuncta tamen* ad Imperatorem in

mollius relata: detentusque rebus gerundis Suetonius, quod post paucas naves in litore remigiumque in iis amiserat, tamquam durante bello, *tradere exercitum Petronio Turpiliano*, qui iam Consulatu abierat, iubetur. Is non inritato hoste, neque lacessitus, honestum pacis nomen segni otio inposuit.

40 Eodem anno Romae insignia scelera, alterum Senatoris, servili alterum audacia, admissa sunt. Domitius Balbus erat Praetorius, simul longa senecta, simul orbitate et pecunia insidiis obnoxius. ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum, adscitis Vinicio Rufino, et Terentio Lentino, Equitibus Romanis. Illi Antonium Primum et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius audacia promptus: Marcellus Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quod paupertatem praecipuum malorum credebat. Igitur Fabianus tabulas iis, quos memoravi, et aliis minus inlustribus, obsignat. quod apud Patres convictum: et Fabianus Antoniusque, cum Rufino et Terentio, lege Cornelia damnantur. Marcellum memoria maiorum, et preces Caesaris,
41 poenae magis, quam infamiae exemere. Perculit is dies Pompeium quoque Aelianum, iuvenem Quaestorium, tamquam flagitiorum Fabiani gnarum: eique Italia et Hispania, in qua ortus erat, interdictum est. Pari ignominia Valerius Ponticus adficitur, quod

Nisi quod Paupertatem] Quam haec digna scriptore prudentissimo! Vere, vere Seneca, Ep. XVII. 'Si vis vacare animo, aut 'pauper sis oportet, aut pauperi similis.' *Brot.*

Lege Cornelia damnantur] Id est, ordine Senatorio moventur. Nam, quamvis legis Corneliae ordinaria poena deportatio sit, et bonorum publicatio: tamen in honestioribus submotio etiam ordinis *admissa est.* Tacitus H. 2, 86.

reos, ne apud Praefectum urbis arguerentur, ad Praetorem detulisset, interim, specie legum, mox praevaricando, ultionem elusurus. Additur Senatus consulto: 'qui talem operam emptitasset, vendidissetve, 'perinde poena teneretur, ac publico iudicio calum-'niae condemnatus.' Haud multo post praefectum ur- 42
bis, Pedanium Secundum, servus ipsius interfecit: seu negata libertate, cui pretium pepigerat, sive amore exoleti infensus, et dominum aemulum non tolerans. Ceterum cum, vetere ex more, familiam omnem, quae sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quae tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est: Senatuque in ipso erant studia nimiam severitatem adspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. Ex quis C. Cassius, sententiae loco, in hunc modum disseruit. 'Saepenumero P. C. in hoc ordine interfui, 43
'cum contra instituta et leges maiorum nova Se-'natus decreta postularentur: neque sum adversa-'tus: non, quia dubitarem, super omnibus negotiis 'melius atque rectius olim provisum, et, quae con-'verterentur, in deterius mutari; sed ne nimio 'amore antiqui moris studium meum extollere vide-'rer. Simul, quidquid hoc in nobis auctoritatis est, 'crebris contradictionibus destruendum non existi-'mabam, ut maneret integrum si quando Respub-'lica consiliis eguisset. quod hodie evenit, Consu-'lari viro domi suae interfecto, per insidias serviles, 'quas nemo prohibuit aut prodidit, quamvis nondum 'concusso Senatus consulto, quod supplicium toti

C. Cassius] Legum probe gnaris. XII. 12. Cf. Ryck. ad 6, 15. Paullo post *Bud. melius ac rectius.*

'familiae minitabatur. Decernite hercule inpunita-
'tem. At, quem dignitas sua defendet, cum Prae-
'fectura urbis non profuerit? quem numerus servo-
'rum tuebitur, cum Pedanium Secundum quadrin-
'genti non protexerint? cui familia opem feret,
'quae ne in metu quidem pericula nostra avertit?
'An, ut quidam fingere non erubescunt, iniurias
'suas ultus est interfector? quia de paterna pecunia
'transegerat, aut avitum mancipium detrahebatur?
'Pronuntiemus ultro, dominum iure caesum videri.
44 'Libet argumenta conquirere in eo, quod sapientio-
'ribus deliberatum est? Sed et, si nunc primum
'statuendum haberemus; creditisne, servum inter-
'ficiendi domini animum sumpsisse, ut non vox
'minax excideret? nihil per temeritatem proloque-
'retur? Sane consilium occuluit, telum inter ig-
'naros paravit: num excubias transiret, cubiculi
'fores recluderet, lumen inferret, caedem patraret,
'omnibus nesciis? Multa sceleris indicia prae-
'veniunt. Servi si prodant, possumus singuli inter
'plures, tuti inter anxios, postremo, si pereundum
'sit, non inulti inter nocentes agere. Suspecta
'maioribus nostris fuere ingenia servorum, etiam
'cum in agris aut domibus iisdem nascerentur,
'caritatemque dominorum statim acciperent. Post-
'quam vero nationes in familiis habemus, quibus
'diversi ritus, externa sacra, aut nulla sunt, con-
'luviem istam non nisi metu coercueris. At qui-
'dam insontes peribunt. Nam et ex fuso exercitu,
'cum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui
'sortiuntur. Habet aliquid ex iniquo omne magnum
'exemplum, quod contra singulos utilitate publica

'rependitur.' Sententiae Cassii, ut nemo unus 45
contra ire ausus est, ita dissonae voces respondebant,
'numerum, aut aetatem, aut sexum, ac plurimorum
'indubiam innocentiam' miserantium. Praevaluit
tamen pars, quae supplicium decernebat. sed obtem-
perari non poterat, conglobata multitudine et *saxa*
ac faces minitante. Tum Caesar populum edicto
increpuit, atque omne iter, quo damnati ad poenam
ducebantur, militaribus praesidiis sepsit. Censuerat
Cingonius Varro, ut liberti quoque, qui sub eodem
tecto fuissent, Italia deportarentur. Id a Principe
prohibitum est, 'ne mos antiquus, quem misericordia
'non minuerat, per saevitiam intenderetur.' Dam- 46
natus iisdem Consulibus Tarquitius Priscus repe-
tundarum, Bithynis interrogantibus, magno Patrum
gaudio, qui accusatum ab eo Statilium Taurum,
Proconsulem ipsius, meminerant. Census per Gal-
lias a Q. Volusio et Sextio Africano Trebellioque
Maximo acti sunt, aemulis inter se, per nobilitatem,
Volusio atque Africano: Trebellium dum uterque
dedignatur, supra tulere. Eo anno mortem obiit 47
Memmius Regulus, auctoritate, constantia, fama, in
quantum, praeumbrante Imperatoris fastigio, datur,
clarus: adeo, ut Nero, aeger valetudine, et adulanti-
bus circum, qui *finem Imperio adesse* dicebant *si quid*
fato pateretur, responderit, *habere subsidium Rempub-*
licam. Rogantibus dehinc, *in quo potissimum?* addi-
derat, *in Memmio Regulo.* Vixit tamen post haec
Regulus, quiete defensus, et quia nova generis clari-
tudine, neque invidiosis opibus erat. Gymnasium
eo anno dedicatum a Nerone, praebitumque oleum
Equiti ac Senatui, *Graeca* facilitate. P. Mario, 48

L. Asinio coss. Antistius Praetor, quem in Tri-
bunatu plebis licenter egisse memoravi, probro-
sa adversus Principem carmina factitavit, vulga-
vitque celebri convivio, cum apud Ostorium Scapu-
lam epulatur. Exin a Cossutiano Capitone, qui
nuper Senatorium ordinem, precibus Tigellini, so-
ceri sui, receperat, maiestatis delatus est. Tum pri-
mum revocata ea lex : credebaturque haud perinde
exitium Antistio, quam Imperatori gloria quaesita,
ut condemnatus a Senatu, intercessione Tribunicia
morti eximeretur. Et, cum Ostorius, *nihil audivisse*,
pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum:
censuitque Iunius Marulius, Consul designatus, ' adi-
' mendam reo Praeturam, necandumque more maio-
' rum.' Ceteris inde assentientibus, Paetus Thrasea,
multo cum honore Caesaris, et acerrime incre-
pito Antistio, ' non, quidquid nocens reus pati me-
' reretur, id, egregio sub Principe, et nulla neces-
' sitate obstricto Senatu, statuendum, disseruit. car-
' nificem et laqueum pridem abolita: et esse poenas
' legibus constitutas, quibus, sine iudicum saevitia et
' temporum infamia, supplicia decernerentur. Quin
' in insula, publicatis bonis, quo longius sontem
' vitam traxisset, eo privatim miseriorem, et publi-
49 ' cae clementiae maximum exemplum futurum.' Li-
bertas Thraseae servitium aliorum rupit. et, post-
quam discessionem Consul permiserat, pedibus in sen-

Intercessione tribunicia] Intercessione ipsius Caesaris: qui ita clementiae gloriam pararet. *Lips.* Ad instar Augusti 1, 2.

Necandum more majorum] Necandi vero more majorum, juxta Eutropium VII. *poena erat talis, ut nudus per publicum ductus, furca capiti ejus inserta, virgis usque ad mortem caederetur, atque ita praecipitaretur de saxo.*

tentiam eius iere, paucis exemptis: in quibus adulatione promptissimus fuit A. Vitellius, optimum quemque iurgio lacessens et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. At Consules, perficere Senatus decretum non ausi, de consensu scripsere Caesari. Ille, inter pudorem et iram cunctatus, postremo rescripsit, 'nulla iniuria provocatum Antistium, gravissimas in Principem contumelias dixisse: earum 'ultionem a Patribus postulatam, et, pro magnitu'dine delicti poenam statui, par fuisse: ceterum se, 'qui severitatem decernentium inpediturus fuerit, 'moderationem non prohibere. statuerent ut vel'lent: datam etiam absolvendi licentiam.' His atque talibus recitatis, et offensione manifesta, non ideo aut Consules mutavere relationem, aut Thrasea decessit sententia, ceterive, quae probaverant, deseruere: pars, ne Principem obiecisse invidiae viderentur; plures numero tuti; Thrasea sueta
firmitudine animi, et ne gloria intercideret. Haud 50
dispari crimine Fabricius Veiento conflictatus est, 'quod multa et probrosa in Patres et Sacerdotes 'composuisset, iis libris, quibus nomen *Codicillorum* 'dederat.' Adiiciebat Talius Geminus, accusator: 'venditata ab eo munera Principis, et adipiscen'dorum honorum ius.' quae caussa Neroni fuit suscipiendi iudicii: convictumque Veientonem Italia depulit, et libros exuri iussit, conquisitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi oblivionem adtulit.

Aulus Vitellius] Postea IMPERATOR.

Tigellinum] Crudelitatis omnis, omnisque lasciviae magister erat Neroni. Si de Tigellino *plura volueris*, vide Not. et Emendationes ad *Annal. XIV. 51. Brot.*

51 Sed gravescentibus in dies publicis malis, sub-
sidia minuebantur: concessitque vita Burrus, incer-
tum valetudine, an veneno. Valetudo ex eo con-
iectabatur, quod in se tumescentibus paullatim fau-
cibus, et inpedito meatu, spiritum finiebat. plu-
res, iussu Neronis, quasi remedium adhiberetur,
inlitum palatum eius noxio medicamine, adsevera-
bant: et Burrum, intellecto scelere, cum ad vi-
sendum eum Princeps venisset, adspectum eius aver-
satum, sciscitanti, *hactenus*, respondisse, *ego me bene
habeo*. Civitati grande desiderium eius mansit, per
memoriam virtutis, et successorum alterius segnem
innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adul-
teria. quippe Caesar duos Praetoriis cohortibus
inposuerat: Fenium Rufum, ex vulgi favore, quia
rem frumentariam sine quaestu tractabat: Sofonium
Tigellinum, veterem impudicitiam atque infamiam
in eo secutus. Atque illi pro cognitis moribus
fuere: validior Tigellinus in animo Principis, et
intimis libidinibus adsumptus: prospera populi et
militum fama Rufus: quod apud Neronem adver-
52 sum experiebatur. Mors Burri infregit Senecae
potentiam; quia nec bonis artibus idem virium
erat, altero velut duce amoto, et Nero ad deterio-
res inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam
adoriuntur, 'tanquam ingentes et privatum supra mo-
'dum evectas opes adhuc augeret, quodque studia ci-
'vium in se verteret, hortorum quoque amoenitate et
'villarum magnificentia quasi Principem supergre-
'deretur.' Obiiciebant etiam, 'eloquentiae laudem
'uni sibi adsciscere, et carmina crebrius factitare,
'postquam Neroni amor eorum venisset. Nam ob-

'lectamentis Principis palam iniquum, detrectare 'vim eius equos regentis; inludere voces, quotiens 'caneret. Quem ad finem nihil in Rep. clarum fore, 'quod non ab illo reperiri credatur. Certe finitam 'Neronis pueritiam, et robur iuventae adesse. ex- 'ueret magistrum, satis amplis doctoribus instructus 'maioribus suis.' At Seneca criminantium non 53
ignarus, prodentibus iis, quibus aliqua honesti cura, et familiaritatem eius magis adspernante Caesare, tempus sermoni orat: et accepto, ita incipit: 'Quar- 'tusdecimus annus est, Caesar, ex quo spei tuae ad- 'motus sum: octavus, ut Imperium obtines; medio 'temporis tantum honorum atque opum in me cum- 'ulasti, ut nihil felicitati meae desit, nisi moderatio 'eius. Vtar magnis exemplis, nec meae fortunae, 'sed tuae. Abavus tuus, Augustus, M. Agrippae 'Mitylenense secretum; C. Maecenati, urbe in ipsa, 'velut peregrinum otium permisit: quorum alter 'bellorum socius, alter Romae pluribus laboribus 'iactatus, ampla quidem, sed pro ingentibus meritis, 'praemia acceperant. Ego quid aliud munificentiae 'tuae adhibere potui, quam studia, ut sic dixerim, 'in umbra educata? et quibus claritudo venit, quod 'iuventae tuae rudimentis adfuisse videor, grande 'huius rei pretium. at tu gratiam immensam, innu- 'meram pecuniam circumdedisti: adeo, ut plerum- 'que intra meipse volvam: Egone, equestri et provin- 'ciali loco ortus, proceribus civitatis adnumeror? In- 'ter nobiles, et longa decora praeferentes, novitas

Atavus tuus Augustus] Immo *abavus*. *Lips.* Sic ipse noster vocat supra 13, 34. unde cum Ryckio recepi. *Ern.* Cf. Seneca de Clem. 1, 10.

'mea enituit? Vbi est animus ille, modicis contentus? 'Tales hortos instruit, et per haec suburbana incedit, 'et tantis agrorum spatiis, tam lato fenore exuberat? 'Vna defensio occurrit, quod muneribus tuis obniti non
54 'debui. Sed uterque mensurum implevimus, et tu, 'quantum Princeps tribuere amico posset, et ego, 'quantum amicus a Principe accipere. Cetera invi-'diam augent. quae quidem, ut omnia mortalia, infra 'tuam magnitudinem iacent; sed mihi incumbunt: 'mihi subveniendum est. quomodo in militia, aut via, 'fessus adminiculum orarem; ita, in hoc itinere 'vitae, senex, et levissimis quoque curis inpar, cum 'opes meas ultra sustinere non possim, praesidium 'peto. Iube eas per Procuratores tuos administrari, 'in tuam fortunam recipi. Nec me in paupertatem 'ipse detrudam; sed traditis, quorum fulgore prae-'stringor, quod temporis hortorum aut villarum curae 'seponitur, in animum revocabo. Superest tibi 'robur, et tot per annos nixum fastigio regimen: 'possumus seniores amici quieti respondere. Hoc 'quoque in tuam gloriam cedet, eos ad summa vex-
55 'isse qui et modica tolerarent.' Ad quae Nero sic ferme respondit: 'Quod meditatae orationi tuae statim 'occurram, id primum tui muneris habeo, qui me non 'tantum praevisa, sed subita expedire docuisti. 'Abavus meus, Augustus, Agrippae et Maecenati 'usurpare otium post labores concessit: sed in ea 'ipsa aetate, cuius auctoritas tueretur, quidquid illud 'et qualecumque tribuisset: attamen neutrum datis 'a se praemiis exuit. Bello et periculis meruerant: 'in his enim iuventa Augusti versata est. Nec mihi 'tela et manus tuae defuissent, in armis agenti. Sed

'quod praesens conditio poscebat, ratione, consilio, 'praeceptis pueritiam, dein iuventam meam fovisti. 'Et tua quidem erga me munera, dum vita suppetet, 'aeterna erunt: quae a me habes, horti et fenus et 'villae, casibus obnoxia sunt. ac, licet multa videan-'tur, plerique, haudquaquam artibus tuis pares, plura 'tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores 'spectantur. Vnde etiam rubori mihi est, quod prae-'cipuus caritate, nondum omnes fortuna antecellis.
'Verum et tibi valida aetas, rebusque et fructui re- 56
'rum sufficiens: et nos prima Imperii spatia ingre-'dimur: nisi forte aut te Vitellio ter Consuli, aut me 'Claudio postponis. Sed, quantum Volusio longa 'parcimonia quaesivit, tantum in te mea liberalitas 'explere non potest. Quin, si qua in parte lubricum 'adolescentiae nostrae declinat, revocas; ornatumque 'robur subsidio impensius regis. Non tua mo-'deratio, si reddideris pecuniam; nec quies, si 'reliqueris Principem; sed mea avaritia, meae 'crudelitatis metus in ore omnium versabitur. 'Quod si maxime continentia tua laudetur, non 'tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico 'infamiam paret, inde gloriam sibi recipere.' His adiicit complexum et oscula, factus natura, et consuetudine exercitus, velare odium fallacibus blanditiis. Seneca (qui finis omnium cum dominante sermonum) grates agit: sed instituta prioris potentiae commutat: prohibet coetus salutantium: vitat comitantes; rarus per urbem; quasi valetudine infensa aut sapientiae studiis adtineretur. Perculso 57
Seneca, promptum fuit, Rufum Fenium inminuere, *Agrippinae amicitiam in eo* criminantibus: validiorque *in dies Tigellinus*, et malas artes, quibus solis

pollebat, gratiores ratus, si Principem societate scelerum obstringeret; metus eius rimatur: compertoque, Plautum et Sullam maxime timeri, Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos; 'nobilitatem eorum, et propinquos huic 'Orientis, illi Germaniae exercitus' commemorat. 'Non se, ut Burrum, diversas spes, sed solam inco'lumitatem Neronis spectare: cui caveri utcumque 'ab urbanis insidiis praesentia; longinquos motus 'quonam modo comprimi posse? Erectas Gallias ad 'nomen Dictatorium, nec minus suspectos Asiae 'populos claritudine avi Drusi. Sullam inopem; 'unde praecipuam audaciam: et simulatorem segni'tiae, dum temeriati locum reperiret. Plautum mag'nis opibus, ne fingere quidem cupidinem otii, sed 'veterum Romanorum imitamenta praeferre: ad'sumpta etiam Stoicorum adrogantia sectaque, quae 'turbidos et negotiorum adpetentes faciat.' Nec ultra mora. Sulla, sexto die pervectis Massiliam percussoribus, ante metum et rumorem interficitur, cum epulandi caussa discumberet. Relatum caput eius inlusit Nero, tamquam praematura canitie defor-
58 me. Plauto parari necem, non perinde occultum fuit, quia pluribus salus eius curabatur; et spatium itineris ac maris tempusque interiectum moverat famam: vulgoque fingebant, *petitum ab eo Corbulonem*, magnis tum exercitibus praesidentem, si clari atque insontes interficerentur, praecipuum ad pericula. 'quin et 'Asiam favore iuvenis arma cepisse; nec milites, ad 'scelus missos, aut numero validos, aut ani'mo promptos: postquam iussa efficere nequive'*rint*, ad spes novas transisse.' Vana haec, more

famae, credentium otio augebantur. Ceterum libertus Plauti celeritate ventorum praevenit Centurionem, et mandata L. Antistii, soceri, adtulit: 'effugeret segnem mortem, otium: suffugium et magni nominis miseratione reperturum bonos, consociaturum audaces. nullum interim subsidium adspernandum. si sexaginta milites (tot enim adveniebant) 'propulisset; dum refertur nuntius Neroni, dum 'manus alia permeat, multa secutura, quae ad usque bellum evalescerent. denique aut salutem tali consilio 'quaeri, aut nihil gravius audenti, quam ignavo, 'patiendum esse.' Sed Plautum ea non movere. 59
sive nullam opem providebat inermis atque exsul, seu taedio ambiguae spei, an amore coniugis et liberorum, quibus placabiliorem fore Principem rebatur, nulla sollicitudine turbatum. Sunt, qui 'alios 'a socero nuntios venisse' ferant, 'tamquam nihil 'atrox inmineret; doctoresque sapientiae, Coeranum 'Graeci, Musonium Tusci generis, constantiam 'opperiendae mortis, pro incerta et trepida vita, 'suasisse.' Repertus est certe, per medium diei, nudus exercitando corpori. Talem eum Centurio trucidavit, coram Pelagone, spadone, quem Nero Centurioni et manipulo, quasi satellitibus ministrum Regium, praeposuerat. Caput interfecti relatum: cuius adspectu, (ipsa Principis verba referam) 'Quin,' inquit, 'Nero, deposito metu, nuptias Poppaeae, ob 'eiusmodi terrores dilatas, maturare parat, Octaviam'que coniugem amoliri; quamvis modeste agat, et 'nomine patris, et studiis populi gravem?' Sed ad Senatum litteras misit, de caede Sullae Plautique

haud confessus, verum 'utriusque turbidum ingenium 'esse, et sibi incolumitatem Reip. magna cura habe- 'ri.' Decretae eo nomine *supplicationes*, *utque Sulla et Plautus Senatu moverentur*, gravioribus tamen ludibriis, quam malis.

60 Igitur accepto Patrum consulto, postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, *sterilem* dictitans. Exin Poppaeae conjungitur. Ea diu pellex, et adulteri Neronis, mox mariti potens, quendam ex ministris Octaviae inpulit, *servilem ei amorem* obiicere. destinaturque reus cognomento *Eucerus*, natione Alexandrinus, canere tibiis doctus. Actae ob id de ancillis quaestiones, et vi tormentorum victis quibusdam, ut falsa adnuerent, plures perstitere sanctitatem dominae tueri. Ex quibus una instanti Tigellino, *castiora esse muliebria Octaviae* respondit, *quam os eius*. Movetur tamen primò, civilis discidii specie: domumque Burri, et praedia Plauti, infausta dona, accipit. mox in Campaniam pulsa est, addita militari custodia. Inde crebri questus, nec occulti per vulgum; cui minor sapientia, et, ex mediocritate fortunae, pauciora pericula sunt. His Nero, haudquaquam poenitentia flagitii,

61 coniugem revocavit Octaviam. Exin laeti Capitolium scandunt, Deosque tandem venerantur. Effigies Poppaeae proruunt: Octaviae imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt: repetitam venerantur. Itur et in Principis laudes. Iamque et palatium multitudine et clamoribus complebant, cum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbam disiecere. Mutataque, quae per seditionem verterant, et Poppaeae honos repositus est

Quae semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus eius; 'Non eo loci 'res suas agi, ut de matrimonio certet (quamquam id 'sibi vita potius) sed vitam ipsam in extremum 'adductam a clientelis et servitiis Octaviae, quae 'plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausi, 'quae vix bello evenirent. Arma illa adversus 'Principem sumpta: ducem tantum defuisse; qui, 'motis rebus, facile reperiretur. Omitteret modo 'Campaniam, et in urbem ipsam pergeret, ad cuius 'nutum absentis tumultus cierentur. Quod alioquin 'suum delictum? quam cuiusquam offensionem? 'An, quia veram progeniem Penatibus Caesarum 'datura sit, malle Populum Romanum tibicinis 'Aegyptii subolem Imperatorio fastigio induci? 'Denique, si id rebus conducat, libens, quam coac- 'tus, acciret dominam, vel consuleret securitati iusta 'ultione. Et modicis remediis primos motus con- 'sedisse: at, si desperent uxorem Neronis fore 'Octaviam, illi maritum daturos.' Varius sermo, et 62
ad metum atque iram accommodatus, terruit simul audientem et accendit. Sed parum valebat suspicio in servo, et quaestionibus ancillarum elusa erat. Ergo confessionem alicuius quaeri placet, cui rerum quoque novarum crimen adfingeretur. Et visus idoneus maternae necis patrator, Anicetus, classi apud Misenum, ut memoravi, Praefectus, levi post admissum scelus gratia, dein graviore odio: quia 'malorum facinorum ministri quasi exprobrantes ad- 'spiciuntur.' Igitur accitum eum Caesar 'operae 'prioris' admonet: '*solum* incolumitati Principis

'adversus insidiantem matrem subvenisse: locum 'haud minoris gratiae instare, si coniugem infensam 'depelleret, nec manu aut telo opus: fateretur Oc'taviae adulterium. Occulta quidem ad praesens, 'sed magna ei praemia, et secessus amoenos' promittit, 'vel, si negavisset, necem' intentat. Ille insita vecordia, et facilitate priorum flagitiorum, plura etiam, quam iussum erat, fingit, fateturque apud amicos, quos velut consilio adhibuerat Princeps. Tum in Sardiniam pellitur, ubi non inops exsilium tolera-
63 vit, et fato obiit. At Nero, 'Praefectum in spem 'sociandae classis corruptum,' et incusatae paullo ante 'sterilitatis' oblitus, 'abactos partus conscien'tia libidinum, eaque sibi comperta,' edicto memorat: insulaque Pandataria Octaviam claudit. Non alia exsul visentium oculos maiore misericordia adfecit. Meminerant adhuc quidam Agrippinae, a Tiberio; recentior Iuliae memoria obversabatur, Claudio pulsae. Sed illis robur aetatis adfuerat: laeta aliqua viderant, et praesentem saevitiam melioris olim fortunae recordatione adlevabant. Huic primum nuptiarum dies loco funeris fuit, deductae in domum, in qua nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum patre et statim fratre: tum ancilla domina validior: et Poppaea non nisi in perniciem uxoris nupta: postremo crimen omni exitio gravius.
64 Ac puella, vicesimo aetatis anno, inter Centuriones et milites, praesagio malorum iam vita exempta, nondum tamen morte acquiescebat. Paucis dehinc interiectis diebus mori iubetur: cum iam 'viduam 'se et tantum sororem' testaretur, communesque 'Germanicos,' et postremo 'Agrippinae' nomen

cieret, 'qua incolumi, infelix quidem matrimonium, 'sed sine exitio, pertulisset.' Restringitur vinculis, venaeque eius per omnes artus exsolvuntur: et, quia pressus pavore sanguis tardius labebatur, praefervidi balnei vapore enecatur. Additurque atrocior saevitia, quod caput amputatum, latumque in urbem, Poppaea vidit. Dona ob haec templis decreta. Quod ad eum finem memoravimus, ut, quicumque casus temporum illorum, nobis vel aliis auctoribus, noscent, praesumptum habeant, quotiens fugas et caedes iussit Princeps, totiens grates Deis actas, quaeque rerum secundarum olim, tum publicae cladis insignia fuisse. Neque tamen silebimus, si quod Senatusconsultum adulatione novum, aut patientia postremum, fuit. Eodem anno libertorum potissimos 65
veneno interfecisse creditus est; Doryphorum quasi adversatum nuptiis Poppaeae; Pallantem, quod inmensam pecuniam longa senecta detineret. Romanus secretis criminationibus incusaverat Senecam, ut C. Pisonis socium; sed validius a Seneca eodem crimine perculsus est. Vnde Pisoni timor, et orta insidiarum in Neronem magna moles, sed inprospera.

C. Pisonis socium] De illo plura Annal. XV. 48.

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSV DIVI AVGVSTI

ANNALIVM

LIBER QVINTVS DECIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. 2. *Vologeses Rex Parthorum bellum mente volvit, instigantibus fratre Tiridate et Monobazo Adiabeno, quem Tigranes vexarat.* 3. *Corbulo Syriae tuendae providet.* 4. *Parthi Monese Duce Tigranocerta obsident.* 5. *Vologesi Corbulo inducias offert et inpetrat.* 6. *Caesennii Paeti Armeniae recens praefecti vanitas,* 7. 8. *ferocia, inperitia, iactantia.* 9. *Ab invadenda Syria Corbulo absterret Parthos, qui* 10. *Armeniae et Paeto incumbunt. Hic aegre Corbulonem auxilio vocat,* 11. *Parthis prementibus.* 12. *Is, in Armeniam profectus, fugientes obiurgat, suos hortatur.* 13. *Vologeses instat Paeto.* 14. *Disceptatio inter Romanos et Parthos, ex qua* 15. *Paeti foeda compositio.* 16. *Corbulo in Armeniam venit.* 17. *Paeto increpito Syriam repetit.* 18. *Romae inania de Parthis tropaea. Frumentum plebis. Vectigalia.*

19. *SC. de simulatis adoptionibus.* 20. 21. *Claudius Timarchus Cretensis adcusatur, quod Thrasea* Paetus ad *bonum publicum vertit.* 22. *Decretum,* grates Praesidi-

bus non agendas. Portenta. 23. *Ob filiam Neroni natam inmodica gaudia et frustranea. In Thraseam Principis odium.*

24. *Legati Parthorum Romae inrisores.* 25. *Bello Armeniaco praeficitur Corbulo. Paetum Caesar facetiis insectatur.* 26 *Corbulo in Armeniam ducit exercitum.* 27. *Legatos Parthorum audit. Defectores Armenios ulciscitur.* 28—30. *Tiridates a Corbulone pacem petit et, posito apud effigiem Caesaris insigni Regio, inpetrat, comiterque excipitur a Corbulone.* 31. *Vologesis pro fratre sollicitudo.*

32. *Alpinos maritimos Nero in ius Latii transfert. Equitum Rom. in circo locos sedilibus plebis anteponit. Feminae inlustres Senatoresque in arena.* 33. *Nero ipse Neapoli scenam inscendit.* 34. *Theatrum ruit. Beneventi Nero munus Vatinii spectat.* 35. *Torquatum Silanum mori adigit.* 36. *Iter frustra meditatur in Orientem.* 37. *Convivia luxu foeda celebrat, ministro Tigellino. Pythagorae nubit.* 33. *Clades Romae ex incendio, forte, an dolo Principis, qui* 39. *in remedium multa popularia usurpat.* 40. 41. *Cladis magnitudo. Novae urbis condendae consilium.* 42. *Ex patriae ruinis immensam domum exstruit Nero. Maiora frustra molitur.* 43. *Novae urbis facies.* 44. *Petita Diis piacula, frustra. Incendii invidia in Christianos devoluta, misere excruciatos.* 45. *Italiam, socios, templa spoliat Nero; aversantem id Senecam veneno petit.*

46. *Gladiatorum eruptio apud Praeneste. Classis ad Misenum amissa.* 47. *Prodigia.* 48. *Coniuratio Pisonis in Neronem.* 49. 50. *Coniuratorum nomina, mores, odiorum in Neronem caussae. Iis accedit Rufus, Praefectus Praetorio. Subrii inpetus.* 51. *Epicharis classem tentans proditur.* 52. *Coniuratorum inpetus retardatus a Pisone ob sacra mensae.* 53. *Aliud coniuratorum consilium.* 54. *Scevini inprudentia. Milichus servus herum defert, qui egregie se defendit, sed*

muliebri astutia deprehenditur. 55. 56. Natalis coniurationem fatetur, Pisonem, Senecam nominat, Lucanus matrem. 57. Epicharis, tormentis dilacerata, mirum fidei exemplum praestat. 58. Nero reos audit, quos violenter urget Rufus, dissimulata conscientia. 59. Piso, neglectis amicorum monitis, occiditur. Eius testamentum et uxor. 60. 61. caedes Laterani et Senecae. huius defensio spreta, 62. supremi sermones, 63. amica contentio cum uxore. 64. cuius mortem inhiberi Nero imperat. Senecae cruciatus, mors, funus. 65. Ipse destinatus Imperator. 66, Rufus proditur. 67. Subrii Flavii. 68. Aspri, aliorum constantes voces et exitus. Rufi mollities. 69. Nero Vestinum quamvis insontem interimit; 70. mox Lucanum, Senecionem, Quinctianum, Scevinum. 71. Simulata per urbem gaudia. Indicibus praemia, suspectis militiae vacatio, aliis exsilia, 72. Turpiliano, Nervae, Tigellino triumphalia, Nymphidio Consularia insignia data. 73. Nero adversum rumores se purgat. Gallionis periculum. 74. SC. ob servatum Neronem. Pugio Scevini dicatus Iovi Vindici. Gesta haec annis paullo amplius tribus.

C. MEMMIO REGVLO. VERGINIO RVFO.

C. LECANIO BASSO. M. LICINIO CRASSO.

P. SILIO NERVA. C. IVLIO ATTICO VESTINO. COSS.

INTEREA Rex Parthorum Vologeses, cognitis Cor- 1
bulonis rebus, Regemque alienigenam Tigranen Armeniae inpositum: simul, fratre Tiridate pulso, spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens; magnitudine rursum Romana, et continui foederis reverentia, diversas ad curas trahebatur: cunctator ingenio et defectione Hyrcanorum, gentis validae, multisque ex eo bellis inligatus. Atque illum ambiguum novus *insuper* nuntius contumeliae exstimu-

lat: quippe egressus Armenia Tigranes Adiabenos, conterminam nationem, latius ac diutius, quam per latrocinia, vastaverat: idque primores gentium aegre tolerabant: 'eo contemptioni descensum, ut 'ne Duce quidem Romano incursarentur, sed teme-'ritate obsidis, tot per annos inter mancipia habiti.' Accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, 'quod praesidium, aut unde 'peteret?' rogitans. 'Iam de Armenia concessum: 'proxima trahi, nisi defendant Parthi: levius servi-'tium apud Romanos deditis, quam captis, esse.' Tiridates quoque Regni profugus, per silentium aut 'modice querendo, gravior erat. 'Non enim ignavia 'magna imperia contineri: virorum armorumque 'faciendum certamen. Id in summa fortuna aequius, 'quod validius. Et sua retinere, privatae domus:
2 'de alienis certare, Regiam laudem esse.' Igitur commotus his Vologeses concilium vocat, et proximum sibi Tiridaten constituit, atque ita orditur: 'Hunc ego, eodem mecum patre genitum, cum mihi, 'per aetatem, summo nomine concessisset, in pos-'sessionem Armeniae deduxi; qui tertius potentiae 'gradus habetur. nam Medos Pacórus ante ceperat. 'videbarque, contra vetera fratrum odia et certa-'mina, familiae nostrae Penates rite composuisse. 'prohibent Romani, et pacem, ipsis numquam pros-'pere lacessitam, nunc quoque in exitium suum 'abrumpunt. Non ibo inficias: aequitate quam 'sanguine, caussa quam armis, retinere parta maio-'ribus malueram. si cunctatione deliqui, virtute cor-'rigam. Vestra quidem vis et gloria in integro est,

Monobazus] De hoc cf. Ioseph. 20, 4.

'addita modestiae fama: quae neque summis morta-
'lium spernenda est, et a Diis aestimatur.' Simul
diademate caput Tiridatis evinxit; promptam equi-
tum manum, quae Regem ex more sectatur, Monesi,
nobili viro, tradidit, adiectis Adiabenorum auxiliis:
mandavitque, Tigranen Armenia exturbari, dum
ipse, positis adversus Hyrcanos discordiis, vires
intimas, molemque belli ciet, provinciis Romanis
minitans. Quae ubi Corbuloni certis nuntiis au- 3
dita sunt, legiones duas cum Verulano Severo et
Vettio Bolano subsidium Tigrani mittit, occulto
praecepto, 'compositius cuncta, quam festinantius,
'agerent.' quippe bellum habere, quam gerere male-
bat. Scripseratque Caesari, 'proprio Duce opus esse
'qui Armeniam defenderet: Syriam, ingruente Vo-
'logese, acriore in discrimine esse.' Atque inte-
rim reliquas legiones pro ripa Euphratis locat: tu-
multuariam provincialium manum armat; hostiles
ingressus praesidiis intercipit. Et, quia egena
aquarum regio est, castella fontibus inposita: quos-
dam rivos congestu arenae abdidit. Ea dum a Cor- 4
bulone tuendae Syriae parantur, acto raptim ag-
mine Moneses, ut famam sui praeiret, non ideo
nescium aut incautum Tigranen offendit. Occupa-
verat Tigranocerta, urbem copia defensorum et
magnitudine moenium validam. Ad haec Niceph-

Sectatur] Id est, sectari solet.

Hostiles ingressus] Intelligo loca, per quae ingredi provinciam soleant, aut possint, Parthi. Nam nondum ingressi eo tempore. *Intercipere* exprimit Graecorum διαλαμβάνειν; Polybius 5, 99. et alii saepe de impositis itineri praesidis utuntur. *Ern.*

Magnitudine moenium validam] Adeo, ut Appianus Mithr. 84. producat moenia Tigranocertae in altitudine ad quinquagiuta cubitos: quae in imo adaptata *equorum* stabulis. *Lips.*

orius, amnis haud spernenda latitudine, partem murorum ambit: et ducta ingens fossa, qua fluvio diffidebatur. Inerantque milites et provisi ante commeatus: quorum subvectu pauci, avidius progressi et repentinis hostibus circumventi, ira magis, quam metu, ceteros accenderant. Sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla cominus audacia, raris sagittis: neque clausos exterret, et semet frustratur. Adiabeni, cum promovere scalas et machinamenta inciperent, facile detrusi, mox, erum-
5 pentibus nostris, caeduntur. Corbulo tamen, quamvis secundis rebus suis, moderandum fortunae ratus, misit ad Vologesen, qui expostularent 'vim provinciae inlatam: socium amicumque Regem, cohortes Romanas circumsideri. omitteret potius obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum.' Casperius Centurio, in eam legationem delectus, apud oppidum Nisibin, septem et triginta millibus passuum a Tigranocerta distantem, adiit Regem, et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitus infixum erat, arma Romana vitandi: nec praesentia prospere fluebant. inritum obsidium: tutus manu et copiis Tigranes: fugati, qui expugnationem sumpserant: missae in Armeniam legiones: et aliae pro Syria, paratae ultro inrumpere: sibi inbecillum equitem pabuli inopia. nam exorta vis locustarum ambederat quidquid herbidum aut frondosum. Igitur, metu abstruso, mitiora obtendens, 'missurum ad Imperatorem Romanum legatos, super petenda Armenia et firmanda pace,' respondet. Monesen 'omittere Tigranocerta' iubet; ipse retro conce-
6 *dit. Haec plures*, ut 'formidine Regis et Corbulonis

'minis patrata,' magnifice extollebant. Alii, 'occulte
'pepigisse,' interpretabantur; 'ut, omisso utrimque
'bello et abeunte Vologese, Tigranes quoque Ar-
'menia abscederet. Cur enim exercitum Romanum
'a Tigranocertis deductum? cur deserta per otium,
'quae bello defenderant? An melius hibernavisse
'in extrema Cappadocia, raptim erectis tuguriis,
'quam in sede Regni modo retenti? Dilata prorsus
'arma, ut Vologeses cum alio, quam cum Corbulone
'certaret: Corbulo meritae tot per annos gloriae
'non ultra periculum faceret.' Nam, ut retuli, pro-
prium Ducem tuendae Armeniae poposcerat, et ad-
ventare Caesennius Paetus audiebatur: iamque ad-
erat, copiis ita divisis, ut quarta et duodecima le-
giones, addita quinta, quae recens e Moesis excita
erat, simul Pontica et Galatarum Cappadocumque
auxilia Paeto obedirent: tertia et sexta et decima le-
giones, priorque Syriae miles, apud Corbulonem ma-
nerent. Cetera ex rerum usu sociarent partirenturve.
Sed neque Corbulo aemuli patiens; et Paetus, cui
satis ad gloriam erat, si proximus haberetur, despicie-
bat gesta, 'nihil caedis, aut praedae, usurpatas nomi-
'ne tenus urbium expugnationes' dictitans: 'se tributa
'ac leges, et, pro umbra Regis, Romanum ius victis in-
'positurum.' Sub idem tempus legati Vologesis, quos 7
ad Principem missos memoravi, revertere inriti: bel-
lumque propalam sumptum a Parthis. nec Paetus
detrectavit, sed duabus legionibus, quarum quartam
Funisulanus Vettonianus eo in tempore, duodecimam
Calavius Sabinus, regebant, Armeniam intrat, tris-
ti omine. Nam in transgressu Euphratis, quem

Ut retuli] Cap. 3.

ponte transmittebat, nulla palam caussa, turbatus equus, qui Consularia insignia gestabat, retro evasit. Hostiaque, quae muniebantur, hibernaculis adsistens, semifacta opera fugâ perrupit, seque vallo extulit. et pila militum arsere, magis insigni prodigio, quia
8 Parthus hostis missilibus telis decertat. Ceterum Paetus, spretis ominibus, nec dum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariae provisu, rapit exercitum trans montem Taurum, 'reciperandis,' ut ferebat, 'Tigranocertis, vastandisque regionibus, quas Corbulo 'integras omisisset.' Et capta quaedam castella: gloriaeque et praedae nonnihil partum, si aut gloriam cum modo, aut praedam cum cura, habuisset. Longinquis itineribus percursando, quae obtineri nequibant; corrupto, qui captus erat, commeatu, et instante iam hieme, reduxit exercitum, composuitque ad Caesarem litteras, quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum
9 vacuas. Interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus praesidiis insedit: et, ne ponti iniiciendo inpedimentum hostiles turmae adferrent, (iam enim subiectis campis magna specie volitabant) naves magnitudine praestantes et connexas trabibus, ac turribus auctas, agit per amnem, catapultisque et balistis proturbat barbaros: in quos saxa et hastae longius permeabant, quam ut contrario sagittarum iactu adaequarentur. Dein pons continuatus, collesque adversi per socias cohortes, post legionum castris occupantur, tanta celeritate et osten-

Pila militum] Pila, missilia erant ferro triangulo, unciarum octodecim, hastili pedum sex. De Pilo, et ceteris Romani exercitus armis, vide Gibbon. de decessu Imperii Rom. cap. I. Moneo juvenem, qui ad studium Taciti se accingere cupit, ut tria prima capita *hujus operis* eruditissimi, et, si vana de religione excipias, fidelissimi, *tota diligenter* perlegat. Hoc labore, ni fallor, aeque delectari et *profecisse fatebitur.*

tatione virium, ut Parthi, omisso paratu invadendae
Syriae, spem omnem in Armeniam verterent. Ibi 10
Paetus, imminentium nescius, quintam legionem pro-
cul in Ponto habebat; reliquas promiscuis militum
commeatibus infirmaverat; donec, adventare Volo-
gesen magno et infenso agmine, auditum. Accitur
legio duodecima, et, unde famam aucti exercitus
speraverat, prodita infrequentia: qua tamen retineri
castra, et eludi Parthus tractu belli poterat, si Paeto
aut in suis, aut in alienis consiliis, constantia fuisset.
Verum, ubi a viris militaribus adversus urgentes ca-
sus firmatus erat, rursus, ne alienae sententiae indi-
gens videretur, in diversa ac deteriora transibat.
Et tunc, relictis hibernis, 'non fossam neque vallum
'sibi, sed corpora et arma in hostem data,' clami-
tans, duxit legiones, quasi proelio certaturus. Dein-
de, amisso Centurione et paucis militibus, quos vi-
sendis hostium copiis praemiserat, trepidus remeavit.
Et, quia minus acriter Vologeses instilerat, vana
rursus fiducia, tria millia delecti peditis proximo
Tauri iugo inposuit, quo transitum Regis arcerent:
alares quoque Pannonios, robur equitatûs, in parte
campi locat. Coniunx ac filius castello, qui Arsa-
mosata nomen est, abditi, data in praesidium co-
horte, ac disperso milite, qui, in uno habitus, va-
gum hostem promptius sustentavisset. Aegre com-
pulsum ferunt, ut instantem Corbuloni fateretur. nec
a Corbulone properatum, quo, gliscentibus periculis,
etiam subsidii laus augeretur. 'Expediri' tamen
'itineri singula millia ex tribus legionibus, et alarios
'octingentos, parem numerum e cohortibus,' iussit.
At Vologeses, *quamvis*, '*obsessa a Paeto itinera*, 11
'*hinc peditatu, inde equite*,' accepisset, nihil mutato

consilio, sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtrivit, uno tantum Centurione, Tarquitio Crescente, turrim, in qua praesidum agitabat, defendere auso, facta saepius eruptione, et caesis, qui barbarorum propius suggrediebantur, donec ignium iactu circumveniretur. peditum si quis integer, longinqua et avia: vulnerati, castra repetivere: 'virtutem 'Regis, saevitiam et copias gentium,' cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum, qui eadem pavebant. Ne Dux quidem obniti adversis, sed cuncta militiae munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, 'veniret propere, signa et aqui'las et nomen reliquum infelicis exercitus tueretur: 'se fidem interim, donec vita suppeditet, retenturos.'

12 Ille interritus, et parte copiarum apud Syriam relicta, ut munimenta Euphrati inposita retinerentur; qua proximum et commeatibus non egenum, regionem Commagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. Comitabantur exercitum, praeter alia sueta bello, magna vis camelorum, onusta frumenti, ut simul hostem famemque depelleret. Primum e perculsis Pactium, primipili Centurionem, obvium habuit, dein plerosque militum: quos, diversas fugae caussas obtendentes, 'redire ad signa et clemen'tiam Paeti experiri' monebat, 'se nisi victoribus 'inmitem esse.' Simul suas legiones adire, hortari, 'priorum' admonere, 'novam gloriam' ostendere: 'non vicos aut oppida Armeniorum, sed castra Ro'mana, duasque in iis legiones pretium laboris peti. 'Si singulis manipularibus praecipua servati civis 'corona Imperatoria manu tribueretur: quod illud '*et quantum decus*, ubi par eorum numerus apisce'*retur, qui attulissent* salutem, et qui accepissent?'

His atque talibus in commune alacres, (et erant, quos pericula fratrum aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu noctuque iter properabant. Eoque intentius Vologeses premere 13
obsessos, modo vallum legionum, modo castellum, quo inbellis aetas defendebatur, adpugnare, propius incedens, quam mos Parthis, si ea temeritate hostem in praelium eliceret. At illi vix contuberniis extracti: nec aliud quam munimenta propugnabant: pars iussu Ducis, et alii propria ignavia, ut Corbulonem opperientes, ac, si vis ingrueret, provisis exemplis Caudinae ac Numantinae cladis. 'neque eandem vim Samnitibus, Italico populo, 'aut Hispanis, ac Parthis, Romani Imperii aemulis. 'Validam quoque et laudatam antiquitatem, quo-'tiens Fortuna contra daret, saluti consuluisse.' Qua desperatione exercitus Dux subactus, primas tamen litteras ad Vologesen, non supplices, sed in modum querentis, composuit, 'quod pro Armeniis, 'semper Romanae ditionis, aut subiectis Regi, quem 'Imperator delegisset, hostilia faceret: pacem ex 'aequo utilem. nec praesentia tantum spectaret: ip-'sum adversus duas legiones, totis Regni viribus 'advenisse: at Romanis orbem terrarum reliquum, 'quo bellum iuvarent.' Ad ea Vologeses, nihil pro 14
caussa, sed 'opperiendos sibi fratres, Pacorum ac Ti-'ridaten,' rescripsit: locum illis tempusque consilio de-'stinatum, quo de Armenia cernerent: (adiecisse Deos 'dignum Arsacidarum,) simul et de legionibus Romanis 'statuerent.' Missi post a Paeto nuntii, et 'Regis collo-'quium' petitum, qui 'Vasacen, Praefectum equitatus, 'ire' iussit. *Tum Paetus, 'Lucullos,* Pompeios, et si *'qua Caesares obtinendae* donandaeve Armeniae ege-

'rant;' Vasaces, 'imaginem retinendi largiendive 'penes nos, vim penes Parthos,' memoravit. Et multum invicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis quae pepigissent, adhibetur. Placuitque 'liberari obsidio legiones et de-'cedere omnem militem finibus Armeniorum, cas-'tellaque et commeatus Parthis tradi. quibus perpe-'tratis, copia Vologesi fieret, mittendi ad Neronem
15 'legatos.' Interim flumini Arsaniae (is castra praefluebat) pontem inposuit, specie sibi illud iter expedientis: sed Parthi, quasi documentum victoriae, iusserant. namque iis usui fuit: nostri per diversum iere. Addidit rumor, 'sub iugum missas legiones,' et alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armeniis usurpatum est. Namque et munimenta ingressi sunt, antequam agmen Romanum excederet, et circumstetere vias, captiva olim mancipia, aut iumenta adgnoscentes abstrahentesque. Raptae etiam vestes, retenta arma, pavido milite et concedente, ne qua proelii caussa exsisteret. Vologeses, armis et corporibus caesorum adgregatis, quo cladem nostram testaretur, visu fugientium legionum abstinuit. Fama moderationis quaerebatur, postquam superbiam expleverat. Flumen Arsaniam elephanto insidens, et proximus quisque Regem vi equorum perrupere, quia rumor incesserat, *pontem cessurum oneri dolo fabricantium.* sed qui ingredi ausi sunt, validum et
16 fidum intellexere. Ceterum obsessis adeo suppeditavisse rem frumentariam constitit, ut horreis ignem iniicerent: contraque prodiderit Corbulo, 'Par-

Contraque prodiderit Corbulo] In commentariis, opinor, aut historia harum rerum. Plinius certe Corbulonem inter scriptores

'thos inopes copiarum, et pabulo adtrito, relicturos 'oppugnationem, neque se plus tridui itinere abfu-'isse.' Adiecit, 'iureiurando Paeti cautum apud 'signa, adstantibus iis, quod testificando Rex misis-'set, neminem Romanum Armeniam ingressurum, 'donec referrentur litterae Neronis, an paci adnue-'ret.' Quae ut augendae infamiae composita, sic reliqua non in obscuro habentur: una die quadraginta millium spatium emensum esse Paetum, desertis passim sauciis; neque minus deformem illam fugientium trepidationem, quam si terga in acie vertissent. Corbulo, cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius, non eam speciem insignium et armorum praetulit, ut diversitatem exprobraret. moesti manipuli, ac vicem commilitonum miserantes, ne lacrimis quidem temperare. vix prae fletu usurpata consalutatio. Decesserat certamen virtutis et ambitio gloriae, felicium hominum adfectus. sola misericordia valebat, et apud minores magis. Du- 17
cum inter se brevis sermo secutus est. Hoc conquerente 'inritum laborem: potuisse bellum fuga 'Parthorum finiri;' ille 'integra utrique cuncta' respondit: 'converterent aquilas et iuncti invade-'rent Armeniam, abscessu Vologesis infirmatam. 'Non ea Imperatoris habere mandata,' Corbulo: 'periculo legionum commotum, e provincia egres-'sum. quando in incerto habeantur Parthorum con-

censuit, Indice lib. 5. et 6. *Lips.* Contra Ryckius inter amicos potius, et epistolis ad Imperatorem ea prodidisse Corbulonem putat, quia, si in iusta historia, non videatur, Tacitum ei fuisse contradicturum.

Moesti manipuli] Quam haec Tacito digna! Quantum scriptoribus exemplum!

'atus, Syriam repetiturum. Sic quoque optimam
'fortunam orandam, ut pedes, confectus spatiis itine-
'rum, alacrem et facilitate camporum praevenientem
'equitem adsequeretur.' Exin Paetus per Cap-
padociam hibernavit. At Vologesis ad Corbulo-
nem missi nuntii, 'detraheret castella trans Euphra-
'ten, amnemque, ut olim, medium faceret:' ille,
'Armeniam quoque diversis praesidiis vacuam fieri,'
expostulabat. Et postremo concessit Rex: dirnta-
que, quae ultra Euphraten communierat Corbulo, et
18 Armenii sine arbitro relicti sunt. At Romae tro-
paea de Parthis arcusque medio capitolini montis
sistebantur, decreta ab Senatu, integro adhuc bel-
lo, neque tum omissa, dum adspectui consulitur,
spreta conscientiâ. Quin et, dissimulandis re-
rum externarum curis, Nero frumentum plebis, ve-
tustate conruptum, in Tiberim jecit, quo securi-
tatem annonae ostentaret. cuius pretio nihil addi-
tum est, quamvis ducentas ferme naves, portu in
ipso, violentia tempestatis, et centum alias, Tiberi
subvectas, fortuitus ignis absumpsisset. Tris dein
Consulares, L. Pisonem, Ducennium Geminum,
Pompeium Paullinum vectigalibus publicis praepo-
suit, cum insectatione priorum Principum, 'qui gra-
'vitate sumptuum iustos reditus anteissent: se an-
'nuum sexcenties sestertium Reipubl. largiri.'

19 Percrebuerat ea tempestate pravissimus mos, cum
propinquis comitiis, aut sorte provinciarum, ple-
rique orbi fictis adoptionibus adsciserent filios,
praeturasque et provincias inter patres sortiti, statim
emitterent manu, quos adoptaverant. Qui magna
cum invidia Senatum adeunt, 'ius naturae, labores

'educandi, adversus fraudem et artes et brevitatem
'adoptionis' enumerant: 'satis pretii esse orbis, quod
'multa securitate, nullis oneribus, gratiam, honores,
'cuncta prompta et obvia haberent. Sibi promissa
'legum diu exspectata in ludibrium verti, quando
'quis sine solicitudine parens, sine luctu orbus, lon-
'ga patrum vota repente adaequaret.' Factum ex
eo Senatus consultum, 'ne simulata adoptio in ulla
'parte muneris publici iuvaret, ac ne usurpandis qui-
'dem hereditatibus prodesset.' Exin Claudius Ti- 20
marchus, Cretensis, reus agitur, ceteris criminibus,
ut solent praevalidi provincialium, et opibus nimiis ad
iniurias minorum elati: una vox eius usque ad contu-
meliam Senatus penetraverat, quod dictitasset, 'in
'sua potestate situm, an Proconsulibus, qui Cretam
'obtinuissent, grates agerentur.' Quam occasionem
Paetus Thrasea ad bonum publicum vertens, post-
quam de reo censuerat, 'provincia Creta depellen-
'dum,' haec addidit: 'usu probatum est, P. C. leges
'egregias, exempla honesta, apud bonos ex delictis
'aliorum gigni. Sic oratorum licentia Cinciam
'rogationem; candidatorum ambitus Iulias leges;
'Magistratuum avaritia Calpurnia scita, pepererunt.
'Nam culpa, quam poena, tempore prior; emendari,
'quam peccare, posterius est. Ergo adversus novam
'provincialium superbiam dignum fide constantiaque
'Romana capiamus consilium, quo tutelae sociorum
'nihil derogetur, nobis opinio decedat, qualis quis-
'que habeatur, alibi quam in civium iudicio esse.
'Olim quidem non modo Praetor, aut Consul, sed 21
'privati etiam mittebantur, qui provincias viserent,

'et, quid de cuiusque obsequio videretur, referrent: 'trepidabantque gentes de existimatione singulo-'rum. At nunc colimus externos, et adulamur: et 'quomodo ad nutum alicuius grates, ita promptius 'accusatio decernitur: decernaturque et maneat 'provincialibus potentiam suam tali modo osten-'tandi: sed laus falsa et precibus expressa perinde 'cohibeantur, quam malitia, quam crudelitas. Plura 'saepe peccantur, dum demeremur, quam dum 'offendimus. Quaedam immo virtutes odio sunt, 'severitas obstinata, invictus adversum gratiam 'animus. Inde initia Magistratuum nostrorum me-'liora ferme, et finis inclinat, dum, in modum can-'didatorum, suffragia conquirimus: quae si arceantur, 'aequabilius atque constantius provinciae regentur. 'nam ut metu repetundarum infracta avaritia est, 'ita, vetita gratiarum actione, ambitio cohibebitur.'

22 Magno adsensu celebrata sententia, non tamen Senatus consultum perfici potuit, abnuentibus consulibus ea de re relatum. Mox, auctore Principe, sanxere, 'ne quis ad concilium sociorum referret, 'agendas apud Senatum Propraetoribus Proveconsu-'libus grates, neu quis ea legatione fungeretur.' Iisdem Consulibus gymnasium ictu fulminis conflagravit, effigiesque in eo Neronis ad informe aes liquefacta. Et motu terrae, celebre Campaniae oppidum, Pompeii, magna ex parte proruit. Defunctaque virgo Vestalis Laelia, in cuius locum Corne-
23 lia ex familia Cossorum capta est. Memmio Regulo, et Verginio Rufo coss. natam sibi ex Poppaea filiam Nero ultra mortale gaudium accepit, adpella-

Virtutes odio sunt] Vulgo, qui eas gravatur. *Lips.*

vitque 'Augustam,' dato et Poppaeae eodem cognomento. Locus puerperio colonia Antium fuit, ubi ipse generatus erat. Iam Senatus 'uterum Poppaeae' commendaverat Diis, votaque publice susceperat. quae multiplicata exsolutaque. Et additae 'suppli- 'cationes templumque Fecunditati, et certamen ad 'exemplar Actiacae religionis' decretum: 'utque 'Fortunarum effigies aureae in solio Capitolini Iovis 'locarentur: ludicrum circense, ut Iuliae genti apud 'Bovillas, ita Claudiae Domitiaeque apud Antium 'ederetur.' quae fluxa fuere, quartum intra mensem defuncta infante. Rursusque exortae adulationes, censentium 'honorem Divae et pulvinar aedemque 'et Sacerdotem.' Atque ipse ut laetitiae, ita moeroris inmodicus egit. Adnotatum est, omni Senatu Antium sub recentem partum effuso, Thraseam prohibitum, immoto animo, praenuntiam imminentis caedis contumeliam excepisse. Secutam dehinc vocem Caesaris ferunt, qua, *reconciliatum se Thraseae*, apud Senecam iactaverit, ac Senecam Caesari gratulatum. Vnde gloria egregiis viris et pericula gliscebant.

Inter quae, veris principio, legati Parthorum 24 mandata Regis Vologesis, litterasque in eandem formam, adtulere: 'se priora et totiens iactata, su- 'per obtinenda Armenia, nunc omittere, quoniam 'Dii, quamvis potentium populorum arbitri, pos- 'sessionem Parthis, non sine ignominia Romana, 'tradidissent. Nuper clausum Tigranen: post Pae- 'tum legionesque, cum opprimere posset, incolumes 'dimisisse. Satis adprobatam vim: datum et leni- 'tatis experimentum. *Nec recusaturum Tiridaten,*

'accipiendo diademati in urbem venire, nisi Sacer-
'dotii religione adtineretur. Iturum ad signa et
'effigies Principis, ubi, legionibus coram, Regnum
25 'auspicaretur.' Talibus Vologesis litteris, quia Pae-
tus diversa, tamquam rebus integris, scribebat, in-
terrogatus Centurio, qui cum legatis advenerat,
'quo in statu Armenia esset? omnes inde Romanos
'excessisse,' respondit. Tum intellecto barbarorum
inrisu, qui peterent, quod eripuerant, consuluit inter
primores civitatis Nero, 'bellum anceps, an pax
'inhonesta placeret?' nec dubitatum de bello. Et
Corbulo, tot per annos militum atque hostium gnarus,
gerendae rei praeficitur, ne cuius alterius inscitia
rursum peccaretur, quia Paeti piguerat. Igitur inriti
remittuntur, cum donis tamen, unde spes fieret, non
frustra eadem oraturum Tiridaten, si preces ipse
adtulisset. Syriaeque exsecutio Cincio, copiae
militares Corbuloni permissae; et quintadecima legio,
ducente Mario Celso, e Pannonia adiecta est. Scribitur
Tetrarchis ac Regibus, Praefectisque et Procuratori-
bus, et qui Praetorum finitimas provincias regebant,
iussis Corbulonis obsequi: in tantum ferme modum
aucta potestate, quem Populus Romanus Cn. Pompeio,
bellum Piraticum gesturo, dederat. Regressum Pae-
tum, cum graviora metueret, facetiis insectari satis
habuit Caesar, his ferme verbis: 'Ignoscere se sta-
'tim, ne tam promptus in pavorem longiore solicitu-
26 'dine aegresceret.' At Corbulo quarta et duodecima
legionibus, quae, fortissimo quoque amisso et ceteris
exterritis, parum habiles proelio videbantur, in
Syriam translatis, sextam inde ac tertiam legiones,

Ad effigies Principis] Quae scil. inter signa colebantur.

integrum militem, et crebris ac prosperis laboribus exercitum, in Armeniam ducit. Addiditque legionem quintam, quae, per Pontum agens expers cladis fuerat, simul quintadecimanos, recens adductos: et vexilla delectorum ex Illyrico et Aegypto, quodque alarum cohortiumque: et auxilia Regum in unum conducta apud Melitenen, qua transmittere Euphràten parabat. Tum lustratum rite exercitum ad concionem vocat, orditurque magnifica 'de auspiciis 'Imperatoriis, rebusque a se gestis,' adversa 'in inscitiam Paeti' declinans: multa auctoritate, quae viro militari pro facundia erat. Mox iter, L. Lu- 27
cullo quondam penetratum, apertis, quae vetustas obsepserat, pergit. Et venientes Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud adspernatus, adiungit iis Centuriones, cum mandatis non inmitibus: 'non enim adhuc eo ventum, ut certamine extremo opus esset. Multa Romanis secunda, quaedam Parthis evenisse, documento adversus 'superbiam: proinde et Tiridati conducere, intactum 'vastationibus Regnum dono accipere: et Vologesen melius societate Romana, quam damnis mutuis, 'genti Parthorum consulturum. Scire, quantum intus discordiarum, quamque indomitas et praeferoces nationes regeret. Contrà, Imperatori suo inmotam ubique pacem, et unum id bellum esse.' Simul consilio terrorem adiicere, et Megistanas Armenios, qui primi a nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum exscindit, plana, edita, validos invalidosque pari metu complet. Non infensum, 28

Megistanas] Summates, optimates. Cf. Suet. Cal. 5. et Marc. 6, 21.

nedum, hostili odio, Corbulonis nomen etiam Barbaris habebatur, eoque consilium eius fidum credebant. ergo Vologeses neque atrox in summam, et quibusdam praefecturis inducias petit. Tiridates locum diemque conloquio poscit. Tempus propinquum, locus, in quo nuper obsessae cum Paeto legiones erant, cum a Barbaris delectus esset, ob memoriam laetioris sibi rei, non est a Corbulone vitatus, ut dissimilitudo fortunae gloriam augeret. Neque infamia Paeti angebatur: quod eo maxime patuit, quia filio eius, Tribuno, ducere manipulos atque operire reliquias malae pugnae imperavit. Die pacta Tiberius Alexander, inlustris Eques Romanus, minister bello datus, et Vivianus Annius, gener Corbulonis, nondum Senatoria aetate, sed pro Legato quintae legioni inpositus, in castra Tiridatis venere, honori eius, ac, ne metueret insidias, tali pignore. Viceni dehinc equites adsumpti. Et, viso Corbulone, Rex prior equo desiluit: nec cunctatus Corbulo. Sed
29 pedes uterque dextras miscuere. Exin Romanus laudat iuvenem, 'omissis praecipitibus, tuta et salutaria capessentem.' Ille 'de nobilitate generis' multum praefatus, cetera temperanter adiungit: 'Iturum quippe Romam, laturumque novum Caesaris decus, non adversis Parthorum rebus supplicem Arsaciden.' Tum placuit, Tiridaten ponere apud effigiem Caesaris insigne Regium, nec nisi manu Ne-

Minister bello datus] i. e. adiutor, exactor, arbiter adiunctus a Nerone. V. Gronov. Obs. 2, 20. *Ern.*

Nondum Senatoria aetate] Quae est annus vigesimusquintus, ut alibi monui. *Lips.*

Dextra miscuere] Quod apud Persas sanctissimi foederis. Iosephus 18, 9.

ronis resumere : et conloquium osculo finitum. Dein
paucis diebus interiectis, magna utrimque specie,
inde eques compositus per turmas, et insignibus pa-
triis, hinc agmina legionum stetere, fulgentibus
aquilis, signisque et simulacris Deum, in modum
templi. Medio tribunal sedem curulem, et sedes
effigiem Neronis, sustinebat. Ad quam progres-
sus Tiridates, caesis ex more victimis, subla-
tum capite diadema imagini subiecit : magnis apud
cunctos animorum motibus ; quos augebat insi-
ta adhuc oculis exercituum Romanorum cae-
des aut obsidio. 'at nunc versos casus : iturum
'Tiridaten ostentui gentibus, quanto minus quam
'captivum ? Addidit gloriae Corbulo comitatem epu- 30
lasque : et rogitante Rege caussas, quotiens no-
vum aliquid adverterat : ut, initia vigiliarum per
Centurionem nuntiari, convivium buccina dimitti,
et structam ante Augurale aram subdita face accendi :
cuncta in maius adtollens, admiratione prisci mo-
ris adfecit. postero die 'spatium' oravit, 'quo, tan-
'tum itineris aditurus, fratres ante matremque vise-
'ret :' obsidem interea filiam tradit litterasque sup-
plices ad Neronem. Et digressus, Pacorum apud 31
Medos, Vologesen Ecbatanis reperit, non incurio-
sum fratris : quippe et propriis nuntiis a Corbu-
lone petierat, 'ne quam imaginem servitii Tiridates
'perferret : neu ferrum traderet, aut complexu pro-

Per Centurionem nuntiari] Qui vigilias ordine obibant. H. 2, 29. *Varus, desl grante paullatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias Centurionibus, omisso tubae sono, quo miles ad belli munia cietur.* Obibat ergo Centurio, et rediens nunciabat Duci recte habere. Polybium vide 6, 34. *Lips.*

Neu ferrum traderet] Persae enim et Parthi omnes semper de more cincti. *Ammianus 23, 6. Omnes promiscue vel inter epulas*

'vincias obtinentium arceretur, foribusve eorum ad-
'sisteret: tantusque ei Romae, quantus Consulibus,
'honor esset.' Scilicet externae superbiae sueto
non inerat notitia nostri: apud quos vis Imperii va-
let, inania transmittuntur.
32 Eodem anno Caesar nationes Alpium maritimarum
in ius Latii transtulit. Equitum Romanorum locos
sedibus plebis anteposuit apud circum. namque ad
eam diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil,
nisi de quatuordecim ordinibus, sanxit. Spectacula
gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentia
ac priora. Sed feminarum inlustrium Senatorumque
33 plures per arenam foedati sunt. C. Lecanio, M. Li-
cinio coss. acriore in dies cupidine adigebatur Nero
promiscuas scenas frequentandi. nam adhuc per do-
mum, aut hortos, cecinerat, iuvenalibus ludis, quos,
ut parum celebres et tantae voci angustos, sperne-
bat. Non tamen Romae incipere ausus, Neapolim,
quasi Graecam urbem, delegit: 'inde initium fore, ut
'transgressus in Achaiam, insignesque et antiqui-
'tus sacras coronas adeptus, maiore fama studia ci-
'vium eliceret.' Ergo contractum oppidanorum vul-
gus, et quos e proximis coloniis et municipiis eius
rei fama civerat; quique Caesarem per honorem,
aut varios usus sectantur, etiam militum manipuli,
34 theatrum Neapolitanorum complent. Illic, plerique
ut arbitrabantur, triste, ut ipse, providum potius et
secundis Numinibus, evenit. nam egresso, qui ad-
fuerat, populo, vacuum et sine ullius noxa, thea-

festosque dies gladiis cincti cernuntur. quem Graecorum veterum morem primos abiecisse Athenienses, Thucydides est auctor.

trum conlapsum est. Ergo, per compositos cantus,
grates Diis atque ipsam recentis casus fortunam ce-
lebrans, petiturusque maris Hadriae traiectus, apud
Beneventum interim consedit: ubi gladiatorium mu-
nus a Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter foe-
dissima eius aulae ostenta fuit, sutrinae tabernae
alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus: primo
in contumelias adsumtus; deinde optimi cuiusque
criminatione eo usque valuit, ut gratia, pecunia, vi
nocendi, etiam malos praemineret. Eius munus fre- 35
quentanti Neroni, ne inter voluptates quidem a sce-
leribus cessabatur. Iisdem quippe illis diebus Tor-
quatus Silanus mori adigitur, quia, super Iuniae fa-
miliae claritudinem, D. Augustum atavum ferebat.
Iussi adcusatores obiicere, 'prodigum largitionibus,
'neque aliam spem quam in novis rebus esse. quin
'eum homines habere, quos ab epistolis et libellis et
'rationibus adpellet, nomina summae curae et medi-
'tamenta.' Tum intimus quisque libertorum vincti
abreptique. Et, cum damnatio instaret, brachiorum
venas Torquatus interscidit, secutaque Neronis ora-
tio ex more: 'quamvis sontem et defensioni merito
'diffisum, victurum tamen fuisse, si clementiam
'iudicis exspectasset.' Nec multo post, omissa in 36
praesens Achaia, (caussae in incerto fuere) urbem
revisit; provincias Orientis, maxime Aegyptum, se-
cretis imaginationibus agitans. Dehinc edicto tes-
tificatus, 'non longam sui absentiam, et cuncta in
'Republica perinde inmota ac prospera fore;' super
ea profectione adiit Capitolium. Illic veneratus
Deos, cum Vestae quoque templum inisset, repente
cunctos per artus *tremens*, seu numine exterrente,

seu facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deseruit inceptum, 'cunctas sibi curas amore patriae 'leviores' dictitans. 'Vidisse civium moestos vul- 'tus, audire secretas querimonias, quod tantum adi- 'turus esse iter, cuius ne modicos quidem egressus 'tolerarent, sueti adversum fortuita adspectu Prin- 'cipis refoveri. Ergo, ut in privatis necessitu- 'dinibus proxima pignora praevalerent, ita Po- 'pulum Romanum vim plurimam habere, paren- 'dumque retinenti.' Haec atque talia plebi volentia fuere, voluptatum cupidine, et, quae praecipua cura est, rei frumentariae angustias, si abesset, metuenti. Senatus et primores in incerto erant, procul an coram atrocior haberetur. dehinc, quae natura magnis timoribus, deterius credebant, quod
37 evenerat. Ipse, quo fidem adquireret, nihil usquam perinde laetum sibi, publicis locis struere convivia, totaque urbe quasi domo uti. Et celeberrimae luxu famaque epulae fuere, quas a Tigellino paratas, ut exemplum referam, ne saepius eadem prodigentia narranda sit. Igitur in stagno Agrippae fabricatus est ratem, cui superpositum convivium aliarum tractu navium moveretur. naves auro et ebore distinctae: remigesque exoleti per aetates et scientiam libidinum componebantur. volucres et feras diversis e terris et animalia maris Oceano abusque petiverat. crepidinibus stagni lupanaria adstabant, inlustribus feminis completa. contra scorta visebantur, nudis corporibus. iam gestus motusque obsceni: et, postquam tenebrae incedebant, quantum iuxta nemoris, et circumiecta tecta, consonare cantu et luminibus clarescere. Ipse, per licita atque inlicita foedatus,

nihil flagitii reliquerat, quo corruptior ageret, nisi paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege, cui nomen *Pythagorae* fuit, in modum solennium coniugiorum denupsisset. Inditum Imperatori flammeum: visi Auspices, dos et genialis torus et faces nuptiales: cuncta denique spectata, quae etiam in femina nox operit.

Sequitur clades, forte, an dolo Principis, incertum: 38
nam utrumque auctores prodidere: sed omnibus, quae huic urbi per violentiam ignium acciderunt, gravior atque atrocior. Initium in ea parte circi ortum, quae Palatino Caelioque montibus contigua est: ubi per tabernas, quibus id mercimonium inerat, quo flamma alitur, simul coeptus ignis et statim validus, ac vento citus, longitudinem circi corripuit. neque enim domus munimentis septae, vel templa muris cincta, aut quid aliud morae interiacebat. Inpetu pervagatum incendium plana primum, deinde in edita adsurgens, et rursum inferiora populando. anteiit remedia velocitate mali, et obnoxia urbe artis itineribus hucque et illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. Ad hoc lamenta paventium feminarum, fessa senum ac rudis pueritiae aetas, quique sibi, quique aliis consulebant, dum trahunt invalidos, aut opperiuntur, pars morans, pars festinans, cuncta inpediebant: et saepe, dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumveniebantur: vel, si in proxima evaserant, illis quoque igni conreptis, etiam, quae longinqua crediderant, in eodem casu reperiebantur. Postremo, quid vitarent, quid peterent ambigui, complere vias, sterni per agros: quidam *amissis* omnibus fortunis, diurni

quoque victus, alii caritate suorum, quos eripere
nequiverant, quamvis patente effugio, interiere. Nec
quisquam defendere audebat, crebris multorum minis,
restinguere prohibentium, et quia alii palam faces
iaciebant, atque esse sibi auctorem vociferabantur:
39 sive ut raptus licentius exercerent, seu iussu. Eo
in tempore Nero, Antii agens, non ante in urbem
regressus est, quam domui eius, qua palatium et Mae-
cenatis hortos continuaverat, ignis propinquaret.
Neque tamen sisti potuit, quin et palatium et domus
et cuncta circum haurirentur. Sed solatium populo
exturbato et profugo campum Martis ac monumenta
Agrippae; hortos quin etiam suos patefecit: et subi-
taria aedificia exstruxit, 'quae multitudinem inopem
acciperent: subvectaque utensilia ab Ostia et pro-
pinquis municipiis; pretiumque frumenti minutum
usque ad ternos nummos. Quae, quamquam popu-
laria, in inritum cadebant, quia pervaserat rumor,
'ipso tempore flagrantis urbis, inisse eum domesti-
'cam scenam et cecinisse Troianum excidium, prae-
40 'sentia mala vetustis cladibus adsimulantem.' Sex-
to demum die, apud imas Esquilias, finis incendio
factus, prorutis per immensum aedificiis, ut continuae
violentiae campus et velut vacuum coelum occurre-
ret. Nec dum posito metu, redibat levius rursum
grassatus ignis, patulis magis urbis locis; eoque
strages hominum minor. delubra Deum et porticus
amoenitati dicatae latius procidere. Plusque infa-
miae id incendium habuit, quia praediis Tigellini
Aemilianis proruperat. Videbaturque Nero conden-
dae urbis novae et cognomento suo adpellandae glo-
riam quaerere. Quippe in regiones quatuordecim

Roma dividitur: quarum quatuor integrae manebant, tres solo tenus deiectae: septem reliquis paùca tectorum vestigia supererant, lacera et semiusta. Domuum et insularum et templorum, quae amissa sunt, numerum inire haud promptum fuerit: sed vetustissima religione, quod Servius Tullius Lunae, et Magna ara fanumque, quae praesenti Herculi Arcas Evander sacraverat, aedesque Statoris Iovis, vota Romulo, Numaeque regia, et delubrum Vestae cum Penatibus Populi Romani, exusta. Iam opes, tot victoriis quaesitae, et Graecarum artium decora, exin monimenta ingeniorum antiqua et inconrupta: quamvis, in tanta resurgentis urbis pulchritudine, multa seniores meminerint, quae reparari nequibant. Fuere, qui adnotarent, XIV. Kalend. Sextiles principium incendii huius ortum, quo et Senones captam urbem inflammaverant. alii eo usque cura progressi sunt, ut totidem annos mensesque et dies inter utraque incendia numerent. Ceterum Nero 42
usus est patriae ruinis, exstruxitque domum, in qua haud perinde gemmae et aurum miraculo essent, solita pridem et luxu vulgata, quam arva et stagna et in modum solitudinum hinc silvae, inde aperta spatia et prospectus: magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quae natura denegavisset, per artem tentare et viribus Principis inludere. Namque, 'ab lacu 'Averno navigabilem fossam usque ad ostia Tibe-

Insularum] Domos, primores urbis, Insulas, plebs habitabat. Vide quae de hac re jam diximus in Notis et Emendationibus ad Annal. XII. 23. *Brot.*

Statoris Jovis] *In decima urbis regione*, et Palatini montis radice. *Templi nominisque originem docet Livius.* I. 12.

'rina depressuros,' promiserant, squalenti littore, aut per montes adversos. neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quam Pomptinae paludes: cetera abrupta, aut arentia: ac, si perrumpi possent, intolerandus labor, nec satis caussae. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, effodere proximа Averno iuga connixus est: manentque vesti-
43 gia inritae spei. Ceterum, urbis quae domui supererant, non ut post Gallica incendia, nulla distinctione, nec passim erecta, sed dimensis vicorum ordinibus et latis viarum spatiis, cohibitaque aedificiorum altitudine, ac patefactis areis, additisque porticibus, quae frontem insularum protegerent. 'Eas 'porticus,' Nero, 'sua pecunia exstructurum, pur'gatasque areas dominis traditurum,' pollicitus est. Addidit praemia, pro cuiusque ordine et rei familiaris copiis: finivitque tempus, intra quod effectis domibus aut insulis adipiscerentur. 'Ruderi acci'piendo Ostienses paludes' destinabat, 'utique 'naves, quae frumentum Tiberi subvectassent, 'onustae rudere decurrerent: aedificiaque ipsa, 'certa sui parte, sine trabibus, saxo Gabino 'Albanove solidarentur:' quod is lapis ignibus inpervius est. 'Iam aqua, privatorum licentia 'intercepta, quo largior et pluribus locis in 'publicum flueret, custodes, et subsidia reprimen-

Squalenti litore] Id est arido, sine arboribus, aut frondibus, aut herbis, et nedum aqua, omni prorsus carens humiditate.

Cohibita aedificiorum altitudine] Quod iam ante Augustus fecerat, eadem fini: id est, ad incendia arcenda et maxime ruinas. Sed et ante Augustum Rutilius orationem dixerat, De modo aedificiorum. Et Augustus quidem pedes 70. tollere permisit; Traianus *dumtaxat 60.* ut notat Sex. Aurelius epit. 13. qui modus fortasse et *Neronianus fuit. Lips.*

'dis ignibus in propatulo quisque haberet: nec com-'munione parietum, sed propriis quaeque muris ambi-'rentur.' Ea, ex utilitate accepta, decorem quoque novae urbi adtulere. Erant tamen, qui crederent, 'veterem illam formam salubritati magis con-'duxisse, quoniam angustiae itinerum et altitudo tec-'torum non perinde solis vapore perrumperentur: at 'nunc patulam latitudinem, et nulla umbra defensam, 'graviore aestu ardescere.' Et haec quidem humanis 44
consiliis providebantur. Mox petita Diis piacula, aditique Sibyllae libri, ex quibus supplicatum Vulcano et Cereri Proserpinaeque, ac propitiata Iuno per matronas, primum in Capitolio, deinde apud proximum mare: unde hausta aqua templum et simulacrum Deae prospersum est: et sellisternia ac pervigilia celebravere feminae, quibus mariti erant. Sed non ope humana, non largitionibus Principis, aut Deum placamentis, decedebat infamia, quin iussum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quaesitissimis poenis adfecit, quos, per flagitia invisos, vulgus *Christia-*

Sed non ope humana] Haec et quae sequuntur transcripsit iterum Sulpicius l. 2. *Neque ulla re Nero efficiebat, quin ab eo iussum incendium putaretur. Igitur vertit invidiam in Christianos, actaeque in innoxios crudelissimae quaestiones. quin et novae mortes excogitatae, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent. Multi crucibus affixi, aut flamma usti. Plerique in id reservati, ut, cum defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Lips.*

Vulgus Christianos appellabat] Sive *Chrestianos*, ut scripsere per inscitiam illi. Quod nomen ortum demum observo imperio Claudii extremo. Suidas: 'Επι Κλαυδιου Βασιλεως 'Ρωμαιων, Πετρου του 'Αποστολου χειροτονησαντος Ευοδιον εν 'Αντιοχεια, μετονομασθησαν οἱ παλαι λεγομενοι Ναζαραιοι και Γαλιλαιοι, Χριστιανοι. Sed et Iudaei appellati antea, quod frustra negitant quidam. Aperte Arrianus 2, 9. 'Οταν τινα επαμφοτεριζοντα ιδωμεν, ειωθαμεν λεγειν, Ουκ εστιν 'Ιουδαιος, αλλ' ὑποκρινεται. 'Οταν δ' αναλαβῃ το παθος, το του βεβαμμενου και ᾑρημενου, τοτε και εστι τῳ οντι

nos appellabat. Auctor nominis eius CHRISTUS, Tiberio imperitante, per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus erat. Repressaque in praesens exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modo per Judaeam, originem eius mali, sed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque. Igitur primo

καὶ καλεῖται Ἰουδαῖος. Ait, τοῦ βεβαμμένου. qui ergo tincti et baptizati, praeter Christianos? Suetonius Claud. 25. *Iudaeos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit.* *Lips.* De nomine *Chrestus* v. Lact. D. Inst. 1, 4, 7.

Repressaque in praesens] *Cum praecepisset Claudius discedere omnes Judaeos a Roma.* Luc. Act. Apostolorum XVIII. 2. Christiani quoque, quorum plurimi erant Judaei, Roma discedere fuerant coacti; ideoque *repressi in praesens* dicuntur. Ne tamen existimes, ut Lipsio, aliisque eruditis viris placuit, Christianos, Judaeorum nomine, memorari apud Arrianum in Epictet. II. 9. Hi enim sicut ut supra I. 22. puri putique Judaei appellantur. Eodem in errore versantur, qui ad Christianos, Christumque referant verba Suetonii in Claud. XXV. *Judaeos, impulsore Chresto, assidue tumultuantes Romā expulit.* Non Jesu Christo, 'sed Judaeo quodam Chresto (nec enim apud Graecos Latinosque insolitum nomen) impulsore, tumultuantes Judaei pulsi sunt. Frustraque erroris insimulatur Suetonius, quasi Jesum Christum, imperitante Claudio, vixisse et tumultuatum esse scripserit. Alius adhuc, nec nobis silendus, apud eruditos invaluit error, quod quae de Judaeis narrat Dio LX. pag. 669, cum D. Lucae et Suetonii narratione perperam confundunt. Novem enim anni, inter vetita a Claudio Judaeorum conventicula, eorumque expulsionem, interjecti. *Brot.*

Exitiabilis superstitio] Proh superstitio! Teste enim ipso Plinio X. 97, haec fuit summa, *vel culpae, vel erroris, quod* Christiani *essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo, quasi Deo, dicere secum invicem: seque sacramento non in scelus aliquod obstringere. sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis, morem sibi discedendi fuisse rursusque coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen et innoxium: quod ipsum facere desiisse post edictum meum, quo secundum mandata tua hetaerias esse vetueram.* Se sacramento, non in scelus, sed in virtutem obstringere, haeccine exitiabilis superstitio? Merito igitur gloriatur Tertullianus ad Scapulam, IV. *Pro tanta innocentia, pro tanta probitate, pro fide, pro veritate, pro deo vivo cremamur; quod nec sacrilegi, nec hostes publici, verum nec tot majestatis rei pati solent. . . . . Crudelitas vestra gloria est nostra.* *Brot.* Vide *Gibboni* Decess. Imp. Rom. cap. XVI. ubi hujus loci versionem et κρίσιν invenire licet; et *Palaei Evid.* Christ. Partem II. cap. VII.

conrepti, qui fatebantur, deinde, indicio eorum, multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis, convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus adfixi, aut flammandi, atque, ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circense ludicrum

Odio humani generis] Faernum legisse aiunt, *Odio generis convicti*. Sed non ea mens Taciti: est ipsa, quam H. V, 5. expressit de Iudaeis: *Apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium*. Et Arnobius dicit l. 1. Christianis hoc obiectum: quia scilicet diversa omnia in moribus et sacris, itemque contagem et congressum eorum, theatra et circos, fugiebant. *Lips.*

Odio humani generis convicti sunt] MS. Flor. *conjuncti sunt* quod a Pichena, Jac. Gronovio, et, ut videtur, a Gibbono, probatur.

Convicti sunt] Primum correpti sunt, qui se Christianos esse fatebantur, deinde eorum indicio capta multitudo ingens Christianorum: omnesque, non crimine incendii, cujus immunes, sed professione religionis, quae odisset genus humanum, convicti sunt; ob ea flagitia invisi. Sic Romani criminabantur religionem, cujus quidem singulare, sed divinum est effatum: *Si quis veniat ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Luc. XIV. 26. Verum cum non levis momenti sit insignem hunc Taciti locum illustrare, ceteraque, quae ad eam de Christianis quaestionem spectant, diligentius inquirere, operae pretium duxi de Christianorum crimine, supplicio, suppliciique tempore, disserere. Vid. Dissertationem in Notis et Emendationibus ad Annal. XV. 44. *Broterius.*

Aut flammandi] Videtur significare Sulpicius l. c. *ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent. Multi crucibus affixi aut flamma usti. Plerique in id reservati, ut, ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur.* Sive malis *alimentis*, aut *materia* H. 2, 21. *fraude illata ignis alimenta credidit.* Ovidius Met. 14, 533. *picem et ceras alimentaque caetera flammae Mulciber urebat. Gron.*

In usum nocturni luminis] Pro lychno et lucerna. Credo Juvenalem ad hoc saevitiae genus spectasse 1. 155. *Pone Tigellinum: taeda lucebis in illa, Qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant.* quos versus scio et vulgus interpretum, et egregium Turnebum, longe secius accipere. Ceterum prima haec exercita in nostrum nomen crudelitas; sanguinis dico. Nam Claudius antea tantum expulerat. Sueton 25. Tertull. Apol. 5. *Consulite commentarios vestros, in illis reperietis. Neronem primum in hanc sectam, tum maxime Romae orientem, Caesariano gladio ferocisse. Lips.* Vid. Act. Ap. *XVIII. 2.*

edebat, habitu aurigae permixtus plebi, vel curriculo insistens. Vnde, quamquam adversus sontes et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tamquam non utilitate publica, sed in saevitiam 45 unius, absumerentur. Interea conferendis pecuniis pervastata Italia, provinciae eversae, sociique populi, et quae civitatum liberae vocantur. Inque eam praedam etiam Dii cessere, spoliatis in urbe templis, egestoque auro, quod triumphis, quod votis, omnis Populi Romani aetas prospere, aut in metu, sacraverat. Enimvero, per Asiam atque Achaiam non dona tantum, sed simulacra Numinum abripiebantur, missis in eas provincias Acrato ac Secundo Carinate. Ille libertus, cuicumque flagitio promptus; hic, Graeca doctrina ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat. Ferebatur ‘ Seneca, quo invidiam sacrilegii a semet averteret,’ longinqui ruris secessum ‘ oravisse, et, postquam non concedebatur, ficta valetudine, quasi aeger nervis, cubiculum non egressus.’ Tradidere quidam, ‘ venenum ei per libertum ipsius, cui nomen *Cleonicus*, paratum iussu Neronis: vitatumque a Seneca, proditione liberti, seu propria formidine, dum simplici victu et agrestibus pomis, ac, si sitis admoneret, profluente aqua, vitam tolerat.’

46 Per idem tempus gladiatores apud oppidum Praeneste, tentata eruptione, praesidio militis, qui custos aderat, coerciti sunt: iam *Spartacum et vetera mala* rumoribus ferente populo, ut est novarum rerum cupiens pavidusque. Nec multo post clades rei navalis accipitur: non bello: quippe haud alias tam inmota pax: sed certum ad diem in Cam-

paniam redire classem Nero iusserat, non exceptis maris casibus. Ergo gubernatores, quamvis saeviente pelago, a Formiis movere: et gravi Africo, dum promontorium Miseni superare contendunt, Cumanis littoribus inpacti, triremium plerasque et minora navigia passim amiserunt. Fine 47
anni vulgantur prodigia, imminentium malorum nuntia. Vis fulgurum non alias crebrior et sidus cometes, sanguine inlustri semper Neroni expiatum. Bicipites hominum aliorumve animalium partus abiecti in publicum, aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias inmolare mos est, reperti. Et in agro Placentino, viam propter, natus vitulus, cui caput in crure esset. Secutaque Haruspicum interpretatio: 'parari rerum humanarum aliud caput: 'sed non fore validum, neque occultum; quin in utero repressum, aut iter iuxta editum sit.' Ineunt 48
deinde Consulatum Silius Nerva et Atticus Vestinus, coepta simul et aucta coniuratione, in quam certatim nomina dederant, Senatores, Eques, miles, feminae etiam, cum odio Neronis, tum favore in C. Pisonem. Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paterna nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem, aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversus amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum, aut voluptatum parsimonia: lenitati ac magnificentiae

Dum promontorium Miseni] Classis Romana in portu Misenensi *ordinariam stationem habebat*; uti Alexandrina Puteolis:

et aliquando luxui indulgebat. Idque pluribus pro-
babatur; qui, in tanta vitiorum dulcedine, sum-
mum Imperium non restrictum nec perseverum vo-
49 lunt. Initium coniurationi non a cupidine ipsius
fuit: nec tamen facile memoraverim, quis primus
auctor, cuius instinctu concitum sit, quod tam
multi sumpserunt. Promptissimos Subrium Flavium,
Tribunum Praetoriae cohortis, et Sulpicium Asprum
Centurionem exstitisse, constantia exitus docuit.
Et Lucanus Annaeus, Plautiusque Lateranus, Con-
sul designatus, vivida odia intulere. Lucanum pro-
priae caussae accendebant, quod famam carminum
eius premebat Nero, prohibueratque ostentare, va-
nus aemulatione. Lateranum, Consulem designa-
tum, nulla iniuria, sed amor Reipubl. sociavit. At
Flavius Scevinus et Afranius Quinctianus, uter-
que Senatorii ordinis, contra famam sui, princi-
pium tanti facinoris capessivere. Nam Scevino dis-
soluta luxu mens, et proinde vita somno languida:
Quinctianus mollitia corporis infamis, et a Nerone
probroso carmine diffamatus, contumelias ultum
58 ibat. Ergo, dum *scelera Principis, et finem adesse
Imperii, diligendumque, qui fessis rebus succurre-
ret*, inter se aut inter amicos iaciunt, adgregavere
Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vul-
catium Araricum, Iulium Tugurinum, Munatium
Gratum, Antonium Natalem, Martium Festum,
Equites Romanos: ex quibus Senecio, e praeci-
pua familiaritate Neronis, speciem amicitiae etiam

Lucanum] Quo nobiliorem poetam non tulit Hispania: nimis *quidem turgidum*, sed argumenti dignitate, granditate animi, sententiarum *majestate*, ipsaque verborum gravitate, laudatum. Bret.

tum retinens: eo pluribus periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat. ceteris spes ex novis rebus petebatur. Adscitae sunt, super Subrium et Sulpicium, de quibus retuli, militares manus, Granius Silvanus et Statius Proximus, Tribuni cohortium praetoriarum, Maximus Scaurus et Venetus Paullus, Centuriones. Sed summum robur in Fenio Rufo Praefecto videbatur, quem, vita famaque laudatum, per saevitiam inpudicitiamque Tigellinus in animo Principis anteibat, fatigabatque criminationibus, ac saepe in metum adduxerat, quasi *adulterum Agrippinae et desiderio eius ultioni intentum.* Igitur, ubi coniuratis, praefectum quoque Praetorii in partes descendisse, crebro ipsius sermone facta fides; promptius iam de tempore ac loco caedis agitabant. Et 'cepisse inpe- 'tum' Subrius Flavius ferebatur, 'in scena canentem 'Neronem adgrediendi; aut cum ardente domo per 'noctem huc illuc cursaret incustoditus.' Hìc occasio solitudinis; ibi ipsa frequentia, tanti decoris testis, pulcherrimum animum exstimulaverant: nisi inpunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus adversa. Interim cunctantibus prolatantibusque spem 51
ac metum, Epicharis quaedam, incertum quonam modo sciscitata (neque illi ante ulla rerum honestarum cura fuerat) accendere et arguere coniuratos: ac postremo lentitudinis eorum pertaesa, et in Campania agens, primores classiariorum Misenensium labefacere, et conscientiā inligare connixa est tali initio. Erat Chiliarchus in ea classe Volusius Proculus, occidendae matris Neronis inter ministros, non ex *magnitudine sceleris* provectus, ut rebatur. in

mulieri olim cognitus, seu recens orta amicitia, dum *merita erga Neronem sua, et quam in irritum cecidissent*, aperit, adiicitque questus et *destinationem vindictae, si facultas oriretur*, spem dedit, posse inpelli et plures conciliare. nec leve auxilium in classe, crebras occasiones; quia Nero multo apud Puteolos et Misenum maris usu laetabatur. Ergo Epicharis plura: et omnia scelera Principis orditur: 'neque se 'iactare, quod inane esset; provisum, quonam modo 'poenas eversae Reipublicae daret: accingeretur modo 'do navare operam et militum acerrimos ducere in 'partes, ac digna pretia exspectaret.' Nomina tamen coniuratorum reticuit. Vnde Proculi indicium inritum fuit, quamvis ea, quae audierat, ad Neronem detulisset. Accita quippe Epicharis, et cum indice composita, nullis testibus innixum facile confutavit. Sed ipsa in custodia retenta est, suspectante Nerone, haud falsa esse, etiam quae vera non probabantur.

52 Coniuratis tamen, metu proditionis permotis, placitum maturare caedem apud Baias in villa Pisonis: cuius amoenitate captus Caesar creber eo ventitabat, balneasque et epulas inibat, omissis excubiis et fortunae suae mole. Sed abnuit Piso, 'invidiam' praetendens, 'si sacra mensae, Diique hospitales caede qua-'liscumque Principis cruentarentur. melius apud ur-'bem in illa invisa et spoliis civium exstructa 'domo, vel in publico patraturos, quod pro Re-'publica suscepissent.' Haec in commune: ceterum timore occulto, ne L. Silanus, eximia nobilitate disciplinaque C. Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus, imperium *invaderet*, prompte daturis operam, qui a coniura-

tione integri essent, quique miserarentur Nero-
nem, tamquam per scelus interfectum. Plerique,
'Vestini quoque Consulis acre ingenium vitavisse
'Pisonem' crediderunt, 'ne ad libertatem moveretur,
vel, delecto Imperatore alio, sui muneris Rempublicam
faceret. Etenim expers coniurationis erat: quamvis
super eo crimine Nero vetus adversus insontem odium
expleverit. Tandem statuere, circensium ludorum 53
die, qui Cereri celebratur, exsequi destinata: quia
Caesar, rarus egressu, domoque aut hortis clausus,
ad ludicra circi ventitabat, promptioresque aditus
erant laetitia spectaculi. Ordinem insidiis compo-
suerant, 'ut Lateranus, quasi subsidium rei familiari
'oraret, deprecabundus et genibus Principis acci-
'dens, prosterneret incautum premeretque, animi
'validus et corpore ingens. Tum iacentem et inpe-
'ditum Tribuni et Centuriones et ceterorum, ut quis-
'que audentiae habuisset, accurrerent trucidarentque:'
primas sibi partes expostulante Scevino, qui pugio-
nem templo Salutis (in Etruria,) sive, ut alii tradi-
dere, Fortunae, Ferentino in oppido, detraxerat,
gestabatque velut magno operi sacrum. 'Interim
'Piso apud aedem Cereris opperiretur, unde eum
'Praefectus Fenius et ceteri accitum ferrent in cas-
'tra, comitante Antonia, Claudii Caesaris filia, ad
'eliciendum vulgi favorem:' quod C. Plinius memo-
rat. Nobis quoquo modo traditum non occultare in
animo fuit, quamvis absurdum videretur, aut inanem
ad spem Antoniam nomen et periculum commoda-
visse, aut Pisonem, notum amore uxoris, alii matri-
monio se obstrinxisse: nisi si cupido dominandi
cunctis *adfectibus flagrantior* est. Sed mirum, quam 54

inter diversi generis, ordinis, aetatis, sexus, dites, pauperes, taciturnitate omnia cohibita sint; donec proditio coepit e domo Scevini: qui pridie insidiarum multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum, testamentum obsignavit; promptum vagina pugionem, de quo supra retuli, *vetustate obtusum* increpans, *asperari saxo et in mucronem ardescere* iussit, eamque curam liberto Milicho mandavit. Simul adfluentius solito convivium initum: servorum carissimi libertate et alii pecunia donati. atque ipse moestus et magnae cogitationis manifestus erat, quamvis laetitiam vagis sermonibus simularet. Postremo *vulneribus ligamenta, quibusque sistitur sanguis, parare* eundem Milichum monet; sive gnarum coniurationis et illuc usque fidum, seu nescium et tunc primum adreptis suspicionibus, ut plerique tradidere, de consequentibus. Nam, cum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit, simulque inmensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas et salus patroni et acceptae libertatis memoria. Etenim uxoris quoque consilium adsumpserat, muliebre ac deterius. quippe ultro metum intentabat, 'multosque adstitisse libertos ac servos, qui 'eadem viderint: nihil profuturum unius silentium: 'at praemia penes unum fore, qui indicio praevenis-
55 'set.' Igitur, coepta luce, Milichus in hortos Servilianos pergit: et, cum foribus arceretur, *magna et atrocia adferre* dictitans, deductusque ab ianitoribus ad libertum Neronis, Epaphroditum, mox ab eo ad

Epaphroditus] Neroni erat a libellis; quem tamen fortuna minus celebrem fecit, quam servus ejus *Epictetus*. Stoicorum antistes.

Neronem, *urgens periculum*, *graves coniurationes*, et cetera, quae audierat coniectaveratque, docet. Telum quoque in necem eius paratum ostendit, accirique reum iussit. is raptus per milites et defensionem orsus, 'Ferrum, cuius argueretur, olim religione 'patria cultum, et in cubiculo habitum ac fraude 'liberti subreptum,' respondit. 'Tabulas testamenti 'saepius a se, et incustodita dierum observatione, 'signatas. Pecunias et libertates servis et ante 'dono datas, sed ideo tunc largius, quia, tenui iam 're familiari et instantibus creditoribus, testamen-'to diffideret. Enimvero liberales semper epulas 'struxisse, et vitam amoenam et duris iudici-'bus parum probatam. Fomenta vulneribus nulla 'iussu suo, sed, quia cetera palam vana obie-'cisset, adiungere crimen, ut sese pariter indicem 'et testem faceret.' Adiicit dictis constantiam. incusat ultro *intestabilem et consceleratum*, tanta vocis ac vultus securitate, ut labaret indicium, nisi Milichum uxor admonuisset, 'Antonium Natalem 'multa cum Scevino ac secreto conlocutum, et esse 'utrosque C. Pisonis intimos.' Ergo accitur Nata- 56
lis: et diversi interrogantur, *quisnam is sermo*, *qua de re fuisset?* cum exorta suspicio, quia non congruentia

Quanto melior domino servus! *Brot.* Observatione dignum est, ut Porticûs secta originem primam inter respublicas Graecas habuit, in temporibus arduis, incertis, et omnibus periculis obnoxiis. (Vide Adam Smith, Theory of Moral Sentiments, Vol. II., p. 127, &c.) ita in hac aetate funesta, disciplinam Stoicam iterum vigere, et quasi a cineribus resurgere. Periculum imminens et perpetuum vigilantiam perpetuam et poscit et parit: omnes quasi in procinctu stare cogit, et ad virtutes severiores suadet, vel potius eas ad animi tranquillitatem necessarias reddit, temperantiam, fortitudinem, et contemptum mortis. Non alio tempore exempla illustriora invenies. Seneca Neronis praeceptor et educator; Epictetus, Neroniani servi ipse servus, inter Stoicos illustres

responderant: inditaque vincla. Et tormentorum adspectum ac minas non tulere. Prior tamen Natalis, totius conspirationis magis gnarus, simul arguendi peritior, *de Pisone* primum fatetur. deinde adiicit *Annaeum Senecam*, sive internuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui infensus Senecae, omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. Tum, cognito Natalis indicio, Scevinus quoque, pari inbecillitate, an cuncta iam patefacta credens nec ullum silentii emolumentum, edidit ceteros. ex quibus Lucanus Quinctianusque et Senecio diu abnuere. Post, promissa inpunitate conrupti, quo tarditatem excursarent, Lucanus *Atillam matrem suam*, Quinctianus *Glitium Gallum*, Senecio *Annium Pollionem*, amicorum praecipuos,
57 nominavere. Atque interim Nero recordatus, Volusii Proculi indicio Epicharin adtineri, ratusque muliebre corpus inpar dolori, *tormentis dilacerari* iubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eo acrius torquentium, ne a femina spernerentur, pervicere, quin obiecta denegaret. Sic primus quaestionis dies contemptus. Postero, cum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellae, (nam dissolutis membris insistere nequibat) vinclo fasciae, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellae restricto, indidit cervicem, et, corporis pondere connisa, tenuem iam spiritum expressit: clariore exemplo libertina mulier, in tanta necessitate, alienos ac prope ignotos protegendo, cum ingenui, et viri, et Equites Romani Senatoresque, intacti tormentis, carissima suorum quisque pignorum proderent. Non enim omittebant Lucanus quoque et

Senecio et Quinctianus passim conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quamquam multiplicatis excubiis semet sepsisset. Quin et urbem, 58
per manipulos occupatis moenibus, infesso etiam mari et amne, velut in custodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum, pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat Princeps, quasi externis. Continua hinc et iuncta agmina trahi ac foribus hortorum adiacere. Atque, ubi dicendam ad caussam introissent, *laetatum erga coniuratos, sed fortuitus sermo et subiti occursus, si convivium, si spectaculum simul inissent*, pro crimine accipi: cum super Neronis ac Tigellini saevas percunctationes, Fenius quoque Rufus violenter urgeret, nondum ab indicibus nominatus, sed, quo fidem inscitiae pararet, atrox adversus socios. Idem Subrio Flavio adsistenti adnuentique, an inter ipsam cognitionem destringeret gladium, caedemque patraret, renuit, infregitque inpetum iam manum ad capulum referentis. Fuere, 59
qui prodita coniuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Scevinus, hortarentur Pisonem, 'pergere in 'castra, aut rostra escendere, studiaque militum et 'populi tentare, si conatibus eius conscii adgregarentur, secuturos etiam integros: magnamque motae 'rei famam, quae plurimum in novis consiliis valeret. 'Nihil adversum hoc Neroni provisum. etiam fortes 'viros subitis terreri; nedum ille scenicus, Tigellino 'scilicet cum pellicibus suis comitante, arma contra 'cieret. Multa experiendo confieri, quae segnibus 'ardua videantur. Frustra silentium et fidem in tot 'consciorum animis *et corporibus* sperari. Cruciatu '*aut praemio cuncta pervia esse.* Venturos, qui

'ipsum quoque vincirent, postremo indigna nece
'adficerent. Quanto laudabilius periturum, dum
'amplectitur Rempublicam, dum auxilia libertati
'invocat. Miles potius deesset et plebes desereret;
'dum ipse maioribus, dum posteris, si vita praeripere-
'tur, mortem adprobaret?' Inmotus his, et paullulum
in publico versatus, post domi secretus, animum ad-
versum suprema firmabat, donec manus militum ad-
veniret, quos Nero tirones aut stipendiis recentes
delegerat. Nam vetus miles timebatur, tamquam
favore inbutus. Obiit, abruptis brachiorum venis.
Testamentum foedis adversus Neronem adulationibus
amori uxoris dedit: quam degenerem, et sola cor-
poris forma commendatam, amici matrimonio abstu-
lerat. Nomen mulieris Arria Galla; priori marito,
Domitius Silus: hic patientia, illa impudicitia, Pi-
60 sonis infamiam propagavere. Proximam necem Plau-
tii Laterani, Consulis designati, Nero adiungit, ad-
eo propere, ut non complecti liberos, non illud bre-
ve mortis arbitrium permitteret. Raptus in locum
servilibus poenis sepositum, manu Statii, Tribuni,
trucidatur, plenus constantis silentii, nec Tribuno
obiiciens eandem conscientiam. Sequitur caedes An-
naei Senecae, laetissima Principi, non quia coniura-
tionis manifestum compererat, sed ut ferro grassare-
tur, quando venenum non processerat. Solus quip-
pe Natalis et hactenus prompsit: 'missum se ad ae-
'grotum Senecam, uti viseret conquerereturque, cur
'Pisonem aditu arceret? melius fore, si amicitiam
'familiari congressu exercuissent.' Et respondisse Se-

Breve mortis arbitrium] Profecto breve. Nam Nero *mori iussis non amplius quam horarium spatium dabat. Lips.*

necam : 'sermones mutuos et crebra conloquia neutri 'conducere : ceterum salutem suam incolumitate Piso'nis inniti.' Haec ferre Granius Silvanus, Tribunus Praetoriae cohortis, et, *an dicta Natalis suaque responsa nosceret*, percunctari Senecam iubetur. Is, forte, an prudens, ad eum diem ex Campania remeaverat, quartumque apud lapidem, suburbano rure, substiterat. Illo propinqua vespera Tribunus venit et villam globis militum sepsit. Tum ipsi, cum Pompeia Paullina uxore et amicis duobus epulanti, mandata Imperatoris edidit. Seneca, 'missum ad 61
'se Natalem, conquestumque nomine Pisonis, quod 'a visendo eo prohiberetur, seque rationem valetu'dinis et amorem quietis excusavisse,' respondit. 'Cur salutem privati hominis incolumitati suae 'anteferret, caussam non habuisse. nec sibi prom'tum in adulationes ingenium. Idque nulli magis 'gnarum, quam Neroni, qui saepius libertatem Sene'cae, quam servitium expertus esset.' Vbi haec a Tribuno relata sunt, Poppaea et Tigellino coram, quod erat saevienti Principi intimum consiliorum, interrogat: 'an Seneca voluntariam mortem pararet?' Tum Tribunus, 'nulla pavoris signa, nihil triste in 'verbis eius aut vultu deprehensum,' confirmavit.

Nec sibi promptum] Ipse de se ad Neronem. *Non blandiar auribus tuis. nec enim mihi hic mos est. Maluerim veris offendere, quam placere adulando. Lips.*

Libertatem Senecae, quam servitium] Egregia, dignaque Philosopho, sed sera fuit libertas, jamque praevalidis Principis vitiis. Prius vero servitium, seu ut mollius loquar, prius promptiusque in novas ferocientis animi libidines fuerat obsequium. Qua in re quantum sit peccatum intelligent, qui hominum, et maxime Principum, animos norunt. *Brot.*

Nulla pavoris signa] Lege haec cum sequentibus: et admitte, sodes, calumnias Dionis. *Lips.*

Ergo ‘regredi et indicere mortem’ iubetur. Tradit
Fabius Rusticus, ‘non eo, quo venerat, itinere redi-
‘tum, sed flexisse ad Fenium Praefectum, et ex-
‘positis Caesaris iussis, an obtemperaret, interro-
‘gavisse; monitumque ab eo, ut exsequeretur;’
fatali omnium ignavia. nam et Silvanus inter coniura-
tos erat, augebatque scelera, in quorum ultionem
consenserat. Voci tamen et adspectui pepercit. In-
tromisitque ad Senecam unum ex Centurionibus, qui
62 *necessitatem ultimam* denuntiaret. Ille interritus pos-
cit *testamenti tabulas:* ac, denegante Centurione,
conversus ad amicos, ‘quando meritis eorum referre
‘gratiam prohiberetur,’ quod unum iam et pulcherri-
mum habebat, ‘imaginem vitae suae relinquere,’
testatur: ‘cuius si memores essent, bonarum artium
‘famam, tum constantis amicitiae laturos.’ Simul
lacrimas eorum, modo sermone, modo intentior,
in modum coercentis, ad firmitudinem revocat, ro-
gitans; ‘ubi praecepta sapientiae? ubi tot per an-
‘nos meditata ratio adversum inminentia? Cui enim
‘ignaram fuisse saevitiam Neronis? Neque aliud
‘superesse, post matrem fratremque interfectos,
‘quam ut educatoris praeceptorisque necem adiice-
63 ‘ret.’ Vbi haec atque talia in commune disseruit,
complectitur uxorem, et, paullulum adversus prae-
sentem fortitudinem mollitus, rogat oratque, ‘tem-
‘peraret dolori, nec aeternum susciperet, sed in
‘contemplatione vitae, per virtutem actae, deside-
‘rium mariti solatiis honestis toleraret.’ Illa contra,
sibi quoque destinatam mortem, adseverat, manum-
que percussoris exposcit. Tum Seneca, gloriae eius
non adversus, simul amore, ne sibi unice dilectam,

ad iniurias relinqueret: 'vitae,' inquit, 'delinimenta monstraveram tibi, tu mortis decus mavis. non 'invidebo exemplo. Sit huius tam fortis exitus constantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo 'fine.' Post quae eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus et parvo victu tenuatum lenta effugia sanguini praebebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. Saevisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret, atque ipse visendo eius tormenta ad inpatientiam delaberetur, suadet, *in aliud cubiculum abscedere.* Et novissimo quoque momento suppeditante eloquentia, advocatis scriptoribus, pleraque tradidit, quae, in vulgus edita eius verbis, invertere supersedeo. At Nero, nullo in Paullinam 64
proprio odio, ac, ne gliisceret invidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hortantibus militibus, servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignarae. nam, ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuere, qui crederent, 'donec inplacabilem Neronem timuerit, famam sociatae cum marito mortis petivisse: deinde, oblata 'mitiore spe, blandimentis vitae evictam:' cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoria, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset, multum vitalis spiritus egestum. Seneca interim, durante tractu et lentitudine mortis, Statium Annaeum, diu sibi amicitiae fide et

Invertere supersedeo] Meis, adeoque aliis verbis narrare. *Invertere* idem est, quod commutare, commutatis verbis dicere: non pervertere, corrumpere, ut accepit Rhenanus, qui propterea malebat *innectere.* Sic *oratio conversa et mutata* ap. Cicer. Partit. c. 7. i. e. aliis atque aliis verbis expressa. *Ern.*

arte medicinae probatum, orat, *provisum pridem venenum*, quo damnati publico Atheniensium iudicio exstinguerentur, *promeret*: adlatumque hausit frustra, frigidus iam artus, et clauso corpore adversum vim veneni. Postremo stagnum calidae aquae introiit, respergens proximos servorum, addita voce: *Libare se liquorem illum* IOVI LIBERATORI. Exin balneo inlatus, et vapore eius exanimatus, sine ullo funeris solenni crematur. Ita codicillis praescripserat, cum etiam tum praedives et praepotens
65 supremis suis consuleret. Fama fuit, Subrium Flavium cum Centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Seneca, destinavisse, 'ut, post occisum opera Pisonis Neronem, Piso quoque interficeretur, tradereturque Imperium Senecae, quasi insontibus claritudine virtutum ad summum fastigium delecto.' Quin et verba Flavii vulgabantur: 'non referre dedecori, si citharoedus demoveretur et tragoedus succederet:' quia, ut Nero
66 cithara, ita Piso tragico ornatu canebat. Ceterum militaris quoque conspiratio non ultra fefellit, accensis indicibus ad prodendum Fenium Rufum, quem eumdem conscium et inquisitorem non tolerabant. Ergo instanti minitantique renidens Scevinus, *neminem*, ait, *plura scire*, *quam ipsum*. Hortaturque ultro, *redderet tam bono Principi vicem*. Non vox adversum ea Fenio, non silentium, sed verba sua praepediens et pavoris manifestus, ceterisque, ac maxime Cervario Proculo, Equite, ad convincendum eum connisis, iussu Imperatoris a Cassio milite, qui

Jovi Liberatori] Mos erat antiquis solennis, ut convivia libationibus finirent. Seneca hic eleganter Jovi, quasi epulis jam absolutis, *ab aerumnis vitae* Liberatori, libat.

ob insigne corporis robur adstabat, corripitur vinciturque. Mox eorundem indicio Subrius Flavius 67
Tribunus pervertitur, primo 'dissimilitudinem mo-'rum' ad defensionem trahens, 'neque se armatum 'cum inermibus et effeminatis tantum facinus con-'sociaturum:' dein, postquam urgebatur, confessionis gloriam amplexus: interrogatusque a Nerone, quibus caussis ad oblivionem sacramenti processisset: 'Oderam te,' inquit: 'nec quisquam tibi fide-'lior militum fuit, dum amari meruisti. odisse coepi, 'postquam parricida matris et uxoris et auriga et his-'trio et incendiarius extitisti. Ipsa retuli verba, quia non, ut Senecae, vulgata erant. nec minus nosci decebat militaris viri sensus incomptos et validos. Nihil in illa coniuratione gravius auribus Neronis accidisse constitit, qui, ut faciendis sceleribus promptus, ita audiendi, quae faceret, insolens erat. Poena Flavii Veiano Nigro Tribuno mandatur. Is proximo in agro scrobem effodi iussit, quam Flavius, ut *humilem et angustam* increpans, circumstantibus militibus, *ne hoc quidem*, inquit, *ex disciplina*. admonitusque, fortiter protendere cervicem: *Vtinam*, ait, *tu tam fortiter ferias*. Et ille multum tremens, cum 68
vix duobus ictibus caput amputavisset, saevitiam apud Neronem iactavit, *sesquiplaga interfectum a se* dicendo. Proximum constantiae exemplum Sulpicius Asper, Centurio, praebuit. percunctanti Neroni, *cur in caedem suam conspiravisset?* breviter re-

Oblivionem sacramenti] Non temere sacramenti mentio. Nam milites sub Impp. ante omnia iurabant in Principis salutem. Pulchre Arrianus I, 14.

Sesquiplaga interfectum] Caligulae praeceptum: *Ita feri, ut mori se sentiat. Lips. Suet. 30.*

spondens, *non aliter tot flagitiis eius subveniri potuisse.* Tum iussam poenam subiit. Nec ceteri Centuriones in perpetiendis suppliciis degeneravere. At non Fenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit. Opperiebatur Nero, ut Vestinus quoque Consul in crimen traheretur, violentum et infensum ratus: sed ex coniuratis consilia cum Vestino non miscuerant, quidam, vetustis in eum simultatibus, plures, quia praecipitem et insociabilem credebant. Ceterum Neronis odium adversus Vestinum ex intima sodalitate coeperat, dum hic ignaviam Principis penitus cognitam despicit, ille ferociam amici metuit, saepe asperis facetiis inlusus; quae, ubi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. Accesserat repens caussa, quod Vestinus Statiliam Messallinam matrimonio sibi iunxerat, haud nescius, inter adulteros eius
69 et Caesarem esse. Igitur, non crimine, non adcusatore existente, quia speciem iudicis induere non poterat, ad vim dominationis conversus, Gerelanum Tribunum cum cohorte militum inmittit: iubetque *praevenire conatus Consulis, occupare velut arcem eius, opprimere delectam iuventutem:* quia Vestinus inminentes foro aedes decoraque servitia et pari aetate habebat. Cuncta eo die munia Consulis inpleverat, conviviumque celebrabat, nihil metuens, an dissimulando metu: cum ingressi milites, *vocari eum a Tribuno*, dixere. Ille, nihil demoratus, exsurgit. et omnia simul properantur: clauditur cubiculo, praesto est medicus, abscinduntur venae, vigens adhuc balneo infertur. calida aqua mersatur, nulla edita voce, qua semet miseraretur.

**Circumdati interim custodia, qui simul discubuerant,
nec, nisi provecta nocte, omissi sunt, postquam
pavorem eorum, ex mensa exitium opperientium,
et imaginatus et inridens Nero, *satis supplicii luisse*,
ait, *pro epulis Consularibus*. Exin M. Annaei Lu- 70
cani caedem imperat. Is, profluente sanguine, ubi
frigescere pedes manusque et paullatim ab extremis
cedere spiritum, fervido adhuc et compote mentis
pectore, intelligit, recordatus carmen a se compo-
situm, quo vulneratum militem, per eiusmodi mor-
tis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos retu-
lit. eaque illi suprema vox fuit. Senecio posthac
et Quinctianus et Scevinus, non ex priore vitae
mollitia, mox reliqui coniuratorum periere, nullo
facto dictove memorando. Sed compleri interim 71
urbs funeribus, capitolium victimis: alius filio,
fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis,
agere grates Deis, ornare lauru domum, genua
ipsius advolvi et dextram osculis fatigare. Atque
ille, gaudium id credens, Antonii Natalis et Cer-
varii Proculi festinata indicia inpunitate remunera-
tur: Milichus, praemiis ditatus, *Conservatoris* sibi
nomen, Graeco eius rei vocabulo, adsumpsit. E
Tribunis Granius Silvanus, quamvis absolutus, sua
manu cecidit: Statius Proximus veniam, quam ab
Imperatore acceperat, vanitate exitus conrupit. Ex-**

Vulneratum militem] Lycidam, de quo Lucanus.
Versus ipsos retulit] Sunt haud dubie isti III. 635.

Scinditur avulsus, nec sicut vulnere, sanguis,
Emicuit lentus; ruptis cadit undique venis,
Discursusque animae diversa in membra meantis
Interceptus aquis. *Lips.*

Vertranius credebat intelligi versus IX. 805—814.

uti dehinc Tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius; *quasi, Principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur.* Novio Prisco, per amicitiam Senecae, et Glitio Gallo atque Annio Pollioni, infamatis magis, quam convictis, data exsilia. Priscum Antonia Flacilla coniunx comitata est: Gallum Egnatia Maximilla, magnis primum et integris opibus, post ademptis. quae utraque gloriam eius auxere. Pellitur et Rufius Crispinus, occasione coniurationis, sed Neroni invisus, quod Poppaeam quondam matrimonio tenuerat. Virginium Flaccum et Musonium Rufum claritudo nominis expulit. Nam Verginius studia iuvenum eloquentia, Musonius praeceptis sapientiae, fovebat. Cluvidieno Quieto, Iulio Agrippae, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Iulio Altino, velut in agmen et numerum, Aegaei maris insulae permittuntur. At Cadicia, uxor Scevini, et Caesonius Maximus, Italia prohibentur, reos fuisse se, tantum poena experti. Atilla, mater Annaei Lucani, sine absolutione, sine supplicio, dissimulata.

72 Quibus perpetratis Nero, et concione militum habita, bina numum millia viritim manipularibus divisit, additque sine pretio frumentum, quo ante ex modo annonae utebantur. Tum, quasi gesta bello expositurus, vocat Senatum et triumphale decus Petronio Turpiliano Consulari, Cocceio Nervae Praetori designato, Tigellino, Praefecto Praetorii, tribuit; Tigellinum et Nervam ita extollens, ut, super triumphales in foro imagines, apud palatium quoque effigies eorum sisteret. Consularia insignia

Cocceio Nervae] Postea Imperatori.

Nymphidio: de quo, quia nunc primum oblatus est, pauca repetam. nam et ipse pars Romanarum cladium erit. Igitur matre libertina ortus, quae corpus decorum inter servos libertosque Principum vulgaverat, ex C. Caesare se genitum ferebat, quoniam forte quadam habitu procerus et torvo vultu erat: sive C. Caesar, scortorum quoque cupiens, etiam matri eius inlusit. Sed Nero, vocato Senatu, oratione 73
inter Patres habita, edictum apud populum et conlata in libros indicia confessionesque damnatorum adiunxit. Etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, *tamquam viros insontes ob invidiam aut metum exstinxisset.* Ceterum coeptam adultamque et revictam coniurationem, neque tunc dubitavere, quibus verum noscendi cura erat, et fatentur, qui post interitum Neronis in urbem regressi sunt. At in Senatu cunctis, ut cuique plurimum moeroris, in adulationem demissis, Iunium Gallionem, Senecae fratris, morte pavidum et pro sua incolumitate supplicem, increpuit Salienus Clemens, *hostem et parricidam* vocans; donec consensu Patrum deterritus est, 'ne publicis malis abuti ad occasionem privati 'odii videretur, neu composita aut oblitterata man- 'suetudine Principis novam ad saevitiam retraheret.' Tum 'dona et grates Deis' decernuntur, 'proprius- 74
'que honos Soli, (cui est vetus aedes apud circum, 'in quo facinus parabatur) qui occulta coniurationis 'Numine retexisset: utque Circensium Cerealium 'ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur: 'mensisque Aprilis Neronis cognomentum acciperet: 'templum Saluti exstrueretur eo loci, ex quo Scevi- 'nus ferrum prompserat.' *Ipse* eum pugionem apud

capitolium sacravit, inscripsitque IOVI VINDICI. In praesens haud animadversum: post arma Iulii Vindicis, ad auspicium et praesagium futurae ultionis trahebatur. Reperio in commentariis Senatus, Cerialem Anicium, Consulem designatum, pro sententia dixisse, 'ut templum D. Neroni quam maturrime 'publica pecunia poneretur.' Quod quidem ille decernebat, tamquam mortale fastigium egresso et venerationem hominum merito, quorundam dolo ad omina sui exitus vertebatur. nam Deûm honor Principi non ante habetur, quam agere inter homines desierit.

Arma Julii Vindicis] Qui rebellione sua Neronem ad mortem compulit. Vide supplementum Annal. XVI. 66 et seqq. *Brot.*

Nam Deum honor Principi non ante habetur, quam agere inter homines desierit] Tertull. pulchre et apposite huic rei Apol. 34. *Si non de mendacio erubescit eiusmodi adulatio, hominem Deum appellando: timeat saltem de infausto. Maledictum est, ante apotheosin, Deum Caesarem nuncupare. Lips.* Falsum id in Augusto, liquet ex Horatio et Manilio, inquit Huetius. At vir doctiss. non attendit. Augustum quidem poetis dictum esse Deum, et in provinciis aras et sacra habuisse; verum non in urbe. Neronem in provinciis adpellatum fuisse Deum, testatur numus ex aere minimo, ab Harduino laudatus in Sel. Opp. p. 724. ΝΕΡΩΝ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΘΕΟΣ, capite laureato. Ex aversa parte ΙΟΥΛΙΟϹ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟϹ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ. Sic Broterius.

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSV DIVI AVGVSTI

ANNALIVM

LIBER SEXTVS DECIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. 2. *Inludit fortuna vanitati Neronis per Bassum, qui thesaurum in Numidia defossum iactat, quem* 3. *Nero frustra quaerit.* 4. *Lustrali certamine victoria cantus oblata Neroni et corona facundiae.* 5. *In eo spectaculo auditorum molestia et Vespasiani periculum.* 6. *Poppaeam mortuam laudat Nero apud rostra.*

7—9. *Pulsi Cassius et Silanus necantur.* 10. 11. *L. Vetus cum Sextia socru et Pollutia filia perit.* 12. *Adcusatoris praemia. Mensium nova nomina.* 13. *Turbine ventorum vastata Campania. Pestilentia. Lugdunensem cladem Princeps solatur.* 14. 15. *Sosiani fraude Chaldaeorum consultores, P. Anteius et Ostorius Scapula, delati mortem iussi properant.* 16. *Taciti super tot cladibus querelae.* 17. *Rufius Crispinus coactus se interficit. Mella falsis litteris circumventus, similique arte Cerialis.* 18. 19. *C. Petronius, erudito luxu notus, Tigellini invidia exosus, venas sibi incidit, flagitia Principi codicillis exprobrat.* 20. *inde Siliae exsilium.*

21. 22. Thraseam Paetum adcusant Cossutianus et Eprius; 23. Baream Soranum Ostorius Sabinus. 24. Ad Neronem codicillos dat Thrasea. Is Patres vocari iubet. 25. 26. Consultat Thrasea, an in curia defensionem tentet. 27. Nero Senatum armis obsidet, infrequentiam Patrum arguit. 28. 29. Marcellus Eprius Thraseam, Helvidium, Agrippinum, Montanum, 30. Ostorius Baream cum filia Servilia adcusant. 31. Eorum miserabilis defensio in Senatu. 32. Egnatius pseudostoicus perfide in Soranum agit; cui 33. Cassius Asclepiodotus egregiam fidem praestat. Thraseae, Sorano, Serviliae datur mortis arbitrium. Helvidius, Paconius, Italia pulsi. Montanus patri concessus. Adcusatores remunerati. 34. Thrasea libat Iovi Liberatori. Anni unius haec gesta, quia reliqua libri Fatum invidit.

C. SVETONIO. L. PONTIO. TELESINO. COSS.

1 INLUSIT dehinc Neroni fortuna, per vanitatem ipsius et promissa Cesellii Bassi; qui origine Poenus, mente turbida, nocturnae quietis imaginem ad spem haud dubiam retraxit: vectusque Romam, Principis aditum emercatus, expromit, 'repertum in agro suo 'specum altitudine immensa, quo magna vis auri 'contineretur, non in formam pecuniae, sed rudi et 'antiquo pondere. lateres quippe praegraves iacere, 'adstantibus parte alia columnis: quae per tantum 'aevi occulta augendis praesentibus bonis. Ce'terum, ut coniectura demonstraret, Didonem Fe'nissam, Tyro profugam, condita Carthagine, illas 'opes abdidisse, ne novus populus nimia pecunia 'lasciviret, aut Reges Numidarum, et alias infensi,

Mente turbida] i. e. male sana, furiosa: pro quo verbo *turbidus* *saepe* apud poetas dicitur.

'cupidine auri ad bellum accenderentur.' Igitur 2
Nero, non auctoris, non ipsius negotii fide satis spectata, nec missis, per quos nosceret, an vera adferrentur, auget ultro rumorem, mittitque, qui velut paratam praedam aveherent. Dantur triremes et delectum remigium iuvandae festinationi. nec aliud per illos dies populus credulitate, prudentes diversa fama, tulere. Ac forte quinquennale ludicrum secundo lustro celebrabatur: a narratoribus oratoribusque praecipua materia in laudem Principis adsumpta est. 'non enim tantum solitas fruges, nec metallis confusum aurum gigni, sed nova ubertate provenire 'terram et obvias opes deferre Deos:' quaeque alia, summa facundia nec minore adulatione, servilia fingebant, securi de facilitate credentis. Glisce- 3
bat interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes, quasi oblatis, quas multos per annos prodigeret. Quin et inde iam largiebatur: et divitiarum exspectatio inter caussas paupertatis publicae erat. Nam Bassus, effosso agro suo latisque circum arvis, dum hunc vel illum locum promissi specus adseverat, sequunturque non modo milites, sed populus agrestium, efficiendo operi adsumptus, tandem, posita vecordia, 'non falsa ante somnia sua, 'seque tunc primum elusum,' admirans, pudorem et metum morte voluntaria effugit. Quidam, 'vinc- 'tum ac mox dimissum,' tradidere, 'ademptis bonis, 'in locum Regiae gazae.' Interea Senatus, pro- 4
pinquo iam lustrali certamine, ut dedecus averteret, offert Imperatori *victoriam cantus*, adiicitque *facundiae coronam*, qua ludicra deformitas velaretur. Sed Nero, 'nihil ambitu, nec potestate Senatus opus

esse,' dictitans, 'se aequum adversus aemulos, et 'religione iudicum meritam laudem adsecuturum,' primo carmen in scena recitat: mox, flagitante vulgo, *ut omnia studia sua publicaret* (haec enim verba dixere) ingreditur theatrum, cunctis citharae legibus obtemperans: ne fessus resideret, ne sudorem, nisi ea, quam indutui gerebat, veste detergeret: ut nulla oris aut narium excrementa viserentur. Postremo flexus genu, et coetum illum manu veneratus, sententias iudicum opperiebatur ficto pavore. Et plebs quidem urbis, histrionum quoque gestus iuvare solita, personabat certis modis plausuque composito. Crederes laetari: ac fortasse laetabantur, per incuriam publici flagitii.

5 Sed qui remotis e municipiis, severamque adhuc et antiqui moris retinentes Italiam, quique, per longas provincias, lasciviae inexperti, officio legationum aut privata utilitate, advenerant, neque adspectum illum tolerare, neque labori inhonesto sufficere: cum manibus nesciis fatiscerent, turbarent gnaros ac saepe a militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum inpa-

Flexus genu] Imo et sollennia histrionum verba haec pronuncians, Κυριοι μου ευμενως μου ακουσατε. Ex quo intelligis, quid *principium* apud Suet. sit Nero 21. *Vtque constitit peracto principio, Nioben se cantaturum per Cluvium Rufum pronunciavit.* Anteloquium scilicet illud citharoedicum, emerendi favoris: ut et principia quaedam, legitimo carmine, olim oratorum. *Lips.*

Et coetum illum manu veneratus] In culpa ponit Tacitus. Tamen Imperatoribus postea id servatum, ut solenni ritu populum adorarent in circo. Claudianus pulchre De VI. Cons. Honorii 611.

O quantum populo secreti numinis addit
Imperii praesens species! quantamque rependit
Maiestas alterna vicem! cum Regia circi
Connexum gradibus, veneratur purpura, vulgus:
Consensuque cavae sublatus in aethera vallis
Plebis adoratae reboat fragor. *Lips.*

ri clamore aut silentio segni praeteriret. Constitit, plerosque Equitum, dum per angustias aditus et ingruentem multitudinem enituntur, obtritos, et alios, dum diem noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili correptos. quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam et pluribus occultis, ut nomina ac vultus, alacritatem, tristitiamque coeuntium scrutarentur. Vnde tenuioribus statim inrogata supplicia, adversus inlustres dissimulatum ad praesens, et mox redditum odium. Ferebantque 'Vespasianum, tamquam somno connive- 'ret, a Phoebo liberto increpitum, aegreque melio- 'rum precibus obtectum: mox inminentem perniciem 'maiore fato effugisse.' Post finem ludicri, Pop- 6
paea mortem obiit, fortuita mariti iracundia, a quo gravida ictu calcis adflicta est. neque enim venenum crediderim, quamvis quidam scriptores tradant, odio magis, quam ex fide, quippe liberorum cupiens et amori uxoris obnoxius erat. Corpus non igni abolitum, ut Romanus mos; sed, Regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur, tumuloque Iuliorum infertur. Ductae tamen publicae exsequiae, laudavitque ipse apud rostra *formam eius, et quod Divinae infantis parens fuisset*, aliaque fortunae munera pro virtutibus.

Mortem Poppaeae, ut palam tristem, ita recor- 7
dantibus laetam, ob inpudicitiam eius saevitiamque, nova insuper invidia Nero complevit, prohibendo

Vespasianum] Postea IMPERATOREM.

Maiore fato effugisse] Videtur respexisse ad poetis iactata *fata magna, maiora*: de quibus copiose Bentlei. ad Horat. Ep. II, 1, 6. Sensus: quia maioribus rebus destinatus erat, nec posset adeo a Nerone perimi. *Ern.*

C. Cassium officio exsequiarum. quod primum indicium mali: neque in longum dilatum est. Sed Silanus additur: nullo crimine, nisi quod Cassius opibus vetustis et gravitate morum, Silanus claritudine generis et modesta iuventa, praecellebant. Igitur missa ad Senatum oratione, 'removendos a 'Republica utrosque,' disseruit: obiectavitque Cassio, 'quod inter imagines maiorum etiam C. Cas'sii effigiem coluisset, ita inscriptam: DVX PAR'TIVM. Quippe semina belli civilis et defec'tionem a domo Caesarum quaesitam. Ac, ne me'moria tantum infensi nominis ad discordias uteretur, 'adsumpsisse L. Silanum, iuvenem genere nobilem,
8 'animo praeruptum, quem novis rebus ostentaret.' Ipsum dehinc Silanum increpuit iisdem, quibus patruum eius Torquatum, 'tamquam disponeret iam Imperii cu'ras, praeficeretque rationibus et libellis et epistolis 'libertos:' inania simul et falsa. nam Silanus intentior metu et exitio patrui ad praecavendum exterritus erat. Inducit posthac, vocabulo indicum, qui in Lepidam, Cassii uxorem, Silani amitam, 'incestum 'cum fratris filio et diros sacrorum ritus' confingerent. Trahebantur, ut conscii, Vulcatius Tullinus ac Marcellus Cornelius, Senatores, et Calpurnius Fabatus, Eques Romanus: qui, adpellato Principe, instantem damnationem frustrati, mox Neronem, circa summa scelera distentum, quasi minores eva-
9 sere. Tunc consulto Senatus *Cassio et Silano exsilia* decernuntur: *de Lepida Caesar statueret.* Deportatusque in insulam Sardiniam Cassius et senectus

C. Cassium] De hoc cf. VI, 15. XII, 11. 12. Plin. ep. 7, 24. *De Silano* XV, 52. Vide Stemma Caesarum Num. 59.

eius exspectabatur. Silanus, tamquam Naxum de-
veheretur, Ostiam amotus: post municipio Apuliae,
cui nomen est Barium, clauditur. Illic, indignissi-
mum casum sapienter tolerans, a Centurione, a cae-
dem misso, conripitur: suadentique, 'venas abrum-
'pere, animum quidem morti destinatum,' ait, 'sed
'non permittere percussori gloriam ministerii.' At
Centurio, quamvis inermem, praevalidum tamen et
irae quam timori propiorem, cernens, premi a militibus
iubet. Nec omisit Silanus obniti et intendere
ictus, quantum manibus nudis valebat, donec a Cen-
turione vulneribus adversis, tamquam in pugna, ca-
deret. Haud minus prompte L. Vetus socrusque 10
eius, Sextia, et Pollutia filia, necem subiere: invisi
Principi, tamquam vivendo exprobrarent, interfec-
tum esse Rubellium Plautum, generum Lucii Vete-
ris. Sed initium detegendae saevitiae praebuit,
interversis patroni rebus, ad adcusandum transgre-
diens Fortunatus libertus, adscito Claudio Demiano,
quem, ob flagitia vinctum a Vetere, Asiae Proconsule,
exsolvit Nero, in praemium adcusationis. Quod
ubi cognitum reo, seque et libertum pari sorte com-
poni, Formianos in agros digreditur. Illic eum mi-
lites occulta custodia circumdant. Aderat filia, su-
per ingruens periculum, longo dolore atrox, ex quo
percussores Plauti, mariti sui, viderat: cruentam-
que cervicem eius amplexa, servabat sanguinem et
vestes respersas; vidua, inplexa luctu continuo,
nec ullis alimentis, nisi quae mortem arcerent. Tum,
hortante patre, Neapolin pergit. Et, quia aditu
Neronis prohibebatur, egressus obsidens, 'audiret
'insontem, neve *Consulatus* sui quondam conlegam

'dederet liberto,' modo muliebri eiulatu, aliquando, sexum egressa, voce infensa, clamitabat, donec Princeps inmobilem se precibus invidiae iuxta ostendit.
11 Ergo nuntiat patri, 'abiicere spem et uti necessitate.' Simul adfertur, 'parari cognitionem Senatus et trucem sententiam.' Nec defuere, qui monerent, 'magna ex parte haeredem Caesarem nuncupare, atque ita nepotibus de reliquo consulere.' quod adspernatus, ne vitam, proxime libertatem actam, novissimo servitio foedaret, largitur in servos, quantum aderat pecuniae: et, 'si qua asportari possent, sibi quemque deducere, tris modo lectulos ad suprema retineri,' iubet. Tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique, et singulis vestibus ad verecundiam velati, balneis inferuntur: pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precantes 'labenti animae celerem exitum, ut relinquerent suos superstites et morituros.' Servavitque ordinem fortuna: ac seniores prius, tum cui prima aetas, exstinguuntur. Adcusati post sepulturam, decretumque, *ut more maiorum punirentur*. Et Nero intercessit *mortem sine arbitro* permittens.
12 ea, caedibus peractis, ludibria adiiciebantur. P. Gallus, Eques Romanus, quod Fenio Rufo intimus et Veteri non alienus fuerat, aqua atque igni prohibitus est. Liberto et adcusatori praemium operae, locus in theatro inter viatores Tribunicios, datur. Et mensis, qui Aprilem, eumdemque Neroneum, sequebatur, Maius *Claudii*, Iunius *Germanici*, vocabulis mutantur: testificante Cornelio Orfito, qui id

More maiorum] Quid hoc, v. II, 32, et ap. Suet. 49.

censuerat, 'ideo Iunium mensem transmissum, quia 'duo iam Torquati, ob scelera interfecti, infaustum 'nomen Iunium fecissent.' Tot facinoribus foedum 13
annum etiam Dii tempestatibus et morbis insignivere. Vastata Campania turbine ventorum, qui villas, arbusta, fruges passim disiecit. pertulitque violentiam ad vicina urbi: in qua omne mortalium genus vis pestilentiae depopulabatur, nulla coeli intemperie, quae occurreret oculis. Sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus, complebantur. non sexus, an aetas periculo vacua. servitia perinde et ingenua plebes raptim exstingui, inter coniugum et libertorum lamenta; qui, dum adsident, dum deflent, saepe eodem rogo cremabantur. Equitum Senatorumque interitus, quamvis promiscui, minus flebiles erant; tamquam communi mortalitate saevitiam Principis praevenirent. Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem Africamque et Asiam habiti sunt, supplendis Illyrici legionibus, ex quibus aetate aut valetudine fessi sacramento solvebantur. Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est Princeps, ut amissa urbi reponerent: quam pecuniam Lugdunenses ante obtulerant, turbidis casibus. C. 14
Suetonio, L. Telesino coss. Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis, exsilio, ut dixi, multatus, postquam, id honoris indicibus, tamque promptum ad caedes Principem, accepit, inquies animo, et occasionum haud segnis, Pammenem, eiusdem loci exsulem et Chaldaeorum arte famosum, eoque multorum amicitiis innexum, similitudine

Vis pestilentiae] De hoc morbo Suet. 39.

fortunae sibi conciliat. Ventitare ad eum nuntios
et consultationes non frustra ratus, simul annuam pe-
cuniam a P. Anteio ministrari cognoscit. Neque
nescium habebat, Anteium caritate Agrippinae in-
visum Neroni, opesque eius praecipuas ad eliciendam
cupidinem, eamque caussam multis exitio esse. Igitur,
interceptis Anteii litteris, furatus etiam libellos, qui-
bus dies genitalis eius et eventura secretis Pamme-
nis occultabantur, simul repertis, quae de ortu vita-
que Ostorii Scapulae composita erant, scribit ad
Principem, 'magna se et quae incolumitati eius
'conducerent, adlaturum, si brevem exsilii veniam
'inpetravisset. quippe Anteium et Ostorium in-
'minere rebus, et sua Caesarisque fata scrutari.'
Exin missae liburnicae, advehiturque propere Sosia-
nus. Ac, vulgato eius indicio, inter damnatos ma-
gis quam inter reos, Anteius Ostoriusque habeban-
tur: adeo ut testamentum Anteii nemo obsignaret,
nisi Tigellinus auctor exstitisset. Monitus prius
Anteius, *ut supremas tabulas moraretur.* Atque
ille, hausto veneno, tarditatem eius perosus, inter-
15 cisis venis, mortem adproperavit. Ostorius longin-
quis in agris, apud finem Ligurum, id temporis
erat. eo missus Centurio, qui caedem eius ma-
turaret. Caussa festinandi ex eo oriebatur, quod
Ostorius multi militari fama, et civicam coronam
apud Britanniam meritus, ingenti corporis robore
armorumque scientia, metum Neroni fecerat, ne
invaderet pavidum semper, et reperta nuper coniu-
ratione magis exterritum. Igitur Centurio, ubi ef-

Ostorii Scapulae] Cf. XII, 31. XIV, 48.

fugia villae clausit, iussa Imperatoris Ostorio aperit. Is fortitudinem adversum hostes saepe spectatam in se vertit. Et, quia venae, quamquam interruptae, parum sanguinis effundebant, hactenus manu servi usus, ut inmotum pugionem extolleret, adpressit dextram eius, iuguloque occurrit. Etiam si bella externa, 16
et obitas pro Republica mortes tanta casuum similitudine memorarem; meque ipsum satietas cepisset, aliorumque taedium exspectarem, quamvis honestos civium exitus, tristes tamen et continuos adspernantium. At nunc patientia servilis, tantumque sanguinis domi perditum, fatigant animum, et moestitia restringunt. Neque aliam defensionem ab iis, quibus ista noscentur, exegerim, quam, ne oderint tam segniter pereuntes. Ira illa Numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum aut captivitate urbium, semel editam transire licet. Detur hoc inlustrium virorum posteritati, ut, quomodo exsequiis a promiscua sepultura separantur, ita, in traditione supremorum, accipiant habeantque propriam memoriam. Paucos quippe intra dies, eodem 17
agmine, Annaeus Mella, Cerialis Anicius, Rufius Crispinus ac C. Petronius cecidere. Mella et Crispinus, Equites Romani, dignitate Senatoria. nam hic quondam Praefectus Praetorii, et Consularibus insignibus donatus, ac nuper crimine coniurationis in Sardiniam exactus, accepto iussae mortis nuntio, semet interfecit. Mella, quibus Gallio et Seneca, parentibus natus, petitione honorum abstinuerat per

Dignitate Senatoria] Non enim revera Senatores, sed opibus ac splendore cuivis Senatorum pares. Equites illustres. *Lips.* Vide ad 11, 4.

ambitionem praeposteram, ut Eques Romanus Consularibus potentia aequaretur. simul adquirendae pecuniae brevius iter credebat, per procurationes administrandis Principis negotiis. Idem Annaeum Lucanum genuerat, grande adiumentum claritudinis. quo interfecto, dum rem familiarem eius acriter requirit, adcusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. 'Mixta inter patrem filiumque con'iurationis scientia fingitur,' adsimulatis Lucani litteris. quas inspectas Nero *ferri ad eum* iussit, opibus eius inhians. At Mella, quae tum promptissima mortis via, exsolvit venas: scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum, generumque eius, Cossutianum Capitonem, erogabat, quo cetera manerent. Additur codicillis, tamquam de iniquitate exitii querens, ita scripsisse: 'se quidem mori nullis 'supplicii caussis; Rufium autem Crispinum et Ani'cium Cerialem vita frui, infensos Principi.' quae composita credebantur; de Crispino, quia interfectus erat, de Ceriale, ut interficeretur. neque enim multo post vim sibi adtulit, minore quam ceteri miseratione, quia proditam C. Caesari coniurationem ab eo meminerant.
18 De C. Petronio pauca supra repetenda sunt. Nam illi dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitae transigebatur: utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat: habebaturque non ganeo et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque eius quanto so-

Grande adjumentum claritudinis] Haec audiant Lucani osores, eosque convitiorum pudeat. Novi equidem adolescentis poetae, patrui aetatisque suae auribus nimis accommodati, vitia; sed grandes sensus, vetere Roma dignos, et fecundandis ingeniis habiles, suspicio. *Brot.*

lutiora et quandam sui negligentiam praeferentia, tanto gratius, in speciem simplicitatis, accipiebantur. Proconsul tamen Bithyniae, et mox Consul, vigentem se ac parem negotiis ostendit: deiu revolutus ad vitia, seu vitiorum imitatione, inter paucos familiarium Neroni adsumptus est, elegantiae arbiter; dum nihil amoenum et molle adfluentia putat, nisi quod ei Petronius adprobavisset. Vnde invidia Tigellini, quasi adversus aemulum et scientia voluptatum potiorem. Ergo crudelitatem Principis, cui ceterae libidines cedebant, adgreditur, amicitiam Scevini Petronio obiectans, conrupto ad indicium servo, ademptaque defensione, et maiore parte familiae in vincla rapta. Forte illis diebus Campaniam 19
petiverat Caesar, et Cumas usque progressus Petronius illic adtinebatur. Nec tulit ultra timoris aut spei moras. neque tamen praeceps vitam expulit, sed incisas venas, ut libitum, obligatas, aperire rursum et adloqui amicos, non per seria, aut quibus constantiae gloriam peteret. Audiebatque referentes, nihil de inmortalitate animae et sapientium placitis, sed levia carmina et faciles versus. Servorum alios largitione, quosdam verberibus adfecit. iniit epulas, somno indulsit, ut, quamquam coacta mors, fortuitae similis esset. Ne codicillis quidem (quod plerique pereuntium) Neronem aut Tigellinum, aut quem alium potentium, adulatus est: sed flagitia Principis, sub nominibus exoletorum feminarumque et, novitate cuiusque stupri, praescripsit, atque obsignata misit Neroni. fregitque annulum, ne mox usui esset ad

Faciles versus] Sunt ludicri, iocosi, de rebus amatoriis et similibus.

20 facienda pericula. Ambigenti Neroni, quonam modo noctium suarum ingenia notescerent, offertur Silia, matrimonio Senatoris haud ignota, et ipsi ad omnem libidinem adscita, ac Petronio perquam familiaris. agitur in exsilium, tamquam non siluisset, quae viderat pertuleratque, proprio odio. At Minucium Thermum, Praetura functum, Tigellini simultatibus dedidit, quia libertus Thermi quaedam de Tigellino criminose detulerat, quae cruciatibus tormentorum ipse, patronus eius nece inmerita lueret.

21 Trucidatis tot insignibus viris, ad postremum Nero virtutem ipsam exscindere concupivit, interfecto Thrasea Paeto et Barea Sorano, olim utrisque infensus, et accedentibus caussis in Thraseam: quod Senatu egressus est, cum de Agrippina referretur, ut memoravi: quodque iuvenalium ludicro parum expetibilem operam praebuerat: eaque offensio altius penetrabat, quia idem Thrasea Patavii, unde ortus erat, ludis cesticis, a Troiano Antenore institutis,

Virtutem ipsam excindere] Brevis, sed maxima laus!

Thrasea Paeto] Cuius gentile nomen adhuc quaero. Nam Dio 61, 15. P. Thraseam Paetum saltem appellat. Marmor vetus suadet Valerium fuisse. C. DOMITIO. DEXTRO. II. L. VALERIO. MESSALLA. THRASIA. PRISCO. COS. Quod etsi de alio, ex cognomine tamen suspicemur de gente. Thraseas hic admirator unicus Catonis, de cuius vita librum scripsit, indicante Plutarcho. Laudes eius sparsae in Tacito, Arriano, Dione: sed ante alia egregium elogium de illo ipsius Neronis, in Plutarchi libello Πολιτικων παραγγελματων. 33. p. 810. Ait. Νερων ολιγον εμπροσθεν η κτειναι, τον Θρασεαν μαλιστα μισων και φοβουμενος, ὁμως. εγκαλουντος τινος, ὡς κακως κεκριμενου και αδικως· Ἐβουλομην αν, εφη, Θρασεαν οὑτως εμε φιλειν, ὡς δικαστης αριστος εστιν. Salve, o salve, vir magne, et inter Romanos sapientes sanctum mihi nomen. Tu magnum decus Gallicae gentis: tu ornamentum Romanae curiae: tu aureum sidus tenebrosi illius aevi. Tua inter homines, non hominis, vita: nova probitas, constantia, gravitas: et vitae mortisque aequabilis tenor. *Lips.*

habitu tragico cecinerat. die quoque, quo Praetor Antistius, ob probra in Neronem composita, ad mortem damnabatur, mitiora censuit obtinuitque: et, cum Deum honores Poppaeae decernerentur, sponte absens, funeri non interfuit. Quae oblitterari non sinebat Capito Cossutianus, praeter animum ad flagitia praecipitem, inimicus Thraseae, quod auctoritate eius concidisset, iuvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant. Quin et illa ob- 22
iectabat: 'principio anni vitare Thraseam solenne 'iusiurandum: nuncupationibus votorum non adesse, 'quamvis Quindecimvirali Sacerdotio praeditum: 'nunquam pro salute Principis, aut caelesti voce in'molavisse: adsiduum olim et indefessum, qui vul'garibus quoque Patrum consultis femet fautorem aut 'adversarium ostenderet, triennio non introiisse 'curiam: nuperrimeque, cum ad coercendos Silanum 'et Veterem certatim concurreretur, privatis potius 'clientium negotiis vacavisse. secessionem iam id et 'partes; et, si idem multi audeant, bellum esse. Vt 'quondam C. Caesarem,' inquit, 'et M. Catonem, 'ita nunc te, Nero, et Thraseam avida discordiarum 'civitas loquitur. Et habet sectatores, vel potius 'satellites, qui nondum contumaciam sententiarum, 'sed habitum vultumque eius sectantur, rigidi et 'tristes, quo tibi lasciviam exprobrent. Huic uni 'incolumitas tua, tuae artes, sine honore. Prosperas 'Principis res spernit: etiamne luctibus et doloribus 'non satiatur? Eiusdem animi est, Poppaeam Di'vam non credere, cuius in acta D. Augusti, et D. 'Iulii non iurare. Spernit religiones, abrogat leges. 'Diurna Populi Romani *per* provincias, per exer-

'citus, curatius leguntur, ut noscatur, quid Thrasea 'non fecerit. Aut transeamus ad illa instituta, si 'potiora sunt: aut nova cupientibus auferatur dux 'et auctor. Ista secta Tuberones et Favonios, 'veteri quoque Reip. ingrata nomina, genuit. Vt 'imperium evertant, libertatem praeferunt: si per- 'verterint, libertatem ipsam adgredientur. Frustra 'Cassium amovisti, si gliscere et vigere Brutorum 'aemulos passurus es. Denique nihil ipse de 'Thrasea scripseris, disceptatorem Senatum nobis 'relinque.' Extollit ira promptum Cossutiani animum Nero: adiicitque Marcellum Eprium, acri
23 eloquentia. At Baream Soranum iam sibi Ostorius Sabinus, Eques Romanus, poposcerat reum, ex Proconsulatu Asiae, in qua offensiones Principis auxit iustitia atque industria, et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumpserat: vimque civitatis Pergamenae, prohibentis Acratum, Caesaris libertum, statuas et picturas avehere, inultam omiserat. Sed crimini dabatur 'amicitia Plauti, et ambitio conciliandae provinciae ad spes novas.' Tempus damnationi delectum, quo Tiridates accipiendo Armeniae Regno adventabat: ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an, ut magnitudinem Imperatoriam caede insignium virorum,

Ista Secta] Stoica. Longe aliter Seneca, de Clementia II. 5. *Nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, et communibus bonis attentior, ut propositum sit usui esse aut auxilio, nec sibi tantum, sed universis singulisque consulere.* At qui universis consulit, amplam semper obtulit criminandi materiam. *Brot.*

Amicitia Plauti] Rubellii Plauti, de quo supra Annal. XIV. 57. 59. Vide Stemma Caesarum, Num. 76. 77.

Vt ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur] Sic omnes libri. Sensus est: dum rumores et sermones hominum occuparentur externis. Sed modus loquendi est durior.

quasi Regio facinore, ostentaret. Igitur, omni civi- 24
tate ad excipiendum Principem spectandumque Regem effusa, Thrasea, occursu prohibitus, non demisit animum: sed codicillos ad Neronem composuit, requirens 'obiecta, et expurgaturum adseve'rans, si notitiam criminum et copiam diluendi 'habuisset.' Eos codicillos Nero properanter accepit, spe, exterritum Thraseam scripsisse, per quae claritudinem Principis extolleret, suamque famam dehonestaret. Quod ubi non evenit, vultumque et spiritus et libertatem insontis ultro extimuit, *vocari Patres* iubet. Tum Thrasea inter proximos consultavit, 'tentaretne defensionem, an 'sperneret.' Diversa consilia adferebantur. Qui- 25
bus intrari curiam placebat, 'securos esse de con'stantia eius,' dixerunt: 'nihil dicturum, nisi quo 'gloriam augeret. Segnes et pavidos supremis 'suis secretum circumdare. Adspiceret populus vi'vum, morti obvium, audiret Senatus voces, quasi ex 'aliquo Numine, supra humanos: posse ipso miraculo 'etiam Neronem permoveri. sin crudelitati insisteret, 'distingui certe apud posteros memoriam honesti exi'tus ab ignavia per silentium pereuntium.' Contra, 26
qui opperiendum domi censebant, de ipso Thrasea eadem: 'sed ludibria et contumelias inminere. sub'traheret aures conviciis et probris. Non solum 'Cossutianum aut Eprium ad scelus promptos: supe'resse, qui forsitan manus ictusque per inmanitatem 'ausuri: etiam bonos metu sequi. Detraheret po'tius Senatui, quem perornavisset, infamiam tanti 'flagitii; et relinqueret incertum, quid, viso Thrasea 'reo, decreturi Patres fuerint. Vt Neronem flagitio-

'rum pudor caperet, inrita spe agitari: multoque 'magis timendum, ne in coniugem, in familiam, in 'cetera pignora eius saeviret. Proinde intemeratus, 'inpollutus, quorum vestigiis et studiis vitam duxerit, 'eorum gloria peteret finem.' Aderat consilio Rusticus Arulenus, flagrans iuvenis, et cupidine laudis offerebat, 'se intercessurum Senatus consulto: nam plebis Tribunus erat. Cohibuit spiritus eius Thrasea, 'ne vana et reo non profutura, intercessori exitiosa, 'inciperet. Sibi actam aetatem, et tot per annos 'continuum vitae ordinem non deserendum: illi 'initium Magistratuum et integra, quae supersint. 'Multum ante secum expenderet, quod, tali in tempore, capessendae Reipublicae iter ingrederetur.' Ceterum ipse, an venire in Senatum deceret, medita-
27 tioni suae reliquit. At postera luce, duae Praetoriae cohortes armatae templum Genetricis Veneris insedere. Aditum Senatus globus togatorum obsederat, non occultis gladiis: dispersique per fora ac basilicas cunei militares. inter quorum adspectus et minas ingressi curiam Senatores. Et oratio Principis per Quaestorem eius audita est. nemine nominatim compellato, patres arguebat, 'quod publica munia 'desererent, eorumque exemplo Equites Rom. ad 'segnitiam verterentur. Etenim, quid mirum, e longinquis provinciis haud veniri, cum plerique, 'adepti Consulatum et Sacerdotia, hortorum potius amoenitati inservirent:' quod velut telum
28 adripuere adcusatores. Et, initium faciente Cossutiano, maiore vi Marcellus, 'summam Rempublicam agi,' clamitabat: 'contumacia inferiorum 'lenitatem Imperitantis deminui. Nimium mites ad 'eam diem Patres, qui Thraseam desciscentem, qui

'generum eius, Helvidium Priscum, in iisdem furo-'ribus, simul Paconium Agrippinum, paterni in Prin-'cipes odii heredem, et Curtium Montanum, detes-'tanda carmina factitantem, eludere inpune sinerent. 'Requirere se in Senatu Consularem, in votis Sa-'cerdotem, in iureiurando civem: nisi, contra insti-'tuta et cerimonias maiorum, proditorem palam et 'hostem Thrasea induisset. Denique ageret Sena-'torem, et principis obtrectatores protegere solitus, 'veniret, censeret, quid corrigi aut mutari vellet: 'facilius perlaturos singula increpantem, quam nunc 'silentium perferrent omnia damnantis. Pacem illi 'per orbem terrae, an victorias sine damno exerci-'tuum, displicere? Ne hominem, bonis publicis moes-'tum, et qui fora, theatra, templa pro solitudine 'haberet, qui minitaretur exsilium suum, ambitionis 'pravae compotem facerent. Non illi consulta haec, 'non Magistratus aut Romanam urbem videri. 'Abrumperet vitam ab ea civitate, cuius caritatem 'olim, nunc et adspectum exuisset.' Cum per haec 29
atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax, voce, vultu, oculis ardesceret: non illa nota et celebritate periculorum sueta iam Senatus maestitia, se novus et altior pavor, manus et tela militum cernentibus. simul ipsius Thraseae venerabilis species obversabatur: et erant, qui 'Helvidium quoque' miserarentur, 'innoxiae adfinitatis poenas daturum. Quid 'Agrippino obiectum, nisi tristem patris fortunam; 'quando et ille, perinde innocens, Tiberii saevitia 'concidisset. Enimvero Montanum probae iuventae, 'neque famosi carminis, quia protulerit ingenium, 'extorrem agi.' Atque interim Ostorius Sabinus, 30

fortu
et co
cuni
nesci
visum
cupidi
inter
bus di
nis
que
Prin
' com
' impe
' mi
Exi
nus.
gis qu
tur :
nisi
Ante
ille,
cisis
quis
erat.
tura
Osi
apud
arm
in
ratio

O

ipit Soranus proclamatque: '. non illam in pro- nciam secum profectam, non Plauto per aeta- n nosci potuisse: non criminibus mariti connexam: niae tantum pietatis ream separarent, atque ip- quamcumque sortem subiret.' Simul in amplex- ccurrentis filiae ruebat, nisi interiecti lictores sque obsitissent. Mox datus testibus locus: et, ntum misericordiae saevitia adcusationis permo- at, tantum irae P. Egnatius testis concivit. Cliens Sorani, et tunc emptus ad opprimendum amicum, toritatem Stoicae sectae praeferebat, habitu et ore xprimendam imaginem honesti exercitus, cete- animo perfidiosus, subdolus, avaritiam ac libi- im occultans. Quae postquam pecunia reclusa ., dedit exemplum praecavendi, quomodo fraudi- involutos aut flagitiis commaculatos, sic specie arum artium falsos, et amicitiae fallaces. Idem ta- 33
ı dies et honestum exemplum tulit Cassii Ascle- loti; qui, magnitudine opum praecipuus inter ynos, quo obsequio florentem Soranum celebrave- labentem non deseruit: exutusque omnibus for- s et in exsilium actus; aequitate Deum erga

Egnatius] De quo indignabundus Juvenalis. Satyr. III. 115.

Audi facinus majoris abollae.
Stoicus occidit Buream, delator amicum,
Discipulumque senex, ripa nutritus in illa,
Ad quam Gorgonei delapsa est pinna caballi.

infra Hist. IV. 10. *Brot.*

quitate Deum] Dii aeque utrumque exemplum praebuerunt, ete explicat eruditus Petavius; pietatis et constantiae, in As- odoto, perfidiae et sceleris, in Egnatio. Eadem deum aequi- um simul Nero ac senatus flagitiis, Thrasea, Soranus, Servilia ue virtutibus, clarescerent. Mala bonis mixta semper exhibet tus. Inde cum multa scelera memoraret, infra Hist. I. 2. addit, tamen adeo virtutem sterile seculum, ut non et bona exempla iderit. *Brot.*

bona malaque documenta. Thraseae Soranoque et Serviliae datur mortis arbitrium. Helvidius et Paconius Italia depelluntur. Montanus patri concessus est, praedicto, ne in Republica haberetur. Adcusatoribus, Eprio et Cossutiano, quinquagies sestertiûm singulis; Ostorio duodecies et Quaestoria in-
34 signia, tribuuntur. Tum ad Thraseam, in hortis agentem, Quaestor Consulis missus vesperascente iam die. Inlustrium virorum feminarumque coetus frequentes egerat, maxime intentus Demetrio, Cynicae institutionis doctori: cum quo, ut coniectare erat intentione vultus, et auditis, si qua clarius proloquebantur, de natura animae et dissociatione spiritus corporisque inquirebat. donec advenit Domitius Caecilianus, ex intimis amicis, et ei, quid Senatus censuisset, exposuit. Igitur flentes queritantesque, qui aderant, 'facessere propere' Thrasea, 'neu pericula sua miscerent cum sorte damnati,' hortatur. Arriamque, tentantem mariti suprema, et exemplum Arriae matris sequi, monet, 'retinere vitam, filiaeque communi subsidium unicum non adimere.'
35 Tum progressus in porticum, illic a Quaestore reperitur, laetitiae propior, quia Helvidium, generum suum, Italia tantum arceri cognoverat. Accepto dehinc Senatus consulto, Helvidium et Demetrium

Exemplum Arriae matris sequi] Arria mater uxor fuit Caecinae Paeti, qui in partibus Scriboniani contra Claudium. Ideo ad mortem actus. Sed praeivit uxor, aeterno et inaudito exemplo, semel feriendo: extractumque pugionem marito porrigendo cum voce, *Paete, non dolet.* Plinium lege ep. 3, 16. ad Nepotem. Martialis de hac heroina 1, 14.

Casta suo gladium cum traderet Arria Paeto,
Quem de visceribus traxerat ipsa suis:
Siqua fides, Vulnus quod feci non dolet, inquit:
Sed quod tu facies, hoc mihi, Paete, dolet.

In Zonara 11, 9. et Dione 60, 16. eadem narratio.

in cubiculum inducit: porrectisque utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propius vocato Quaestore, *Libemus*, inquit, IOVI LIBERATORI. *Specta, iuvenis, et omen quidem Dii prohibeant; ceterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis.* Post, lentitudine exitus graves cruciatus adferente, obversis in Demetrium *

Libemus, inquit] Hos strenuos et fortes, Senecam, Thraseamque non admirari non possumus. Excusandi videntur forsan quoquo modo, sibi mortem inferentes. Primum, hoc Stoicum placitum, legibus Romanis non improbatum, sed potius ab iis incitatum. Deinde, caedes ignominiosa evitata, Principis (*humani generis pestis*) crudelitas irrisa, humandum corpus, mansura testamenta, mortis voluntariae quasi praemia fuere. At fatendum est, huic consuetudini naturam semper abhorrere; Ratione abnegatur, Pietate omnino rejicitur. Bene de ea, ait Broterius, Philosophiae proceres. Socrates apud Platonem in Phaedone, page 62, Tom. I. Μη θεμιτον ειναι ἑαυτον βιαζεσθαι. . . . . Ὡς εν τινι φρουρα εσμεν οι ανθρωποι, και ου δει δη ἑαυτον εκ ταυτης λυειν, ουδ' αποδιδρασκειν. *Non licet sibi violentas manus inferre. . . . Ut in quadam custodia nos homines sumus, nec decet quemquam ex hac seipsum solvere, neque aufugere.* Aristoteles. Ethic. ad Nicom. III. 2. Το δ'αποθνησκειν φευγοντα πενιαν, η ερωτα, η τι λυπηρον, ουκ ανδρειου, αλλα μαλλον δειλου. Μαλακια γαρ, το φευγειν τα επιπονα. και ουχ ὁτι καλον, ὑπομενει, αλλα φευγων κακον. *Mori ob inopiam, aut amorem, aut aliud molestum, non est fortis viri, sed timidi. Mollities enim est, fugere operosa et aspera; neque mortem ut bonum sustinet, sed malum fugit.* Pythagoras, laudatus a Cicerone De Senectute, 73. *vetat, injussu imperatoris, id est, Dei, de praesidio et statione vitae decedere*: Ipseque Tullius in Somnio Scipionis, 7. *Piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis: nec injussu ejus, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum, assignatum a Deo, defugisse videamini.*

Obversis in Demetrium] Multa et libro huic et Neronianae historiae deesse, clarum. Duo anni dicendi supersunt, in quibus de adventu Teridatis, de coniuratione Viniciana, de motu Vindicis, aliaque, digna quae a magno auctore tradita legeremus, si Fatis ita visum fuisset. *Lips.*

FINIS ANNALIVM.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARVM

LIBRI QVINQVE.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARVM

LIBER PRIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Praefamen. Auctoris dignitas, aetas, institutum.* 2. 3. *Praesentis historiae summa capita.* 4. 5. *Status urbis, mens exercituum, habitus provinciarum, occiso Nerone. Nymphidius, imperium adfectans, oppressus.* 6. 7. *Galbam crudelitas sua, aetas, corporis forma et amicorum vitia reddunt invisum.* 8. 9. *Status Hispaniae, Galliae, Germanicorum exercituum, Britanniae, Illyrici.* 10. *In Syria Muciani virtutes et vitia. Fl. Vespasiani, Iudaicum bellum administrantis, animus in Galbam.* 11. *Aegypti, Africae, Mauretaniae, Raetiae, Norici, Thraciae, Italiae status* COSS. *Galba et Vinio.*

12. *Deficiente superioris Germaniae milite, Galba de adoptando Caesare cogitat.* 13. *Vinius Othoni favet, non ita Laco et Icelus.* 14. *Galba, transactis Imperii comitiis, Pisonem eligit, hominem antiqui moris et severum, cui* 15. 16. *adoptionis caussas et Imperii administrandi consilium aperit.* 17. *Pisonis inter haec moderatio,* 18. *Adoptio in castris nuncupata,* 19. *tum in Senatu. Legati ad defectores missi.* 20. *Neronis prodigae donationes rescissae.*

21. *Othoni spe lapso consilium in turbido,* 22. *instigantibus libertis, servis, mathematicis;* 23. 24. paratis

iam ante militum studiis per blanditias et largitiones, oscitante ad id Praefecto. 25. 26. *Ergo iam legiones et auxilia pro Othone.* 27. *Mox consalutatus Imperator* 28. *castris Praetorianis infertur.*

29. 30. *Piso cohortem, quae in palatio stationem agit, hortatur ad fidem.* 31. *Illa parat signa, reliquis copiis deficientibus.* 32. 33. *Plebis adulatio et levitas. Fluctuat Galba cum amicis, an occurrendum?* 34. *Praemittitur in castra Piso. Falsus de occiso Othone rumor.* 35. *Populus et Senatus Galbae;* 36. *castra Othoni, favent.* 37. 38. *Hic militum animos oratione sibi conciliat; Galbae et Pisoni reddit infensos. Arma militi dividit.* 39. *Agitat Laco de caede Vinii.* 40. *Galba fluctuat. Plebs nutat. Othoniani forum inrumpunt.* 41. *Galba desertus, occisus,* 42. *sic et Vinius.* 43. *Sempronii Densi fides. Piso caesus,* 44. *magna Othonis laetitia. Caedium praemia poscentes iussu Vitellii postea interfecti.* 45. *Adulantur Senatus et Populus victorem Othonem, qui coercendo militum furori inpar.* 46. *hi vacationes sibi remitti petunt. Laco et Icelus caesi.* 47. *Pisonis et T. Vinii sepultura,* 48. *elogia, testamenta.* 49. *Galbae sepultura, aetas, nobilitas, mores, honores.*

50. *Trepidam urbem novus de Vitellio nuntius exterret. Vespasianum nonnulli augurantur.* 51. *Initia Vitelliani motus ex bello Iulii Vindicis, et secutis inde discordiis inter legiones et Gallos.* 52. 53. *Vitellius, suo ingenio ignavus, ad res novas stimulatur a Valente et Caecina legatis.* 54. 55. *Legiones utriusque Germaniae fidem in Galbam exuunt,* 56. *segni spectatore Hordeonio Flacco Legato.* 57. *Valens Vitellium Imperatorem consalutat, magno militum studio;* 58. *quibus poscentibus multi caesi.* 59. *Iulius Civilis periculum evadit. Vndique viribus auctus,* 60. *inter foedas Legatorum discordias,* 61. *duos exercitus in Italiam mittit.* 62. *Torpet Vitellius; ardor et vis militum ultro Ducis munia*

inplet. 63. Subito furore conreptus miles ab excidio Divoduri aegre temperat. Gallias terror invadit. 64. Vitellio adhaerent. 65. Lugdunenses ex vetere odio milites in eversionem Viennensium inpellunt; 66. isti tamen donis placantur et precibus. Valentis avaritia et libido. 67. 68. Helvetios, Vitellii Imperium abnuentes, Caecina, belli avidus, caedit. 69. Aventicum aegre inpunitatem salutemque inpetrat. 70. In Vitellii partes transgressa Italiae parte, Caecina Alpes superat.

71. Otho prudenter se gerit; Mario Celso ignoscit. 72. Tigellinus infamem vitam exitu inhonesto foedat. 73. Galvia Crispinilla cum mala Othonis fama periculo exemta. 74. Principes mutuo sibi conditiones offerunt; mox rixantes flagitia invicem obiectant, et 75. insidiatores inmittunt. 76. Distractis inter utrumque exercitibus ac provinciis, bello opus. 77. Otho Imperatorem agit; honores, 78. civitatem, iura dilargitur: de celebranda Neronis memoria agitat.

79. Sarmatae Roxolani Moesiam inrumpentes caesi. 80—82. Seditio gravis, in ipsa urbe temere orta, cum magno metu atque discrimine primorum civitatis, precibus et lacrymis Othonis componitur, qui 83. 84. milites ad concordiam et modestiam hortatur. 85. Istis compositis, omnia suspicionum et formidinis plena, praecipuo Patrum metu. 86. Prodigia Othonis cladem praesagientia. 87. Is, lustrata urbe, Narbonensem Galliam adgredi statuit, et 88. cum multis nobilibus L. Vitellium aemuli fratrem secum ducit. 89. Inde varii animorum motus. 90. Commendata Patribus Republica, Otho festinat ad bellum. Trachali eloquentia usus Otho, in quem studia et voces vulgi. Gesta haec paucis mensibus,

IMP. SERV. GALBA ET T. VINIO COSS.

Initium mihi operis Ser. Galba iterum, T. Vi- 1
nius Consules erunt. Nam, post conditam urbem,

septingentos et viginti prioris aevi annos multi auctores retulerunt, dum res Populi Rom. memorabantur pari eloquentia ac libertate. Postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere: simul veritas pluribus modis infracta; primum inscitia Reipublicae ut alienae, mox libidine adsentandi, aut rursus odio adversus dominantes: ita neutris cura posteritatis, inter infensos vel obnoxios. Sed ambitionem scriptoris facile averseris; obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur. quippe adulationi foedum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec iniuria cogniti. Dignitatem nostram a Vespasiano inchoatam, a Tito auctam, a Domitiano longius provectam, non abnuerim: sed inconruptam fidem professis, nec amore quisquam, et sine odio dicendus est. Quod si vita suppeditet, Principatum D. Nervae et Impe-

Inscitia Reip. ut alienae] H. e. cum homines suam Remp. non aliter aut melius nossent, quam alienam. propterea, quod eius incuriosi essent, cum ad eam accedere non amplius liceret, sed unius omnia nutu et arbitrio gererentur. *Ern.*

Ambitionem scriptoris] Adulationem, placendi studium. Sic A. I, 67. *Nulla ambitione.* XIII, 4. *Nihil ambitioni pervium.* Et apud Iustinum XII, 15. *ambitio vulgi.*

Vespasiano inchoatum] Quomodo? quiane Procurator sub illo Belgicae? E Plinio VII, 17. id suspicere: sed suspicere tantum. imo verius id ceperis de huius patre. Intelligo ergo dignitatem eius inchoatam a Vespasiano, quod ab eo Quaestor Senatorque factus. *Lips.* V. Ryckius. *Ern.* Hic apud Plin. commode nostrum intelligi posse docet, qui a. 805 aut etiam ante forsan natus. Sub Vespasiano XXvir factum Broterius statuit; sub Tito Tribunum Mil. ac Quaestorem.

Tito auctam] Aedilitate aut tribunatu. *Lips.*

Domitiano longius provectam] Quo Principe, et Quindecimvir et Praetor fuisse, ipse testatur A. II, 11. *Lips.*

D. Nervae] Coepit ergo scribere eo mortuo et sacrato. *Lips.*

rium Traiani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui: rara temporum felicitate, ubi sentire quae velis, et quae sentias dicere licet.

Opus adgredior opimum casibus, atrox proeliis, 2
discors seditionibus, ipsa etiam pace saevum. Quatuor Principes ferro interempti. Tria bella civilia, plura externa, ac plerumque permixta. Prosperae in Oriente, adversae in Occidente res. Turbatum Illyricum: Galliae nutantes: perdomita Britannia et statim missa: coortae in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes: nobilitatus cladibus mutuis Dacus. Mota etiam prope Parthorum arma, falsi Neronis ludibrio. Iam vero Italia novis cladibus, vel post longam saeculorum seriem repetitis, adflicta. Haustae aut obrutae urbes, fecundissima Campaniae ora. Vrbs incendiis vastata, consumptis antiquissimis delubris, ipso Capitolio civium manibus incenso: pollutae caerimoniae: magna adulteria: plenum exsiliis mare: infecti caedibus scopuli. Atrocius in urbe saevitum. Nobilitas, opes, omissi gestique honores pro crimine, et ob virtutes certissimum exitium. Nec minus praemia delatorum invisa, quam

Quatuor Principes] Ne erres cum vulgo, neu Pisonem inter istos censeas. Intelligit enim Galbam, Othonem, Vitellium, Domitianum. Nam et ad huius exitum Historiam perduxit. Piso autem, dumtaxat Caesar, non Princeps. *Lips.*

Tria bella civilia] Quae? Othonis in Vitellium, huius in Flavium, et L. Antonii in Domitianum, de quo Sueton. et Dio. *Lips.*

Britannia] Ab Agricola, Domitiani principatu, perdomita, mox omissa et neglecta. *Brot.*

Haustae aut obrutae urbes] Id enim significat, in Campania haustas aut obrutas urbes prodigiosa illa ejectione Vesuvii montis, quae sub Tito. Qua duo oppida cum pagis multis obruta, Herculanium et Pompeii, quin ille ipse Naturae magnus mystes, Plinius, periit eodem casu. At, quod in Tacito de incendiis urbis est, intellige de Capitolio exusto sub Vitellio (III, 71.) et de igne triduano, qui sub *Tito. Dionem* vide LXV, 17. LXVI, 24. *Lips.*

scelera; cum alii Sacerdotia et Consulatus, ut spo-
lia, adepti; procurationes alii et interiorem poten-
tiam, agerent verterent cuncta odio et terrore. Con-
rupti in dominos servi, in patronos liberti; et quibus
deerat inimicus, per amicos oppressi. Non tamen
adeo virtutum sterile saeculum, ut non et bona ex-
3 empla prodiderit. Comitatae profugos liberos matres:
secutae maritos in exsilia coniuges propinqui au-
dentes: constantes generi: contumax, etiam adver-
sus tormenta, servorum fides: supremae clarorum viro-
rum necessitates; ipsa necessitas fortiter tolerata;
et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Praeter
multiplices rerum humanarum casus, caelo terraque
prodigia, et fulminum monitus, et futurorum praesagia,
laeta, tristia, ambigua, manifesta. Nec enim un-
quam atrocioribus Populi Rom. cladibus, magisve
iustis indiciis adprobatum est, non esse curae Deis
4 securitatem nostram, esse ultionem. Caeterum an-

Odio et terrore] Odio proprio, terrore a Domitiano. Nam ille vulgo usus delationibus et opera servorum. Plinius Paneg. hoc tangens c. 42. *Non enim iam servi Principis nostri amici, sed nos sumus; nec pater patriae alienis se mancipiis cariorem, quam civibus suis, credit. Omnes accusatore domestico liberasti: unoque salutis publicae signo, illud, ut sic dicam, servile bellum sustulisti.* *Lips.*

Ultionem] Atrox sententia. Non malignus est Deus, sed scelerum patiens, ac demum ultor. Tacitus autem imitatus videtur Lucanum Pharsal. IV. 107.

Felix Roma quidem, civesque habitura beatos,
Si libertatis superis tam cura placeret,
Quam vindicta placet.

Nec aliter Tullius, De Natura Deorum III. 32 et seqq. In hanc enim impietatem abiere Veterum sapientissimi, malorum gravitate victi, nec in patientiae spem praemiaque erecti. *Brot.* Eorum, quibus *Naturae lux* tam clara videtur et plena, ut illam revelationis Christianae omnino spernendam et rejiciendam existimantur, quasi inutilem et supervacuam, operae pretium sit reputare, quid spei fideique ex illa derivaret Tacitus; Tacitus dico, quo inter veteres *nemo sit in*veniendus acutior, gravior, melior. 'Qui vindicem tantum

tequam destinata componam, repetendum videtur, qualis status urbis, quae mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid aegrum fuerit; ut non modo casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam caussaeque noscantur. Finis Neronis ut laetus, primo gaudentium inpetu, fuerat, ita varios motus animorum, non modo in urbe, apud Patres, aut populum, aut urbanum militem, sed omnes legiones Ducesque conciverat: evulgato Imperii arcano, posse Principem alibi, quam Romae fieri. Sed Patres laeti, usurpata statim libertate, licentius, ut erga Principem novum et absentem; primores Equitum proximi gaudio Patrum; pars populi integra, et magnis domibus annexa, clientes libertique damnatorum et exulum, in spem erecti: plebs sordida et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui, adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, moesti et rumorum avidi. Miles urbanus, longo Caesarum sacramento 5
inbutus, et ad destituendum Neronem arte magis et inpulsu, quam suo ingenio, traductus, postquam neque dari donativum, sub nomine Galbae promissum, neque magnis meritis ac praemiis eundem in pace, quem in bello, locum, praeventamque gratiam intelligit, apud Principem, a legionibus factum; pronus ad

'Deum statuit' (ut recte bonus Lipsius) 'tollit ex Deo quod est 'Dei, imo quod Deus; vim beneficam, salutarem et adjuvantem.' Coecitatem et miserias historici nostri, multas tristitias sui et praecedentis aevi narrantis, et, earum meditatione, Dei in rebus humanis curam aut omnino rejicientis, aut certe dubitantis, conferte cum bona spe et fide plena Christianorum priorum, et praecipue Pauli Tarsensis; fideles ad fiduciam, immo ad gaudium in Dei providentia perpetuum, adhortantis.

novas res, scelere insuper Nymphidii Sabini Praefecti, Imperium sibi molientis, agitatur. Et Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus: sed, quamvis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia; nec deerant sermones, *senium atque avaritiam Galbae* increpantium. Laudata olim et militari fama celebrata severitas eius angebat adspernantes veterem disciplinam, atque ita XIV. annis a Nerone adsuefactos, ut haud minus vitia Principum amarent, quam olim virtutes verebantur. Accessit Galbae vox, pro Republica honesta, ipsi anceps,
6 *legi a se militem, non emi.* Nec enim ad hanc formam cetera erant. Invalidum senem T. Vinius et Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum, contemptu inertiae destruebant. Tardum Galbae iter et cruentum, interfectis Cingonio Varrone, Consule designato, et Petronio Turpiliano, Consulari: ille, ut Nymphidii socius, hic, ut dux Neronis, inauditi atque indefensi, tamquam innocentes, perierant. Introitus in urbem, trucidatis tot millibus inermium militum, infaustus omine, atque ipsis etiam, qui occiderant, formidolosus. Inducta legione Hispana, remanente ea, quam e classe Nero conscripserat, plena urbs exercitu insolito: multi ad hoc numeri e Germania ac Britannia et Illyrico, quos idem Nero, electos praemissosque ad claustra Caspiarum, et bellum, quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis coeptis revocaverat: ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti parata.
7 Forte congruerat, ut Clodii Macri et Fonteii Capitonis *caedes* nuntiarentur. Macrum, in Africa haud dubie *turbantem*, Trebonius Garucianus, Procurator, iussu

Galbae; Capitonem in Germania, cum similia coep-
taret, Cornelius Aquinus et Fabius Valens, Legati
legionum, interfecerant, antequam iuberentur. Fue-
re qui crederent, Capitonem, ut avaritia et libi-
dine foedum ac maculosum, ita cogitatione rerum
novarum abstinuisse; sed a Legatis, bellum suaden-
tibus, postquam inpellere nequiverint, crimen ac
dolum compositum ultro: et Galbam mobilitate
ingenii, an, ne altius scrutaretur, quoquo modo acta,
quia mutari non poterant, comprobasse. Ceterum
utraque caedes sinistre accepta: et inviso semel
Principe, seu bene, seu male facta premunt. Ita
adferebant venalia cuncta praepotentes liberti: ser-
vorum manus subitis avidae, et, tamquam apud se-
nem, festinantes: eademque novae aulae mala, aeque
gravia, non aeque excusata. Ipsa aetas Gal-
bae inrisui ac fastidio erat adsuetis iuventae
Neronis, et Imperatores forma ac decore corporis, ut
est mos vulgi, comparantibus. Et hic quidem Ro- 8
mae, tamquam in tanta multitudine, habitus animo-
rum fuit. E provinciis, Hispaniae praeerat Clu-
vius Rufus, vir facundus, et pacis artibus, bel-
lis inexpertus. Galliae, super memoriam Vin-

Eademque novae aulae] Sententia (nam alios involvere video) eadem mala novae aulae Galbianae fuisse, quae veteris, id est Neronianae: sed non aeque excusata. Quid ita? quia Nero ortu et natalibus Princeps, quia iuvenis, quia in plebem etiam gratiosus. Itaque plusculum ei licere volebant et ignoscebant. Non sic in Galba, qui electus: qui senex, ideoque prudens esse debebat: qui denique parcus, tristis, et per omnino paucis gratus. *Lips.*

Et pacis artibus, bellis inexpertus] *Pacis artibus* ferri potest, si cum Rhenano intelligas *expertus*, quod latet in verbo *inexpertus*: cuius generis et alia exempla in Tacito. Quamquam ne hoc quidem necessarium est, cum Tacitus saepe tali ablativo, absolute posito, utatur, ut intelligatur, instructus, abundans. *Bellis inexpertus* est, qui nullas res bello gessit, quibus scientia militaris cognosceretur. contra, *belli inexpertus, qui bellum* nunquam vidit. Ern.

dicis, obligatae recenti dono Romanae civitatis, et in posterum tributi levamento. Proximae tamen Germanicis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitae, quaedam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena ac suas iniurias metiebantur. Germanici exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, solliciti et irati, superbia recentis victoriae, et metu, tamquam alias partes fovissent. Tarde a Nerone desciverant; nec statim pro Galba Verginius: an imperare voluisset, dubium; delatum ei a milite Imperium, conveniebat. Fonteium Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur. Dux deerat, abducto Verginio, per simulationem amicitiae: quem non remitti, atque etiam reum esse, tamquam suum
9 crimen accipiebant. Superior exercitus Legatum, Hordeonium Flaccum, spernebat, senecta ac debilitate pedum invalidum, sine constantia, sine auctoritate. ne quieto quidem milite, regimen; adeo furentes infirmitate retinentis ultro accendebantur. Inferioris Germaniae legiones diutius sine Consulari fuere; donec, missu Galbae, A. Vitellius aderat, Censoris Vitellii ac ter Consulis filius: id satis videbatur. In Britannico exercitu nihil irarum. Non sane aliae legiones, per omnes civilium bellorum motus, innocentius egerunt: seu, quia procul et Oceano divisae; seu crebris expeditionibus doctae hostem potius odisse. Quies et Illyrico: quamquam excitae a Nerone legiones, dum in Italia cunctantur, Verginium legationibus adissent. Sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum *est ad* continendam militarem fidem, nec vitiis,
10 *nec viribus* miscebantur. Oriens adhuc immotus.

Syriam et quatuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis adversisque iuxta famosus. Insignes amicitias iuvenis ambitiose coluerat: mox, adtritis opibus, lubrico statu, suspecta etiam Claudii iracundia, in secretum Asiae repositus, tam prope ab exsule fuit, quam postea a Principe. Luxuria, industria, comitate, adrogantia, malis bonisque artibus mixtus. nimiae voluptates, cum vacaret; quoties expedierat, magnae virtutes: palam laudes; secreta male audiebant. Sed apud subiectos, apud proximos, apud conlegas, variis inlecebris potens; et cui expeditius fuerit tradere Imperium, quam obtinere. Bellum Iudaicum Flavius Vespasianus, Ducem eum Nero delegerat, tribus legionibus administrabat. Nec Vespasiano adversus Galbam votum aut animus. Quippe Titum, filium, ad venerationem cultumque eius miserat, ut suo loco memorabimus. Occulta lege fati et ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque eius Imperium, post fortunam credidimus. Aegyptum copiasque, 11
quibus coerceretur, iam inde a D. Augusto, Equites Romani obtinent loco Regum. Ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonae fecundam, superstitione ac lascivia discordem ac mobilem, insciam legum, ignaram Magistratuum, domi retinere. Regebat tum Tiberius Alexander, eiusdem nationis. Africa ac legiones in ea, interfecto Clodio Macro, contenta qualicunque Principe, post experimentum domini minoris. Duae Mauretaniae,

Quoties expedierat] *Expedire* hic significat in expeditionem, sive ad bellum proficisci, ut infra c. 88. (et XV, 15.) ut iam notarunt. *Ern.*

et prospera de Pisone fama consilio eius fidem addiderat. Piso, M. Crasso et Scribonia genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, et aestimatione recta severus, deterius interpretantibus tristior habebatur. ea pars morum eius, quo suspectior sollicitis, adoptanti placebat. Igitur Galba, adprehensa Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur: 'Si te privatus lege curiata apud Pontifices, ut moris est, adoptarem, et mihi egregium erat, Cn. Pompeii et M. Crassi subolem in Penates meos adsciscere, et tibi insigne, Sulpiciae ac Lutatiae decora nobilitati tuae adiecisse. Nunc me, Deorum hominumque consensu ad Imperium vocatum, praeclara indoles tua et amor patriae inpulit, ut Principatum, de quo maiores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti offeram, exemplo D. Augusti, qui sororis filium, Marcellum, dein generum, Agrippam, mox nepotes suos, postremo Tiberium Neronem, privignum, in proximo sibi fastigio conlocavit. Sed Augustus in domo successorem quaesivit; ego, in Republica. non, quia propinquos aut socios belli non habeam; sed neque ipse Imperium ambitione accepi: et iudicii mei documentum sint, non meae tantum necessitudines, quas tibi postposui, sed et tuae. Est tibi frater pari nobilitate, natu maior, dignus hac fortuna, nisi tu potior esses. Ea aetas tua, quae cupiditates adolescentiae iam effugerit; ea vita, in qua nihil praeteritum excusandum habeas. Fortunam adhuc tantum adversam tulisti; secundae res acrioribus stimulis animos explorant, quia miseriae

'tolerantur, 'felicitate corrumpimur. Fidem, libertatem, amicitiam, praecipua humani animi bona, 'tu quidem eadem constantia retinebis: sed alii 'per obsequium inminuent. Inrumpet adulatio, 'blanditiae, pessimum veri adfectûs venenum, sua 'cuique utilitas. Ego, ac tu, simplicissime inter 'nos hodie loquimur: ceteri libentius cum fortuna 'nostra, quam nobiscum. Nam suadere principi, 'quod oporteat, multi laboris: adsentatio erga Prin-
'cipem quemcunque sine adfectu peragitur. Etiam, 16
'si inmensum Imperii corpus stare ac librari sine 'rectore posset, dignus eram, a quo Resp. inciperet: nunc eo necessitatis iam pridem ventum est, 'ut nec mea senectus conferre plus Populo Rom. 'possit, quam bonum successorem, nec tua plus 'iuventa, quam bonum Principem. Sub Tiberio 'et Caio et Claudio unius familiae quasi hereditas 'fuimus: loco libertatis erit, quod eligi coepimus. 'Et, finita Iuliorum Claudiorumque domo, optimum 'quemque adoptio inveniet. Nam generari et nasci a Principibus, fortuitum, nec ultra aestimatur: 'adoptandi iudicium integrum; et, si velis eligere, 'consensu monstratur. Sit ante oculos Nero, quem 'longa Caesarum serie tumentem, non Vindex cum 'inermi provincia, aut ego cum una legione, sed

Fidem, Libertatem] Boccalinus Tacitum arguit, quod *fidem* virtutibus Principum annumeraverit, cum tantum privatorum sit: Principes vero sola sua utilitate regi debeant. Haec Boccalinus, haec Machiavellus Principes suos docuerint. At Tacitum, Imperatoremque Romanum, dedecent, penes quos FIDES primum et sacrosanctum auctoritatis vinculum ac praesidium. *Brot.*

Judicium Integrum] Integrum quidem est judicum adoptandi et eligendi Principes: fortuitum autem generare et nasci a Principibus. At adeo inconsulta sunt hominum judicia, ut longo saeculorum usu compertum, plures nasci *maximos optimos*que Principes, quam eligi. *Brot.*

'sua inmanitas, sua luxuria, cervicibus publicis 'depulere: neque erat adhuc damnati Principis 'exemplum. Nos bello et ab aestimantibus ad-'sciti, cum invidia, quamvis egregii, erimus. Ne 'tamen territus fueris, si duae legiones in hoc con-'cussi orbis motu nondum quiescunt. Ne ipse qui-'dem ad securas res accessi: et, audita adoptione, de-'sinam videri senex; quod nunc mihi unum obiicitur. 'Nero a pessimo quoque semper desiderabitur: mihi 'ac tibi providendum est, ne etiam a bonis desidere-'tur. Monere diutius, neque temporis huius; et 'inpletum est omne consilium, si te bene elegi. 'Vtilissimusque idem ac brevissimus bonarum mala-'rumque rerum delectus est, cogitare, quid aut vo-'lueris sub alio Principe, aut nolueris. Neque enim 'hic, ut in ceteris gentibus, quae regnantur, certa 'dominorum domus, et ceteri servi: sed imperatu-'rus es hominibus, qui nec totam servitutem pati 'possunt, nec totam libertatem.' Et Galba quidem haec ac talia, tamquam Principem faceret; ceteri,
17 tamquam cum facto loquebantur. Pisonem, ferunt, statim intuentibus, et mox coniectis in eum omnium oculis, nullum turbati aut exsultantis animi motum prodidisse. Sermo erga patrem Imperatoremque reverens, de se moderatus; nihil in vultu habituque mutatum: quasi imperare posset magis, quam vellet. Consultatum inde, 'pro rostris an 'in Senatu, an in castris adoptio nuncuparetur. 'Iri in castra,' placuit: 'honorificum id mili-'tibus fore, quorum favorem, ut largitione et

Pati possunt] Haec Galba: aliter dixisset Tiberius, qui Romanorum ingenia, imperiique, vim et artes altius penetraverat.

'ambitu male adquiri, ita per bonas artes haud
'spernendum.' Circumsteterat interim palatium
publica exspectatio, magni secreti inpatiens:
et male coercitam famam supprimentes augebant.
Quartum Idus Ianuarias, foedum imbribus diem, toni- 18
trua et fulgura et caelestes minae ultra solitum tur-
baverant. Observatum id antiquitus comitiis diri-
mendis non terruit Galbam, quo minus in castra
pergeret, contemptorem talium, ut fortuitorum;
seu, quae fato manent, quamvis significata, non
vitantur. Apud frequentem militum concionem, Im-
peratoria brevitate, adoptari a se Pisonem, more
D. Augusti et exemplo militari, quo vir virum lege-
ret, pronuntiat. Ac ne dissimulata seditio in maius
crederetur, ultro adseverat, 'quartam et duodevice-
'simam legiones, paucis seditionis auctoribus, non
'ultra verba ac voces errasse, et brevi in officio
'fore.' Nec ullum orationi aut lenocinium addit aut
pretium. Tribuni tamen Centurionesque et proxi-
mi militum grata auditu respondent: per ceteros
moestitia ac silentium, tamquam usurpatam etiam in
pace donativi necessitatem bello perdidissent. Con-
stat, potuisse conciliari animos quantulacumque
parci senis liberalitate. nocuit antiquus rigor et
nimia severitas; cui iam pares non sumus. Inde 19
apud Senatum non comptior Galbae, non longior,
quam apud militem, sermo: Pisonis comis oratio.
Et Patrum favor aderat; multi voluntate effusius;
qui noluerant, medie; ac plurimi obvio obsequio,
privatas spes agitantes, sine publica cura. Nec
aliud sequenti quatriduo (quod medium inter adopti-
onem et caedem fuit) dictum a Pisone in publico

factumve. Crebrioribus in dies Germanicae defectionis nuntiis, et facili civitate ad accipienda credendaque omnia nova, cum tristia sunt, censuerant Patres, mittendos ad Germanicum exercitum legatos. agitatum secreto, num et Piso proficisceretur, maiore praetextu; illi auctoritatem Senatûs, hic dignationem Caesaris laturus. Placebat et Laconem, Praetorii Praefectum, simul mitti. is consilio intercessit. Legati quoque (nam Senatus electionem Galbae permiserat) foeda inconstantiâ nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi aut eundi, ut quemque metus vel spes inpulerat. Proxima pecuniae cura: et cuncta scrutantibus iustissimum visum est, inde repeti, unde inopiae caussa erat. Bis et vicies millies sestertium donationibus Nero effuderat. Adpellari singulos iussit, decuma parte liberalitatis apud quemque eorum relicta. At illis vix decumae super portiones erant, iisdem erga aliena sumptibus, quibus sua prodegerant; cum rapacissimo cuique ac perditissimo non agri, aut fenus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni XXX. Equites Romani praepositi; novum officii genus, et ambitu ac numero onerosum. ubique hasta et sector; et inquieta urbs auctionibus. At-

Ambitu remanendi aut eundi] h. e. dum alii per gratiam consequuntur, ut liberentur a legatione, alii ire cupiunt.

Super portiones erant] Per tmesin, pro *supererant.* Bene Pichena Virgilii illud comparat Aen. II, 567. *Iamque adeo super unus eram.*

Ambitu ac numero onerosum] Sensus: difficile illud munus erat propter ambitum et numerum collegarum, quo impediebatur saepe administratio eius. Tam multi enim non facile consentiunt; et quo plures collegae, hoc saepius accidebat, ut gratia turbaret negotium. Possis tamen etiam ambitum et numerum referre ad eos, a quibus revocanda pecunia erat.

tamen grande gaudium, quod tam pauperes forent, quibus donasset Nero, quam quibus abstulisset. Exauctorati per eos dies Tribuni, e Praetorio Antonius Taurus et Antonius Naso; ex urbanis cohortibus Aemilius Pacensis; e vigiliis Iulius Fronto. Nec remedium in ceteros fuit, sed metus initium: tamquam per artem et formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis.

Interea Othonem, cui, compositis rebus, nulla 21
spes, omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant: luxuria etiam Principi onerosa, inopia vix privato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem invidia. Fingebat et metum, quo magis concupisceret. 'Praegravem se Neroni fuisse. nec 'Lusitaniam rursus, et alterius exsilii honorem ex'spectandum: suspectum semper invisumque domi'nantibus, qui proximus destinaretur. Nocuisse id 'sibi apud senem Principem: magis nociturum 'apud iuvenem, ingenio trucem, et longo exsilio 'efferatum. occidi Othonem posse. Proinde agen'dum audendumque, dum Galbae auctoritas fluxa, 'Pisonis nondum coaluisset. Opportunos magnis 'conatibus transitus rerum: nec cunctatione opus, 'ubi perniciosior sit quies, quam temeritas. Mortem 'omnibus ex natura aequalem, oblivione apud pos'teros vel gloria distingui. Ac, si nocentem inno'centemque idem exitus maneat, acrioris viri esse, 'merito perire.' Non erat Othonis mollis et cor- 22

Non erat Othonis mollis, et corpori similis] Ut apud Gallos *P Corneille* fuit tragediae parens, ita vir divini ingenii quantum in Taciti imitatione posset esse emolumenti primus edocuit. Hac in re, ut in aliis plurimis, ejus vestigia secutus *J. Racine*, aliquot post annis tragediam *Britannicum scripsit* (Vid ad Annal. XIII. 2.) ibique

pori similis animus. Et intimi libertorum servo-
rumque, corruptius quam in privata domo habiti,
aulam Neronis, et luxus, adulteria, matrimonia,
ceterasque Regnorum libidines, avido talium, si
auderet, ut sua ostentantes; quiescenti, ut aliena,
exprobrabant: urgentibus etiam mathematicis, dum
*novos motus, et clarum Othoni annum, observatione
siderum*, adfirmant: genus hominum potentibus in-
fidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra
et vetabitur semper, et retinebitur. Multos secre-
ta Poppaeae mathematicos, pessimum Principalis ma-
trimonii instrumentum, habuerant: e quibus Ptole-
maeus, Othoni in Hispania comes, cum *superfutu-
rum eum Neroni* promisisset, postquam ex eventu
fides, coniectura iam et rumore senium Galbae et
iuventam Othonis computantium, persuaserat, *fore,
ut in Imperium adscisceretur*. Sed Otho tamquam
peritia et monitu fatorum praedicta accipiebat, cu-
pidine ingenii humani libentius obscura credendi.
Nec deerat Ptolemaeus, iam et sceleris instinctor,
23 ad quod facillime ab eiusmodi voto transitur. Sed
sceleris cogitatio incertum an repens: studia mili-
tum iam pridem, spe successionis, aut paratu faci-
noris, adfectaverat; in itinere, in agmine, in sta-
tionibus, vetustissimum quemque militum nomine

ad ingenii sui modulum, nec adultas virtutes, nec adulta vitia, multa cum laude expressit. P. Corneille, animosior, vividoque pectore Romanorum animorum vim sensusque complexus, Othonem, grandius argumentum, selegerat. In tota tragedia nihil nisi Romanum. Unde hos spiritus poeta hauserit manifestum facit ipsa tragediae prefatio, qua et Tacitum egregie commendat, et se interpretem potius, quam imitatorem profitetur. *Le sujet de cette tragedie et tiré de Tacite, qui commence ses histoires par celle ci......Les caracteres de ceux que j'y fais parler y sont les memes que chez de cet incomparable auteur, que j'ai traduit tant qu'il m' été possible.* Brot.

vocans, ac, memoria Neroniani comitatus, *contuber-*
nales adpellando; alios agnoscere, quosdam requi-
rere et pecunia aut gratia iuvare: inserendo sae-
pius querelas et ambiguos de Galba sermones, quae-
que alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, ino-
pia commeatuum, duritia imperii, atrocius accipie-
bantur, cum, Campaniae lacus et Achaiae urbes
classibus adire soliti, Pyrenaeum et Alpes et inmen-
sa viarum spatia aegre sub armis eniterentur. Fla- 24
grantibus iam militum animis velut faces addiderat
Maevius Pudens, e proximis Tigellini. is mobilissi-
mum quemque ingenio, aut pecuniae indigum, et in
novas cupiditates praecipitem, adliciendo, eo paul-
latim progressus est, ut per speciem convivii, quo-
tiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti
excubias agenti viritim centenos numos divideret:
quam velut publicam largitionem Otho secretioribus
apud singulos praemiis intendebat; adeo animosus
corruptor, ut Cocceio Proculo, speculatori, de parte
finium cum vicino ambigenti, universum vicini
agrum, sua pecunia emptum, dono dederit: per so-
cordiam Praefecti, quem nota pariter et occulta fal-
lebant. Sed tum e libertis Onomastum futuro sce- 25
leri praefecit, a quo Barbium Proculum, Tesserarium
speculatorum, et Veturium, Optionem eorundem,
perductos, postquam vario sermone callidos audaces-
que cognovit, pretio et promissis onerat, data pecunia
ad pertentandos plurium animos. Suscepere duo
manipulares Imperium Pop. Rom. transferendum;
et transtulerunt. In conscientiam facinoris pauci
adsciti. suspensos ceterorum animos diversis artibus
stimulant: primores *militum*, per beneficia Nym-

phidii ut suspectos: vulgus et ceteros, ira et desperatione dilati totiens donativi. erant, quos memoria Neronis ac desiderium prioris licentiae accenderet. in commune omnes metu mutandae militiae
26 terrebantur. Infecit ea tabes legionum quoque et auxiliorum motas iam mentes, postquam vulgatum erat, labare Germanici exercitus fidem. adeoque parata apud malos seditio, etiam apud integros dissimulatio fuit, ut postero Iduum die redeuntem a coena Othonem rapturi fuerint, nisi incerta noctis, et tota urbe sparsa militum castra, nec facilem inter temulentos consensum, timuissent: non Reipublicae cura, quam foedare Principis sui sanguine sobrii parabant; sed ne per tenebras, ut quisque Pannonici vel Germanici exercitus militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque, pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia per conscios oppressa: quaedam apud Galbae aures Praefectus Laco elusit, ignarus militarium animorum, consiliique quamvis egregii, quod non ipse adferret,
27 inimicus, et adversus peritos pervicax. XVIII. Kal. Febr. sacrificanti pro aede Apollinis Galbae, Haruspex Vmbricius 'tristia exta et instantes insidias ac 'domesticum hostem' praedicit: audiente Othone (nam proximus adstiterat) idque, ut laetum e contrario, et suis cogitationibus prosperum, interpretante. Nec multo post libertus Onomastus nuntiat, 'exspectari eum ab architecto et redemptoribus:' quae significatio coeuntium iam militum et paratae coniurationis convenerat. Otho, 'caussam digres-'sus' requirentibus, cum, 'emi sibi praedia vetustate 'suspecta, eoque prius exploranda,' finxisset, innix-

us liberto, per Tiberianam domum, in Velabrum, inde ad Miliarium aureum, sub aedem Saturni, pergit. Ibi tres et viginti speculatores consalutatum *Imperatorem*, ac paucitate salutantium trepidum, et sellae festinanter inpositum, strictis mucronibus rapiunt. Totidem ferme milites in itinere adgregantur: alii conscientia, plerique miraculo; pars clamore et gaudio, pars silentio, animum ex eventu sumpturi. Stationem in castris agebat Iulius Mar- 28
tialis Tribunus. Is, magnitudine subiti sceleris, an conrupta latius castra, ac, si contra tenderet, exitium metuens, praebuit plerisque suspicionem conscientiae. Anteposuere ceteri quoque Tribuni Centurionesque praesentia dubiis et honestis. Isque habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.

Ignarus interim Galba et sacris intentus, fatiga- 29
bat alieni iam Imperii Deos: cum adfertur rumor, 'rapi in castra, incertum quem Senatorem:' mox, 'Othonem esse, qui raperetur:' simul ex tota urbe, ut quisque obvius fuerat, alii formidinem augentes, quidam minora vero, ne tum quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus placuit, 'pertentari 'animum cohortis, quae in palatio stationem agebat: 'nec per ipsum Galbam: cuius integra auctoritas 'maioribus remediis servabatur.' Piso pro gradibus domus vocatos in hunc modum adlocutus est: 'Sex- 'tus dies agitur, commilitones, ex quo, ignarus

Miliarium aureum] Columna ex eo metallo, ut Plutarchus hic in Galba describit c. 24. *ad quam viae omnes ex Italia desinebant. Fecit Augustus, cum Curator viarum esset*, Dio LIV, 8. et statuit *in capite Romani fori*. Plin. III. 9. *Lips.*

Fatigabat alieni jam imperii Deos.] Quae Eloquentia !

'futuri, et sive optandum hoc nomen, sive timendum
'erat, Caesar adscitus sum. Quo domus nostrae aut
'Reipublicae fatum in vestra manu positum est;
'non, quia meo nomine tristiorem casum paveam,
'(ut qui, adversas res expertus, cum maxime dis-
'cam, ne secundas quidem minus discriminis habe-
're;) patris, et Senatus, et ipsius Imperii vicem
'doleo, si nobis aut perire hodie necesse est, aut,
'quod aeque apud bonos miserum est, occidere.
'Solatium proximi motus habebamus incruentam
'urbem, et res sine discordia translatas. Provisum
'adoptione videbatur, ut ne post Galbam quidem
30 'bello locus esset. Nihil arrogabo mihi nobilita-
'tis aut modestiae. neque enim relatu virtutum in
'comparatione Othonis opus est. Vitia, quibus so-
'lis gloriatur, evertere Imperium, etiam cum ami-
'cum Imperatoris ageret. Habitune et incessu, an
'illo muliebri ornatu mereretur Imperium? Fallun-
'tur, quibus luxuria specie liberalitatis inponit.
'Perdere iste sciet, donare nesciet. Stupra nunc
'et comissationes et feminarum coetus volvit animo.
'haec Principatus praemia putat; quorum libido ac
'voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes
'omnes. Nemo enim unquam Imperium, flagitio
'quaesitum, bonis artibus exercuit. Galbam con-
'sensus generis humani, me Galba, consentienti-
'bus vobis, Caesarem dixit. Si Respublica et Se-
'natus et Populus vana nomina sunt: vestra, com-
'militiones, interest, ne Imperatorem pessimi faciant.
'Legionum seditio adversum Duces suos audita est
'aliquando: vestra fides famaque inlaesa ad hunc
'*diem* mansit. et Nero quoque vos destituit, non

'vos Neronem. Minus triginta transfugae et deser-'tores, quos Centurionem aut Tribunum sibi eligen-'tes nemo ferret, Imperium adsignabunt? Admit-'titis exemplum? et quiescendo commune crimen 'facitis? Transcendet haec licentia in provincias: 'et ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos, per-'tinebunt. Nec est plus, quod pro caede Principis, 'quam quod innocentibus datur: sed perinde a no-'bis donativum ob fidem, quam ab aliis pro facinore 'accipietis.' Dilapsis speculatoribus, cetera cohors, 31
non adspernata concionantem, ut turbidis rebus evenit, forte magis et nullo adhuc consilio, parat signa, quam, quod postea creditum est, insidiis et simulatione. Missus et Celsus Marius ad electos Illyrici exercitus, Vipsania in porticu tendentes. Praeceptum Amulio Sereno et Domitio Sabino, primipilaribus, *ut Germanicos milites e Libertatis atrio arcesserent.* Legioni classicae diffidebatur, infestae ob caedem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat Galba. Pergunt etiam in castra Praetorianorum Tribuni, Cerius Severus, Subrius Dexter, Pompeius Longinus; si incipiens adhuc, et necdum adulta seditio, melioribus consiliis flecteretur. Tribunorum Subrium et Cerium milites adorti minis, Longinum manibus coercent exarmantque; quia non ordine militiae, sed e Galbae amicis, fidus Principi suo, et desciscentibus suspectior erat. Legio classica, nihil cunctata, Praetorianis adiungitur. Illyrici exercitus electi Celsum ingestis pilis proturbant. Germanica vexilla diu nutavere; invalidis adhuc corporibus et placatis animis, quod eos, a Nerone *Alexandriam* praemissos, atque inde

rursus longa navigatione aegros, inpensiore cura
32 Galba refovebat. Vniversa iam plebs palatium inplebat, mixtis servitiis, et dissono clamore, 'caedem 'Othonis et coniuratorum exitium' poscentium, ut si in circo ac theatro ludicrum aliquod postularent: neque illis iudicium aut veritas: quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis: sed tradito more, quemcumque Principem adulandi, licentia adclamationum, et studiis inanibus. Interim Galbam duae sententiae distinebant; T. Vinius, 'manendum in'tra domum, opponenda servitia, firmandos aditus, 'non eundum ad iratos' censebat: 'daret malorum 'poenitentiae, daret bonorum consensui spatium. 'scelera inpetu, bona consilia mora valescere. De'nique eundi ultro, si ratio sit, eandem mox facul'tatem: regressus, si poeniteat, in aliena potestate.
33 'Festinandum' ceteris videbatur, 'antequam cresceret 'invalida adhuc coniuratio paucorum. Trepidatu'rum etiam Othonem, qui furtim digressus, ad igna'ros inlatus, cunctatione nunc et segnitia terentium 'tempus imitari Principem discat. Non exspectan'dum, ut, compositis castris, forum invadat, et, pros'pectante Galba, capitolium adeat: dum egregius 'Imperator, cum fortibus amicis, ianua ac limine te'nus domum cludit, obsidionem nimirum toleraturus. 'Et praeclarum in servis auxilium, si consensus tan'tae multitudinis, et, quae plurimum valet, prima 'indignatio elanguescat. Proinde intuta, quae inde'cora: vel, si cadere necesse sit, occurrendum dis'crimini. Id Othoni invidiosius, et ipsis honestum.' Repugnantem huic sententiae Vinium Laco minaciter invasit, stimulante Icelo, privati odii pertina-

cia, in publicum exitium. Nec diutius Galba 34
cunctatus, speciosiora suadentibus accessit. Prae-
missus tamen in castra Piso, ut iuvenis mag-
no nomine, recenti favore, et infensus T. Vi-
nio seu quia erat, seu quia irati ita volebant;
et facilius de odio creditur. Vix dum egresso
Pisone, occisum in castris Othonem, vagus
primum et incertus rumor: mox, ut in magnis
mendaciis, interfuisse se quidam et vidisse, ad-
firmabant, credula Fama inter gaudentes et in-
curiosos. Multi arbitrabantur, compositum auc-
tumque rumorem, mixtis iam Othonianis, qui ad
evocandum Galbam laeta falso vulgaverint. Tum 35
vero non populus tantum et inperita plebs in plau-
sus et inmodica studia, sed Equitum plerique ac Se-
natorum, posito metu incauti, refractis palatii fori-
bus, ruere intus, ac se Galbae ostentare, praerep-
tam sibi ultionem querentes. Ignavissimus quisque
et, ut res docuit, in periculo non ausurus, nimii ver-
bis, linguae feroces: nemo scire, et omnes adfir-
mare: donec inopia veri, et consensu errantium
victus: sumpto thorace, Galba, inruenti turbae,
neque aetate, neque corpore sistens, sella levaretur.
Obvius in palatio Iulius Atticus, speculator, cruen-
tum gladium ostentans, *occisum a se Othonem*, excla-
mavit: et Galba, *Commilito*, inquit, *quis iussit?* in-
signi animo ad coercendam militarem licentiam, mi-

Credula fama] Passive *credula* dixit: nove. nisi *ποιητικώτερον famam* de hominibus dissipantibus rem temere creditam capias. *Ern.* Notat Savilius ex Dionysio Hal. consuetam fuisse Thucydidi activorum in passiva, et contra, mutationem. Simili modo *gnarum* pro *noto* passim; *volens* pro *grato*; *fuga* pro *exilio*; *largitio vulgi* pro *in vulgus collata* etc. apud nostrum. Possis tamen cum Virg. Aen. IV. 188. *Famam accipere pro Dea ficti pravique tenace.*

nantibus intrepidus, adversus blandientes incorrup-
36 tus. Haud dubiae iam in castris omnium mentes:
tantusque ardor, ut non contenti agmine et cor-
poribus, in suggestu, in quo paullo ante aurea Gal-
bae statua fuerat, medium inter signa Othonem
vexillis circumdarent. Nec Tribunis aut Centurio-
nibus adeundi locus: gregarius miles *caveri* insuper
praepositos iubebat. Strepere cuncta clamoribus et
tumultu et exhortatione mutua, non tamquam in
populo ac plebe, variis segni adulatione vocibus,
sed, ut quemque adfluentium militum adspexerant,
prensare manibus, complecti armis, conlocare iuxta,
praeire sacramentum, modo Imperatorem militibus,
modo Imperatori milites commendare. Nec deerat
Otho, protendens manus, adorare vulgum, iacere
oscula, et omnia serviliter pro dominatione. Post-
quam universa classicorum legio sacramentum eius
accepit; fidens viribus, et, quos adhuc singulos ex-
stimulaverat, accendendos in commune ratus, pro
37 vallo castrorum ita coepit: 'Quis ad vos processe-
'rim, commilitones, dicere non possum: quia nec
'privatum me vocare sustineo. Princeps a vobis
'nominatus; nec Principem, alio imperante. Ves-
'trum quoque nomen in incerto erit, donec dubita-
'bitur, Imperatorem Populi Rom. in castris, an
'hostem habeatis. Auditisne, ut poena mea et
'supplicium vestrum simul postulentur? adeo mani-
'festum est, neque perire nos, neque salvos esse,
'nisi una, posse. Et, cuius lenitatis est Galba,
'iam fortasse promisit: ut qui, nullo exposcente,
'tot millia innocentissimorum militum trucidave-
'*rit*. Horror animum subit, quotiens recordor fe-

'ralem introitum, et hanc solam Galbae victoriam, 'cum, in oculis urbis, decumari deditos iuberet, 'quos deprecantes in fidem acceperat. His auspi-'ciis urbem ingressus, quam gloriam ad Principa-'tum adtulit, nisi occisi Obultronii Sabini et Cor-'nelii Marcelli in Hispania, Betui Chilonis in 'Gallia, Fonteii Capitonis in Germania, Clodii 'Macri in Africa, Cingonii in via, Turpiliani in 'urbe, Nymphidii in castris? Quae usquam pro-'vincia, quae castra sunt, nisi cruenta et macu-'lata? aut, ut ipse praedicat, emendata et cor-'recta? Nam, quae alii scelera, hic remedia 'vocat: dum falsis nominibus, severitatem pro 'saevitia, parsimoniam pro avaritia, supplicia 'et contumelias vestras, disciplinam adpellat. 'Septem a Neronis fine menses sunt, et iam plus 'rapuit Icelus, quam quod Polycleti et Vatinii et 'Elii paraverunt. Minore avaritia ac licentia grassa-'tus esset T. Vinius, si ipse imperasset: nunc et 'subiectos nos habuit, tamquam suos et viles, ut 'alienos. Vna illa domus sufficit donativo, quod 'vobis nunquam datur, et quotidie exprobratur. Ac, 38
'ne qua saltem in successore Galbae spes esset, ar-'cessit ab exsilio, quem tristitia et avaritia sui simil-'limum iudicabat. Vidistis, commilitones, notabili 'tempestate etiam Deos infaustam adoptionem aver-'santes. Idem Senatus, idem Populi Rom. animus est. 'Vestra virtus exspectatur, apud quos omne honestis 'consiliis robur, et sine quibus, quamvis egregia, in-'valida sunt. Non ad bellum vos, nec ad periculum 'voco: omnium militum arma nobiscum sunt. Nec

Nec una cohors togata] Quare Togata? et satisne ea vox sana?

'una cohors togata defendit nunc Galbam, sed deti-'net. Cum vos adspexerit, cum signum meum accepe-'rit, hoc solum erit certamen, quis mihi plurimum in-'putet. Nullus cunctationi locus est in eo consilio, 'quod non potest laudari, nisi peractum.' Aperire deinde armamentarium iussit. rapta statim arma, sine more et ordine militiae, ut praetorianus aut legionarius insignibus suis distingueretur: miscentur auxiliaribus galeis scutisque. Nullo Tribunorum Centurionumve adhortante, sibi quisque dux et instigator: et praecipuum pessimorum incitamentum, quod boni moerebant.

39 Iam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis, et vocibus in urbem usque resonantibus, egressum interim Galbam, et foro adpropinquantem, adsecutus erat: iam Marius Celsus haud laeta retulerat: cum alii, *in palatium redire*, alii, *capitolium petere*, plerique, *rostra occupanda*, censerent, plures tantum sententiis aliorum contradicerent, utque evenit in consiliis infelicibus, optima viderentur, quorum tempus effugerat. Agitasse Laco, ignaro Galba, de occidendo T. Vinio dicitur, sive ut poena eius animos militum mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum, vel

sana. Appellat enim ita, velut elevans et infirmans, quia moris, ut illa cohors, quae more militiae excubabat, idipsum faceret sine armis, gladiis tantum lanceisque contenta. Itaque et togis induti erant, non sagis. Modestiae caussa institutum id videtur; et ne Mars palam habitare videretur in sua urbe. Huc spectat, quod infra legis, *apertum in castris armamentarium fuisse, rapta arma*. quorum scilicet armorum non iis vulgo ius aut usus, nisi Tribunis aut Praefecto permittente. *Lips.*

Signum meum] Ne hoc accipias de vexillo. Signum est quod vulgo dicimus *The word.* Vid. Annal. XIII. 2. *Brot.*

Quis mihi plurimum imputet] Dictum exquisitius, consequens pro antecedente, hoc sensu: quis pro me acrius contendendo efficiat, ut ei *plus* debeam. *Ern.* Cf. c. 55.

odio. haesitationem adtulit tempus ac locus, quia,
initio caedis orto, difficilis modus. et turbavere
consilium trepidi nuntii ac proximorum diffugia, lan-
guentibus omnium studiis, qui primo alacres fidem
atque animum ostentaverant. Agebatur huc illuc 40
Galba, vario turbae fluctuantis inpulsu: completis
undique basilicis ac templis, lugubri prospectu. ne-
que populi, aut plebis ulla vox; sed adtoniti vul-
tus et conversae ad omnia aures. non tumultus, non
quies: quale magni metus et magnae irae silentium
est. Othoni tamen, *armari plebem*, nuntiabatur.
Ire praecipites et occupare pericula iubet. Igitur mi-
lites Romani, quasi Vologesen aut Pacorum avito
Arsacidarum solio depulsuri, ac non Imperatorem
suum inermem et senem trucidare pergerent, dis-
iecta plebe, proculcato Senatu, truces armis, rapi-
dis equis, forum inrumpunt. nec illos capitolii ad-
spectus, et inminentium templorum religio, et prio-
res et futuri Principes terruere, quo minus facerent
scelus, cuius ultor est, quisquis successit. Viso co- 41
minus armatorum agmine, vexillarius comitatae Gal-
bam cohortis (*Atilium Vergilionem fuisse* tradunt)
dereptam Galbae imaginem solo adflixit. Eo signo
manifesta in Othonem omnium militum studia, de-
sertum fuga populi forum, destricta adversus dubi-
tantes tela. Iuxta Curtii lacum, trepidatione feren-
tium Galba proiectus e sella ac provolutus est. Ex-
tremam eius vocem, ut cuique odium aut admiratio
fuit, varie prodidere. Alii, suppliciter interro-
gasse, *quid mali meruisset? paucos dies exsolvendo
donativo* deprecatum: plures, obtulisse ultro percus-
soribus iugulum, *agerent ac ferirent*, si ita e Repub-

lica videretur. non interfuit occidentium, quid di-
ceret. De percussore non satis constat. quidam
'Terentium Evocatum,' alii 'Lecanium;' crebrior
fama tradidit 'Camurium quintaedecimae legionis mil-
'item, inpresso gladio, iugulum eius hausisse.' Ceteri
crura brachiaque, nam pectus tegebatur, foede lani-
avere: pleraque vulnera feritate et saevitia trunco
42 iam copori adiecta. Titum inde Vinium invasere.
de quo et ipso ambigitur, consumpseritne vocem eius
instans metus, an proclamaverit, *non esse ab Othone
mandatum, ut occideretur.* Quod seu finxit formi-
dine, seu conscientiam coniurationis confessus est:
huc potius eius vita famaque inclinat, ut conscius
sceleris fuerit, cuius caussa erat. Ante aedem D.
Iulii iacuit, primo ictu in poplitem, mox ab Iulio
Caro, legionario milite, utrumque latus transverbe-
43 ratus. Insignem illa die virum Sempronium Den-
sum aetas nostra vidit. Centurio is Praetoriae co-
hortis, a Galba custodiae Pisonis additus, stricto
pugione occurrens armatis et scelus exprobrans, ac
modo manu, modo voce, vertendo in se percussores,
quamquam vulnerato Pisoni effugium dedit. Piso
in aedem Vestae pervasit, exceptusque misericordia
publici servi et contubernio eius abditus, non reli-
gione, nec caerimoniis, sed latebra inminens exi-
tium differebat: cum advenere, missu Othonis, no-
minatim in caedem eius ardentes, Sulpicius Florus,
e Britannicis cohortibus, nuper a Galba civitate do-
natus, et Statius Murcus, speculator: a quibus
44 protractus Piso, in foribus templi trucidatur. Nul-
lam caedem Otho maiore laetitia excepisse, nullum
caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur:

sed tum primum levata omni sollicitudine mens va-
care gaudio coeperat: seu recordatio maiestatis in
Galba, amicitiae in T. Vinio, quamvis inmitem ani-
mum imagine tristi confuderat: Pisonis, ut inimici
et aemuli, caede laetari, ius fasque credebat. Prae-
fixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium,
iuxta aquilam legionis: certatim ostentantibus cruen-
tas manus, qui occiderant, qui interfuerant, qui
vere, qui falso, ut pulchrum et memorabile facinus,
iactabant. Plures quam CXX. libellos praemia ex-
poscentium, ob aliquam notabilem illa die operam,
Vitellius postea invenit: omnesque conquiri et in-
terfici iussit: non honore Galbae, sed tradito Prin-
cipibus more, munimentum ad praesens, in poste-
rum ultionem. Alium crederes Senatum, alium 45
populum. ruere cuncti in castra, anteire proximos,
certare cum praecurrentibus, increpare Galbam,
laudare militum iudicium, exosculari Othonis ma-
num: quantoque magis falsa erant, quae fiebant,
tanto plura facere. Non adspernabatur singulos
Otho, avidum et minacem militum animum voce
vultuque temperans. Marium Celsum, Consulem
designatum, et Galbae usque in extremas res ami-
cum fidumque, ad supplicium expostulabant, indus-
triae eius innocentiaeque, quasi malis artibus, in-
fensi. Caedis et praedarum initium, et optimo cui-
que perniciem quaeri adparebat. sed Othoni nondum
auctoritas inerat ad prohibendum scelus: iubere iam
poterat. Ita, simulatione irae, *vinciri* iussum, et
maiores poenas daturum adfirmans, praesenti exitio
subtraxit. Omnia deinde arbitrio militum acta. 46
Praetorii Praefectos *sibi ipsi* legere: Plotium Fir-

mum, e manipularibus quondam, tum vigilibus praepositum, et, incolumi adhuc Galba, partes Othonis secutum. adiungitur Licinius Proculus, intima familiaritate Othonis, suspectus, consilia eius fovisse. Vrbi Flavium Sabinum praefecere, iudicium Neronis secuti, sub quo eamdem curam obtinuerat: plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. Flagitatum, *ut vacationes, praestari Centurionibus solitae, remitterentur.* Namque gregarius miles, ut tributum annuum, pendebat. Quarta pars manipuli sparsa per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem Centurioni exsolveret: neque modum oneris quisquam, neque genus quaestus pensi habebat. per latrocinia et raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles labore ac saevitia fatigari, donec vacationem emeret. ubi, sumptibus exhaustus, socordia insuper elanguerat, inops pro locuplete et iners pro strenuo, in manipulum redibat: ac rursus alius atque alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditiones et discordias, et ad extremum in bella civilia ruebant. Sed Otho, ne vulgi largitione Centurionum animos averteret, *fiscum suum vacationes annuas exsoluturum*, promisit: rem haud dubie utilem, et a bonis postea Principibus perpetuitate disciplinae firmatam. Laco Praefectus, tamquam in insulam seponeretur, ab evocato, quem ad caedem eius Otho praemiserat, confossus: in Martianum Icelum, ut in libertinum, palam animad-
47 versum. Exacto per scelera die, novissimum malorum fuit laetitia. Vocat Senatum Praetor urbanus. certant adulationibus ceteri Magistratus. Adcur-

runt Patres: decernitur Othoni *Tribunicia potestas, et nomen Augusti, et omnes Principum honores*, adnitentibus cunctis abolere convicia ac probra, quae, promiscue iacta, haesisse animo eius, nemo sensit. omisisset offensas, an distulisset, brevitate imperii in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per stragem iacentium, in capitolium, atque inde in palatium vectus, concedi corpora sepulturae, cremarique permisit. Pisonem Verania uxor ac frater Scribonianus, T. Vinium Crispina filia, composuere, quaesitis redemptisque capitibus, quae venalia interfectores servaverant. Piso unum et tricesimum ae- 48
tatis annum explebat, fama meliore, quam fortuna. Fratres eius, Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant. Ipse diu exsul, quatriduo Caesar, properata adoptione ad hoc tantum maiori fratri praelatus est, ut prior occideretur. T. Vinius LVII. annos variis moribus egit. Pater illi e Praetoria familia, maternus avus e proscriptis. Prima militia infamis, Legatum Calvisium Sabinum habuerat: cuius uxor, mala cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, cum vigilias et cetera militiae munia eadem lascivia tentasset, in ipsis principiis stuprum ausa: et criminis huius reus T. Vinius arguebatur. Igitur iussu C. Caesaris oneratus catenis, mox, mutatione temporum, dimissus, cursu honorum inoffenso, legioni post Praeturam praepositus probatusque: servili deinceps probro respersus est, tamquam scyphum aureum in convivio Claudii furatus: et Claudius postera die soli omnium Vinio fictilibus ministrari iussit. Sed *Vinius Proconsulatu* Galliam Narbonen-

sem severe integreque rexit. mox Galbae amicitia
in abruptum tractus, audax, callidus, promtus, et,
prout animum intendisset, pravus aut industrius, ea-
dem vi. Testamentum T. Vinii, magnitudine opum,
inritum. Pisonis supremam voluntatem paupertas
49 firmavit. Galbae corpus diu neglectum et licentia
tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, dispensator
Argius, e prioribus servis, humili sepultura in pri-
vatis eius hortis contexit. Caput, per lixas calo-
nesque suffixum laceratumque, ante Patrobii tumu-
lum (libertus is Neronis, punitus a Galba fuerat)
postera demum die repertum et cremato iam cor-
pori admixtum est. Hunc exitum habuit Ser. Galba,
tribus et septuaginta annis quinque Principes prospe-
ra fortuna emensus, et alieno Imperio felicior, quam
suo. Vetus in familia nobilitas, magnae opes:
ipsi medium ingenium, magis extra vitia, quam
cum virtutibus. Famae nec incuriosus, nec ven-
ditator. Pecuniae alienae non adpetens, suae par-
cus, publicae avarus. Amicorum libertorumque,
ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens;
si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed cla-
ritas natalium et metus temporum obtentui, ut, quod
segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat
aetas, militari laude apud Germanias floruit. Pro-
consule Africam moderate: iam senior, citeriorem
Hispaniam pari iustitia continuit: maior privato vi-
sus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax
Imperii, nisi imperasset.

Dispensator Argius] Dispensator dicebatur servus, quem dominus Kalendario, id est credendis et exigendis pecuniis, praeponebat. *Brot.*

Trepidam urbem, ac simul atrocitatem recentis 50
sceleris, simul veteres Othonis mores paventem,
novus insuper *de Vitellio* nuntius exterruit, ante
caedem Galbae suppressus, ut, tantum superioris
Germaniae exercitum descivisse, crederetur. Tum
'duos, omnium mortalium inpudicitia, ignavia, lux-
'uria deterrimos, velut ad perdendum Imperium fa-
'taliter electos,' non Senatus modo et Eques, quis
aliqua pars et cura Reipublicae, sed vulgus quoque
palam moerere. Nec iam recentia saevae pacis
exempla, sed repetita bellorum civilium memoria:
'captam totiens suis exercitibus urbem, vastitatem
'Italiae, direptiones provinciarum, Pharsaliam, Phi-
'lippos, et Perusiam ac Mutinam,' nota publicarum
cladium nomina, loquebantur. 'Prope eversum or-
'bem, etiam cum de Principatu inter bonos certare-
'tur. sed mansisse C. Iulio, mansisse Caesare Au-
'gusto victore, Imperium: mansuram fuisse, sub
'Pompeio Brutoque, Rempublicam. Nunc pro
'Othone, an pro Vitellio, in templa ituros? Vtras-
'que inpias preces, utraque detestanda vota, inter
'duos, quorum bello solum id scires, deteriorem
'fore, qui vicisset.' Erant, qui Vespasianum et
arma Orientis augurarentur. et, ut potior utroque
Vespasianus, ita bellum aliud atque alias clades hor-
rebant. Et ambigua de Vespasiano fama; solusque
omnium ante se Principum in melius mutatus est.
Nunc initia caussasque motus Vitelliani expediam. 51
Caeso cum omnibus copiis Iulio Vindice, ferox
praeda gloriaque exercitus, ut cui sine labore ac
periculo ditissimi belli victoria evenisset, expeditio-
nem *quam otium*, praemia quam stipendia malebat.

Diu infructuosam et asperam militiam toleraverant, ingenio loci caelique et severitate disciplinae; quam in pace inexorabilem, discordiae civium resolvunt, paratis utrimque conruptoribus et perfidia inpunita. Viri, arma, equi, ad usum et ad decus supererant: sed ante bellum centurias tantum suas turmasque noverant; exercitus finibus provinciarum discernebantur. tum adversus Vindicem contractae legiones, seque et Gallias expertae, quaerere rursus arma, novasque discordias: nec *socios*, ut olim, sed *hostes*, *et victos* vocabant. Nec deerat pars Galliarum quae Rhenum accolit, easdem partes secuta, ac tum acerrima instigatrix adversus *Galbianos*. hoc enim nomen, fastidito Vindice, indiderant. Igitur Sequanis Aeduisque, ac deinde, prout opulentia civitatibus erat, infensi, expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt animo: super avaritiam et adrogantiam, praecipua validiorum vitia, contumacia Gallorum inritati, qui, 'remissam sibi a Galba quartam 'tributorum partem; eos publice damnatos, in igno'miniam exercitus,' iactabant. Accessit callide vulgatum, temere creditum, 'decumari legiones et 'promptissimum quemque Centurionum dimitti.' undique atroces nuntii, sinistra ex urbe fama; infensa Lugdunensis colonia, et, pertinaci pro Nerone fide, fecunda rumoribus. Sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio, metu,
52 et, ubi vires suas respexerant, securitate. Sub ipsas superioris anni Kal. Decembres Aulus Vitellius, inferiorem Germaniam ingressus, hiberna legionum *cum cura adierat*. redditi plerisque ordines, remissa *ignominia*, adlevatae notae: plura ambitione, quae-

dam iudicio: in quibus sordem et avaritiam Fonteii Capitonis, adimendis adsignandisve militiae ordinibus, integre mutaverat. Nec Consularis Legati mensura, sed in maius omnia accipiebantur. Et Vitellius apud severos humilis. Id comitatem bonitatemque faventes vocabant, quod sine modo, sine iudicio donaret sua, largiretur aliena: simul, aviditate imperandi, ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. multi in utroque exercitu sicut modesti quietique, ita mali et strenui. Sed profusa cupidine et insigni temeritate Legati legionum, Alienus Caecina et Fabius Valens: e quibus Valens, infensus Galbae, tamquam detectam a se Verginii cunctationem, oppressa Capitonis consilia ingrate tulisset, instigare Vitellium, *ardorem militum* ostentans. 'Ipsum celebri ubique 'fama: nullam in Flacco Hordeonio moram: adfore 'Britanniam: secutura Germanorum auxilia: male 'fidas provincias: precarium seni Imperium, et brevi 'transiturum. panderet modo sinum et venienti For'tunae occurreret. Merito dubitasse Verginium, 'Equestri familia, ignoto patre: inparem, si recepis'set Imperium, tutum, si recusasset. Vitellio tres 'patris Consulatus, Censuram, conlegium Caesaris, 'inponere iampridem Imperatoris dignationem, aufer'ri privati securitatem.' Quatiebatur his segne in- 53
genium, ut concupisceret magis, quam ut speraret. At in superiore Germania, Caecina, decora iuventa, corpore ingens, animi inmodicus, scito sermone, erecto incessu, studia militum inlexerat. Hunc iuvenem Galba, Quaestorem in Baetica, inpigre in partes suas transgressum, legioni praeposuit: mox compertum, publicam pecuniam avertisse, ut pecula-

torem flagitari iussit. Caecina aegre passus, mis-
cere cuncta, et privata vulnera Reipublicae malis
operire, statuit. Nec deerant in exercitu semina
discordiae: quod et bello adversus Vindicem uni-
versus adfuerat, nec, nisi occiso Nerone, translatus
in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis
inferioris Germaniae praeventus erat. Et Treveri
ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edic-
tis, aut damno finium, Galba perculerat, hibernis le-
gionum propius miscentur. Vnde seditiosa conloquia,
et inter paganos conruptior miles, et in Verginium
54 favor, cuicumque alii profuturus. Miserat civitas
Lingonum, vetere instituto, dona legionibus, dex-
tras, hospitii insigne. Legati eorum, in squalorem
maestitiamque compositi, per principia, per contu-
bernia, modo *suas iniurias*, modo, *civitatum vicinarum
praemia*, et, ubi pronis militum auribus accipieban-
tur, *ipsius exercitus pericula et contumelias* conqueren-
tes, accendebant animos. Nec procul seditione
aberant, cum Hordeonius Flaccus *abire Legatos*, ut-
que occultior digressus esset, *nocte castris excedere* iu-
bet. Inde atrox rumor, adfirmantibus plerisque,
'interfectos, ac, nisi ipsi consulerent, fore, ut acer-
'rimi militum, et praesentia conquesti, per tenebras
'et inscitiam ceterorum occiderentur.' Obstringun-
tur inter se tacito foedere legiones. Adsciscitur
auxiliorum miles; primo suspectus, tamquam, cir-
cumdatis cohortibus alisque, inpetus in legiones para-
retur, mox eadem acrius volvens: faciliore inter
malos consensu ad bellum, quam in pace ad concor-
55 diam. Inferioris tamen Germaniae legiones solem-
ni Kalend. Ianuariarum sacramento pro Galba

adactae, multa cunctatione et raris primorum ordinum vocibus: ceteri silentio proximi cuiusque audaciam exspectantes: insita mortalibus natura, propere sequi, quae piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum. Primani quintanique turbidi adeo, ut quidam saxa in Galbae imagines iecerint: quintadecima ac sextadecima legiones, nihil ultra fremitum et minas ausae, initium erumpendi circumspectabant. At in superiori, quarta ac duodevicesima legiones, iisdem hibernis tendentes, ipso Kalend. Ianuariarum die, dirumpunt imagines Galbae: quarta legio promptius, duodevicesima cunctanter, mox consensu. Ac, ne reverentiam Imperii exuere viderentur, Senatus Populique Romani obliterata iam nomina sacramento advocabant: nullo Legatorum Tribunorumve pro Galba nitente, quibusdam, ut in tumultu, notabilius turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis e suggestu locutus. neque enim erat adhuc, cui inputaretur. Spectator 56
flagitii Hordeonius Flaccus, Consularis Legatus, aderat non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus: sed segnis, pavidus et socordia innocens. Quatuor Centuriones duodevicesimae legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, cum protegerent Galbae imagines, inpetu militum abrepti vinctique. Nec cuiquam ultra fides aut memoria prioris sacramenti: sed, quod in seditionibus accidit, unde plures erant, omnes fuere. Nocte, quae Kal. Ianuarias secuta est, in coloniam Agrip-

Cui imputaretur] Neque enim erat in eo tumultu, qui ducem se ostentaret. *Brot.*

pinensem aquilifer quartae legionis epulanti Vitellio nuntiat, 'quartam et duodevicesimam legiones, 'proiectis Galbae imaginibus, in Senatus et Po-'puli Rom. verba iurasse.' Id sacramentum inane visum. 'occupari nutantem Fortunam et offerri Prin-'cipem,' placuit. Missi a Vitellio ad legiones Legatosque, qui 'descivisse a Galba superiorem exer-'citum,' nunciarent: 'proinde aut bellandum adver-'sus desciscentes, aut, si concordia et pax placeat, 'faciendum Imperatorem: et minore discrimine sumi
57 'Principem, quam quaeri.' Proxima legionis primae hiberna erant, et promptissimus e Legatis Fabius Valens. Is die postero coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis auxiliariorumque ingressus, *Imperatorem* Vitellium consalutavit. Secutae ingenti certamine eiusdem provinciae legiones: et superior exercitus, speciosis Senatus Populique Romani nominibus relictis, tertium Nonar. Ianuariar. Vitellio accessit. scires illum priore biduo non penes Rempublicam fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses, Treveri, Lingones aequabant, *auxilia*, *equos*, *arma*, *pecunias* offerentes, ut quisque corpore, opibus, ingenio validus. Nec principes modo coloniarum aut castrorum, quibus praesentia ex adfluenti, et parta victoria magnae spes: sed manipuli quoque et gregarius miles viatica sua, et balteos, phalerasque, insignia armorum argento decora, loco pecuniae tradebant; instinctu et inpetu et ava-
58 ritia. Igitur, laudata militum alacritate, Vitellius, ministeria Principatus, per libertos agi solita, in Equites Romanos disponit: vacationes Centurionibus *ex fisco* numerat: saevitiam militum, pleros.

que ad poenam exposcentium, saepius adprobat, partim simulatione vinculorum frustratur. Pompeius Propinquus, Procurator Belgicae, statim interfectus. Iulium Burdonem, Germaniae classis Praefectum, astu subtraxit. Exarserat in eum iracundia exercitus, tamquam crimen ac mox insidias Fonteio Capitoni struxisset. Grata erat memoria Capitonis: et apud saevientes occidere palam, ignoscere non nisi fallendo, licebat. Ita in custodia habitus: et post victoriam demum, stratis iam militum odiis, dimissus est. Interim, ut piaculum, obiicitur Centurio Crispinus, qui se sanguine Capitonis cruentaverat: eoque et postulantibus manifestior, et punienti vilior fuit. Iulius deinde Civilis periculo exemptus, 59
praepotens inter Batavos, ne supplicio eius ferox gens alienaretur. Et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartaedecimae legionis auxilia, tum discordia temporum a legione digressae, prout inclinassent, grande momentum sociae aut adversae. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium, Centuriones, de quibus supra retulimus, occidi iussit, damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. Accessere partibus Valerius Asiaticus, Belgicae provinciae Legatus, quem mox Vitellius generum adscivit: et Iunius Blaesus, Lugdunensis Galliae rector, cum Italica legione et ala Taurina, Lugduni tendentibus. Nec in Rhaeticis copiis mora, quo minus statim adiungerentur. Ne in Britannia quidem dubitatum. Praeerat Tre- 60

Grande momentum] Iustini illud simile est XVII, 2. *Ingens momentum futurus, utri parti accessisset.* Lucanus IV, 819. *Momentumque fuit, mutatus Curio, rerum.* Lips.

bellius Maximus, per avaritiam ac sordes contemptus exercitui invisusque. Accendebat odium eius Roscius Caelius, Legatus vicessimae legionis, olim discors, sed occasione civilium armorum atrocius proruperat. Trebellius *seditionem et confusum ordinem disciplinae* Caelio; *spoliatas et inopes legiones* Caelius Trebellio obiectabat: cum interim foedis Legatorum certaminibus modestia exercitus conrupta, eoque discordiae ventum, ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus, et, adgregantibus se Caelio cohortibus alisque, desertus Trebellius ad Vitellium perfugerit. quies provinciae, quamquam remoto Consulari, mansit. rexere Legati legionum;
61 pares iure, Caelius audendo potentior. Adjuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibusque Vitellius, duos Duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens *adlicere, vel, si abnuerent, vastare Gallias, et Cottianis Alpibus Italiam inrumpere;* Caecina *propiore transitu, Peninis iugis degredi* iussus. Valenti inferioris exercitus electi, cum aquila quintae legionis et cohortibus alisque, ad XL. millia armatorum data: XXX. millia Caecina e superiore Germania ducebat, quorum robur legio una, prima et vicesima, fuit. addita utrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius suas quoque copias sup-
62 plevit, tota mole belli secuturus. Mira inter exer-

Peninis iugis] Ita scribendum ubique, auctore Livio, qui negat eas Alpes sic dici, quod Annibal Poenus ea transmiserit, sed a iugo excelsi montis, quod Penum incolae dicunt. Fidem ei notae etiam nostra lingua hodie facit, qui excelsa omnia et in acutum fastigiata pennas vocamus sive pinnas. *Lips.*

E sup. Germania] Ex h. l. collato cum H. IV, 70. Perreciot docet, superiorem Germaniam, ad Alpes usque protensam, Helvetiam quoque comprehendisse.

citum Imperatoremque diversitas. Instare miles, arma poscere, 'dum Galliae trepident, dum Hispaniae 'cunctentur. non obstare hiemem neque ignavae pa'cis moras. invadendam Italiam, occupandam urbem. 'nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi 'facto magis, quam consulto opus esset.' Torpebat Vitellius, et fortunam Principatus inerti luxu ac prodigis epulis praesumebat, medio diei temulentus et sagina gravis: cum tamen ardor et vis militum ultro Ducis munia inplebat, ut si adesset Imperator, et strenuis, vel ignavis spem metumque adderet. Instructi intentique *signum profectionis* exposcunt. Nomen *Germanici* Vitellio statim additum: *Caesarem* se adpellari etiam victor prohibuit. Laetum augurium Fabio Valenti exercituique, quem in bellum agebat, ipso profectionis die, aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viae, praevolavit: longumque per spatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritae alitis fuit, ut haud dubium magnae et prosperae rei omen acciperetur.
Et Treveros quidem, ut socios, securi adiere. Di- 63
voduri (Mediomatricorum id oppidum est) quamquam omni comitate exceptos subitus pavor exterruit, raptis repente armis ad caedem innoxiae civitatis: non ob praedam aut spoliandi cupidine,

Subitus pavor exterruit] Sic edd. omnes praeter I. Gron. qui e Flor. edidit *terruit*, quod est et in (Bud. et) Guelf. At in hac formula et hoc sensu *exterrere* est verbum legitimum. Sensus enim est: subita consternatio invasit milites, ut arma raperent et caedem facere inciperent. Consternatio autem et pavor non de timore, sed perturbatione quadam repentina mentis et furore accipi debent: qui cum incessit animos, *exterriti* dicuntur, i. e. efferati. Virgil. non uno loco sic dixit et cum *efferus* permutavit. Vid. etiam Burm. ad Georg. III. 534. Itaque non sustinui Gronovium imitari. *Ern.*

sed furore et rabie, et çaussis incertis, eoque difficilioribus remediis; donec, precibus Ducis mitigati, ab excidio civitatis temperavere. caesa tamen ad quatuor millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universae civitates cum Magistratibus et precibus occurrerent, stratis per vias pueris feminisque; quaeque alia placamenta hostilis irae, non quidem in bello, sed pro pace, ten-
64 debantur. Nuntium de caede Galbae et Imperio
Othonis, Fabius Valens in civitate Leucorum accepit. Nec militum animus in gaudium aut formidinem permotus: bellum volvebat. Gallis cunctatio exempta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat, fida partibus. benigne excepti, modestia certavere; sed brevis laetitia fuit, cohortium intemperie, quas, a legione quartadecima, ut supra memoravimus, digressas, exercitui suo Fabius Valens adiunxerat. Iurgia primum: mox rixa inter Batavos et legionarios, dum his aut illis studia militum adgregantur, prope in proelium exarsere; ni Valens animadversione paucorum oblitos iam Batavos imperii admonuisset. Frustra adversus Aeduos quaesita belli caussa. iussi *pecuniam atque arma deferre*, gratuitos insuper commeatus praebuere: quod Aedui formidine, Lugdunenses gaudio fecere. Sed legio Italica et ala Taurina abductae. Cohortem duodevicesimam Lugduni, solitis sibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens, Legatus Italicae

Non quidem in bello] Locus obscurus, sed illustro (si tamen sincerus.) Erant preces et supplicia, ut in bello: neque bellum erat, sed tamen timebant hostilia, et pacem sic orabant. *Lips.*

legionis, quamquam bene de partibus meritus, nul-
lo apud Vitellium honore fuit. secretis eum crimi-
nationibus infamaverat Fabius ignarum, et, quo in-
cautior deciperetur, palam laudatum. Veterem in- 65
ter Lugdunenses Viennensesque discordiam proxi-
mum bellum accenderat. multae invicem clades, cre-
brius infestiusque, quam ut tantum propter Neronem
Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdu-
nensium, occasione irae, in fiscum verterat: multus
contra in Viennenses honor. unde aemulatio et in-
vidia et uno amne discretis connexum odium. Igi-
tur Lugdunenses exstimulare singulos militum, et in
eversionem Viennensium impellere, 'obsessam ab illis
'coloniam suam, adiutos Vindicis conatus, conscrip-
'tas nuper legiones in praesidium Galbae' referendo.
et, ubi caussas odiorum praetenderant, magnitudinem
praedae ostendebant. Nec iam secreta exhortatio,
sed publicae preces: 'Irent ultores, exscinderent
'sedem Gallici belli. cuncta illic externa et hostilia:
'se coloniam Romanam, et partem exercitus, et pros-
'perarum adversarumque rerum socios. si fortuna
'contra daret, iratis ne relinquerentur.' His et plu- 66
ribus in eundem modum, perpulerant, ut ne Le-
gati quidem, ac Duces partium restingui posse ira-
cundiam exercitus arbitrarentur: cum haud ignari
discriminis sui Viennenses, velamenta et infulas
praeferentes, ubi agmen incesserat, arma, genua,
vestigia prensando, flexere militum animos. Addi-
dit Valens trecenos singulis militibus sestertios. tum
vetustas dignitasque coloniae valuit, et verba Fabii,
salutem incolumitatemque Viennensium commendan-
tis, aequis auribus accepta. publice tamen armis

mulctati, privatis et promiscuis copiis iuvere militem. Sed fama constans fuit, *ipsum Valentem magna pecunia emptum.* Is diu sordidus, repente dives, mutationem fortunae male tegebat, accensis egestate longa cupidinibus inmoderatus, et, inopi iuventa, senex prodigus. Lento deinde agmine, per fines Allobrogum et Vocontiorum ductus exercitus: ipsa itinerum spatia et stativorum mutationes venditante Duce, foedis pactionibus adversus possessores agrorum et Magistratus civitatum, adeo minaciter, ut Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecunia mitigaretur. quotiens pecuniae materia deesset, stupris et adulteriis
67 exorabatur. Sic ad Alpes perventum. Plus praedae ac sanguinis Caecina hausit. Inritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoria nominis, clara, de caede Galbae ignari, et Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia ac festinatio unaetvicesimae legionis. rapuerant pecuniam, missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. aegre id passi Helvetii, interceptis epistolis, quae nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, Centurionem et quosdam militum in custodia retinebant. Caecina, belli avidus, proximam quamque culpam, antequam poeniteret, ultum ibat. Mota propere castra. vastati agri. direptus longa pace in modum municipii

Helvetii Gallica gens] Qui, teste Julio Caesare, Bell. Gall. I. 1. *reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere quodidianis praeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.* Helvetii tunc multo latius habitabant, quam quos nunc dicimus Helvetios, *Swiss.*

exstructus locus, amoeno salubrium aquarum usu fre-
quens. missi ad Rhaetica auxilia nuntii, ut versos
in legionem Helvetios a tergo adgrederentur. Illi, 68
ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quam-
quam primo tumultu Claudium Severum Ducem le-
gerant, non arma noscere, non ordines sequi, non
in unum consulere. exitiosum adversus veteranos
proelium, intuta obsidio, dilapsis vetustate moeni-
bus. hinc Caecina cum valido exercitu; inde Rhae
ticae alae cohortesque et ipsorum Rhaetorum iuven-
tus, sueta armis et more militiae exercita. undique
populatio et caedes. ipsi in medio vagi, abiectis
armis, magna pars saucii aut palantes, in montem
Vocetium perfugere. Ac statim, inmissa cohorte
Thracum, depulsi, et, consectantibus Germanis
Rhaetisque, per silvas atque in ipsi latebris tru-
cidati. multa hominum millia caesa, multa sub co-
rona venundata. Cumque, dirutis omnibus, Aven-
ticum, gentis caput, iusto agmine peteretur, missi,
qui dederent civitatem: et deditio accepta. In Iu-
lium Alpinum, e principibus, ut concitorem belli,
Caecina animadvertit: ceteros veniae vel saevitiae
Vitellii reliquit. Haud facile dictu est, legati 69
Helvetiorum minus placabilem Imperatorem, an
militem invenerint. *civitatis excidium* poscunt, tela
ac manus in ora Legatorum intentant. Ne Vitel-
lius quidem minis ac verbis temperabat: cum Clau-
dius Cossus, unus ex Legatis, notae facundiae,
sed dicendi artem apta trepidatione occultans, atque
eo validior, militis animum mitigavit: ut est mox
vulgus mutabile subitis, et tam pronum in misericor-
diam, quam inmodicum saevitia fuerat. effusis lacri-

mis, et meliora constantius postulando, inpunita-
70 tem salutemque civitati inpetravere. Caecina paucos in Helvetiis moratus dies, dum sententiae Vitellii certior fieret, simul transitum Alpium parans, laetum ex Italia nuntium accipit, *alam Silanam, circa Padum agentem, sacramento Vitellii accessisse.* Proconsulem Vitellium Syllani in Africa habuerant: mox a Nerone, ut in Aegyptum praemitterentur, exciti, et ob bellum Vindicis revocati, ac tum in Italia manentes, instinctu Decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium legionum et famam Germanici exercitus adtollebant, transiere in partes: et, ut donum aliquod novo Principi, firmissima Transpadanae regionis municipia Mediolanum ac Novariam et Eporediam ac Vercellas, adjunxere. id Caecinae per ipsos compertum. Et, quia praesidio alae unius latissima pars Italiae defendi nequibat, praemissis Gallorum Lusitanorum Britannorumque cohortibus, et Germanorum vexillis, cum ala Petrina, ipse paullulum cunctatus, num Rhaeticis iugis in Noricum flecteret, adversus Petronium, [urbis] Procuratorem, qui concitis auxiliis, et interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni putabatur. Sed metu, ne amitteret praemissas iam cohortes alasque, simul reputans, plus gloriae retenta Italia, et, ubicumque certatum foret, Noricos in cetera victoriae praemia cessuros, Penino subsignanum militem itinere, et grave legionum agmen hibernis adhuc Alpibus traduxit.

71 Otho interim, contra spem omnium, non deliciis, neque desidia torpescere. dilatae voluptates, *dissimulata* luxuria, et cuncta ad decorum Imperii

composita. eoque plus formidinis adferebant falsae virtutes et vitia reditura. Marium Celsum, Consulem designatum, per speciem vinculorum, saevitiae militum subtractum, acciri in capitolium iubet. clementiae titulus e viro claro, et partibus inviso, petebatur. Celsus, constanter servatae erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro inputavit. Nec Otho, quasi ignosceret, sed, ne hostis metum reconciliationis adhiberet, statim inter intimos amicos habuit, et mox bello inter Duces delegit. mansitque Celso, velut fataliter, etiam pro Othone fides integra et infelix. Laeta primoribus civitatis, celebrata in vulgus Celsi salus, ne militibus quidem ingrata fuit, eandem virtutem admirantibus, cui irascebantur. Par inde exsultatio disparibus caussis 72
consecuta, inpetrata Tigellini exitio. Sophonius Tigellinus, obscuris parentibus, foeda pueritia, inpudica senecta, Praefecturam vigilum et Praetorii et alia praemia virtutum, quia velocius erat vitiis, adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam et virilia scelera exercuit, conrupto ad omne facinus Nerone; quaedam ignaro ausus, ac postremo eiusdem desertor ac proditor. Vnde non alium perti-

Exemplum ultro imputavit] i. e. Ita locutus est, ut demonstraret, exemplum fidei a se editum gratum esse Othoni debere: tantum abesse, ut iram eius meruerit: interesse enim et ipsius, fidos amicos habere; talemque se in eius amicitia futurum, qualis in Galbam fuisset.

Fides integra et infelix] Acidalius corrigit *felix*, quia et a Vitellio veniam accepit et Consulatum servavit, ut e II, 60, patet. Sed *infelix*, quod omnes libri habent, referam huc, ut coactus fatis iniquis fuerit, transire ad amici hostem, perdiderit amicum, et sperare sive accipere coactus salutem ab hoste.

Tigellinus] Saepe memoratus in Annalium libris. XIV. XV. XVI. Vide quoque quae Tigellinus spectant in Notis et Emendationibus ad Annal. XIV. 51.

nacius ad poenam flagitavere, diverso adfectu, quibus odium Neronis inerat, et quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinii potentia defensus, praetexentis, *servatam ab eo filiam.* et haud dubie servaverat, non clementia, quippe tot interfectis, sed effugio in futurum. quia pessimus quisque, diffidentia praesentium mutationem pavens, adversus publicum odium privatam gratiam praeparat; unde nulla innocentiae cura, sed vices inpunitatis. Eo infensior populus, addita ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidia: concurrere e tota urbe in palatium ac fora, et, ubi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus obstrepere: donec Tigellinus, accepto apud Sinuessanas aquas supremae necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum et oscula et deformes moras, sectis novacula faucibus, infamem vitam foedavit
73 etiam exitu fero et inhonesto. Per idem tempus expostulata ad supplicium Galvia Crispinilla variis frustrationibus, et adversa dissimulantis Principis fama, periculo exempta est: magistra libidinum Neronis, transgressa in Africam, ad instigandum in arma Clodium Macrum, famem populo Rom. haud obscure molita, totius postea civitatis gratiam obtinuit, Consulari matrimonio subnixa, et apud Galbam, Othonem, Vitellium inlaesa: mox potens pecunia et orbitate, quae bonis malisque temporibus
74 iuxta valent. Crebrae interim, et muliebribus blandimentis infectae, ab Othone ad Vitellium epistolae, offerebant *pecuniam et gratiam et quemcunque quietis locum prodigae vitae legisset.* Paria Vitellius ostentabat, primo mollius, stulta utrimque et indecora si-

mulatione: mox, quasi rixantes, stupra et flagitia in-
vicem obiectavere. neuter falso. Otho, revocatis,
quos Galba miserat, legatis, rursus alios ad utrum-
que Germanicum exercitum et ad legionem Italicam,
easque, quae Lugduni agebant, copias, specie Se-
natus misit. Legati apud Vitellium remansere,
promptius, quam ut retenti viderentur. Praeto-
riani, quos, per simulationem officii, legatis Otho
adiunxerat, remissi, antequam legionibus misceren-
tur. Addit epistolas Fabius Valens, nomine Ger-
manici exercitus, ad Praetorias et urbanas cohor-
tes, de viribus partium magnificas et concordiam of-
ferentes. Increpabat ultro, *quod tanto ante tradi-
tum Vitellio Imperium ad Othonem vertissent.* Ita
promissis simul ac minis tentabantur; *ut bello inpa-
res, in pace nihil amissuri.* neque ideo Praetoriano-
rum fides mutata. Sed insidiatores ab Othone in 75
Germaniam, a Vitellio in urbem missi. utrisque frus-
tra fuit: Vitellianis inpune, per tantam hominum
multitudinem, mutua ignorantia fallentibus: Otho-
niani, novitate vultus, omnibus invicem ignaris,
prodebantur. Vitellius litteras ad Titianum, fra-
trem Othonis, composuit, *exitium ipsi filioque eius*
minitans, *ni incolumes sibi mater ac liberi servaren-
tur.* Et stetit domus utraque: sub Othone, incer-
tum an metu: Vitellius victor clementiae gloriam
tulit. Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico 76
nuntius, *iurasse in eum Dalmatiae ac Pannoniae et
Moesiae legiones.* Idem ex Hispania adlatum: lau-
datusque per edictum Cluvius Rufus: et statim cog-
nitum est, conversam ad Vitellium Hispaniam.
Ne Aquitania quidem, quamquam a Iulio Cordo in

verba Othonis obstricta, diu mansit. nusquam fides aut amor; metu ac necessitate huc illuc mutabantur. Eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos et validiores. Longinquae provinciae, et quidquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant: non partium studio; sed erat grande momentum in nomine urbis ac praetextu Senatus: et occupaverat animos prior auditus. Iudaicum exercitum Vespasianus, Syriae legiones Mucianus sacramento Othonis adegere. Simul Aegyptus, omnesque versae in Orientem provinciae, nomine eius tenebantur. Idem Africae obsequium, initio a Carthagine orto. Neque exspectata Vipstani Aproniani, Proconsulis, auctoritate, Crescens, Neronis libertus (nam et hi malis temporibus partem se Reipublicae faciunt) epulum plebi, ob laetitiam recentis Imperii, obtulerat, et populus pleraque sine modo festinavit. Carthagi-
77 nem ceterae civitates secutae. Sic distractis exercitibus ac provinciis, Vitellio quidem ad capessendam Principatus fortunam bello opus erat. Otho, ut in multa pace, munia Imperii obibat: quaedam ex dignitate Reipublicae, pleraque contra decus ex praesenti usu properando. Consul cum Titiano fratre in Kalend. Martias ipse: proximos menses Verginio destinat, ut aliquod exercitui Germanico delinimentum. Iungitur Verginio Poppaeus Vopiscus, praetextu veteris amicitiae; plerique, Viennensium honori datum, interpretabantur. Ceteri Consulatus ex destinatione Neronis aut Galbae mansere, Caelio ac Flavio Sabinis in Iulias, Arrio Antonino et *Mario* Celso in Septembres: quorum honori ne Vi-

tellius quidem victor intercessit. Sed Otho Pontificatus Auguratusque honoratis iam senibus cumulum dignitatis addidit: et recens ab exsilio reversos nobiles adolescentulos avitis ac paternis Sacerdotiis, in solatium, recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blaeso, Sevino Pomtino Senatorius locus. repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant. placuit ignoscentibus, verso nomine, quod avaritia fuerat, videri maiestatem: cuius tum odio etiam bonae leges peribant. Eadem largitione civitatum 78
quoque ac provinciarum animos adgressus, Hispaliensibus et Emeritensibus familiarum adiectiones, Lingonibus universis civitatem Romanam, provinciae Baeticae Maurorum civitates dono dedit. nova iura Cappadociae, nova Africae, ostentui magis, quam mansura. Inter quae, necessitate praesentium rerum et instantibus curis excusata, ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppaeae per Senatus consultum reposuit. Creditus est etiam de celebranda Neronis memoria agitavisse, spe vulgum adliciendi. et fuere, qui imagines Neronis proponerent: atque etiam Othoni quibusdam diebus populus et miles, tamquam nobilitatem ac decus adstruerent, NERONI OTHONI adclamavit. Ipse in suspenso tenuit, vetandi metu, vel adgnoscendi pudore.

Conversis ad civile bellum animis, externa sine 79
cura habebantur. Eo audentius Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme caesis duabus cohortibus, magna spe ad Moesiam inruperant: novem millia equitum, ferociora successu et praedae magis quam pugnae intenta. Igitur vagos et incuriosos tertia legio, adiunctis auxiliis, repente invasit. apud Ro-

manos omnia proelio apta: Sarmatae, dispersi cupidine praedae, aut graves onere sarcinarum, et lubrico itinerum adempta equorum pernicitate, velut vincti caedebantur. Namque mirum dictu, ut sit omnis Sarmatarum virtus velut extra ipsos. nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum: ubi per turmas advenere, vix ulla acies obstiterit. Sed tum humido die et soluto gelu neque conti, neque gladii, quos praelongos utraque manu regunt, usui, lapsantibus equis et cataphractarum pondere. Id Principibus et nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis aut praeduro corio consertum; ut adversus ictus inpenetrabile, ita inpetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum. simul altitudine et mollitia nivis hauriebantur. Romanus miles facili lorica, et missili pilo, aut lanceis adsultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam (neque enim defendi scuto mos est) cominus fodiebat: donec pauci, qui proelio superfuerant, paludibus abderentur. ibi saevitia hiemis et vi vulnerum adsumpti. Postquam id Romae compertum, M. Aponius, Moesiam obtinens, triumphali statua, Fulvius Aurelius et Iulianus Titius ac Numisius Lupus, Legati legionum/ Consularibus ornamentis donantur: laeto Othone et gloriam in se trahente, 'tamquam et ipse felix bel-'lo, et suis Ducibus suisque exercitibus Remp. aux-

Virtus velut extra ipsos] Nempe in pernicitate equorum, non in animo et corporis robore; ut hodie fere in tormentis bellicis.

Extra ipsos] In hac Sarmatarum descriptione licet recognoscas pugnandi modum, quo utuntur qui nunc vocantur *Cossacks*. Et illi quidem gens Sarmatica; legionariis Romanis, ut hodie militibus instructis plana acie, et a disciplina firmatis, longe inferiores, at aliter qui irrideantur non digni, ut nuper Galli eorumque tyrannus miserrime sunt experti.

'isset.' Parvo interim initio, unde nihil timebatur, 80
orta seditio prope urbi excidio fuit. Septimam decimam cohortem, e colonia Ostiensi in urbem acciri
Otho iusserat: armandae eius cura Vario Crispino,
Tribuno e Praetorianis, data. Is, quo magis vacuus,
quietis castris, iussa exsequeretur, vehicula cohortis, incipiente nocte, onerari, aperto armamentario, iubet. tempus in suspicionem; caussa in
crimen; adfectatio quietis in tumultum evaluit:
et visa inter temulentos arma, cupidinem sui movere. Fremit miles, et Tribunos Centurionesque
proditionis arguit, *tamquam familiae Senatorum ad perniciem Othonis armarentur*: pars ignari et vino graves: pessimus quisque in occasionem praedarum: vulgus, ut mos est, cuiuscunque motus
novi cupidum; et obsequia meliorum nox abstulerat. Resistentem seditioni Tribunum et severissimos Centurionum obtruncant. rapta arma, nudati
gladii, insidentes equis urbem ac palatium petunt.
Erat Othoni celebre convivium, primoribus femi- 81
nis virisque: qui trepidi, fortuitusne militum furor,
an dolus Imperatoris, manere ac deprehendi, an
fugere ac dispergi, periculosius foret; modo constantiam simulare, modo formidine detegi, simul
Othonis vultum intueri. utque evenit, inclinatis ad
suspicionem mentibus, cum timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine Senatus, quam suo
territus, et Praefectos Praetorii ad mitigandas militum iras statim miserat, et *abire propere omnes e convivio* iussit. Tum vero passim Magistratus, proiectis insignibus, vitata comitum et servorum frequentia, senes feminaeque, per tenebras, diversa urbis

itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta, et, ut cuique humillimus cliens, incertas latebras petivere.
82 Militum inpetus ne foribus quidem palatii coercitus, quo minus convivium inrumperent, *ostendi sibi Othonem* expostulantes: vulnerato Iulio Martiale, Tribuno, et Vitellio Saturnino, Praefecto legionis, dum ruentibus obsistunt. Vndique arma et minae, modo in Centuriones Tribunosque, modo in Senatum universum: lymphatis caeco pavore animis, et, quia neminem unum destinare irae poterant, licentiam in omnes poscentibus. donec Otho, contra decus Imperii, thoro insistens, precibus et lacrymis aegre cohibuit: redieruntque in castra inviti, neque innocentes. Postera die, velut capta urbe, clausae domus: rarus per vias populus; moesta plebs; deiecti in terram militum vultus, ac plus tristitiae, quam poenitentiae. Manipulatim adlocuti sunt Licinius Proculus et Plotius Firmus, Praefecti, ex suo quisque ingenio mitius aut horridius. Finis sermonis in eo, ut quina millia numum singulis militibus numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus. atque illum Tribuni Centurionesque circumsistunt, abiectis militiae insignibus, *otium et salutem* flagitantes. Sensit invidiam miles, et compositus in obsequium, *auctores seditionis ad supplicium* ultro pos-
83 tulabat. Otho quamquam turbidis rebus et diversis militum animis, cum optimus quisque *remedium praesentis licentiae* posceret; vulgus et plures, seditionibus et ambitioso Imperio laeti, per turbas et raptus facilius ad civile bellum inpellerentur: simul reputans, non posse Principatum, scelere quaesitum, *subita modestia* et prisca gravitate retineri: sed dis-

crimine urbis, et periculo Senatus anxius, postremo ita disseruit: 'Neque ut adfectus vestros in amorem 'mei accenderem, commilitones, neque ut animum 'ad virtutem cohortarer (utraque enim egregie su-'persunt) sed veni postulaturus a vobis tempera-'mentum vestrae fortitudinis, et erga me modum ca-'ritatis. Tumultus proximi initium, non cupiditate 'vel odio, quae multos exercitus in discordiam 'egere, ac ne detrectatione quidem aut formidine 'periculorum: nimia pietas vestra, acrius quam 'consideratius, excitavit. Nam saepe honestas rerum 'caussas, ni iudicium adhibeas, perniciosi exitus con-'sequuntur. Imus ad bellum. num omnes nuntios 'palam audiri, omnia consilia cunctis praesentibus 'tractari, ratio rerum aut occasionum velocitas pa-'titur? tam nescire quaedam milites, quam scire, 'oportet. Ita se Ducum auctoritas, sic rigor disci-'plinae habet, ut multa etiam Centuriones Tribunos-'que tantum iuberi expediat. Si, ubi iubeantur, 'quaerere singulis liceat, pereunte obsequio etiam 'imperium intercidit. An et illic nocte intempesta 'rapientur arma? unus alterve perditus ac temulen-'tus (neque enim plures consternatione proxima in-'sanisse crediderim) Centurionis ac Tribuni sangui-'ne manus inbuet? Imperatoris sui tentorium in-'rumpet? Vos quidem istud pro me: sed in dis- 84
'cursu ac tenebris et rerum omnium confusione pa-'tefieri occasio etiam adversus me potest. Si Vi-'tellio et satellitibus eius eligendi facultas detur, 'quem nobis animum, quas mentes inprecentur, 'quid aliud, quam seditionem et discordiam, opta-'bunt? ne miles Centurioni, ne Centurio Tribuno ob-

'sequatur. hinc confusi, pedites equitesque, in exitium 'ruamus. Parendo potius, commilitones, quam impe'ria Ducum sciscitando, res militares continentur. et 'fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante 'discrimen quietissimus. Vobis arma et animus 'sit: mihi consilium et virtutis vestrae regimen re'linquite. Paucorum culpa fuit, duorum poena erit. 'ceteri abolete memoriam foedissimae noctis. nec 'illas adversus Senatum voces ullus unquam exerci'tus audiat. Caput Imperii, et decora omnium pro'vinciarum, ad poenam vocare, non hercle illi, quos 'cum maxime Vitellius in nos ciet, Germani au'deant. Vllisne Italiae alumni, et Romana vere 'iuventus, ad sanguinem et caedem deposcerent or'dinem, cuius splendore et gloria sordes et obscu'ritatem Vitellianarum partium praestringimus? Na'tiones aliquas occupavit Vitellius, imaginem quan'dam exercitus habet: Senatus nobiscum est. Sic 'fit, ut hinc Respublica, inde hostes Reipublicae 'constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc ur'bem domibus et tectis et congestu lapidum stare 'creditis? Muta ista et inanima intercidere ac 'reparari promiscua sunt: aeternitas rerum et pax 'gentium et mea cum vestra salus incolumitate Se'natus firmatur. Hunc auspicato a parente et con'ditore urbis nostrae institutum, et a Regibus us'que ad Principes continuum et inmortalem, sicut 'a maioribus accepimus, sic posteris tradamus. 'Nam, ut ex vobis Senatores, ita ex Senatoribus
85 'Principes nascuntur.' Ea oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos, et severitatis modus

(neque enim in plures, quam in duos animadverti iusserat) grate accepta, compositique ad praesens, qui coerceri non poterant. Non tamen quies urbi redierat: strepitus telorum et facies belli erat: militibus, ut nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos, occulto habitu, et maligna cura in omnes, quos nobilitas aut opes aut aliqua insignis claritudo rumoribus obiecerat. Vitellianos quoque milites venisse in urbem ad studia partium noscenda, plerique credebant. Vnde plena omnia suspicionum, et vix secreta domuum sine formidine. Sed plurimum trepidationis in publico. Vt quemque nuntium fama adtulisset, animum vultumque conversi, ne diffidere dubiis ac parum gaudere prosperis viderentur. Coacto vero in curiam Senatu, arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta libertas. Et privato Othoni nuper, atque eadem dicenti, nota adulatio. Igitur versare sententias, et huc atque illuc torquere, *hostem et parricidam* Vitellium vocantes: providentissimus quisque vulgaribus conviciis; quidam vera probra iacere, in clamore tamen, et ubi plurimae voces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes. Prodigia insuper terrebant, 86
diversis auctoribus vulgata. 'In vestibulo capitolii 'omissas habenas bigae, cui Victoria institerat: eru'pisse cella Iunonis maiorem humana speciem: 'statuam D. Iulii in insula Tiberini amnis, sereno

Atque eadem dicenti, nota adulatio] E Vatic. ita restituimus, voce una addita, et altera mutata. Difficilis, inquit, in Senatu rerum omnium modus. Taceres? silentium pro contumacia esset. Diceres libere et censeres? invisa libertas. Ad gratiam loquerere? non faceres fidem: quia privatus nuper Otho, peritus harum artium et iisdem adulationibus exercitus. *Lips.*

'et inmoto die, ab Occidente in Orientem conver- 'sam: prolocutum in Etruria bovem: insolitos ani- 'malium partus:' et plura alia, rudibus saeculis etiam in pace observata, quae nunc tantum in metu audiuntur. Sed praecipuus et cum praesenti exitio etiam futuri pavor, subita inundatione Tiberis: qui inmenso auctu, proruto ponte Sublicio, ac strage obstantis molis refusus, non modo iacentia et plana urbis loca, sed secura eiusmodi casuum inplevit. Rapti e publico plerique, plures in tabernis et cubilibus intercepti. Fames in vulgus, inopia quaestus et penuria alimentorum. Conrupta stagnantibus aquis insularum fundamenta, dein, remeante flumine, dilapsa. Vtque primum vacuus a periculo animus fuit, id ipsum, quod paranti expeditionem Othoni, campus Martius et via Flaminia, iter belli esset ob structum a fortuitis vel naturalibus caussis, in prodigium et omen inminentium
87 cladium vertebatur. Otho, lustrata urbe, et expensis belli consiliis, quando Peninae Cottiaeque Alpes et ceteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam adgredi statuit; classe valida et partibus fida, quod reliquos caesorum ad pontem Milvium, et saevitia Galbae in custodiam habitos, in numeros legionis composuerat; facta et ceteris spe honoratioris in posterum militiae. Addidit classi urbanas cohortes et plerosque e Praetorianis, vires et robur exercitus, atque ipsis Ducibus consilium et custodes. Summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi, primipilaribus, Aemilio Pacensi, cui ademptum a Galba *Tribunatum* reddiderat, permissa. Curam navium

Oscus libertus retinebat, ad observandam honestio-
rum fidem comitatus. Peditum equitumque copiis
Suetonius Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus,
rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Pro-
culo, Praetorii Praefecto. is urbanae militiae inpi-
ger, bellorum insolens, auctoritatem Paullini, vi-
gorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat, cri-
minando, quod facillimum factu est, pravus et cal-
lidus, bonos et modestos anteibat. Sepositus per 88
eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem,
neque arta custodia, neque obscura: nullum ob
crimen, sed vetusto nomine et propinquitate Galbae
monstratus. Multos e Magistratibus, magnam con-
sularium partem, Otho, non participes aut ministros
bello, sed comitum specie, secum expedire iubet:
in quis et L. Vitellium, eodem quo ceteros cultu,
nec ut Imperatoris fratrem, nec ut hostis. Igitur
mota urbis cura: nullus ordo metu aut periculo va-
cuus. primores Senatus aetate invalidi et longa pace
desides; segnis et oblita bellorum nobilitas; igna-
rus militiae Eques: quanto magis occultare et ab-
dere pavorem nitebantur, manifestius pavidi. Nec
deerant e contrario, qui ambitione stolida, conspicua
arma, insignes equos, quidam luxuriosos adparatus
conviviorum et inritamenta libidinum, ut instrumenta
belli, mercarentur. Sapientibus quietis et Reipubli-
cae cura: levissimus quisque et futuri inprovidus,
spe vana tumens: multi adflicta fide in pace, ac turba-
tis rebus alacres, et per incerta tutissimi. Sed vulgus, 89
et magnitudine nimia communium curarum expers

Secum expedire] i. e. in bellum ire, ad bellum se accingere, ut *supra c. 10. dictum.*

populus, sentire paullatim belli mala, conversa in
militum usum omni pecunia, intentis alimentorum
pretiis: quae, motu Vindicis, haud perinde plebem
adtriverant, secura tum urbe et provinciali bello,
quod inter legiones Galliasque velut externum fuit.
Nam, ex quo D. Augustus res Caesarum composuit,
procul, et in unius sollicitudinem aut decus, Popu-
lus Romanus bellaverat. Sub Tiberio et Caio, tan-
tum pacis adversa in Rempublicam pertinuere. Scri-
boniani contra Claudium incepta simul audita et
coercita. Nero nuntiis magis et rumoribus, quam
armis depulsus. Tum legiones classesque, et, quod
raro alias, Praetorianus urbanusque miles in aciem
deducti: Oriens Occidensque et quidquid utrimque
virium est, a tergo: si ducibus aliis bellatum foret,
longo bello materia. Fuere, qui proficiscenti Othoni
moras, *religionemque nondum conditorum ancilium*,
adferrent. Adspernatus est omnem cunctationem,
ut Neroni quoque exitiosam: et Caecina, iam Alpes
90 transgressus, exstimulabat. Pridie Idus Mart. com-
mendata Patribus Republica, reliquias Neronianarum
sectionum, nondum in fiscum conversas, revocatis
ab exsilio concessit: iustissimum donum et in spe-
ciem magnificum, sed, festinata iam pridem exac-
tione, usu sterile. Mox vocata concione, *maiesta-
tem urbis et consensum Populi ac Senatus pro se*
adtollens, adversum Vitellianas partes modeste dis-
seruit: *inscitiam potius legionum quam audaciam*, in-
crepans, nulla Vitellii mentione: sive ipsius ea

Festinata exactione] Nempe ab ipsis, qui fisco praeerant: qui festinantes, et, ut in talibus, diffidentes, exegerant vel ante diem: *pactione etiam* aliqua, aut remissione.

moderatio, seu scriptor orationis, sibi metuens, contumeliis in Vitellium abstinuit: quando, ut in consiliis militiae, Suetonio Paullino et Mario Celso, ita in rebus urbanis Galerii Trachali ingenio Othonem uti credebatur. et erant, qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori usu celebre, et ad inplendas aures latum et sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more adulandi, nimiae et falsae. quasi Dictatorem Caesarem, aut Imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant. nec metu aut amore, sed ex libidine servitii, ut in familiis, privata cuique stimulatio et vile iam decus publicum. Profectus Otho, quietem urbis curasque Imperii Salvio Titiano fratri permisit.

Profectus Otho] Suet. referente c. 8. *profectus est eo die, quo cultores matris Deum lamentari ac plangere incipiunt.* fiebat id die 27. Martii.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARVM

LIBER SECVNDVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Titus ad Galbam missus, nuntio mortis eius accepto, vertit iter.* 2. *Paphiae Veneris templum adit.* 3. *Huius origo et Deae cultus.* 4. *Ibi futura edoctus, acuto animo, ad patrem, qui bellum Iudaicum profligaverat, redit.* 5. *Vespasiani Mucianique ingenium ac mores diversi. Hi Duces, positis odiis, in medium consulunt. Inde* 6. 7. *civilis belli occasio, intumescentibus Orientis legionibus.* 8. 9. *Falsi Neronis ludibrium, ab Asprenate compressum.* 10. *In urbe parvae res magnis motibus actae. Vibius Crispus Annium Faustum, delatorem fratris sui, pervertit.*

11. *Laeta Othoni principia belli.* 12. *Miles eius in Alpinos saevit,* 13. *in Albium Intemelium iras vertit. Egregium maternae pietatis exemplum.* 14. *Inminet provinciae Narbonensi Othoniana classis. Vitelliani caesi,* 15. *nec Othonianis incruenta victoria.* 16. *Pacarium Procuratorem, iuvare Vitellium Corsorum viribus parantem, insulani necant.* 17. *Vitellianorum res secundae in Italia.* 18. 19. *Spurinna Placentiam munit contra Vitellianos.* 20. *eam Caecina dum oppugnat,* 21. *amphitheatrum urbi proximum conflagrat.* 22. *Obsidione soluta, Cremonam Caecina petit, ubi* 23. *Othoniani prospere pugnant. Vincentium inpetum reprimunt Du-*

ces, inde suspecti fiunt suis. 24. *Caecinae insidias in ipsum vertit Suetonius Paullinus, cuius* 25. *cunctatione Vitelliani servantur.* 26. *Vtrimque tumultuantur milites.*

27. *Valens in Italiam copias ducit.* 28. 29. *Gravis in eius exercitu orta Batavorum seditio Alpheni Vari consilio composita.* 30. *Iunctis armis, aemulatione suppressa, Caecina ac Valens Vitellium fovent, Othoni probra obiectant. Eorum* 31. *Othonisque et Vitellii comparatio. Otho consultat de ratione belli.* 32. *Suetonius Paullinus moram suadet.* 33. *Titiani fratris et Proculi consilia praevalent. Otho cum valida manu Brixellum concedit.* 34. *Vitelliani transitum Padi simulant;* 35. 36. *quem prohibentes Othoniani caeduntur.* 37. *Vanus rumor, pavore belli fastidiove utriusque Principis, pacis consilia inter exercitus fuisse agitata.* 38. *Excursus de prioribus P. R. civilibus bellis.* 39. 40. *Titianus et Proculus ad quartum a Bedriaco castra inperite promovent. Ducibus dubiis, rem in discrimen mitti Otho iubet.* 41—43. *Bedriacensis pugna.* 44. *Othonianorum fuga et adversus Duces suos ira.* 45. *Induciae. Victi cum victoribus, in lacrimas effusi, civilia bella detestantur.* 46—49. *Accepto cladis nuntio, Otho, consilii certus, spretis amicorum militumque solatiis, seditionem compescit et in ferrum pectore incumbit. Funus maturatum. Ad rogum quidam militum se interficiunt.* 50. *Othonis aetas, origo, fama.*

51. *Novata luctu ac dolore militum seditio.* 52—54. *Pars Senatus, Othonem secuta, extremum discrimen adit.* 55. *Romae trepidationis nihil, spectantur ludi; audita Othonis morte, Vitellio plauditur.* 56. *Gravis Italiae victor exercitus.* 57. *Vitellius nuntium de victoria sua accipit,* 58. *simulque de transgressa in partes suas utraque Mauretania.* 59. *Blaesi verniles blanditias odiis pensat.* 60. *Othonianorum promtissimos Centuriones interficit, Duces*

absolvit. 61. *Maricci, inserere sese fortunae ausi, supplicium.* 62. *Vitellii gula, leges. Spretum Augusti Caesarisque praeconium. Pulsi mathematici. Equites arena prohibiti.* 63. 64. *Dolabellae caedes. Triariae licentia; Galeriae et Sextiliae modestia.* 65. *Cluvius absolvitur; Trebellius removetur.* 66. *Victae legionesférociunt. Quartadecimanorum et Batavorum discordia.* 67. *Praetorianorum honesta missio. Sparguntur legiones.* 68. *Luxuriam Principis aemulatur exercitus. Ticini tumultus alio tumultu sedatus. Virginii periculum.* 69. *Cohortes Batavorum in Germaniam remissae. amputati legionum auxiliorumque numeri. miles luxu conruptus.* 70. *Vitellius Bedriacenses campos laetus lustrat, propinquae sortis ignarus.* 71. *Neronis libidines aemulatur. Consulatus partitur.* 72. *Falsus Scribonianus cruci suffixus.*

73. *Vitellius, ob adactum in verba eius Orientem superbus et vecors, Vespasiani ad nomen excitatur.* 74. *Hic bellum armaque parat.* 75—78. *nutantem firmant Mucianus, Legati alii, vatum responsa et Carmeli Dei Sacerdos.* 79. 80. *Imperatorem salutant Aegyptus et Syria.* 81. *Accedunt ad partes eius Reges Sohemus, Antiochus, Agrippa; Regina Berenice.* 82. *Belli consilia. Titus instat Iudaeae. Vespasianus claustra Aegypti obtinet.* 83. 84. *Mucianus, cum exercitu praemissus, nervum belli conquirit.* 85. 86. *Moesicae Pannonicaeque legiones, in partes transgressae, Dalmaticum militem trahunt. Belli faces Antonius primus, Cornelius Fuscus.*

87. *Vitellius, contemptior in dies, gravi urbem agmine petit, eamque,* 88. 89. *patrata multa militum paganorumque caede, ut captam, ingressus,* 90. *magnificam de semetipso orationem promit,* 91. *humani Divinique iuris expers, nonnulla tamen popularia usurpat.* 92. *Munia Imperii Caecina ac Valens obeunt. Vitellio auctoritas nihil.* 93. *Militis in urbe otium, libidines, morbi, mortes,* 94.

insolentia, paucitas. Vitellii inopia, prodigentia. Duces Galliarum postulati ad supplicium. Militiae ordo confusus. 95. *Natalis Vitellii ingenti paratu celebratus. Inferiae Neroni factae. Vrbis miseria.* 96. *Defectionis Flavianae rumores male coercet Vitellius.* 97. 98. *Excita tamen auxilia, sed necessitas dissimulata.* 99. *Inrumpentibus hostibus, Caecina ad bellum praemittitur; sed is* 100. 101. *cum Lucilio Basso classibusque Ravennate Misenensique proditionem componit, et ad partes Vespasiani transit. Gesta haec sunt paucis mensibus anno eodem, Consulibus iisdem et aliis suffectis, de quibus videris* 1, 77.

1 Struebat iam Fortuna, in diversa parte terrarum, initia caussasque Imperio, quod varia sorte, laetum Reipublicae aut atrox, ipsis Principibus prosperum, aut exitio fuit. Titus Vespasianus e Iudaea, incolumi adhuc Galba, missus a patre, caussam profectionis *officium erga Principem et maturam petendis honoribus iuventam* ferebat. Sed vulgus fingendi avidum disperserat, *accitum in adoptionem.* materia sermonibus, senium et orbitas Principis et intemperantia civitatis, donec unus eligatur, multos destinandi. Augebat famam ipsius Titi ingenium, quantaecumque fortunae capax, decor oris cum quadam maiestate, prosperae Vespasiani res, praesaga responsa, et, inclinatis ad credendum animis, loco ominum etiam fortuita. Vbi Corinthi, Achaiae urbe, certos nuntios accepit de interitu Galbae, et aderant, qui arma Vitellii bellumque adfirmarent, anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta

Fortuita] In hac animorum inclinatione, etiam fortuita vertebant in principatus argumenta. *Brot.*

utrimque perlustrat. 'Si pergeret in urbem, nullam 'officii gratiam, in alterius honorem suscepti: ac se 'Vitellio, sive Othoni, obsidem fore. Sin rediret, of'fensam haud dubiam victoris: sed incerta adhuc 'victoria, et concedente in partes patre, filium excu'satum. Sin Vespasianus Rempublicam susciperet, 'obliviscendum offensarum de bello agitantibus.' His 2
ac talibus inter spem metumque iactatum, spes vicit. Fuere, qui, *accensum desiderio Berenices Reginae, vertisse iter* crederent. Neque abhorrebat a Berenice iuvenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo inpedimentum. laetam voluptatibus adolescentiam egit, suo quam patris imperio moderatior. Igitur oram Achaiae et Asiae, ac laeva maris praevectus, Rhodum et Cyprum insulas, inde Syriam, audentioribus spatiis petebat. Atque illum cupido incessit, adeundi visendique templum Paphiae Veneris, inclytum per indigenas advenasque. Haud fuerit longum, initia religionis, templi situm, formam Deae, neque enim alibi sic habetur, paucis disserere.
Conditorem templi Regem Aerian vetus memoria, 3
quidam *ipsius Deae nomen id* perhibent. Fama recentior tradit, 'a Cinyra sacratum templum, Deam'que ipsam, conceptam mari, huc adpulsam. Sed 'scientiam artemque Haruspicum adcitam; et Cilicem 'Tamiram intulisse: atque ita pactum, ut familiae 'utriusque posteri caerimoniis praesiderent.' Mox, ne honore nullo Regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsa, quam intulerant, scientia hospites cessere: tantum Cinyrades Sacerdos consulitur. Hos-

Neque enim alibi sic habetur] Deae simulacrum et forma. Ern.

tiae, ut quisque vovit, sed mares deliguntur. Certissima fides haedorum fibris. Sanguinem arae obfundere vetitum: precibus et igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus, quamquam in aperto, madescunt. Simulacrum Deae non effigie humana: continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum,
4 metae modo, exsurgens. et ratio in obscuro. Titus spectata opulentia donisque Regum, quaeque alia laetum antiquitatibus Graecorum genus incertae vetustati adfingit, *de navigatione* primum consuluit. Postquam *pandi viam et mare prosperum* accepit, de se per ambages interrogat, caesis compluribus hostiis. Sostratus (Sacerdotis id nomen erat) ubi laeta et congruentia exta, magnisque consultis annuere Deam, videt, pauca in praesens et solita respondens, petito secreto, futura aperit. Titus, aucto animo, ad patrem pervectus, suspensis provinciarum et exercituum mentibus, ingens rerum fiducia accessit. Profligaverat bellum Iudaicum Ves-

Continuus orbis latiore initio] Tyrius Max. (diss. 38.) *Venus a Paphiis colitur, cuius simulacrum nulli rei magis assimile, quam albae pyramidi. Lips.* Ea species exhibetur et in numis.

Metae modo] Simulacrum Veneris Paphiae non erat effigie humana, sed in *Conicam*, ut vulgo loquuntur, Geometrae formam exsurgebat, latiore initio, tenuem in ambitum desinens. Pausanias I, 14. hanc Deam vocat οὐρανίαν. Vide Notas et Emendationes ad Hist. II, 3. *Brot.*

Ratio in obscuro] Eam tradit Clemens Alex. Protrept. (ed. Sylb.) p. XXIX. 30. ubi et de aliis talibus Deorum Dearumque formis reperies. Nempe tales figurae sunt indicia vetustatis ultimae, qua nondum exprimere didicerant ligno aut saxo formas hominum aut animalium. *Ern.*

Per ambages interrogat] h. e. interrogat de fatis suis, quid sperare posset: verum non plane: ne periculum inde nasceretur: sed verbis ambiguis, quae tamen intelligere Sacerdos posset. Hinc mox vocat *magna consulta.* Consuluit de Imperio, an sibi fatis debeatur. *Ern.*

Profligaverat] Id est, *pene confecerat.* Nove quidem dictum, ut videre est apud A. Gellium XV, 5. Eodem tamen verbo usus erat *Augustus*, ut patet ex monumento Ancyrano. *Brot.*

pasianus; oppugnatione Hierosolymorum reliqua, duro magis et arduo opere, ob ingenium montis et pervicaciam superstitionis, quam quo satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset. Tres ut supra memoravimus, ipsi Vespasiano legiones erant, exercitae bello: quatuor Mucianus obtinebat in pace; sed aemulatio et proximi exercitus gloria repulerat segnitiam: quantumque illis roboris discrimina et labor, tantum his vigoris addiderat integra quies, et inexpertus belli labor. auxilia utrique cohortium alarumque, et classes Regesque, ac nomen dispari fama celebre. Vespasianus, acer 5
militiae, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio, ac, si res posceret, manu hostibus obniti. cibo fortuito, veste habituque vix a gregario milite discrepans: prorsus, si avaritia abesset, antiquis Ducibus par. Mucianum, e contrario magnificentia, et opes, et cuncta privatum modum supergressa, extollebant. aptior sermoni, dispositu provisuque civilium rerum peritus: egregium Principatus temperamentum, si, demptis utriusque vitiis, solae virtutes miscerentur. Ceterum hic Syriae, ille Iudaeae praepositus, vicinis provinciarum administrationibus, invidia discordes, exitu demum Neronis, positis odiis, in medium consuluere: primum per amicos: dein praecipua concordiae fides Titus, prava certamina communi utilitate aboleverat: natura atque arte compositus adliciendis etiam Muciani moribus. Tribuni Centurionesque et vulgus militum, industria, licentia, per virtutes, per voluptates, ut cuique ingenium, adsciscebantur. Antequam Titus adventaret, sacramentum 6

Othonis acceperat uterque exercitus, praecipitibus, ut adsolet, nuntiis, et tarda mole civilis belli, quod longa concordia quietus Oriens tunc primum parabat. Namque olim validissima inter se civium arma, in Italia Galliave, viribus Occidentis coepta. Et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant. Auditique saepius in Syria Iudaeaque Caesares, quam inspecti. Nulla seditio legionum: tantum adversus Parthos minae, vario eventu. Et proximo civili bello, turbatis aliis, inconcussa ibi pax: dein fides erga Galbam. Mox, ut, *Othonem ac Vitellium scelestis armis res Romanas raptum ire*, vulgatum est, ne penes ceteros Imperii praemia, penes ipsos tantum servitii necessitas esset, fremere miles et vires suas circumspicere. Septem legiones statim et cum ingentibus aux-

Vires suas circumspicere] i. e. intellectis viribus suis, arrogantiam, saltem fiduciam sumere. *Ern.*

Septem Legiones] Ad faciliorem Taciti Historiarum intelligentiam, Legionum loca hoc modo adsignat Broterius.

In Britannia, Legio Secunda (*Augusta*.) Nona (*Gemina*.) Vicessima (*Victrix*.)

In Hispania, Prima Adjutrix. Sexta (*Victrix*.) Decima (*Gemina*.)

In Gallia, Prima Italica.

In Inferiore Germania, Prima. Quinta. Quintadecima. Sextadecima.

In Superiore Germania, Quarta, (*Macedonica*.) Unaetvicessima, (*Rapax*) Duoetvicessima (*Primigenia*.)

In Pannonia, Septima Galbiana. Tertiadecima (*Gemina*.)

In Dalmatia, Undecima Claudiana. Quartadecima.

In Moesia, Septima Claudiana. Octava (*Augusta*.)

In Syria, Tertia (*Gallica*.) Quarta (*Scythica*.) Sexta (*Ferrata*.) Duodecima (*Fulminatrix*.)

In Judaea, Quinta (*Macedonica*.) Decima. Quintadecima (*Apollinaris*)

In Egypto, Tertia (*Cyrenaica*.) Duoetvicessima.

In Africa, Tertia (*Augusta*.)

De Exercitu Romana, legas cum multa delectatione *Gibbonum*, *de*

iliis Syria Iudaeaque: inde continua Aegyptus duaeque legiones: hinc Cappadocia Pontusque et quidquid castrorum Armeniis praetenditur. Asia, et ceterae provinciae, nec virorum inopes, et pecuniae opulentae. quantum insularum mari cingitur, et parando interim bello secundum tutumque ipsum
mare. Non fallebat Duces inpetus militum: sed, bel- 7
lantibus aliis, placuit exspectari belli exitum. 'victo-'res victosque numquam solida fide coalescere. nec 'referre, Vitellium an Othonem superstitem Fortuna 'faceret. Rebus secundis etiam egregios Duces inso-'lescere. discordiam his, ignaviam, luxuriem: et 'suismet vitiis alterum bello, alterum victoria peritu-'rum.' Igitur arma in occasionem distulere, Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis: optimus quisque amore Reipublicae: multos dulcedo praedarum stimulabat; alios ambiguae domi res. Ita boni malique caussis diversis, studio
pari, bellum omnes cupiebant. Sub idem tempus 8
Achaia atque Asia falso exterritae, velut Nero adventaret: vario super exitu eius rumore, eoque pluribus vivere eum fingentibus credentibusque. Ceterorum casus conatusque in contextu operis dice-

Rom. Imperii decessu cap. I. "Regere imperio Populos" et bene meminerint et sciverunt; in omnibus Belli artibus ad illos nulla natio unquam appropinquavit. Egregius ille dux Gallicus, *De Saxe*, haec cum diu secum reputasset, legionariam militiam, quam validiorem, expeditioremque, et impensarum parcam, existimabat, restitutam voluit. In bello, Galliae commotibus orto, et quod, gente subacta et sub jugum missa, nuper restinctum, saepe nomina Romana Galli prae se ferebant, et de Legione, de Cohorte, de Aquila exauditum; sed haec ostentui tantum.

De Exercitu Romano sub Tiberio, vide Annal. IV. 5.

Ambiguae domi res] h. e. aes alienum. fides decocta, conscientiae facinorum. Vid. I, 88. saepe istae caussae bellorum Tacito memorantur. *Ern.*

mus: tunc servus e Ponto, sive, ut alii tradidere,
libertinus ex Italia, citharae et cantus peritus (un-
de illi, super similitudinem oris, propior ad fal-
lendum fides) adiunctis desertoribus, quos inopia
vagos ingentibus promissis conruperat, mare ingre-
ditur: ac, vi tempestatum Cythnum insulam detru-
sus, et militum quosdam ex Oriente commeantium
adscivit, vel abnuentes interfici iussit, et spoliatis
negotiatoribus, mancipiorum valentissimum quem-
que armavit. Centurionemque Sisennam, dextras,
concordiae insignia, Syriaci exercitus nomine ad
Praetorianos ferentem, variis artibus adgressus est:
donec Sisenna, clam relicta insula, trepidus et vim
metuens aufugeret. inde late terror, multis ad ce-
lebritatem nominis erectis, rerum novarum cupidi-
9 ne et odio praesentium. Gliscentem in dies famam
fors discussit. Galatiam ac Pamphyliam provincias
Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat. da-
tae e classe Misenensi duae triremes ad prosequen-
dum, cum quibus Cythnum insulam tenuit. Nec
defuere, qui trierarchos nomine Neronis accirent.
is in maestitiam compositus, et 'fidem suorum quon-
'dam militum' invocans, 'ut eum in Syria aut Ae-
'gypto sisterent,' orabat. Trierarchi nutantes, seu
dolo, 'adloquendos sibi milites, et paratis omnium
'animis reversuros,' firmaverunt. Sed Asprenati
cuncta ex fide nuntiata. cuius cohortatione expugnata
navis, et interfectus quisquis ille erat. Corpus, in-
signe oculis, comaque et torvitate vultus, in Asiam
10 atque inde Romam pervectum est. In civitate dis-
cordi et, ob crebras Principum mutationes, inter
libertatem ac licentiam incerta, parvae quoque res

magnis motibus agebantur. Vibius Crispus, pecunia, potentia, ingenio inter claros magis, quam inter bonos, Annium Faustum, Equestris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitaverat, ad cognitionem Senatus vocabat. Nam recens, Galbae Principatu, censuerant Patres, *ut accusatorum caussae noscerentur*. Id Senatusconsultum varie iactatum, et, prout potens vel inops reus inciderat, infirmum aut validum retinebatur. Ad hoc terroris et propria vi Crispus incubuerat, delatorem fratris sui pervertere: traxeratque magnam Senatus partem, *ut indefensum et inauditum dedi ad exitium* postularent. Contra apud alios nihil aeque reo proderat, quam nimia potentia adcusatoris: *dari tempus, edi crimina, quamvis invisum ac nocentem, more tamen audiendum* censebant. Et valuere primo, dilataque in paucos dies cognitio. mox damnatus est Faustus, nequaquam eo adsensu civitatis, quem pessimis moribus meruerat. quippe ipsum Crispum easdem adcusationes cum praemio exercuisse meminerant. nec poena criminis, sed ultor displicebat.

Laeta interim Othoni principia belli, motis ad 11 imperium eius e Dalmatia Pannoniaque exercitibus. Fuere quatuor legiones: e quibus bina millia praemissa; ipsae modicis intervallis sequebantur: septima a Galba conscripta; veteranae, undecima ac tertiadecima, et praecipua fama quartadecumani, rebellione Britanniae compressa. Addiderat gloriam Nero, eligendo, ut potissimos. unde longa illis erga Neronem fides, et erecta in Othonem studia. Sed, quo plus virium ac roboris, e fiducia tardi-

tas inerat. agmen legionum alae cohortesque prae-
veniebant. Et ex ipsa urbe haud spernenda manus,
quinque Praetoriae cohortes, et equitum vexilla cum
legione prima: ac deforme insuper auxilium, duo
millia gladiatorum, sed per civilia arma etiam se-
veris Ducibus usurpatum. His copiis rector addi-
tus Annius Gallus, cum Vestricio Spurinna ad oc-
cupandas Padi ripas praemissus: quoniam prima
consiliorum frustra ceciderant, transgresso iam Al-
pes Caecina, quem sisti intra Gallias posse sperave-
rat. Ipsum Othonem comitabantur speculatorum lec-
ta corpora, cum ceteris Praetoriis cohortibus, ve-
terani e Praetorio, classicorum ingens numerus.
Nec illi segne aut conruptum luxu iter: sed lorica
ferrea usus est, et ante signa pedester, horridus,
12 incomptus, famaeque dissimilis. Blandiebatur coep-
tis Fortuna, possessa per mare et naves maiore
Italiae parte, penitus usque ad initium maritimarum
Alpium. quibus tentandis, adgrediendaeque provin-
ciae Narbonensi, Suedium Clementem, Antonium
Novellum, Aemilium Pacensem Duces dederat. Sed
Pacensis per licentiam militum vinctus: Antonio
Novello nulla auctoritas: Suedius Clemens ambi-
tioso imperio regebat, ut adversus modestiam disci-
plinae conruptus, ita proeliorum avidus. Non Ita-
lia adiri, nec loca sedesque patriae videbantur:
tamquam externa litora et urbes hostium urere, vas-
tare, rapere: eo atrocius, quod nihil usquam pro-
visum adversum metus. Pleni agri, apertae do-
mus. occursantes domini iuxta coniuges et liberos,
securitate pacis et belli malo circumveniebantur.
Maritimas tum Alpes tenebat Procurator Marius Ma-

turus. Is concita gente (nec deest iuventus) arcere provinciae finibus Othonianos intendit. Sed primo inpetu caesi disiectique montani, ut quibus, temere conlectis, non castra, non Ducem noscitantibus, neque in victoria decus esset, neque in
fuga flagitium. Inritatus eo proelio Othonis miles, 13
vertit iras in municipium Albium Intemelium. quippe in acie nihil praedae: inopes agrestes et vilia arma: nec capi poterant, pernix genus et gnari locorum. sed calamitatibus insontium expleta avaritia. Auxit invidiam praeclaro exemplo femina Ligus, quae filio abdito, cum simul pecuniam occultari milites credidissent, eoque per cruciatus interrogarent, *ubi filium occuleret?* uterum ostendens, *latere* respondit. Nec ullis deinde terroribus, aut
morte, constantiam vocis egregiae mutavit. *Inmi-* 14
nere provinciae Narbonensi, in verba Vitellii adactae, classem Othonis, Fabio Valenti trepidi nuntii adtulere. Aderant legati coloniarum, auxilium orantes. Duas Tungrorum cohortes, quatuor equitum turmas, universam Treverorum alam cum Iulio Classico, Praefecto, misit: e quibus pars in colonia Foroiuliensi retenta, ne, omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari classis adceleraret. Duodecim equitum turmae, et lecti e cohortibus, adversus hostem iere: quibus adiuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium, et quingenti Alpini, qui nondum sub signis. Nec mora proelio: sed acie ita instructa, ut pars classicorum, mixtis paganis, in

Vacuo mari] i. e. cuius litus nullis praesidiis munitum esset. *Ern.*

Mixtis paganis] h. e. non militibus quidem, sed qui tamen nunc aliquid operae militaris navarent. Pagani militibus opponuntur. de his *Pichena ad h. l.* et intt. Suetonii aliique abunde dixere. *Ern.*

colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac litus aequi loci, Praetorianus miles expleret, in ipso mari ut annexa classis et pugnae parata, conversa et minaci fronte praetenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis iugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmae obtulere se hosti incaute, cum exciperet contra veteranus miles, simul a latere saxis urgeret apta ad iaciendum etiam paganorum manus: qui sparsi inter milites, strenui ignavique, in victoria idem audebant. Additus perculsis terror, invecta in terga pugnantium classe. Ita undique clausi. deletaeque omnes copiae forent, ni victorem exercitum adtinuisset ob-
15 scurum noctis, obtentui fugientibus. Nec Vitelliani, quamquam victi, quievere. accitis auxiliis, securum hostem ac successu rerum socordius agentem invadunt. caesi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves: donec, cedente paullatim metu, occupato iuxta colle defensi, mox inrupere. atrox ibi caedes, et Tungrarum cohortium Praefecti, sustentata diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum inprovide secutos conversi equites circumvenerunt. Ac velut pactis induciis, ne hinc classis, inde eques, subitam formidinem inferrent, Vittelliani retro Antipolim, Narbonensis Galliae municipium; Othoniani Albingaunum interioris Liguriae, revertere.
16 Corsicam ac Sardiniam, ceterasque proximi maris

Conversa et minaci fronte] h. e. quae non, ut adsolebat, puppes, sed proras et rostra obverteret litori, ut in proeliis in oppugnationibus fieret. *Ern.*

insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam prope adflixit D. Pacarii Procuratoris temeritas, tanta mole belli, nihil in summam profutura, ipsi exitiosa. Namque, Othonis odio, iuvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio, etiam si provenisset. Vocatis principibus insulae, consilium aperit: et contra dicere ausos, Claudium Phirricum, Trierarchum Liburnicarum ibi navium, Quinctium Certum, Equitem Romanum, interfici iubet. quorum morte exterriti, qui aderant, simul ignara et alieni metus socia inperitorum turba, in verba Vitellii iuravere. Sed, ubi delectum agere Pacarius, et inconditos homines fatigare militiae muneribus occepit, laborem insolitum perosi, infirmitatem suam reputabant: 'insulam esse, quam incolerent, et longe Germaniam 'viresque legionum: direptos vastatosque classe, 'etiam quos cohortes alaeque protegerent.' Et aversi repente animi: nec tamen aperta vi, aptum tempus insidiis legere. digressis, qui Pacarium frequentabant, nudus et auxilii inops, balineis interficitur, trucidati et comites. Capita, ut hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulere: neque eos aut Otho praemio adfecit, aut punivit Vitellius, in multa copluvie rerum maioribus flagitiis
permixtos. Aperuerat iam Italiam, bellumque 17
transmiserat, ut supra memoravimus, ala Syllana, nullo apud quemquam Othonis favore: nec quia Vitellium mallent; sed longa pax ad omne servitium fregerat, faciles occupantibus et meliori-

Inconditos homines] i. e. nunquam alicui exercitationi militari adsuefactos, eoque duri exercentibus, etc. V. A. II, 52. Ern.

bus incuriosos. Florentissimum Italiae latus, quantum inter Padum Alpesque camporum et urbium, armis Vitellii (namque et praemissae a Caecina cohortes advenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam. Intercepti centum equites ac mille classici inter Placentiam Ticinumque. quo successu Vitellianus miles non iam flumine aut ripis arcebatur. Inritabat quin etiam Batavos Transrhenanosque Padus ipse: quem repente, contra Placentiam, transgressi, raptis quibusdam exploratoribus, ita ceteros terruere, ut, *adesse omnem Caecinae exercitum*, trepidi ac
18 falsi nuntiarent. Certum erat Spurinnae (is enim Placentiam obtinebat) nec dum venisse Caecinam, et, si propinquaret, coercere intra munimenta militem, nec tris Praetorias cohortes et mille vexillarios, cum paucis equitibus, veterano exercitui obiicere. Sed indomitus miles et belli ignarus, conreptis signis vexillisque, ruere, et retinenti Duci tela intentare, spretis Centurionibus Tribunisque; quin *proditionem, et accitum Caecinam*, clamitabant. Fit temeritatis alienae comes Spurinna, primo coactus, mox velle simulans, quo plus auctoritatis
19 inesset consiliis, si seditio mitesceret. Postquam in conspectu Padus et nox adpetebat, vallari castra placuit. Is labor, urbano militi insolitus, contudit animos. Tum vetustissimus quisque castigare *cre-*

Spurinnae] Vestricius est Spurinna, egregius Dux, et qui ad Taciti medium aevum vixit Plinii Secundi de eo epistola capienda est, II, 7. *Heri a Senatu, Vestricio Principe auctore, Spurinnae triumphalis statua decreta est.* quem locum tamen emaculo: *Vestricio Spurinnae, Principe auctore, triumphalis statua decreta.* Male enim *traiecta verba. Lips.* De vita eius carminibusque v. Bayerus Comm. *Petropol.* t. XI. p. 311. *Ern.* Cf. et Plin. ep. III, 1.

dulitatem suam, metum ac discrimen ostendere, *si cum exercitu Caecina, patentibus campis, tam paucas cohortes circumfudisset.* Iamque totis castris modesti sermones, et, inserentibus se Centurionibus Tribunisque, laudari *providentia Ducis, quod coloniam, virium et opum validam, robur ac sedem bello legisset.* Ipse postremo Spurinna, non tam culpam exprobrans, quam ratione ostendens, relictis exploratoribus, ceteros Placentiam reduxit, minus turbidos et imperia accipientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctae turres, provisa parataque non arma modo, sed obsequium et parendi amor; quod solum illis partibus defuit, cum virtutis haud poeniteret. At Caecina, velut re- 20
licta post Alpes saevitia ac licentia, modesto agmine per Italiam incessit. Ornatum ipsius municipia et coloniae in superbiam trahebant: quod versicolore sagulo, braccas, tegmen barbarum, indutus, togatos adloqueretur. Vxorem quoque eius, Saloninam, quamquam in nullius iniuriam insigni equo ostroque veheretur, tamquam laesi gravabantur: insita mortalibus natura, recentem aliorum felicitatem aegris oculis introspicere, modumque fortunae a nullis magis exigere, quam quos in aequo videre. Caecina, Padum transgressus, tentata Othonianorum fide per conloquium et promissa, iisdem petitus, postquam pax et concordia speciosis et inritis nominibus iactata sunt, consilia curasque in oppugnationem Placentiae magno terrore vertit: gnarus, ut initia belli provenissent, famam in cetera fore. Sed primus 21

Insita mortalibus natura, etc.] Vere hic morbus in nostris animis: nec nescivit Aemilius Probus, sive Nepos, in Chabria 3. *Est hoc commune vitium*, inquit, *magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriae comes sit. Lips.*

dies impetu magis, quam veterani exercitus artibus, transactus: aperti incautique muros subiere, cibo vinoque praegraves. In eo certamine, pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagravit: sive ab oppugnatoribus incensum, dum faces et glandes ac missilem ignem in obsessos iaculantur; sive ab obsessis, dum retorta ingerunt. Municipale vulgus, pronum ad suspiciones, fraude inlata ignis alimenta credidit a quibusdam e vicinis coloniis, invidia et aemulatione, quod nulla in Italia moles tam capax foret. quocunque casu accidit, dum atrociora metuebantur, in levi habitum: reddita securitate, tamquam nihil gravius pati potuissent, moerebant. Ceterum multo suorum cruore pulsus Caecina: et nox parandis operibus adsumpta. Vitelliani pluteos cratesque et vineas suffodiendis muris, protegendisque oppugnatoribus; Othoniani sudes et inmensas lapidum ac plumbi aerisque moles, perfringendis obruendisque hostibus, expediunt. Vtrimque pudor, utrimque gloria, et diversae exhortationes, hinc *legionum et Germanici exercitus robur*, inde *urbanae militiae et Praetoriarum cohortium decus* adtollentium: illi *ut segnem ac desidem et circo ac theatris conruptum militem;* hi *peregrinum et externum* increpabant. simul Othonem ac Vitellium, celebrantes culpantesve, uberioribus
22 inter se probris quam laudibus stimulabantur. Vixdum orto die, plena propugnatoribus moenia: fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen, sparsa auxiliorum manus, altiora murorum

Vtrimque pudor, utrimque gloria] Gloria est h. l. gloriae cupido, *ut apud Ciceronem* non uno loco.

sagittis aut saxis incessere: neglecta, aut aevo fluxa cominus adgredi. ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis et certo ictu, adversus temere subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, et more patrio nudis corporibus, super humeros scuta quatientium. Legionarius, pluteis et cratibus tectus, subruit muros, instruit aggerem, molitur portas. Contra Praetoriani dispositos ad id ipsum molares ingenti pondere ac fragore provolvunt. pars subeuntium obruti; pars confixi et exsangues, aut laceri, cum augeret stragem trepidatio, eoque acrius e moenibus vulnerarentur, rediere, infracta partium fama. Et Caecina, pudore coeptae temere oppugnationis, ne inrisus ac vanus iisdem castris adsideret, traiecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. Tradidere sese abeunti Turulius Cerialis cum compluribus classicis; et Iulius Briganticus cum paucis equitum: hic Praefectus alae, in Batavis genitus; ille Primipilaris et Caecinae haud alienus, quod ordines in Germania duxerat.
Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Pla- 23
centiam, quaeque acta, et quid Caecina pararet, Annium Gallum per litteras docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiae ducebat, diffisus paucitate cohortium, ne longius obsidium et vim Germanici exercitus parum tolerarent: ubi pulsum Caecinam pergere Cremonam accepit, aegre coercitam legionem, et pugnandi ardore usque ad seditionem progressam, Bedriaci sistit. Inter Ve-

Bedriaci] Vicus parvus, sed duabus Romanis cladibus insignis, nec indignior, cuius verum nomen norimus, quam Cannae aut Philippi.

ronam Cremonamque situs est vicus, duabus iam Romanis cladibus notus infaustusque. Iisdem diebus a Martio Macro haud procul Cremona prospere pugnatum. namque promptus animi Martius transvectos navibus gladiatores in adversam Padi ripam repente effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia, et, ceteris Cremonam fugientibus, caesi, qui restiterant. sed repressus vincentium impetus, ne, novis subsidiis firmati, hostes fortunam praelii mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, omnia Ducum facta prave aestimantibus. Certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum et Suetonium Paullinum, et Marium Celsum (nam eos Otho quoque praefecerat) variis criminibus incessebant. Acerrima seditionum ac discordiae incitamenta, interfectores Galbae. scelere et metu vecordes, miscere cuncta, modo palam turbidis vocibus, modo occultis ad Othonem litteris: qui humillimo cuique credulus, bonos metuens, trepidabat; rebus prosperis incertus, et inter adversa melior. Igitur Titianum, fratrem, accitum bello praeposuit. Interea Paullini et Celsi ductu res
24 egregiae gestae. Angebant Caecinam nequidquam omnia coepta, et senescens exercitus sui fama. pulsus Placentia, caesis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quam digna memoratu proelia, inferior; propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, re-

Duabus i. R. cladibus] Altera Othonis, victore Vitellio: altera Vitellii, vincente Vespasiano, de qua noster III, 15. sq. Ea vulgo dicitur ad Cremonam facta: sed inter Cremonam et Bedriacum pugnatum est, eaque de caussa utrique loco praelium, more scriptorum, adsignari potest. Vid. dicta ad Xenoph. Mem. S. III, 5. *Ern.*

ciperare gloriam, avidius quam consultius, prope-
rabat. Ad duodecimum a Cremona, locus Casto-
rum vocatur, ferocissimos auxiliarium, inminenti-
bus viae lucis occultos, componit. equites *proce-
dere longius* iussi, *et, inritato proelio sponte refugi,
festinationem sequentium elicere, donec insidiae coori-
rentur*. Proditum id Othonianis Ducibus. et curam pe-
ditum Paullinus, equitum Celsus, sumsere. Tertiae-
decimae legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohor-
tes et quingenti equites in sinistro locantur; aggerem
viae tres Praetoriae cohortes altis ordinibus obti-
nuere : dextra fronte prima legio incessit, cum duabus
auxiliaribus cohortibus et quingentis equitibus.
Super hos e Praetorio auxiliisque mille equites,
cumulus prosperis, aut subsidium laborantibus, du-
cebantur. Antequam miscerentur acies, terga ver- 25
tentibus Vitellianis, Celsus, doli prudens, repressit
suos. Vitelliani temere exsurgentes, cedente sen-
sim Celso, longius secuti, ultro in insidias praeci-
pitantur. nam a lateribus cohortes, legionum adversa
fronte, et subito discursu terga cinxerant equites.
Signum pugnae non statim a Suetonio Paullino
pediti datum. cunctator natura, et cui cauta potius
consilia cum ratione, quam prospera ex casu, pla-
cerent, 'compleri fossas, aperiri campum, pandi
'aciem' iubebat; satis cito incipi victoriam, ubi
'provisum foret, ne vincerentur.' Ea cunctatione
spatium Vitellianis datum, in vineas, nexu traducum
inpeditas, refugiendi. et modica silva adhaerebat:
unde rursus ausi promptissimos Praetorianorum

Compleri fossas] Nempe, quae ibi forte factae ab rusticis, recipiendis aquis, aut alia de caussa, ut bene monet Pichena. Ern.

equitum interfecere. vulneratur Rex Epiphanes, in-
26 pigre pro Othone pugnam ciens. Tum Othonianus
pedes erupit. protrita hostium acie, versi in fugam, etiam qui subveniebant. nam Caecina non simul cohortes, sed singulas acciverat: quae res in proelio trepidationem auxit, cum dispersos, nec usquam validos, pavor fugientium abriperet. Orta et in castris seditio, quod non universi ducerentur. vinctus Praefectus castrorum, Iulius Gratus, 'tamquam 'fratri, apud Othonem militanti, proditionem ageret:' cum fratrem eius, Iulium Frontonem, Tribunum, Othoniani sub eodem crimine vinxissent. Ceterum ea ubique formido fuit apud fugientes, occursantes, in acie, pro vallo, ut 'deleri cum universo exercitu 'Caecinam potuisse, ni Suetonius Paullinus receptui 'cecinisset,' utrisque in partibus percrebuerit. 'Ti-'muisse se,' Paullinus ferebat, 'tantum insuper la-'boris ac itineris, ne Vitellianus miles, recens e cas-'tris, fessos adgrederetur, et perculsis nullum retro 'subsidium foret.' apud paucos ea Ducis ratio probata, in vulgus adverso rumore fuit.

27 Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit, quam ad modestiam composuit: nec solum apud Caecinam, qui culpam *in militem* conferebat, *seditioni magis quam proelio paratum;* Fabii quoque Valentis copiae (iam enim Ticinum venerat) posito hostium contemptu, et recuperandi decoris cupidine, reverentius et aequalius Duci pa-

Rex Epiphanes] Filius Antiochi, Regis Commageni, cuius in rebus Vespasiani et apud nostrum mentio. Is tum Romae fuit, sive obses, regnante adhuc patre, sive alia qua de caussa, Othonemque comitatus est. De eius parentisque fatis v. Iosephus B. I. 7, 7. *Rex* vocatur *vetere more*, quo etiam Regum filii, et quicunque Regiae stirpis sunt, *Reges vocantur*, ut ap. Graecos βασιλεῖς. Ern.

rebant. Gravis alioquin seditio exarserat, quam
altiore initio (neque enim rerum a Caecina gesta-
rum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. Co-
hortes Batavorum, quas bello Neronis a quarta-
decima legione digressas, cum Britanniam peterent,
audito Vitellii motu, in civitate Lingonum Fabio
Valenti adiunctas retulimus, superbe agebant; ut
cuiusque legionis tentoria accessissent, 'coercitos a
'se quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque
'omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam,' iac-
tantes. Contumeliosum id militibus, acerbum Duci:
conrupta iurgiis aut rixis disciplina: ad postremum
Valens e petulantia etiam perfidiam suspectabat. Igi- 28
tur nuntio adlato, 'pulsam Treverorum alam Tun-
'grosque a classe Othonis et Narbonensem Galliam
'circumiri;' simul cura socios tuendi et militari astu,
cohortes turbidas, ac, si una forent, praevalidas,
dispergendi. partem Batavorum ire in subsidium iu-
bet. quod ubi auditum vulgatumque, moerere so-
cii, fremere legiones: 'orbari se fortissimorum vi-
'rorum auxilio: veteres illos et tot bellorum vic-
'tores, postquam in conspectu sit hostis, velut ex
'acie abduci: si provincia urbe et salute Imperii
'potior sit, omnes illuc sequerentur: sin victoriae
'sanitas, sustentaculum, columen in Italia vertere-
'tur, non abrumpendos, ut corpori, validissimos
'artus.' Haec ferociter iactando, postquam, immis- 29
sis lictoribus, Valens coercere seditionem coepta-
bat, ipsum invadunt, saxa iaciunt, fugientem se-
quuntur, 'spolia Galliarum, et Viennensium aurum,
'et pretia laborum suorum occultare,' clamitantes,
direptis sarcinis, tabernacula Ducis, ipsamque hu-

mum pilis et lanceis rimabantur. nam Valens servili veste apud Decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus, Praefectus castrorum, deflagrante paullatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias Centurionibus, omisso tubae sono, quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se adtoniti: et id ipsum, quod nemo regeret, paventes: silentio, patientia, postremo precibus ac lacrymis veniam quaerebant. Vt vero deformis et flens et praeter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in laetitiam, (ut est vulgus utroque inmodicum) laudantes gratantesque: circumdatum aquilis signisque in tribunal ferunt. Ille utili moderatione non supplicium cuiusquam poposcit: ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusavit: gnarus civilibus bellis plus militibus,
30 quam Ducibus, licere. Munientibus castra apud Ticinum, de adversa Caecinae pugna adlatum. et prope renovata seditio, 'tamquam fraude et cunctationibus Valentis proelio defuissent.' Nolle requiem, non exspectare Ducem, anteire signa, urgere signiferos. rapido agmine Caecinae iunguntur. Inprospera Valentis fama apud exercitum Caecinae erat: 'expositos se tanto pauciores integris hostium viribus,' querebantur, simul in suam excusationem, et adventantium robur per adulationem adtollentes, ne ut victi et ignavi despectarentur. Et quamquam plus virium, prope duplicatus legionum auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in Caecinam inclinabant; super benignitatem animi, *qua promptior* habebatur, etiam vigore aetatis,

proceritate corporis, et quodam inani favore. Hinc
aemulatio Ducibus. Caecina *ut foedum ut maculo-
sum*, ille *ut vanum ac tumidum*, inridebant. Sed
condito odio, eandem utilitatem fovere, crebris epis-
tolis, sine respectu veniae, probra Othoni obiectan-
tes: cum Duces partium Othonis, quamvis uberrima
conviciorum in Vitellium materia, abstinerent.
Sane ante utriusque exitum, quo egregiam Otho fa- 31
mam, Vitellius flagitiosissimam, meruere, minus Vi-
tellii ignavae voluptates, quam Othonis flagrantissi-
mae libidines timebantur. Addiderat huic terrorem
atque odium caedes Galbae; contra illi initium bel-
li nemo inputabat. Vitellius ventre et gula sibi ip-
se hostis; Otho luxu, saevitia, audacia, Reipublicae
exitiosior ducebatur. Coniunctis Caecinae ac Va-
lentis copiis, nulla ultra penes Vitellianos mora,
quin totis viribus certarent. Otho consultavit, trahi
bellum, an fortunam experiri placeret. Tum Sue-
tonius Paullinus, dignum fama sua ratus, qua nemo
illa tempestate militaris rei callidior habebatur de
toto genere belli censere, 'festinationem hostibus,

Foedum et maculosum] Valet in omne animi vitium et labem *maculosi* vox: tamen vereor, ut hic proprie in ignaviam ac timorem. Ex antithesi, quae sequitur, suspiceris: et magis ex hoc Ammiani loco XXX, 8. *Arguebat hic idem Princeps* (Valentinianus) *timidos saepius, maculosos tales appellans et sordidos* *Lips*. Non ignavium et timorem interpretor, sed libidinem et rapacitatem: quae in homine arguit et I, 66.

Nemo imputabat] Sciebant, a suis paene coactum; ipsum ignavum, numquam ausurum quid fuisse. Ideoque excusabant potius, quam oderant. *Ern.*

Suetonius Paullinus] Et hic et alibi effuse laudat hunc Suetonium, *vetustissimum Consularium*, ut infra vocat, et non una militia clarum. Praefuit Britanniae, ut habes A XIV. 29. et in Agricola 5 et 14. sed et in Africa bellum gessit, e Plinio V, 1. *Suetonius*, inquit, *Paullinus, quem Consulem vidimus, primus Romanorum Ducum transgressus Atlantem*, etc.

32 'moram ipsis utilem' disseruit: 'Exercitum Vitellii 'universum advenisse: nec multum virium a tergo, 'quoniam Galliae tumeant, et deserere Rheni ripam, 'inrupturis tam infestis nationibus, non conducat: 'Britannicum militem hoste et mari distineri: His- 'panias armis non ita redundare: provinciam Nar- 'bonensem incursu classis et adverso proelio contre- 'muisse: clausam Alpibus, et nullo maris subsidio, 'Transpadanam Italiam atque ipso transitu exercitus 'vastam: non frumentum usquam exercitui nec exerci- 'tum sine copiis retineri posse. Iam Germanos, quod 'genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto 'in aestatem bello, fluxis corporibus, mutationem 'soli caelique haud toleraturos. Multa bella, inpetu 'valida, per taedia et moras evanuisse. Contra ipsis 'omnia opulenta et fida: Pannoniam, Moesiam, Dalma- 'tiam, Orientem, cum integris exercitibus; Italiam et 'caput rerum urbem: Senatumque et Populum, num- 'quam obscura nomina, etsi aliquando obumbrentur; 'publicas privatasque opes et inmensam pecuniam, 'inter civiles discordias ferro validiorem; corpora 'militum aut Italiae sueta, aut aestibus: obiacere 'flumen Padum, tutas viris murisque urbes; e qui- 'bus nullam hosti cessuram, Placentiae defensione 'exploratum. Proinde duceret bellum. paucis die- 'bus quartamdecimam legionem, magna ipsam fama, 'cum Moesiacis copiis adfore: tum rursus delibera- 'turum, et, si proelium placuisset, auctis viribus
33 'certaturos.' Accedebat sententiae Paullini Marius Celsus, 'idem placere Annio Gallo,' paucos ante dies lapsu equi adflicto, missi, qui consilium *eius sciscitarentur*, retulerant. Otho pronus ad de-

certandum: frater eius Titianus, et Praefectus Praetorii Proculus, inperitia properantes, 'Fortunam et 'Deos et Numen Othonis adesse consiliis, adfore 'conatibus,' testabantur. neu quis obviam ire sententiae auderet, in adulationem concesserant. Postquam pugnari placitum, 'interesse pugnae Imperato-'rem, an seponi melius foret,' dubitavere. Paullino et Celso iam non adversantibus, ne Principem obiectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulere, 'ut Brixellum concede-'ret, ac, dubiis proeliorum exemptus, summae rerum 'et Imperii se ipsum reservaret.' Is primus dies Othonianas partes adflixit. namque et cum ipso Praetoriarum cohortium et speculatorum equitumque valida manus discessit, et remanentium fractus animus: quando suspecti Duces, et ut Othoni uni apud militem fides, dum et ipse non nisi militibus credit, imperia Ducum in incerto reliquerat. Nihil eorum 32
Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello, transfugiis: et exploratores, cura diversa sciscitandi, sua non occultabant. Quieti intentique Caecina ac Valens, quando hostis inprudentia rueret, quod loco sapientiae est, alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes, adversus oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. Naves, pari inter se spatio, validis utrimque trabibus connexae, adversum in flumen dirigebantur, iactis super anco-

Imperia Ducum in incerto reliquerat] Effecerat, ut imperia Ducum sine vi essent, quando milites iis non satis fiderent, adeoque nec promte parerent. *Ern.*

Cura diversa sciscitandi] Dum quisque, in hostium partibus et castris quid ageretur, explorare tentant. *Ern.*

ris, quae firmitatem pontis continerent. Sed an-
corarum funes non extenti fluitabant, ut, augescen-
te flumine, inoffensus ordo navium adtolleretur.
Claudebat pontem inposita turris et in extremam na-
vem educta: unde tormentis ac machinis hostes
35 propulsarentur. Othoniani in ripa turrim struxe-
rant. saxaque et faces iaculabantur. Et erat insu-
la amne medio, in quam gladiatores navibus mo-
lientes, Germani nando praelabebantur. Ac forte
plures transgressos, completis Liburnicis, per promp-
tissimos gladiatorum Macer adgreditur. Sed ne-
que ea constantia gladiatoribus ad proelia, quae
militibus; nec perinde nutantes e navibus, quam
stabili gradu e ripa, vulnera dirigebant. Et, cum
variis trepidantium inclinationibus, mixti remiges
propugnatoresque turbarentur, desilire in vada ul-
tro Germani, retentare puppes, scandere foros,
aut cominus mergere: quae cuncta, in oculis utrius-
que exercitus, quanto laetiora Vitellianis, tanto
acrius Othoniani caussam auctoremque cladis detesta-
36 bantur. Et proelium quidem, abruptis quae super-
erant navibus, fuga diremptum: Macer ad exitium
poscebatur. Iamque vulneratum eminus lancea stric-
tis gladiis invaserant, cum intercursu Tribunorum
Centurionumque protegitur. Nec multo post Vestri-
cius Spurinna, iussu Othonis, relicto Placentiae mo-
dico praesidio, cum cohortibus subvenit. Dein Fla-
vium Sabinum, Consulem designatum, Otho recto-
rem copiis misit, quibus Macer praefuerat; laeto
milite ad mutationem Ducum, et Ducibus ob crebras
seditiones tam infestam militiam adspernantibus.
37 *Invenio* apud quosdam auctores, 'pavore belli, seu

'fastidio utriusque Principis, quorum flagitia ac dede-
'cus apertiore in dies fama noscebantur, dubitasse
'exercitus, num, posito certamine, vel ipsi in me-
'dium consultarent, vel Senatui permitterent legere
'Imperatorem. Atque eo Duces Othonianos spatium
'ac moras suasisse, praecipua spe Paullini: quod
'vetustissimus Consularium, et militia clarus, glo-
'riam nomenque Britannicis expeditionibus meruis-
'set.' Ego, ut concesserim, apud paucos tacito vo-
to quietem pro discordia, bonum et innocentem Prin-
cipem pro pessimis ac flagitiosissimis expeditum:
ita neque Paullinum, qua prudentia fuit, sperasse,
corruptissimo saeculo tantam vulgi moderationem,
reor, ut, qui pacem belli amore turbaverant, bellum
pacis caritate deponerent: neque aut exercitus lin-
guis moribusque dissonos in hunc consensum po-
tuisse coalescere, aut Legatos ac Duces, magna ex
parte luxus, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi
pollutum obstrictumque meritis suis Principem pas-
suros. Vetus ac iam pridem insita mortalibus po- 38
tentiae cupido cum Imperii magnitudine adolevit
erupitque. Nam rebus modicis, aequalitas facile
habebatur: sed ubi, subacto orbe et aemulis urbibus
Regibusque excisis, securas opes concupiscere va-
cuum fuit, prima inter Patres plebemque certamina
exarsere. modo turbulenti Tribuni, modo Consules
praevalidi, et in urbe ac foro tentamenta civilium
bellorum. Mox e plebe infima C. Marius, et nobilium

Vacuum fuit] i. e. satis otii fuit ab externa vi, ut possent cogitare de potentia augenda. Imitatus est Sallust. fr. Hist. init. *postquam remoto metu Punico, simultates exercere vacuum fuit.* ubi vid. Cort. Vett. Gloss. *vacuum*, *εὔκαιρον*. *Ern.* Sic XIII, 3. *quibus otiosum est.*

saevissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. Et numquam postea, nisi de Principatu quaesitum. Non discessere ab armis in Pharsalia ac Philippis civium legiones: nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint, eadem illos Deum ira, eadem hominum rabies, eaedem scelerum caussae in discordiam egere. Quod singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignavia Principum factum est. Sed me veterum novorumque morum reputatio longius tulit: nunc ad re-
39 rum ordinem venio. Profecto Brixellum Othone, honor Imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculum Praefectum. Celsus et Paullinus, cum prudentia eorum nemo uteretur, inani nomine Ducum, alienae culpae praetendebantur. Tribuni Centurionesque ambigui, quod, spretis melioribus, deterrimi valebant. miles alacer; qui tamen iussa Ducum interpretari, quam exsequi, mallet. Promoveri ad quartum a Bedriaco castra placuit; adeo inperite, ut quamquam verno tempore anni, et tot circum amnibus, penuria aquae fatigarentur. Ibi de proelio dubitatum. Othone per litteras flagitante ut maturarent; militibus, ut Imperator pugnae adesset, poscentibus: plerique copias trans Padum agentes acciri postulabant. Nec perinde dijudicari potest, quid optimum factu fuerit, quam pessimum fuisse,

Iussa Ducum interpretari] Id est, inquirere in caussas iussionis, et explorare ac ponderare, quam simplici obedientia patrare. Tale in Agricola 40. *Adeo ut plerique, viso aspectoque Agricola, quaererent famam, pauci interpretarentur.* Significat, multos ex specie tantum externa iudicasse, paucos inquisisse aut explorasse. *Lips.*

quod factum est. Non ut ad pugnam, sed ad bellan- 40
dum, profecti, confluentes Padi et Adduae fluminum,
sexdecim inde millium spatio distantes, petebant.
Celso et Paullino abnuentibus, 'militem itinere
'fessum, sarcinis gravem, obiicere hosti, non ad-
'missuro, quo minus expeditus, et vix quatuor mil-
'lia passuum progressus, aut incompositos in agmine
'aut dispersos et vallum molientes adgrederetur.'
Titianus et Proculus, ubi consiliis vincerentur, ad
ius Imperii transibant. Aderat sane citus equo
Numida cum atrocibus mandatis, quibus Otho, incre-
pita *Ducum segnitia*, *rem in discrimen mitti* iubebat;
aeger mora, et spei inpatiens. Eadem die, ad Cae- 41
cinam, operi pontis intentum, duo Praetoriarum co-
hortium Tribuni, conloquium eius postulantes, vene-
runt. Audire conditiones ac reddere parabat, cum
praecipites exploratores, adesse hostem, nuntiavere.
Interruptus Tribunorum sermo: eoque incertum fuit,
insidias an proditionem, vel aliquod honestum consi-
lium coeptaverint. Caecina, dimissis Tribunis, revec-
tus in castra, datum iussu Fabii Valentis pugnae sig-
num, et militem in armis invenit. Dum legiones de or-

Sed ad bellandum profecti] *Ad debellandum* corrigit Grotius. Ibant non quasi ad incertum certamen, sed ut finem imposituri bello una victoria. Sed *bellare* pro *debellare* dixit etiam Livius VI, 31. *ne quis*, *quoad bellatum esset*, *tributum daret*, etc. ubi consentiunt libri: nisi *bellatum esset* pro *bellaret* dixit quod tamen vix rectum foret. Alioqui non ignoro, haec verba subinde a librariis confundi, ut passim ad Livium notavit Drakenborchius. *Ern.*

Non admissuro] Pro non *commissuro*: quae duo verba promiscue dicuntur. Vid. Drakenb. ad Liv. II, 37.

Citus equo Numida] Quis hic Numida? num inter auxilia Othonis ea gens? minime, sed inter obsequia. Ne fugiat enim te latens hic ex antiquo mos, quo receptum, ut viris lautioribus ditioribusque Afri aut Numidae equites essent ad iter. Praecurrebant illi et agmen ducebant heri sequentis.

dine agminis sortiuntur, equites prorupere: et, mirum dictu, a paucioribus Othonianis quo minus in vallum inpingerentur, Italicae legionis virtute deterriti sunt. ea strictis mucronibus, redire pulsos et pugnam resumere coegit. Disposita Vitellianarum legionum acies sine trepidatione: etenim, quamquam vicino hoste, adspectus armorum densis arbustis prohibebatur: apud Othonianos, pavidi Duces, miles Ducibus infensus, mixta vehicula et lixae, et, praeruptis utrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alii signa sua, quaerere alii: incertus undique clamor adcurrentium, vocitantium: et, ut cuique audacia vel formido, in primam postremamve aciem prorumpebant, vel reve-

42 hebantur. Adtonitas subito terrore mentes falsum gaudium in languorem vertit, repertis, qui *descivisse a Vitellio exercitum* ementirentur. Is rumor, ab exploratoribus Vitellii dispersus, an in ipsa Othonis parte, seu dolo, seu forte surrexerit, parum compertum. Omisso pugnae ardore, Othoniani ultro salutavere: et hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris, quae caussa salutandi, metum proditionis fecere, tum incubuit hostium acies, integris ordinibus, robore et numero praestantior: Othoniani, quamquam dispersi, pauciores, fessi proelium tamen acriter sumpsere. et per locos, arboribus ac vineis inpeditos, non una pugnae facies. cominus eminusque catervis et cuneis concurrebant: in aggere viae conlato gradu, corporibus et umbonibus niti, omisso pilorum iactu, gladiis et securibus galeas loricasque perrumpere: noscentes inter se, ceteris conspicui, in eventum totius belli

43 certabant. Forte inter Padum viamque, patenti

campo, duae legiones congressae sunt: pro Vitellio unaetvicesima, cui cognomen *Rapaci*, vetere gloria insignis: e parte Othonis, Prima Adiutrix, non ante in aciem deducta, sed ferox et novi decoris avida. Primani, stratis unaetvicesimanorum principiis, aquilam abstulere. quo dolore accensa legio, et inpulit rursus primanos, interfecto Orphidio Benigno, Legato, et plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. A parte alia, propulsa quintanorum inpetu tertiadecima legio: circumventi plurium adcursu quartadecimani. Et, Ducibus Othonis iam pridem profugis, Caecina ac Valens subsidiis suos firmabant. Accessit recens auxilium, Varus Alphenus cum Batavis, fusa gladiatorum manu, quam, navibus transvectam, oppositae cohortes in ipso flumine trucidaverant. ita victores latus hostium invecti. Et, media 44
acie perrupta, fugere passim Othoniani, Bedriacum petentes. Inmensum id spatium: obstructae strage

Cui cognomen Rapaci] Non abs re arbitror, quoniam cognomina legionum saepe Tacitus commemorat, veterem a me lapidem proponi, in quo ea ordine desculpta. Conspicitur autem Romae in capitolio, forma columellae:

NOMINA LEGIONUM.

II. AVGusta.	II. ADIVTRIX.	IIII. SCYTHica.
VI. VICTRIX.	IIII. FLAVia.	XVI. FLAVia.
XX. VICTRIX.	VII. CLAVDia.	VI. FERRATensis.
VIII. AVGVsta.	I. ITALica.	X. FRETEnsis.
XXII. PRIMIgenia.	V. MACEDOnica.	III CYRENensis.
I. MINERVia.	XI. CLAVDia.	II. TRAIANA.
XXX. VLPia.	XIII. GEMina.	III. AVGusta.
I. ADIVTRIX.	XII. FVLMinatrix.	VII. GEMina.
X. GEMina.	XV. APOLLinea.	II. ITALica.
XIIII. GEMina.	III. GALLicana.	III. PARTHica.
I. PARTHica.	II. PARTHica.	

Velim Dionis recensum legionum qui est LV, 23. cum hoc lapide conferri. a quo adiuti interpretes, paullo felicius sane eum vertissent. *Lips.* Legionum seriem explicat Broterius ad c. 6. Vide pag. 188 hujus *editionis*.

corporum viae. quo plus caedis fuit. neque enim, civilibus bellis, capti in praedam vertuntur. Suetonius Paullinus et Licinius Proculus, diversis itineribus, castra vitavere. Vedium Aquilam, tertiaedecimae legionis Legatum, irae militum inconsultus pavor obtulit. multo adhuc die vallum ingressus, clamore seditiosorum et fugacium circumstrepitur: non probris, non manibus abstinent: *desertorem proditoremque* increpant: nullo proprio crimine eius, sed more vulgi, suum quisque flagitium aliis obiectantes. Titianum et Celsum nox iuvit, dispositis iam excubiis, compressisque militibus, quos Annius Gallus precibus, consilio, auctoritate flexerat, 'ne super 'cladem adversae pugnae, suismet ipsi caedibus sae'virent. sive finis bello venisset, seu resumere arma 'mallent, unicum victis in consensu levamentum.' Ceteris fractus animus. Praetorianus miles, 'non 'virtute se, sed proditione victum,' fremebat. 'Ne 'Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam, 'pulso equite, rapta legionis aquila: superesse cum 'ipso Othone militum quod trans Padum fuerit. ve'nire Moesicas legiones: magnam exercitus partem 'Bedriaci remansisse: hos certe nondum victos: 'et, si ita ferret, honestius in acie perituros.' His cogitationibus truces aut pavidi, extrema desperatione ad iram saepius, quam in formidinem, stimulabantur.

45 At Vitellianus exercitus ad quintum a Bedriaco lapidem consedit, non ausis Ducibus eadem die oppugnationem castrorum. simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis, et tantum ad proelium egressis, munimentum fuere arma et victoria. Postera die, haud ambigua Otho-

niani exercitus voluntate, et, qui ferociores fuerant, ad poenitentiam inclinantibus, missa legatio: nec apud Duces Vitellianos dubitatum, quo minus pacem concederent. Legati paullisper retenti. ea res haesitationem adtulit, ignaris adhuc, an inpetrassent. Mox remissa legatione, patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrimas effusi, sortem civilium armorum misera laetitia detestantes. Iisdem tentoriis alii fratrum, alii propinquorum, vulnera fovebant. Spes et praemia in ambiguo: certa, funera et luctus. nec quisquam adeo mali expers, ut non aliquam mortem moereret. Requisitum Orphidii Legati corpus, honore solito crematur: paucos necessarii ipsorum sepelivere: ceterum vulgus super humum relictum. Opperiebatur Otho nun- 46
tium pugnae, nequaquam trepidus, et consilii certus. moesta primum fama, dein profugi e proelio perditas res patefaciunt. Non exspectavit militum ardor vocem Imperatoris. 'bonum habere animum' iubebant. 'superesse adhuc novas vires, et ipsos ex-'trema passuros ausurosque.' neque erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam, furore quodam et instinctu flagrabant. qui procul adstiterant, tendere manus, et proximi prensare genua; promptissimo Plotio Firmo. Is Praetorii Praefectus identidem orabat, 'ne fidissimum exercitum, ne optime 'meritos milites desereret: maiore animo tolerari ad-'versa, quam relinqui: fortes et strenuos etiam con-'tra fortunam insistere spei; timidos et ignavos ad 'desperationem formidine properare.' Quas inter voces, ut flexerat vultum aut induraverat Otho,

clamor et gemitus. Nec Praetoriani tantum, pro-
prius Othonis miles, sed praemissi e Moesia, 'eandem
'obstinationem adventantis exercitus, legiones Aqui-
'leiam ingressas,' nuntiabant. ut nemo dubitet,
potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum
47 victis et victoribus. Ipse aversus a consiliis belli,
'hunc,' inquit, animum, hanc virtutem vestram ultra
'periculis obiicere, nimis grande vitae meae pretium
'puto. Quanto plus spei ostenditis, si vivere place-
'ret, tanto pulchrior mors erit. Experti invicem
'sumus, ego ac Fortuna. nec tempus computaveritis.
'difficilius est temperare felicitati, qua te non putes
'diu usurum. Civile bellum a Vitellio coepit, et, ut
'de Principatu certaremus armis, initium illic fuit:
'ne plusquam semel certemus, penes me exemplum
'erit. hinc Othonem posteritas aestimet. Fruetur
'Vitellius fratre, coniuge, liberis: mihi non ultione,
'neque solatiis opus est. Alii diutius Imperium te-
'nuerint: nemo tam fortiter reliquerit. An ego
'tantum Romanae pubis, tot egregios exercitus, sterni
'rursus, et Reipublicae eripi patiar? Eat hic mecum
'animus, tamquam perituri pro me fueritis. sed este
'superstites. nec diu moremur, ego incolumitatem
'vestram, vos constantiam meam. Plura de extre-
'mis loqui, pars ignaviae est. praecipuum destinatio-
'nis meae documentum habete, quod de nemine que-
'ror. nam incusare Deos vel homines, eius est, qui
'vivere velit.' Talia locutus, ut cuique aetas aut
dignitas, comiter adpellatos, *irent propere, neu rema-*
48 *nendo iram victoris asperarent.* iuvenes auctoritate,

Clamor et gemitus] *Clamorem* intellige laetantium, ubi flexerat *vultum*, tanquam obsecuturus militum studiis; *gemitum*, dolentium, *ubi induraverat*, tanquam mansurus in proposito tristi. Ern.

senes precibus movebat: placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrimas coercens. *Dari naves ac vehicula* abeuntibus iubet: libellos epistolasque, studio erga se, aut in Vitellium contumeliis insignes, abolet, pecunias distribuit, parce, nec ut periturus. Mox Salvium Cocceianum, fratris filium, prima iuventa, trepidum et moerentem, ultro solatus est, laudando 'pietatem' eius, castigando 'formidinem: an Vitellium tam inmitis animi fore, 'ut, pro incolumi tota domo, ne hanc quidem sibi 'gratiam redderet? mereri se festinato exitu cle'mentiam victoris. Non enim ultima desperatione, 'sed poscente proelium exercitu, remisisse Reipubli'cae novissimum casum. Satis sibi nominis, satis 'posteris suis nobilitatis quaesitum. post Iulios, 'Claudios, Servios, se primum in familiam novam 'Imperium intulisse. proinde erecto animo capesse'ret vitam, neu, patruum sibi Othonem, fuisse, aut 'oblivisceretur unquam, aut nimium meminisset.' Post quae, dimotis omnibus, paullum requievit. 49
atque illum, supremas iam curas animo volutantem, repens tumultus avertit. nuntiata consternatione ac licentia militum. namque abeuntibus exitium minitabantur; atrocissima in Verginium vi, quem, clausa domo, obsidebant. increpitis seditionis auctoribus, regressus, vacavit abeuntium adloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim haustu gelidae aquae sedavit. tum adlatis pugionibus duobus, cum utrumque pertentasset, alterum capiti subdidit. et explorato, iam profectos amicos, noctem quietam, utque adfirmatur, non insomnem egit. Luce prima, in ferrum pectore

incubuit. ad gemitum morientis ingressi liberti servique, et Plotius Firmus, Praetorii Praefectus, unum vulnus invenere. Funus maturatum. ambitiosis id precibus petierat, *ne amputaretur caput, ludibrio futurum.* Tulere corpus Praetoriae cohortes, cum laudibus et lacrimis, vulnus manusque eius exosculantes. Quidam militum iuxta rogum interfecere se; non noxa, neque ob metum, sed aemulatione decoris et caritate Principis. ac postea promiscue Bedriaci, Placentiae, aliisque in castris, celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum est modicum et mansurum. Hunc vitae finem habuit septimo et tricesimo aetatis anno. Origo illi e municipio Ferentino. Pater Consularis: avus Praetorius: maternum genus inpar, nec tamen indecorum. pueritia ac iuventa, qualem monstravimus, duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, altero egregio, tantundem apud posteros meruit bonae famae, quantum malae. Vt conquirere fabulosa, et fictis oblectare legentium animos, procul gravitate coepti operis crediderim: ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. 'Die, quo Bedriaci certabatur, avem invisitata specie apud Regium Lepidum celebri loco consedisse,' incolae memorant, 'nec deinde coetu hominum, aut circumvolitantium alitum, territam pulsamve, donec Otho se ipse interficeret: tum ablatam ex oculis: et tempora

Ambitiosis precibus] h. e. summis, accuratissimis. Ambitio est maxime in commemoratione accurata eorum, quibus movere possumus in precando, in primis meritorum ac beneficiorum, item submissione quadam petentis. Sic Cicero ep. III, 7. *ambitiosius facere soleo, quam dignitas mea postulat:* h. e. demissius, studiosius. Aliter *ambitiosae rogationes* dictae Cicer. l. c. VI, 12. Haec tironibus dicta. *Ern.*

'reputantibus, initium finemque miraculi cum Otho- 'nis exitu competisse.'

In funere eius, novata luctu ac dolore mili- 51
tum seditio. nec erat, qui coerceret. Ad Verginium versi, modo, *ut reciperet Imperium*, nunc, *ut legatione apud Caecinam ac Valentem fungeretur*, minitantes orabant. Verginius, per aversam domus partem furtim degressus, inrumpentes frustratus est. Earum, quae Brixelli egerant, cohortium preces Rubrius Gallus tulit. Et venia statim impetrata, concedentibus ad victorem, per Flavium
Sabinum, iis copiis, quibus praefuerat. Posito 52
ubique bello, magna pars Senatus extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab urbe, dein Mutinae relicta. illuc adverso de praelio adlatum. sed milites, ut falsum rumorem adspernantes, quod infensum Othoni Senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius: conviciis postremo ac probris caussam et initium caedis quaerebant: cum alius insuper metus Senatoribus instaret, ne, praevalidis iam Vitellii partibus, cunctanter excepisse victoriam crederentur. ita trepidi et utrimque anxii coeunt: nemo privatim expedito consilio, inter multos societate culpae tutior. Onerabat paventium curas Ordo Mutinensis, *arma et pecuniam* offerendo, adpellabatque *Pa-
tres Conscriptos*, intempestivo honore. Notabile 53
iurgium inde fuit, quo Licinius Caecina Marcellum Eprium, *ut ambigua disserentem*, invasit. Nec ceteri sententias aperiebant: sed invisum memoria delationum, expositumque ad invidiam Marcelli nomen, inritaverat Caecinam, ut novus adhuc, et in

Senatum nuper adscitus, magnis inimicitiis claresceret. Moderatione meliorum dirempti. Et rediere omnes Bononiam, rursus consiliaturi: simul, medio temporis, plures nuntii sperabantur. Bononiae, divisis per itinera, qui recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus 'caussam 'digressus, habere se suprema eius mandata' respondit: 'ipsum viventem quidem relictum, sed sola pos- 'teritatis cura et abruptis vitae blandimentis.' Hinc admiratio et plura interrogandi pudor: atque omni-
54 um animi in Vitellium inclinavere. Intererat consiliis frater eius L. Vitellius, seque iam adulantibus offerebat, cum repente Coenus, libertus Neronis, atroci mendacio universos perculit, adfirmans, 'super- 'ventu XIV. legionis, iunctis a Brixello viribus, 'caesos victores, versam partium fortunam.' Caussa fingendi fuit, ut diplomata Othonis, quae negligebantur, laetiore nuntio revalescerent. Et Coenus quidem rapide in urbem vectus, paucos post dies iussu Vitellii poenas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus vera esse, quae adferebantur. Intendebat formidinem, quod publici consilii facie discessum Mutina, desertaeque partes forent. Nec ultra in commune congressi, sibi quisque consuluere: donec missae a Fabio Valente epistolae demerent metum. Et mors

Sola posteritatis cura] Non, quomodo vitam Imperiumque conservaret, sed quomodo posteris laudaretur, curantem, h. e. mori fortiter meditantem. *Ern.*

Se. i. adul. offerebat] i. parabat, ostendebat, se paratum, audire et accipere adulationes. *Ern.*

Publ. consilii facie] h. e. ita, ut non terrore subito, aut, dum *sibi quisque* privatim consulit, sed publico consilio decretus discessus *videretur. Ern.*

Othonis, quo laudabilior, eo velocius audita. At 55
Romae nihil trepidationis: Cereales ludi ex more
spectabantur. ' Vt cessisse vita Othonem, et a Flavio
' Sabino, Praefecto urbis, quod erat in urbe militum
' sacramento Vitellii adactum,' certi auctores in thea-
trum adtulerunt, *Vitellio* plausere: populus cum
lauru ac floribus Galbae imagines circum templa tu-
lit, congestis in modum tumuli coronis, iuxta la-
cum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine
infecerat. In Senatu cuncta, longis aliorum Prin-
cipatibus composita, statim decernuntur. Additae
erga Germanicos exercitus laudes gratesque, et missa
legatio, quae gaudio fungeretur. Recitatae Fabii
Valentis epistolae, ad Consules scriptae haud inmo-
derate: gratior Caecinae modestia fuit, quod non
scripsisset. Ceterum Italia gravius atque atrocius, 56
quam bello adflictabatur. dispersi per municipia et
colonias Vitelliani, spoliare, rapere, vi et stupris
polluere: in omne fas nefasque avidi aut venales,
non sacro, non profano abstinebant. Et fuere,
qui inimicos suos, specie militum, interficerent.
Ipsique milites, regionum gnari, refertos agros,
dites dominos, in praedam, aut, si repugnatum
foret, ad excidium destinabant: obnoxiis Ducibus,
et prohibere non ausis. minus avaritiae in Caecina,
plus ambitionis: Valens, ob lucra et quaestus in-
famis, eoque alienae etiam culpae dissimulator.
Iam pridem adtritis Italiae rebus, tantum peditum
equitumque, vis, damnaque, et iniuriae, aegre tole-
rabantur. Interim Vitellius, victoriae suae nescius, 57
ut ad integrum bellum, reliquas Germanici exerci-
tus vires trahebat. Pauci veterum militum in hi-

bernis relicti, festinatis per Gallias delectibus, ut
remanentium legionum nomina supplerentur. Cura
ripae Hordeonio Flacco permissa: ipse e Britannico
delectu octo millia sibi adiunxit. et, paucorum die-
rum iter progressus 'prosperas apud Bedriacum res;
'ac morte Othonis concidisse bellum,' accepit. Vo-
cata concione, virtutem militum laudibus cumulat.
Postulante exercitu, 'ut libertum suum, Asiaticum,
'Equestri dignitate donaret,' inhonestam adulationem
compescit. Dein, mobilitate ingenii, quod palam
abnuerat, inter secreta convivii largitur; honora-
vitque Asiaticum anulis, foedum mancipium et ma-
58 lis artibus ambitiosum. Iisdem diebus, 'accessisse
'partibus utramque Mauretaniam, interfecto Procu-
'ratore Albino,' nuntii venere. Luceius Albinus,
a Nerone Mauretaniae Caesariensi praepositus, ad-
dita per Galbam Tingitanae provinciae administra-
tione, haud spernendis viribus agebat. XVIIII. co-
hortes, quinque alae, ingens Maurorum numerus ad-
erat, per latrocinia et raptus apta bello manus. Caeso
Galba, in Othonem pronus, nec Africa contentus,
Hispaniae, angusto freto diremptae, inminebat.
Inde Cluvio Rufo metus: *et decimam legionem pro-*
pinquare litori, ut transmissurus, iussit: praemissi
Centuriones, qui Maurorum animos Vitellio conci-
liarent, neque arduum fuit, magna per provincias
Germanici exercitus fama. Spargebatur insuper,
spreto Procuratoris *vocabulo*, *Albinum insigne Regis*,
59 et Iubae *nomen usurpare*. Ita mutatis animis, Asi-
nius Pollio, alae Praefectus, e fidissimis Albino,
et Festus ac Scipio, cohortium praefecti, oppri-
muntur. Ipse Albinus, dum e Tingitana provin-

cia Caesariensem Mauretaniam petit, adpulsus litori, trucidatur. uxor eius, cum se percussoribus obtulisset, simul interfecta est: nihil eorum, quae fierent, Vitellio anquirente. brevi auditu quamvis magna transibat, inpar curis gravioribus. *Exercitum itinere terrestri pergere* iubet: ipse Arare flumine devehitur, nullo Principali paratu, sed vetere egestate conspicuus: donec Iunius Blaesus, Lugdunensis Galliae Rector, genere inlustri, largus animo et par opibus, circumdaret Principi ministeria, comitaretur liberaliter; eo ipso ingratus, quamvis odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret. Praesto fuere Lugduni victricium victarumque partium Duces. Valentem et Caecinam, pro concione laudatos, curuli suae circumposuit. Mox *universum exercitum occurrere infanti filio* iubet: perlatumque et paludamento opertum sinu retinens, *Germanicum* adpellavit, cinxitque cunctis fortunae Principalis insignibus. nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium cessit. Tum interfecti Centuriones 60
promptissimi Othonianorum: unde praecipua in Vitellium alienatio per Illyricos exercitus. Simul ceterae legiones contactu, et adversus Germanicos milites invidia, bellum meditabantur. Suetonium Paullinum ac Licinium Proculum, tristi mora squalidos tenuit, donec auditi, necessariis magis defensionibus quam honestis uterentur. Proditionem ultro inputabant: 'spatium longi ante proelium itineris, 'fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis 'agmen, ac pleraque fortuita, fraudi suae' adsignantes, et Vitellius credidit de perfidia, et fidem

Credidit de perfidia, et fidem absolvit] i. e. Perfidiam [illegible]

absolvit. Salvius Titianus, Othonis frater, nul-
lum discrimen adiit, pietate et ignavia excusatus.
Mario Celso Consulatus servatur. sed creditum
fama, obiectumque mox in Senatu Caecilio Sim-
plici, 'quod eum honorem pecunia mercari, nec
'sine exitio Celsi, voluisset.' restitit Vitellius; dedit-
que postea Consulatum Simplici innoxium et inemp-
tum. Trachalum adversus criminantes Galeria,
61 uxor Vitellii, protexit. Inter magnorum virorum
discrimina (pudendum dictu) Mariccus quidam, e
plebe Boiorum, inserere sese Fortunae et provocare
arma Romana, simulatione Numinum ausus est. Iam-
que *adsertor Galliarum et Deus* (nomen id sibi in-
diderat) concitis octo millibus hominum, proxi-
mos Aeduorum pagos trahebat; cum gravissima ci-
vitas, electa iuventute, adiectis a Vitellio cohor-
tibus, fanaticam multitudinem disiecit. Captus in
eo proelio Mariccus ac mox feris obiectus, quia
non laniabatur, stolidum vulgus inviolabilem crede-
bat, donec, spectante Vitellio, interfectus est.
62 Nec ultra in defectores, aut bona cuiusquam, sae-
vitum: rata fuere eorum, qui acie Othoniana ce-
ciderant, testamenta, aut lex intestatis. prorsus,
si luxuriae temperaret, avaritiam non timeres. Epu-
larum foeda et inexplebilis libido: ex urbe atque
Italia inritamenta gulae gestabantur, strepentibus ab
utroque mari itineribus: exhausti conviviorum ad-
paratibus principes civitatum: vastabantur ipsae ci-
vitates: degenerabat a labore ac virtute miles, ad-

discrimine credidit fingentibus, eaque de caussa fidei in Othonem pristinae veniam dedit. *Fidem absolvit*, sc. criminis. Nam tali tempore fides in hostem crimen est. *Ern.*

suetudine voluptatum et contemptu Ducis. Praemisit in urbem edictum, quo vocabulum *Augusti* differret, *Caesaris* non reciperet, cum de potestate nihil detraheret. Pulsi Italia mathematici. Cautum severe, *ne equites Rom. ludo et arena pollucrentur*. priores id Principes pecunia et saepius vi perpulerant: ac pleraque municipia et coloniae aemulabantur, conruptissimum quemque adolescentium pretio inlicere. Sed Vitellius, adventu fratris, et inre- 63
pentibus dominationis magistris, superbior et atrocior, occidi Dolabellam iussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum ab Othone, retulimus. Dolabella, audita morte Othonis, urbem introierat. id ei Plancius Varus, Praetura functus, ex intimis Dolabellae amicis, apud Flavium Sabinum, Praefectum urbis, obiecit, 'tamquam rupta custodia, Du-'cem se victis partibus ostentasset.' addidit, 'tenta-'tam cohortem, quae Ostiae ageret.' nec ullis tantorum criminum probationibus. in poenitentiam versus seram, veniam post scelus quaerebat. Cunctantem super tanta re Flavium Sabinum, Triaria, L. Vitellii uxor, ultra feminam ferox, terruit, ne 'periculo 'Principis famam clementiae adfectaret.' Sabinus, suopte ingenio mitis, ubi formido incessisset, facilis mutatu, et in alieno discrimine sibi pavens, ne adlevasse videretur, inpulit ruentem. Igitur Vitel-
lius, metu et odio, quod Petroniam, uxorem eius, mox 64
Dolabella in matrimonium accepisset, vocatum per epistolas, 'vitata Flaminiae viae celebritate, devertere Interamnium, atque ibi interfici' iussit. Longum interfectori visum: in itinere ac taberna proiectum humi iugulavit: magna cum invidia

novi Principatus, cuius hoc primum specimen noscebatur. Et Triariae licentiam modestum e proximo exemplum onerabat, Galeria Imperatoris uxor, non inmixta tristibus: et pari probitate mater Vitelliorum, Sextilia, antiqui moris. Dixisse quin etiam, ad primas filii sui epistolas, ferebatur, 'non 'Germanicum a se, sed Vitellium genitum.' Nec ullis postea fortunae inlecebris, aut ambitu civitatis, in gaudium evicta, domus suae tantum adversa sen-
65 sit. Digressum a Lugduno Vitellium M. Cluvius Rufus adsequitur, omissa Hispania; laetitiam et gratulationem vultu ferens, animo anxius et petitum se criminationibus gnarus. Hilarius, Caesaris libertus, detulerat, 'tamquam, audito Vitellii et Othonis Prin- 'cipatu, propriam ipse potentiam et possessionem 'Hispaniarum tentasset: eoque diplomatibus nullum 'Principem praescripsisset.' Interpretabatur quaedam ex orationibus eius, contumeliosa in Vitellium, et pro se ipso popularia. Auctoritas Cluvii praevaluit, ut puniri ultro libertum suum Vitellius iuberet. Cluvius comitatui Principis adiectus, non adempta Hispania, quam rexit absens, exemplo L. Arruntii. eum Tiberius Caesar ob metum, Vitellius Cluvium nulla formidine retinebat. Non idem Trebellio Maximo honos. profugerat Britannia, ob iracundiam militum: missus est in locum eius Vettius Bolanus e
66 praesentibus. Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus. sparsae per Italiam, et

Ambitu civitatis in gaudium evicta] *Ambitum civitatis* vocat effusum gratulandae felicitatis, adulandique studium. *Evinci* autem *in gaudium* est, vel invitum redigi et cogi ad laetandum: eoque verbo in primis delectatur Tacitus. Sic A. XI, 37. *evinci ad miserationem* XV, 64. *blandimentis vitae evicta*, sc. ad vivendum.

victoribus permixtae, hostilia loquebantur: praecipua quartadecimanorum ferocia, qui 'se victos' abnuebant: 'quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantum 'pulsis, vires legionis non adfuisse.' Remitti eos in Britanniam, unde a Nerone exciti erant, placuit; atque interim Batavorum cohortes una tendere, ob veterem adversus quartadecimanos discordiam. Nec diu, in tantis armatorum odiis, quies fuit. Augustae Taurinorum, dum opificem quendam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones adgregati, a conviciis ad caedem transiere. et proelium atrox exarsisset, ni duae Praetoriae cohortes, caussam quartadecimanorum secutae, his fiduciam et metum Batavis fecissent. *quos* Vitellius 'agmini suo iungi,' ut fidos; 'legionem, 'Graiis Alpibus traductam, eo flexu itineris ire' iubet, 'quo Viennam vitarent.' namque et Viennenses timebantur. Nocte, qua proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinae Coloniae ambusta: quod damnum, ut pleraque belli mala, maioribus aliarum urbium cladibus oblitteratum. Quartadecimani postquam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant. consensu meliorum compressi, et legio in Britanniam transvecta. Proximus 67
Vitellio e Praetoriis cohortibus metus erat. separati primum, deinde, addito honestae missionis lenimento, arma ad Tribunos suos deferebant: donec motum a Vespasiano bellum crebresceret: tum, resumpta militia, robur Flavianarum partium fuere. Prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret: Vndecima ac septima suis hibernis redditae: Tertiadecimani struere amphitheatra

iussi. nam Caecina Cremonae, Valens Bononiae,
spectaculum gladiatorum edere parabant: numquam
ita ad curas intento Vitellio, ut voluptatum obli-
68 visceretur. Et quidem partes modeste distraxerat:
apud victores orta seditio, ludicro initio, nisi nu-
merus caesorum invidiam bello auxisset. Discubue-
rat Vitellius Ticini, adhibito ad epulas Verginio.
Legati Tribunique, ex moribus Imperatorum, se-
veritatem aemulantur, vel tempestivis conviviis
gaudent: perinde miles intentus, aut licenter agit.
Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta,
pervigiliis ac Bacchanalibus, quam disciplinae
et castris, propiora. Igitur duobus militibus, altero
legionis quintae, altero e Gallis auxiliaribus, per
lasciviam, ad certamen luctandi accensis, post-
quam legionarius prociderat, insultante Gallo, et
iis, qui ad spectandum convenerant, in studia
diductis, erupere legionarii in perniciem auxiliorum,
ac duae cohortes interfectae. Remedium tumultus
fuit alius tumultus. pulvis procul et arma adspicieban-
tur: conclamatum repente, 'quartamdecimam legio-
'nem, verso itinere, ad proelium venire.' sed erant ag-
minis coactores. agniti, dempsere sollicitudinem. In-
terim Verginii servus forte obvius, ut *percussor Vitel-
lii* insimulatur. et ruebat ad convivium miles, *mor-
tem Verginii* exposcens. Ne Vitellius quidem,
quamquam ad omnes suspiciones pavidus, de inno-
centia eius dubitavit. aegre tamen cohibiti, qui exi-
tium viri Consularis, et quondam Ducis sui, flagita-
bant. Nec quemquam saepius, quem Verginium,
omnis seditio infestavit. manebat admiratio viri et
69 *fama*; sed oderant, ut fastiditi. Postero die, Vitel-

lius, Senatus legatione, quam ibi opperiri iusserat, audita, transgressus in castra, ultro 'pietatem mili'tum' conlaudavit: frementibus auxiliis, 'tantum in'punitatis atque adrogantiae legionariis accessisse.' Cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissae; principium interno simul externoque bello parantibus fatis. Reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus, et prima statim defectione inter inania belli adsumptus. Ceterum, ut largitionibus adfectae iam Imperii opes sufficerent, 'amputari legionum auxiliorumque nu'meros' iubet, vetitis supplementis: et promiscuae missiones offerebantur. exitiabile id Reipublicae, ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebrius redibant. et vires luxu conrumpebantur, contra veterem disciplinam, et instituta maiorum; apud quos virtute, quam pecunia, res Romana melius stetit. Inde Vitellius 70
Cremonam flexit, et, spectato munere Caecinae, insistere Bedriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriae lustrare oculis concupivit. Foedum atque atrox spectaculum. intra quadragesimum pugnae diem lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formae, infecta tabo humus, protritis arboribus ac frugibus, dira vastitas. nec minus inhumana pars viae, quam Cremonenses lauro rosisque constraverant, exstructis altaribus caesisque victimis, Regium in morem: quae, laeta in

Inter inania belli] h. e. quae speciem magis terribilem haberent, quam vim. Ea species est etiam in multitudine copiarum: et hac caussa illa auxilia assumta. *Inania* sic dici Tacito, supra quoque vidimus.

Inhumana pars viae] i. e. insolens apparatu et tyrannica specie.

praesens, mox perniciem ipsis fecere. Aderant
Valens et Caecina, monstrabantque pugnae locos:
'hinc inrupisse legionum agmen, hinc equites coor-
'tos: inde circumfusas auxiliorum manus.' Iam
Tribuni Praefectique, sua quisque facta extollentes;
falsa, vera, aut maiora vero, miscebant. Vulgus
quoque militum, clamore et gaudio, deflectere via,
spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum,
strues corporum intueri, mirari. Et erant, quos
varia fors rerum, lacrimaeque et misericordia subi-
ret. at non Vitellius flexit oculos, nec tot millia
insepultorum civium exhorruit. laetus ultro, et
tam propinquae sortis ignarus, instaurabat sacrum
71 Diis loci. Exin Bononiae a Fabio Valente gladia-
torum spectaculum editur, advecto ex urbe cultu.
Quantoque magis propinquabat, tanto conruptius
iter, inmixtis histrionibus et spadonum gregibus, et
cetero Neronianae aulae ingenio. namque et Nero-
nem ipsum Vitellius admiratione celebrabat, sectari
cantantem solitus, non necessitate, qua honestissi-
mus quisque, sed luxu, et saginae mancipatus emp-
tusque. Vt Valenti et Caecinae vacuos honoris
menses aperiret, coartati aliorum Consulatus, dis-
simulatus Martii Maeri, tamquam Othonianarum par-
tium Ducis: et Valerium Marinum, destinatum a
Galba Consulem, distulit, nulla offensa, sed mitem
et iniuriam segniter laturum. Pedanius Costa
omittitur, ingratus Principi, ut adversus Neronem
ausus, et Verginii exstimulator: sed alias protulit
caussas. actaeque insuper Vitellio gratiae, consue-
72 tudine servitii. Non ultra paucos dies, quamquam
acribus initiis coeptum, mendacium valuit. Exsti-

terat quidam, 'Scribonianum se Camerinum ferens, 'Neronianorum temporum metu in Istria occultatum, 'quod illic clientelae et agri veterum Crassorum ac 'nominis favor manebat.' Igitur deterrimo quoque in argumentum fabulae adsumpto, vulgus credulum et quidam militum, errore veri, seu turbarum studio, certatim adgregabantur: cum pertractus ad Vitellium interrogatusque, *quisnam mortalium esset*, postquam nulla dictis fides, et a domino noscebatur, conditione fugitivus, nomine *Geta*, sumptum de eo supplicium servilem in modum.

Vix credibile memoratu est, quantum superbiae 73
socordiaeque Vitellio adoleverit, postquam speculatores e Syria Iudaeaque, *adactum in verba eius Orientem*, nuntiavere. Nam, etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen in ore famaque Vespasianus, ac plerumque ad nomen eius Vitellius excitabatur. Tum ipse, exercitusque, ut nullo aemulo, saevitia, libidine, raptu, in externos mores proruperant. At 74
Vespasianus bellum armaque, et procul vel iuxta sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeo paratus, ut praeeuntem sacramentum, et fausta Vitellio omnia precantem, per silentium audierint. Muciani animus nec Vespasiano alienus, et in Titum pronior. Praefectus Aegypti, Ti. Alexander, consilia sociaverat. Tertiam legionem, quod e Syria in Moesiam transisset, suam numerabat. ceterae Illyrici legiones secuturae sperabantur. Namque omnes exercitus flammaverat adrogantia venientium a Vitellio militum; quod truces corpore, horridi sermone, ceteros, ut inpares, inridebant. Sed in tanta mole belli plerumque cunctatio: et Vespasianus,

modo in spem erectus, aliquando adversa reputabat:
'Quis ille dies foret, quo sexaginta aetatis annos,
'et duos filios iuvenes bello permitteret? Esse pri-
'vatis cogitationibus progressum, et, prout velint,
'plus minusve sumi ex Fortuna: Imperium cu-
'pientibus nihil medium inter summa et praecipi-
75 'tia.' Versabatur ante oculos Germanici exerci-
tus robur, notum viro militari: 'Suas legiones ci-
'vili bello inexpertas; Vitellii, victrices: et apud
'victos plus querimoniarum, quam virium, fluxam
'per discordias militum fidem, et periculum ex singu-
'lis. Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus
'alterque praesenti facinori paratum ex diverso prae-
'mium petat? Sic Scribonianum sub Claudio inter-
'fectum: sic percussorem eius, Volaginium, e gre-
'gario ad summa militiae provectum. Facilius uni-
76 'versos inpelli, quam singulos vitari.' His pavori-
bus nutantem, et alii Legati amicique firmabant, et
Mucianus, post multos secretosque sermones, iam
et coram ita locutus: 'Omnes qui magnarum rerum
'consilia suscipiunt, aestimare debent, an, quod in-
'choatur, Reipublicae utile, ipsis gloriosum, aut
'promptum effectu, aut certe non arduum sit. Simul
'ipse, qui suadet, considerandus est, adiiciatne consi-
'lio periculum suum: et, si Fortuna coeptis adfuerit,
'cui summum decus adquiratur. Ego te, Vespasiane,
'ad Imperium voco, tam salutare Reipublicae,
'quam tibi magnificum. Iuxta Deos, in tua manu
'positum est. Nec speciem adulantis expaveris. a
'contumelia, quam a laude propius fuerit, post Vi-
'tellium eligi. Non adversus D. Augusti acerrimam
'*mentem*, nec adversus cautissimam Tiberii senec-

'tutem, ne contra Caii quidem, aut Claudii, vel Nero-
'nis, fundatam longo Imperio domum, exsurgimus.
'cessisti etiam Galbae imaginibus. torpere ultra, et
'polluendam perdendamque Rempublicam relinquere,
'sopor et ignavia videretur, etiam si tibi, quam in-
'honesta, tam tuta servitus esset. Abiit iam et
'transvectum est tempus, quo posses videri concu-
'pisse, confugiendum est ad Imperium. An excidit
'trucidatus Corbulo? splendidior origine, quam nos
'sumus, fateor: sed et Nero, nobilitate natalium,
'Vitellium anteibat. Satis clarus est apud timen-
'tem, quisquis timetur. Et posse ab exercitu Prin-
'cipem fieri, sibi ipse Vitellius documento; nullis
'stipendiis, nulla militari fama, Galbae odio pro-
'vectus. Nec Othonem quidem Ducis arte, aut
'exercitus vi, sed praepropera ipsius desperatione
'victum, iam desiderabilem et magnum Principem fe-
'cit. Cum interim spargit legiones, exarmat cohor-
'tes, nova quotidie bello semina ministrat. si quid
'ardoris ac ferociae miles habuit, popinis et comis-
'sationibus et Principis imitatione, deteritur. Tibi
'e Iudaea et Syria et Aegypto novem legiones inte-
'grae, nulla acie exhaustae, non discordia corruptae:
'sed firmatus usu miles, et belli domitor externi:
'classium, alarum, cohortium robora; et fidissimi
'Reges: et tua ante omnes experientia. Nobis ni- 77
'hil ultra adrogabo, quam ne post Valentem ac

Ne Othonem quidem Ducis arte, aut exercitus vi, sed] Brevitatis et sententiarum in arctum compingendarum studium duriorem hic orationem fecit, ut non grammatice structa sit Insunt duo argumenta: primum, victus Otho non est argumentum, Vitellium esse bonum Ducem, aut Vitellianos fortes milites Alterum: Vitellii foeditas facit, ut etiam Otho magnus et desiderabilis Princeps fuisse videatur. *Ern.*

'Caecinam numeremur. Ne tamen Mucianum so'cium spreveris, quia aemulum non experiris. me 'Vitellio antepono, te mihi. Tuae domui triumphale 'nomen, duo iuvenes, capax iam Imperii alter, et 'primis militiae annis apud Germanicos quoque ex'ercitus clarus. Absurdum fuerit, non cedere Im'perio ei, cuius filium adoptaturus essem, si ipse 'imperarem. Ceterum inter nos non idem prospe'rarum adversarumque rerum ordo erit. Nam, si 'vincimus. honorem, quem dederis, habebo: dis'crimen ac pericula ex aequo patiemur. immo, ut 'melius est, tu hos exercitus rege; mihi bellum et 'praeliorum incerta trade. Acriore hodie disciplina 'victi, quam victores agunt. hos ira, odium, ultionis 'cupiditas ad virtutem accendit: illi, per fastidium 'et contumaciam, hebescunt. Aperiet et recludet 'contecta et tumescentia victricium partium vulnera 'bellum ipsum. Nec mihi maior in tua vigilantia, 'parsimonia; sapientia, fiducia est, quam in Vitel'lii torpore, inscitia, saevitia. Sed et meliorem in 'bello caussam, quam in pace habemus: nam qui
78 'deliberant, desciverunt.' Post Muciani orationem ceteri audentius circumsistere, hortari, *responsa vatum et siderum motus* referre. Nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox, rerum dominus, Seleucum quendam, mathematicum, rectorem et praescium palam habuerit. Recursabant animo vetera omina. cupressus arbor in agris eius, conspicua al-

Qui deliberant, desciverunt] Acute et vere dictum Fidem enim iam fregit, qui deliberat, an servet. Plutarchus exprimere in Galba voluit (magni fecit ille vir hunc nostrum, et quamquam aevo compar, multa verbatim ex hac historia convertit :) ubi Vinnium facit Galbam *excitare et* alloqui c 4. 'Ω Γαλβα, τινα τροπον βουλευεσθε; το γαρ ζητειν, Νερωνι ει πιστοι μενοιμεν, ηδη ου μενοντων εστι.

titudine, repente prociderat; ac postera die, eodem vestigio resurgens, procera et latior virebat. grande id prosperumque, consensu Haruspicum: et summa claritudo iuveni admodum Vespasiano promissa. Sed primo triumphalia et Consulatus et Iudaicae victoriae decus, inplesse fidem ominis videbantur: ut haec adeptus est, portendi sibi Imperium credebat. Est Iudaeam inter Syriamque Carmelus, ita vocant montem Deumque. nec simulacrum Deo aut templum situm tradidere maiores; aram tantum et reverentiam. Illic sacrificanti Vespasiano, cum spes occultas versaret animo, Basilides Sacerdos, inspectis identidem extis, 'Quidquid est,' inquit, 'Vespasiane, quod paras, seu domum exstruere, seu 'prolatare agros, sive ampliare servitia, datur tibi 'magna sedes, ingentes termini, multum hominum.' Has ambages et statim exceperat fama, et tunc aperiebat. nec quidquam magis in ore vulgi. crebriores apud ipsum sermones: quanto sperantibus plura dicuntur. Haud dubia destinatione discessere: Mu- 79
cianus Antiochiam, Vespasianus Caesaream: illa Syriae, haec Iudaeae caput est. Initium ferendi ad Vespasianum Imperii Alexandriae coeptum, festinante Tiberio Alexandro, qui Kal. Iul. sacramento eius legiones adegit. Isque primus Principatus dies in posterum celebratus, quamvis Iudaicus exercitus V. Non. Iul. apud ipsum iurasset, eo ardore, ut ne Titus quidem filius exspectaretur, Syria remeans, et consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius. cuncta inpetu militum acta: non parata concione, non coniunctis legionibus. Dum quaeritur tempus 80
locusque, quodque in re tali difficillimum, prima vox,

dum animo spes, timor, ratio, casus obversantur: egressum cubiculo Vespasianum pauci milites, solito adsistentes ordine, ut Legatum salutaturi, *Imperatorem* salutavere. Tum ceteri adcurrere, *Ceasarem* et *Augustum*, et omnia Principatus vocabula cumulare. mens a metu ad fortunam transierat. In ipso nihil tumidum, adrogans, aut in rebus novis novum fuit. ut primum tantae vicissitudinis obfusam oculis caliginem disiecit, militariter locutus, laeta omnia et adfluentia excepit. namque id ipsum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est, concurrentes et in adulationem effusos adloquitur: satis decorus etiam Graeca facundia, omniumque, quae diceret atque ageret, arte quadam ostentator. Nihil aeque provinciam exercitumque accendit, quam quod adseverabat Mucianus, 'statuisse Vitellium, ut Germanicas legiones in 'Syriam, ad militiam opulentam quietamque, trans-'ferret; contra Syriacis legionibus Germanica hi-'berna, coelo ac laboribus dura, mutarentur.' Quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti; et militibus, vetustate stipendiorum, nota et familiaria castra in modum Penatium diligebantur.

81 Ante Idus Iulii Syria omnis in eodem sacramento fuit. Accessere cum regno Sohemus, haud spernendis viribus; Antiochus, vetustis opibus ingens et inservientium Regum ditissimus. mox per occultos suorum nuntios excitus ab urbe Agrippa, ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat.

nec minore animo Regina Berenice partes iuvabat, florens aetate formaque, et seni quoque Vespasiano magnificentia munerum grata. Quidquid provinciarum adluitur mari, Asia atque Achaia tenus, quantumque introrsus in Pontum et Armenios patescit, iuravere. sed inermes Legati regebant, nondum additis Cappadociae legionibus. Consilium de summa rerum Beryti habitum. illuc Mucianus, cum Legatis Tribunisque et splendidissimo quoque Centurionum ac militum, venit: et e Iudaico exercitu lecta decora. Tantum simul peditum equitumque, et aemulantium inter se Regum paratus, speciem fortunae Principalis effecerant. Prima belli cura, agere de- 82
lectus: revocare veteranos. destinantur validae civitates exercendis armorum officinis: apud Antiochenses aurum argentumque signatur: eaque cuncta per idoneos ministros, suis quaeque locis festinabantur. Ipse Vespasianus adire, hortari, bonos laude, segnes exemplo, incitare saepius, quam coercere; vitia magis amicorum, quam virtutes dissimulans. Multos praefecturis et procurationibus, plerosque Senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros et mox summa adeptos; quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. Donativum militi neque Mucianus prima concione, nisi modice, ostenderat; ne Vespasianus quidem plus civili bello obtulit, quam alii in pace: egregie firmus adversus militarem largitionem, eoque exercitu meliore. Missi ad Parthum Armeniumque legati, provisumque, ne, versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur. Titum instare

Berenice] Soror Agrippae, Iulia compellata et Tito amata, nupta primum Herodi Chalcidis, dein Polemoni II, Ponti et partis Chalcidis *Regibus*. *Vide Herodum Stemma*. Tom I. pag. 317.

Iudaeae, Vespasianum obtinere claustra Aegypti
placuit. sufficere videbantur adversus Vitellium
pars copiarum, et Dux Mucianus, et Vespasiani no-
men, ac nihil arduum fatis. Ad omnes exercitus
Legatosque scriptae epistolae, praeceptumque, *ut*
Praetorianos, Vitellio infensos, reciperandae militiae
83 *praemio invitarent.* Mucianus cum expedita manu,
socium magis Imperii, quam ministrum agens, non
lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen
properans, gliscere famam ipso spatio sinebat: gna-
rus, modicas vires sibi, et maiora credi de absen-
tibus. Sed legio sexta, et tredecim vexillariorum
millia, ingenti agmine sequebantur. Classem e
Ponto Byzantium adigi iusserat: ambiguus con-
silii, num, omissa Moesia, Dyrrhachium pedite
atque equite, simul longis navibus versum in Ita-
liam mare clauderet, tuta pone tergum Achaia
Asiaque: quas inermes exponi Vitellio, ni prae-
sidiis firmarentur: atque ipsum Vitellium in incer-
to fore, quam partem Italiae protegeret, si sibi
Brundisium Tarentumque, et Lucaniae Calabriae-
84 que litora infestis classibus peterentur. Igitur na-
vium, militum, armorum, paratu strepere provin-
ciae. Sed nihil aeque fatigabat, quam pecuniarum
conquisitio: *eos esse belli civilis nervos,* dictitans
Mucianus, non ius aut verum in cognitionibus,
sed solam magnitudinem opum spectabat. passim
delationes: et locupletissimus quisque in praedam
correpti. quae gravia atque intoleranda, sed neces-
sitate armorum excusata, etiam in pace mansere:
ipso Vespasiano, inter initia Imperii, ad obtinen-
das iniquitates haud perinde obstinante: donec in-

dulgentia fortunae et pravis magistris didicit ausus-
que est. Propriis quoque opibus Mucianus bellum
iuvit, largus privatim, quod avidius de Republica
sumeret. Ceteri conferendarum pecuniarum exem-
plum secuti: rarissimus quisque eandem in recipe-
rando licentiam habuerunt. Accelerata interim Ves- 85
pasiani coepta, Illyrici exercitus studio, transgressi
in partes. Tertia legio exemplum ceteris Moesiae
legionibus praebuit. Octava erat ac septima Clau-
diana, inbutae favore Othonis, quamvis proelio
non interfuissent. Aquileiam progressae, proturba-
tis, qui de Othone nuntiabant, laceratisque vexil-
lis, nomen *Vitellii* praeferentibus, rapta postremo
pecunia et inter se divisa, hostiliter egerant. Vn-
de metus, et ex metu consilium: *posse inputari
Vespasiano, quae apud Vitellium excusanda erant.*
Ita tres Moesicae legiones per epistolas adliciebant
Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant.
In eo motu Aponius Saturninus, Moesiae rector,
pessimum facinus audet, misso Centurione ad inter-
ficiendum Tertium Iulianum, septimae legionis Le-
gatum, ob simultates, quibus caussam partium prae-
tendebat. Iulianus, comperto discrimine, et gna-
ris locorum adscitis, per avia Moesiae, ultra mon-
tem Haemum profugit. nec deinde civili bello in-
terfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum
iter trahens, et ex nuntiis cunctabundus, aut pro-
perans. At in Pannonia tredecim legio ac septem 86
Galbiana, dolorem iramque Bedriacensis pugnae

Vexillis, nomen Vitellii praef.] V Lips. ad III, 31. *Ern.* Ex h. l. patet, iam tum Romanos habuisse vexilla textilia, quod et Dio firmat XL, 18. ubi velorum similia esse tradit.

retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessere, vi praecipua Primi Antonii. Is legibus nocens et tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli mala, Senatorium ordinem reciperaverat. Praepositus a Galba septimae legioni, scriptitasse Othoni credebatur, Ducem se partibus offerens: a quo neglectus, in nullo Othoniani belli usu fuit. labantibus Vitellii rebus, Vespasianum secutus, grande momentum addidit; strenuus manu, sermone promptus, ferendae in alios invidiae artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Iuncti inde Moesici ac Pannonici exercitus, Dalmaticum militem traxere, quamquam Consularibus Legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Poppaeus Silvanus Dalmatiam tenebant, divites senes. Sed Procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens aetate, claris natalibus. prima iuventa, quietis cupidine, Senatorium ordinem exuerat. idem pro Galba Dux coloniae suae, eaque opera Procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem praetulit: non tam praemiis periculorum, quam ipsis periculis laetus: pro certis et olim partis nova, ambigua, ancipitia malebat. Igitur movere et quatere, quidquid usquam aegrum foret, adgrediuntur. Scriptae in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistolae; quod utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat. sparguntur per Gallias litterae: momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam secuturis.

Dum haec per provincias a Vespasiano Ducibus- 87
que partium geruntur, Vitellius contemptior in dies segniorque, ad omnis municipiorum villarumque amoenitates resistens, gravi urbem agmine petebat. Sexaginta millia armatorum sequebantur, licentia conrupta: calonum numerus amplior: procacissimis etiam inter servos lixarum ingeniis: tot Legatorum amicorumque comitatus, inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur. Onerabant multitudinem obvii ex urbe Senatores Equitesque: quidam metu, multi per adulationem, ceteri ac paullatim omnes, ne, aliis proficiscentibus, ipsi remanerent. Adgregabantur e plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurrae, histriones, aurigae, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mire gaudebat. Nec coloniae modo, aut municipia, congestu copiarum, sed ipsi cultores, arvaque, maturis iam frugibus, ut hostile solum vastabantur. Multae 88
et atroces inter se militum caedes, post seditionem Ticini coeptam manente legionum auxiliorumque discordia; ubi adversus paganos certandum foret, consensu. Sed plurima strages ad septimum ab urbe lapidem. singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, ut gladiatoriam saginam, dividebat: et effusa plebes totis se castris miscuerat. Incuriosos milites, vernacula ut rebantur urbanitate, quidam spoliavere, abscisis furtim balteis, *an accincti forent*, rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliae animus: inermem populum gladiis invasere. caesus inter alios pater militis, cum filium comitaretur; deinde agnitus: et, vulgata caede, temperatum ab innoxiis. In urbe tamen trepidatum,

praecurrentibus passim militibus. Forum maxime
petebant, cupidine visendi locum, in quo Galba
iacuisset. Nec minus saevum spectaculum erant
ipsi, tergis ferarum et ingentibus telis horrentes,
cum turbam populi per inscitiam parum vitarent,
aut, ubi lubrico viae vel occursu alicuius procidis-
sent, ad iurgium, mox ad manus et ferrum trans-
irent. Quin et Tribuni Praefectique cum terrore
89 et armatorum catervis volitabant. Ipse Vitellius,
a ponte Milvio, insigni equo, paludatus accinctus-
que, Senatum et Populum ante se agens, quo mi-
nus, ut captam, urbem ingrederetur, amicorum
consilio deterritus, sumpta praetexta et composito
agmine, incessit. Quatuor legionum aquilae per
frontem, totidemque circa e legionibus aliis vexilla,
mox duodecim alarum signa, et post peditum ordines,
eques: dein quatuor et triginta cohortes, ut no-
mina gentium, aut species armorum forent, dis-
cretae. Ante aquilam Praefecti castrorum Tribuni-
que et primi Centurionum, candida veste: ceteri
iuxta suam quisque centuriam, armis donisque ful-
gentes. Et militum phalerae torquesque splende-
bant. decora facies, et non Vitellio Principe dig-
nus exercitus. Sic Capitolium ingressus, atque
ibi matrem complexus, Augustae nomine honora-
90 vit. Postera die, tamquam apud alterius civitatis
Senatum Populumque, magnificam orationem de
semetipso prompsit, industriam temperantiamque
suam laudibus adtollens: consciis flagitiorum ipsis,
qui aderant, omnique Italia, per quam somno et luxu

Ante Aquilam] Accipe, ante suam quemque aquilam. Alioqui *verius aquilas:* quatuor nam erant simul. Lips.

pudendus incesserat. Vulgus tamen, vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore et vocibus adstrepebat: abnuentique nomen *Augusti*, expressere, ut adsumeret: tam frustra, quam recusaverat. Apud civitatem, 91
cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quod, maximum Pontificatum adeptus, Vitellius de caeremoniis publicis quindecim Kal. Aug. edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus. adeo omnis humani divinique iuris expers, pari libertorum amicorumque socordia, velut inter temulentos agebat. Sed comitia Consulum cum candidatis civiliter celebrans, omnem infimae plebis rumorem, in theatro ut spectator, in circo ut fautor, adfectavit. quae, grata sane et popularia, si a virtutibus proficiscerentur, memoria vitae prioris, indecora et vilia accipiebantur. Ventitabat in Senatum; etiam cum parvis de rebus Patres consulerentur. Ac forte Priscus Helvidius, Praetor designatus, contra studium eius censuerat. Commotus primo Vitellius, non tamen ultra, quam *Tribunos plebis in auxilium spretae potestatis* advocavit. Mox, mitigantibus amicis, qui altiorem iracundiam eius verebantur, *nihil novi accidisse*, respondit, *quod duo Senatores in Republica dissentirent: solitum se etiam Thraseae contradicere.* Inrisere plerique inpudentiam aemulationis: aliis id ipsum placebat, quod neminem ex praepotentibus, sed Thraseam, ad exemplar verae gloriae legisset. Praeposuerat 92
Praetorianis P. Sabinum, a Praefectura cohortis; Iulium Priscum, tum Centurionem: Priscus Valentis, Sabinus Caecinae gratia pollebant. Inter dis-

cordes Vitellio nihil auctoritatis. munia Imperii Caecina ac Valens obibant: olim anxii odiis, quae, bello et castris male dissimulata, pravitas amicorum, et fecunda gignendis inimicitiis civitas, auxerat, dum ambitu, comitatu, et inmensis salutantium agminibus contendunt comparanturque; variis in hunc aut illum Vitellii inclinationibus. Nec unquam satis fida potentia, ubi nimia est. Simul ipsum Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. Nec eo segnius invaserant domos, hortos, opesque Imperii: cum flebilis et egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriae Galba reddiderat, nulla Principis misericordia iuvarentur. Gratum primoribus civitatis, etiam plebes adprobavit, quod reversis ab exilio iura libertorum concessisset: quamquam id omni modo servilia ingenia conrumpebant, abditis pecuniis per occultos aut ambitiosos sinus. et quidam in domum Caesaris transgressi, atque ipsis
93 dominis potentiores. Sed miles, plenis castris, et, redundante multitudine, in porticibus aut delubris et urbe tota vagus, non principia noscere, non servare vigilias, neque labore firmari: per inlecebras urbis, et inhonesta dictu, corpus otio, animum libidinibus inminuebant. Postremo, ne salutis quidem cura. infamibus Vaticani locis magna pars tetendit: unde crebrae in vulgus mortes. Et, adiacente Tiberi, Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis aviditas, et aestus inpatientia labefecit. Insuper confusus, pravitate vel ambitu, ordo militiae. Sedecim Praetoriae, quatuor *urbanae* cohortes scribebantur, quis singula millia

inessent. Plus in eo delectu Valens audebat, tamquam ipsum Caecinam periculo exemisset. sane adventu eius partes convaluerant, et sinistrum lenti itineris rumorem prospero proelio verterat: omnisque inferioris Germaniae miles Valentem adsectabatur. unde primum creditur Caecinae fides fluitasse.
Ceterum non ita Ducibus indulsit Vitellius, ut non 94
plus militi liceret. sibi quisque militiam sumpsere, quamvis indignus, si ita maluerat, urbanae militiae adscribebatur: rursus bonis, remanere inter legionarios aut alares volentibus, permissum. nec deerant, qui vellent, fessi morbis, et intemperiem caeli incusantes. Robora tamen legionibus alisque subtracta: convulsum castrorum decus, viginti millibus, e toto exercitu, permixtis magis quam electis. Concionante Vitellio, postulantur *ad supplicium Asiaticus et Flavius et Rufinus, Duces Galliarum, quod pro Vindice bellassent.* Nec coercebat eiusmodi voces Vitellius; super insitam inerti animo ignaviam, conscius, sibi instare donativum et deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. Liberti Principum, *conferre pro numero mancipiorum*, ut tributum, iussi. Ipse, sola perdendi cura, stabula aurigis exstruere: circum gladiatorum ferarumque spectaculis opplere: tamquam in summa abundantia, pecuniae inludere. Quin et natalem Vitellii diem Caecina 95
ac Valens, editis tota urbe vicatim gladiatoribus, celebravere: ingenti paratu et ante illum diem insolito. Laetum foedissimo cuique, apud bonos invidiae fuit, quod exstructis in campo Martio aris, inferias Neroni fecisset. caesae publice victimae cremataeque: facem Augustales subdidere: quod sa-

cerdotium, ut Romulus Tatio Regi, ita Caesar Tiberius Iuliae genti sacravit. Nondum quartus a victoria mensis, et libertus Vitellii, Asiaticus, Polycletos, Patrobios et vetera odiorum nomina aequabat. Nemo in illa aula probitate aut industria certavit: unum ad potentiam iter, prodigis epulis et sumptu ganeaque satiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abunde ratus, si praesentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertium, paucissimis mensibus, intervertisse creditur. Magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, varia et pudenda sorte agebat; donec successere Mucianus et Marcellus et magis alii ho-
96 mines, quam alii mores. Prima Vitellio *tertiae legionis defectio* nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani partibus adgregaretur. Sed neque Aponius cuncta, ut trepidans re subita, perscripserat et amici adulantes mollius interpretabantur: *unius legionis eam seditionem, ceteris exercitibus constare fidem.* In hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, Praetorianos nuper exauctoratos insectatus, *a quibus falsos rumores dispergi, nec ullum civilis belli metum,* adseverabat, suppresso Vespasiani nomine, et vagis per urbem militibus, qui sermones populi coerce-
97 rent. id praecipuum alimentum famae erat. Auxilia tamen e Germania Britanniaque et Hispaniis excivit, segniter, et necessitatem dissimulans. Perinde Legati provinciaeque cunctabantur: Hordeonius Flaccus, suspectis iam Batavis, anxius proprio

Novies millies] HS. respondent 180,000,000, libr. Franc.

bello, Vectius Bolanus, nunquam satis quieta Bri-
tannia: et uterque ambigui. neque ex Hispaniis
properabatur, nullo tum ibi Consulari. trium legio-
num Legati, pares iure, et, prosperis Vitellii re-
bus, certaturi ad obsequium, adversam eius fortu-
nam ex aequo detrectabant. In Africa legio co-
hortesque, delectae a Clodio Macro, mox a Galba
dimissae, rursus iussu Vitellii militiam cepere. simul
cetera iuventus dabat impigre nomina. quippe in-
tegrum illic ac favorabilem Proconsulatum Vitellius,
famosum invisumque, Vespasianus egerat: perinde
socii de Imperio utriusque coniectabant. sed expe-
rimentum contra fuit. Ac primo Valerius Festus, 98
Legatus, studia provincialium cum fide iuvit. mox
nutabat, palam epistolis edictisque Vitellium, oc-
cultis nuntiis Vespasianum, fovens, et haec illave
defensurus, prout invaluissent. Deprehensi cum lit-
teris edictisque Vespasiani, per Raetiam et Gallias,
militum et Centurionum quidam, ad Vitellium mis-
si, necantur: plures fefellere, fide amicorum, aut
suomet astu occultati. Ita Vitellii paratus nosce-
bantur, Vespasiani consiliorum pleraque ignota: pri-
mum socordia Vitellii; deinde Pannonicae Alpes,
praesidiis insessae, nuntios retinebant. mare quo-
que Etesiarum flatu in Orientem navigantibus secun-
dum, inde adversum erat. Tandem, inruptione 99
hostium, atrocibus undique nuntiis exterritus, Cae-
cinam et Valentem expedire ad bellum iubet. prae-
missus Caecina: Valentem, e gravi corporis morbo
tum primum adsurgentem, infirmitas tardabat. Lon-
ge alia proficiscentis ex urbe Germanici exercitus
species: non vigor corporibus, non ardor animis:

lentum et rarum agmen, fluxa arma, segnes equi: inpatiens solis, pulveris, tempestatum: quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promptior. Accedebat huc Caecinae ambitio vetus, torpor recens, nimia fortunae indulgentia soluti in luxum: seu perfidiam meditantis, infringere exercitus virtutem, inter artes erat. Credidere plerique, Flavii Sabini consiliis concussam Caecinae mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo, *rata apud Vespasianum fore pacta transitionis.* simul odiorum invidiaeque erga Fabium Valentem admonebatur, *ut inpar apud Vitellium, gratiam viresque apud novum Principem pararet.*

100 Caecina complexu Vitellii multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandam Cremonam praemisit. mox vexilla quartae, decimae et sextaedecimae legionum; dein quinta et duoetvicesima secutae: postremo agmine unaetvicesima Rapax et prima Italica incessere, cum vexillariis trium Britannicarum legionum et electis auxiliis. Profecto Caecina, scripsit Fabius Valens exercitui, quem ipse ductaverat, *ut in itinere opperiretur; si sibi cum Caecina convenisse:* qui praesens, eoque validior, *inmutatum id consilium finxit, ut ingruenti bello tota mole occurreretur.* *Ita accelerare* legiones *Cremonam*, pars *Hostiliam petere* iussae: ipse Ravennam devertit, praetexto classem adloquendi. mox Patavii secretum componendae proditionis quaesitum. Namque Lucilius Bassus, post praefecturam alae, Ravennati simul ac Misenensi classibus a Vitellio praepositus, quod non statim Praefecturam Praetorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosa perfidia ulciscebatur. nec sciri po-

test, traxeritne Caecinam, an (quod evenit inter malos, ut et similes sunt) eadem illos pravitas inpulerit.
Scriptores temporum, qui, potiente rerum Fla- 101
via domo, monumenta belli huiusce composuerunt, *curam pacis et amorem Reipublicae* corruptas in adulationem *caussas*, tradidere. Nobis, super insitam levitatem, et, prodito Galba, vilem mox fidem, aemulatione etiam invidiaque, ne ab aliis apud Vitellium anteiretur, pervertisse ipsum videtur. Caecina, legiones adsecutus, Centurionum militumque animos, obstinatos pro Vitellio, variis artibus subruebat: Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubrica ad mutandam fidem classe, ob memoriam recentis pro Othone militiae.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARVM

LIBER TERTIVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Flavianis de ratione belli deliberantibus moram alii,* 2. *festinationem Antonius primus suadet* 3. *et obtinet.* 4. *Proxima Corn. Fusci auctoritas.* 5. *Principes Sarmatarum Iazygum in commilitium adsciti. Sido et Italicus Suevorum Reges tracti in partes.* 6. 7. *Antonio, Italiam invadenti, comes est Arrius Varus. Multas urbes occupant.* 8. *Verona fit belli sedes. Moras frustra aut sero nectunt Vespasianus et Mucianus.* 9. *Interim Duces mutuis epistolis bellum gerunt.* 10. *T. Ampius Flavianus, militi suspectus, ab Antonio servatur.* 11. *Hic alteram quoque seditionem, odio Aponii Saturnini ortam, comprimit,* 12. *Lucilius Bassus, et* 13. 14. *Caecina, a Vitellio deficientes, a militibus suis coniiciuntur in vincula.* 15. *Discordes Vitellianos ad Bedriacum adgredi statuit Antonius.* 16. *Aviditate navandae operae Arrius Varus rem in discrimen adducit;* 17. *eam Antonius constantia et virtute restituit,* 18. *victoria potitur.* 19. *Vespasiani, ea freti, Cremonam expugnare deposcunt.* 20. *Inconsultum eorum ardorum frustra retinet Antonius.* 21. *Sed adventantis hostis terror obstructas mentes consiliis Ducis aperit.* 22—25. *Proelium atrox, anceps. Antonius egregii Ducis munia implet, victoriam aufert.* 26—33. *Cremona obsessa, capta, cremata.* 34. *postea restituta.* 35. *Victae legiones dispersae.*

36. *Vitellius luxu torpet.* 37. *In urbem revectus Caecinam condemnat; ei Rosium Regulum in unum diem Consulem sufficit.* 38, 39. *Iunius Blaesus fraude L. Vitellii veneno tollitur.* 40. 41. *Fabius Valens libidine et cunctatione Vitellianorum res subruit, et,* 42. *Flavianis Italiam occupantibus,* 43. *ad Stoechadas delatus, capitur.* 44. *Hispaniae, Galliae, Britannia, cuncta ad Vespasiani opes conversa.* 45. *Turbat tamen Britanniam Venutius. ibi varia sorte pugnatum.* 46. *Turbata quoque Germania. Mota et Dacorum gens, a Muciano ex Oriente reduce, repressa.* 47. 48. *Anicetus Polemonis libertus, Pontum infestans, capitur. Vespasianus Alexandriam pergit, ut urbem fame urgeat.* 49. *Antonius, post Cremonam superbior,* 50. *partem copiarum Veronae relinquit, partem in Vitellianos expedit.* 51. *Nefarium facinus militis, ob occisum a se fratrem praemium petentis.* 52. *Festinationem Antonii apud Vespasianum criminatur Mucianus.* 53. *Is iactantius quam ad Principem litteras componit, Mucianum insectatus. Inde graves Ducum simultates.*

54. *Vitellius stulta dissimulatione cladis ad Cremonam remedia malorum differt. Notabilis constantia Iulii Agrestis.* 55. *Vitellius, ut e somno excitus, Apenninum obsideri iubet; honores largitur; in castra venit.* 56. *Prodigia. Praecipuum ipse Vitellius ostentum, ignarus militiae, inprovidus consilii, Romam revertit, perculsus defectione Misenensis classis.* 57. *Puteolani Vespasiano; Capua Vitellio favet. Cl. Iulianus in partes Vespasiani transit, qui Tarracinam occupat.* 58. *Vitellius fratrem Lucium bello per Campaniam opponit. Ipse Romae ex plebe et servitiis exercitum conradit, qui brevi dilabitur.* 59. *Flaviani Apenninum transeunt; ad eos Cerialis, Vitellii custodias elapsus, venit et inter Duces adsumitur.* 60. *Pugnae avidos milites aegre cohibet Antonius.* 61. *Iam crebra fiunt ad Vespasianum transfugia. Priscus et Alphenus* castra deserunt, ad Vitellium

regressi. 62. 63. *Caeso Valente, desperabundus miles sub signis vexillisque ad Vespasianum transit. Pax et salus offeruntur Vitellio, si se dedat.*

64. *Flavius Sabinus, urbis Praefectus, frustra incitatur ad arma;* 65. *pacis amans, de pace agit cum Vitellio,* 66. *cedere parato, ni sui reniterentur.* 67. 68. *Hi, pullo amictu palatio degressum, et pro concione cedere se Imperio testantem, eo redire cogunt.* 69. *Interim Sabinus Rempublicam susceperat, eique aderant Romani omnis ordinis, frementibus Germanicis cohortibus. Modicum proelium, Vespasianis prosperum. Sabinus capitolium occupat, quod.* 70. *Corn. Martiale frustra ad Vitellium misso,* 71. *Vitelliani oppugnant, incendunt.* 72. *De prioribus capitolii fatis digressio.* 73. *Vitelliani cuncta sanguine, ferro, flammis miscent. Flavium Sabinum et Atticum Consulem capiunt.* 74. *Domitianus Sacricolae habitu delitescit. Sabinus, invito Vitellio, trucidatur.* 75. *Sabini laudes. Atticus servatur.*

76. 77. *Tarracina a L. Vitellio obsessa et capta. Iulianus iugulatur. Triariae inmodestia.* 78. *Flaviani, incertum Antonii, an Muciani culpa cunctantes, obsessi capitolii fama exciti,* 79. *ad urbem properant. Ibi equestre proelium, Ceriali adversum.* 80. 81. *Vitellius legatos et Vestales virgines pro pace aut induciis mittit, nec obtinet.* 82. *Flaviani tripartito agmine urbi propinquant. Varia ibi fortuna pugnatur.* 83. *Foeda lascivientis urbis facies, spectatore populo et plausu diversas partes fovente.* 84 *Castra Praetoria expugnantur.* 85. *Vitellius, e pudenda latebra protractus et contumeliis adfectus, ad gemonias propellitur.* 86. *Vita Vitellii moresque. Domitianus Caesar consalutatur. Gesta uno eodemque anno.*

Meliore fato fideque partium Flavianarum Duces 1
consilia belli tractabant. Petovionem in hiberna

tertiaedecimae legionis convenerant. illic agitavere, 'placeretne obstrui Pannoniae Alpes, donec a tergo 'vires universae consurgerent; an ire cominus et 'certare pro Italia constantius foret.' Quibus opperiri auxilia et trahere bellum videbatur, 'Germani'carum legionum vim famamque' extollebant, 'et 'advenisse mox cum Vitellio Britannici exercitus 'robora: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper 'legionum; et, quamquam atrociter loquerentur, mino'rem esse apud victos animum. Sed, insessis interim 'Alpibus, venturum cum copiis Orientis Mucianum. 'Superesse Vespasiano mare, classes, studia provin'ciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. 'Ita salubri mora novas vires adfore, et praesenti-
2 'bus nihil periturum.' Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) 'festinationem ipsis 'utilem, Vitellio exitiosam,' disseruit. 'plus socor'diae, quam fiduciae, accessisse victoribus. neque 'enim in procinctu et castris habitos: per omnia 'Italiae municipia desides, tantum hospitibus me'tuendos: quanto ferocius ante se egerint, tanto 'cupidius insolitas voluptates hausisse. Circo quo'que ac theatris et amoenitate urbis emollitos, aut 'valetudinibus fessos. Sed, addito spatio, rediturum 'et his robur meditatione belli. nec procul Germa'niam, unde vires: Britanniam freto dirimi: iuxta 'Gallias Hispaniasque; utrimque viros, equos, tri'buta: ipsamque Italiam et opes urbis: ac, si inferre 'arma ultro velint, duas classes, vacuumque Illyri'cum mare. Quid tum claustra montium profutura?

Pannoniae Alpes] Dictae quoque Juliae.
Duas Classes] Ravennatem et Misenensem, Vid. Annal. IV. 5.

'quid tractum in aestatem aliam bellum? unde inte-
'rim pecuniam et commeatus? Quin potius eo
'ipso uterentur, quod Pannonicae legiones, deceptae
'magis, quam victae, resurgere in ultionem prope-
'rent: Moesici exercitus integras vires adtulerint.
'Si numerus militum potius, quam legionum, pute-
'tur, plus hinc roboris, nihil libidinum: et profuisse
'disciplinae ipsum pudorem. Equites vero ne tum
'quidem victos; sed, quamquam rebus adversis,
'disiectam Vitellii aciem. Duae tunc Pannonicae
'ac Moesicae alae perrupere hostem: nunc sexde-
'cim alarum coniuncta signa, pulsu sonituque, et nube
'ipsa, operient ac superfundent oblitos proeliorum
'equites equosque. Nisi quis retinet, idem suasor
'auctorque consilii ero. Vos, quibus fortuna in
'integro est, legiones continete: mihi expeditae
'cohortes sufficient. Iam reseratam Italiam, inpul-
'sas Vitellii res audietis. iuvabit sequi et vestigiis
'vincentis insistere.' Haec atque talia, flagrans 3
oculis, truci voce, quo latius audiretur, (etenim se
Centuriones et quidam militum consilio miscuerant)
ita effudit, ut cautos quoque ac providos permoveret,
vulgus et ceteri, *unum virum Ducemque*, spreta *alio-
rum segnitia*, laudibus ferrent. Hanc sui famam ea
statim concione commoverat, qua, recitatis Vespasia-
ni epistolis, non, ut plerique, incerta disseruit, huc
illuc tracturus interpretationem, prout conduxisset;
aperte descendisse in caussam videbatur: eoque gra-
tior militibus erat, culpae vel gloriae socius. Proxi- 4
ma Cornelii Fusci Procuratoris auctoritas. is quoque,
inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei
sibi inter adversa reliquerat. Titus Ampius Flavia-

nus, natura ac senecta cunctator, suspiciones militum
inritabat, tamquam adfinitatis cum Vitellio meminis-
set: idemque, quod, coeptante legionum motu,
profugus, dein sponte remeaverat, perfidiae locum
quaesisse credebatur. Nam Flavianum, omissa Pan-
nonia, ingressum Italiam, et discrimini exemptum,
rerum novarum cupido Legati nomen resumere, et
misceri civilibus armis, inpulerat: suadente Corne-
lio Fusco; non, quia industria Flaviani egebat, sed
ut Consulare nomen surgentibus cum maxime parti-
5 bus honesta specie praetenderetur. Ceterum, ut
transmittere in Italiam inpune et usui foret, scrip-
tum Aponio Saturnino, *cum exercitu Moesico celeraret*.
Ac, ne inermes provinciae barbaris nationibus ex-
ponerentur, Principes Sarmatarum Jazygum, penes
quos civitatis regimen, in commilitium adsciti. *ple-
bem* quoque, *et vim equitum*, qua sola valent, of-
ferebant: remissum id munus, ne inter discordias
externa molirentur, aut, maiore ex diverso mer-
cede, ius fasque exuerent. Trahuntur in partes
Sido atque Italicus, Reges Suevorum, quis vetus
obsequium erga Romanos, et gens fidei commissae
patientior. posita in latus auxilia, infesta Raetia,
cui Portius Septiminus Procurator erat, incorruptae
erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix, cum
ala Auriana et octo cohortibus ac Noricorum iu-
ventute, ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod
Rhetos Noricosque interfluit, missus. nec, his aut
illis proelium tentantibus, fortuna partium alibi
6 transacta. Antonio, vexillarios e cohortibus et
partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, co-
mes fuit Arrius Varus, strenuus bello: quam glo-

riam et Dux Corbulo et prosperae in Armenia res
addiderant. Idem, *secretis apud Neronem rumoribus*,
ferebatur, *Corbulonis virtutes criminatus.* unde, in-
fami gratia primum pilum adepto, laeta ad prae-
sens male parta, mox in perniciem vertere. Sed
Primus ac Varus, occupantes Aquileiae proxima
quaeque, et Opitergii et Altini laetis animis accipi-
untur. relictum Altini praesidium adversus classem
Ravennatem, nondum defectione eius audita. inde
Patavium et Ateste partibus adiunxere. illic cogni-
tum, 'tris Vitellianas cohortes et alam, cui Sebo-
'nianae nomen, ad Forum Allieni, ponte iuncto,
'consedisse.' placuit occasio invadendi incuriosos:
nam id quoque nuntiabatur. luce prima, inermos ple-
rosque oppressere. Praedictum, 'ut, paucis inter-
'fectis, ceteros pavore ad mutandam fidem coge-
'rent.' et fuere, qui se statim dederent. plures, ab-
rupto ponte, instanti hosti viam abstulerunt. Vul- 7
gata victoria, post principia belli secundum Flavia-
nos, duae legiones, septima Galbiana, tertiadecima
Gemina, cum Vedio Aquila, Legato, Patavium
alacres veniunt. ibi pauci dies ad requiem sumpti:
et Minucius Iustus, Praefectus castrorum legionis
septimae, quia adductius, quam civili bello, imperi-
tabat, subtractus militum irae, ad Vespasianum mis-
sus est. Desiderata diu res, interpretatione gloriae, in
maius accipitur, postquam 'Galbae imagines, dis-
'cordia temporum subversas, in omnibus municipiis
'recoli' iussit Antonius: decorum pro caussa ratus,
si placere Galbae Principatus et partes revirescere
crederentur. Quaesitum inde, *quae sedes bello legere-
tur?* 'Verona potior' visa, 'patentibus circum cam- 8

Forte Galbianae legioni in adversa fronte valli opus cesserat, et visi procul sociorum equites, vanam formidinem, ut hostes, fecere. Rapiuntur arma, et, ut proditionis ira militum in T. Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento, sed iam pridem invisus, turbine quodam ad exitium poscebatur: 'propinquum Vitellii, proditorem Otho-'nis, interceptorem donativi' clamitabant. Nec defensioni locus, quamquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacera veste, pectus atque ora singultu quatiens. id ipsum apud infensos incitamentum erat, tamquam nimius pavor conscientiam argueret. Obturbabatur militum vocibus Apo-'nius, cum loqui coeptaret: fremitu et clamore ceteros adspernantur: uni Antonio apertae militum aures. namque et facundia aderat, mulcendique vulgum artes et auctoritas. Vbi crudescere seditio, et a conviciis et probris ad tela et manus transibant, *iniici catenas* Flaviano iubet. Sensit ludibrium miles, disiectisque, qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. Opposuit sinum Antonius, stricto ferro, *aut militum se manibus aut suis, moriturum* obtestans: ut quemque notum et aliquo militari decore insignem adspexerat, ad ferendam opem nomine ciens. mox conversus ad signa, et bellorum Deos, 'hostium potius exercitibus illum furorem, 'illam discordiam iniicerent,' orabat: donec fatisceret seditio, et, extremo iam die, sua quisque in tentoria dilaberentur. Profectus eadem nocte Flavianus, obviis Vespasiani litteris, discrimini exemp-
11 tus est. Legiones, velut tabe infectae, Aponium Saturninum, Moesici exercitus Legatum, eo atrocius

adgrediuntur, quod non, ut primo, labore et opere fessae, sed medio diei exarserant: vulgatis epistolis, quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. Vt olim virtutis modestiaeque, tunc procacitatis et petulantiae, certamen erat, ne minus violenter Aponium, quam Flavianum, ad supplicium deposcerent. Quippe Moesicae legiones, *adiutam a se Pannoniorum ultionem*, referentes, et Pannonici, velut absolverentur aliorum seditione, iterare culpam gaudebant. In hortos, in quibus devertebatur Saturninus, pergunt. nec tam Primus et Aponianus et Messalla, quamquam omni modo nisi, eripuere Saturninum, quam obscuritas latebrarum, quibus occulebatur, vacantium sorte balnearum fornacibus abditus. mox, omissis lictoribus, Patavium concessit. Digressu Consularium uni Antonio vis ac potestas in utrumque exercitum fuit, cedentibus conlegis, et obversis militum studiis. nec deerant, qui crederent, utramque seditionem fraude Antonii coeptam, ut solus bello frueretur. Ne in Vitellii quidem partibus quietae men- 12
tes, exitiosiore discordia, non suspicionibus vulgi, sed perfidia Ducum, turbabantur. Lucilius Bassus, classis Ravennatis Praefectus, ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatae Pannoniique erant, quae provinciae Vespasiano tenebantur, partibus eius adgregaverat. Nox proditioni electa, ut, ceteris ignaris, soli in principia defectores coirent. Bassus pudore, seu metu, quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. Trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt, et paucis resistentium obtruncatis, ceterum vulgus, rerum novarum studio, in Vespasianum inclinabat. Tum progressus Luci-

lius auctorem se palam praebet. classis Cornelium Fuscum Praefectum sibi destinat, qui propere adcucurrit. Bassus, honorata custodia, Liburnicis navibus Hadriam pervectus, a Praefecto alae Mennio Rufino, praesidium illic agitante, vincitur. Sed exsoluta statim vincula, interventu Hormi, Caesaris liberti. is quoque inter Duces habebatur. At Caecina,
13 defectione classis vulgata, primores Centurionum et paucos militum, ceteris per militiae munera dispersis, secretiora castrorum adfectans, in principia vocat. Ibi 'Vespasiani virtutem viresque partium' extollit: 'transfugisse classem: in arcto commea'tum: adversus Gallias Hispaniasque: nihil in ur'be fidum:' atque omnia de Vitellio in deterius. Mox incipientibus, qui conscii aderant, ceteros, re nova adtonitos, in verba Vespasiani adigit. simul Vitellii imagines dereptae, et missi, qui Antonio nuntiarent. Sed, ubi totis castris in fama proditio, recurrens in principia miles, praescriptum Vespasiani nomen, proiectas Vitellii effigies adspexit, vastum primo silentium, mox cuncta simul erumpunt: 'Huc cecidisse 'Germanici exercitus gloriam, ut sine proelio, sine 'vulnere, vinctas manus et capta traderent arma? '(Quas enim ex diverso legiones? nempe victas. et 'abesse unicum Othoniani exercitus robur, primanos 'quartadecimanosque: quos tamen, iisdem illis cam'pis, fuderint straverintque) ut armatorum millia, 'velut grex venalium, exsuli Antonio donum daren'tur. Octo nimirum legiones unius classis acces'sionem fore. Id Basso, id Caecinae visum: post'quam domos, hortos, opes, Principi abstulerint, 'etiam Principi auferri militem. integros incruen-

'tosque, Flavianis quoque partibus viles, militi-
'bus quid dicturos, reposcentibus aut prospera,
'aut adversa?' Haec singuli, haec universi, 14
ut quemque dolor inpulerat, vociferantes, initio
a quinta legione orto, repositis Vitellii imaginibus,
vincla Caecinae iniiciunt: Fabium Fabullum, quintae legionis Legatum, et Cassium Longum, Praefectum castrorum, Duces deligunt: forte oblatos trium Liburnicarum milites, ignaros et insontes, trucidant: relictis castris, abrupto ponte, Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt, ut legionibus, primae Italicae et unietvicesimae Rapaci, iungerentur, quas Caecina ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum
praemiserat. Vbi haec comperta Antonio, discor- 15
des animis, discretos viribus hostium exercitus adgredi statuit, antequam Ducibus auctoritas, militi obsequium, et iunctis legionibus fiducia rediret. namque Fabium Valentem, profectum ab urbe, acceleraturumque, cognita Caecinae proditione, coniectabat: et fidus Vitellio Fabius, nec militiae ignarus. Simul ingens Germanorum vis per Raetiam timebatur: et ex Britannia, Galliaque et Hispania, auxilia Vitellius acciverat, inmensam belli luem, ni Antonius, id ipsum metuens, festinato proelio victoriam praecepisset. Vniverso cum exercitu, secundis a Verona castris, Bedriacum venit. postero die, legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missae, ut, specie parandarum copiarum, civili praeda miles inbueretur. Ipse, cum quatuor millibus equitum, ad octavum a Bedriaco progressus, quo licentius popularentur. exploratores (ut mos est) longius cu-

16 rabant. Quinta ferme hora diei erat, cum citus eques, 'adventare hostes, praegredi paucos, motum fremitumque late audiri,' nuntiavit. Dum Antonius, 'quidnam agendum,' consultat, aviditate navandae operae, Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit, inpulitque Vitellianos, modica caede: nam, plurium adcursu versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium fugae ultimus erat. nec sponte Antonii properatum, et fore, quae acciderant, rebatur. Hortatus suos, 'ut magno animo capesserent pugnam,' diductis in latera turmis, vacuum medio relinquit iter, quo Varum equitesque eius reciperet: iussae armari legiones: datum per agros signum, ut, qua cuique proximum, omissa praeda, proelio occurrerent. Pavidus interim Varus, turbae suorum miscetur, intulitque formidinem. pulsi cum sauciis integri, suometipsi metu et angustiis viarum conflictabantur.

17 Nullum, in illa trepidatione, Antonius constantis Ducis, aut fortissimi militis, officium omisit. occursare paventibus; retinere cedentes: ubi plurimus labor, unde aliqua spes; consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis: eo postremo ardoris provectus est, ut vexillarium fugientem hasta transverberaret. mox raptum vexillum in hostem vertit. quo pudore haud plures, quam centum equites, restitere. Iuvit locus, arctiore illic via, et fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo, et praecipitibus ripis, fugam inpediebat. ea necessitas, seu fortuna, lapsas iam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus excipiunt Vitellianos teme-

re effusos. atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. Simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma equosque abripere. et exciti prospero clamore, qui modo per agros fuga palabantur, victoriae se miscebant. Ad 18
quartum a Cremona lapidem fulsere legionum signa, Rapacis atque Italicae, laeto inter initia equitum suorum proelio, illuc usque provecta. Sed, ubi Fortuna contra fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviam ire, ultroque adgredi hostem, tantum per spatium cursu et pugnando fessum. Forte victi, haud perinde rebus prosperis Ducem desideraverant, atque in adversis deesse intelligebant. Nutantem aciem victor equitatus incursat et Vipstanus Messalla, Tribunus, cum Moesicis auxiliaribus adsequitur, quos militiae legionariis, quamquam raptim ductos, aequabant. Ita mixtus eques pedesque rupere legionum agmen. Et propinqua Cremonensium moenia, quanto plus spei ad effugium, tanto minorem ad resistendum animum, dabant. Nec Antonius ultra institit, memor labo- 19
ris ac vulnerum, quibus tam anceps proelii fortuna, quamvis prospero fine, equites equosque adflictave-

Atque illi] Id est, *statim* illi consternantur. Sic *Atque* in Virgilii Georg. I. 201. ut J. F. Gronovio recte observatum:

> *Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum*
> *Remigiis subigit; si brachia forte remisit,*
> Atque *illum in praeceps prono rapit alveus amni.*

Laxare ordines] Ut turbatos reciperent.

Forte victi] Rodolphus *victuri*. Mentem video: et tamen subvereor, ut parum plena ista, et huic narrationi quaedam desint. *Lips.* *Victuri* est in MS. Agricolae, placetque Acidalio et Ryckio, sed ut *forte victuri* iungatur praecedentibus. Freinshemius malebat *forte acti*, i. e. temere et sine consilio et imperio: quod non displicet. Nondum sane victi erant, sed nutabant tantum. *Ern.*

rat. Inumbrante vespera universum Flaviani exercitus robur advenit. Vtque cumulos super et recentia caede vestigia incessere, quasi debellatum foret, 'pergere Cremonam, et victos in deditionem accipe-'re, aut expugnare,' deposcunt. Haec in medio, pulchra dictu. Illa sibi quisque 'Posse coloniam plano 'sitam impetu capi. Idem audaciae per tenebras in-'rumpentibus, et maiorem rapiendi licentiam. quod 'si lucem opperiantur, iam pacem, iam preces et, 'pro labore ac vulneribus, clementiam et gloriam, 'inania, laturos: sed opes Cremonensium in sinu 'Praefectorum Legatorumque fore. Expugnatae ur-'bis praedam ad militem, deditae ad Duces, per-'tinere.' Spernuntur Centuriones Tribunique, ac, ne vox cuiusquam audiatur, quatiunt arma, rup-
20 turi imperium, ni ducantur. Tum Antonius, inserens se manipulis, ubi adspectu et auctoritate silentium fecerat: 'non se decus, usque pretium 'eripere tam bene meritis,' adfirmabat; 'sed divisa 'inter exercitum Ducesque munia: militibus cupi-'dinem pugnandi convenire; Duces providendo, con-'sultando, cunctatione saepius, quam temeritate, pro-'desse. Vt pro virili portione, armis ac manu, 'victoriam iuverit, ratione et consilio, propriis Ducis 'artibus, profuturum. Neque enim ambigua esse, 'quae occurrant: noctem et ignotae situm urbis, 'intus hostes et cuncta insidiis opportuna. non, si 'pateant portae, nisi explorato, nisi die, intrandum. 'An oppugnationem inchoaturos, adempto omni pros-'pectu, quis aequus locus, quanta altitudo moenium? 'tormentisne et telis, an operibus et vineis, adgredi-'enda urbs foret?' Mox conversus ad singulos, 'num

'secures, dolabrasque et cetera expugnandis urbibus, 'secum adtulissent?' rogitabat. Et, cum abnuerent, 'gladiisne,' inquit, 'et pilis perfringere ac subruere 'muros ullae manus possunt? Si aggerem struere, 'si pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, ut vulgus 'inprovidum, inriti stabimus, altitudinem turrium, 'et aliena munimenta mirantes? Quin potius mora 'noctis unius, advectis tormentis machinisque, vim 'victoriamque nobiscum ferimus?' Simul lixas calonesque, cum recentissimis equitum, Bedriacum mittit, copias, ceteraque usui adlaturos. Id vero 21 aegre tolerante milite, prope seditionem ventum, cum progressi equites sub ipsa moenia, vagos ex Cremonensibus conripiunt. quorum indicio noscitur: 'sex Vitellianas legiones omnemque exercitum, qui 'Hostiliae egerat, eo ipso die triginta millia passuum 'emensum, comperta suorum clade, in proelium ac'cingi ac iam adfore.' Is terror obstructas mentes consiliis Ducis aperuit. Sistere tertiam decimam legionem, in ipso viae Postumiae aggere, iubet, cui iuncta a laevo septima Galbiana, patenti campo stetit, dein septima Claudiana, agresti fossa (ita locus erat) praemunita; dextro, octava per apertum limitem, mox tertia, densis arbustis intersepta. hic aquilarum signorumque ordo: milites mixti per tenebras, ut fors tulerat: Praetorianum vexillum proximum tertianis; cohortes auxiliorum in cornibus; latera ac terga equite circumdata: Sido atque Italicus, Suevi, cum delectis popularium, primori in acie versabantur. At Vitellianus exercitus, qui adquiescere 22 Cremonae, et, reciperatis cibo somnoque viribus, confectum algore atque inedia hostem, postera die

profligare ac proruere ratio fuit: indigus rectoris, inops consilii, tertia ferme noctis hora, paratis iam dispositisque Flavianis inpingitur. Ordinem agminis, disiecti per iram ac tenebras, adseverare non ausim: quamquam alii tradiderint, 'quartam Macedonicam dextro suorum cornu: quintam, et quintamdecimam, cum vexillis nonae secundaeque et vicesimae Britannicarum legionum, mediam aciem; sextadecimanos duoetvicesimanosque et primanos laevum cornu complesse.' Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant. Eques auxiliaque sibi ipsi locum legere. Proelium tota nocte varium, anceps, atrox; his, rursus illis, exitiabile. Nihil animus, aut manus, ne oculi quidem provisu iuvabant. eadem utraque acie arma: crebris interrogationibus notum pugnae signum: permixta vexilla, ut quisque globus, capta ex hostibus, huc vel illuc raptabat. Vrgebatur maxime septima legio, nuper a Galba conscripta. Occisi sex primorum ordinum Centuriones: abrepta quaedam signa: ipsam aquilam Atilius Verus, primipili Centurio, multa cum hostium strage,
23 et ad extremum moriens, servaverat. Sustinuit labantem aciem Antonius, accitis Praetorianis. qui, ubi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. Namque Vitelliani tormenta in aggerem viae contulerant, ut tela vacuo atque aperto executerentur, dispersa primo et arbustis, sine hostium noxa, inlisa. Magnitudine eximia quintaedecimae legionis

Notum pugnae signum] i. e. tessera, ut supra dictum. *Ern.*

Primipili Centurio] Nam in eius Centurionis custodia aquila. Ego de Milit. Rom. II, 8. *Lips.* Hoc quoque loco utitur Fabrettus ad *Col.* Trai. c. VII, p. 188. ut probabile reddat, Primipilares *Centuriones* fuisse eosdem Aquiliferos. Ern. Cf. Vegetium. II, 8.

balista ingentibus saxis hostilem aciem proruebat. lateque cladem intulissent, ni duo milites, praeclarum facinus ausi, adreptis e strage scutis ignorati, vincla ac libramenta tormentorum abscidissent: statim confossi sunt, eoque intercidere nomina: de facto haut ambigitur. Neutro inclinaverat fortuna, donec adulta nocte, luna surgens ostenderet acies falleretque. Sed Flavianis aequior a tergo: hinc maiores equorum virorumque umbrae, et falso, ut in corpora, ictu, tela hostium citra cadebant: Vitelliani adverso lumine conlucentes, velut ex occulto iaculantibus, incauti offerebantur. Igitur Antonius, 24
ubi noscere suos noscique poterat, alios pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes spe promissisque accendens, 'cur rursum sumpsissent arma?' Pannonicas legiones interrogabat: 'illos esse campos, in quibus abolere labem prioris ignominiae, ubi reciperare gloriam possent.' Tum ad Moesicos conversus, 'principes auctoresque belli' ciebat: 'frustra minis et verbis provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerarent.' Haec, ut quosque accesserat: plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens: ut 'sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulisent.' Mox, infensius Praetorianis: 'Vos,' inquit, 'nisi vincitis, pagani, quis alius Imperator, quae castra alia excipient? Illic signa armaque vestra sunt, et mors victis. nam ignominiam consumpsistis.' Vndique clamor: et orientem solem (ita in Syria mos est) tertiani salutavere. Vagus inde, an consilio 25

Scutis] Scutis Vitellianorum, ut hostem fallerent.

Ducis subditus rumor, 'advenisse Mucianum; exer-'citus invicem salutasse.' gradum inferunt, quasi recentibus auxiliis aucti; rariore iam Vitellianorum acie, ut quos, nullo rectore, suus quemque inpetus vel pavor contraheret, diduceretve. Postquam inpulsos sensit Antonius, denso agmine obturbabat. laxati ordines abrumpuntur: nec restitui quivere, inpedientibus vehiculis tormentisque. Per limitem viae sparguntur, consectandi festinatione, victores. Eo notabilior caedes fuit, quia filius patrem interfecit. rem nominaque, auctore Vipstano Messalla, tradam. Iulius Mansuetus, ex Hispania, Rapaci legioni additus, inpubem filium domi liquerat. is mox adultus, inter septimanos a Galba conscriptus, oblatum forte patrem et vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus agnoscensque et exanguem amplexus, voce flebili precabatur 'piatos 'patris Manes, neve se ut parricidam aversaren-'tur: publicum id facinus; et unum militem quo-'tam civilium armorum partem?' simul adtollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Advertere proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem miraculum et questus et saevissimi belli exsecratio. nec eo segnius propinquos, adfines, fratres trucidatos spoliant:

26 factum esse scelus loquuntur faciuntque. Vt Cremonam venere, novum inmensumque opus occurrit. Othoniano bello, Germanicus miles moenibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumiecerat: eaque munimenta rursus auxerat. quorum adspectu haesere victores, incertis Ducibus, quid iuberent. incipere oppugnationem, fesso per diem noctemque

exercitu, arduum, et, nullo iuxta subsidio, anceps. sin Bedriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad inritum revolvebatur. munire castra? id quoque, propinquis hostibus, formidolosum, ne dispersos, et opus molientes subita eruptione turbarent. quae super cuncta terrebat ipsorum miles, periculi quam morae patientior. quippe ingrata, quae tuta, ex temeritate spes: omnisque caedes et vulnera et sanguis aviditate praedae
pensabantur. Huc inclinavit Antonius, *cingique val-* 27
lum corona iussit. primo sagittis saxisque eminus certabant, maiore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur. mox vallum portasque legionibus adtribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsa contentione decoris accenderentur. Proxima Bedriacensi viae tertiani septimanique sumpsere: dexteriora valli octava ac septima Claudiana: tertiadecimanos ad Brixianam portam inpetus tulit. Paullum inde morae, dum e proximis agris ligones, dolabras, et alii falces, scalasque convectant. tum, elatis super capita scutis, densa testudine succedunt. Romanae utrimque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt; disiectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur: donec, soluta compage scutorum, exsangues aut laceros prosternerent multa cum strage.
Incesserat cunctatio, ni Duces fesso militi, et vel- 28
ut inritas exhortationes abnuenti, Cremonam monstrassent. Hormine ad ingenium, ut Messalla tradit, an potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facile discreverim: nisi, quod neque Antonius, neque Hormus, a fama vitaque sua,

quamvis pessimo flagitio, degeneravere. Non iam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas; innixi humeris et super iteratam testudinem scandentes, prensarent hostium tela brachiaque. integri cum sauciis, semineces cum exspirantibus, volvuntur, varia pereun-
29 tium forma et omni imagine mortium. Acerrimum septimae tertiaeque legionum certamen. et Dux Antonius, cum delectis auxiliaribus, eodem incubuerat. Obstinatos inter se cum sustinere Vitelliani nequirent, et superiacta tela testudine laberentur; ipsam postremo balistam in subeuntes propulere. quae, ut ad praesens disiecit obruitque, quos inciderat, ita pinnas ac summa valli ruina sua traxit. simul iuncta turris ictibus saxorum cessit. qua septimani dum nituntur cuneis, tertianus securibus gladiisque portam perfregit. Primum inrupisse C. Volusium, tertiae legionis militem, inter omnes auctores constat. is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant, conspicuus manu ac voce *capta castra* conclamavit. ceteri, trepidis iam Vitellianis, seque e vallo praecipitantibus, perrupere. completur caede, quantum
30 inter castra murosque vacui fuit. At rursus nova laborum facies: ardua urbis moenia, saxeae turres, ferrati portarum obices, vibrans tela miles, frequens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiae, stato in eosdem dies mercatu congregata: quod defensoribus auxilium ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob praedam, erat. *Rapi ignes* Antonius, *inferique amoenissimis extra urbem aedificiis* iubet; si damno *rerum* suarum Cremonenses ad mutandam fidem tra-

herentur. propinqua muris tecta, et altitudinem
moenium egressa, fortissimo quoque militum com-
plet: illi trabibus tegulisque et facibus propugnato-
res deturbant. Iam legiones in testudinem glome- 31
rabantur, et alii tela saxaque incutiebant, cum lan-
guescere paullatim Vitellianorum animi. Vt quis
ordine anteibat, cedere fortunae: ne, Cremona
quoque excisa, nulla ultra venia, omnisque ira vic-
toris, non in vulgus inops, sed in Tribunos Cen-
turionesque, ubi pretium caedis erat, reverteretur.
Gregarius miles, futuri socors et ignobilitate tu-
tior, praestabat. vagi per vias, in domibus abditi, pa-
cem ne tum quidem orabant, cum bellum posuissent.
Primores castrorum nomen atque imagines Vitellii
amoliuntur. catenas Caecinae (nam etiam tum vinc-
tus erat) exsolvunt, orantque, *ut caussae suae de-
precator adsistat.* adspernantem tumentemque lacry-
mis fatigant (extremum malorum) tot fortissimi viri,
proditoris opem invocantes. mox velamenta et in-
fulas pro muris ostentant. Cum Antonius *inhiberi
tela* iussisset, signa aquilasque extulere: moestum
inermium agmen, deiectis in terram oculis, seque-
batur. Circumstiterant victores, et primo ingere-
bant probra, intentabant ictus: mox, ut praeberi
ora contumeliis, et, posita omni ferocia, cuncta
victi patiebantur, subit recordatio, illos esse, qui
nuper Bedriaci victoriae temperassent. Sed, ubi
Caecina, praetexta lictoribusque insignis, dimota
turba, Consul incessit, exarsere victores: *superbiam,
saevitiamque* (adeo invisa scelera sunt) etiam *perfi-*

Nomen atque imagines] Nomen eius in signis. Mos enim ille, ut Imperatoris sui nomen tum vexillis inscriberent, tum scutis. Quod *etiam in libera Rep.* video factitatum. Lips.

diam, obiectabant. Obstitit Antonius, datisque de-
32 fensoribus, ad Vespasianum dimisit. Plebs inte-
rim Cremonensium inter armatos conflictabatur.
nec procul caede aberant, cum precibus Ducum mi-
tigatus est miles. Et vocatos ad concionem Anto-
nius adloquitur, magnifice victores, victos clemen-
ter: de Cremona in neutrum. Exercitus praeter
insitam praedandi cupidinem, vetere odio, ad ex-
cidium Cremonensium incubuit. iuvisse partes Vi-
tellianas, Othonis quoque bello, credebantur: mox
tertiadecimanos, ad exstruendum amphitheatrum re-
lictos, ut sunt procacia urbanae plebis ingenia, pe-
tulantibus iurgiis inluserant. Auxit invidiam editum
illic a Caecina gladiatorum spectaculum: eademque
rursus belli sedes: et praebiti in acie Vitellianis
cibi: caesae quaedam feminae, studio partium ad
proelium progressae. tempus quoque mercatûs, di-
tem alioqui coloniam, maiorum opum specie com-
plebat. Ceteri Duces in obscuro: Antonium for-
tuna famaque omnium oculis exposuerat. is balneas,
abluendo cruori, propere petit. excepta vox est,
cum teporem incusaret, *statim futurum, ut incale-
scerent*. Vernile dictum omnem invidiam in eum
vertit, tamquam *signum incendendae Cremonae dedis-
33 set,* quae iam flagrabat. Quadraginta armatorum
millia inrupere, calonum lixarumque amplior nume-
rus, et in libidinem ac saevitiam conruptior. Non
dignitas, non aetas protegebat, quo minus stupra
caedibus, caedes stupris, miscerentur. Grandaevos
senes, exacta aetate feminas, viles ad praedam, in
ludibrium trahebant. Vbi adulta virgo, aut quis
forma conspicuus, incidisset, vi manibusque rapien-

tium divulsus, ipsos postremo direptores in mutuam perniciem agebat. dum pecuniam, vel gravia auro templorum dona, sibi quisque trahunt, maiore aliorum vi truncabantur. Quidam obvia adspernati, verberibus tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere. Faces in manibus: quas ubi praedam egesserant, in vacuas domos et inania templa per lasciviam iaculabantur: utque exercitu, vario linguis, moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversae cupidines, et aliud cuique fas, nec quidquam inlicitum. Per quatriduum Cremona suffecit. Cum omnia sacra profanaque in igne considerent, solum Mephitis templum stetit ante moenia, loco, seu Numine defensum. Hic exitus Cre- 34
monae, anno ducentesimo octogesimo sexto, a primordio sui. Condita erat Ti. Sempronio et Cornelio Consulibus, ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversus Gallos, trans Padum agentes, et si qua alia vis per Alpes rueret. Igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, ubere agri, annexu connubiisque gentium, adolevit floruitque, bellis externis intacta; civilibus infelix. Antonius, pudore flagitii, crebescente invidia, edixit, *ne quis Cremonenses captivos detineret.* inritamque praedam militibus effecerat consensus Italiae, emptionem talium mancipiorum adspernantis. Occidi coepere, quod ubi enotuit, a propinquis adfinibusque occulte redemptabantur. mox rediit Cremonam reliquus populus. reposita fora, templaque, munificentia municipum: et Vespasianus hortabatur. Ceterum adfi- 35

Mephitis] Dea tetri odoris, de qua Serv. ad Aen. VII, 84. Ern.

dere sepultae urbis ruinis, noxia tabo humus haud diu permisit. ad tertium lapidem progressi, vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa, componunt. Et victae legiones, ne, manente adhuc civili bello, ambigue agerent, per Illyricum dispersae. In Britanniam inde et Hispanias nuntios famamque, in Galliam Iulium Calenum, Tribunum: in Germaniam Alpinum Montanum, Praefectum cohortis, quod hic Trevir, Calenus Aeduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui misere. Simul transitus Alpium praesidiis occupati: suspecta Germania, tamquam in auxilium Vitellii accingeretur.

36 At Vitellius, profecto Caecina, cùm Fabium Valentem, paucis post diebus, ad bellum inpulisset, curis luxum obtendebat: non parare arma, non adloquio exercitioque militem firmare, non in ore vulgi agere: sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, iacent torpentque, praeterita, instantia, futura, pari oblivione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem et marcentem, proditio Lucilii Bassi, ac defectio classis Ravennatis perculit. Nec multo post de Caecina adfertur mixtus gaudio dolor: et descivisse, et ab exercitu vinctum. plus apud socordem animum laetitia, quam cura valuit. multa cum exsultatione in urbem revectus, frequenti concione, *pietatem militum* laudibus cumulat. 'P. Sabinum, Praetorii Prae- 'fectum, ob amicitiam Caecinae, vinciri' iubet, sub-
37 stituto in locum eius Alpheno Varo. Mox Senatum, composita in magnificentiam oratione, adlocutus, exquisitis Patrum adulationibus adtollitur. Initium atrocis in Caecinam sententiae a L. Vitellio

factum. dein ceteri, composita indignatione, 'quod 'Consul Rempublicam, Dux Imperatorem, tantis 'opibus, tot honoribus cumulatus, amicum prodidis-'set,' velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. Nulla in oratione cuiusquam erga Flavianos Duces obtrectatio. 'errorem inpruden-'tiamque exercituum' culpantes, Vespasiani nomen suspensi et vitabundi circumibant. Nec defuit, qui unum Consulatus diem (is enim, in locum Caecinae, supererat) magno cum inrisu tribuentis accipientis-que, eblandiretur. pridie Kal. Novembris Rosius Regulus iniit, eiuravitque. Adnotabant periti, 'numquam antea, non abrogato Magistratu, neque 'lege lata, alium suffectum.' nam Consul uno die et ante fuerat Caninius Rebilus, C. Caesare Dictatore, cum belli civilis praemia festinarentur. Nota per 38
eos dies Iunii Blaesi mors, et famosa fuit: de qua sic accepimus. Gravi corporis morbo aeger Vitel-lius, Servilianis hortis, turrim vicino sitam con-lucere, per noctem, crebris luminibus animadver-tit. Sciscitanti caussam, 'apud Caecinam Tuscum 'epulari multos, praecipuum honore Iunium Blaesum,' nuntiatur. cetera in maius, de 'adparatu et solutis 'in lasciviam animis.' nec defuere, qui ipsum Tus-cum et alios, sed criminosius Blaesum, incusarent, 'quod, aegro Principe, laetos dies ageret.' Vbi as-peratum Vitellium, et posse Blaesum perverti, satis patuit iis, qui Principum offensas acriter speculan-tur, datae L. Vitellio delationis partes. Ille infensus Blaeso, aemulatione prava, quod eum, omni dedecore maculosum egregia fama anteibat, cubiculum Im-peratoris reserat, filium eius sinu complexus et ge-

nibus accidens. caussam confusionis quaerenti, 'non 'se proprio metu, nec sui anxium, sed pro fratre, 'pro liberis fratris, preces lacrimasque adtulisse. 'Frustra Vespasianum timeri, quem tot Germanicae 'legiones, tot provinciae virtute ac fide, tantum deni- 'que terrarum ac maris immensis spatiis, arceat. In 'urbe ac sinu cavendum hostem, Iunios Antoniosque 'avos iactantem, qui se stirpe Imperatoria, comem 'ac magnificum militibus, ostentet. Versas illuc 'omnium mentes, dum Vitellius, amicorum inimi- 'corumque negligens, foveat aemulum, Principis 'labores e convivio prospectantem. Reddendam 'pro intempestiva laetitia moestam et funebrem 'noctem, qua sciat et sentiat, vivere Vitellium 'et imperare, et, si quid fato accidat, filium
39 'habere.' Trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blaesi mors maturam perniciem, palam iussa atrocem invidiam, ferret, placuit veneno grassari. Addidit facinori fidem nobili gaudio, Blaesum visendo. quin et audita est saevissima Vitellii vox, qua *se* (ipsa enim verba referam) *pavisse oculos, spectata inimici morte*, iactavit. Blaeso, super claritatem natalium et elegantiam morum, fidei obstinatio fuit. Integris quoque rebus, a Caecina, et primoribus partium, iam Vitellium adspernantibus, ambitus, abnuere perseveravit: sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeo non Principatus ad-
40 petens, parum effugerat, ne dignus crederetur. Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum

Nobili gaudio] Nescio, an *notabili gaudio. Lips. Nobili*, noscibili, manifesto, ut apud Liv. XXXIX, 9. *nobile scortum.* Sic fere idem quod *notabili*.

spadonumque agmine, segnius quam ad bellum incedens, 'proditam a Lucilio Basso Ravennatem classem,' pernicibus nuntiis accepit. Et, si coeptum iter properasset, nutantem Caecinam praevenire, aut, ante discrimen pugnae, adsequi legiones potuisset. Nec deerant, qui monerent, 'ut cum fidissimis per 'occultos tramites, vitata Ravenna, Hostiliam Cremonamve pergeret.' Aliis placebat, 'accitis ex 'urbe Praetoriis cohortibus valida manu perrumpere.' Ipse, inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumpsit. mox utrumque consilium adspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec providit. Missis 41
ad Vitellium litteris, auxilium postulat. Venere tres cohortes cum ala Britannica: neque ad fallendum aptus numerus, neque ad penetrandum. Sed Valens ne in tanto quidem discrimine infamia caruit, quo minus rapere inlicitas voluptates, adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus, crederetur. aderant vis et pecunia et ruentis fortunae novissima libido. Adventu demum peditum equitumque pravitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parva manu poterat, etiam si fidissima foret, nec integram fidem adtulerant. Pudor tamen et praesentis Ducis reverentia morabatur, haud diuturna vincula apud avidos periculorum et dedecoris securos. Eo metu, cohortes Ariminum praemittit, alam *tueri terga* iubet: ipse, paucis, quos adversa non mutaverant, comitantibus, flexit in Vmbriam, atque inde Etruriam: ubi, cognito pugnae Cremonensis eventu, non ignavum, et, si provenisset, atrox consilium iniit, ut, adreptis navibus, in quamcunque partem Narbonensis provin-

ciae egressus, Gallias et exercitus et Germaniae
42 gentes novumque bellum cieret. Digresso Valente,
trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus,
admoto exercitu, et missis per proxima litorum Libur-
nicis, terra marique circumvenit. Occupantur plana
Vmbriae et qua Picenus ager Adria adluitur. omnis-
que Italia, inter Vespasianum ac Vitellium, Apen-
nini iugis dividebatur. Fabius Valens, e sinu Pisano,
saevitia maris, aut adversante vento, Portum Her-
culis Monoeci depellitur. haud procul inde agebat
Marius Maturus, Alpium maritimarum Procurator,
fidus Vitellio, cuius sacramentum, cunctis circa
hostilibus, nondum exuerat. Is Valentem comiter
exceptum, *ne Galliam Narbonensem temere ingrederetur*, monendo terruit: simul ceterorum fides metu
infracta. namque circumiectas civitates Procurator
Valerius Paullinus, strenuus militiae, et Vespasiano
43 ante fortunam amicus, in verba eius adegerat. Con-
citisque omnibus, qui exauctorati a Vitellio bellum
sponte sumebant, Foroiuliensem coloniam, claustra
maris, praesidio tuebatur: eo gravior auctor, quod
Paullino patria Forum Iulii, et honos apud Praeto-
rianos, quorum quondam Tribunus fuerat. Ipsique
pagani, favore municipali et futurae potentiae spe,
iuvare partes adnitebantur. quae ubi paratu firma, et
aucta rumore, apud varios Vitellianorum animos in-
crebuere, Fabius Valens cum quatuor speculatoribus
et tribus amicis, totidem Centurionibus, ad naves
regreditur: Maturo, ceterisque remanere, et in verba

Regreditur mature: ceterisque] Priora lego: *regreditur. Maturo ceterisque.* Intellegit enim Marium Maturum Procuratorem Alpium, qui, discessu Valentis velut exsolutus, transiit in Flavianas partes. Posteriora recte olim (e Bud.) Rhenanus emendavit, (ut I, 50. Agr.

Vespasiani adigi, volentibus fuit. Ceterum, ut mare tutius Valenti, quam litora, aut urbes; ita futuri ambiguus, et magis, quid vitaret, quam cui fideret, certus, adversa tempestate Stoechadas, Massiliensium insulas, adfertur. ibi eum missae a Paullino Liburnicae oppressere. Capto Valente, cuncta ad 44
victoris opes conversa, initio per Hispaniam a prima Adiutrice legione orto, quae, memoria Othonis infensa Vitellio, decimam quoque ac sextam traxit. Nec Galliae cunctabantur. Et Britanniam, inclitus erga Vespasianum favor, quod illic secundae legioni a Claudio praepositus et bello clarus egerat, non sine motu adiunxit ceterarum, in quibus plerique Centuriones ac milites a Vitellio provecti, expertum iam Principem anxii mutabant. Ea discordia, et cre- 45
bris belli civilis rumoribus, Britanni sustulere animos, auctore Venutio: qui, super insitam ferociam et Romani nominis odium, propriis in Cartismanduam Reginam stimulis accendebatur. Cartismandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate: et auxerat potentiam, postquam, capto per dolum Rege Caractaco,

18.) cum vulgo esset, *volentibus liberum fuit*, insititia voce: aut, ut in quibusdam, *auctor fuit*. Qui scilicet glossographi ignorarunt genus dicendi a fonte Graeco: quod peritum illum sagacemque Germanum non fugit. Ingenii enim et industriae laudem Rhenano libens do: et scio inter primores eum suae gentis. At carpsi olim liberius. Non ego, sed aetas. (etsi revera multa in Rhenani iudiciis, quae probet nemo iudex e selectis.) Nunc abiit ille fervor: et obtendere manum ad magnorum virorum culpas possim, quam diducere et explicare. Revera autem quantula haec sunt, de quibus litigamus? litterae, syllabae, voculae. Ridere mihi lubet, cum virorum gravium et grandium velitationes, immo pugnas video in his nugis. et metuo, ut excitent me ad alteram Satyram. Nunc cum Aristophane (Ran. 858.) satis mihi inclamasse:

———Λοιδορεῖσθαι δ' οὐ πρέπει
'Ανδρας ποιητὰς, ὥσπερ ἀρτοπώλιδας.

Lips.

Auxerat potentiam] Fallor, aut Tacitus scripsit, potentia. Quia

instruxisse triumphum Claudii Caesaris videbatur. Inde opes, et rerum secundarum luxus. spreto Venutio (is fuit maritus) armigerum eius, Vellocatum, in matrimonium Regnumque accepit. Concussa statim flagitio domus. Pro marito studia civitatis; pro adultero libido Reginae et saevitia. Igitur Venutius accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartismanduam adduxit. Tum petita a Romanis praesidia. et cohortes alaeque nostrae, variis proeliis, exemere tamen periculo Reginam. Regnum Venutio, bellum nobis,

46 relictum. Turbata per eosdem dies Germania, et socordia Ducum, et seditione legionum. Externa vi, perfidia sociali, prope adflicta Romana res. Id bellum cum caussis et eventibus (etenim longius provectum est) mox memorabimus. Mota et Dacorum gens, numquam fida, tunc sine metu, abducto e Moesia exercitu. Sed prima rerum quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam bello, cuncta invicem hostilia, accepere, expugnatis cohortium alarumque hibernis utraque Danubii ripa potiebantur. Iamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriae gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si

enim alias iste, qui auxit? At genus illud dicendi perelegans, *auxit potentia*, id est, aucta est, significatione occulta quadam patiendi. Cato in hoc ipso verbo ap. Gell. XVIII, 12. *Eodem nomine complures ex agris accessitavere, eo res eorum auxit.* Velleius *sedandi* verbum sic usurpat II, 101. *Postquam tempestas sedavit, Adherbal taurum immolat.* Plautus Mil. 2, 6, 100 *leniendi*. *Dum hae consilescunt turbae atque irae leniunt.* Et plures eiusmodi Latinae linguae delicias gustare tibi fas apud Agellium l. c. Non dissimile, quod in Thucydidaeo charactere observat Dionysius p. 133 saepe τα παθητικα ῥηματα, δραστηρια· τα δε δραστηρια, παθητικα esse. *Lips.* Nimis captus erat Lipsius observatione passiva, ut iam alibi vidimus. *Ern.* Cf. Ruhnken. ad Vell. Pat. 1, 8. p. 587.

Dacus Germanusque diversi inrupissent. Adfuit, ut saepe alias, Fortuna Populi Rom. quae Mucianum viresque Orientis illuc tulit: et quod Cremonae interim transegimus. Fonteius Agrippa ex Asia (pro Consule eam provinciam annuo imperio tenuerat) Moesiae praepositus est: additis copiis e Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias, et externo bello inligari, pars consilii pacisque erat. Nec ceterae nationes silebant. Subita per Pontum arma 47
barbarum mancipium, Regiae quondam classis Praefectus, moverat. is fuit Anicetus, Polemonis libertus, praepotens olim, et, postquam regnum in formam provinciae verterat, mutationis inpatiens. Igitur Vitellii nomine, adscitis gentibus, quae Pontum adcolunt, conrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendae manus ductor, Trapezuntem, vetusta fama civitatem, a Graecis, in extremo Ponticae orae conditam, subitus inrupit. Caesa ibi cohors, Regium auxilium olim, mox donati civitate Romana, signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Graecorum, retinebant. Classi quoque faces intulit, vacuo mari, eludens, quia lectissimas Liburnicarum, omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. Quin et barbari contemptim vagabantur, fabricatis repente navibus, (*camaras* vocant) arctis lateribus, lata alvo, sine vinculo aeris aut ferri connexa: et tumido mari, prout fluxus adtollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. Sic inter undas volvuntur, pari utrimque prora, et mutabili remigio, quando hinc vel illinc adpellere indiscretum et innoxium est. Ad- 48
vertit ea res Vespasiani animum, ut vexillarios e

legionibus, Ducemque Virdium Geminum, specta-
tae militiae, deligeret. Ille incompositum et prae-
dae cupidine vagum hostem adortus, coegit in na-
ves: effectisque aptim Liburnicis, adsequitur Ani-
cetum in ostio fluminis Cohibi, tutum sub Sedo-
chezorum Regis auxilio, quem pecunia donisque
ad societatem perpulerat. Ac primo Rex minis ar-
misque supplicem tueri: postquam merces proditio-
nis aut bellum ostendebatur; fluxa, ut est barbaris,
fide, pactus Aniceti exitium, perfugas tradidit, bel-
loque servili finis inpositus. Laetum ea victoria
Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremo-
nensis proelii nuntius in Aegypto adsequitur. Eo
properantius Alexandriam pergit, ut, fracto Vi-
tellii exercitu, urbem quoque externae opis indi-
gam fame urgeret. Namque et Africam, eodem
latere sitam, terra marique invadere parabat, clau-
sis annonae subsidiis, inopiam ac discordiam hos-
49 ti facturus. Dum hac totius orbis mutatione for-
tuna Imperii transit, Primus Antonius nequaquam
pari innocentia post Cremonam agebat; satisfactum
bello ratus et cetera ex facili, seu felicitas in tali
ingenio avaritiam, superbiam, ceteraque occulta ma-
la, patefecit: ut captam, Italiam persultare; ut
suas, legiones colere; omnibus dictis factisque
viam sibi ad potentiam struere: utque licentia mi-
litem inbueret, interfectorum Centurionum ordines
legionibus offerebat. eo suffragio turbidissimus quis-
que delecti. nec miles in arbitrio Ducum, sed Du-

Cent. ordines legionibus offerebat]. Est subobscurum, sensus autem intelligi potest e sequentibus. Non ipse Centuriones creabat, i. e, ordines dabat: sed legionibus permittebat electionem Centurionum. *Ern.*

ces militari violentia trahebantur. quae seditiosa, et
conrumpendae disciplinae, mox in praedam vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus; quod
exitiosius erat, quam Vespasianum sprevisse. Cete- 50
rum propinqua hieme, et humentibus Pado campis,
expeditum agmen incedere. Signa aquilaeque victricium legionum, milites vulneribus aut aetate graves, plerique etiam integri, Veronae relicti: sufficere cohortes alaeque, et e legionibus lecti, profligato iam bello, videbantur. Vndecima legio sese adiunxerat, initio cunctata; sed, prosperis rebus, anxia, quod defuisset. Sex millia Dalmatarum, recens delectus, comitabantur. Ducebat Poppaeus Silvanus, Consularis: vis consiliorum penes Annium Bassum, legionis Legatum. is Silvanum, socordem bello, et dies rerum verbis terentem, specie obsequii regebat, ad omniaque, quae agenda forent, quieta cum industria aderat. Ad has copias, e classicis Ravennatibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: classem Dalmatae supplevere. Exercitus Ducesque ad Fanum Fortunae iter sistunt, de summa rerum cunctantes, quod, *motas ex urbe Praetorias cohortes*, audierant, et teneri praesidiis Apenninum rebantur. et ipsos, in regione bello adtrita, inopia et seditiosae militum voces terrebant, *clavarium* flagitantium. nec pecuniam aut frumentum providerant: et festinatio atque aviditas praepediebant, dum,
quae accipi poterant, rapiuntur. Celeberrimos auc- 51

Quae seditiosa, etc.] Sensus: ista non modo seditiosa et ad corrumpendam disciplinam valentia, sed etiam hinc ille occasionem praedandi sumebat. *Ern.*

Dies rerum] Dies rebus agendis dicatos vel aptos.

tores habeo, tantam victoribus adversus fas nefasque inreverentiam fuisse, ut gregarius eques, occisum a se, proxima acie, fratrem professus, praemium a Ducibus petierit. Nec illis aut honorare eam caedem ius hominum, aut ulcisci, ratio belli permittebat. Distulerant, tamquam maiora meritum, quam quae statim exsolverentur: nec quidquam ultra traditur. Ceterum et prioribus civium bellis par scelus inciderat. nam proelio, quod apud Ianiculum adversus Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein, cognito facinore, seipsum interfecit, ut Sisenna memorat. tanto acrior apud maiores, ficut virtutibus gloria, ita flagitiis poenitentia, fuit. Sed haec aliaque, ex veteri memoria petita, quotiens res locusque exempla recti, aut solatia mali, poscet, haud absurde memo-
52 rabimus. Antonio, Ducibusque partium, 'praemitti

Ius hominum] Est ius naturale.

Apud Ianiculum] Cum Tacito, aut Sisenna potius, consentit Livius epitoma 79. et alterum militem in Pompeii exercitu statuit, alterum Cinnae. At Valerius 5, 5, 4. pro Cinna Sertorium substituit, cum quo et Orosius sentit V. 19. Bello Actiaco etiam idem evenisse, commemorat Epigramma vetus: quod vulgatum magno Scaligero debemus:

Maevius a castris miles melioribus ausus
Hostilem saltu praecipitare ratem,
In damnum felix, et, victor ut impius esset,
Nescius occiso fratre superbus erat.
Dum legit exuvias, hostiliaque arma revellit,
Fraternos vultus oraque nota videt.
Ille ferox: quid, lenta manus, nunc denique cessas?
Iustius hoste tibi qui moriatur adest.
Fraternam res nulla potest defendere caedem,
Mors tua sola potest, morte levanda tua est.
Viximus adversis, iaceamus partibus isdem.
Dixit: et in dubio est, utrius ense cadat.
Ense meo moriar maculato caede nefanda?
Cui moreris, ferrum quo moriare, dabit.
Dixit, et in fratrem fraterno concidit ense,
Victorem et victum condidit una manus.

Lips.

'equites, omnemque Vmbriam explorari' placuit, si 'qua Apennini iuga clementius adirentur: acciri 'aquilas signaque, et quidquid Veronae militum foret: 'Padumque et mare commeatibus compleri.' Erant inter Duces, qui necterent moras. quippe nimius iam Antonius, et certiora ex Muciano sperabantur. Namque Mucianus, tam celeri victoria anxius, et, ni praesens urbe potiretur, expertem se belli gloriaeque ratus, ad Primum et Varum media scriptitabat, *instandum coeptis*, aut rursus *cunctandi utilitates* edisserens, atque ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret, vel prospera agnosceret. Plotium Griphum, nuper ab Vespasiano in Senatorium ordinem additum, ac legioni praepositum, ceterosque sibi fidos, apertius monuit. Iique omnes, de festinatione Primi ac Vari sinistre, et Muciano volentia, rescripsere. Quibus epistolis Vespasiano missis, effecerat, ut non pro spe Antonii consilia factaque eius aestimarentur. Aegre id pati Anto- 53
nius, et culpam in Mucianum conferre, cuius criminationibus eviluissent pericula sua. nec sermonibus temperabat, inmodicus lingua, et obsequii insolens. litteras ad Vespasianum composuit, iactantius quam ad Principem, nec sine occulta in Mucianum insectatione: 'se Pannonicas legiones in arma

Et certiora de Muciano] Magis placet Flor. scriptio, *ex Muciano*. Ambigebant Duces, quid facturi aut non facturi, ex sequentibus: Mucianus adventabat, alter paene Flavius; ergo ab illo certiores omnium futuri. *Lips.* Sensus: spem maiorem praemiorum habebant in Muciano, maioris virtutis, dignitatis et gratiae apud Vespasianum, viro: et volebant potentiae Antonii, iam nimis magnae, modum ponere. quippe maior futura erat, si et hoc succederet, putabantque, eum potentia sua in suum tantum commodum abusurum. Qualis potentia intelligenda, sequentia docent. Add. IV, 2. ubi videbis, quam potentiam petierit Primus, et non frustra parum ex eo speraverint Duces. *Ern.*

'egisse: suis stimulis excitos Moesiae Duces: sua 'constantia perruptas Alpes, occupatam Italiam, in'tersepta Germanorum Raetorumque auxilia. Quod 'discordes dispersasque Vitellii legiones equestri 'procella, mox peditum vi, per diem noctemque 'fudisset, id pulcherrimum et sui operis. Casum 'Cremonae bello inputandum. maiore damno, plu'rium urbium excidiis, veteres civium discordias 'Reipublicae stetisse. Non se nuntiis, neque epis'tolis, sed manu et armis Imperatori suo militare. 'neque officere gloriae eorum, qui Asiam interim 'composuerint. illis Moesiae pacem, sibi salutem 'securitatemque Italiae, cordi fuisse. Suis exhorta'tionibus Gallias Hispaniasque, validissimam terra'rum partem, ad Vespasianum conversas. Sed ceci'disse in inritum labores, si praemia periculorum soli 'adsequantur, qui periculis non adfuerint.' Nec fefellere ea Mucianum. inde graves simultates: quas Antonius simplicius, Mucianus callide, eoque inplacabilius nutriebat.

54 At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stulta dissimulatione, remedia potius malorum, quam mala, differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes viresque: cum e contrario laeta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Mirum apud ipsum de bello silentium: prohibiti per civitatem sermones: eoque plures, ac, si liceret, vere narraturi; quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Nec Duces hostium

Falsis ingravescebat] i. e. premebatur, deprimebatur. ut animum desponderet et vires deficerent. Sic Cic. de sen. 11. *corpora defatigatione ingravescunt.*

augendae famae deerant, captos Vitellii exploratores circumductosque, ut robora victoris exercitus noscerent, remittendo: quos omnes Vitellius, secreto percunctatus, interfici iussit. Notabili constantia Centurio, Iulius Agrestis, post multos sermones, quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, perpulit, ut ad vires hostium spectandas, quaeque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione occulta fallere Antonium tentavit, sed mandata Imperatoris suumque animum professus, ut cuncta viseret, postulat. Missi, qui locum proelii, Cremonae vestigia, captas legiones ostenderent, Agrestis ad Vitellium remeavit, abnuentique, 'vera 'esse, quae adferret,' atque ultro 'conruptum' arguenti; 'quandoquidem,' inquit, 'magno documento opus 'est, nec alius iam tibi aut vitae, aut mortis meae 'usus, dabo, cui credas.' atque ita digressus, voluntaria morte dicta firmavit. Quidam 'iussu Vitellii in'terfectum; de fide constantiaque' eadem, tradidere.
Vitellius, ut e somno excitus, 'Iulium Priscum et Al- 55
'phenum Varum cum quatuordecim Praetoriis co'hortibus et omnibus equitum alis obsidere Apenni'num' iubet. Secuta e classicis legio. Tot millia armatorum, lecta equis virisque, si Dux alius foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Ceterae cohortes ad tuendam urbem L. Vitellio fratri datae. Ipse, nihil e solito luxu remittens, et diffidentia properus, festinare comitia, quibus Consules in multos annos destinabat: foedera sociis, Latium externis, dilar-

Secuta e classicis legio] Legio e classicis quo modo nata, v. supra c. 50. Et alias quoque a classica militia ad pedestrem, ut honoratiorem traducti.

Latium externis] Tirones monendi, ut ius Latinitatis intelligant, non partem Italiae, quae Latium vocata. Ern.

giri: his tributa dimittere, alios inmunitatibus iuvare: denique, nulla in posterum cura, lacerare Imperium. Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: stultissimus quisque pecuniis mercabatur: apud sapientes cassa habebantur, quae neque dari, neque accipi, salva Republica, poterant. Tandem flagitante exercitu, qui Mevaniam insederat, magno Senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in castra venit, incertus animi, et infidis consiliis obnoxius.

56 Concionanti (prodigiosum dictu) tantum foedarum volucrum supervolitavit, ut nube atra diem obtenderent. Accessit dirum omen, profugus altaribus taurus, disiecto sacrificii adparatu, longe, nec, ubi feriri hostias mos est, confossus. Sed praecipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiae, inprovidus consilii, 'quis ordo agminis, quae cura 'explorandi, quantus urgendo trahendove bello mo-'dus,' alios rogitans, et ad omnes nuntios, vultu quoque et incessu trepidus, dein temulentus. Postremo, taedio castrorum, et, audita defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque vulnus pavens, summi discriminis incuriosus. Nam, cum transgredi Apenninum, integro exercitus sui robore, et fessos hieme atque inopia hostes adgredi, in aperto foret;' dum dispergit vires, acerrimum militem, et usque in extrema obstinatum, trucidandum capiendumque tradidit, peritissimis Centurionum dissentientibus, et, si consulerentur,

Summi discriminis incuriosus] *Summum discrimen* est idem fere, quod summa belli, universum bellum: periculum, quod imminebat, si bello vinceretur. Mox *in aperto foret* idem est, quod in promtu facile. *Ern* A. II, 12. H. V, 15. summae rei discrimen dicitur.

vera dicturis. Arcuere eos intimi amicorum Vitel-
lii, ita formatis Principis auribus, ut aspere, quae
utilia, nec quidquam, nisi iucundum et laesurum
acciperet. Sed classem Misenensem (tantum civili- 57
bus discordiis etiam singulorum audacia valet) Clau-
dius Faventinus, Centurio, per ignominiam a Gal-
ba dimissus, ad defectionem traxit, fictis Vespa-
siani epistolis pretium proditionis ostentans. Prae-
erat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans,
neque strenuus in perfidia, et Apinius Tiro, Prae-
tura functus, ac tum forte Minturnis agens, Du-
cem se defectoribus obtulit. a quibus municipia co-
loniaeque inpulsae, praecipuo Puteolanorum in Ves-
pasianum studia, contra Capua Vitellio fida, mu-
nicipalem aemulationem bellis civilibus miscebant.
Vitellius Claudium Iulianum (is nuper classem Mise-
nensem molli imperio rexerat) permulcendis mili-
tum animis delegit. data in auxilium urbana cohors
et gladiatores, quibus Iulianus praeerat. Vt con-
lata utrimque castra, haud magna cunctatione Iulia-
no in partes Vespasiani trangresso, Tarracinam oc-
cupavere, moenibus situque magis, quam ipsorum
ingenio, tutam. Quae ubi Vitellio cognita, parte 58
copiarum Narniae cum Praefectis Praetorii relicta,
L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus et quingen-
tis equitibus, ingruenti per Campaniam bello op-
posuit. Ipse aeger animi, studiis militum et cla-
moribus populi, arma poscentis, refovebatur: dum
vulgus ignavum, et nihil ultra verba ausurum, fal-
sa specie *exercitum* et *legiones* adpellat. Hortanti-
bus libertis (nam amicorum eius quanto quis clarior,
minus fidus) *vocari tribus* iubet. Dantes nomina

sacramento adigit. superfluente multitudine curam delectus in Consules partitur. Servorum numerum et pondus argenti Senatoribus indicit. Equites Romani obtulere operam pecuniasque, etiam libertinis idem munus ultro flagitantibus. Ea simulatio officii, a metu profecta, verterat in favorem. Et plerique haud perinde Vitellium, quam casum locumque Principatus, miserabantur. nec deerat ipse, vultu, voce, lacrimis, misericordiam elicere; largus promissis, et, quae natura trepidantium est, inmodicus. Quin et *Caesarem* se dici voluit, adspernatus antea: sed tunc, superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentium, et vulgi rumor, iuxta audiuntur. Ceterum, ut omnia inconsulti inpetus coepta, initiis valida, spatio languescunt, dilabi paullatim Senatores Equitesque, primo cunctanter, et, ubi ipse non aderat, mox contemptim et sine discrimine; donec Vitellius pudore inriti
59 conatus, quae non dabantur, remisit. Vt terrorem Italiae possessa Mevania, ac velut renatum ex integro bellum, intulerat: ita haud dubium erga Flavianas partes studium tam pavidus Vitellii discessus addidit. Erectus Samnis Pelignusque et Marsi aemulatione, quod Campania praevenisset, ut in novo obsequio, ad cuncta belli munia acres erant. Sed foeda hieme, per transitum Apennini conflictatus exercitus, et vix quieto agmine nives eluctantibus, patuit, quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro Fortuna vertisset: quae Flavianis Ducibus non minus saepe, quam ratio, adfuit. Obvium illic Petilium Cerialem habuere, agresti cultu et notitia locorum custodias Vitellii

elapsum. Propinqua adfinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiae: eoque inter Duces adsumptus est. Flavio quoque Sabino ac Domitiano patuisse effugium, multi tradidere. Et missi ab Antonio nuntii per varias fallendi artes penetrabant, locum ac praesidium monstrantes. Sabinus inhabilem labori et audaciae valetudinem caussabatur: Domitiano aderat animus; sed custodes a Vitellio additi, quamquam se socios fugae promitterent, tamquam insidiantes timebantur. Atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum, nihil in Domitianum atrox parabat. Duces partium 60
ut Carsulas venere, paucos ad requiem dies sumunt, donec aquilae signaque legionum adsequerentur. et locus ipse castrorum placebat, late prospectans: tuto copiarum adgestu: florentissimis pone tergum municipiis. simul conloquia cum Vitellianis, decem millium spatio distantibus, et proditio sperabatur. Aegre id pati miles, et victoriam malle, quam pacem. ne suas quidem legiones opperiebantur, ut praedae, quam periculorum socias. Vocatos ad concionem Antonius docuit: ' esse adhuc Vitellio vires, ' ambiguas, si deliberarent; acres, si desperassent. ' Initia bellorum civilium fortunae permittenda; ' victoriam consiliis et ratione perfici. Iam Misen- ' ensem classem et pulcherrimam Campaniae oram ' descivisse: nec plus e toto terrarum orbe reliquum ' Vitellio, quam quod inter Tarracinam Narniam- ' que iaceat. Satis gloriae proelio Cremonensi par- ' tum, et exitio Cremonae nimium invidiae. ne con- ' cupiscerent Romam capere potius, quam servare. ' maiora illis praemia, et multo maximum decus, si

'incolumitatem Senatui Populoque Rom. sine san-
61 'guine quaesissent.' His ac talibus mitigati animi.
Nec multo post legiones venere. Et terrore fama-
que aucti exercitus, Vitellianae cohortes nutabant,
nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem,
qui suas centurias turmasque tradere, donum vic-
tori, et sibi in posterum gratiam, certabant. Per
eos cognitum est, 'Interamnam proximis campis
'praesidio quadringentorum equitum teneri.' Mis-
sus extemplo Varus, cum expedita manu, paucos
repugnantium interfecit: plures, abiectis armis,
veniam petivere; quidam in castra refugi, cuncta
formidine inplebant, augendo rumoribus virtutem
copiasque hostium, quo amissi praesidii dedecus
lenirent. Nec ulla apud Vitellianos flagitii poe-
na: et praemiis defectorum versa fides, ac re-
liquum perfidiae certamen. crebra transfugia Tri-
bunorum Centurionumque. nam gregarius miles in-
duruerat pro Vitellio: donec Priscus et Alphe-
nus, desertis castris, ad Vitellium regressi, pudo-
62 re proditionis cunctos exsolverent. Iisdem diebus
Fabius Valens Vrbini in custodia interficitur. Ca-
put eius Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam
ultra spem foverent. nam, 'pervasisse in Germanias
'Valentem, et veteres illic novosque exercitus ciere,'
credebant. Visa caede in desperationem versi. et
Flavianus exercitus, inmane quantum animo exi-
tium Valentis, ut finem belli, accepit. Natus erat
Valens Anagniae, Equestri familiae: procax mori-
bus, neque absurdus ingenio, famam urbanitatis
per lasciviam petere. Ludicro iuvenalium sub Ne-

Absurdus ingenio] Sic Sall. Cat. 25.

rone, velut ex necessitate, mox sponte, mimos actitavit, scite magis quam probe. Legatus legionis et fovit Verginium et infamavit. Fonteium Capitonem conruptum, seu quia conrumpere nequiverat, interfecit. Galbae proditor: Vitellio fidus et aliorum perfidia inlustratus. Abrupta undique 63
spe, Vitellianus miles, transiturus in partes, id quoque non sine decore, sed sub signis vexillisque in subiectos Narniae campos descendere. Flavianus exercitus, ut ad proelium, intentus ornatusque, densis circa viam ordinibus, adstiterat. Accepti in medium Vitelliani. et circumdatos Primus Antonius clementer adloquitur. 'pars Narniae, pars 'Interamnae subsistere' iussi. relictae simul e victricibus legiones, neque quiescentibus graves, et adversus contumaciam validae. Non omisere per eos dies Primus ac Varus, crebris nuntiis 'salutem et 'pecuniam et secreta Campaniae' offerre Vitellio, 'si, 'positis armis, seque ac liberos suos Vespasiano per'misisset.' In eundem modum et Mucianus composuit epistolas: quibus plerumque fidere Vitellius, ac 'de numero servorum, electione litorum,' loqui. Tanta torpedo invaserat animum, ut, si Principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse oblivisceretur.

At primores civitatis Flavium Sabinum, Prae- 64
fectum urbis, secretis sermonibus incitabant, 'victo'riae famaeque partem capesseret. esse illi proprium 'militem cohortium urbanarum: nec defuturas vigi'lum cohortes, servitia ipsorum, fortunam partium, et 'omnia prona victoribus. ne Antonio Varoque de glo'ria concederet. Paucas Vitellio cohortes, et moe-

'tis undique nuntiis trepidas: populi mobilem animum: et, si se Ducem praebuisset, easdem illas 'adulationes pro Vespasiano fore. Ipsum Vitellium 'ne prosperis quidem parem: adeo ruentibus debilitatum. Gratiam patrati belli penes eum, qui urbem 'occupasset. Id Sabino convenire, ut Imperium 'fratri reservaret; id Vespasiano, ut ceteri post Sa-
65 'binum haberentur.' Haudquaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senecta. Erant, qui occultis suspicionibus incesserent, tamquam 'invidia et aemulatione fortunam fratris moraretur.' Namque Flavius Sabinus, aetate prior, privatis utriusque rebus, auctoritate pecuniaque Vespasianum anteibat. Et credebatur adfectam eius fidem praeiuvisse, domo agrisque pignori acceptis. Vnde, quamquam manente in speciem concordia, offensarum operta metuebantur. Melior interpretatio: 'mitem 'virum abhorrere a sanguine et caedibus: eoque 'crebris cum Vitellio sermonibus de pace, ponen'disque per conditionem armis, agitare.' Saepe domi congressi, postremo in aede Apollinis, ut fama fuit, pepigere. Verba vocesque duos testes habebant, Cluvium Rufum et Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur: Vitellii proiectus et degener; Sabinus non insultans et miseranti pro-

Affectam eius fidem praeiuvisse] i. e. pro eo solvisse, cum solvere creditoribus non posset. *Affecta fides* eleganter dicitur laborans ex inopia pecuniae, qua creditoribus satisfiat. Sic *affecta res familiaris* saepe apud Livium (ut II, 43.) de eo dicitur, qui aere alieno laborat, qui, ut Cicero loqui solet, *male de re domestica est constitutus*, pro Sext. 45. *cuius res fam. fortunae male constitutae.* pro Rab. Post. I. *Praeiuvisse* autem est ante, olim iuvisse · quam vim praepositio haec in compositione hac aetate in pluribus, quam olim, verbis obtinuit. Obiter observent tirones, *pignus* antiqua Latinitate dici etiam de *hypothecis*, ut hae de pignoribus, ut ad Ciceronis epp. ad Div. XIII, 56. monuit Graevius. *Ern.*

pior. Quod si tam facile suorum mentes flexisset 66
Vitellius, quam ipse cesserat, incruentam urbem Vespasiani exercitus intrasset. Ceterum, ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et conditiones abnuebant, 'discrimen ac dedecus' ostentantes, 'et fidem 'in libidine victoris. Nec tantam Vespasiano super'biam, ut privatum Vitellium pateretur: ne victos 'quidem laturos. Ita periculum ex misericordia. 'Ipsum sane senem, et prosperis adversisque satia'tum. Sed quod nomen, quem statum filio eius, 'Germanico, fore? Nunc pecuniam et familiam et 'beatos Campaniae sinus promitti: sed, ubi Imperi'um Vespasianus invaserit, non ipsi, non amicis 'eius, non denique exercitibus securitatem, nisi ex'stincto aemulatu, redituram. Fabium illis Va'lentem, captivum et casibus dubiis reservatum, 'praegravem fuisse: nedum Primus ac Fuscus et 'specimen partium Mucianus, ullam in Vitellium, 'nisi occidendi, licentiam habeant. Non a Cae'sare Pompeium, non ab Augusto Antonium inco'lumes relictos. nisi forte Vespasianus altiores spiri'tus gerat, Vitellii cliens, cum Vitellius conlega 'Claudio foret. Quin, ut censuram patris, ut tres 'Consulatus, ut tot egregiae domus honores dece'ret, desperatione saltem in audaciam accinge'retur. perstare militem, superesse studia populi. 'Denique nihil atrocius eventurum, quam in quod 'sponte ruant. moriendum victis, moriendum de'ditis: id solum referre, novissimum spiritum per 'ludibrium et contumelias effundant, an per vir'tutem.' Surdae ad fortia consilia Vitellio aures. 67
Obruebatur animus miseratione curaque, ne, per-

tinacibus armis, minus placabilem victorem relinqueret coniugi ac liberis. Erat illi et fessa aetate parens; quae tamen, paucis ante diebus, opportuna morte excidium domus praevenit, nihil Principatu filii adsecuta, nisi luctum et bonam famam. Quintodecimo Kal. Ianuar. audita defectione legionis cohortiumque, quae se Narniae dediderant, pullo amictu palatio degreditur, moesta circum familia. Simul ferebatur lecticula parvulus filius, velut in funebrem pompam. Voces populi blandae et intem-
68 pestivae: miles minaci silentio. Nec quisquam adeo rerum humanarum inmemor, quem non commoveret illa facies: Romanum Principem, et generis humani paullo ante dominum, relicta fortunae suae sede, per populum, per urbem, exire de Imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant. repentina vis Dictatorem Caesarem oppresserat; occultae Caium insidiae: nox et ignotum rus fugam Neronis absconderant: Piso et Galba tamquam in acie cecidere: in sua concione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam feminis, pauca et praesenti moestitiae congruentia locutus: 'cedere se pacis 'et Reipublicae caussa: retinerent tantum memo'riam sui fratremque et coniugem et innoxiam li'berorum aetatem miserarentur:' simul filium protendens, modo singulis, modo universis commendans, postremo fletu praepediente, adsistenti Consuli (Cae-

Paullo amicitu] Atro et lugubri amictu. Sic Juvenalis Sat. III, 213.

Horrida mater,
Pullati Proceres.

Pullati; id est, *cum nigris vestibus lugentes.*

Consuli] Consuli suffecto.

cilius Simplex erat) exsolutum a latere pugionem, velut ius necis vitaeque civium, reddebat. Adspernante Consule, reclamantibus, qui in concione adstiterant, ut in aede Concordiae positurus insignia Imperii, domumque fratris petiturus, discessit. Maior hic clamor obsistentium Penatibus privatis, *in palatium* vocantium. Interclusum aliud iter, idque solum, quod in Sacram viam pergeret, patebat. tum consilii inops, in palatium rediit. Praevenerat rumor, *eiurari ab eo Imperium:* scripseratque Flavius Sabinus cohortium Tribunis, *ut militem cohiberent.*
Igitur, tamquam omnis Respublica in Vespasiani 69
sinum cessisset, primores Senatus et plerique Equestris ordinis omnisque miles urbanus et vigiles domum Flavii Sabini complevere. illuc de studiis vulgi et minis Germanicarum cohortium adfertur. Longius iam progressus erat, quam ut regredi posset: et suo quisque metu, ne disiectos, eoque minus validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma inpellebant. Sed, quod in eiusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsere. Circa lacum Fundani, descendentibus, qui Sabinum comitabantur, armatis occurrunt promptissimi Vitellianorum. Modicum ibi proelium, inproviso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus, re trepida, quod tutissimum e praesentibus, arcem capitolii insedit milite et quibusdam Senatorum Equitumque: quorum nomina tradere haud promptum est, quoniam, victore Vespasiano, multi id meritum erga partes simulavere. Subierunt obsidium etiam feminae; inter quas maxime insignis Verulana Gratilla, neque liberos, neque propin-

quos, sed bellum secuta. Vitellianus miles custodia socordi clausos circumdedit; eoque, concubia nocte, suos liberos Sabinus, et Domitianum, fratris filium, in capitolium accivit: misso per neglecta ad Flavianos Duces nuntio, qui, 'circumsideri ipsos, et, ni sub-'veniretur, arctas res' nuntiaret. Noctem adeo quietam egit, ut degredi sine noxa potuerit. quippe miles Vitellii, adversus pericula ferox, laboribus et vigiliis parum intentus erat. et hibernus imber, repente fusus, oculos auresque impediebat. Luce prima Sabinus, antequam invicem hostilia coeptarent, Cornelium Martialem, e primipilaribus, ad Vitellium misit, cum 'mandatis et questu, quod pacta turba-'rentur. Simulationem prorsus et imaginem depo-'nendi Imperii fuisse, ad decipiendos tot inlustres 'viros. Cur enim e rostris fratris domum, inminen-'tem foro, et inritandis hominum oculis, quam Aven-'tinum et Penates uxoris petisset? Ita privato, et 'omnem Principatus speciem vitanti, convenisse. 'Contra Vitellium in palatium, in ipsam Imperii 'arcem regressum: inde armatum agmen emissum: 'stratam innocentium caedibus celeberrimam urbis 'partem: ne capitolio quidem abstineri. Togatum 'nempe se, et unum e Senatoribus, dum inter 'Vespasianum ac Vitellium proeliis legionum, cap-'tivitatibus urbium, deditionibus cohortium iudica-'tur, iam, Hispaniis Germaniisque et Britannia des-'ciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide,

Suos liberos] Vide Vespasianorum STEMMA in Notis et Emendationibus ad Hist. I, 46. *Brot.* De Tito Flavio Clemente, *Martyre* dicto, et sanctis feminis, Flavia Domitilla, Plautilla, vide bonum Broterium ut supra, et Gibbon: De Rom. Imp. decessu Vol. II. p. 419.

'donec ultro ad conditiones vocaretur. Pacem et
'concordiam victis utilia; victoribus tantum pulchra
'esse. Si conventionis poeniteat, non se, quem
'perfidia deceperit, ferro peteret, non filium Vespa-
'siani, vix puberem. quantum, occisis uno sene et
'uno iuvene, profici? iret obviam legionibus. et de
'summa rerum illic certaret: cetera secundum even-
'tum proelii cessura.' Trepidus ad haec Vitellius
pauca purgandi sui caussa respondit, culpam 'in mi-
'litem' conferens, 'cuius nimio ardori inparem esse
'modestiam suam.' Et monuit Martialem, 'ut per
'secretam aedium partem occulte abiret, ne a mili-
'tibus internuntius invisae pacis interficeretur:' ipse
neque iubendi neque vetandi potens, non iam Impe-
rator, sed tantum belli caussa, erat. Vix dum re- 71
gresso in capitolium Martiale, furens miles aderat,
nullo Duce: sibi quisque auctor: cito agmine forum
et inminentia foro templa praetervecti, erigunt aciem
per adversum collem, usque ad primas capitolinae
arcis fores. Erant antiquitus porticus in latere
clivi, dextrae subeuntibus: in quarum tectum egres-
si saxis tegulisque Vitellianos obruebant. Neque
illis manus, nisi gladiis, armatae: et arcessere tor-
menta, aut missilia tela, longum videbatur. faces in
prominentem porticum iecere. et sequebantur ignem;
ambustasque capitolii fores penetrassent, ni Sabinus
revulsas undique statuas, decora maiorum, in ipso
aditu, vice muri, obiecisset. Tum diversos capito-

Victis utilia, victoribus tantum pulchra esse] Cur non potius: *Pacem et concordiam victis utilem, victoribus tantum pulchram esse.* *Gron.* Ceterum Tacitus etiam aliis locis sic locutus est, ut neutrum plurale iunxerit duobus substantivis masc. aut fem. generis, de more Graecorum. *Ern.*

lii aditus invadunt, iuxta lucum asyli, et qua Tar-
peia rupes centum gradibus aditur. Inprovisa utra-
que vis; propior atque acrior per asylum ingruebat.
nec sisti poterant scandentes per coniuncta aedificia:
quae, ut in multa pace, in altum edita, solum capi-
tolii aequabant. Hic ambigitur, ignem tectis oppug-
natores iniecerint, an obsessi, quae crebrior fama
est, quo nitentes ac progressos depellerent. Inde
lapsus ignis in porticus adpositas aedibus: mox sus-
tinentes fastigium Aquilae vetere ligno traxerunt
flammam alueruntque. Sic capitolium, clausis fori-
72 bus, indefensum et indireptum, conflagravit. Id
facinus post conditam urbem luctuosissimum foedissi-
mumque Reipublicae Populi Rom. accidit: nullo
externo hoste, propitiis, si per mores nostros lice-
ret, Deis, sedem Iovis O. M. auspicato a maiori-
bus, pignus Imperii, conditam, quam non Porsena
dedita urbe, neque Galli capta, temerare potuissent,
furore Principum exscindi! Arserat et ante capitolium
civili bello, sed fraude privata; nunc palam obsessum,
palam incensum. quibus armorum caussis? quo tan-
tae cladis pretio stetit? pro patria bellavimus? Vove-
rat Tarquinius Priscus Rex, bello Sabino, ieceratque
fundamenta, spe magis futurae magnitudinis, quam
quo modicae adhuc Populi Romani res sufficerent.
mox Servius Tullius, sociorum studio; deinde Tar-
quinius Superbus, capta Suessa Pometia, hostium
spoliis exstruxere. Sed gloria operis libertati reser-
vata. pulsis Regibus, Horatius Pulvillus, iterum
Consul, dedicavit, ea magnificentia, quam inmen-
sae postea Populi Romani opes ornarent potius, quam
augerent. Iisdem rursus vestigiis situm est, post-

quam, interiecto quadringentorum et vigintiquinque annorum spatio, L. Scipione, C. Norbano coss. flagraverat. Curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati eius negatum. Lutatii Catuli nomen, inter tanta Caesarum opera, usque ad Vitellium mansit. Ea tunc aedes cremabatur. Sed plus pavoris obsessis, quam obsessori- 73
bus intulit. Quippe Vitellianus miles, neque astu, neque constantia, inter dubia indigebat. Ex diverso trepidi milites, Dux segnis et veluti captus animi, non lingua, non auribus competere: neque alienis consiliis regi, neque sua expedire: huc illuc clamoribus hostium circumagi: quae iusserat, vetare, quae vetuerat, iubere. Mox, quod in perditis rebus accidit, omnes praecipere, nemo exsequi. postremo, abiectis armis, fugam et fallendi artes circumspectabant. Inrumpunt Vitelliani et cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent. Pauci militarium virorum, inter quos maxime insignes, Cornelius Martialis, Aemilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scaeva, pugnam ausi, obtruncantur. Flavium Sabinum, inermem neque fugam coeptantem, circumsistunt, et Quinctium Atticum, Consulem, umbra honoris et suamet vanitate monstratum, quod edicta in populum, pro Vespasiano magnifica, probrosa adversus Vitellium, iecerat. Ceteri per varios casus elapsi: quidam servili habitu, alii fide clientium contecti, et inter sarcinas abditi. Fuere, qui, excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes respondentesve, audaciam pro latebra haberent. Domi- 74
tianus, prima inruptione apud aedituum occultatus,

sollertia liberti, lineo amictu turbae sacricolarum
inmixtus ignoratusque, apud Cornelium Primum,
paternum clientem, iuxta Velabrum, delituit. Ac
potiente rerum patre, disiecto aeditui contubernio,
modicum sacellum IOVI CONSERVATORI, aramque po-
suit, casusque suos in marmore expressam. Mox,
Imperium adeptus, IOVI CVSTODI templum ingens,
seque in sinu Dei sacravit. Sabinus et Atticus,
onerati catenis et ad Vitellium ducti, nequaquam in-
festo sermone vultuque excipiuntur, frementibus,
qui ius caedis, et praemia navatae operae, pete-
bant. Clamore a proximis orto, sordida pars ple-
bis supplicium Sabini exposcit, minas adulation-
esque miscet. Stantem pro gradibus palatii Vitel-
lium, et preces parantem, pervicere, ut absisteret.
Tum confossum conlaceratumque, et capite trun-
cum, corpus Sabini in Gemonias trahunt. Hic
75 exitus viri haud sane spernendi. Quinque et tri-
ginta stipendia in Republica fecerat, domi mili-
tiaeque clarus: innocentiam iustitiamque eius non
argueres: sermonis nimius erat. Id unum septem
annis, quibus Moesiam, duodecim, quibus Prae-
fecturam urbis obtinuit, calumniatus est rumor. In
fine vitae alii segnem, multi moderatum et civium
sanguinis parcum credidere. Quod inter omnes
constiterit, ante Principatum Vespasiani, decus do-
mus penes Sabinum erat. Caedem eius laetam fu-
isse Muciano accepimus. Ferebant plerique, 'etiam
'paci consultum, dirempta aemulatione inter duos,
'quorum alter se fratrem Imperatoris, alter consortem
'Imperii cogitaret.' Sed Vitellius Consulis sup-
plicium poscenti populo restitit, placatus, ac vel-

ut vicem reddens, quod interrogantibus, 'quis ca-
'pitolium incendisset,' se reum Atticus obtulerat.
Eaque confessione, sive aptum tempori mendacium
fuit, invidiam crimenque agnovisse, et a partibus
Vitellii amolitus, videbatur.

Iisdem diebus L. Vitellius, positis apud Feroni- 76
am castris, excidio Tarracinae imminebat: clausis
illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi
moenia, neque periculum in aperto audebant. Prae-
erat, ut supra memoravimus, Iulianus gladiatori-
bus, Apollinaris remigibus. lascivia socordiaque
gladiatorum magis, quam Ducum similes, non vigi-
lias agere, non intuta moenium firmare, noctu die-
que fluxi et amoena litorum personantes, in ministe-
rium luxus dispersis militibus, de bello tantum inter
convivia loquebantur. Paucos ante dies discesse-
serat Apinius Tiro: donisque ac pecuniis acerbe
per municipia conquirendis, plus invidiae quam vi-
rium partibus addebat. Interim ad L. Vitellium 77
servus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque,
'si praesidium acciperet, vacuam arcem tradi fu-
'turum,' multa nocte cohortes expeditas, summis
montium iugis, super caput hostium sistit. inde
miles ad caedem magis, quam ad pugnam decurrit.
sternunt inermes, aut arma capientes, et quosdam
somno excitos; cum tenebris, pavore, sonitu tuba-
rum, clamore hostili turbarentur. Pauci gladiato-
rum resistentes, neque inulti cecidere. ceteri ad
naves ruebant, ubi cuncta pari formidine implica-
bantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine

Paganis] Pagani dicebantur, qui non Milites. Vide supra Hist. I, 53.

Vitelliani trucidabant. Sex Liburnicae inter primum tumultum evasere, in quis Praefectus classis Apollinaris: reliquae in litore captae, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Iulianus ad L. Vitellium perductus, et verberibus foedatus, in ore eius iugulatur. Fuere, qui uxorem L. Vitellii Triariam incesserent, tamquam 'gladio militari cinc- 'ta, inter luctum cladesque expugnatae Tarraci- 'nae, superbe saeveque egisset.' Ipse lauream gestae prospere rei ad fratrem misit: percunctatus, 'sta- 'tim regredi se, an perdomandae Campaniae insiste- 're iuberet.' Quod salutare non modo partibus Vespasiani, sed Reipublicae fuit. nam, si recens victoria miles, et super insitam pervicaciam, secundis ferox, Romam contendisset; haud parva mole certatum, nec sine exitio urbis, foret. quippe L. Vitellio, quamvis infami, inerat industria: nec virtutibus, ut boni, sed, quo modo pessimus quisque, vitiis, va-
78 lebat. Dum haec in partibus Vitellii geruntur, digressus Narnia Vespasiani exercitus, festos Saturni dies Ocriculi per otium agitabat. Caussa tam pravae morae, ut Mucianum opperirentur. Nec defuere, qui Antonium suspicionibus arguerent, tamquam 'dolo cunctantem, post secretas Vitellii epistolas, 'quibus Consulatum et nobilem filiam et dotales 'opes, pretium proditionis, offerebat. Alii, ficta 'haec et in gratiam Muciani composita.' Quidam, 'omnium id Ducum consilium fuisse, ostentare poti- 'us urbi bellum, quam inferre: quando validissimae 'cohortes a Vitellio descivissent, et, abscisis omni- 'bus praesidiis, cessurus Imperio videbatur. Sed

Lauream] Laureatas literas, rei prospere gestae nuntias.

'cuncta festinatione, deinde ignavia Sabini, corrup-'ta: qui sumptis temere armis, munitissimam capitolii 'arcem, et ne magnis quidem exercitibus expugna-'bilem, adversus tris cohortes tueri nequivisset.' Haud facile quis uni adsignaverit culpam, quae omnium fuit. nam et Mucianus ambiguis epistolis victores morabatur, et Antonius praepostero obsequio, vel, dum regerit invidiam, crimen meruit. ceterique Duces, dum peractum bellum putant, finem eius insignivere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus praemissus, ut transversis itineribus per agrum Sabinum Salaria via urbem introiret, satis maturaverat: donec obsessi capitolii fama cunctos simul exciret. Antonius per 79
Flaminiam ad Saxa rubra, multo iam noctis, serum auxilium venit. Illic 'interfectum Sabinum, 'conflagrasse capitolium, tremere urbem,' maesta omnia accepit: 'plebem quoque et servitia, pro 'Vitellio armari,' nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre proelium adversum fuerat. namque incautum, et tamquam ad victos ruentem, Vitelliani, interiectus equiti pedes, excepere. pugnatum haud procul urbe, inter aedificia hortosque et anfractus viarum. quae gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant. neque omnis eques concors, adiunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti, fortunam partium speculabantur. capitur Praefectus alae, Tullius Flavianus: ceteri foeda fuga consternantur, non ultra Fidenas secutis victoribus. Eo successu studia populi aucta. vulgus urbanum 80
arma cepit. Paucis scuta militaria, plures, raptis, quod cuique obvium, telis, signum pugnae ex-

poscunt. Agit grates Vitellius, ed *ad tuendam ur-*
bem prorumpere iubet. Mox, vocato Senatu, deli-
guntur legati ad exercitus, ut praetexto Reipublicae
concordiam pacemque suaderent. Varia legato-
rum sors fuit. Qui Petilio Ceriali occurrerant,
extremum discrimen adiere, adspernante milite con-
ditiones pacis. vulneratur Praetor, Arulenus Rus-
ticus. auxit invidiam, super violatum legati Prae-
torisque nomen, propria dignatio viri. palantur
comites: occiditur proximus lictor, dimovere tur-
bam ausus: et, ni dato a Duce praesidio defensi
forent, sacrum etiam in exteras gentes legatorum
ius, ante ipsa patriae moenia, civilis rabies usque
in exitium temerasset. Aequioribus animis accepti
sunt, qui ad Antonium venerant, non quia modes-
81 tior miles, sed Duci plus auctoritatis. Miscuerat
se legatis Musonius Rufus, Equestris ordinis, studi-
um philosophiae et placita Stoicorum aemulatus:
coeptabatque, permixtus manipulis, *bona pacis ac*
belli discrimina disserens, armatos monere. Id
plerisque ludibrio, pluribus taedio. nec deerant,
qui propellerent proculcarentque, ni, admonitu mo-
destissimi cuiusque, et aliis minitantibus, omisisset
intempestivam sapientiam. Obviae fuere et virgi-
nes Vestales cum epistolis Vitellii, ad Antonium
scriptis. 'eximi supremo certamini unum diem,' postu-
labat: 'si moram interiecissent, facilius omnia con-
'ventura.' Virgines cum honore dimissae: Vitellio
rescriptum, 'Sabini caede et incendio capitolii di-
82 'rempta belli commercia.' Tentavit tamen Antoni-
us, vocatas ad concionem legiones mitigare, 'ut,
'castris iuxta pontem Mulvium positis, postera die

'urbem ingrederentur.' Ratio cunctandi, ne asperatus proelio miles, non populo, non Senatui, ne templis quidem ac delubris Deorum consuleret. Sed omnem prolationem, ut inimicam victoriae, suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quamquam inbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitus fecerant. Tripartito agmine, pars, ut adstiterat, Flaminia via, pars iuxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen per Salariam Collinae portae propinquabat. Plebs invectis equitibus fusa: miles Vitellianus trinis et ipse praesidiis occurrit. Proelia ante urbem multa et varia: sed Flavianis, consilio Ducum praestantibus, saepius prospera. Ii tantum conflictati sunt, qui in partem sinistram urbis, ad Sallustianos hortos, per angusta et lubrica viarum flexerant. Superstantes maceriis hortorum Vitelliani, ad serum usque diem, saxis pilisque subeuntes arcebant: donec ab equitibus, qui porta Collina inruperant, circumvenirentur. Concurrere et in campo Martio infestae acies. Pro Flavianis Fortuna et parta totiens victoria; Vitelliani desperatione sola ruebant: et, quamquam pulsi, rursus in urbe congregabantur. Aderat pug- 83
nantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos, rursus illos clamore et plausu fovebat: quotiens pars altera inclinasset, abditos in tabernis, aut, si quam in domum perfugerant, *erui iugularique* expostulantes, parte maiore praedae potiebantur. nam, milite ad sanguinem et caedes obverso, spolia in vulgus cedebant. Saeva ac deformis urbe tota facies. alibi proelia et vulnera; alibi balineae popinaeque: simul cruor et strues corpo-

rum: iuxta scorta et scortis similes: quantum in luxurioso otio libidinum; quicquid in acerbissima captivitate scelerum: prorsus ut eandem civitatem et furere crederes et lascivire. Conflixerant ante armati exercitus in urbe, bis L. Sulla, semel Cinna victoribus. nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas, et ne minimo quidem temporis voluptates intermissae. velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exsultabant, fruebantur; nulla partium cura, malis publicis laeti.

84 Plurimum molis in oppugnatione castrorum fuit, quae acerrimus quisque, ut novissimam spem, retinebant. Eo intentius victores, praecipuo veterum cohortium studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta simul admovent, testudinem, tormenta, aggeres, facesque: 'quidquid tot proeliis laboris ac periculi hausissent, opere illo consummari,' clamitantes. 'Vrbem Senatui ac Populo Rom. templa Diis reddita: proprium esse militis decus in castris. illam patriam, illos Penates. ni statim recipiantur, noctem in armis agendam.' Contra Vitelliani, quamquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore foedare, suprema victis solatia amplectebantur. Multi semianimes, super turres et propugnacula moenium exspiravere. Convulsis portis, reliquus globus obtulit se victoribus: et cecidere omnes contrariis vulneribus, versi in hostem. ea cura etiam morientibus decori exitus fuit.

85 Vitellius, capta urbe, per aversam palatii partem, Aventinum, in domum uxoris, sellula defertur: ut, si diem latebra vitavisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. *Dein* mobilitate ingenii, et quae natura pavida

est, cum omnia metuenti praesentia maxime displicerent, in palatium regreditur, vastum desertumque: dilapsis etiam infimis servitiorum, aut occursum eius declinantibus. Terret solitudo et tacentes loci: tentat clausa: inhorrescit vacuis; fessusque misero errore, et pudenda latebra semet occultans, ab Iulio Placido, Tribuno cohortis, protrahitur. Vinctae pone tergum manus: laniata veste, foedum spectaculum, ducebatur, multis increpantibus, nullo inlacrimante. deformitas exitus misericordiam abstulerat. Obvius e Germanicis militibus Vitellium infesto ictu, per iram, vel quo maturius ludibriis eximeret, an Tribunum appetierit, in incerto fuit: aurem Tribuni amputavit ac statim confossus est. Vitellium, infestis mucronibus coactum, modo erigere os et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque Rostra, aut Galbae occisi locum contueri; postremo ad Gemonias, ubi corpus Flavii Sabini iacuerat, propulere. Vox una non degeneris animi excepta, cum Tribuno insultanti, *se tamen Imperatorem eius fuisse*, respondit. Ac deinde ingestis vulneribus concidit. Et vulgus eadem pravitate insectabatur interfectum, qua foverat viventem. Patria illi Lu- 86
ceria. septimum et quinquagesimum aetatis annum explebat. Consulatum, Sacerdotia, nomen locumque inter primores, nulla sua industria, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei detulere, qui ipsum non noverant. Studia exercitus,

Tacentes loci] Nec aliter Virgilius, Æneid. II. 755.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.

raro cuiquam, bonis artibus quaesita, perinde adfuere, quam huic per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas: quae, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias, dum magnitudine munerum, non constantia morum, contineri putat, meruit magis, quam habuit. Reipublicae haud dubie intererat Vitellium vinci: sed inputare perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidere, cum a Galba descivissent. Praecipiti in occasum die, ob pavorem Magistratuum Senatorumque, qui dilapsi ex urbe, aut per domos clientium semet occultabant, vocari Senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad Duces partium progressum, et *Caesarem* consalutatum, miles frequens, utque erat in armis, in paternos Penates deduxit.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARVM

LIBER QVARTVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Interfecto Vitellio, milites Flaviani in urbe saeviunt.* 2. *Domitianus, nomen sedemque Caesaris nactus, adulteriis filium Principis agit. L. Vitellius interficitur.* 3. *Campania composita, Vespasiano Senatus Consulatum cum Tito filio, Praeturam Domitiano et Consulare imperium, decernit.* 4. *Muciani, Antonii, ceterorum honores. Restituendi capitolii consilium. Libertati consulit Helvidius Priscus, cuius* 5. *vita et mores,* 6—8. *et cum Eprio Marcello acre iurgium de legatis ad Principem mittendis.* 9. *De impensis publicis dissensio.* 10. *Musonius Rufus in P. Celerem invehitur.* 11. *Mucianus, urbem ingressus, cuncta in se trahit, Calp. Galerianum caedi curat, Asiaticum libertum servili supplicio tollit.*

12. *Germanicae cladis fama. Eius belli caussa in Batavis,* 13. *Duce Claudio Civile.* 14—16. *Is Batavos, Canninefates, Frisios, excitat, statim dolo, mox aperta vi, Romanos superat.* 17. *Victoriae huius fama motae Germaniae auxilia offerunt Civili, qui et Galliarum societatem adfectat.* 18. *Hordeonii Flacci segnitia. Victi Romani in Vetera castra fugiunt.* 19. *Batavorum et Canninefatium cohortes, iussu Vitellii in urbem pergentes, corruptae, Civili iunguntur, et* 20. *Bonnensi praelio*

Romanorum aciem perfringunt. 21. *Civilis, consilii ambiguus, suos in verba Vespasiani adigit, hostilia velans;* 22. 23. *mox Vetera obsidet, frustra.* 24. 25. *Hordeonius Flaccus, seditione conflictatus, summam rerum Voculae permittit.* 26. 27. *Huic additus Herennius Gallus, re male gesta, verberatur. Nova seditio.* 28—30. *Civilis, inmensis auctibus ab universa Germania elatus, obsidium Veterum urget, Vbios vexat. Varia certamina.*

31. *Nunciato Cremonensi proelio, auxilia Gallorum a Vitellio desciscunt. Suos quoque Hordeonius in Vespasiani verba adigit haesitantes.* 32. *Ad Civilem missus Montanus, ut a bello absistere iubeat, ab ipso tentatur.* 33. 34. *Cum Vocula confligit Civilis vario eventu, non sine utriusque Ducis culpa.* 35. *Vocula male utitur victoria. Vetera obsidione liberat.* 36. *Civilis Geldubam capit. Romani milites Hordeonium necant. Vocula per tenebras evadit.* 37. *Mox a Civile superati Voculam denuo sequuntur, quocum obsidione Magontiacum liberant. Treveri, nunc fidi, mox rebelles.*

38. *Vespasianus cum Tito Consulatum init. Falsi pavores in urbe et a L. Pisone.* 39. *Domitianus Praetor. Vis penes Mucianum. Is Primi Antonii potentiam infringit.* 40. *Restituti Galbae honores. Bareae Sorani Munibus, P. Celere damnato, satisfactum.* 41. *Alii quoque delatores castigati.* 42. *In his Aquilium Regulum, a Messalla fratre defensum, Montanus percellit.* 43. 44. *Idem in Marcellum tentat Helvidius, intercedente Caesare, abolendam priorum temporum memoriam, rato. Itaque in paucos modo saevitum.* 45. *Senenses ob pulsatum Senatorem puniti. Antonius Flamma lege repetundarum damnatus.* 46. *Militaris seditio a Muciano repressa.* 47. *Abrogati Consulatus, quos Vitellius dederat. Funus Censorium Flavio Sabino ductum.* 48—50. *L. Pisonis, Africae* Proconsulis, caedes. *Servi eius*

egregium mendacium. Oeensium Leptitanorumque discordiae compositae. Fusi Garamantes. 51. *Parthorum auxilia non recipit Vespasianus.* 52. *Hunc iratum Domitiano Titus mitigat.* 53. *Cura restituendi capitolii in L. Vestinum conlata.*

54. *Audita mors Vitellii duplicaverat bellum per Gallias Germaniasque. Cum incendio capitolii finis Imperio adesse creditus.* 55—58. *Interfecto Hordeónio, conspirant cum Civile et Classico Iulius Tutor et Iulius Sabinus. nutant reliquae Galliae. Romanae quoque legiones tentantur, frustra renitente Vocula, quo* 59. 60. *caeso, vinctisque Herennio et Numisio Legatis, istas pro Imperio Galliarum sacramento adigit Civilis, Tutor Agrippinenses, Classicus obsessos ad Vetera.* 61. *Civilis, voti compos, crimen deponit. Tum et maior auctoritas Veledae.* 62. *Captarum legionum moestum silensque agmen. Ala Picentina necem Voculae vindicat.* 63—65. *Colonia Agrippinensis, Transrhenanis gentibus invisa, in summum discrimen adducta, cum Civile societatem init, Veledae Numen donis placat.* 66. *Civilis Betasios, Tungros, Nervios in fidem accipit.* 67. *Fusi Lingones a Sequanis. I. Sabinus victus latet.* 68. *Mucianus cum Domitiano ad bellum accingitur.* 69. *Remi Gallias in fide Romana conservant, exceptis Treveris atque Lingonibus.* 70. *Sed nec iis nec reliquis civitatibus, nec ipsis Ducibus satis consilii ac concordiae. Tutor ad Bingium victus.* 71. *Petilius Cerilias Magontiacum venit, spes Romanorum erigit, Valentinum Ducem magna strage adfectum capit.* 72. *Treveros intrat. Militibus, exitium urbis poscentibus, resistit. Victas legiones in castra recipit.* 73. 74. *Treveros et Lingonas officii admonet.* 75. *Civilis et Classicus ad Cerialem litteras mittunt, ad quas ille nihil.* 76. *Civilis cunctandum, Tutor et Classicus statim pugnandum, statuunt.* 77. 78. *Atrox proelium, quo Cerialis, initio victus, mox*

victor castra hostium exscindit. 79. *Agrippinenses a Germanis desciscunt.* 80. *Mucianus Vitellii filium interficit. Antonius Primus, ad Vespasianum profectus, non pro spe excipitur.* 81. *Multis miraculis coelestis in Vespasianum favor ostensus. Ipse oculorum tabe notum, alium manu aegrum, sanitati restituit.* 82. *Confirmatur omine in templo Serapidis, cuius* 83. 84. *origo Sinopensis, templum Alexandriae magnificum, nomen.* 85. *Valentinus supplicio adfectus.* 86. *Domitianus, frustra tentato Ceriale, an sibi exercitum imperiumque traditurus foret, litterarum studium et amorem carminum simulat. Gesta haec partim eodem anno, partim,*

IMP. VESPASIANO ITERVM,
TITO FIL. COSS.

1 INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat, quam pax coeperat. Armati per urbem victores inplacabili odio victos consectabantur. plenae caedibus viae, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors obtulerat. Ac mox, augescente licentia, scrutari ac protrahere abditos: si quem procerum habitu et iuventa conspexerant, obtruncare, nullo militum aut populi discrimine. Quae saevitia, recentibus odiis, sanguine explebatur, dein verterat in avaritiam. nihil usquam secretum aut clausum sinebant, *Vitellianos occultari*, simulantes. Initium id perfringendarum domuum; vel, si resisteretur, caussa caedis, nec deerat egentissimus quis-

Procerum habitu et iuventa] Duas notas Germanici militis habebant, proceritatem corporis itemque iuventam. Nam Germani plerumque proceri; et milites a flore et robore aevi colligebantur. *Lips.*

Nullo militum a populi discrimine] Cum milites tantum, Germani in primis, viderentur ac dicerentur peti, etiam alii togati et innoxii promiscue interficiebantur. Ern.

que ex plebe: et pessimi servitiorum prodere ultro dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. Vbique lamenta, conclamationes, et forma captae urbis: adeo ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petulantia desideraretur. Duces partium, accendendo civili bello acres, temperandae victoriae inpares. quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis: pax et quies bonis artibus in- 2
digent. Nomen sedemque Caesaris Domitianus acceperat: nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium Principis agebat. Praefectura Praetorii penes Arrium Varum: summa potentiae in Primo Antonio. is pecuniam familiamque e Principis domo, quasi Cremonensem praedam, rapere: ceteri modestia vel ignobilitate, ut in bello obscuri, ita praemiorum expertes. Civitas pavida et servitio parata, *occupari redeuntem Tarracina L. Vitellium cum cohortibus, exstinguique reliqua belli*, postulabat. Praemissi Ariciam equites: agmen legionum intra Bovillas stetit. Nec cunctatus est Vitellius, seque et cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minus ira, quam metu abiecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per urbem incessit. nemo supplici vultu, sed tristes et truces et adversum plausus ac lasciviam insultantis vulgi immobiles. paucos erumpere ausos, circumiecti pressere. ceteri in custodiam conditi. Nihil quisquam locutus indignum, et, quamquam inter adversa, salva virtutis fama.

Circumiecti pressere] Dictum esse pro oppressere, interfecere, supra A. XIV, 5 monuimus, et sequentia facile arguunt. Itaque Faernus etiam corrigebat *oppresscre*. Etiam ap. Cic. Verr. IV, 2. in libris confunduntur *oppressere* et *pressere*. Sed ibi oppressere verius est. *Mox idem par vitiis frutri*, pro *fratris*, idque probabat Vrsinus. *Ern. Brot.* mallet *oppressere*, et *fratri*. Bud. *fratris*.

Dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris, in Principatu eius vigilantior; nec perinde prosperis
3 socius, quam adversis abstractus. Iisdem diebus Lucilius Bassus, cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: discordibus municipiorum animis, magis inter semet, quam contumacia adversus Principem. Viso milite quies: et minoribus coloniis inpunitas. Capuae legio tertia hiemandi caussa locatur, et domus inlustres adflictae; cum contra Tarracinenses nulla ope iuvarentur. Tanto proclivius est iniuriae, quam beneficio, vicem exsolvere: quia gratia oneri, ultio in quaestu, habetur. Solatio fuit servus Verginii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo adfixus, in iisdem annulis, quos acceptos a Vitellio gestabat. At Romae Senatus cuncta Principibus solita Vespasiano decernit, laetus et spei certus. quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquam Aegyptum, Iudaeam, Syriamque et omnis provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidere alacritatem Vespasiani litterae, tamquam manente bello scriptae. ea prima specie forma: ceterum ut Princeps loquebatur, civilia de se et Reipublicae egregia. nec Senatus obsequium deerat. Ipsi ‘ Consulatus cum Tito filio, Praetura Domitiano

Adversis abstractus] Adversa fratris fortuna et exitio et ipse adflictus, ad perniciemque vocatus est, ut Ann. IV, 13. ubi eadem loquendi forma.

Ea prima specie forma] sc. literarum. haec erat forma epistolae primum et obiter legenti: sed, si accuratius considerabatur, reperiebatur loqui, ut iam confecto bello, et Principatum iam adeptus.

'et Consulare imperium' decernuntur. Miserat et Mucianus epistolas ad Senatum, quae materiam sermonibus praebuere: 'si privatus esset, cur publice 'loqueretur? potuisse eadem, paucos post dies, loco 'sententiae dici.' ipsa quoque insectatio in Vitellium sera et sine libertate. Id vero erga Rempublicam superbum, erga Principem contumeliosum, quod, 'in manu sua fuisse Imperium donatumque Vespa'siano,' iactabat. Ceterum invidia in occulto; adulatio in aperto erant. multo cum honore verborum 'Muciano triumphalia' de bello civili data: sed 'in Sarmatas expeditio' fingebatur. Adduntur 'Primo Antonio Consularia, Cornelio Fusco, et 'Arrio Varo, Praetoria insignia.' Mox Deos res'pexere. *restitui* placuit *capitolium*. eaque omnia Valerius Asiaticus, Consul designatus, censuit: ceteri vultu manuque; pauci, quibus conspicua dignitas, aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus adsentiebantur. Ubi ad Helvidium Priscum, Praetorem designatum, ventum, prompsit sententiam, ut honorificam in bonum Principem, ita falsa aberant, et studiis Senatus adtollebatur. Isque praecipuus illi dies, magnae offensae initium et magnae gloriae fuit. Res poscere videtur, quia ite- 5
rum in mentionem incidimus viri, saepius memorandi, ut vitam studiaque eius, et quali fortuna sit usus, paucis repetam. Helvidius Priscus, Tarracinae municipio, Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset, ingenium inlustre altioribus studiis iuvenis admodum dedit: non ut plerique, ut nomine mag-

Sera et sine libertate] Sera, quia iam afflicti aut nulli erant: non libera, quia sine periculo mortuis vel invalidis insultabatur. Lips.

Non ut plerique] Disce, iuventus, et vide verum finem, quem *sapientiae studiis* proponas. *Lips.*

nifico segne otium velaret, sed quo firmior adversus fortuita Rempublicam capesseret. doctores sapientiae secutus est, qui sola bona, quae honesta, mala tantum, quae turpia: potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum, neque bonis, neque malis adnumerant. Quaestorius adhuc, a Paeto Thrasea gener delectus, e moribus soceri nihil aeque ac libertatem hausit: civis/ Senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitae officiis aequabilis, opum contemptor, recti pervicax, constans adversus metus.
6 Erant, quibus adpetentior famae videretur, quando etiam sapientibus cupido gloriae novissima exuitur. Ruina soceri in exsilium pulsus, ut, Galbae Principatu, rediit, Marcellum Eprium, delatorem Thraseae, adcusare adgreditur. Ea ultio, incertum, maior an iustior, Senatum in studia diduxerat. Nam, si caderet Marcellus, agmen reorum sternebatur. Primo minax certamen, et egregiis utriusque orationibus testatum. Mox, dubia voluntate Galbae, mul-

Doctores Sapientiae] Stoicos, quorum placita hic egregie Tacitus, Epictetus Enchiridii initio, exposuere Vid. *Adam Smith's Theory of Moral Sentiments*. Vol. II. pag. 115, &c.

Gener delectus] Cf. A. 16, 28, 35.

Civis, Senator] Magnae laudes; et quae iure nos rapiant in admirationem viri. Cui Tacitum ipsum perfamiliarem fuisse, mihi liquet. Non minora de eo elogia sparsim reperias in Diss. Epicteti apud Arrianum 1, 2. 4, 1. et Plinius etiam in Epistolis celebrat 7, 19. 9, 13. At tam illustre sidus (heu, quid speremus?) in tenebris paene iacebat, absque una hac Taciti face. *Lips.*

Quando etiam sapientibus] Verissime: nec mutandum. Omnes adfectus facilius a sapiente exuuntur, quam haec cupido: et in magnis viris (Val. Flacc. 1, 76.)—*tu sola animum mentemque peruris, Gloria.* Plato ad hanc mentem aptissime ap. Athen. 11. p. 250. *Την κενοδοξιαν, ὡς τελευταιον χιτωνα, ἡ ψυχη πεφυκεν αποτιθεσθαι.* Et noster in Agr. 9. *Fama, cui saepe etiam boni indulgent.* *Lips.* Affectum eundem tetigit poeta Anglicus;

The last infirmity of noble minds.

Agmen reorum] Rei omnes litigatores dicti, adcusati et delatores. V. Cic. de Orat. II, 79. Confer. Marc. Don. ad h. l. Taciti.

tis Senatorum deprecantibus, omisit Priscus: variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus moderationem laudantium, aut constantiam requirentium. Ceterum, eo Senatus die, quo 'de Imperio Vespasiani' censebant, placuerat 'mitti ad Principem legatos.' Hinc inter Helvidium et Eprium acre iurgium. Priscus, 'eligi nominatim a Magistratibus iuratis,' Marcellus 'urnam' postulabat: quae Consulis designati sententia fuerat. Sed Marcelli studium pro- 7
prius rubor excitabat, ne, aliis electis, posthabitus crederetur. Paullatimque, per altercationem, ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quaerente Helvidio, 'quid ita Marcellus iudicium Magis-'tratuum pavesceret? esse illi pecuniam et eloquen-'tiam, quis multos anteiret, ni memoria flagitiorum 'urgeretur. Sorte et urna mores non discerni: 'suffragia et existimationem Senatus reperta, ut 'in cuiusque vitam famamque penetrarent. pertinere 'ad utilitatem Reipublicae, pertinere ad Vespasiani 'honorem, occurrere illi, quos innocentissimos Se-'natus habeat, qui honestis sermonibus aures Im-'peratoris inbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam 'cum Thrasea, Sorano, Sentio: quorum adcusatores, 'etiam si puniri non oporteat, ostentari non debere. 'hoc Senatus iudicio velut admoneri Principem, 'quos probet, quos reformidet. nullum maius boni 'Imperii instrumentum, quam bonos amicos. Esse 'satis Marcello, quod Neronem in exitium tot in-'nocentium inpulerit. Frueretur praemiis et inpu-

Per altercationem] Verbum proprium de disputationibus adversantium sibi Senatorum, de quo tirones videant dicta in Clav. Cic. *Altercationibus* opponuntur *continuae orationes*. Et verbum *infestas* indicat, in altercationibus nihil inimici necessario inesse. Ern.

8 'nitate; Vespasianum melioribus relinqueret.' Marcellus, 'non suam sententiam inpugnari, sed Consulem designatum censuisse,' dicebat, 'secundum 'vetera exempla, quae sortem legationibus pos-'uissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus fo-'ret. Nihil evenisse, cur antiquitus instituta exo-'lescerent: aut Principis honor in cuiusquam con-'tumeliam verteretur. sufficere omnes obsequio. id 'magis vitandum, ne pervicacia quorundam inrita-'retur animus, novo Principatu suspensus, et vul-'tus quoque ac sermones omnium circumspectans. 'Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam 'civitatis formam patres avique instituerint: ulterio-'ra mirari, praesentia sequi: bonos Imperatores voto 'expetere, qualescumque tolerare. Non magis sua 'oratione Thraseam, quam iudicio Senatus, adflic-'tum. Saevitiam Neronis per huiusmodi imagines 'inlusisse. nec minus sibi anxiam talem amicitiam 'quam aliis exilium. Denique constantia, fortitu-'dine, Catonibus et Brutis aequaretur Helvidius: 'se unum esse ex illo Senatu, qui simul servie-'rit. Suadere etiam Prisco, ne supra Principem 'scanderet: ne Vespasianum, senem triumphalem, 'iuvenum liberorum patrem, praeceptis coerceret. 'Quomodo pessimis Imperatoribus sine fine domina-'tionem, ita quamvis egregiis modum libertatis, pla-'cere.' Haec, magnis utriumque contentionibus iactata, diversis studiis accipiebantur. Vicit pars,

Per huiusmodi imagines illusisse] Hoc enim dicit Eprius: non se magis auctorem interficiendi claros viros Neroni fuisse, quam Senatum universum qui eos damnaverit. Sed Neronem videlicet hoc quasi velum praetendisse sceleribus, ut, quae sponte iussurus erat, ea per accusatores at Senatum exerceret, atque ita imagine quadam iustitiae hominibus vere illuderet.

quae sortiri legatos malebat, etiam mediis Patrum adnitentibus, retinere morem. Et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiae, si ipsi eligerentur. Secutum aliud certamen. Praetores 9
aerarii (nam tum a Praetoribus tractabatur aerarium) 'publicam paupertatem' questi, 'modum inpensis' postulaverant. Eam curam Consul designatus, ob magnitudinem oneris et remedii difficultatem, Principi reservabat. Helvidius, 'arbitrio Senatus agen-'dum,' censuit. Cum perrogarent sententias Consules, Vulcatius Tertullinus, Tribunus plebis, intercessit, 'ne quid super tanta re, Principe absente, 'statueretur.' Censuerat Helvidius, 'ut capitolium 'publice restitueretur, adiuvaret Vespasianus.' Eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio transmisit. Fuere, qui et meminissent.
Tum invectus est Musonius Rufus in 'Publium Ce- 10
'lerem, a quo Baream Soranum falso testimonio cir-'cumventum,' arguebat. Ea cognitione renovari odia adcusationum videbantur. sed vilis et nocens reus protegi non poterat. Quippe Sorani sancta memoria: Celer professus sapientiam, dein testis in Baream proditor corruptorque amici et cuius se magistrum ferebat. Proximus dies caussae destinatur. Nec tam Musonius aut Publius, quam Priscus et Marcellus ceterique, motis ad ultionem animis,

Oblivio transmisit] Oblivione transmisit. Neutris delectatur Tacitus. Sic alias usurpat *obsidium, occidium.* In plurali Horatius, II. Serm. VI. 62

Ducere sollicitae jucunda oblivia vitae.

Infra idem Tacitus, cap. 31. Aut levi murmure, et plerumque silentio transmittebant *Brot.*

Motis ad ultionem animis] Sententia est: Non tam minuti illi et plebeii delatores exspectabantur, aut expetabantur, quam, erectis

exspectabantur. Tali rerum statu, cum discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non Princeps in civitate essent, Mucianus, urbem ingressus, cuncta simul in se traxit. fracta Primi Antonii Varique Arrii potentia, male dissimulata in eos Muciani iracundia, quamvis vultu tegeretur. Sed civitas, rimandis offensis sagax, verterat se transtuleratque. Ille unus ambiri, coli. nec deerat ipse: stipatus armatis, domos hortosque permutans, adparatu, incessu, excubiis, vim Principis amplecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit caedes Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne, et decora ipsi iuventa, rumore vulgi celebrabantur: erantque in civitate adhuc turbida, et novis sermonibus laeta, qui Principatus inanem ei famam circumdarent. Iussu Muciani custodia militari cinctus, ne in ipsa urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab urbe lapidem, via Appia, fuso per venas sanguine, exstinguitur. Iulius Priscus, Praetoriarum, sub Vitellio, cohortium Praefectus, se ipse interfecit, pudore magis, quam necessitate. Alphenus Varus ignaviae infamiaeque suae superfuit. Asiaticus enim (is libertus) malam potentiam servili supplicio expiavit.

12 Iisdem diebus crebrescentem cladis Germanicae famam, nequaquam moesta civitas excipiebat. 'caesos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias,' non ut mala loquebantur. Id bellum quibus caussis ortum, quanto externarum sociarumque

semel cupidine ulciscendi animis, illi Senatorii et illustres, Priscus et Marcellus. *Lips.*

gentium motu flagraverit, altius expediam. Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum: seditione domestica pulsi, extrema Gallicae orae, vacua cultoribus, simulque insulam, nunc Bataviam occupavere, quam mare Oceanus a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit: nec opibus, societate validiorum, adtriti, viros tantum armaque Imperio ministrant. diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant. Erat et domi delectus eques, 13
praecipuo nandi studio, arma equosque retinens, integris turmis Rhenum perrumpere. Iulius Paullus et Claudius Civilis, Regia stirpe, multo ceteros anteibant. Paullum Fonteius Capito, falso rebellionis crimine, interfecit. Iniectae Civili catenae, missusque ad Neronem et a Galba absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium eius exercitu. Inde caussae irarum, spesque ex malis nostris. Sed Civilis, ultra quam barbaris solitum, ingenio sollers, et *Sertorium se*, aut *Hannibalem* ferens, simili oris dehonestamento, ne ut hosti obviam iretur, si a Populo Romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam studiumque

Societate validiorum attriti] Sententia est. quamquam Romanis socii et foederati Batavi, quae societas apud potentiores plerumque in servitutem transit, tamen non ita eis factum. libertatem tenuere: nec tributa iis imposita, aut servitii aliae notae.

Viros tantum armaque] Vid. Notam Broterianam in hunc locum, de picturis *Othonis Vaenii*; longiorem ut hic transferamus.

Per Britanniam] Vid. Hist. II, 27. et Vit. Agric. XVIII et XXXVI.

Simili oris dehonestamento] Cum item, ut Hannibal, altero oculo captus esset. Liv. XXII, 2. *Ern.* Confer. et Plut. in Sertorio ab initio. et supra A. II, 9.

partium praetendit: missis sane ad eum Primi Antonii litteris, quibus, 'avertere accita Vitellio auxilia, 'et, tumultus Germanici specie, retentare legiones,' iubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus praesens monuerat, inclinato in Vespasianum animo, et Reipublicae cura; cui excidium adventabat, si redintegratum bellum et tot armatorum millia Italiam in-
14 rupissent. Igitur Civilis, desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cetera ex eventu iudicaturus, novare res hoc modo coepit. Iussu Vitellii, Batavorum iuventus ad delectum vocabatur; quem, suapte natura gravem, onerabant ministri avaritia ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent. rursus inpubes, sed forma conspicui (et est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. Hinc invidia: et compositae seditionis, auctores perpulere, ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis et promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac laetitia incaluisse videt, a laude gloriaque gentis orsus, iniurias et raptus et cetera servitii mala enumerat. 'Neque enim societatem, ut olim, 'sed tamquam mancipia haberi: quando Legatum, 'gravi quidem comitatu et superbo cum imperio, ve'nire? tradi se Praefectis Centurionibusque: quos 'ubi spoliis et sanguine expleverint, mutari, exqui'rique novos sinus, et varia praedandi vocabula. In-

Praetendit] Simulat, ad tegenda consilia utitur. Intelligendum: *consiliis.* Ea simulatio unde speciem acceperit, statim traditur. *Ern.*

Quando Legatum] Nota interrogandi haec scripserim: atque interpreter: En, usque eo viles Romanis sumus, ut non Legati aut Praetores saltem nos diripiant: id est, honestiorum manibus pereamus: sed latrunculi aliquot minuti, Praefecti et Centuriones. *Lips.*

Exquirique novos sinus] Bene Bip. huc adferunt locum Plinii XI,

'stare delectum, quo liberi a parentibus, fratres a
'fratribus, velut supremum dividantur. Nunquam
'magis adflictam rem Romanam, nec aliud in hiber-
'nis, quam praedam et senes. adtollerent tantum ocu-
'los et inania legionum nomina ne pavescerent. at si-
'bi robur peditum equitumque: consanguineos Ger-
'manos: Gallias idem cupientes: ne Romanis qui-
'dem ingratum id bellum, cuius ambiguam fortunam
'Vespasiano inputaturos: victoriae rationem non red-
'di.' Magno cum adsensu auditus, barbaro ritu et 15
patriis exsecrationibus universos adigit. Missi ad
Canninefates, qui consilia sociarent. Ea gens par-
tem insulae colit, origine, lingua, virtute, par
Batavis; numero superantur. Mox occultis nun-
tiis perlexit Britannica auxilia, Batavorum cohor-
tes, missas in Germaniam, ut supra retulimus, ac
tum Magontiaci agentes. Erat in Canninefatibus
stolidae audaciae Brinno, claritate natalium insigni.
pater eius, multa hostilia ausus, Caianarum expe-
ditionum ludibrium inpune spreverat. Igitur ipso
rebellis familiae nomine placuit, inpositusque scu-
to, more gentis, et sustinentium humeris vibra-
tus, Dux deligitur. Statimque accitis Frisiis (trans-
rhenana gens est) duarum cohortium hiberna, prox-

24 (28). ubi *sinus* de aranei reticulis, quibus qui inplicantur, exitum non habent praedaeque sunt.

Ne Romanis quidem ingratum id bellum] Sensus est: Romanis gratum faciemus bello movendo, quia putabunt, id in Vespasiani gratiam motum esse. Itaque, si male successerit, culpam Vespasiani fore iudicio Rom. sibi nil metuendum. Mox *adigit barbaro r. et p. exsec.* est imitatio formulae *adigere sacramento*. *Ern.*

Partem Insulae] Occidentalem partem insulae, et Oceano proximam. Plinius IV, 15 *nobilissima Batavorum insula et Cannenefatum.* Ibi nunc *The Hague*, *Rotterdam*, etc.

Magontiaci] Nunc *Mayence*.

ima occupatu, Oceano inrumpit. Nec praevide-
rant impetum hostium milites: nec, si praevidissent,
satis virium ad arcendum erat. Capta igitur et di-
repta castra. dein vagos, et pacis modo effusos,
lixas negotiatoresque Romanos invadunt. Simul
excidiis castellorum inminebant: quae a Praefectis
cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant.
Signa vexillaque et quod militum in superiorem in-
sulae partem congregantur, Duce Aquillio, Primi-
pilari; nomen magis exercitus, quam robur. Quip-
pe, viribus cohortium abductis, Vitellius, e prox-
imis Nerviorum Germanorumque pagis, segnem
16 numerum armis oneraverat. Civilis, dolo grassan-
dum ratus, incusavit ultro Praefectos, 'quod castel-
'la deseruissent. Se cum cohorte, cui praeerat, Can-
'ninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque
'hiberna repeterent.' Subesse fraudem consilio, et
dispersas cohortes facilius opprimi, nec Brinnonem
Ducem eius belli, sed Civilem esse, patuit: erum-
pentibus paullatim indiciis, quae Germani, laeta
bello gens, non diu occultaverant. Vbi insidiae pa-
rum cessere, ad vim transgressus, Canninefates,
Frisios, Batavos propriis cuneis componit. directa
ex diverso acies, haud procul a flumine Rheno,
et obversis in hostem navibus, quas, incensis cas-
tellis, illuc adpulerant. nec diu certato, Tungro-
rum cohors signa ad Civilem transtulit: perculsi-
que milites inprovisa proditione a sociis hostibus-
que caedebantur. Eadem etiam navibus perfidia.
Pars remigum e Batavis, tamquam inperitia, offi-
cia nautarum propugnatorumque inpediebant. mox
contra tendere, et puppes hostili ripae obiicere.

ad postremum gubernatores Centurionesque, nisi eadem volentes, trucidant, donec universa quatuor et viginti navium classis transfugeret, aut caperetur. Clara ea victoria in praesens, in posterum 17
usui: armaque et naves, quibus indigebant, adepti, magna per Germanias Galliasque fama, *libertatis auctores* celebrabantur. Germaniae statim misere legatos, auxilia offerentes. Galliarum societatem Civilis arte donisque adfectabat, captos cohortium Praefectos suas in civitates remittendo: cohortibus, abire, an manere mallent, data potestate. manentibus honorata militia; digredientibus spolia Romanorum offerebantur. Simul secretis sermonibus admonebat 'malorum, quae tot annis perpessi, 'miseram servitutem falso pacem vocarent. Batavos, quamquam tributorum expertes, arma contra 'communes dominos cepisse. prima acie fusum victumque Romanum. quid? si Galliae iugum exuant? 'quantum in Italia reliquum? provinciarum sanguine 'provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent. Batavo equite protritos Aeduos Arvernosque. fuisse inter Verginii auxilia Belgas: vereque reputantibus, 'Galliam suismet viribus concidisse. Nunc easdem 'omnium partes, addito, si quid militaris disciplinae in castris Romanorum viguerit. esse secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. Servirent Syria Asiaque et suetus Regibus Oriens: multos adhuc in Gallia vivere, ante

Multos adhuc in Gallia] Caute vide legas. Si enim de prima servitute et stipendio, quod Caesar imposuit, capis, capieris. quomodo enim vera haec adsertio, cum ab eo tempore ad hunc diem, anni sint inter fere CXX?? nec tam vitales, ut opinor, tunc nostri Galli. Sed ad Augustum eiusque aevum id referri verius erit: qui censum

'tributa genitos. Nuper certe, caeso Quinctilio Va-'ro, pullam e Germania servitutem. Nec Vitellium 'Principem, sed Caesarem Augustum bello provoca-'tum. Libertatem natura, etiam mutis animalibus, 'datam. Virtutem proprium hominum bonum. Deos 'fortioribus adesse. Proinde adriperent vacui occu-'patos, integri fessos. dum alii Vespasianum, alii 'Vitellium, foveant, patere locum adversus utrum-
18 'que.' Sic in Gallias Germanisque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum Regno imminebat. At Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimulationem aluit. Vbi 'expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Ba-'tavorum insula Romanum nomen,' trepidi nuntii adferebant, Mummium Lupercum, Legatum, (is duarum legionum hibernis praeerat) 'egredi adver-'sus hostem' iubet. Lupercus legionarios e praesentibus, Vbios e proximis, Treverorum equites, haud longe agentes, raptim transmisit, addita Batavorum ala, quae iam pridem conrupta, fidem simulabat, ut, proditis in ipsa acie Romanis, maiore pretio fugeret. Civilis, captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, et hostes memoria cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium coniuges parvosque liberos, consistere a tergo iubet: hortamenta victoriae, vel pulsis pudorem. Vt virorum cantu, feminarum ululatu, sonuit acies, nequaquam par a legio-

tributumque instituit, quod penderent Galli. idque in Consulatu suo septimo. Ad quam rationem nihil absurdi aut vani in hac oratione Civilis. *Lips.*

Nequaquam par] Quod valde Romani observabant, et velut omen habebant eventus. Appianus in Parthicis 27. Crassus iussit en

nibus cohortibusque redditur clamor. Nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens, statimque in nos versa. sed legionarius miles, quamquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Vbiorum Treverorumque auxilia, foeda fuga dispersa, totis campis palantur. Illuc incubuere Germani. Et fuit interim effugium legionibus in castra, quibus *Veterum* nomen est. Praefectus alae Batavorum, Claudius Labeo, oppidano certamine aemulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, si retineretur, semina discordiae praeberet,
in Frisios avehitur. Iisdem diebus, Batavorum et 19
Canninefatium cohortes, cum iussu Vitellii in urbem pergerent, missus a Civile nuntius adsequitur. Intumuere statim superbia ferociaque, et 'pretium itine'ris, donativum, duplex stipendium, augeri equitum 'numerum,' promissa sane a Vitellio, postulabant, non, ut adsequerentur, sed caussam seditioni. Et Flaccus, multa concedendo, nihil aliud effecerat, quam ut acrius exposcerent, quae sciebant negaturum. Spreto Flacco, inferiorem Germaniam petivere, ut Civili iungerentur. Hordeonius, adhibitis Tribunis Centurionibusque, consultavit, 'num obse'quium abnuentes vi coerceret.' Mox, insita ignavia et trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus et subito delectu suppletae legiones augebant, statuit, continere intra castra militem. Dein poenitentia, et arguentibus ipsis, qui suaserant, tamquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primae Legato, qui Bonnam obtinebat, ut 'arceret

clamorem tollere. in quo maxime militum moestitia deprehensa est, exilem et dissonum clamorem edentium. Contra, a Barbaris clara et *fortis est redditus. Lips.*

'transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum 'haesurum.' Et opprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis utrimque copiis, medios clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque litteris Gallum monuit, ne terreret abeuntes. Vnde suspicio, sponte Legatorum excitari bellum: cunctaque, quae acciderant aut metuebantur, non inertia militis, neque hostium vi, sed fraude Ducum eveni-
20 re. Batavi, cum castris Bonnensibus propinquarent, praemisere, qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret: 'nullum sibi bellum adver'sus Romanos, pro quibus totiens bellassent. Lon'ga atque inrita militia fessis patriae atque otii 'cupidinem esse. Si nemo obsisteret, innoxium iter 'fore; sin arma occurrant, ferro viam inventuros.' Cunctantem Legatum milites perpulerant, 'fortu'nam proelii experiretur. Tria millia legionariorum et tumultuariae Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava, sed procax ante periculum, manus, omnibus portis erumpunt, ut Batavos numero inpares circumfundant. Illi, veteres militiae, in cuneos congregantur, densi undique et frontem tergaque ac latus tuti. Sic tenuem aciem nostrorum perfringunt. Cedentibus Belgis, pellitur legio, et vallum portasque trepidi petebant. Ibi plurimum cladis. cumulatae corporibus fossae. nec caede tantum et vulneribus, sed ruina et suis plerique telis interiere. Victores, colonia Agrippinensium vitata, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense proelium excusabant; tamquam petita pace,
21 postquam negabatur, sibimetipsi consuluissent. Civilis, adventu veteranarum cohortium, iusti iam

Colonia Agrippinensium] Nunc Cologne.

exercitus ductor, sed consilii ambiguus et vim Romanam reputans, cunctos, qui aderant, in verba Vespasiani adigit: mittitque legatos ad duas legiones, quae, priore acie pulsae, in Vetera castra concesserant, 'ut idem sacramentum acciperent.' Redditur responsum, 'neque proditoris, neque hosti-'um se consiliis uti. Esse sibi Vitellium Principem, 'pro quo fidem et arma usque ad supremum spiritum 'retenturos. proinde perfuga Batavus arbitrum rerum 'Romanarum ne ageret, sed meritas sceleris poenas 'exspectaret.' Quae ubi relata Civili, incensus ira, universam Batavorum gentem in arma rapit. Iunguntur Bructeri Tencterique et excita nuntiis Germania ad praedam famamque. Adversus has belli 22
concurrentis minas Legati legionum, Mummius Lupercus et Numisius Rufus, vallum murosque firmabant. Subversa longae pacis opera, haud procul castris, in modum municipii exstructa, ne hostibus usui forent. Sed parum provisum, ut copiae in castra conveherentur: rapi permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt, quae adversus necessitates in longum suffecissent. Civilis, medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, adsultante per campos equite. Simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptae silvis lucisve ferarum imagines, ut cuique genti inire proelium mos est, mixta belli civilis ex-

Longae pacis opera] Id est procestria, et quae aedificari ante castra solent, usibus lixarum aut advenarum. Me vide Milit. Dial. V, 1. *Lips.*

ternique facie obstupefecerant obsessos. et spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod, duabus legionibus situm, vix quinque millia armatorum tuebantur. Sed lixarum multitudo, turbata pace illuc
23 congregata, et bello ministra aderat. Pars castrorum, in collem leniter exsurgens; pars aequo adibatur. quippe, illis hibernis obsideri premique Germanias, Augustus crediderat: neque unquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. Inde non loco, neque munimentis labor additus: vis et arma satis placebant. Batavi Transrhenanique, quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quaeque gens consistunt, eminus lacessentes. Post, ubi pleraque telorum turribus pinnisque moenium inrita haerebant, et desuper saxis vulnerabantur, clamore atque inpetu invasere vallum, adpositis plerique scalis, alii per testudinem suorum. scandebantque iam quidam, cum, gladiis et armorum incussu praecipitati, sudibus et pilis obruuntur, praeferoces initio et rebus secundis nimii. Sed tum praedae cupidine adversa quoque tolerabant. Machinas etiam, insolitum sibi, ausi. nec ulla ipsis solertia: perfugae captivique docebant struere materias in modum pontis; mox subiectis rotis propellere: ut alii superstantes, tamquam ex aggere, proeliarentur; pars intus occulti muros subruerent. Sed excussa balistis saxa stravere informe opus: et crates vineasque parantibus adactae tormentis ardentes hastae: ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur; donec, desperata vi, verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta et multum inbellis turbae. *Simul* ex inopia proditio, et fluxa servitiorum fides,
24 *ac fort*uita belli sperabantur. Flaccus interim, cog-

nito castrorum obsidio, et missis per Gallias, qui
auxilia concirent, lectos e legionibus Dillio Voculae,
duodevicesimae legionis Legato, tradit, ut quam
maximis per ripam itineribus celeraret. Ipse pavi-
dus, invalidus corpore, invisus militibus. neque enim
ambigue fremebant, ‘emissas a Magontiaco Batavo-
‘rum cohortes, dissimulatos Civilis conatus, adsciri
‘in societatem Germanos. non Primi Antonii, neque
‘Muciani, ope Vespasianum magis adolevisse. aperta
‘odia armaque palam depelli: fraudem et dolum ob-
‘scura, eoque inevitabilia. Civilem stare contra,
‘struere aciem: Hordeonium e cubiculo et lectulo
‘iubere, quidquid hosti conducat. Tot armatas
‘fortissimorum virorum manus unius senis valetudine
‘regi. Quin potius, interfecto traditore, fortunam
‘virtutemque suam malo omine exsolverent.’ His
inter se vocibus instinctos flammavere insuper ad-
latae a Vespasiano litterae, quas Flaccus, quia occul-
tari nequibant, pro concione recitavit: vinctosque,
qui adtulerant, ad Vitellium misit. Sic mitigatis 25
animis, Bonnam, hiberna primae legionis, ventum.
Infensior illic miles, culpam cladis in Hordeonium
vertebat: ‘eius iussu directam adversus Bata-
‘vos aciem, tamquam a Magontiaco legiones
‘sequerentur: eiusdem proditione caesos, nullis su-
‘pervenientibus auxiliis. Ignota haec ceteris exerci-
‘tibus, neque Imperatori suo nuntiari: cum adcursu
‘tot provinciarum exstingui repens perfidia potuerit.’
Hordeonius exemplaria omnium litterarum, quibus

Aperta odia, armaque] Sallustiana imitatio est in Or. 2 ad Caes. *Hostem adversum deprimere, homini strenuo haud difficile est: occulta pericula neque vitare, neque facere, bonis in promptu est.* Lips.

per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit; instituitque pessimum facinus, ut epistolae Aquiliferis legionum traderentur; a quis ante militi, quam Ducibus, legebantur. Tum e seditiosis unum vinciri iubet, magis usurpandi iuris, quam quia unius culpa foret. Motusque Bonna exercitus in coloniam Agrippinensem; adfluentibus auxiliis Gallorum, qui primo rem Romanam enixe iuvabant: mox, valescentibus Germanis, pleraeque civitates adversum nos armatae spe libertatis; et, si exuissent servitium, cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant. quin idem ille arguebat ultro 'conscientiam Ducis: tamquam nuntius inter Civilem 'Flaccumque falso crimine testis veri opprimeretur.' Conscendit tribunal Vocula mira constantia, prehensumque militem ac vociferantem 'duci ad supplicium' iussit. Et, dum mali pavent, optimus quisque iussis paruere. Exin consensu *Ducem Voculam* poscenti-
26 bus, Flaccus summam rerum ei permisit. Sed discordes animos multa efferabant: inopia stipendii frumentique; et simul delectum tributaque Galliae adspernantes; Rhenus incognita illi caelo siccitate, vix navium patiens: arcti commeatus: dispositae per omnem ripam stationes, quae Germanos vado arcerent: eademque de caussa minus frugum, et plures, qui consumerent. Apud inperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tamquam

Epistolae Aquiliferis] Cur Aquiliferis? quia legendae nimirum ad signa: id est, in principiis. Facit omnino ad hunc morem, quod Spartianus in Pescennio Nigro c. 4. refert ex epistola M. Antonini Imp. *Itaque misi litteras recitandas ad signa. Lips.* Si Aquiliferi Centuriones primipilares, ut supra diximus placere Fabretto, alia caussa instituti erit. Nam per Centuriones talia vulgari solita. Ern.

nos amnes quoque et vetera Imperii munimenta desererent. quod in pace *fors*, seu *natura*, tunc *fatum* et *ira Dei*, vocabatur. Ingressis Novesium tertiadecima legio coniungitur. Additus Voculae in partem curarum Herennius Gallus, Legatus: nec ausi ad hostem pergere, loco, cui Gelduba nomen est, castra fecere. Ibi struenda acie, muniendo vallandoque et ceteris belli meditamentis militem firmabant. Vtque praeda ad virtutem accenderetur, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus a Vocula exercitus. Pars cum Herennio Gallo permansit. Forte navem, haud pro- 27
cul castris, frumento gravem, cum per vada haesisset, Germani in suam ripam trahebant. Non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. Auctus et Germanorum numerus, paullatimque adgregantibus se auxiliis, acie certatum. Germani multa cum strage nostrorum navem abripiunt. Victi (quod tum in morem verterat) non suam ignaviam, sed perfidiam Legati culpabant. Protractum e tentorio, scissa veste, verberato corpore, 'quo pretio, quibus 'consciis, prodidisset exercitum,' dicere iubent. Redit in Hordeonium invidia. Illum 'auctorem sce'leris,' hunc 'ministrum' vocant; donec, exitium minitantibus exterritus, proditionem et ipse Hordeonio obiecit: vinctusque, adventu demum Voculae exsolvitur. Is postera die auctores seditionis morte adfecit. Tanta illi exercitui diversitas inerat licentiae patientiaeque. Haud dubie gregarius miles Vitellio fidus: splendidissimus quisque in Vespasianum proni. inde scelerum ac suppliciorum vices, et mixtus obsequio furor: ut contineri non possent, qui *puniri poterant*. At Civilem immensis auctibus uni- 28

versa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmata. Ille, ut cuique proximum, 'vastari Vbios Treverosque, et aliam manum Mosam amnem transire,' iubet, 'ut Menapios et Morinos et extrema Galliarum quateret.' Actae utrobique praedae; infestius in Vbiis, quod gens Germanicae originis, eiurata patria, Romanorum nomen, *Agrippinenses*, vocarentur. Caesae cohortes eorum, in vico Marcoduro, incuriosius agentes, quia procul ripa aberant. Nec quievere Vbii, quominus praedas e Germania peterent: primo inpune, dein circumventi sunt; per omne id bellum meliore usi fide, quam fortuna. Contusis Vbiis, gravior et successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat: intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos, 'proelium' poscentis, 'ad scindendum vallum ire, detrusosque redintegrare certamen,' iubet; superante multitudine et facili damno. nec finem labori nox
29 adtulit. Congestis circum lignis accensisque, simul epulantes, ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. Quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam Barbarorum aciem, et, si quis audacia aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. Intellectum id Civili: et, 'restincto igne, misceri cuncta tenebris et armis,' iubet. Tum vero strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi, neque declinandi providentia. Vnde clamor acciderat, circumagere corpora, tendere arcus: nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, et ignavorum saepe telis fortissimi cadere. Apud Ger-

manos inconsulta ira: Romanus miles, periculorum gnarus, ferratas sudes, gravia saxa, non forte iaciebat. Vbi sonus molientium, aut adpositae scalae hostem in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi: multos, in moenia egressos, pugionibus fodere. Sic exhausta nocte, novam aciem dies aperuit. Edux- 30
erant Batavi turrim, duplici tabulato, quam, Praetoriae portae (is aequissimus locus) propinquantem, promoti contra validi asseres et incussae trabes perfregere, multa superstantium pernicie. Pugnatumque in perculsos subita et prospera eruptione. Simul a legionariis, peritia et arte praestantibus, plura struebantur. Praecipuum pavorem intulit suspensum et nutans machinamentum, quo repente demisso, praeter suorum ora singuli pluresve hostium sublime rapti, verso pondere intra castra effundebantur. Civilis, omissa oppugnandi spe, rursus per otium adsidebat, nuntiis et promissis fidem legionum convellens.

Haec in Germania ante Cremonense proelium 31
gesta, cuius eventum litterae Primi Antonii docuere, addito Caecinae edicto. Et Praefectus cohortis e victis, Alpinus Montanus, fortunam partium praesens fatebatur. Diversi hinc motus animorum. Auxilia e Gallia, quis nec amor, nec odium in partes, militia sine adfectu, hortantibus Praefectis, statim a Vitellio desciscunt: vetus miles cunctabatur. Sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus Tribunis, dixit sacramentum, non vultu, neque animo, satis adfirmans: et, cum cetera iurisiuran-

Verso pondere] Machina fuit similis Archimedeae ap. Liv. XXIV, 34.

di verba conciperent, *Vespasiani* nomen haesitantes, aut levi murmure et plerumque silentio, trans-
32 mittebant. Lectae deinde pro concione epistolae Antonii ad Civilem, suspiciones militum inritavere, tamquam ad socium partium scriptae, et de Germanico exercitu hostiliter. Mox adlatis Geldubam in castra nuntiis, eadem dicta factaque: et missus cum mandatis Montanus ad Civilem, 'ut absisteret bello: 'neve externa armis falsis velaret. Si Vespasianum 'iuvare adgressus foret, satisfactum coeptis.' Ad ea Civilis primo callide: post, ubi videt Montanum praeferocem ingenio, paratumque in res novas, orsus a questu periculisque, quae per quinque et viginti annos in castris Romanis exhausisset, 'Egregium,' inquit, 'pretium laboris recepi, necem fratris, 'et vincula mea, et saevissimas huius exercitus voces, quibus ad supplicium petitus, iure gentium 'poenas reposco. vos autem Treveri, caeteraeque 'servientium animae, quod praemium effusi totiens 'sanguinis exspectatis, nisi ingratam militiam, inmortalia tributa, virgas, secures et dominorum 'ingenia? En ego Praefectus unius cohortis et 'Canninefates Batavique, exigua Galliarum portio, 'vana illa castrorum spatia excidimus, vel septa 'ferro fameque premimus. denique ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus.' Sic accen-

Verba conciperent] Ita, ut praeibantur verba, pronunciarent. Verbum proprium in iureiurando. Vnde *conceptis verbis iurare*. Eadem formula mox c. 41. *Ern.*

Neve externa armis falsis velaret] *Externa* sunt hostilia, hostilis animus, ut alibi. Sensus est, ne specie belli pro Vespasiano gerendi hostilem adversus Romanos animum tegere conaretur. *Ern.* *Externa* noster non semel ita sumit. Vid. H. 1, 79. 3, 5. et infra. c. 72.

sum, sed 'molliora referre' iussum, dimittit. Ille, ut inritus legationis, rediit, cetera dissimulans, quae mox erupere. Civilis, parte copiarum retenta, ve- 33
teranas cohortes, et quod e Germanis maxime promptum, adversus Voculam exercitumque eius mittit: Iulio Maximo, et Claudio Victore, sororis suae filio, Ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alae, Asciburgii sita: adeoque inprovisi castra involavere, ut non adloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id solum, ut in tumultu, monuit, 'subsignano milite media firmare.' auxilia passim circumfusa sunt. Eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus, terga in suos vertit. Caedes inde, non proelium. Et Nerviorum cohortes, metu seu perfidia, latera nostrorum nudavere. Sic ad legiones perventum: quae, amissis signis, intra vallum sternebantur; cum repente novo auxilio fortuna pugnae mutatur. Vasconum lectae a Galba cohortes ac tum accitae, dum castris propinquant, audito proeliantium clamore, intentos hostes a tergo invadunt, latioremque, quam pro numero, terrorem faciunt: aliis a Novesio, aliis a Magontiaco, universas copias advenisse credentibus. Is error Romanis addit animos, et, dum alienis viribus confidunt, suas recepere. Fortissimus quisque e Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evasit cum signis

Subsignano milite, etc.] Subsignani militis et supra I, 70. mentio a Tacito iniecta. Is qui sit, parum inter eruditos convenit. Adhuc nihil melius vidi, quam quod Salmasio de Mil. R. c. 4. p. 40. et Schelio ad Hygin. p. 40. placet, *subsignanos* dici, qui sint sub signis, et armati sua signa, sive in acie, sive in agmine, sequantur. sensus igitur loci hic: Mediam aciem, in cuius robore et firmitate res maxime verteretur, firmarent milite, non quovis, sed legionario, cuius maxima vis: h. e. quam plurimum legionarii militis ibi locarent. Ern.

captivisque, quos prima acie corripuerant. Caesorum eo die, in partibus nostris, maior numerus
34 et inbellior; e Germanis ipsa robora. Dux uterque, pari culpa meritus adversa, prosperis defuere. Nam Civilis, si maioribus copiis instruxisset aciem, circumiri a tam paucis cohortibus nequisset, castraque perrupta exscidisset. Vocula nec adventum hostium exploravit, eoque simul egressus victusque. dein victoriae parum confisus, tritis frustra diebus, castra in hostem movit: quem si statim inpellere, cursumque rerum sequi maturasset, solvere obsidium legionum eodem inpetu potuit. Tentaverat interim Civilis obsessorum animos, tamquam perditae apud Romanos res, et suis victoria provenisset. Circumferebantur signa vexillaque: ostentati etiam captivi. ex quibus unus, egregium facinus ausus, clara voce gesta patefecit, confossus illico a Germanis. unde maior indici fides. Simul vastatione incendiisque flagrantium villarum, venire victorem exercitum, intelligebatur. 'In conspectu castrorum constitui signa, fossamque et vallum circumdari,' Vocula iubet: 'depositis inpedimentis sarcinisque, expediti certarent.' Hinc in Ducem clamor pugnam poscentium. et minari adsueverant. Ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto, incompositi fessique proelium sumpsere. nam Civilis aderat, non minus vitiis hostium, quam virtute suorum, fretus. Varia apud Romanos fortuna, et seditiosissimus quisque ignavus. quidam, recentis victoriae memores, retinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari: et, redintegrata acie, manus ad obsessos tendere, 'ne tempori deessent.' Illi, cuncta e muris

cernentes, omnibus portis prorumpunt. Ac forte
Civilis lapsu equi prostratus, credita per utrum-
que exercitum fama, 'vulneratum aut interfectum,'
inmane quantum suis pavoris, et hostibus alacrita-
tis, indidit. Sed Vocula, omissis fugientium ter- 35
gis, vallum turresque castrorum augebat, tamquam
rursus obsidium immineret: conrupta totiens victo-
ria, non falso suspectus bellum malle. Nihil aeque
exercitus nostros, quam egestas copiarum, fatigabat.
Inpedimenta legionum cum inbelli turba Novesium
missa, ut inde, terrestri itinere, frumentum advehe-
rent: nam flumine hostes potiebantur. Primum
agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile.
qui, ubi 'rursus missos Novesium frumentatores,
'datasque in praesidium cohortes, velut multa pace
'ingredi accepit,' rarum apud signa militem, arma
in vehiculis, cunctos licentia vagos, compositus in-
vadit: praemissis, qui pontes et viarum angusta in-
siderent. pugnatum longo agmine et incerto Marte,
donec proelium nox dirimeret. Cohortes Geldubam
perrexere, manentibus, ut fuerant, castris, quae
relictorum illic militum praesidio tenebantur. Non
erat dubium, quantum in regressis discriminis adeun-
dum foret, frumentatoribus onustis perculsisque.
Addit exercitui suo Vocula mille delectos e quinta
et quintadecima legionibus, apud Vetera obsessis,
indomitum militem et Ducibus infensum. Plures,
quam iussum erat, profecti, palam in agmine freme-

Impedimenta] id est, currus et iumenta. *Imbelli turba*, lixis et calonibus, ut multae manus citius expedirent negotium frumentandi. Sed qui medios inter hostes? Primum praesidio cohortium additarum, quod hic tacuit, mox nominaturus. Deinde minus in itinere timebant ob recentem victoriam. *Gron.* In *inbelli turba* sunt et milites minus strenui. *Respice* ad c. 33.

bant, 'non se ultra famem, insidias Legatorum, 'toleraturos.' At, qui remanserant, 'desertos se, 'abducta parte legionum,' querebantur. Duplex hinc seditio; aliis revocantibus Voculam, aliis re-
36 dire in castra abnuentibus. Interim Civilis Vetera circumsedit. Vocula Gelдubam atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam. Mox, haud procul Novesio, equestri proelio prospere certavit. Sed miles secundis adversisque perinde in exitium Ducum accendebatur. Et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctae legiones, *donativum* exposcunt, comperto, pecuniam a Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hordeonius nomine Vespasiani dedit. Idque praecipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum et epulas, et nocturnos coetus, veterem in Hordeonium iram renovant. nec ullo Legatorum Tribunorumve obsistere auso, (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum e cubili interficiunt. Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu, per tenebras, ignoratus evasisset. Vbi, sedato inpetu, metus rediit: Centuriones cum epistolis ad civitates Galliarum misere,
37 auxilia ac stipendia oraturos. Ipsi, ut est vulgus sine rectore praeceps, pavidum, socors, adventante Civile, raptis temere armis ac statim omissis, in fugam vertuntur. Res adversae discordiam peperere, iis, qui e superiore exercitu erant, caussam suam dissociantibus. Vitellii tamen imagines, in castris et per proximas Belgarum civitates, repositae, cum iam Vitellius occidisset. Dein mutati in poenitentiam primani quartanique et duodevicesimani, Voculam sequuntur: apud quem resumpto Vespasiani

sacramento, ad liberandum Magentiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Vsipiis, Mattiacis exercitus, satietate praedae, nec incruenti. In via dispersos et nescios miles noster invaserat. Quin et loricam vallumque per fines suos Treveri struxere, magnisque invicem cladibus cum Germanis certabant, donec egregia erga Populum Romanum merita mox rebelles foedarent.

Interea Vespasianus iterum ac Titus Consulatum 38
absentes inierunt; moesta et multiplici metu suspensa civitate, quae, super instantia mala, falsos pavores induerat: 'descivisse Africam, res novas moliente L. Pisone.' Is praeerat provinciae, nequaquam turbidus ingenio: sed, quia naves saevitia hiemis prohibebantur, vulgus, alimenta in dies mercari solitum, cui una ex Republica annonae cura, clausum litus, retineri commeatus, dum timet, credebat; augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant; ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates, externis quoque bellis inexplebiles, nulla umquam civilis victoria satiavit.
Kal. Ianuariis in Senatu, quem Iulius 39
Frontinus, Praetor urbanus, vocaverat, Legatis

Vallumque per fines suos] Transrhenanos intelligendos ad utramque Loganae ripam, verum Treverorum patriam, docet vir eximius Crollius, cui potissimum debentur Bipontinorum in Tacitum nostrum curae.

Annonae Cura] Vere quoque Juvenalis, Satyr. X. 80.

Duas tantum res anxius optat;
Panem et Circenses.

Julius Frontinus] Varia ejus opera adhuc extant; meliora quam elegantiora. Nempe, *Strategemata: De Coloniis: De Aquaeductibus*, etc.

exercitibusque ac Regibus, 'laudes gratesque' decretae: et Tertio Iuliano Praetura, 'tamquam trans-'gredientem in partes Vespasiani legionem dese-'ruisset,' ablata, ut in Plotium Griphum transferretur. Hormo dignitas Equestris data. Et mox, eiurante Frontino, Caesar Domitianus Praeturam cepit. Eius nomen epistolis edictisque praeponebatur, vis penes Mucianum erat: nisi quod pleraque Domitianus, instigantibus amicis, aut propria libidine, audebat. Sed praecipuus Muciano metus e Primo Antonio Varoque Arrio: quos recentes, clarosque rerum fama ac militum studiis, etiam populus fovebat, quia in neminem ultra aciem saevierant. Et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregiis maioribus et fraterna imagine fulgentem, ad capessendam Rempublicam hortatus: haud defutura consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem conrumpi facilis, adeo metuens incerta. Igitur Mucianus, quia propalam opprimi Antonius nequibat, multis in Senatu laudibus cumulatum, secretis promisis onerat, 'citeriorem His-'paniam' ostentans, 'discessu Cluvii Rufi vacuam;' simul amicis eius Tribunatus Praefecturasque largitur. Dein, postquam inanem animum spe et cupidine inpleverat, vires abolet: dimissa in hiberna legione septima, cuius flagrantissimus in Antonium amor. Et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa. Pars exercitus in Germanias ducebatur. Sic egesto, quidquid turbidum, redit

Regibus] Sohemo, Antiocho, Agrippae.

Scribonianum Crassum] Fratrem L. Pisonis, quem Galba adoptaverat. *Ern.* Confer. 1, 15. 47. 48.

urbi sua forma legesque et munia Magistratuum.
Quo die Senatum ingressus est Domitianus, 'de ab- 40
'sentia patris fratrisque ac iuventa sua' pauca et
modica disseruit, decorus habitu: et, ignotis adhuc
moribus, crebra oris confusio pro modestia accipie-
batur. Referente Caesare, 'de restituendis Galbae
'honoribus,' censuit Curtius Montanus, 'ut Pisonis
'quoque memoria celebraretur.' Patres utrumque
iussere: de Pisone inritum fuit. Tum sorte ducti,
'per quos redderentur bello rapta, quique aera le-
'gum, vetustate delapsa, noscerent figerentque, et
'Fastos, adulatione temporum foedatos, exonerarent,
'modumque publicis inpensis facerent.' Redditur
Tertio Iuliano Praetura, postquam cognitus est ad
Vespasianum confugisse: Gripho honor mansit.
Repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum
et P. Celerem placuit, damnatusque Publius, et So-
rani Manibus satisfactum. Insignis publica severi-
tate dies, ne privatim quidem laude caruit. Iustum
iudicium explesse Musonius videbatur: diversa fama
Demetrio, Cynicam sectam professo; quod manifes-
tum reum ambitiosius, quam honestius, defendisset.
Ipsi Publio neque animus in periculis, neque oratio
suppeditavit. Signo ultionis in adcusatores dato,
petit a Caesare Iunius Mauricus, 'ut commentario-
'rum Principalium potestatem Senatui faceret, per
'quos nosceret, quem quisque adcusandum poposcis-
'set. Consulendum tali super re Principem,' res-
pondit. Senatus, inchoantibus primoribus, iusiuran- 41
dum concepit, quo certatim omnes Magistratus, ce-
teri ut sententiam rogabantur, 'Deos testes' advoca-
bant, 'nihil ope sua factum, quo cuiusquam salus

'laederetur, neque se praemium, aut honorem, ex 'calamitate civium cepisse:' trepidis et verba iurisiurandi per varias artes mutantibus, quis flagitii conscientia inerat. Probabant religionem Patres, periurium arguebant. Eaque velut censura in Sariolenum Voculam et Nonium Actianum et Cestium Severum acerrime incubuit, crebris apud Neronem delationibus famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat, quod apud Vitellium molitus eadem foret. nec destitit Senatus manus intentare Voculae, donec curia excederet. Ad Pactium Africanum transgressi, eum quoque proturbant: tamquam Neroni Scribonios fratres, concordia opibusque insignes, ad exitium monstravisset. Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cuius interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo quae defendere nequibat, societate culpae invidiam declinavit.

42 Magnam eo die pietatis eloquentiaeque famam Vipstanus Messala adeptus est, nondum Senatoria aetate, ausus pro fratre, Aquilio Regulo, deprecari. Regulum subversa Crassorum et Orphiti domus in summum odium extulerat. Sponte ex SC. adcusationem subisse iuvenis admodum, nec depellendi periculi, sed in spem potentiae videbatur. Et Sulpicia Praetextata, Crassi uxor, quatuorque liberi, si cognosceret Senatus, ultores aderant. Igitur Messala non caussam, neque reum tueri, sed periculis fratris semet opponens flexerat quosdam. Occurrit tru-

Aquilio Regulo] Est omnino ille Regulus. Plinio in Epistolis 1, 5. 2. 20. 4, 2. 6, 2. meritissimo flagellatus, et alibi *bipedum nequissimus* dictus. Observa ergo de Messala diversissimo fratre. *Lips.*

ci oratione Curtius Montanus, eo usque progressus, ut, 'post caedem Galbae, datam interfectori Pisonis 'pecuniam a Regulo, adpetitumque morsu Pisonis 'caput,' obiectaret. 'Hoc certe,' inquit, 'Nero non 'coegit, nec dignitatem, aut salutem, illa saevitia 'redemisti. Sane toleremus istorum defensiones, qui 'perdere alios, quam periclitari ipsi, maluerunt. Te 'securum reliquerat exsul pater, et divisa inter cre- 'ditores bona, nondum honorum capax aetas: nihil 'quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret. 'libidine sanguinis et hiatu praemiorum ignotum 'adhuc ingenium, et nullis defensionibus expertum, 'caede nobili inbuisti. cum ex funere Reipublicae, 'raptis Consularibus spoliis, septuagies sestertio sa- 'ginatus, et sacerdotio fulgens, innoxios pueros, in- 'lustres senes, conspicuas feminas eadem ruina pros- 'terneres : cum segnitiam Neronis incusares,' 'quod per singulas domos seque et delatores fatiga- 'ret: posse universum Senatum una voce subverti. 'Retinete, Patres conscripti, et reservate hominem 'tam expediti consilii, ut omnis aetas instructa sit, 'et quomodo senes nostri Marcellum, Crispum, iu- 'venes Regulum, imitentur. Invenit etiam aemu- 'los infelix nequitia. quid si floreat vigeatque? Et 'quem adhuc Quaestorium offendere non audemus, 'Praetorium et Consularem visuri sumus? An Ne- 'ronem extremum dominorum putatis? Idem credi- 'derant, qui Tiberio, qui Caio, superstites fuerunt: 'cum interim intestabilior et saevior exortus est.

Raptis Consularibus spoliis] Quaestorius tantum erat Regulus, ut mox dicitur: ergo nondum acceperat consulatum, praemium accusationis, ut vult Lipsius. Consularia haec spolia intellige de raptis Orphiti, consularis viri, spoliis. *Brot.*

'Non timemus Vespasianum: ea Principis aetas,
'ea moderatio. Sed diutius durant exempla, quam
'mores. Elanguimus, Patres conscripti, nec iam
'ille Senatus sumus, qui, occiso Nerone, delatores
'et ministros more maiorum puniendos flagitabat.
'Optimus est, post malum Principem, dies primus.'
43 Tanto cum adsensu Senatus auditus est Montanus,
ut spem caperet Helvidius, posse etiam Marcel-
lum prosterni. Igitur a laude Cluvii Rufi orsus,
qui, perinde dives et eloquentia clarus, nulli um-
quam sub Nerone periculum facessisset, crimine
simul exemploque Eprium urgebat: ardentibus
Patrum animis. quod ubi sensit Marcellus, velut
excedens curia: 'Imus,' inquit, 'Prisce, et relin-
'quimus tibi Senatum tuum: regna, praesente Cae-
'sare.' Sequebatur Vibius Crispus: ambo infen-
si vultu diverso. Marcellus minacibus oculis, Cris-
pus renidens: donec adcursu amicorum retrahe-
rentur. Cum glisceret certamen, hinc multi boni-
que, inde pauci et validi, pertinacibus odiis ten-
44 derent, consumptus per discordiam dies. Proximo
Senatu, inchoante Caesare, 'de abolendo dolore ira-
'que, et priorum temporum necessitatibus,' censuit
Mucianus prolixe pro adcusatoribus: simul eos, qui
coeptam, dein omissam, actionem repeterent, mo-

Marcellus] Hic homo eloquens magis, quam sapiens aut bonus, ea vi accusatores omnes repressit, aut reiecit; et simul Vespasianum mox suum fecit. Quod idem in Vibio Crispo. Auctor Dialogi de Caussis corr. eloq. c 5 super hac re: *Quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus, quam eloquentiam suam opposuit? cum accinctus et minax disertam quidem, sed inexercitatam eiusmodi certaminum et rudem. Helvidii sapientiam elusit.* Iam et de gratia apud Principem ibidem de illis duobus c. 8. *Multos iam annos, . . . ac donec libuit, principes fori, nunc principes in Caesaris amicitia, agunt feruntque* cuncta. Lips.

nuit sermone molli et tamquam rogaret. Patres coeptatam libertatem, postquam obviam itum, omisere. Mucianus, ne sperni Senatus iudicium, et cunctis sub Nerone admissis data inpunitas videretur, Octavium Sagittam et Antistium Sosianum, Senatorii ordinis, egressos exsilium, in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Postumiam, stupro cognitam et nuptias suas abnuentem, inpotens amoris interfecerat; Sosianus pravitate morum multis exitiosus. Ambo gravi Senatus consulto damnati pulsique, quamvis concesso aliis reditu, in eadem poena retenti sunt. Nec ideo lenita erga Mucianum invidia. Quippe Sosianus ac Sagitta viles, etiam si reverterentur: adcusatorum ingenia et opes et exercita malis artibus potentia timebantur. Re- 45
conciliavit paullisper studia Patrum habita in Senatu cognitio secundum veterem morem. Manlius Patruitus, Senator, 'pulsatum se in colonia Senensi coetu 'multitudinis et iussu Magistratuum,' querebatur: 'nec finem iniuriae hic stetisse: planctum et la'menta et supremorum imaginem praesenti sibi cir'cumdata cum contumeliis et probris, quae in Se'natum universum iacerentur.' Vocati, qui arguebantur. Et, cognita caussa, in convictos vindicatum. Additumque SC. quo Senensium plebes modestiae admoneretur. Iisdem diebus Antonius Flamma Cyrenensibus damnatur lege repetundarum, et exsilio ob saevitiam. Inter quae militaris seditio prope exarsit. Praetorianam militiam repetebant a Vitellio 46
dimissi, pro Vespasiano congregati: et inlectus in

Pulsatum se in colonia] Grande priscis illis moribus crimen. nam nec convicio Senatorem aspergere licebat impune.

eandem spem, e legionibus miles promissa stipendia flagitabat: ne Vitelliani quidem sine multa caede pelli poterant; sed inmensa pecunia dicebatur, qua tanta vis hominum retinenda erat. Ingressus castra Mucianus, quo rectius stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos. Tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus, ceterique per urbem et urbi vicina conquisiti producuntur prope intecto corpore. 'Eos' Mucianus 'diduci, et Germanicum Britannicumque 'militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim ad'sistere,' iubet. Illos primus statim adspectus obstupefecerat: cum ex diverso velut aciem, telis et armis trucem, semet clausos nudosque et inluvie deformes, adspicerent. Vt vero huc illuc distrahi coepere, metus per omnes et praecipua Germanici militis formido, tamquam ea separatione ad caedem destinarentur: prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, 'ne desererentur soli, neu, in pari caussa, disparem fortunam pa'terentur:' modo Mucianum, modo absentem Principem, postremum coelum ac Deos, obtestari: donec Mucianus, 'cunctos eiusdem sacramenti, eiusdem 'Imperatoris milites' adpellans, falso timori obviam iret. Namque et victor exercitus clamore lacrimas eorum iuvabat. Isque finis illa die. Paucis post diebus, adloquentem Domitianum firmati iam excepere. Spernunt oblatos agros: *militiam et stipendia* orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset. igitur in Praetorium accepti. Dein, quibus aetas et iusta stipendia, dimissi cum honore, alii ob cul-

pam; sed carptim ac singuli: quo tutissimo remedio consensus multitudinis extenuatur. Ceterum verane 47
pauperie, an uti videretur, actum in Senatu, 'ut sexcenties sestertium a privatis mutuum acciperetur.' Praepositusque ei curae Poppaeus Silvanus. nec multo post necessitas abiit, sive omissa simulatio. Abrogati inde, legem ferente Domitiano, Consulatus, quos Vitellius dederat. Funusque Censorium Flavio Sabino ductum: magna documenta instabilis Fortunae, summaque et ima miscentis. Sub 48
idem tempus L. Piso Proconsul interficitur. Ea de caede quam verissime expediam, si pauca supra repetiero, ab initio caussisque talium facinorum non absurda. Legio in Africa auxiliaque tutandis Imperii finibus, sub D. Augusto Tiberioque Principibus, Proconsuli parebant. Mox C. Caesar, turbidus animi, ac M. Silanum, obtinentem Africam, metuens, ablatam Proconsuli legionem, misso in eam rem Legato tradidit. aequatus inter duos beneficiorum numerus, et, mixtis utriusque mandatis, discordia quaesita, auctaque pravo certamine. Legatorum vis adolevit diuturnitate officii, vel quia minoribus maior aemulandi cura; Proconsulum splendidissimus quisque securitati magis, quam potentiae consulebant. Sed tum legionem in Africa regebat 49
Valerius Festus, sumptuosae adolescentiae, neque modica cupiens, et adfinitate Vitellii anxius. Is crebris sermonibus tentaveritne Pisonem ad res novas, an tentanti restiterit, incertum; quoniam secreto eorum nemo adfuit, et, occiso Pisone, plerique ad gratiam interfectoris inclinavere. Nec ambigitur, provinciam et militem alienato erga

Vespasianum animo fuisse: et quidam e Vitellianis, urbe profugi, ostentabant Pisoni 'nutantes Gallias, 'paratam Germaniam, pericula ipsius et in pace sus-'pecta tutius bellum.' Inter quae Claudius Sagitta, Praefectus alae Petrinae, prospera navigatione praevenit Papirium, Centurionem, a Muciano missum, adseveravitque 'mandata interficiendi Pisonis Centu-'rioni data. Cecidisse Galerianum, consobrinum eius 'generumque. Vnam in audacia spem salutis. Sed 'duo itinera audendi; seu mallet statim arma, seu 'petita navibus Gallia, Ducem se Vitellianis exerci-'tibus ostenderet.' Nihil ad ea moto Pisone, Centurio a Muciano missus, ut portum Carthaginis adtigit, magna voce laeta Pisoni omina, tamquam Principi, continuare; obvios et subitae rei miraculo adtonitos, ut eadem adstreperent, hortari. vulgus credulum, ruere in forum: *praesentiam Pisonis* exposcere. Gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentia veri et adulandi libidine. Piso, indicio Sagittae, vel insita modestia, non in publicum egressus est, neque se studiis vulgi permisit. Centurionemque percunctatus, postquam, 'quaesitum sibi 'crimen caedemque,' comperit, 'animadverti in eum' iussit, haud perinde spe vitae, quam ira in percussorem, quod idem ex interfectoribus Clodii Macri, cruentas Legati sanguine manus ad caedem Proconsulis retulisset. Anxio deinde edicto Carthaginiensibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intra domum, ne qua motus novi caussa vel forte oriretur. Sed, ubi Festo consternatio vulgi,

Consternatio vulgi] h. e. concursus in forum ex instinctu et fraude Centurionis, clamore praesentiam Pisonis exposcentium, omnibus

Centurionis supplicium, veraque et falsa, more famae, in maius innotuere, equites in necem Pisonis mittit. Illi raptim vecti, obscuro adhuc coeptae lucis, domum Proconsulis inrumpunt, destrictis gladiis: et magna pars Pisonis ignari, quod Poenos auxiliares Maurosque in eam caedem delegerat. haud procul cubiculo, obvium forte servum, *quisnam, et ubi esset Piso?* interrogavere. Servus egregio mendacio, *se Pisonem esse*, respondit: ac statim obtruncatur. nec multo post Piso interficitur. Namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa, e Procuratoribus Africae, iam tunc optimo cuique exitiosus, et in caussas malorum, quae mox tulimus, saepius rediturus. Festus Adrumeto, ubi speculabundus substiterat, ad legionem contendit, Praefectumque castrorum, Cetronium Pisanum, vinciri iussit, proprias ob simultates: sed *Pisonis satellitem* vocabat, militesque et Centuriones quosdam puniit, alios praemiis adfecit: neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum crederetur. Mox Oeensium, Leptitanorumque discordias componit, quae, raptu frugum et pecorum inter agrestes, modicis principiis, iam per arma atque acies exercebantur. Nam populus Oeensis, multitudine inferior, Garamantas exciverat, gentem indomitam et inter adcolas latrociniis fecundam. Vnde arctae Leptitanis res, lateque vastatis agris intra moenia trepidabant: donec, interventu cohortium alarumque, fusi Garamantes et recepta omnis praeda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium ulterioribus vendiderant. At 51

laetis, ut Principem, prosequentium. Tironum caussa dictum. *Ern.* Cf. A. I, 39.

Vespasiano, post Cremonensem pugnam et prosperos undique nuntios, *cecidisse Vitellium*, multi cuiusque ordinis, pari audacia fortunaque hibernum mare adgressi, nuntiavere. Aderant legati Regis Vologesi, 'quadraginta Parthorum equitum millia, offerentes. Magnificum laetumque, tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere. Gratiae Vologeso actae, mandatumque, 'ut legatos ad Senatum mitte-'ret et pacem esse sciret.' Vespasianus, in Italiam resque urbis intentus, adversam de Domitiano famam accipit: 'tamquam terminos aetatis et concessa 'filio egrederetur.' Igitur validissimam exercitus partem Tito tradit, ad reliqua Iudaici belli perpetran-
52 da. Titum, antequam digrederetur, multo apud patrem sermone orasse dicebatur, 'ne criminantium 'nuntiis temere accenderetur: integrumque se ac pla-'cabilem filio praestaret. Non legiones, non classes, 'perinde firma imperii munimenta, quam numerum 'liberorum. Nam amicos tempore, fortuna, cupidi-'nibus aliquando, aut erroribus, inminui, transferri, 'desinere: suum cuique sanguinem indiscretum, sed 'maxime Principibus: quorum prosperis et alii fru-'antur, adversa ad iunctissimos pertineant. ne fra-'tribus quidem mansuram concordiam, ni parens 'exemplum praebuisset.' Vespasianus, haud aeque Domitiano mitigatus, quam Titi pietate gaudens, 'bono esse animo' iubet, 'belloque et armis Rempub-'licam adtollere: sibi pacem domumque curae fore.' Tum celerrimas navium, frumento onustas, saevo

Suum cuique sanguinem indiscretum] H. e. liberos cuiusque esse ei arctissimo vinculo coniunctos, ut omnia parenti liberisque communia sint.

adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine urbs nutabat, ut decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuerit, cum a Vespasiano commeatus subvenere. Curam restituendi capitolii in L. Vesti- 53
num confert, Equestris ordinis virum, sed auctoritate famaque inter proceres. Ab eo contracti Haruspices monuere, 'ut reliquiae prioris delubri in paludes aveherentur: templum iisdem vestigiis sisteretur. nolle Deos, mutari veterem formam.' Vndecimo Kal. Iulias, serena luce, spatium omne, quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. Ingressi milites, quis fausta nomina, felicibus ramis. dein virgines Vestales, cum pueris puellisque patrimis matrimisque, aqua, vivis e fontibus amnibusque hausta, perluere. Tum Helvidius Priscus, Praetor, praeeunte Plautio Aeliano, Pontifice, lustrata suovetaurilibus area et super cespitem redditis extis, 'Iovem, Iunonem, Minervam, praesidesque Imperii 'Deos' precatus, 'uti coepta prosperarent, sedesque 'suas, pietate hominum inchoatas, Divina ope ad'tollerent:' vittas, quis ligatus lapis, innexique fu-

Quibus fausta nomina] Non, *omina*, ut vulgo. Vaticanus ita iubet et mos religionis priscae. quibus magnae curae, ut in his talibus initiis homines praeessent bono nomine. id est: e quorum nominibus captari velut augurium aliquod posset prosperitatis et diuturnitatis Talia sunt Salvius, Longinus, Statorius, etc. Mala contra, e quibus triste aliquod, infirmum, breve, ut Curtius, Minucius, Furius, Hostilius. Cicero de divinat. I, 45. *Cum Imperator exercitum, Censor populum, lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur: quod idem in delectu Consules observant, ut primus miles fiat bono nomine.* Plinius 28, 2. (5). *Publicis lustris etiam nomina victimas ducentium prospera eligimus.*

Aqua perluere] Solenni et usitata lustratione, publice privatimque recepta. Tertullianus de Bapt. c. 5. *Ceterum villas, domos, templa, totasque urbes aspergine circumlatae aquae expiant possim.* Huic rei et περιῤῥαντηρια vasa in templis, aqua lustrali plena, qua Sacerdotes aut aeditui intrantes aspergerent, aut etiam ipsi sese.

nes erant, contigit. Simul ceteri Magistratus et Sacerdotes et Senatus et Eques et magna pars populi, studio laetitiaque connixi, saxum ingens traxere. passimque iniectae fundamentis argenti aurique stipes et metallorum primitiae, nullis fornacibus victae, sed ut gignuntur. Praedixere Haruspices, ne temeraretur opus saxo aurove, in aliud destinato. Altitudo aedibus adiecta. Id solum religio adnuere. et prioris templi magnificentiae defuisse creditum.

54 Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum. Nam Civilis, omissa dissimulatione, in Populum Romanum ruere. Vitellianae legiones vel externum servitium, quam Imperatorem Vespasianum, malle. Galli sustulerant animos, eandem ubique exercituum nostrorum fortunam rati: vulgato rumore, 'a Sarmatis Dacisque 'Moesica ac Pannonica hiberna circumsideri.' paria de Britannia fingebantur. Sed nihil aeque, quam incendium capitolii, ut finem Imperio adesse crederent, inpulerat. 'Captam olim a Gallis urbem: sed, 'integra Iovis sede, mansisse Imperium. Fatali 'nunc igne signum caelestis irae datum, et possessio'nem rerum humanarum Transalpinis gentibus por'tendi,' superstitione vana Druidae canebant. Inceseratque fama, primores Galliarum, ab Othone adversus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse, 'ne deessent libertati, si Populum Roma'num continua bellorum civilium series et interna
55 'mala fregissent.' Ante Flacci Hordeonii caedem, nihil prorupit, quo coniuratio intelligeretur. Interfecto Hordeonio, commeavere nuntii inter Civilem

Classicumque, Praefectum alae Treverorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios. Regium illi genus et pace belloque clara origo. Ipse e maioribus suis hostis Populi Romani quam socius, iactabat. Miscuere sese Iulius Tutor et Iulius Sabinus: hic Trevir, hic Lingon. Tutor ripae Rheni a Vitellio praefectus: Sabinus, super insitam vanitatem, falsae stirpis gloria incendebatur: 'proaviam suam D. Iulio, per Gallias bellanti, 'corpore atque adulterio placuisse.' Hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari. ubi, quos idoneos rebantur, conscientia obstrinxere, in colonia Agrippinensi in domum privatam conveniunt. nam publice civitas talibus inceptis abhorrebat: attamen interfuere quidam Vbiorum Tungrorumque. Sed plurima vis penes Treveros ac Lingonas: nec tulere moras consultandi. certatim proclamant: 'furere discordiis Populum Romanum, caesas 'legiones, vastatam Italiam, capi cum maxime 'urbem, omnes exercitus suis quemque bellis de'tineri. si Alpes praesidiis firmentur, coalita liber'tate, dispecturas Gallias, quem virium suarum ter'minum velint.' Haec dicta pariter probataque. de 56
reliquiis Vitelliani exercitus dubitavere. Plerique 'interficiendos' censebant, 'turbidos, infidos, sangui'ne Ducum pollutos.' Vicit ratio parcendi: 'ne,

Quam socius, jactabat] Hostem se populi Romani potius, quam socium, jactabat. 'Ελληνικως autem dictum *hostis*, *socius*: ut apud Virgil: II, 377.

Sensit medios delapsus in hostes. *Brot.*

Probataque] Merito dixit Caesar, Bell. Gall. III, 10. *Omnes fere Gallos novis rebus studere, et ad bellum mobiliter, celeriterque instigari.* *Brot.*

'sublata spe veniae, pertinaciam accenderent. Ad-'liciendos potius in societatem. Legatis tantum 'legionum interfectis, ceterum vulgus, conscientia 'scelerum et spe inpunitatis, facile accessurum.' Ea primi consilii forma. missique per Gallias concitores belli. Simulatum ipsis obsequium, quo incautiorem Voculam opprimerent. Nec defuere, qui Voculae nuntiarent. Sed vires ad coercendum deerant, infrequentibus infidisque legionibus. Inter ambiguos milites et occultos hostes, optimum e praesentibus ratus, mutua dissimulatione, et iisdem, quibus petebatur, artibus grassari; in coloniam Agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem captum et extra conventum amaudatum in Frisios, diximus, conruptis custodibus perfugit. pollicitusque, 'si praesidium daretur, iterum in Batavos et potio-'rem civitatis partem ad societatem Romanam re-'tracturum;' accepta peditum equitumque modica manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Betasiorumque in arma traxit. Et furtim magis, quam bello, Canninefates Marsacosque incursabat. Vocula, Gallorum fraude inlectus, ad hostem
57 contendit. Nec procul Veteribus aberat, cum Classicus ac Tutor, per speciem explorandi praegressi, cum Ducibus Germanorum pacta firmavere. Tumque primum discreti a legionibus proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Vocula, 'Non 'adeo turbatam civilibus armis rem Romanam, ut 'Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. Su-'peresse fidas provincias, victores exercitus, fortu-'nam Imperii, et ultores Deos. Sic olim Sacrovi-'rum et Aeduos, nuper Vindicem Galliasque, sin-

'gulis proeliis concidisse. Eadem rursus Numina, 'eadem fata, ruptores foederum exspectarent. Melius D. Iulio Divoque Augusto notos eorum animos. Galbam, et infracta tributa, hostiles spiritus induisse. Nunc hostes, quia molle servitium; 'cum spoliati exutique fuerint, amicos fore.' Haec ferociter locutus, postquam perstare in perfidia Classicum Tutoremque videt, verso itinere, Novesium concedit. Galli duum millium spatio distantibus campis consedere. Illuc commeantium Centurionum militumque emebantur animi: ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba iurarent, pignusque tanti sceleris nece aut vinculis Legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocata concione, in hunc modum disseruit. 'Numquam 58 'apud vos verba feci, aut pro vobis sollicitior, aut 'pro me securior. Nam mihi exitium parari, libens audio: mortemque in tot malis honestam, ut 'finem miseriarum, exspecto. Vestri me pudet 'miseretque. adversus quos non proelium et acies 'parantur, id enim fas armorum et ius hostium. bel'lum cum Populo Romano vestris se manibus ges'turum, Classicus sperat: Imperiumque et sacramen'tum Galliarum ostentat. Adeo nos, si fortuna in 'praesens virtusque deseruit, etiam vetera exempla 'deficiunt: quotiens Romanae legiones perire prae'optaverint, ne loco pellerentur. socii saepe nostri, 'exscindi urbes suas, seque cum coniugibus ac libe'ris cremari, pertulerunt: neque aliud pretium exi'tus, quam fides famaque. Tolerant cum maxime 'inopiam obsidiumque apud Vetera legiones, nec

'terrore aut promissis demoventur. Nobis, super
'arma et viros et egregia castrorum munimenta, fru-
'mentum et commeatus, quamvis longo bello pares.
'Pecunia nuper etiam donativo suffecit: quod sive
'a Vespasiano, sive a Vitellio, datum interpretari
'mavultis, ab Imperatore certe Romano accepistis.
'Tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Ve-
'tera, fuso totiens hoste, si pavetis aciem, indig-
'num id quidem: sed est vallum murique et trahen-
'di artes, donec e proximis provinciis auxilia exer-
'citusque concurrant. Sane ego displiceam. sunt
'alii Legati, Tribuni, Centurio denique, aut miles.
'Ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur,
'vobis satellitibus, Civilem et Classicum Italiam
'invasuros. An, si ad moenia urbis Germani Galli-
'que duxerint, arma patriae inferetis? Horret ani-
'mus tanti flagitii imagine. Tutorin' Trevero
'agentur excubiae? Signum belli Batavus dabit?
'Germanorum catervas supplebitis? quis deinde
'sceleris exitus? cum Romanae legiones contra di-
'rexerint: transfugae e transfugis, et proditores e
'proditoribus, inter recens et vetus sacramentum
'invisi Deis errabitis? Te, Iupiter optime maxi-
'me, quem per octingentos viginti annos, tot tri-
'umphis, coluimus, te, Quirine, Romanae parens ur-
'bis, precor venerorque, ut, si vobis non fuit cordi,
'me Duce haec castra inconrupta et intemerata
'servari, at certe pollui foedarique a Tutore et
'Classico ne sinatis. Militibus Romanis aut in-
'nocentiam detis, aut maturam et sine noxa poe-
59 'nitentiam.' Varie excepta oratio, inter spem
metumque ac pudorem. Digressum Voculam, et

de supremis agitantem, liberti servique prohibuere, foedissimam mortem sponte praevenire. Et Classicus, misso Aemilio Longino, desertore primae legionis, caedem eius maturavit. Herennium et Numisium, Legatos, vinciri satis visum. Dein, sumptis Romani Imperii insignibus, in castra venit. Nec illi, quamquam ad omne facinus durato, verba ultra suppeditavere, quam ut sacramentum recitaret. Iuravere, qui aderant, *pro Imperio Galliarum*. Interfectorem Voculae altis ordinibus, ceteros, ut quisque flagitium navaverat, praemiis adtollit. Divisae inde inter Tutorem et Classicum curae. Tutor valida manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit, occisis Magontiaci Tribunis, pulso castrorum Praefecto, qui detrectaverant. Classicus corruptissimum quemque e deditis 'pergere ad obsessos' iubet, 'veniam 'ostentantes, si praesentia sequerentur: aliter nihil 'spei, famem ferrumque et extrema passuros.' Adie- 60
cere, qui missi erant, exemplum suum. Obsessos hinc fides, inde egestas, inter decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant; absumptis iumentis equisque et ceteris animalibus, quae profana foedaque in usum necessitas vertit. Virgulta postremo et stirpes et internatas saxis herbas vellentes, miseriarum patientiaeque documentum fuere: donec egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad Civilem legatis, *vitam* orantes. Neque ante preces admissae, quam in verba Galliarum iurarent. Tum, pactus *praedam castrorum*, dat custodes, qui pecuniam, calones,

sarcinas retentarent, ac qui ipsos leves abeuntes prosequerentur. Ad quintum fere lapidem coorti Germani incautum agmen adgrediuntur. Pugnacissimus quisque in vestigio, multi palantes, occubuere: ceteri retro in castra profugiunt; querente sane Civile et increpante Germanos, 'tamquam fidem 'per scelus abrumperent.' Simulata ea fuerint, an retinere saevientes nequiverit, parum adfirmatur. Direptis castris, faces iniiciunt: cunctosque, qui
61 proelio superfuerant, incendium hausit. Civilis, barbaro voto, post coepta adversus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patrata demum caede legionum, deposuit. Et ferebatur, parvulo filio quosdam captivorum, sagittis iaculisque puerilibus figendos, obtulisse. Ceterum neque se, neque quemquam Batavum, in verba Galliarum adegit: fisus Germanorum opibus: et, si certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, inclitus fama et potior. Mummius Lupercus, Legatus legionis, inter dona missus Veledae. Ea virgo nationis Bructerae late imperitabat: vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, et, augescente superstitione, arbitrantur Deas. Tuncque Veledae auctoritas adolevit. nam 'prosperas 'Germanis res et excidium legionum' praedixerat. Sed Lupercus in itinere interfectus. Pauci Centurionum Tribunorumque, in Gallia geniti, reservantur, pignus societatis. Cohortium, alarum, legionum

Civilis, barbaro voto] Patrium et solenne Germanis hoc votum. Tacitus de moribus eius gentis 31. *Aliis Germanorum populis usurpatum, rara et privata cuiusque audentia, apud Cattos in consensum vertit, crinem barbamque summittere, nec nisi hoste caeso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum.* Mansit inferiore aevo.

hiberna subversa cremataque: iis tantum relictis, quae Magontiaci ac Vindonissae sita sunt. Legio 62
sextadecima cum auxiliis simul deditis a Novesio in coloniam Treverorum transgredi iubetur, praefinita die, intra quam castris excederet. Medium omne tempus per varias curas egere: ignavissimus quisque, caesorum apud Vetera exemplo, paventes; melior pars rubore et infamia: 'quale illud iter? quis 'dux viae? et omnia in arbitrio eorum, quos vitae 'necisque dominos fecissent.' Alii, nulla dedecoris cura, pecuniam, aut carissima sibimetipsi circumdare. Quidam expedire arma, telisque tamquam in aciem accingi. Haec meditantibus, advenit proficiscendi hora, exspectatione tristior. Quippe intra vallum deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus et dies. Revulsae Imperatorum imagines, inhonora signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis: silens agmen, et velut longae exsequiae: dux Claudius Sanctus, effosso oculo: dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, postquam, desertis Bonnensibus castris, altera se legio miscuerat. Et, vulgata captarum legionum fama, cuncti, qui paullo ante Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque et undique effusi insolito spectaculo nimium fruebantur. Non tulit ala Picentina gaudium insultantis vulgi: spretisque Sancti promissis aut minis, Magontiacum abeunt: ac forte obvio interfectore Voculae, Longino, coniectis in eum telis, initium exsolvendae in posterum culpae fecere. Legiones, nihil mutato itinere, ante moenia Treverorum considunt. Civilis 63
et Classicus, rebus secundis sublati, an coloniam

Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent, dubitavere. Saevitia ingenii et cupidine praedae ad excidium civitatis trahebantur: obstabat ratio belli, et novum Imperium inchoantibus utilis clementiae fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, quod filium eius, primo rerum motu, in colonia Agrippinensi deprehensum, honorate custodierant. Sed Transrhenanis gentibus invisa civitas, opulentia auctuque. Neque alium finem belli rebantur, quam si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret, aut, disiecta, Vbios quoque dispersisset. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi iubent: quae ferocissimus e legatis in hunc modum
64 protulit: 'Redisse vos in corpus nomenque Germaniae, communibus Deis et praecipuo Deorum, Marti, grates agimus: vobisque gratulamur, quod tandem liberi inter liberos eritis. Nam ad hunc diem flumina ac terras et caelum quodammodo ipsum clauserant Romani: ut conloquia congressusque nostros arcerent; vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi, sub custode et pretio coiremus. Sed, ut amicitia societasque nostra in aeternum rata sit, postulamus a vobis, muros coloniae, munimenta servitii, detrahatis. (etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur:) Romanos omnes in finibus vestris trucidetis; haud facile libertas et domini miscentur, bona interfectorum in medium cedant, ne quis occulere quidquam, aut segregare caussam suam possit. Liceat nobis vobisque utramque ripam colere, ut olim maioribus nostris. quomodo

‘ lucem diemque omnibus hominibus ; ita omnes ter-
‘ ras fortibus viris natura aperuit. Instituta cultum-
‘ que patrium resumite, abruptis voluptatibus, quibus
‘ Romani plus adversus subiectos, quam armis, va-
‘ lent. sincerus et integer et servitutis oblitus popu-
‘ lus, aut ex aequo agetis, aut aliis imperitabitis.’
Agrippinenses, sumpto consultandi spatio, quando 65
neque subire conditiones metus futuri, neque palam
adspernari conditio praesens, sinebat, in hunc mo-
dum respondent. ‘ Quae prima libertatis facultas
‘ data est, avidius quam cautius, sumpsimus, ut vo-
‘ bis ceterisque Germanis, consanguineis nostris, iun-
‘ geremur. Muros civitatis, congregantibus se cum
‘ maxime Romanorum exercitibus, augere nobis,
‘ quam diruere, tutius est. Si qui ex Italia, aut
‘ provinciis, alienigenae in finibus nostris fuerant,
‘ eos bellum absumpsit, vel in suas quisque sedes
‘ refugere. Deductis olim, et nobiscum per connu-
‘ bium sociatis, quique mox provenere, haec patria
‘ est. Nec vos adeo iniquos existimamus, ut inter-
‘ fici a nobis parentes, fratres, liberos nostros velitis.
‘ Vectigal et onera commerciorum resolvimus. Sint
‘ transitus incustoditi ; sed diurni et inermes : donec
‘ nova et recentia iura in vetustatem consuetudine
‘ vertantur. Arbitrum habebimus Civilem et Vele-
‘ dam, apud quos pacta sancientur.’ Sic lenitis
Tencteris, legati ad Civilem et Veledam missi cum
donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium per-
petravere. Sed coram adire adloquique Veledam
negatum. Arcebantur adspectu, quo venerationis
plus inesset. Ipsa edita in turre : delectus e
propinquis consulta responsaque, ut internuntius

66 Numinis, portabat. Civilis, societate Agrippi-
nensium auctus, proximas civitates adfectare,
aut adversantibus bellum inferre, statuit. Occu-
patisque Sunicis, et iuventute eorum per co-
hortes composita, quo minus ultra pergeret, Clau-
dius Labeo Betasiorum Tungrorumque et Nerviorum
tumultuaria manu restitit: fretus loco, quia pon-
tem Mosae fluminis anteceperat. Pugnabaturque in
angustiis ambigue, donec Germani transnatantes ter-
ga Labeonis invasere. Simul Civilis, ausus, an
ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et
clara voce: 'non ideo,' inquit, 'bellum sumpsimus,
'ut Batavi et Treveri gentibus imperent. Procul
'haec a nobis adrogantia. accipite societatem. trans-
'gredior ad vos, seu me Ducem, seu militem, ma-
'vultis.' Movebatur vulgus, condebantque gladios;
cum Campanus ac Iuvenalis, ex primoribus Tun-
grorum, universam ei gentem dedidere. Labeo,
antequam circumveniretur, profugit. Civilis Beta-
sios quoque ac Nervios, in fidem acceptos, copiis
suis adiunxit: ingens rerum, perculsis civitatum
67 animis, vel sponte inclinantibus. Interea Iulius
Sabinus, proiectis foederis Romani monumentis,
Caesarem se salutari iubet: magnamque et incondi-
tam popularium turbam in Sequanos rapit, conter-
minam civitatem et nobis fidam. Nec Sequani de-
trectavere certamen. Fortuna melioribus adfuit.
Fusi Lingones. Sabinus festinatum temere proelium
pari formidine deseruit, Vtque famam exitii sui fa-
ceret, villam, in quam perfugerat, cremavit: il-

Seu me ducem] Insidiosa modestia dictum: ut a Sallustii Catilina 20. *Vel Imperatore*, vel milite, me utimini. Lips.

lic voluntaria morte interiisse creditus. Sed, quibus artibus latebrisque vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum eius constantiam, et insigne Epponinae uxoris exemplum, suo loco reddemus. Sequanorum prospera acie belli inpetus stetit. Resipiscere paullatim civitates, fasque et foedera respicere, principibus Remis: qui per Gallias edixere, 'ut missis legatis in commune consultarent, 'libertas an pax placeret.' At Romae cuncta in de- 68
terius audita Mucianum angebant, ne, quamquam egregii Duces (iam enim Gallum Annium et Petilium Cerialem delegerat) summam belli parum tolerarent. Nec relinquenda urbs sine rectore. Et Domitiani indomitae libidines timebantur: suspectis, uti diximus, Primo Antonio Varoque Arrio. Varus, Praetorianis praepositus, vim atque arma retinebat. Eum Mucianus pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonae praefecit. Vtque Domitiani animum, Varo haud alienum, deliniret, Arretinum Clementem, domui Vespasiani per adfinitatem innexum, et gratissimum Domitiano, Praetorianis praeposuit, 'patrem eius, sub Caio Caesare, egre'gie functum ea cura,' dictitans: 'laetum militibus 'idem nomen, atque ipsum, quanquam Senatorii or'dinis, ad utraque munia sufficere.' Adsumuntur e civitate clarissimus quisque, et alii per ambitionem. Simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dis-

Insigne Epponinae, etc.] Vere insigne et rarum, plenumque fidei in sexu infido. (Pudet me tui, bone Lipsi!) Non est in libris, qui exstant. Servavit enim Tacitus in ultimum Vespasiani annum, cum et Iulius hic Sabinus (qui gloriabatur a Caesare genus ducere) et ista ipsa Epponina interfecti. Tota historia, dignissima lectu, apud Plutarchum diffuse est in Erotico extremo. Aliquid et Dionis compendium in Vespasiano LXVI, 3. *Lips.*

pari animo: ille spe ac iuventa properus, hic mo-
ras nectens, quis flagrantem retineret, ne ferocia
aetatis et pravis inpulsoribus, si exercitum invasisset,
paci belloque male consuleret. Legiones victrices,
sexta et octava, Vitellinarum unaetvicesima, e re-
cens conscriptis secunda, Penninis Cottianisque Al-
pibus, pars monte Graio, traducuntur: quartadecima
legio e Britannia, sexta ac decima ex Hispania acci-
tae. Igitur venientis exercitus fama, et suopte in-
genio, ad mitiora inclinantes Galliarum civitates,
in Remos convenere. Treverorum legatio illic op-
periebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valen-
tino. Is, meditata oratione, cuncta, magnis impe-
riis obiectari solita, contumeliasque et invidiam in
Populum Romanum effudit: turbidus miscendis sedi-
69 tionibus, et plerisque gratus vecordi facundia. At
Iulius Auspex, e primoribus Remorum, 'vim Roma-
'nam pacisque bona' dissertans, et 'sumi bellum etiam
'ab ignavis, strenuissimi cuiusque periculo geri, iam-
'que super caput legiones,' sapientissimum quem-
que reverentia fideque, iuniores periculo ac metu,
continuit. Et Valentini animum laudabant, consili-
um Auspicis sequebantur. Constat, obstitisse Treve-
ris Lingonibusque apud Gallias, quod, Vindicis motu,
cum Verginio steterant. Deterruit plerosque provin-
ciarum aemulatio: 'quod bello caput? unde ius au-
'spiciumque peteretur? quam, si cuncta provenis-
'sent, sedem Imperio legerent?' Nondum victoria,
iam discordia erat: aliis foedera, quibusdam opes
viresque, aut vetustatem originis, per iurgia jac-
tantibus. Taedio futurorum praesentia placuere.
Scribuntur ad Treveros epistolae, nomine Gallia-

rum, 'ut abstinerent armis, inpenetrabili venia et 'paratis deprecatoribus, si poeniteret.' Restitit idem Valentinus, obstruxitque civitatis suae aures, haud perinde instruendo bello intentus, quam frequens concionibus. Igitur non Treveri, neque Lingones, 70
ceteraeve rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere. Ne Duces quidem in unum consulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat: dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur. Classicus, segne plerumque otium trahens, velut parto imperio fruebatur. Ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniae ripam et ardua Alpium praesidiis claudere. Atque interim unaetvicesima legio Vindonissa, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Raetiam inrupere. Accessit ala Singularium, excita olim a Vitellio, deinde in partes Vespasiani trangressa. Praeerat Iulius Briganticus, sorore Civilis genitus, ut ferme acerrima proximorum odia sunt, invisus avunculo infensusque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum, Caracatium, Tribocorum delectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit, conruptis spe, aut metu subactis legionariis: qui primo cohortem, praemissam a Sextilio Felice, interficiunt; mox ubi Duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto transfugio rediere: secutis Tribocis Vangionibusque et Caracatibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Magontiaco, Bingium concessit, fidens loco, quia pontem Navae fluminis abruperat, sed incursu cohortium, quas Sextilius ducebat, et reperto vado, proditus fususque. Ea clade perculsi Treveri; et plebes, omissis armis, per agros palatur. qui-

dam Principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates, quae societatem Romanam non exuerant, perfugerunt. Legiones a Novesio Bonnaque in Treveros, ut supra memoravimus, traductae, se ipsae in verba Vespasiani adigunt. Haec Valentino absente gesta: qui ubi adventabat furens, cunctaque rursus in turbas et exitium conversurus, legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt: occisis Herennio ac Numisio, Legatis, quo minore spe veniae cresceret vinculum sceleris.

71 Hic belli status erat, cum Petilius Cerialis Magontiacum venit. Eius adventu erectae spes. Ipse pugnae avidus, et contemnendis, quam cavendis, hostibus melior, ferocia verborum militem incendebat: ubi primum congredi licuisset, nullam proelio moram facturus. Delectus per Galliam habitos in civitates remittit, ac nuntiare iubet, 'sufficere Imperio 'legiones. socii ad munia pacis redirent, securi, vel- 'ut confecto bello, quod Romanae manus excepissent.' Auxit ea res Gallorum obsequium: nam, recepta iuventute, facilius tributa toleravere, proniores ad officia, quod spernebantur. At Civilis et Classicus, ubi *pulsum Tutorem, caesos Treveros, cuncta hostibus prospera* accepere, trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuere, *ne summae rei periculum faceret.* Eo rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit; quem locum magna Treverorum

manu Valentinus insederat, montibus aut Mosella amne septum. et addiderat fossas obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta Romanum Ducem, quo minus peditem perrumpere iuberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste; quem, temere conlectum, haud ita loco iuvari, ut non plus suis in virtute foret. Paullum morae in adscensu, dum missilia hostium praevehuntur: ut ventum in manus, deturbati ruinae modo praecipitantur. Et pars equitum, aequioribus iugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quis Ducem Valentinum, cepit.
Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus 72
est, avido milite eruendae civitatis: 'hanc esse 'Classici, hanc Tutoris, patriam: horum scelere 'clausas caesasque legiones. Quid tantum Cremo'nam meruisse; quam e gremio Italiae raptam, quia 'unius noctis moram victoribus adtulerit? Stare in 'confinio Germaniae integram sedem, spoliis exerci'tuum et Ducum caedibus ovantem. Redigeretur 'praeda in fiscum: ipsis sufficere ignes et rebellis 'coloniae ruinas, quibus tot castrorum excidia pensa'rentur.' Cerialis, a metu infamiae, si licentia saevitiaque inbuere militem crederetur, pressit iras: et paruere, posito civium bello, ad externa modestiores. Convertit inde animos accitarum e Mediomatricis legionum miserabilis adspectus. Stabant conscientia flagitii moestae, fixis in terram oculis. Nulla inter coeuntes exercitus consalutatio. neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria et lucem ipsam vitantes. nec perinde periculum aut

Eruendae civitatis] i. e. delendae funditus. Sumtum e Virgilio. Aen. II, 611. 612. *totamque ab sedibus urbem eruit.* Ern.

metus, quam pudor ac dedecus, obstupefecerat: attonitis etiam victoribus, quis vocem precesque adhibere non ausi, lacrimis ac silentio veniam poscebant: donec Cerialis mulceret animos, 'fato acta' dictitans, 'quae militum Ducumque discordia, vel fraude hostium, evenissent. Primum illum stipendiorum et 'sacramenti diem haberent: priorum facinorum ne- 'que Imperatorem neque se meminisse.' Tunc recepti in eadem castra, et edictum per manipulos, ne quis in certamine iurgiove seditionem aut cladem
73 commilitoni obiectaret. Mox Treveros ac Lingones, ad concionem vocatos, ita adloquitur. 'Neque 'ego unquam facundiam exercui; et Populi Romani 'virtutem armis adfirmavi. Sed, quia apud vos 'verba plurimum valent, bonaque ac mala non sua 'natura, sed vocibus seditiosorum, aestimantur; 'statui pauca disserere, quae, profligato bello, utilius 'sit vobis audisse, quam nobis dixisse. Terram ves- 'tram, ceterorumque Gallorum, ingressi sunt Duces 'Imperatoresque Romani, nulla cupidine, sed maio- 'ribus vestris invocantibus, quos discordiae usque ad 'exitium fatigabant. et acciti auxilio Germani sociis 'pariter atque hostibus servitutem inposuerant. Quot 'proeliis adversus Cimbros Teutonosque, quantis 'exercituum nostrorum laboribus, quove eventu Ger- 'manica bella tractaverimus, satis clarum. Nec 'ideo Rhenum insedimus, ut Italiam tueremur; sed 'nequis alius Ariovistus Regno Galliarum potiretur. 'An vos cariores Civili Batavisque et Transrhena- 'nis gentibus creditis, quam maioribus eorum patres 'avique vestri fuerunt? Eadem semper caussa Germa- 'nis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia et

'mutandae sedis amor, ut, relictis paludibus et soli-'tudinibus suis, fecundissimum hoc solum vosque 'ipsos possiderent. Ceterum libertas et speciosa 'nomina praetexuntur: nec quisquam alienum ser-'vitium et dominationem sibi concupivit, ut non 'eadem ista vocabula usurparet. Regna bellaque 74
'per Gallias semper fuere, donec in nostrum ius 'concederetis. Nos, quamquam totiens lacessiti, iure 'victoriae id solum vobis addidimus, quo pacem tue-'remur. Nam neque quies gentium sine armis, 'neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tri-'butis haberi queunt. Cetera in communi sita sunt. 'Ipsi plerumque legionibus nostris praesidetis: ipsi 'has aliasque provincias regitis. Nihil separatum 'clausumve. Et laudatorum Principum usus ex 'aequo, quamvis procul agentibus: saevi proximis 'ingruunt. quomodo sterilitatem, aut nimios imbres 'et cetera naturae mala, ita luxum vel avaritiam 'dominantium tolerate. Vitia erunt, donec homines: 'sed neque haec continua, et meliorum interventu 'pensantur. nisi forte, Tutore et Classico regnanti-'bus, moderatius imperium speratis: aut minoribus, 'quam nunc, tributis parabuntur exercitus, quibus 'Germani Britannique arceantur. Nam pulsis (quod 'Dii prohibeant) Romanis, quid aliud, quam bella

Laudatorum Principum] Acuta gnome: quam non abest, quin callide abductam Sallustio credam, in oratione Sullae ad Bocchum Iug. 102. *Tibi vero nulla amicitia opportunior nostra: primum quod procul absimus in quo offensae minimum, gratia par, ac si prope adessemus. Lips.*

Quomodo sterilitatem] Pulchrum documentum in mala publica et ad ea fortiter sustinenda. Seneca praeiverat, De Const. sapientis 9. *Omnia itaque sapiens sic patitur, ut hiemis rigorem, et intemperantiam caeli, ut fervores morbosque et cetera forte accidentia. Ern.*

Quid aliud quam bella] Oraculum, cuius fidem proavi viderunt:

'omnium inter se gentium exsistent? Octingentorum
'annorum fortuna disciplinaque compages haec coa-
'luit, quae convelli, sine exitio convellentium, non
'potest. Sed vobis maximum discrimen, penes quos
'aurum et opes, praecipue bellorum caussae. Proin-
'de pacem et urbem, quam victi victoresque eodem
'iure obtinemus, amate, colite. Moneant vos utrius-
'que fortunae documenta, ne contumaciam cum perni-
'cie, quam obsequium cum securitate, malitis.' Tali
oratione graviora metuentes composuit erexitque.
75 Tenebantur victore exercitu Treveri, cum Civilis
et Classicus misere epistolas ad Cerialem, quarum
haec sententia fuit. 'Vespasianum, quamquam nun-
'tios occultarent, excessisse vita. Vrbem atque
'Italiam interno bello consumptam. Muciani ac
'Domitiani vana et sine viribus nomina. Si Cerialis
'imperium Galliarum velit, ipsos finibus civitatum
'suarum contentos; si proelium malit, ne id quidem
'abnuere.' Ad ea Cerialis Civili et Classico nihil:
eum, qui adtulerat ipsas epistolas, ad Domitianum
misit. Hostes, divisis copiis, advenere undique.
Plerique culpabant Cerialem, passum iungi, quos
discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus
castra fossa valloque circumdedit, quis temere antea
intutis consederat. Apud Germanos diversis senten-
76 tiis certabatur. Civilis, 'opperiendas Transrhena-
'norum gentes, quarum terrore fractae Populi Ro-

et nos videmus, videbimusque, quamdiu, secta in tot dominos, Europa non audiet unius aurigae habenas. Plutarchus igitur vere de Fort. Rom. p. 316. *Imperium Romanum velut anchoram esse*, scripsit, *fluctuanti mundo*. Sall sic ad Caesarem in fine: *Quippe si morbo iam aut fato huic Imperio secus accidat, cui dubium est, quin per orbem terrarum vastitas, bella, caedes oriantur. Lips.* Europa nuper unius *aurigae habenas* audivit; remediumque hoc malorum invenit malo ipso millies pejus.

'mani vires obtererentur. Gallos quid aliud, quam 'praedam victoribus? et tamen, quod roboris sit, 'Belgas, secum palam aut voto stare.' Tutor, 'cunc-'tatione crescere rem Romanam, adfirmabat, 'coeun-'tibus undique exercitibus. Transvectam e Britan-'nia legionem: accitas ex Hispania: adventare ex 'Italia: nec subitum militem, sed veterem exper-'tumque belli. Nam Germanos, qui ab ipsis speren-'tur, non iuberi, non regi, sed cuncta ex libidine 'agere: pecuniamque ac dona, quis solis corrumpan-'tur, maiora apud Romanos, et neminem adeo in 'arma pronum, ut non idem pretium quietis, quam 'periculi, malit. quod si statim congrediantur, nullas 'esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exercitus, 'legiones, foederibus Galliarum obstrictas. Idque 'ipsum, quod inconditam nuper Valentini manum 'contra spem suam fuderint, alimentum illis Ducique 'temeritatis. Ausuros rursus venturosque in manus, 'non inperiti adolescentuli, verba et conciones, quam 'ferrum et arma, meditantis, sed Civilis et Classici: 'quos ubi adspexerint, redituram in animos formidi-'nem, fugam, famemque, ac totiens captis praecariam 'vitam, neque Treveros aut Lingonas benevolentia 'contineri: resumpturos arma, ubi metus abscesserit.' Diremit consiliorum diversitatem, adprobata Tutoris sententia, Classicus: statimque exsequuntur.
Media acies Vbiis Lingonibusque data: dextro 77
cornu cohortes Batavorum: sinistro Bructeri Tencterique. pars montibus, alii, viam inter Mosellamque flumen, tam inprovisi adsiluere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul vincique suos audierit, increpans

pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosellae pons, qui ulteriora coloniae adnectit, ab hostibus insessus. Cerialis, turbidis rebus intrepidus et fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate et fortissimi cuiusque adcursu, reciperatum pontem electa manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, et rarum apud signa militem, ac prope circumventas aquilas videt. Incensus ira, 'non 'Flaccum, inquit, non Voculam deseritis. Nulla 'hic proditio: neque aliud excusandum habeo, 'quam quod vos, Gallici foederis oblitos, redisse in 'memoriam Romani sacramenti, temere credidi. 'Adnumerabor Numisiis et Herenniis: ut omnes 'Legati vestri, aut militum manibus, aut hostium, 'ceciderint. Ite, nuntiate Vespasiano, vel, quod 'propius est, Civili et Classico, relictum a vobis in 'acie Ducem. venient legiones, quae neque me
78 'inultum, neque vos inpunitos, patiantur.' Vera erant: et a Tribunis Praefectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes et manipulos: neque enim poterat patescere acies, effuso hoste, et inpedientibus tentoriis sarcinisque, cum intra vallum pugnaretur. Tutor et Classicus et Civilis, suis quisque locis, pugnam ciebant: Gallos pro *libertate*, Batavos *pro gloria*, Germanos *ad praedam* instigan-

Ite, nuntiate Vespasiano] Similis invidiae metum suis militibus iam fugientibus Sulla iniicit: *Siquis vos, milites, rogaverit, ubi Sullam Imperatorem vestrum reliqueritis, respondete, apud Orchomenum pugnantem.* Atque ille hac increpatione rem labentem sustinuit. Plutarchus Sulla 21. p. 75. et Appianus Mithr. c. 49. *Lips.*

tes. Et cuncta pro hostibus erant. donec legio unaetvicesima, patentiore, quam ceterae, spatio conglobata, sustinuit ruentes; mox inpulit. Nec sine ope Divina, mutatis repente animis, terga victores vertere. Ipsi, territos se cohortium adspectu, ferebant, quae primo inpetu disiectae, summis rursus iugis congregabantur, ac speciem novi auxilii fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia consectandi. Cerialis, ut incuria prope rem adflixit, ita constantia restituit: secutusque fortunam, castra hostium eodem die capit exscinditque. Nec in longum quies militi data. Orabant auxilium Agrip- 79
pinenses; offerebantque uxorem ac sororem Civilis et filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. Vnde metus et iustae preces invocantium, antequam hostes, reparatis viribus, ad spem vel ad ultionem accingerentur. Namque et Civilis illuc intenderat, non invalidus, flagrantissima cohortium suarum integra, quae ex Chaucis Frisiisque composita, Tolbiaci, in finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius avertit, 'deletam cohortem dolo Agrippinensium:' qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne iniecto, cremavere. Simul Cerialis propero agmine subvenit. Circumsteterat Civilem et alius metus, ne quartadecima legio, adiuncta Britannica classe, adflictaret Batavos, qua Oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus, Legatus, in Nervios Tungrosque duxit. eaeque civitates in deditionem acceptae. classem ultro Caninefates

adgressi sunt: maiorque pars navium depressa aut capta. Et Nerviorum multitudinem, sponte commotam, ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Caninefates fudere. Classicus quoque adversus equites, Novesium a Ceriale praemissos, secundum proelium fecit. quae modica, sed crebra, damna,
80 famam victoriae, nuper partae, lacerabant. Iisdem diebus Mucianus Vitellii filium interfici iubet: mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset. Neque Antonium Primum adsciri inter comites a Domitiano passus est: favore militum anxius, et superbia viri, aequalium quoque, adeo superiorum, intolerantis. Profectus ad Vespasianum Antonius, ut non pro spe sua excipitur, ita neque averso Imperatoris animo. Trahebatur in diversa: hinc meritis Antonii, cuius ductu confectum haud dubie bellum erat, inde Muciani epistolis: simul ceteri, ut 'infestum tumidumque' insectabantur, adiunctis prioris vitae criminibus. neque ipse deerat, adrogantia vocare offensas, nimius commemorandis, quae meruisset. 'Alios,' ut 'inbelles, Caecinam,' ut 'captivum ac dediticium,' increpat. Vnde paullatim levior viliorque haberi, manente ta-
81 men in speciem amicitia. Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriae statos aestivis flatibus dies, et certa maris opperiebatur, multa miracula evenere, quis coeli favor et quaedam in Vespasianum inclinatio Numinum ostenderetur. Ex plebe Alex-

Multa miracula] Cum de his Vespasiani miraculis paulo longius sit ut hic disseramus, Vide Dissertationem Broterianam ad Notas et Emendationes, '*De Miraculis Vespasianis.*' Consule etiam *Palaeum* eruditum, (*Evid. Christ.* pp. 200—203. Ed. Boston:) qui argumentum eximio suo more tractavit.

andrina quidam, oculorum tabe notus, genua eius advolvitur, *remedium caecitatis* exposcens gemitu; monitu Serapidis Dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit: precabaturque Principem, 'ut 'genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris 'excremento.' Alius manum aeger, eodem Deo auctore, *ut pede ac vestigio Caesaris calcaretur*, orabat. Vespasianus primo inridere, adspernari: atque, illis instantibus, modo famam vanitatis metuere, modo obsecratione ipsorum et vocibus adulantium in spem induci, postremo existimari a medicis iubet, an talis caecitas ac debilitas ope humana superabiles forent. Medici varie disserere: 'Huic 'non exesam vim luminis et rediturum, si pelleren'tur obstantia: illi elapsos in pravum artus, si salu'bris vis adhibeatur, posse integrari. Id fortasse 'cordi Deis, et Divino ministerio Principem electum. 'denique patrati remedii gloriam penes Caesarem, 'inriti ludibrium penes miseros, fore.' Igitur Vespasianus, cuncta fortunae suae patere ratus, nec quidquam ultra incredibile, laeto ipse vultu, erecta, quae adstabat, multitudine, iussa exsequitur. Statim conversa ad usum manus, ac caeco reluxit dies. Vtrumque, qui interfuere, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium. Altior inde 82

Nullum mendacio pretium] Quis autem gratuito mendax sit?—

cum sint praemia falsi
Nulla, ratam debet testis habere fidem,

ait Ovidius Tr. 3, 10, 35. *Lips.* Ceterum super hac re quae disputentur, non vacat commemorare, nec ratio notarum desiderat. Tacitus non videtur alienus fuisse ab ea parte, ut fidem facti agnosceret. Nam et *notum tabe oculorum* hominem illum vocat, ut nulla simulatio coecitatis locum habuisse innuat, et actam rem praesente magna hominum multitudine, in loco publico, et memoratam suis quoque

Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, ut super rebus Imperii consuleret. 'Arceri templo cunctos' iubet. atque ingressus intentusque Numini, respexit pone tergum e primoribus Aegyptiorum nomine 'Basiliden;' quem procul Alexandria plurium dierum itinere, et aegro corpore detineri haud ignorabat. Percunctatur Sacerdotes, 'num illo die Basilides 'templum inisset?' percunctatur obvios, 'num in 'urbe visus sit?' denique, missis equitibus, explorat, illo temporis momento octoginta millibus passuum abfuisse. Tunc Divinam speciem et vim responsi
83 ex nomine *Basilidis* interpretatus est. Origo Dei nondum nostris auctoribus celebrata; Aegyptiorum antistites sic memorant: 'Ptolemaeo Regi, qui 'Macedonum primus Aegypti opes firmavit, cum 'Alexandriae recens conditae moenia templaque et 'religiones adderet, oblatum per quietem, decore 'eximio, et maiore quam humana specie, iuvenem, 'qui moneret,' ut, fidissimis amicorum in Pontum missis, effigiem suam acciret: laetum id Regno, magnamque et inclitam sedem fore, quae excepisset.

temporibus a testibus oculatis, sublata Flaviorum gente, ubi nulla adulandi aut mentiendi caussa. Quae contra haec miracula disputantur a quodam Iac. Serces in libro de miraculis, quo a Daemonibus miracula patrari negat, p. 276. non admodum probabilia puto, et concionatorie magis, quam subtiliter et dialectice disputata; vereorque, ut Divinis miraculis valde consulant, qui in tam diligenter narratis rebus nihil nisi fraudes humanas agnoscant. *Ern.* Rectiora dabit Brot. ad hunc locum. Mirum certe Ernesti iudicium videri debet. Similes Principum fraudes, vel eis saltem tributas, collegit Lupanus.

Respexit pone tergum] Nempe, cum se precibus factis repente convertisset, ominis captandi caussa. Vid. quae dixi ad Sueton. Vesp. c. 7. *Ern.*

Origo Dei, etc.] Totum hunc locum si per partes illustrare libuisset, comparandis aliorum scriptorum locis, larga fuisset materies. Sed hoc nec institutum nostrum fert, nec valde utile putamus. Videant, qui volent, Plutarchum de Iside et Osiride, Gyraldum in Hist. Deor. Synt. 0. Voss. de Idol. 1, 29. etc. Ern.

'simul visum eumdem iuvenem in coelum igne plu-'rimo adtolli.' Ptolemaeus, omine et miraculo excitus, Sacerdotibus Aegyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos visus aperit. Atque illis, Ponti et externorum parum gnaris, Timotheum, Atheniensem, e gente Eumolpidarum, quem, ut antistitem caerimoniarum, Eleusine exciverat, 'quae-'nam illa superstitio, quod Numen?' interrogat. Timotheus, quaesitis, qui in Pontum meassent, cognoscit, urbem illic Sinopen, nec procul templum vetere inter adcolas fama, Iovis Ditis. Namque et muliebrem effigiem adsistere, quam plerique Proserpinam vocent. Sed Ptolemaeus, ut sunt ingenia Regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quam religionum adpetens, negligere paullatim aliasque ad curas animum vertere: donec eadem species, terribilior iam et instantior, 'exi-'tium ipsi Regnoque' denuntiaret, 'ne iussa patra-'rentur. Tum legatos et dona Scydrothemidi Regi, (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri iubet: praecipitque navigaturis, 'ut Pythium Apollinem 'adeant.' Illis mare secundum: sors oraculi haud ambigua: 'irent, simulacrumque patris sui reveherent, 'sororis relinquerent.' Vt Sinopen venere, mu- 84
nera, preces, mandata Regis sui Scydrothemidi adlegant. Qui versus animi, modo Numen pavescere, modo minis adversantis populi terreri: saepe donis promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemaeus non studium, non preces, omittere. Dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. Tum minax facies Scydrothemidi offertur, 'ne

'destinata Deo ultra moraretur.' Cunctantem varia pernicies morbique et manifesta coelestium ira graviorque in dies fatigabat. Advocata concione, 'iussa Numinis, suos Ptolemaeique visus, ingruentia mala' exponit. Vulgus adversari Regem, invidere Aegypto, sibi metuere templumque circumsidere. Maior hinc fama tradidit, 'Deum ipsum adpulsas litori navis sponte conscendisse.' Mirum inde dictu, tertio die, tantum maris emensi, Alexandriam adpelluntur. Templum pro magnitudine urbis exstructum, loco cui nomen Rhacotis. fuerat illic sacellum, Serapidi atque Isidi antiquitus sacratum. Haec de origine et advectu Dei celeberrima. Nec sum ignarus, esse quosdam, qui 'Seleucia, urbe Syriae, accitum, regnante Ptolemaeo, quem tertia aetas tulit:' alii 'auctorem eundem Ptolemaeum, sedem, ex qua transierit, Memphim' perhibent, inclytam olim et veteris Aegypti columen. Deum ipsum multi 'Aesculapium, quod medeatur aegris corporibus;' quidam 'Osirin, antiquissimum illis gentibus Numen:' plerique 'Iovem, ut rerum omnium potentem;' plurimi 'Ditem patrem, insignibus, quae in ipso manifesta,' aut per ambages coniectant.

85 At Domitianus Mucianusque, antequam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepere. Praecipua victoriae fides, Dux hostium Valentinus, nequaquam abiecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. Auditus ideo tantum, ut nosceretur ingenium eius, damnatusque, inter ipsum supplicium, exprobranti cuidam 'patriam eius captam, accipere se solatium mortis,'

respondit. Sed Mucianus, quod diu occultaverat, ut recens exprompsit: 'quoniam benignitate Deum 'fractae vires hostium forent, parum decore Domi-'tianum, confecto prope bello, alienae gloriae inter-'venturum. Si status Imperii aut salus Galliarum 'in discrimine verteretur, debuisse Caesarem in 'acie stare: Caninefates Batavosque minoribus Du-'cibus delegandos. Ipse Lugduni vim fortunamque 'Principatus e proximo ostentaret, nec parvis peri-'culis inmixtus, et maioribus non defuturus.' Intelligebantur artes: sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur. ita Lugdunum ventum. Vnde creditur Domitianus occultis ad Cerialem nuntiis fidem eius tentavisse, 'an praesenti sibi exercitum Impe-'riumque traditurus foret.' qua cogitatione bellum adversus patrem agitaverit, an opes viresque adversus fratrem, in incerto fuit. nam Cerialis salubri temperamento elusit, ut vana pueriliter cupientem. Domitianus, sperni a senioribus iuventam suam cernens, modica quoque et usurpata antea munia Imperii omittebat: simplicitatis ac modestiae imagine, in altitudinem conditus, studiumque litterarum et amorem carminum simulans, quo velaret animum et fratris aemulationi subduceretur, cuius disparem mitioremque naturam contra interpretabatur.

[illegible]

C. CORNELII TACITI

HISTORIARVM

LIBER QVINTVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Interim Titus cum valido exercitu prope Hierosolyma castra facit.* 2—5. *Iudaicae gentis primordia, sacra, instituta, deque iis maligna profanorum iudicia.* 6. 7. *Descriptio terrae finiumque, Balsami, Libani, Iordanis, lacus bitumen egerentis, camporum torridorum, fructuum in cinerem vanescentium, Beli amnis, cuius arenae vitro inservientes.* 8. *Hierosolyma genti caput. Inmensae opulentiae templum. Iudaeorum sub aliis gentibus et suis Regibus fata;* 9. *varia sors sub Romanis.* 10—12. *Bellum sub Gessio Floro Procuratore ortum. Titus Iudaeos, in urbem compulsos, obsidet. Hierosolymorum munitiones, copiae, Duces.* 13. *Prodigia ante obsidium.*

14. *Interea Civilis, reparato per Germaniam exercitu, bellum renovat.* 15. *Manum conserit cum Ceriale, satis prospere. Vterque, ad maturandum summae rei discrimen erectus,* 16. 17. *aciem instruit, suos adloquitur.* 18. *Fit atrox pugna, qua, proditione cuiusdam Batavi, Germani vincuntur.* 19. 20. *Civilis, in Batavorum insulam transgressus, praesidia Romanorum invadit, Verace, Classico, Tutore suffultus.* 21. *Ambiguum proelium. Subvenit Cerialis fortunamque vertit;* 22. 23.

parum providus ferme opprimitur. **23.** *Civilis navalem aciem ostentat, sed a Ceriale trans Rhenum pellitur. Hic, insulam Batavorum populatus, superfuso amne, novum discrimen adit.* **24. 25.** *Tum hostium animos occultis nuntiis labefactat.* **26.** *Civilis, petito colloquio, ad deditionem se pronum profitetur.*

1 Eiusdem anni principio Caesar Titus, perdomandae Iudaeae delectus a patre, et praelatis utriusque rebus militia clarus, maiore tum vi famaque agebat, certantibus provinciarum et exercituum studiis. Atque ipse, ut super fortunam crederetur, decorum se promptumque in armis ostendebat, comitate et adloquiis officia provocans: ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto Ducis honore. Tres eum in Iudaea legiones, quinta, et decima, et quintadecima, vetus Vespasiani miles, excepere. Addidit e Syria duodecimam, et adductos Alexandria duoetvicesimanos tertianosque. Comitabantur viginti sociae cohortes, octo equitum alae: simul Agrippa Sohemusque, Reges, et auxilia Regis Antiochi, validaque, et, solito inter adcolas odio, infensa Iudaeis Arabum manus: multi, quos urbe atque Italia sua quemque spes acciverat, occupandi Principem adhuc vacuum. His cum copiis fines hostium ingressus, composito agmine,

Privatis utriusque rebus] Vespasianus ac Titus, privatis adhuc rebus, id est, nondum ad principatum evecti, in Germania, in Britannia, in Judaea militari laude inclaruerant. Vide Suetonium in Vespas. IV. et in Tit. IV.

Tertianosque] Legiones III et XXII. De Titi exercitu vide et Josephum, Bell. Jud. V. 1. num. 6.

Agrippa Sohemusque] De Agrippa II. Galileae; Sohemo, Sophenes; Antiocho, Commagenae, regibus, jam dictum supra Hist. II. 81.

cuncta explorans, paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit.

Sed, quia famosae urbis supremum diem tradituri 2
sumus, congruens videtur, primordia eius aperire. 'Iudaeos, Creta insula profugos, novissima Libyae insedisse,' memorant, 'qua tempestate Saturnus, vi 'Iovis pulsus, cesserit regnis:' (argumentum e nomine petitur: 'inclytum in Creta Idam montem, adcolas 'Idaeos; aucto in barbarum cognomento, Iudaeos vocitari:') quidam, 'regnante Iside, exundantem per 'Aegyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo ac 'Iuda, proximas in terras exoneratam:' plerique, 'Aethiopum prolem, quos Rege Cepheo metus atque 'odium mutare sedes perpulerit.' Sunt, qui tradant, 'Assyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Aegypti potitos, mox proprias urbes Hebraeasque 'terras et propiora Syriae coluisse rura.' Alii, 'Iudaeorum initia, Solymos, carminibus Homeri cele-

Castra facit] Primum castra fecit in Spinarum valle, prope vicum Gabath-Saul, distantem ab Hierosolymis circiter stadia triginta. Josephus Bell. Jud. V. 2. num. 1. Ea propius deinde admovit.

Primordia ejus aperire] Tacitus Judaicis traditionibus neque credulus, neque penitus incredulus, partim Judaeorum, partim exterorum Scriptorum e memoria, quae sibi probabilia videbantur selegit, ut gentis primordia aperiret. Inde vera falsis, falsis veris admixta, quae singillatim explicare operae pretium est, quod in iis plurima adhuc lateant primaevae veritatis argumenta. *Brot.*

Primordia eius aperire] Si, quae de rebus Iudaicis tradit Tacitus, omnia excutere diligentius vellemus, plurima dicenda forent. Sed istas disputationes non capiunt notae, in quibus maxime spectatur, ut emendata verba sint, et intelligatur sensus eorum. Adspergemus tamen subinde aliquid, ubi opus videbitur. Illud ab initio mirari libet, qui commiserit Tacitus, ut Josephi libros non consuleret, qui illis temporibus non obscuri erant Romae, et e scriptoribus externis potius hauserit, quam auctore Iudaico. Verum hoc quoque pro Tacito dicam, non omnia eum pro certis tradere, sed quae vulgo traderentur, in compendium congesta, lectoribus proponere voluisse. Late totum hunc locum executus est Christ. Wormius, in Corruptis Antiquitatum Ebr. apud Tacitum et Martial. vestigiis. Hafniae 1693. *Ern.* Egregie etiam ista illustravit Brotierius, ut solet.

'bratam gentem, conditam urbem Hierosolyma no-'mine suo fecisse.'

3 Plurimi auctores consentiunt, 'orta per Aegyptum 'tabe, quae corpora foedaret, Regem Bocchorim, 'adito Hammonis oraculo, remedium petentem,' purgare Regnum, et id genus hominum, ut invisum Deis, alias in terras avehere 'iussum. Sic conqui-'situm conlectumque vulgus, postquam vastis locis re-'lictum sit, ceteris per lacrimas torpentibus, Mosen, 'unum exsulum, monuisse,' ne quam Deorum hominumve opem exspectarent, utrinque deserti, sed sibi, ut Duci coelesti, crederent, primo cuius auxilio praesentes miserias pepulissent. Adsensere, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil aeque, quam inopia aquae, fatigabat. Iamque haud procul exitio, totis campis procubuerant, cum grex asinorum agrestium, e pastu in rupem, nemore opacam, concessit. Secutus Moses, coniectura herbidi soli, largas aquarum venas aperit. Id levamen: et continuum sex dierum iter emensi, septimo, pulsis cultoribus, obtinuere terras, in quis urbs et templum dicata.

Vastis locis] Vastis Arabiae locis: ut recte explicat Tertullianus.

Inopia Aquae] Haec est inopia aquae, quam memorat Moses. Exod XV, 23.

Grex Asinorum Agrestium] Id repertum videtur, ut laus Mosis deteretur, et fabula dei Asinini, de qua mox dicetur, posset adornari. In hoc mendacium traxere, quod alibi et multo ante contigisse narraverat ipse Moses, Genes XXXVI, 24. *Iste est Ana, qui invenit aquas calidas in solitudine, cum pasceret Asino Sebeon patris sui.*

Nemore opacam] In hac rupe, nemore opaca, largisque aquarum venis, pronum est agnoscere duodecim fontes Aquarum et septuaginta palmas, quas Hebraei, duce Mose, in *Elim* reperere. Exod. XV, 26. 27. Palmetum illud in majorem palmarum numerum nemusque postea succrevit; et extat adhuc cum duodecim fontibus aquarum, ut vidit ipse P. Sicard, cum in his locis Hebraeorum Mosisque vestigia relegeret. Nouveaux Memoires des Missions de la Compagnie de Jesus dans le Levant, Tom. VII. p. 5.

Moses, quo sibi in posterum gentem firmaret, 4
novos ritus contrariosque ceteris mortalibus indidit. Profana illic omnia, qua apud nos sacra: rursum concessa apud illos, quae nobis incesta. Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere: caeso ariete, velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quem Aegyptii Apin colunt. Sue abstinent, memoria cladis, qua

Novos Ritus] Novos quidem. sed Deo dignos, quos a Taciti censura purgare minime necesse est, cum tot viri eruditi id ante nos praestiterint. Satis sit monuisse, Josephum, libris contra Apionem I. et II, omnia haec convicia, ab Apione, Apollonio, Lysimacho aliisque maledicis jam decantata, abunde refutasse.

Apud nos sacra] Vere quidem. Unum enim Deum Judaei, Romani innumera deorum simulacra, morbos, pestes, vitiaque colebant. Vide Plinium II, 7.

Nobis incesta] Romanis incesta erant nuptiarum genera, quae apud Judaeos fuere concessa. De incestis Claudii et Agrippinae nuptiis dictum est supra Annal. XII, 5. et seqq. Illae vero nuptiae patrui cum fratris filia non sunt prohibitae in Levitic. XVIII. Vide et Menochium, de Republica Hebraeorum III, 20. num. 2.

Effigiem animalis] Huic fabulae adversatur ipse Tacitus, cum mox infra cap. 5. ait; *nulla simulacra urbibus* Judaeorum, *nedum templis* sunt. Sed de hac fabula plura vide in Notis et Emendationibus ad Hist. V, 4.

Caeso Ariete] Haec meris, ut patet, conjecturis, quibus nihil fallacius, nituntur. De bove Api, Jovis Hammonis capite cornuto, etc. vide Broterium; ad cujus docti Notas in margine, et Notas et Emendationes ad Hist. V. lectorem curiosum adire licet.

Sue abstinent] Haec ceteraque ex conjectura dicta, atque falsa. Non sue tantum, sed etiam sanguine, morticinis, quam plurimis etiam avibus, piscibus, animalibus, juxta leges Levitic. XI et XVII, abstinent Judaei. Id autem vetitum Dei providentia, qui populi sui saluti consulebat. Nempe, ut recte observat eruditus Mead, *Medica Sacra*, cap. 2. pag. 17, cum in his calidioribus regionibus, nisi accurata sit victus ratio, corpora leprosa scabie facile inficiantur, interdicta sunt Judaeis nutrimenta crassa, quae in morbis, qui cutem occupant, incommoda sunt et noxia. Sic legis praecepta non modo Judaeos ab idololatria et vanis religionibus avertebant, sed ab omnibus quoque immunditiis puros illos praestabant. *Broterius*. Omnis Legis Mosiacae praecepta bene explicata, illustrata, et defensa invenire liceat in notis ad Test. Vet. doctissimi Priestleii. Vide praecipue ejus Dissertationem eximiam Tom. I. pag. 373. in qua 'Primigenia et praestantia Institutionum Mosiacarum demonstrantur.' Cujus summa pag. 399. in his verbis. 'Nunc, sine dubio, ex 'omnibus argumentis (et ad multa alia comparatio dilatari posset)

ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem crebris adhuc ieiuniis fatentur: et raptarum frugum argumentum panis Iudaicus, nullo fermento, retinet. 'Septimo die oti-'um placuisse,' ferunt: 'quia is finem laborum tu-'lerit: dein, blandiente inertia, septimum quoque

'colligere licet, duo συστηματα, nempe Mosis et Gentilium, alterum 'ab altero derivari non posse. et prius tanto praecellere, ut cum 'reputemus quo modo Moses et gens Judaeorum se haberent, errare 'non possumus, asseverantes, Institutiones Mosiacas, necesse est, origi-'nem divinam habere, humanam non posse.'

Scabies] Scabies illa est ipsa lepra, quam accuratissime descripsit Moses, Levitic. XIII et XIV, nec quondam tantum Judaeos turpaverat. sed illo morbo fuere semper obnoxii, dum eas regiones incoluere: quin etiam hodie frequens est in Syria et Ægypto, ut videre est ap. eruditum Mead, loc. cit. p. 12.

Crebris adhuc Jejuniis] Crebra quidem erant Judaeorum jejunia, siquidem in Judaicis Calendariis ne unus quidem mensis est in quo dies aliquot jejuniorum non sint notati; et in nonnullis mensibus multi adsignantur. At jejunia illa non longam eorum famem testantur, sed res infaustas tristesve, quae diebus illis contigere, deflent Judaei. Sic die septima mensis Tisri notatur in eorum Calendariis: *Jejunium, quod decisum sit decretum contra patres nostros, ut gladio, fame, et peste consumerentur in deserto ob opus vituli*. Die septima mensis Adar: *Jejunium, quod eo die mortuus est Moses propheta.* Et sic de ceteris.

Panis Judaicus] Hic agnoscere est panem azymum, de quo Exod. XII. 8. At panis ille non *raptarum frugum*, sed moeroris ac luctûs fuit argumentum. Inde in Deuteronom. XVI. 3. לחם עני, id est *panis afflictionis*, quoniam in pavore egressi erant de Ægypto Judaei. Azymus autem panis non vulgaris fuit in victu Judaico, ut innuit Tacitus. Eo tantum utebantur, cum Pasca celebrabant, ac ne tota quidem septiduo, sed primo solum die; nam reliquis sex diebus, seminibus aut frugibus vesci potuere, dum fermentato abstinerent.

Septimo die otium] Vere quidem: nondum tamen satis accurate. Memoria enim septimi diei, seu sabbati, ab orbe condito, ut Deus rerum omnium auctor coleretur, sancta fuit. Exod. XX, 8. et 11. Postea cum Judaeis ex Ægypto egressis, otium securumque sabbatum Deus, iterum statuta auctaque sabbati religio. Exod. XXXI, 13. Deuteronom. V, 14.

Septimum quoque annum] Judaeis non blandita est inertia: neque septimus annus ab iis ignaviae datus. Verum ut exitûs ex Ægypto, adsertaeque libertatis memoria ex Judaeorum animis nunquam excideret, seque Deum legum suarum auctorem habere scirent, jussi sunt septimo quoque anno nec seminare terras, nec vineas nec oliveta

'annum ignaviae datum.' Alii, 'honorem eum Saturno haberi: seu principia religionis tradentibus 'Idaeis, quos cum Saturno pulsos, et conditores gentis accepimus, seu quod e septem sideribus, quis mortales reguntur, altissimo orbe et praecipua potentia, 'stella Saturni feratur: ac pleraque coelestium vim 'suam et cursum septimos per numeros conficiant.'

Hi ritus, quoque modo inducti, antiquitate defen- 5
duntur. cetera instituta sinistra, foeda, pravitate valuere. Nam pessimus quisque, spretis religionibus patriis, tributa et stipes illuc gerebant: unde auc-

colere, sed sabbatum Dei, שבת ליהוה, agere. Exod. XXIII, 10. Levitic XXV, 4. Alterum adhuc sabbatum, et solemnius, *post septem hebdomades annorum*, id est, quinquagesimo anno, recurrebat. Ipse enim erat יובל, id est, *Jubileus*. Levitic. XXV. 8 et 10. Talia sabbata fuere apud Judaeos juge miraculum. Qui enim, nisi a Deo praepotente, in his sabbatis ali potuit gens, in qua erat circiter sexagies hominum, 6,000,000. In una urbe Jerusalem, cum celebratur Pascha, conveniebant plus quam vicies centena millia hominum, 2,000,000, ut mox dicitur infra cap. 13. At praedixerat Deus: *Facite praecepta mea . . . . . Quod si dixeritis: Quid comedemus anno septimo, si non severimus, neque collegerimus fruges nostras? Dabo benedictionem meam vobis anno sexto, et faciet fructus trium annorum*. Levitic. XXV, 18, 20, 21. Caius Julius Caesar, dictator, Judaeis minime iniquus, cum eos tributa singulis annis pendere jussisset, excepit annum septimum, quem Sabbaticum appellant, quod in eo neque fructus arborum legunt, neque seminant, neque arant. Vide ipsum Caesaris decretum apud Josephum Antiq. Jud. XIV, 10. num. 6.

Antiquitate] Quod quidem Taciti testimonium Mosis legisque Judaicae antiquitatem comprobat.

Pravitate valuere] Sinistra, foeda habeantur Judaeorum instituta, si pravitas sit Jovem, Venerem, ceteraque Romanarum religionum monstra temnere, Deum unum, summum, aeternum, neque mutabilem, neque interiturum, colere.

Spretis religionibus patriis] Praeter Judaeos, Palestinae incolas, alii erant innumeri per totum terrarum orbem diffusi. Ubique ritibus suis addicti, patrias locorum, quae habitabant, religiones spernebant; et cum templo Hierosolymitano omnes interesse, censum solvere, vota reddere, victimas offerre non possunt, tributa et stipes congerebant, quae Jerusalem singulis annis mittebantur. Hac magna auri argentique vi quantum auctae fuerint Judaeorum res commodius declarabitur in Notis et Emendationibus ad Hist. V, 5.

tae Iudaeorum res. Et quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promtu, sed adversus omnes alios hostile odium, separati epulis, discreti cubilibus, proiectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent; inter se nihil inlicitum; circumcidere genitalia instituere, ut diversitate noscantur. Transgressi in morem eorum, idem usurpant. nec quid-

Et quia] Auctae adhuc Judaeorum res obstinata apud ipsos, et inter ipsos, fide, misericordia, et hostili adversus omnes alios odio.

Fides obstinata.] Id commendat mutuam Judaeorum caritatem, quae quidem apud illos adhuc viget, ut et semper viguit.

Misericordia] Celebratur adhuc maxime illa inter Judaeos misericordia. Vetera quoque manent exempla in Actibus Apostolorum, et D. Pauli epistolis.

Hostile odium] Chananaeorum occidio, usura, aliaque id genus famam hanc hostilis odii excitavere, quam abolere nititur R. Leo Mutinensis; *Ceremonies et Coutumes des Juifs* I, 5. Certe ex lege non fuit hostile illud adversus omnes odium. Inde cum tot gentibus, ipsisque Romanis, ut videre est I. Machab. 1 et seqq. pacis ac societatis foedera Judaei inierunt. Hodieque, singulis sabbatis, orant Deum pro principibus, sub quorum dominatu vivunt, ut eos eorumque principatum sospitet et amplificet. Idem jam monuerat Jeremias XXIX, 7.

Separati epulis] Veriti ne aliorum societate communique vita polluerentur.

Discreti cubilibus] Sua in gente nuptias ineunt.

Nihil inlicitum] Quam id sit falsum constat tum ex lege, cujus non modo praeceptum est, *Non moechaberis*, sed etiam, *Non concupisces*. Violataque pudicitia gravissimis poenis obnoxia, ut videre est in Deuteronom. XXII, 21. et seqq. Vide et Josephum, contra Apionem, II, 24 et 30. Immo ממזרים, id est, spurii, seu de scorto nati, *Non ingrediuntur in ecclesiam Domini, usque ad decimam generationem:* Deuteronom. XXIII, 2. Perperam ergo paucorum libidinem in omnium crimen vertit Tacitus.

Diversitate noscantur] Bene quidem. Fuit enim circumcisio signum foederis inter Deum et Judaeos. Genesis XVII, 11. Minime sentiebat Tacitus Judaeos circumcisionem ab Ægyptiis accepisse. Quod postea nonnullis eruditis viris placuit.

Transgressi in morem eorum] Accuratissime dictum. Ii sunt גרים, seu *proselyti*, dicti quoque, בני ברית id est, *filii foederis;* qui relicta Gentili religione, Judaicae nomen dabant. Quam acri studio Judaei proselytos quaererent, videre est apud Matthaeum XXIII, 15.

Idem usurpant] Nec antequam circumcidatur, proselytus habetur.

quam prius inbuuntur, quam contemnere Deos, exuere patriam, parentes, liberos, fratres, vilia hibere. Augendae tamen multitudini consulitur. Nam et necare quemquam ex adgnatis, nefas: animasque proelio aut suppliciis peremptorum aeternas putant. Hinc generandi amor et moriendi contemptus. Corpora condere, quam cremare, e more Aegyptio: eademque cura, et de infernis persuasio. coelestium

Exuere patriam] *Exuere* verum est, diciturque pro contemnere, negligere, more Graeco. *Ern.*

Vilia habere] Vere adhuc. Proselytus enim quasi modo genitus infans habebatur. Illi Judaea patria, Judaei fratres: cetera profana et vilia. Inde solemne illud Judaeorum effatum, *quisquis proselyto consanguineus erat, dum fuit Gentilis, consanguineus plane jam non est.* Plura vide apud eruditum Seldenum, De *Jure Natur. et Gentium*, II, 4. pag. 62 et seqq.

Nefas] Unde Josephus contra Apionem II, 24. *Τεκνα τρεφειν ἁπαντα προσεταξε κ. τ. λ.* Contra apud Romanos luxu, libidine, invisa erat liberorum multitudo. Adde expositionem infantium, quae Judaeis fuit semper ignotum: familiaris autem aliis quamplurimis gentibus ob nativam inhumanitatem haec impietas. *Βρεφων εκθεσις κ. τ. λ.* Philo, in Lib. de Legibus special: ad praecepta 6. 7.

Aeternas putant] Aeternas, aeternumque felices, putabant animas eorum, qui nullo inquinati scelere vitam pro patria, pro religione, proelio aut suppliciis profundebant. Aperte etiam Josephus contra Apionem II, 30. *Του δε Θεου, κ. τ. λ.* Quidam autem Judaei existimaverunt impiorum animas penitus excindi, et, ut bruta, perire. Quod forte hic innuit Tacitus. Testimonia Rabbinorum vide apud eruditum Seldenum, *de Jure Natur. et Gentium* VII. 9. pag. 829.

Moriendi contemptus] Tantum valet aeternitatis persuasio!

Corpora condere] Mallet illustris Huet. *condire.* Ac nec repugnat, *condere.* Romani enim cremabant corpora: contra vero Judaei, ut et Egyptii, cum unguentis et aromatibus condebant: in funebri apparatu neque parci neque prodigi: ut videre est apud Josephum, contra Apionem, II, 34. De funeribus Aegyptiis confer Diodorum Siculum I, 91. Aperte autem de Judaeis D. Joannes, XIX. 39. *Venit autem et Nicodemus . . . . ferens mixturam myrrhae et aloës, quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus Jesu, et ligaverunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judaeis sepelire.* Postea illud posuerunt, seu condiderunt, in monumento. Vide Matthaeum XXVII, 60.

Eademque curae] Judaeis Aegyptiisque sperabantur bonorum praemia, malorum poenae. Inde utrisque eadem cura, eadem persuasio de infernis. Et ut Aegyptii sepulcra, *domos aeternas* appellabant, sic

contra. Aegyptii pleraque animalia effigiesque compositas venerantur; Iudaei mente sola unumque Numen intelligunt. 'Profanos, qui Deum imagines 'mortalibus materiis in species hominum effingant: 'summum illud et aeternum, neque mutabile, neque 'interiturum.' Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis, sinunt. Non Regibus haec adulatio, non Caesaribus honor. Sed, quia Sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant, hedera vinciebantur,

quoque Salomon Ecclesiast. XII, 5. tumulum dixit בית עולם, id est, *domum eternitatis*. Hodieque Judaeis dicitur בית חיים, id est, *domus viventium*.

Coelestium contra] Judaei enim unum Deum, contra Aegyptii plurima numina ipsaque animalia colebant.

Effigiesque compositas] Aegyptii non modo pleraque animalia viva, sed eorum quoque effigies venerati sunt. Quas quidem ita componebant, ut multas viderim marmoreas aereasque, corporibus humanis, capitibus vero canis, felis, aliorumque animalium.

Mente sola, unumque numen] Vere egregieque Tacitus. Bene quoque Dio, XXXVII, pag. 37 Των μεν αλλων θεων, κ. τ. λ. *Nullum ex ceteris diis colunt, unum autem quendam summo studio venerantur. Nec ullum unquam Hierosolymis ipsis simulacrum habuerunt: suum scilicet illum Deum, ineffabilem et formae aspectabilis expertem existimantes, religioso ejus cultu ceteros mortales superant: cui et templum maximum, et pulcherrimum, nisi quod apertum et sine tecto est, extruxerunt.* Inde cum sub dio, coelumque saepe respexantes, Judaei Deum venerantur, eos nonnulli inter nubium coelique cultores finxere. Qua in re praecipuus est Juvenalis, qui objecta jam a Tacito crimina hoc novo crimine cumulat. Juvenal. Sat. XIV, 96.

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem,
Nil praeter nubes, et coeli numen adorant.
Nec distare putant humana carne suillam,
Qua pater abstinuit, mox et praeputia ponunt.
Romanas autem soliti contemnere leges,
Judaicum ediscunt, et servant, ac metuunt jus
Tradidit arcano quodcumque volumine Moyses.
Non monstrare vias, eadem nisi sacra colenti:
Quaesitum ad fontem solos deducere verpos.
Sed pater in causa; cui septima quaeque fuit lux
Ignava, et partem vitae non attigit ullam.

Hedera vinciebantur] Nunquam in sacra Scriptura legitur Judaeorum sacerdotes vinctos fuisse hedera. Immo ignoratur quomodo

vitisque aurea templo reperta, 'Liberum Patrem coli, 'domitorem Orientis,' quidam arbitrati sunt, nequaquam congruentibus institutis. quippe Liber festos laetosque ritus posuit; Iudaeorum mos absurdus sordidusque.

Terra finesque, qua ad Orientem vergunt, Arabia 6
terminantur; a meridie Aegyptus obiacet; ab occasu Phoenices et mare; septentrionem a latere Syriae longe prospectant. Corpora hominum salubria et ferentia laborum. rari imbres, uber solum. fruges nostrum ad morem: praeterque eas balsamum et palmae. Palmetis proceritas et decor. Balsamum modica arbor: ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venae; fragmine lapidis aut testa aperiuntur: humor in usu medentium est. Praecipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumque nivibus. Idem amnem Iordanem alit funditque. Nec Iordanes pelago accipitur: sed unum atque alterum lacum integer perfluit, tertio retinetur. Lacus immenso ambitu, specie maris, sapore conruptior, gravitate odoris adcolis pestifer, neque vento inpellitur, neque pis-

Hedera Hebraice dicatur. At id mentiebantur Romani, sicut et cultum Liberi patris, seu Bacchi, quod Judaei die quintodecimo mensis Tisri, id est, mense Octobri, festum *tabernaculorum* celebrarent.

Absurdus sordidusque] Fuere quidem Judaeis solemnia splendida ac magnifica: alia vero et plura, luctu, jejuniis, memoria rerum adversarum, quae genti contigerant, moesta ac tristia.

Opacum fidumque nivibus] Nivem Libani memorat Jeremias XVIII, 14. Eam non deficere minime mirum in hac tanta montis altitudine.

Unum atque alterum lacum] Verè. Primò, aquas Merom, et lacum *Genesareth*, seu *mare Tiberiadis*.

Immenso ambitu] Tertius hic lacus est *lacus Asphaltites*: nobis vulgo *Mare Mortuum*.

ces aut suetas aquis volucres patitur. Incertae un-
dae superiacta, ut solido, ferunt: periti inperitique
nandi perinde adtolluntur. Certo anni bitumen
egerit: cuius legendi usum, ut ceteras artes, expe-
rientia docuit. Ater suapte natura liquor, et spar-
so aceto concretus, innatat. hunc manu captum,
quibus ea cura, in summa navis trahunt. Inde,
nullo iuvante, influit, oneratque, donec abscindas.
nec abscindere aere ferrove possis: fugit cruorem
vestemque infectam sanguine, quo feminae per men-
ses exsolvuntur. sic veteres auctores. Sed gnari
locorum tradunt, undantes bitumine moles pelli, ma-
nuque trahi ad litus: mox, ubi vapore terrae, vi
solis, inaruerint, securibus cuneisque ut trabes aut
7 saxa, discindi. Haud procul inde campi, quos fe-
runt olim uberes, magnisque urbibus habitatos,
fulminum iactu arsisse; et manere vestigia, terram-
que ipsam, specie torridam, vim frugiferam perdi-
disse. Nam cuncta sponte edita, aut manu sata,
sive herbae tenues aut flores, ut solitam in speciem

Magnisque urbibus] Vere quidem. Illi enim campi olim habitati urbibus, Sodomis Gomorrha, Seboim, Adama, et Bala seu Segor. Magnae, et erant iis temporibus urbes, quibus singulis sui reges. Vide Genes. XIV. 2. Ex iis vere quatuor periere incendio Sodomitico, de quo Genes XIX, 24. Deuteronom. XXIX, 23.

Fulminum jactu] Bene Tacitus. Deus enim, impuras urbes perditurus, fulmina ejaculatus est. Sic Genes XIX, 24. *Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem a Domino de coelo.*

Perdidisse] Accurate dictum. Nec aliter Genes. XIX, 25. Dominus *subvertit civitates has, et omnem circa regionem, universos habitatores urbium, et cuncta terrae virentia.* Et Deuteronom. XXIX, 23. *Sulphure et salis ardore comburens, ita ut non seratur, nec virens quippiam germinet, in exemplum subversionis Sodomae et Gomorrhae, Adamae et Seboim, quas subvertit Dominus in ira et furore suo.* Eandem ariditatem recens observavit Hasselquist; *Voyages*, Tom. II. pag. 87. Nullae, inquit, in illo mari arundines: nulla planta in litore. Paulo quidem longius, planta una, labiosa flore, sed foetida. In campo, alia planta, salis gustu.

adolevere, atra et inania velut in cinerem vanescunt. Ego, sicut inclitas quondam urbes igne coelesti flagrasse concesserim, ita halitu lacus infici terram, conrumpi superfusum spiritum, eoque foetus segetum et autumni putrescere reor, solo coeloque iuxta gravi. Et Belus amnis Iudaico mari inlabitur: circa cuius os conlectae arenae, admixto nitro, in vitrum excoquuntur, modicum id litus et egerentibus inexhaustum.

Magna pars Iudaeae vicis dispergitur. habent et 8
oppida. Hierosolyma genti caput. Illic inmensae opulentiae templum, et primis munimentis urbs, dein Regia. templum intimis clausum. ad fores tantum Iudaeo aditus: limine, praeter Sacerdotes, arcebantur. Dum Assyrios penes Medosque et Persas Oriens fuit, despectissima pars servientium: postquam Macedones praepotuere, Rex Antiochus, demere superstitionem et mores Graecorm dare adnixus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est. nam ea tempestate Arsaces desciverat. Tum Iudaei, Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis (et Romani procul erant) sibi ipsi Reges inposuere: qui mobili-

Hierosolyma] De urbe Jerusalem ejusque templo diligentissime scripsit D'Anville, *Dissertation sur l'etendue de l'ancienne Jerusalem et son temple.*

Ad fores] Sic et D. Lucas I, 8. *Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur* Zacharias *in ordine vicis suae ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret ingressus in templum Domini: et omnis multitudo populi erat orans foris, hora incensi.*

Servientium] Servierunt Judaei Assyriis, Medis, ac Persis, tunc sane depectissimi, Deo populi sui peccata puniente. At non serviere David, Salomon, aliique reges plurimi.

Sibi ipsi Reges imposuere] Eo Brot. refert nummos [illegible]

tate vulgi expulsi, resumpta per arma dominatione, fugas civium, urbium eversiones, fratrum, coniugum, parentum neces aliaque solita Regibus ausi, superstitionem fovebant: quia honor Sacerdotii, firmamentum potentiae, adsumebatur.

9 Romanorum primus Cn. Pompeius Iudaeos domuit: templumque iure victoriae ingressus est. Inde vulgatum, *nulla intus Deum effigie vacuam sedem, et inania arcana.* Muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit. Mox, civili inter nos bello, postquam in ditionem M. Antonii provinciae cesserant, Rex Parthorum Pacorus Iudaea potitus, interfectusque a P. Ventidio, et Parthi trans Euphraten redacti: Iudaeos C. Sosius subegit. Regnum, ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit. Post mortem Herodis, nihil exspectato Caesare, Simo quidam Regium nomen invaserat. Is a Quinctilio Varo, obtinente Syriam, punitus: et gentem coercitam liberi Herodis tripartito rexere. Sub Tiberio quies. dein iussi a C. Caesare,

inscriptos A. I. ET 4. REDEMTIONIS ISRAEL vel ZION, de quibus omnium instar Eckhel Doctr. NN. vet. t. 3. p. 465. Sed Regium nomen hic non stricte capiendum. *Ern.*

Domuit] Cn. Pompeius anno U. C. DCXCI, ante Christum 63 Hierosolymam cepit: nec modo templum, sed et Sancta Sanctorum ingressus est. Nihil vero divitiarum abstulit, gloriae, quam pecuniae, cupidior. Tributum tamen Judaeis imposuit Pompeius.

Nulla intus Deum effigie] Verissime. Et inde manifestum penetrali non fuisse sacratam asini effigiem; ut dictum est supra, cap. 4.

Herodi] Herodes, dictus postea Magnus, amicitia et auctoritate Antonii nixus, Judaeae regnum senatusconsulto accepit anno U. C. DCCXIV, victoque Antigono, rex iterum renunciatus est anno U. C. DCCXVII. Joseph. Antiq. Jud. XIV, 26. 28. Vide quoque *Stemma Herodum* Tom. I. pag. 317.

Tripartito rexere] Archelaus, fuit tetrarcha Judeae; Herodes, Galileae; Philippus, Itureae et Trachonitidis. Vid. *Stemma Herodum*, ut supra.

Dein iussi, etc.] De quo legenda Philonis Legatio ad Caium, et noster XII, 54. Ern.

effigiem eius in templo locare, arma potius sumsere: quem motum Caesaris mors diremit. Claudius, defunctis Regibus, aut ad modicum redactis, Iudaeam provinciam Equitibus Romanis aut libertis permisit. e quibus Antonius Felix, per omnem saevitiam ac libidinem, ius Regium servili ingenio exercuit, Drusilla, Cleopatrae et Antonii nepte, in matrimonium accepta: ut eiusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset. Duravit tamen patientia Iudaeis usque ad Gessium Florum, Procuratorem. Sub eo bellum ortum. et comprimere coeptantem Cestium Gallum, Syriae Legatum, varia proelia ac saepius adversa excepere. Qui ubi fato, aut taedio occidit, missu Neronis Vespasianus fortuna famaque et egregiis ministris, intra duas aestates, cuncta camporum omnesque, praeter Hierosolyma, urbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus civili bello intentus, quantum ad Iudaeos, per otium transiit. Pace per Italiam parta, et externae curae rediere. Augebat iras, quod soli Iudaei non cessissent. Simul manere apud exercitus Titum, ad omnes Principatus novi eventus

Arma potius sumsere] Contra Joseph. Ant. 18, 10 (8). et B. Iud. 2, 9 (10). docet, rem intercessione Petronii esse compositam et mox Claudium vita functum.

Ad modicum redactis] Vnus tum Herodes, Agrippae M. frater, regnum Chalcidis occupabat.

Antonius Felix] Pallantis frater, Claudii liberti, trium reginarum maritus. Vid. *Stemma Herodum*; ut supra.

Drusilla] Alia fuit Drusilla, Agrippae II. soror, cui postea Felix nupsit Vide *Stemma Herodum*.

Cestium Gallum] Idem Suetonio narratur Vespas. 4. *Iudaei rebellarunt, caesoque Praeposito, Legatum insuper Syriae Consularem, suppetias ferentem, rapta aquila fugarunt.* In Iosepho haec ipsa, et plane omnia vide A. 20, 9 (11). B. Iud. 2, 23 (18).

casusve utilius videbatur. Igitur castris, uti diximus, ante moenia Hierosolymorum positis, instructas legiones ostentavit.

11 Iudaei sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longius ausuri, et, si pellerentur, parato perfugio. Missus in eos eques cum expeditis cohortibus ambigue certavit. Mox cessere hostes, et sequentibus diebus crebra pro portis proelia serebant: donec adsiduis damnis intra moenia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi. neque enim dignum videbatur, famem hostium opperiri. poscebantque pericula, pars virtute, multi ferocia et cupidine praemiorum. Ipsi Tito Roma et opes voluptatesque ante oculos: ac, ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. Sed urbem, arduam situ, opera molesque firmaverant, quis vel plana satis munirentur. Nam duos colles, inmensum editos, claudebant muri, per artem obliqui, aut introrsus sinuati: ut latera oppugnantium ad ictus patescerent. Extrema rupis abrup-

Ostentavit] Eleganter dictum. Titus enim, cum a *Spinarum Valle*, uti diximus cap. 1. ad *Scopum*, ita appellatum, quod inde in urbem templumque, Septemtrionem versus, erat prospectus, castra promovisset, legiones ostentavit. Tum ab Hierosolymis distabat tantum septem stadiis. Quinto legio retrorsum tribus stadiis castra munire jussit: decima autem legio juxta montem Olearum, Orientem versus, sex ab urbe stadiis castra metata est. Joseph. Bell. Jud. V, 2. num. 3.

Ambigue certavit] Secus Ios. qui B. Iud. V, 2. ferme oppressum Titum, et legionem decimam castris pulsam, memorat.

Ad oppugnandum versi] Tunc Titus castra posuit ad turrim Psephinam, quae erat in angulo ad Septemtrionem et Occidentem. Joseph. Bell. Jud. V, 4. num. 3.

Duos Colles] Duo illi praecipui colles Josepho quoque memorati sunt, Acra ad Septemtrionem, et Sion ad Meridiem. De his collibus, duobus urbibus in eas sitis, turribus centum sexaginta quatuor, Turri illa pulcherrima Antonia, et omnibus miraculis hujus Urbis celeberrimae, vid. Josephum De Bell. Jud.

ta: et turres, ubi mons iuvisset, in sexaginta pedes, inter devexa, in centenos vicenosque adtollebantur: mira specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus moenia, Regiae circumiecta. conspicuoque fastigio turris *Antonia*, in honorem M. Antonii ab Herode adpellata.

Templum in modum arcis propriique muri, labore 12
et opere ante alios. ipsae porticus, quis templum ambiebatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquae, cavati sub terra montes: et piscinae cisternaeque servandis imbribus. praeviderant conditores, ex diversitate morum, crebra bella. inde cuncta quamvis adversus longum obsidium: et a Pompeio expugnatis metus atque usus pleraque monstravere. Atque, per avaritiam Claudianorum temporum empto iure muniendi, struxere

Templum] Templum fuit in monte Moriah, et Orientali urbis latere.

Opere ante alios] Laborem opusque egregium, immensasque in iis impensas explicat Josephus, Bell Jud V, 5. Satis sit monuisse, Judaeos in hujus templi extructione usos esse saxis quadragenos cubitos longis, quinos altis, et senos latis. Joseph. loc. cit. num. 1 et 6. Singuli illi lapides habebant mensura Gallica nostra *pedes* 65 longitudine, 8 1-3 altitudine, 10 latitudine. Inde intelligas quod habet Marcus XIII, 1 et 2. *Et cum egrederetur de templo, ait illi unus est discipulis suis: Magister, aspice, quales lapides, et quales structurae! Et respondens Jesus ait illi: Vides has omnes aedificationes; non relinquetur lapis super lapidem qui non destruetur.*

Ipsae porticus] Porticus illae omnes erant duplices; quas sustinebant columnae quinis et vicenis cubitis, Gallicis nostris pedibus 41 2-3 altae, singulis e saxis marmore candidissimo, et cedrinis laquearibus tegebantur; latae autem erant ad triginta cubitos: *pedes* 50. Omnibus autem earum ambitus una cum Antonia turri sex stadiorum mensuram comprehendebat.

Cavati sub terra montes] Aquis, frumento, commeatibus, thesauris servandis.

Empto jure muniendi] Universus Urbis circuitus erat trium ac triginta stadiorum. Muri, alti cubitos viginti, et cum minis ac propugnaculis tota altitudo erat quinque et viginti cubitorum: latitudo autem decem cubitorum. Saxa autem, quibus erant constructi,

muros in pace, tamquam ad bellum: magna conluvie et ceterarum urbium clade aucti. nam pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eoque seditiosius agebant. Tres Duces, totidem exercitus. Extrema et latissima moenium Simo, quem et Bargioram vocabant, mediam urbem Ioannes, templum Eleazarus, firmaverat. Multitudine et armis Ioannes ac Simo; Eleazarus loco, pollebat. Sed proelia, dolus, incendia inter ipsos, et magna vis frumenti ambusta. Mox Ioannes, missis per speciem sacrificandi, qui Eleazarum manumque eius obtruncarent, templo potitur. ita in duas factiones civitas discessit, donec, propinquantibus Romanis, bellum externum concordiam pareret.

13 Evenerant prodigia, quae neque hostiis, neque votis piare fas habet gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visae per coelum concurrere acies, rutilantia arma et subito nubium igne conlucere templum. Expassae repente delubri fores et audita maior humana vox, *Excedere Deos:* simul ingens motus excedentium. Quae pauci, in metum trahebant: pluribus persuasio inerat, antiquis Sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret Oriens profectique Iudaea rerum potirentur. quae

longa cubitus viginti, decem lata. (Cubitus vulgo *uno pede et octo pollicibus*, mensura Parisiensi, definitur.)

Proelia] Atrociora enim Judaeorum cum Judaeis, quam cum Romanis, fuere bella ac proelia; quae flens queribundusque Josephus fuse prosequitur.

Concordiam pareret] Nec diu stetit concordia. Odia, intestinaque bella recruduere; et secum ipsi iterum dissidentes pugnavere. Joseph. Bell. Jud. V, 6.

Prodigia] Jam supremum illud excidium imminebat, quod ante praedixerat Jesus Christus, Matt. XXIV. Marc. XIII. Luc. XXI. De prodigiis, vide Josephum, oculatum testem, Bell. Jud. VI, 5. num. 3.

ambages Vespasianum ac Titum praedixerat. Sed vulgus, more humanae cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum, omnis aetatis, virile ac muliebre secus, sexcenta millia

Vespasianum et Titum praedixerant] Hanc persuasionem tunc vulgatam, *profectos Judaea rerum potituros*, testatur quoque Suetonius, in Vespas. IV. *Percrebuerat Oriente toto vetus et constans opinio, esse in fatis, ut eo tempore Judaea profecti rerum potirentur. Id de Imperatore Romano, quantum eventu postea patuit, praedictum Judaei ad se trahentes rebellarunt.* Significantius adhuc Josephus, Bell. Jud. VI, 5, num. 4. *Sed quod maxime Judaeos ad bellum exciverat, vaticinium erat ambiguum in sacris libris repertum, illis temporibus quendam ex ipsorum finibus orbis terrarum imperio potiturum Id enim illi quasi sibi proprium acceperunt, multique sapientes interpretatione decepti sunt. Significabat enim oraculum Vespasiani principatum, qui in Judaea declaratus est Imperator.*

(Hic, antè notas eximias Broterii quam transcribere progredior, observare liceat, Josephum errare. Vespasianus non Judaeus, neque in Judaeo primò declaratus Imperator, sed in Aegypto. Vid. Taciti Hist. II, 79. *Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriae coeptum.*)

Oraculum quidem Tacitus et Suetonius, veri ignorantia, Josephus adulatione, in Vespasiani fortunam traxere. At altiora et diviniora praenuntiari demonstrant antiquae illae literae, quae adhuc extant apud Daniel. II, 44. *In diebus autem regnorum* (*vel regum* מלכיא) *illorum, suscitabit Deus coeli regnum, quod in aeternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; comminuet autem et consumet universa regna haec: et ipsum stabit in aeternum.* Illud est regnum, quod Apostoli, Judaea profecti, non opum fulgore, non armorum vi, ne *in persuasibilibus* quidem *humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis*, fundaverunt: teste Paulo, I. ad Corinth. II, 4. Babyloniorum, Persarum, Graecorum, Romanorumque regnis majus, statim per terrarum orbem late diffusum est, ut videre est apud eumdem Paulum in Epistol. ad Romanos X, 18. Sub ipso Neronis principatu, jam nonnulli e domo Caesaris Christianae militiae nomen dederant. Inde Paulus in Ep. ad Philippenses IV, 22. *Salutant vos, qui mecum sunt, fratres. Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Caesaris domo sunt.* Vespasianus quidem, ad imperium postea evectus, ausus est divina oracula in suae dignitatis omen ac firmamentum divertere. At Deus, vanis mortalium consiliis illudens, brevem fecit Vespasiani, breviorem Titi, nec longam, et improsperam, Domitiani, potestatem; paucisque annis Flavia domus evanuit.

Virile et muliebre secus] Id est virilis ac muliebris sexus, ut supra Annal. IV, 62.

Sexcenta Millia] At Josephus ait, in hac obsidione periisse undecies centena millia hominum. Si quae Josephus generatim dixit,

fuisse accepimus. Arma cunctis, qui ferre possent: et plures, quam pro numero, audebant. Obstinatio viris feminisque par: ac, si transferre sedes cogerentur, maior vitae metus, quam mortis. Hanc adversus urbem gentemque Caesar Titus, quando impetus et subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Dividuntur legionibus munia, et quies praeliorum fuit: donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres, aut novis ingeniis, struerentur.

aestimaverimus, sane haud pauciores Judaei toto hoc bello periere, quam vicies centena millia. Eventa illa, quibus nulla unquam extitere illustriora et testatiora, immo quorum nosmetipsi testes sumus, cum vaticiniis Danielis IX, 26. 27. ipsiusque Moysis, qui in Deuteronom. XXVIII, 46. et seqq. Judaicam hanc calamitatem non tam praedixit, quam descripsit, conferamus; atque nihil esse in religione divinius fateamur.

Struerentur] De Bello Judaico et ejus eventu percontari liceat Josephum "De Bell. Judaico" et G. Broterii appendicem et notas ad hunc librum quintum Historiarum. In his proximis occurrunt multa de Judaeis, de eorum moribus, etc. quibus adire operae pretium erit. Vide etiam de Bello Vespasiano contra Judaeos, et Hierosolymorum exitio, doctissimi Gul. Newcome, Archiepiscopi Armachensis, viri omni laude digni, opus eximium "*De Vita et Moribus D. nostri Jesu Christi.*"

Hierosolyma, post obsidium, etiam Romanis funestum, sed Judaeis prope ad internecionem exitiale, capta et incensa Quarto Nonas Septembris, Anno Domini nostri septuagesimo. Haec fata fuere urbis, quae, per annos bis mille centum septuaginta septem, summa per Orientem claritate stetisset. Sic adimpletum est quod tanto ante praedixerat Daniel IX, 26. *Occidetur Christus: et non erit ejus populus, qui eum negaturus est.* Et civitatem *et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo; et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio.* Judaei autem, perpetui oraculorum testes, ab hoc templi excidio annos computant, et vocant *Aeram Desolationis.* Haec autem omnia eorumque tempora aperte dilucideque significaverat Jesus Christus, Luc. XXI 20 et seqq. *Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote appropinquare desolationem ejus............Et cadent in ore gladii, et captivi ducentur in omnes gentes, et Jerusalem calcabitur a gentibus.............Non praeteribit haec generatio, donec omnia fiant.* Nec certe praeterierat haec generatio, cum is annus sit a morte J. C. quadragesimus secundus, vel ut aliis placet, trigesimus octavus.

At Civilis, post malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera castra consedit: tutus loco, et ut memoria prosperarum illic rerum, augescerent barbarorum animi. Secutus est eodem Cerialis, duplicatis copiis, adventu secundae et sextae et quartaedecimae legionum. Cohortesque et alae, iampridem accitae, post victoriam properaverant. Neuter Ducum cunctator. Sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cuius obiectu revolutus amnis adiacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola et nobis adversa. quippe miles Romanus armis gravis et nandi pavidus; Germanos, fluminibus suetos, levitas armorum et proceritas corporum adtollit. Igi- 15 tur, lacessentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum coeptum certamen. deinde orta trepidatio, cum praealtis paludibus arma, equi, haurirentur. Germani notis vadis persultabant, omissa plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes. neque, ut in pedestri acie, cominus certabatur; sed, tamquam navali pugna, vagi inter undas, aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris in mutuam perniciem inplicabantur. minor tamen, quam pro tumultu, caedes: quia, non ausi egredi paludem Germani, in castra rediere. Eius proelii eventus utrumque Ducem, diversis animi motibus, ad maturandum summae rei discrimen erexit. Civilis instare fortunae; Cerialis abolere ignomininam.

(14 in margin at first line of chapter)

In Treveris pugnam] Supra, Hist. IV, 77.

Apud vetera] *Vetera* castra, nunc *Santen*, a Civili capta olim direptaque, ut vidimus supra Hist. IV, 60.

Germani prosperis feroces; Romanos pudor excita-
verat. nox apud barbaros cantu aut clamore, nos-
16 tris per iram et minas, acta. Postera luce, Ceria-
lis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet:
in secunda acie legiones locatae: Dux sibi delectos
retinuerat ad inprovisa. Civilis haud porrecto ag-
mine, sed cuneis, adstitit. Batavi Gugernique in
dextro; laeva ac propria fluminis Transrhenani te-
nuere. Exhortatio Ducum, non more concionis
apud universos, sed ut quosque suorum adveheban-
tur. Cerialis 'veterem Romani nominis gloriam,
'antiquas recentesque victorias: ut perfidum, igna-
'vum, victum hostem, in aeternum exciderent. ul-
'tione magis, quam proelio, opus esse. Pauciores
'nuper cum pluribus certasse: attamen fusos Germa-
'nos, quod roboris fuerit. Superesse, qui fugam
'animis, qui vulnera tergo, ferant.' Proprios inde
stimulos legionibus admovebat, 'domitores Britan-
'niae quartadecimanos' adpellans: 'Principem Gal-
'bam sextae legionis auctoritate factum: illa pri-
'mum acie secundanos nova signa novamque aquilam
'dicaturos.' Hinc, praevectus ad Germanicum ex-
ercitum, manus tendebat, 'ut suam ripam, sua
'castra, sanguine hostium reciperarent.' Alacrior
omnium clamor, quis vel e longa pace proelii
cupido, vel fessis bello pacis amor, praemiaque et
17 quies in posterum sperabantur. Nec Civilis silen-
tem struxit aciem, locum pugnae testem virtutis
ciens: 'stare Germanos Batavosque super vestigia
'gloriae, cineres ossaque legionum calcantes. quocun-
'que oculos Romanus intenderet, captivitatem, cla-
'demque et dira omnia observari. Ne terrerentur
'vario Treverici proelii eventu. suam illic victo-

'riam Germanis obstitisse, dum, omissis telis, praeda 'manus inpediunt. sed cuncta mox prospera et hosti 'contraria evenisse. Quae provideri astu Ducis 'oportuerit, provisa: campos madentes et ipsis 'gnaros; paludes hostibus noxias. Rhenum et Germaniae Deos in adspectu: quorum numine capes-'serent pugnam, coniugum, parentum, patriae me-'mores. illum diem aut gloriosissimum inter maiores, 'aut ignominiosum apud posteros, fore.' Vbi sono armorum tripudiisque (ita illis mos) adprobata sunt dicta, saxis glandibusque et ceteris missilibus proelium incipitur: neque nostro milite paludem ingrediente, et Germanis, ut elicerent, lacessentibus. Absumptis, quae iaciuntur, et ardescente pugna, pro- 18 cursum ab hoste infestius. inmensis corporibus et praelongis hastis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant: simul e mole, quam eductam in Rhenum retulimus, Bructerorum cuneus tranatavit. turbata ibi res. et pellebatur sociarum cohortium acies, cum legiones pugnam excipiunt, suppressaque hostium ferocia, proelium aequatur. Inter quae perfuga Batavus adiit Cerialem, 'terga hostium' promittens, 'si extremo paludis eques mitteretur: soli-'dum illa, et Gugernos, quibus custodia obvenisset, 'parum intentos.' Duae alae, cum perfuga missae, incauto hosti circumfunduntur. quod ubi clamore cognitum, legiones a fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fuga petebant. Debellatum eo die

Quorum numine] i. e. auspiciis, favore, auxilio sublevati ac freti: ut saepe, apud poetas in primis. Mox verba *inter maiores*, si ad vivum resecemus, perinepta sint. nam dies praesens quomodo gloriosus esse inter maiores, celebrari, laudari a maioribus potest? Sed acumen quaesivit Tacitus in antithetis *gloriosiss. inter maiores* et *ignominios. apud posteros*. Sensus est: illo die aut plus gloriae *consecuturos*, quam maiores ipsorum antea consecuti sint, aut tantum *ignominiae*, ut etiam posteri male de ipsis existimaturi sint. Ern.

foret, si Romana classis sequi maturasset. Ne eques quidem institit, repente fusis imbribus et propinqua
19 nocte. Postera die, quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa: Cerialis exercitum decima ex Hispania legio supplevit. Civili Chaucorum auxilia venere. Non tamen ausus oppida Batavorum armis tueri, raptis, quae ferri poterant, ceteris iniecto igni, in insulam concessit: gnarus, deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum. quin et diruit molem, a Druso Germanico factam, Rhenumque, prono alveo in Galliam ruentem, disiectis, quae morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat. Transiere Rhenum Tutor quoque et Classicus et centum tredecim Treverorum Senatores: in quis fuit Alpinus Montanus, quem a Primo Antonio missum in Gallias superius memoravimus. Comitabatur eum frater D. Alpinus. Simul ceteri miseratione ac donis auxilia concibant, inter gentes
20 periculorum avidas. Tantumque belli superfuit, ut praesidia cohortium, alarum, legionum, uno die Civilis quadripartito invaserit: decimam legionem Arenaci, secundam Batavoduri, et Grinnes Vadamque, cohortium alarumque castra; ita divisis copiis, ut ipse et Verax, sorore eius genitus, Classicusque ac Tutor suam quisque manum traherent: nec omnia patrandi fiducia; sed 'multa ausis aliqua in parte 'fortunam adfore. Simul Cerialem neque satis cau-

Molem a Druso Germanico factam] Fuit agger, Rheno, in ripa Gallica, humiliori, et in quam Rhenus magno impetu rueret, oppositus, ut coerceret flumen; et quidem ea in parte Insulae Batavorum, qua proxime intratur venientibus a Batavorum oppido. Eius aggeris auctor Drusus, qui opus instituit anno vitae ultimo h. e. V. C. 745. Id opus continuavit Paullinus, auctore Tacito A. XIII, 53.

'tum, et pluribus nuntiis huc illuc cursantem, posse 'medio intercipi.' Quibus obvenerant castra decumanorum, oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem, et caedendis materiis operatum, turbavere, occiso Praefecto castrorum et quinque primoribus Centurionum paucisque militibus. Ceteri se munimentis defendere. Et interim Germanorum manus Batavoduri rumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum proelium nox diremit. Plus 21
discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus, oppugnabant. nec sisti poterant, interfecto fortissimo quoque: in quis Briganticus, Praefectus alae, ceciderat; quem fidum Romanis et Civili, avunculo, infensum diximus. Sed, ubi Cerialis cum delecta equitum manu subvenit, versa fortuna, praecipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus petitusque telis, relicto equo, tranatavit. idem Veracis effugium. Tutorem Classicumque adpulsae lintres vexere. Ne tum quidem Romana classis pugnae adfuit, ut iussum erat. sed obstitit formido et remiges per alia militiae munia dispersi. Sane Cerialis parum temporis ad exsequenda imperia dabat: subitus consiliis, sed eventu clarus. Aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent. hinc ipsi exercituique minor cura disciplinae. Et paucos post dies, quamquam periculum 22
captivitatis evasisset, infamiam non vitavit. Profectus Novesium Bonnamque ad visenda castra, quae hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat: disiecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis: et insidias composuere. electa nox

Disiecto agmine] Cum alio loco classis, alio castra militum *terrestri itinere*, Cerialem prosequerentur. Ern.

atra nubibus, et prono amne rapti, nullo prohibente, vallum ineunt. Prima caedes astu adiuta. incisis tabernaculorum funibus, suismet tentoriis coopertos trucidabant. Aliud agmen turbare classem: injicere vincla: trahere puppes. Vtque ad fallendum silentio, ita, coepta caede, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani, vulneribus exciti, quaerunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia torta veste et strictis mucronibus. Dux semisomnus ac prope intectus, errore hostium servatur. Namque Praetoriam navem vexillo insignem, illic Ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credidere, ob stuprum Claudiae Sacratae, mulieris Vbiae. vigiles flagitium suum Ducis dedecore excusabant, tamquam 'iussi silere, ne quietem 'eius turbarent. ita, intermisso signo et vocibus, se 'quoque in somnum lapsos.' Multa luce revecti hostes, captivis navibus, Praetoriam triremem flumine

23 Luppia donum Veledae traxere. Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi. Complet, quod biremium, quaeque simplici ordine agebantur. Adiecta ingens lintrium vis, tricenos quadragenosque ferentium: armamenta Liburnicis solita: et simul aptae lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis iuvabantur. Spatium velut aequoris electum, quo Mosae fluminis os amnem Rhenum Oceano adfundit. Caussa instruendae classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Gallia adventantes interciperent. Cerialis miraculo magis, quam metu, direxit classem, nu-

Prono amne rapti] Per vallum deinde intelligenda castra nocturna prope flumen, ubi classis stabat. Ern.

Miraculo magis, quam metu] Magis, quia mirabatur, Civilem

mero inparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. His flumen secundum; illi vento agebantur. Sic praevecti, tentato levium telorum iactu, dirimuntur. Civilis, nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis, insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactos, nota arte Ducum, sinebat: cum interim, flexu autumni et crebris per hiemem imbribus, superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit. nec classis aut commeatus aderant: castraque in plano sita, vi fluminis differebantur. 'Potuisse tunc opprimi legiones, 24
'et voluisse Germanos, sed dolo a se flexos,' inputavit Civilis. Neque abhorret vero, quando paucis post diebus deditio insecuta est. Nam Cerialis per occultos nuntios *Batavis pacem*, *Civili veniam*, ostentans, Veledam, propinquosque monebat, 'fortunam 'belli, tot cladibus adversam, opportuno erga Populum Romanum merito mutare. Caesos Treveros, 'receptos Vbios, ereptam Batavis patriam: neque 'aliud Civilis amicitia paratum, quam vulnera, fugas, luctus. exulem eum et extorrem recipientibus 'oneri: et satis peccavisse, quod totiens Rhenum 'transcenderint. si quid ultra moliantur, inde iniu-
'riam et culpam, hinc ultionem et Deos fore.' Mis- 25
cebantur minis promissa. Et, concussa Transrhenanorum fide, inter Batavos quoque sermones orti: 'non prorogandam ultra ruinam: nec posse ab una 'natione totius orbis servitium depelli. quid perfec- 'tum caede et incendiis legionum, nisi ut plures vali- 'dioresque accirentur? Si Vespasiano bellum na-

hoc audere, quam quod timeret. Nam revera Romanis hic peritissimis nihil periculi: et nondum Batavi in mari aut aquis, quales nunc miramur. *Lips.* Bip. exponunt sic: magis ut mirabile facinus videretur hostibus, quam eos metuens: coniectantque leg. metui.

'vaverint, Vespasianum rerum potiri; sin Populum 'Romanum armis provocent, quotam partem gene-'ris humani Batavos esse? respicerent Raetos 'Noricosque et ceterorum onera sociorum: sibi non 'tributa, sed virtutem et viros indici. proximum id 'libertati: et, si dominorum electio sit, honestius 'Principes Romanorum, quam Germanorum feminas 'tolerari. haec vulgus. Proceres: 'atrociore Civi-'lis rabie semet in arma trusos: illum domesticis 'malis excidium gentis opposuisse. tunc infensos Ba-'tavis Deos, cum obsiderentur legiones, interfice-'rentur Legati, bellum uni necessarium, ferale ipsis 'sumeretur. Ventum ad extrema, ni resipiscere 'incipiant, et noxii capitis poena poenitentiam
26 'fateantur.' Non fefellit Civilem ea inclinatio, et praevenire statuit: super taedium malorum, etiam spe vitae, quae plerumque magnos animos infringit. Petito conloquio, scinditur Nabaliae fluminis pons. in cuis abrupta progressi Duces: et Civilis ita coepit: 'si apud Vitellii Legatum defende-'rer; neque facto meo venia, neque dictis fides, de-'bebatur. Cuncta inter nos inimica, hostilia, ab il-'lo coepta, a me aucta erant. Erga Vespasianum 'vetus mihi observantia: et, cum privatus esset, 'amici vocabamur. Hoc Primo Antonio notum, 'cuius epistolis ad bellum accitus sum, ne Germani-'cae legiones, et Gallica iuventus Alpes transcende-'ret. Quae Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus 'praesens monebat, arma in Germania movi, quae 'Mucianus in Syria, Aponius in Moesia, Flavianus 'in Pannonia.'

Flavianus in Pannonia] Hic multa periere, quibus reliqua Vespasiani, integra Titi et Domitiani tempora memorabantur.

FINIS : TOM : II.

SCRIPTORES ROMANI.

TOMUS VIGESIMUS TERTIUS.

C. C. TACITUS.

C. CORNELII

TACITI

OPERA

EX RECENSIONE

IO. AUGUSTI ERNESTI

DENUO CURAVIT

J. J. OBERLINUS.

CUM NOTIS SELECTIS.

TOM: III.

BOSTONIAE: WELLS ET LILLY.

MDCCCXVII.

BOSTONIAE: WELLS ET LILLY,
Typographis.

C. CORNELII TACITVS

DE

SITV, MORIBVS ET POPVLIS GERMANIAE.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Germaniae situs,* 2. *incolae indigenae. auctores gentis. nominis origo. Hercules.* 3. *barritus. ara Vlixis.* 4. *Germani, gens sincera. habitus corporum.* 5. *Terrae natura. non aurum, non argentum, nec aestimatum.* 6. *Germanorum arma, equitatus, peditatus, ordo militiae:* 7. *Reges, Duces, Sacerdotes:* 8. *feminarum virtus et veneratio. Veleda. Aurinia.* 9. *Dii, sacra, simulacra nulla.* 10. *Auspicia, sortes. ex equis, e captivo praesagia.* 11. *Consultationes publicae et conventus.* 12. *Adcusationes, poenae, ius redditum.* 13. *Scuto frameaque ornati iuvenes, Principum comites. eorum virtus et fama.* 14. *Gentis bellica studia.* 15. *In pace, venatio, otium. Collata Principibus munera. Vrbes nullae. vici, domus, specus suffugium hiemi et receptaculum frugibus.* 17. *Vestitus hominum, feminarum.* 18. *Matrimonia severa. Dos a marito oblata.* 19. *Pudicitia. Adulterii poena. Monogamia. Liberorum numerus non finitus.* 20. *Liberorum educatio. Successionis leges.* 21. *Patris, propinqui, amicitiae, inimicitiaeque susceptae. homicidii pretium. Hospitalitas.*

22. Lotio, victus, ebriorum rixae. consultatio in conviviis. 23. Potus, cibus. 24. Spectacula, aleae furor. 25. Servi, libertini. 26. Fenus ignotum. Agricultura. Anni tempora. 27. Funera, sepulcra, luctus.

28. Singularum gentium instituta. Galli, olim valida gens, in Germaniam transgressi, Helvetii, Boii. Aravisci, Osi, incertum genus. Germanicae originis populi Treveri, Nervii, Vangiones, Triboci, Nemetes, Vbii. 29. Batavi, Cattorum proles. Mattiaci. Decumates agri. 30. 31. Cattorum regio, habitus, disciplina militaris; vota, virtutis incentiva. 32. Vsipii, Tencteri, equitatu praestantes. 33. Bructerorum sedes, a Chamavis et Angrivariis occupatae. 34. Dulgibini. Chasvari. Frisii. 35. Chauci, pacis studio, iustitia et virtute nobiles. 36. Cherusci et Fosi, a Cattis victi. 37. Cimbrorum parva civitas, gloria ingens. Romanorum clades. Germani triumphati magis quam victi. 38. Suevorum numerus, mores. 39. Semnonum religio, victimae humanae. 40. Longobardi. Reudigni. Aviones. Angli. Varini. Eudoses. Suardones. Nuithones. Herthae cultus communis. 41. Hermunduri. 42. Narisci. Marcomanni. Quadi. 43. Marsigni. Gothini. Osi. Burii. Lygiorum civitates, Arii, Helvecones, Manimi, Elysii, Naharvali; horum numen Alcis. Gothones. Rugii. Lemovii. 44. Suiones, classibus valentes. 45. Mare pigrum. Aestyi. Matris Deum cultores, succinum legunt. Sitonibus femina imperat. 46. Peucini, Venedi, Fenni, Germani an Sarmatae? Eorum feritas, paupertas. Hominum monstra, Hellusii, Oxiones.

1 GERMANIA omnis a Gallis Raetisque et Pannoniis Rheno et Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacis-

Germania] Hic Libellus, meditandus potius quam legendus, plus *curae atque diligentiae* meretur, quod in eo juris nostri politici fontes

que mutuo metu aut montibus, separatur. Cetera Oceanus ambit, latos sinus et immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac Regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Raeticarum Alpium inaccesso ac praecipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem versus, septen-

lateant. Vere enim Montesquius, De Legibus XXX, 19. 'In legem 'nostram politicam altius penetrare non licet, nisi populorum Ger'manicorum et Leges et Mores exacte perscrutati simus.' Brevis quidem est libellus, sed alto Taciti ingenio et immensa rerum copia plenus, quem paucis, sed egregie, laudavit idem Montesquius celeberrimus, loc. cit. cap. 2. 'Tacitus reliquit tractatum de moribus 'Germanorum: tractatus hic est brevis, sed TACITI est opus, qui 'omnia in breve reducere potuit, quia omnia perexplorata habuit.'

Ordinem scriptionis si sequimur, ante Historias et Annales sibi locum vindicet hic libellus. Scriptus enim est Traiano secundum Consule, id est Nerva adhuc vivo. Ipse ostendit c. 37. *Caecilio Metello ac Papirio Carbone coss. Ex quo si ad alterum Traiani Consulatum computemus, ducenti fere et decem anni colliguntur.* At Historiae coeptae Nerva iam mortuo et inter Divos, ut docui. *Lips.*

Germania omnis] Germania, de qua nunc agitur, est Transrhenana. Ad occasum Rheno, ad Meridiem Danubio, ad Orientem Vistula, Sarmatia Daciaque, ad Septemtrionem Oceano, terminatur. Occidentem versus praetenduntur Galli, versus Meridiem Raeti et Pannonii, versus Orientem Sarmatae et Daci: cetera versus Septemtrionem ambit Oceanus, latos sinus, Bothnicum et Finlandicum (mare Balticum seu Suevicum) complectens.

Gallis] Gallia Belgica, quae superiorem inferioremque Germaniam cis Rhenum continebat.

Raetisque] Male vulgo *Raetiis.* Haec de populis, non de regionibus sunt intelligenda. Raeti latissime patebant, easque regiones occupabant, quas nunc dicimus, *le pays des Grisons*, Suabiae et Bavariae partem.

Aut montibus] Montibus Sarmaticis, nunc Hungariae montes; et ubi non erant montes, mutuo metu bellicosorum populorum.

Immensa spatia] Incomperta Romanis hac terrarum parte, Scandinaviam, (*Sweden et Norway,*) Eningiam, (*Finland*) insulas esse falso existimabant. Vide cap. 44.

Nuper cognitis] Domitiani imperio, opinor. cui bella cum Cattis, Suevis, Sarmatis, et ea occasione illustratae magis vicinae gentes. *Lips.* Colerus potius de Drusi Germ. bellis accipit, testibus Strabone l. 7. p. 291. Plinio 2, 67. Suetonio Claud. 1. Egregie rem illustrat monumentum Plautii Silvani Aeliani apud Grut. p 453.

In Occidentem versus] Pleonasmus elegans; Ciceroni aliisque observatus. V. Clav. Cic. *in versus.* Adde Manut. ad Cic. Ep. 8,

trionali Oceano miscetur. Danubius, molli et clementer edito montis Abnobae iugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpit. septimum enim os paludibus hauritur.

2 Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeque aliarum gentium adventibus et hospitiis mixtos; quia nec terra olim, sed classibus, advehebantur, qui mutare sedes quaerebant: et inmensus ultra, utque sic dixerim, adversus Oceanus, raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porro, praeter periculum horridi et ignoti maris, Asia aut Africa aut Italia relicta, Germaniam peteret? informem terris, asperam coelo, tristem cultu adspectuque, nisi si patria sit. Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriae et anna-

15. Cautio est, ne eum iis locis quaeramus, ubi *versus* participium est, ut bene monet Dukerus, exquisitae vir doctrinae, ad Liv. 38, 51. Hoc loco participium agnoscere non licet. Nam copula deberet esse post ortus, sic: *et modico flexu*, etc. *Modico fl. i. O. v.* est: ubi modice versus Occidentem se flexit. Mox *molli et clementer edito iugo* synonymice: ne Tacitum, brevitatis auctorem, talia refugere putes, ubi exquisita verba in promtu sunt. *Ern.*

Indigenas] Indigenae, et quasi e terra prognati, veteribus scriptoribus dicti sunt populi omnes, quorum origo eos latebat. Nostram superioremque aetatem meliora docuit major eruditionis copia, facilior frequentiorque perigrinationum usus, ac maxime linguarum notitia. Iis subsidiis aperta mundi commercia. Eruditis omnibus jam compertum, Scythicam esse Germanorum originem. Ipsaque Germania Scythiae contermina, Plin. VIII. 15.

Adventibus et Hospitiis] Aliter et vere Tacitus infra cap. 28 et 43. Gallos, Gothinos et Osos, advenas atque hospites memorat. His tamen adventibus et hospitiis minime mixtos Germanos, censent eruditi Germani · vim imperii penes eos semper fuisse: alienigenas vero precariò tantum, et agros, pendente tantum vita, retinentes.

Germaniam peteret] Nondum satis valida ratio. Homines saepe tutas potius quam laetas sedes quaesiere. Eodem argumento a fortiori probari possit, nostrates *Nov. Angliae* indigenas fuisse.

Quod unum apud illos] Vti apud barbaros fere omnes et rudes *litterarum. Nec Hispani* aliter comperere apud novos Indos. Egin-

lium genus est) 'Tuisconem Deum, terra editum, et 'filium Mannum, originem gentis conditoresque. 'Manno tris filios' adsignant, 'e quorum nominibus 'proximi Oceano Ingaevŏnes, medii Herminones, 'ceteri Istaevones vocentur.' Quidam autem, licentia vetustatis, 'plures Deo ortos pluresque gentis 'adpellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Van'dalios' adfirmant: 'eaque vera et antiqua nomina. 'Ceterum Germaniae vocabulum recens et nuper 'additum; quoniam, qui primi Rhenum transgres'si Gallos expulerint, ac, nunc Tungri, tunc Germa'ni vocati sint. ita nationis nomen in nomen gentis 'evaluisse paullatim, ut omnes, primum a victore 'ob metum, mox a seipsis invento nomine,' Germani 'vocarentur.'

hartus in Vita Caroli Magni c. 29. *barbara et antiquissima carmina, quibus veterum Regum actas et bella canebantur. scripsit, memoriaeque mandavit.* Iornandes de Gothis c. 5. *in priscis eorum carminibus paene historico ritu recolitur*, etc. At proprie de Germanis, noster A. 2, 88. de Arminio: *Caniturque adhuc barbaras apud gentes.* Iulianus egregie in Antiochico ab init. qui haec, αγρια μελη vocat παραπλησια ταις κλαγγαις των τραχυ βοωντων ορνιθων: *agrestia carmina, similia clangoribus avium aspere clamantium.* *Lips.*

Quidam autem] Duas inter illas sententiam protulit, et quinque gentium capita recenset Plinius IV. 14.

Germaniae vocabulum recens] Primo fuere tantum nomina populorum, postea fuere et virtutis cognomina: sic dicti sunt Germani; id est, viri bellicosi. Ab illo cognomine, terra ipsa appellata est Germania.

Gallos expulerint] Inde cum de Belgis quaereret Julius Caesar, Bell. Gall. II. 4. reperiebat *plerosque Belgas esse ortos a Germanis, Rhenumque antiquitus transductos propter loci fertilitatem ibi consedisse: Gallosque, qui ea loca insolverent, expulisse.*

Nunc Tungri, tunc Germani] Rem egregie illustrat Julius Caesar, loc. cit. docetque, primos, qui Rhenum transgressi sunt, fuisse *Condrusos, Eburones, Caeresos, Poemanos; qui uno nomine Germani appellantur.* Germanus, id est, *Wehr mann;* armorum vir, miles, vir bellicosus. Vetus enim et frequens W. in G. mutatio.

3 'Fuisse apud eos et Herculem' memorant, primumque omnium virorum fortium ituri in proelia canunt. Sunt illis haec quoque carmina, quorum relatu, quem *barditum* vocant, accedunt animos, futuraeque pugnae fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim trepidantve, prout sonuit acies. Nec tam vocis ille, quam virtutis, concentus videntur. Adfectatur praecipue asperitas soni et fractum murmur, obiectis ad os scutis, quo plenior et gravior vox repercussu intumescat. Ceterum et *Vlixem*, quidam opinantur, 'longo illo et fabuloso errore in 'hunc Oceanum delatum, adisse Germaniae terras, 'Asciburgiumque, quod in ripa Rheni situm hodie-'que incolitur, ab illo constitutum nominatumque. 'Aram quin etiam Vlixi consecratam, adiecto La-'ertae patris nomine, eodem loco olim repertam, 'monumentaque et tumulos quosdam, Graecis litte-'ris inscriptos, in confinio Germaniae Raetiaque 'adhuc exstare.' quae neque confirmare argumentis,

Barditum vocant] Sunt qui *barritum* mallent: at *barrire* est elephantorum, quos ne noverant quidem Germani. *Bardire* vero cervorum est: quos saepissime audiebant continuoque venabantur tum Germani tum Galli. apud quos celeberrimus fuit barditus. Inde Vates, qui hoc modulo utebantur, dicti sunt Bardi. De quibus egregie Lucanus I. 447.

> Vos quoque, qui fortes animas belloque peremptos
> Laudibus in Longum, vates, dimittitis aevum,
> Plurima securi fudistis carmina bardi. *Brot.*

[Haec etyma nostris cantatoribus, sive poetis, non valde adulari, fatendum est; an a cervorum *barditu*, an ab elephantorum *barritu*, deriventur. *Althamerus* celeberrimus *blaritum* vellet, forsan vitulorum sonum; contra, *Perizonius* doctissimus legit *baritum*, quasi, a *baer baar*, ursorum murmur. Dii deaeque omnes ! ! !]

Graecis litteris] Litteris fortasse, vix credo lingua. Quid autem mirum de illis, cum etiam Helvetii et Galli litteratura Graeca usi sint, Romanis characteribus iuxta cum imperio ignotis? *Lips.* Graecarum literarum usum etiam Gallis tribuit Caesar B. G. 6, 14. ubi v. Davies et Oudend. lectionem vulgatam recte defendentes. *Ern.*

neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisque demat, vel addat fidem. Ipse eorum opinionibus ac- 4
cedo, qui 'Germaniae populos nullis aliis aliarum 'nationum connubiis infectos, propriam et sinceram 'et tantum sui similem gentem exstitisse,' arbitrantur. vnde habitus quoque corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus: truces et caerulei oculi, rutilae comae, magna corpora et tantum ad inpetum valida. laboris atque operum non eadem patientia: minimeque sitim aestumque tolerare, frigora atque inediam coelo solove adsueverunt.

Terra, etsi aliquanto specie differt, in uni- 5
versum tamen aut silvis horrida, aut paludibus foeda: humidior, qua Gallias; ventosior, qua Noricum ac Pannoniam adspicit: satis ferax: frugiferarum arborum impatiens: pecorum foecunda, sed

Rutilae comae] Sive flavae et colore auri. Ideo auricomi Batavi Silio 3, 608. *At puer auricomo inm formidate Batavo.* Wandali χρυσοειδεῖς Procopio dicti. Rufum Seneca dixit 3, 26. De Ira: *Non est Aethiopis inter suos insignitus color, nec rufus crinis et coactus in nodum apud Germanos.* Et Martialis Ruffum ea mente Batavum Epigr. 176. *Sum figuli lusus, ruffi persona Batavi.* Graeci plerumque ξανθὸν verterunt: etsi Galenus Commentario ad Polybum De victu c. 6. velit, Germanos magis proprie πυῤῥοὺς dici, quam ξανθούς.

Magna Corpora] Sic Annal. I, 64 Germanorum *procera membra*, et Hist. V, 18 *immensa corpora.* Videtur Germanorum plurimos tunc saltem sex pedibus altos fuisse. Ea proceritate adhuc valebant aetate Sidonii Apollinaris. Inde, inter victores Germanos positus, excusat, quod senipedes versus non scribat, Lib. XII, carm. 12, vers. 10

Spernit senipedem stylum Thalia,
Ex quo septipedes videt patronos.

Pes Romanus aequat ferme pedis Gallici uncias undecim. Contra vero Germani *septipedes* erant, id est, alti pedes sex et uncias fere quinque.

Noricum ac Pannoniam] *Bavaria, Austria.*

Impatiens] *Tunc enim acriora,* longioraque erant frigora, cum *terra silvis horreret.* *Sic apud* Canadenses populos, in America,

plerumque inprocera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis. numero gaudent. eaeque solae et gratissimae opes sunt. Argentum et aurum propitii an irati Dii negaverint, dubito. Nec tamen adfirmaverim, nullam Germaniae venam argentum aurumve gignere. quis enim scrutatus est? possessione et usu haud perinde adficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis et Principibus eorum muneri data, non in alia vilitate, quam quae humo finguntur: quamquam proximi, ob usum commerciorum, aurum et argentum in pretio habent, formasque quasdam nostrae pecuniae agnoscunt atque eligunt: interiores simplicius et antiquius permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem et diu notam, serratos, bigatosque.

coelum solumque mitescere coeperunt, cum immensa silvarum spatia incensa sunt. Adde Germanos ne frugiferas quidem arbores coluisse, solasque segetes terrae imperasse, ut dicetur infra cap. 26.

Plerumque improcera.] Id jam observatum supra. Annal. IV. 72. Id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficilius tolerabatur, quis ingentium belluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. Ann. 4. pag. 251. Rol. At cur magna hominum corpora, pecorum improcera? Causa, ni fallor, quod homines validis exercitiis, vita liberrima, et omnibus curis vacua, copiosis pinguibusque cibis, largo potu in magnitudinem excrescerent. Contra pecora pluviis, frigore, gelu diu rigida minuerentur, sine ea frontis gloria, quae adeo vivide emicat in iis omnibus locis, ubi serenum sudumque est coelum. Mutato postea Germaniae cultu, mutata quoque pecorum forma, et fuere proceriora. Pecora autem sunt oves, caprae, boves, jumenta, etc. Armenta maxime boves. Vide Digest. Libr. XXXII. de legatis et fideicommissis Tit. 3. leg. 81, et Libr. L. Tit. 16. de verborum significatione, leg. 89.

Non in alia vilitate] Id est, pari vilitate; seu aeque vilia et iisdem usibus, ac quae humo finguntur.

Serratos, Bigatosque] Interiores Germani simpliciter agebant, et, ut mos barbaris omnibus, permutatione utebantur. Rheni autem et Danubii ripis proximi, ob usum commerciorum, aurum et argentum in pretio habebant: formas quasdam Romanae pecuniae agnoscebant, atque eligebant. Pecuniam probabant veterem et diu notam, serratos maxime et bigatos denarios. Qua in re se cautissimos praebebant, more barbarorum, qui falli se semper opinantur. Nam invalescenti-

Argentum quoque magis quam aurum sequuntur, nulla adfectione animi, sed quia numerus argenteorum facilior usui est promiscua ac vilia mercantibus.

Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum conligitur. Rari gladiis, aut maioribus lanceis utuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo *frameas,* gerunt, angusto et brevi ferro, sed ita acri, 6

bus apud Romanos vitiis, corrupta fuerat moneta. *Livius Drusus in tribunatu plebis octavam partem aeris argento miscuit*, Plin. XXXIII. 3. *Miscuit denario triumvir Antonius ferrum. Miscentur aera falsa monetae: alii e pondere subtrahunt—igitur ars facta denarios probare*, Plin. XXXIII. 9. Germani, ne his fraudibus deciperentur, pecuniam probabant veterem et diu notam; eligebant maxime denarios serratos, id est quorum margines in modum serrae erant incisi: sic enim apparebat sincerine nummi et solido argento, an adulterini, intus ferro aereve pleni, et extra argenti bractea obtecti, quales olim multos vidi in Museo Collegii Ludovici Magni. Eligebant quoque bigatos denarios. Eorum nominis originem docet Plinius, XXXIII. 3. *Nota argenti fuere bigae atque quadrigae: et inde bigati quadrigatique dicti.* Bigati autem erant optimo argento, et Imperatorum denariis ponderosiores. Ideo a barbaris eligebantur. Hic est hujusce loci sensus, quem mirum in modum vexabant interpretes, rati *serratos* dici nummos, quibus serrae forma erat impressa, quales numquam extitere in Romana pecunia; aut serra, coronave, cinctos, ne arroderentur diminuerenturve, quod Gallice dicimus *le cordon*, cujus usum non novere Romani. Serratorum, bigatorum, quadrigatorumque nummorum magna copia fuit in Museo Collegii Ludovici Magni.

Quam aurum sequuntur] Sic quoque Romani, et, ut puto, primum eadem, qua barbari, ratione: deinde usu et consuetudine. Plinius, XXXIII. 3. sect. 15. *Equidem miror populum Romanum victis gentibus in tributo semper argentum imperitasse, non aurum: sicut Carthagini cum Hannibale victae argenti pondo annua in quinquaginta annos, nihil auri.*

Frameas gerunt.] Frameas dictas fuisse a cuspide, quae *pfriem*, vel *priem* appellatur, observat Dithmarus. Germanica autem regis Childerici framea in ejus tumulo reperta est. Imaginem vide apud eruditum Chifletium, *Anastasis Childerici, Francorum regis*, pag. 218. Postea cum ferrum abundaret, Germani gladiis praecipue usi sunt: at variandis equorum gyris fuere semper inhabiles. Vide Notas et Emendationes ad cap. 6. Cum ferrum apud Germanos abundavit, non framea, vel hasta, sed longis acutisque gladiis usi sunt. Inde Isidorus, X. 6. *Framea est gladius acutus, quam spatham vocant.* De his Suevorum gladiis Guilielmus Appulus, Libr. II. apud Muratori, *Rerum Italicarum scriptores*, Tom. V. pag. 260.

Haec gens animosa feroces
Fert animos; sed equos adeo non ducere cauta.

et ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominus vel eminus pugnent. et eques quidem scuto frameaque contentus est: pedites et missilia spargunt, plura singuli, atque in inmensum vibrant, nudi aut sagulo leves. nulla cultus iactatio: scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt: paucis loricae: vix uni alterive cassis, aut galea. Equi non forma, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur. In rectum,

Ictibus illorum, quam lancea, plus valet ensis.
Nam nec equus docte manibus giratur eorum:
Nec validos ictus dat lancea, praeminet ensis.
Sunt etenim longi specialiter et peracuti
Illorum gladii; percussum a vertice corpus
Scindere saepe solent: et firmo stant pede postquam
Deponuntur equis, potius certando perire
Quam dare terga volunt; magis hoc sunt Marte timendi,
Quam dum sunt equites; tanta est audacia gentis.

His versibus non modo multi Germanorum usus confirmantur et illustrantur, sed docemur adhuc eos priscam optimamque suam proeliandi rationem postea mutasse, ut caesim, non punctim, ferirent. *Relhan.*

Scuta tantum] Scuta Germanorum *immensa*. id est magnitudine corporis, supra Annal. II. 14. lectissimis coloribus fucata. Haec prima virtutis, deinde nobilitatis, insignia; inde, labentibus saeculis, Haeraldicae artis, quam dicimus, *The Coat of Arms*, origo. Privatorum scuta coloribus tantum distincta, principes ad decus, et ad tutamentum, (nam difficilius penetrabantur) animalium effigies scutis addebant.

Paucis loricae] Vide supra Annal. II. 14. Non loricam Germano, non galeam. Ann. II. pag 80. *Ed.* Cimbrorum habitum paulo aliter describit Plutarchus in Mario, pag. 420. *Galeas*, inquit, *gerebant, quae erant in belluarum rictus aliosque inusitatos figuras formatae, et alatis cristis, ut altiores viderentur, fastigiatae Loricis ferreis erant ornati; candidis micabant scutis. Singulis erat telum bipenne; et, pede collato, ingentibus gravibusque utebantur gladiis* At haec arma in itinere fuere comparata, ut observat eruditus Eccardus, *de Origine Germanorum*, pag. 78. Inde Holsatici tumuli ejus temporis, parum aeris, ferrum nullum habent. In iis reperiuntur acumina hastarum lapidea, et gladiorum loco cunei, quos vulgus *lapides ceraunios* appellat.

Cassis, aut galea] Isidorus XVIII. 14. *Cassis de lamina est: galea de corio.* Igitur ferrea fuit cassis, coriacea galea.

In morem nostrum] Optimumque Romanorum morem, quem versibus, cedro dignis, expressit Virgilius, Georgic III. 182.

Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, lituosque pati; tractuque gementem

aut uno flexu dextros agunt, ita coniuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum aestimanti, plus penes peditem roboris: eoque mixti proeliantur, apta et congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni iuventute delectos, ante aciem locant. Definitur et numerus. *centeni* ex singulis pagis sunt: idque ipsum inter suos vocantur: et quod

Ferre rotam, et stabulo fraenos audire sonantes:
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, et plausae sonitum cervicis amare:
Atque haec jam primo depulsus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiamque tremens, etiam inscius aevi.
At, tribus exactis, ubi quarta accesserit aestas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
Compositis, sinuetque alterna volumina crurum,
Sitque laboranti similis; tum cursibus auras
Provocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Aequora, vix summa vestigia ponat arena.

Ita coniuncto orbe, ut nemo posterior sit] Primum eleganter, pro *in orbem, út orbis fiat.* Formula Plinio maiori usurpata. Sed hic simplicitur *orbem coniungere* dicit: alterum per se intelligitur. Nam in orbe nihil prius aut posterius esse, quis nescit. *Ern.*

Mixti praeliantur] Quem proeliandi morem egregie describit Julius Caesar Bell. Gall. I. 48. *Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant sex: totidem numero pedites velocissimi, ac fortissimi, quos ex omni copia singuli singulos, suae salutis causa, delegerant. Cum his in praeliis versabantur, ad hos se equites recipiebant; hi, si quid erat durius, concurrebant. Si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumsistebant; si quo erat longius progrediendum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut jubis equorum sublevati, cursum aequarent.*

Centeni ex singulis pagis] Ut haec intelligantur, observandum Germanos divisos fuisse in populos. populos in pagos, pagos in vicos. Germani appellavere pagos suos *Gowen* Sic adhuc Helvetii in pagos, Gallice *en Cantons*, dividuntur. Vici autem dicebantur *Hunderte.* Inde originem sumpsere Anglorum Hundredae. Centeni ex singulis pagis legebantur: et quod primo numerus fuit jam nomen et honor est. Nempe, auctore erudito Dithmaro, vocabantur *The hundred*, seu centeni. Plures a magnis populis fuisse lectos videtur ex Julio Caesare, Bell. Gall. IV. 1: *Suevorum gens est longe maxima, et bellicosissima Germanorum omnium. Ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causa, suis ex finibus educunt. Reliqui domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio, neque usus belli intermittitur.* Armati legebantur heribanno, seu exercitus edicto. *Inde apud nos* adhuc manet vox *Arriereban.*

primo numerus fuit, iam nomen et honor est. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodo rursus instes, consilii quam formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis proeliis referunt. Scutum reliquisse, praecipuum flagitium. nec aut sacris adesse, aut concilium inire, ignominioso fas. multique superstites bellorum infamiam laqueo finierunt.

7 Reges ex nobilitate; Duces ex virtute sumunt. Nec Regibus infinita aut libera potestas: et Duces exemplo potius, quam imperio: si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione praesunt. Ceterum, neque animadvertere, neque vincire, ne verberare quidem, nisi Sacerdotibus permissum: non quasi in poenam, nec Ducis iussu, sed velut Deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. effigiesque et signa quaedam, detracta lucis, in proelium ferunt. Quodque praecipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita con-

Praecipuum flagitium] Id quoque immerito objicere summa erat injuria. Inde in lege Salica Tit. XXXIII. 5. *Si quis homo ingenuus alio improperaverit, quod scutum suum jactasset, et fuga lapsus fuisset, et non potuerit adprobare.* MALB. AVSTRAPO, DC. *den. qui faciunt sol. XV.* Gallicae monetae libras 196, *culpabilis judicetur.* Cum ad explicandum illustrandumque hunc Taciti librum saepe laudanda sit lex Salica, satis sit hic praemonuisse apud Romanos semper citari legem materiamque legis; sic legem ambitus, majestatis, peculatus, repetundarum dici: haud aliter apud Germanos citari judicium et materiam judicii Itaque MALB. seu malburgium, idem est ac judicium. *Austrappen* significat fugere. MALB AVSTRAPO est *judicium de fugitivis.* Vide eruditum Eccardum in Notis ad Legem Salicam.

Infinita, aut libera] Inde Ambiorix, Eburonum, gentis Germanicae, rex, profitebatur, *sua esse ejusmodi imperia, ut non minus haberet in se juris multitudo, quam ipse in multitudinem.* Jul. Caesar, Bell. Gall. V. 27. Si Germanorum Canadensiumque principum potestatem conferas, eamdem omnino reperies. Vide P. de Charlevoix, loc. cit. *Lettre* XVIII. pag. 268. Broterius comparatione morum horum Germanicorum cum illis nostrorum Canadensium mire *delectatur.* At inter se tantum similes, opinor, ut barbari barbaris.

globatio turmam aut cuneum facit, sed familiae et propinquitates, et in proximo pignora, unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad coniuges vulnera ferunt: nec illae numerare, aut exigere plagas, pavent. cibosque et hortamina pugnantibus gestant.

Memoriae proditur, quasdam acies, inclinatas 8
iam et labantes, a feminis restitutas, constantia precum et obiectu pectorum, et monstrata cominus captivitate, quam longe inpatientius feminarum suarum nomine timent: adeo, ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellae quoque nobiles imperantur. Inesse quin etiam sanctum aliquid et providum putant: nec aut consilia earum adspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus, sub divo Vespasiano, Veledam, diu apud plerosque

Exigere plagas] Et expostulare, si ignavi illaesique redissent, aut indecora vulnera accepissent.

Objectu Pectorum] Non modo objiciebant pectora, ne mariti filiive fugerent; sed et ipsae, desperatis rebus, pugnabant. Hanc feminarum ferociam expertus est Marius, ut notabitur infra cap. 37. et cum M. Aurelius Marcomannos, Quados, ceterosque socios Germanos vicisset, *inter cadavera barbarorum, corpora mulierum armata reperta sunt.* Ἐν *μεντοι τοις νεκροις των βαρβαρων, και γυναικων σωματα ὡπλισμενα ευρεθη.* Dio, LXXI. pag. 802.

Inter obsides puellae quoque] Igitur ad Germanos referam, quod generatim a Suetonio scriptum, in Augusto cap. 21. *A quibusdam novum genus obsidum foeminas exigere tentavit, quod negligere marium pignora sciebat.* Etsi cur id Tranquillo novum? Romani ipsi virgines obsides Porsenae olim dederunt, interque eas Cloeliam. Athenaeus id primum inventum Cleonymo Spartano vult, parum vere, 13, 28.

Veledam] De qua multa noster H. 4, 61. 65. quam captivam et in triumpho postea ductam colligas ex Statio Silv. 1, 4, 89.

Non vacat Arctoas acies Rhenumque rebellem
Captivaeque preces Veledae.

qui nomen tamen id *corripit*: *cuius* germanam scripturam fuisse cen-

Numinis loco habitam. Sed et olim Auriniam et complures alias venerati sunt, non adulatione, nec tamquam facerent Deas.

9 Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant: pars Suevorum et Isidi sacrificat. Vnde caussa

seo *Weldam*. Huic successit in dignatione et divinatione *Gauna*, sub Domitiano celebris. *Lips.*

Numinis loco habitam] Sed postea captivam. Adeo incerta vel fatidicarum sors! De ea Statius, Silv. I. 4. vers. 90.

Non vacat Arctoas acies, Rhenumque rebellem,
Captivaeque preces Veledae, et (quae maxima nuper
Gloria) depositam Dacis pereuntibus urbem
Pandere.

Cum Rutilius Gallicus Veledam cepisset, forte Romam ducta est; indeque Tacitus dixit: *Vidimus sub divo Vespasiano Veledam.*

Deorum] A Tacito dissentire videtur Julius Caesar, Bell. Gall. VII. 21. *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, et quorum opibus aperte juvantur, Solem et Vulcanum et Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt.* Distingue tempora; et summa erit Caesarem inter ac Tacitum consensio. Caesaris aetate suos, et barbaris fere omnibus familiares, deos habuere Germani Solem, Lunam et Vulcanum, id est ignem, quem sive e silice elicerent, sive velocissimo duorum lignorum affrictu, ut Canadensibus barbaris adhuc mos est, excitarent, sive calidas aquas, quae in regione occurrent, spectarent, sive inter tonitrua stridentem audirent, admirari pariter ac venerari coepere. Postea Gallorum et Romanorum contactu, Mercurium, Herculem, Martem accepere. Eorum cultus aetate Taciti vigebat. Cum per Germaniam iter facerem plurima Neptuni monumenta reperi: alia aliorum deorum occurrunt. Scilicet, labentibus annis, Neptunus ceteraque deorum caterva in Germaniam venere.

Humanis quoque hostiis] Inde Lucanus I. 444.

Et quibus immitis placatur sanguine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus.

Teutates est Mercurius; Hesus, Mars.

Humanis quoque hostiis] Quod Gallis Germanisque commune: et priscis testatum crebro. Illud noto, mansisse eam diritatem etiam inferiori aevo. Procopius 2. 25. De Bello Goth. ait, Francos, etsi Christum iam colerent, humanis tamen ad suum aevum hostiis usos, Ditmarus lib. I. Nortmanos et Danos quotannis mense Ianuario Dis suis immolasse XCIX. homines, totidem equos cum canibus et gallis: ab eaque barbarie Henricum Aucupem primum eos abduxisse. *Lips.*

et origo peregrino sacro, parum comperi, nisi quod signum ipsum, in modum liburnae figuratum, docet, advectam religionem. Ceterum, nec cohibere parietibus Deos, neque in ullam humani oris speciem adsimulare, ex magnitudine coelestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant, Deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod sola reverentia vident. Auspicia, sortesque, ut qui maxime, observant.

Sortium consuetudo simplex. virgam, frugiferae 10
arbori decisam, in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos, super candidam vestem temere ac fortuito spargunt. mox, si publice consuletur, Sacerdos civitatis, sin privatim, ipse paterfamiliae, precatus Deos, coelumque suspiciens, ter singulos tollit, sublatos, secundum impressam ante notam, interpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio; sin permissum, auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hic notum, avium voces volatusque interrogare: proprium gentis, equorum quoque praesagia ac monitus experiri. publice aluntur iisdem nemoribus

Lucos ac nemora] Silvam Herculi sacram vidimus supra Annal. II. 12. Caesar transgressus Visurgim, indicio perfugae cognoscit, delectum ab Arminio locum pugnae: convenisse et alias nationes in silvam Herculi sacram. Lucum Baduhennae, Annal. IV. 73. Mox compertum a transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennae vocant, pugna in posterum extracta, confectos. Nemus sacrum, Hist. IV 14. Civilis primores gentis, et promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac laetitia incaluisse videt, a laude gloriaque gentis orsus, injurias, et raptus, et caetera servitii mala enumerat. Silvas, religione vacuas, voluptatique redditas gratulatur Claudianus, de laudibus Stiliconis, I. 228.

Ut procul Hercyniae per vasta silentia silvae
Venari tuto liceat, lucosque vetusta
Religione truces, et robora numinis instar
Barbarici, nostrae feriant impune secures.

Lucanus apposite, in obsidione Massiliae III, 399.

ac lucis candidi, et nullo mortali opere contacti: quos pressos sacro curru Sacerdos, ac Rex, vel Princeps civitatis, comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. Nec ulli auspicio maior fides, non solum apud plebem, sed apud proceres, apud Sacerdôtes. Se enim ministros Deorum, illos conscios putant. Est et alia observatio auspiciorum, qua gravium bellorum eventus explorant. Eius gentis, cum qua bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt. victoria huius vel illius pro praeiudicio accipitur.

11 De minoribus rebus Principes consultant; de maioribus omnes: ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud Principes pertractentur. Coeunt, nisi quid fortuitum et subitum inciderit, certis diebus, cum aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. Sic constituunt,

Committunt] Inde singularia certamina, *Duels*, ferociae ac superstitionis monumenta, diu tamen tamquam Dei judicium habita. Qua de re multa habet Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XXVIII. 17.

Pertractentur] Insignem hunc locum et in arte politica summum tractat Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, VI. 11. Tale libertatis et auctoritatis temperamentum Germanicis in silvis fuisse repertum miratur; et Anglos inde hausisse politicam imperii sui formam docet. Illam a Tacito expressam laudatamque jam vidimus supra Annal. IV. 33. Nam cunctas nationes et urbes populus, aut primores, aut singuli regunt: delecta ex his et consociata reipublicae forma, laudari facilius quam evenire; vel si evenit, haud diuturna esse potest. *Relhan.*

Credunt] Adeo antiqua et apud omnes populos pervulgata lunaris potestatis fama, quae ne in hac quidem literarum luce penitus ex hominum animis exolevit! Quam insanae vires lunae tribuerentur, vide apud Plinium, II. 99.

Noctium computant] Hoc primaevae antiquitatis monumentum. *Nec a diebus, sed a noctibus* coepta tempora, Genes. I. 5. Galli, ut

sic condicunt. nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quod non simul, nec ut iussi conveniunt, sed et alter et tertius dies cunctatione coeuntium absumitur. Vt turbae placuit, considunt armati. Silentium per Sacerdotes, quibus tum et coercendi ius est, imperatur. Mox Rex, vel Princeps, prout aetas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quam iubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu adspernantur; sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum adsensus genus est, armis laudare.

Licet apud concilium adcusare quoque et discri- 12
men capitis intendere. Distinctio poenarum ex delicto. proditores et transfugas arboribus suspendunt: ignavos et inbelles et corpore infames coeno ac

ceteri barbari, id obliti, *se omnes a Dite patre prognatos praedicant, idque a Druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt, et dies natales, et mensium et annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur*. Jul. Caesar. Bell. Gall. VI. 18. Antiquitatis memoria exstat in veteri sermone Gallico *anuict*, pro hac nocte, seu hodie, ut Sirmondo, Pithoeo, aliisque probatum. Inde et vetus formula, *comparoir dedans les nuicts*.

Considunt armati] Medioque in campo. Horum adhuc conciliorum manent vestigia immensis lapidibus conspicua. Huc quoque referendum videtur Britannicum *Stonehenge*, jam memoratum supra. In iis vero conciliis videmus originem nostrorum conciliorum, quae sub Merovingiis nostris regibus dicta sunt *les champs de Mars;* sub Carlovingiis, *les champs de Mai;* deinde *les Cours plénieres de Noel et de Pâque;* ac demum *les Etats gènèraux*.

Facundia est] Magna est apud barbaros eloquentiae vis. Inde de Canadensibus populis P. Creuxius, *Historia Canadensis*, pag. 69. *Quibus est dicendi vis a natura concessa, dominantur nimirum, praesuntque ceteris, pluribus, paucioribusve, ut cujusque major minorve est eloquentia.*

Ignavos, et imbelles.] Vidimus supra cap. 6. infra quoque videbimus cap. 14 et 31. ignavos et imbelles vixisse, sed squalidos et probrosos, ut tales homines decet. Qui sunt ergo ignavi illi et imbelles, quorum flagitium *capitale est?* Existimaverim eos esse, qui, *dato militiae nomine, ad bellum non* proficiscerentur.

palude, iniecta insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed et levioribus delictis, pro modo, poena equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multae Regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel pro-

Corpore infames] Hoc lego de Germanis? feri illi et horridi, foemineo morbo et mollitie corporis infames? Numquam credam, et Quinctilianus certe eos purgat in Declam. 3, 16. pro Milite, cuius pudicitia tentata a Tribuno. *Nihil tale novere Germani, et sanctius apud Oceanum vivitur.* Scribamus igitur (gratiam mihi age, magna patria) *et torpore infames.* Non enim alia mens hic Taciti, quam quod ignavos, torpentes, bello inutiles, crate imposita merserint. *Lips* *Corpore infames*, haud dubie, non vitiis omnibus commaculati, (ut placet Pichenae) sed detestabilis patientiae. *Nescimus ista*, Deo gratias, *et sanctius vivitur ad Oceanum.* non, quod numquam contigerint, contingantve, sed quod raro, raroque sint impunita. Sic Aelianus 2. var. 31. disputat, ὅτι μηδεὶς τῶν βαρβάρων ἄθεος. Hoc satis ad Fabium cum Tacito in concordiam redigendum. Nam illa Salinerii *nimis addictos* et *gentes eo nomine infames cum flagitiose contendi*, vana sunt et intolerabilia, denique Germaniam ignorantis. Nec vero militem stupraverat Tribunus, sed in conatu stuprandi a milite occisus erat. *Gron.* Montesquieu Espr. des loix 30, 19. intelligit eos, qui corpore se truncassent, ut bello forent inhabiles. Antonius in vers. Germ *enervatos* reddit. Bahrdt, in fuga tergo saucios. Verum vidit Gronovius, cui adstipulatur Broterius.

Flagitia abscondi] Egregie dictum. Flagitia enim vel poena discuntur. Publica autem fama crescit horror scelerum. Turpia sunt flagitia, iniqua scelera. Inde Livius XXXIX. 16. *Minus tamen esset, si flagitiis tantum effeminati forent* (*ipsorum magna ex parte dedecus erat*) *a facinoribus manus, mentem fraudibus abstinuissent.* In lege Burgundionum Tit. XXXIV. leg 1. *Si qua mulier maritum suum, cui legitime juncta est, dimiserit, necetur in luto.*

Pecorumque numero] Eae tunc solae opes, ut dictum supra cap. 5. Postea accessit argenti aurique copia. Inde in lege Salica poenae omnes pecuniariae sunt. Mansit tamen pecorum usus, ut patet ex lege Saxonum.

Pars multae] Mulcta illa passim in lege Salica appellatur *fredum*, id est *pax*, quod solveretur regi vel civitati, quasi tutoribus firmatoribusque pacis ac securitatis publicae. Hac de re egregie disseruit Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XXX. 20. At idem Cl. Scriptor, loc. cit. cap. 19. opinatur, Germanos adhuc fuisse in statu naturae tempore Taciti. Cui vix assentiar. Ubi enim reges, ubi civitates, ubi freda, seu multae, quae regi, vel civitati, ubi Widrigilda, id est, certae compositiones, quae ipsi qui vindicatur, vel propinquis ejus *exsolvantur, ibi desiit* status naturae, ibi dominantur leges, ibi vigent *legum imperia.*

pinquis eius exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis et Principes, qui iura per pagos vicosque reddant. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul et auctoritas, adsunt.

Nihil autem neque publicae neque privatae rei, 13
nisi armati agunt. Sed arma sumere non ante cuiquam moris, quam civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio, vel Principum aliquis,

Et principes] Paucis explicanda civilis Germanorum *οἰκονομία*. Erant divisi in *populos*. Alii regnabantur, ibi *reges*: aliis placuit civitas, quae prima est reipublicae forma, ibi *principes*. *Reges* regno, *principes* civitati praeerant. Tum in regnis, tum in civitatibus rem militarem regebant *duces*. *Populi* autem dividebantur in *pagos*. Sic Semnones centum pagis habitabantur ut dicetur infra cap. 39. Helvionum gens quingentis pagis incolebat, Plin. IV. 13. Singulis *pagis* unus erat princeps, aut potius comes, qui jura reddebat. *Pagi*, ut notatum est supra cap. 6. subdividebantur in *Vicos*, seu Hundredas, quae centenae centuriaeve dicebantur, quod centum villas continerent. In unoquoque vico unus erat ex plebe comes, aut potius centenus, qui et centenarius appellatus est. Coram centeno centenariove minores causae dirimebantur. Coram comite causae omnes tam majores, quam minores, cognoscebantur ac judicabantur. Inde in lege Alamannorum, Tit. XXXVI. leg. 1. *Conventus secundum antiquam consuetudinem fiat in omni centena coram comite, aut suo Misso, et coram centenario ipsum placitum fiat.* Et in capitularibus Caroli Magni et Ludovici Imperatoris, III. 79. *Ut nullus homo in placito centenarii neque ad mortem, neque ad libertatem suam amittendam, vel ad res reddendas, vel mancipia judicetur; sed ista in praesentia comitis, vel Missorum nostrorum, judicentur.* Penes illos comites et centenarios consilium erat et auctoritas, ut patet. Centeni autem a Tacito dicti sunt *Comites* ex usu Romanorum, apud quos honorum nomina erant Caesar, Legatus Caesaris, et comites legati. Vide Digest. Lib. I. Tit. 22. *de Officio Adsessorum.* leg. 4. Tempora autem conventuum placitorumque Gallice, *les plaids*, ita determinat lex Alamannorum, Tit. XXXVI. leg. 2. *Ipsum placitum fiat de sabbato in sabbatum, aut quali die comes, aut centenarius voluerit, a septem in septem noctes, quando pax parva est in provincia: quando autem melior est, post* XIIII. *noctes fiat conventus in omni centena, sicut superius diximus.* Sub dio, loco paulo editiore, ulmo, quercu, aliave densa arbore obumbrante, conventus celebrabantur.

Armati agunt] Ipsique judices armati. Inde in Lege Salica, Tit. XLVII. leg. 1. *In ipso Mallo*, id est, placito, seu conventu judiciali, *scutum habere debent.* Morem illum retinuere populi omnes Germanicae originis. Apud eos decoris et urbanitatis est in publicum non prodire, nisi *gladio accinctos.* Contra vero Romani tantum in *bello armati.*

vel pater, vel propinquus, scuto frameaque iuvenem ornant. haec apud illos toga, hic primus iuventae honos: ante hoc domus pars videntur, mox Reipublicae. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, Principis dignationem etiam adolescentulis adsignant: ceteris robustioribus ac iam pridem probatis adgregantur. nec rubor, inter *Comites* adspici. Gradus quin etiam et ipse comitatus habet, iudicio eius, quem sectantur: magnaque et comitum aemulatio, quibus primus apud Principem suum locus: et Principum, cui plurimi et acerrimi comites. Haec dignitas, hae vires, magno semper electorum iuvenum globo circumdari, in pace decus, in bello praesidium. Nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, et muneribus ornantur, et ipsa plerumque fama bella profligant.

Juvenem ornant] Haec Equestris nobilitatis, *Chivalry*, avorum nostrorum memoria celebratissimae initia. Filii regum a regibus exteris arma accepisse videntur. Inde cum Audoin, Gepidorum victor, a Langobardis incitaretur, ut cum filio suo Alboin, victoriae participe, prauderet, id negavit: *scitis enim, inquit, non esse apud nos consuetudinem, ut regis filius cum patre prandeat, nisi prius a rege gentis exterae arma suscipiat.* Warnefridus, *de Gestis Langobardorum*, I. 23.

Ut *Toga* Romanae juventae primus hono, sic scutum frameaque prima Germanicae juventutis decora. Quae assecuti videntur duodecimo aut quintodecimo aetatis anno. Interim nullis educationis deliciis fracti, ut videbimus infra cap. 20. ad bellicam virtutem adolescebant, seque civitatibus approbabant.

Inter Comites] Comites illos, *Compagnons*, recte vertit Cl. de Montesquieu; et ad hujus aevi mores apposite Germanis *Gesell, compagnon d'armes*. Tanta vero apud Germanos illorum comitum fuit existimatio, ut si occiderentur laederenturve, triplo major, quam pro ceteris ingenuis hominibus solvenda esset compositio.

Haec dignitas, hae vires] Hunc locum caputque sequens ferme integrum mira brevitate et elegantia vertit Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XXX. 3. Illustri exemplo Gallicam linguam latinae *Cornelianaeque brevitati* non esse imparem.

Cum ventum in aciem, turpe Principi, virtute 14
vinci, turpe comitatui, virtutem Principis non adaequare. Iam vero infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem Principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriae eius adsignare, praecipuum sacramentum est. Principes pro victoria pugnant; comites pro Principe. Si civitas, in qua orti sunt, longa pace et otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quae tum bellum aliquod gerunt; quia et ingrata genti quies, et facilius inter ancipitia clarescant, magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur. exigunt enim Principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. Nam epulae, et, quamquam incompti, largi tamen apparatus pro stipendio cedunt. materia munificentiae per bella et raptus. Nec arare terram, aut exspectare annum, tam facile persuaseris, quam vocare hostes et vulnera mereri. pigrum quinimmo et iners videtur, sudore adquirere, quod possis sanguine parare.

Profligant] Paene conficiunt. De verbo *profligare* dictum supra Hist. II. 4.

Superstitem principi suo] Inde cum Chonodomarus, Alamannorum rex, a Romanis fuisset captus, *comites ejus ducenti numero, et tres amici junctissimi, flagitium arbitrati post regem vivere, vel pro rege non mori, si ita tulerit casus, tradidere se vinciendos.* Ammian. Marcellin. XVI. 13.

Exigunt enim] Inde originem juris clientelaris, *Vassalage*, non immerito repetit Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XXX. 3. Tunc quidem bellator princeps, bellatrici nobilitati equum, frameam, cibos dabat. Deinde, orta cupiditate, data pecunia, demum praedia, quae primum beneficia tantum fuere, postea hereditaria: tunc dicta sunt *Fiefs*. Unde leges, quae maxime nunc vigent, *The Feudal Laws*.

Vocare hostes] Id est provocare. Sic Virgilius, Georg. IV. 76.

Magnisque vocant clamoribus hostem.

Nempe provocant, ut explicat Servius.

15 Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque. Fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegata domus et Penatium et agrorum cura feminis senibusque et infirmissimo cuique ex familia: ipsi hebent: mira diversitate naturae, cum iidem homines sic ament inertiam et oderint quietem. Mos est civitatibus, ultro ac viritim conferre Principibus, vel armentorum, vel frugum, quod pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit. Gaudent praecipue finitimarum gentium donis, quae non modo a singulis, sed publice mittuntur: electi equi, magna arma, phalerae, torquesque. Iam et pecuniam accipere docuimus.

16 Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se iunctas sedes.

Ipsi hebent] Egregie dictum. Nec in Canadensium silvis aliter vivitur. Id graphice expressit P. Creuxius, *Historia Canadensis*, pag. 65. *Si iter venationemque exceperis, humi sedent, aut in latus alterum incumbunt: stare ipsis pro carnificina: crura illico intumescere causantur.* Causam hujus inertiae jam supra attulerat idem scriptor, pag 57. *Extra venationem bellaque, quidquid laborum aerumnarumque vitam quotidianam exercitum habet, totum fere id in miseras feminas viri rejiciunt, tamquam contra decorum sit quidquam a se hujuscemodi ministeriorum attingi.*

Mira diversitate] Immo naturae omnino consona. Apud barbaros extrema sunt omnia: pax, bellum; motus, inertia; amor, odium. Nihil moderati. Causa est, quod impetu magis, quam ratione, regantur.

Necessitatibus] Ad sumptus belli, aliasque necessitates, atque in primis ad publicorum conviviorum impensas. Inde praeter *Steora*, seu tributa annua, *Osterstuopha*, seu Paschalia pocula, cum publicus conventus, *le champ de Mars*, postea *le champ de Mai*, esset proximus, regibus nostris persolvebantur. Diu viguit ille usus. Apud majores nostros, cum eorum filii ad equestrem nobilitatem evehebantur, subditi populi munera offerebant.

Phalerae, torquesque] Haec militaria dona, virtutisque bellicae insignia. Erant et phalerae, quibus ornabantur equi. Vide Sidonium Apollinarem Epist. IV, 20.

Urbes habitari] *Diuque* mansit hic usus. Nam ne unius quidem

Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem, connexis et cohaerentibus aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversus casus ignis remedium, sive inscitia aedificandi. Ne caementorum quidem apud illos aut tegularum usus: materia ad omnia utuntur informi, et citra speciem aut delectationem. Quaedam loca diligentius illinunt terra, ita pura ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent et subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi et receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum eiusmodi locis molliunt: et, si quando hostis advenit, aperta populatur, abdita autem et defossa aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quod quaerenda sunt.

Tegumen omnibus sagum, fibula, aut, si desit, 17
spina consertum: cetera intecti totos dies iuxta fo-

urbis memoria apud Ammianum Marcellinum, qui bella Romanorum in Germania descripsit. Itaque non urbium, sed vicorum sunt nomina, quae habet Ptolemaeus II. 11. Germanis ne fuere quidem oppida, licet aliter scripserit Julius Caesar. Vide Cluverium, *Germania Antiq*. I. 13. pag. 104.

Spatio circumdat] Illud spatium, domui circumjectum, et sepibus cinctum, fuit celebratissima illa *Terra Salica*, quae erat virilis, non muliebris, sexus hereditas. Sed hac de re plura in Notis et Emendationibus ad cap. 20. ubi de successionis legibus apud Germanos agetur. Vide et Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XVIII. 22.

Illinunt terra] Terram illam sane e suis montibus effodiebant. Forte etiam e Britannia advectam usurpabant.

Sagum] Pallium quoddam quadrum fuit sagum, dictum quoque *rheno*. Jul. Caesar, Bell. Gall. VI. 21. *Pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur; magna corporis parte nuda*. Et, Isidorus XIX 23 *Rhenones, sunt velamina humerorum et pectoris usque ad umbilicum, atque intortis villis adeo hispida, ut imbres respuant*. Mela III. 3. *Viri sagis velantur, aut libris arborum, quamvis saeva hieme* Haec forte pauperum tegumenta. Si de Germanorum vestibus plura volueris, adi eruditum Pelloutier, Histoire *des Celtes, II. 6.*

cum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatae ac Parthi, sed stricta et singulos artus exprimente. Gerunt et ferarum pelles, proximi ripae negligenter, ulteriores exquisitius, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras et detracta velamina spargunt maculis pellibusque belluarum, quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis quam viris habitus, nisi quod feminae saepius lineis amictibus velantur, eosque purpura variant, partemque vestitus superioris in manicas non extendunt, nudae brachia ac lacertos. sed et proxima pars pectoris patet :

18 Quamquam severa illic matrimonia : nec ullam morum partem magis laudaveris. nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem, plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus, offert. Intersunt parentes

Sed stricta et singulos artus exprimente] Exprimit vero egregie vestitum hunc nostrum, qui a nobilitate Germanica diffusus non dubie per Europam. *Lips.*

Spargunt maculis] Varietate colorum laetantur omnes barbari. Inde Germani pelles suas maculis spargebant, et e diversarum belluarum pellibus diversas lacinias adsuebant, ut major esset varietas. Nos quoque, licet elegantius, nivea murium Ponticorum vellera, *les Hermines*, nigris agnorum maculis spargimus.

Purpura] Haud sane exquisita illa purpura, qua fulgebant proceres Romani; sed alia vulgari, de qua Plinius XVI 18. *Item vaccinia—Galliae etiam purpurae tingendae causa ad servitiorum vestes.*

Matrimonia] Et inde severae illae leges, quae exstant in lege Salica, quarum praecipuas vide in Notis et Emendationibus ad cap. 18. Germanorum pudicitiam, severitatemque matrimoniorum testantur veteres omnes leges.

Non uxor marito] Cum de hac dote nuptiisque, in quibus haud minor Martis pompa, quam Veneris fuit, plura sint dicenda, vide Notas et Emendationes ad cap. 18. A Mss. Bamberg. et Arudel. *abest marito.* Manet adhuc apud nos prisci usus memoria in uxorum

et propinqui, ac munera probant. munera non ad delicias muliebres quaesita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves et frenatum equum et scutum, cum framea gladioque. In haec munera uxor accipitur. atque invicem ipsa armorum aliquid viro adfert. hoc maximum vinculum, haec arcana sacra, hos coniugales Deos arbitrantur. Ne se mulier extra virtutum cogitationes extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in proelio passuram ausuramque. hoc iuncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, sic pereundum: accipere se, quae liberis inviolata ac digna reddat, quae nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant.

Ergo septae pudicitia agunt, nullis spectaculorum inlecebris, nullis conviviorum inritationibus conruptae. Litterarum secreta viri pariter ac feminae ignorant. Paucissima in tam numerosa gente adulteria; quorum poena praesens, et maritis permissa. Accisis crinibus, nudatam, coram propinquis, expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit. publicatae enim pudicitiae nulla venia. non forma, non aetate, non opibus maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet; nec, conrumpere et conrumpi, 19

dote, *Dowry;* illumque illustrant veteres Formulae, quae scriptae sunt, cum opes humanitasque crevissent.

Literarum secreta] Literas quidem noverant, ut patet ex Marobodui et Adgandestrii epistolis, Annal. II. 63 et 68. At amatoria et furtiva literarum secreta viri pariter ac feminae ignorabant. Praeterea rarissimus fuit literarum usus apud rudem bellicosamque gentem. Ea rusticitas diu obtinuit. Inde, ut annalibus nostris compertum, non modo plebs, sed et nobiles viri, et militari gloria praestantissimi, ut illustrissimus *du Guesclin*, aliique plurimi, nec scribere, ne *legere quidem noverant.*

saeculum vocatur. Melius quidem adhuc eae civitates, in quibus tantum virgines nubunt, et cum spe votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus unamque vitam, ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium, ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plusque ibi boni mores valent, quam alibi bonae leges.

In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in haec corpora, quae miramur, excrescunt. Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac servum nullis educationis deli-

Saeculum vocatur] Gravis et acuta sententia. Seneca similiter. *Desinit esse remedio locus, ubi, quae fuerunt vitia, mores sunt.* *Lips.*

Virgines nubunt] Contra vero apud Romanos in immensam licentiam trahebantur leges. Quod de Thelesina adultera queritur Martialis VI. 7.

Julia lex populis ex quo, Faustine, renata est,
Atque intrare domos jussa pudicitia est:
Aut minus, aut certe non plus tricesima lux est,
Et nubit decimo jam Thelesina viro.
Quae nubit toties, non nubit; adultera lege est.
Offendor moecha simpliciore minus.

De eodem argumento multa passim occurrunt, maxime apud Martialem et Juvenalem

Tamquam matrimonium] Sic, vel exstincto marito, superstes manebat matrimonii fides, pro qua apud nonnullas gentes erat moriendum. Unde S. Bonifacius, in Epist. cit. *Winedi, quod faedissimum et deterrimum genus hominum, tam magno zelo matrimonium mutuo amore observant, ut mulier viro proprio mortuo vivere recuset: et laudabilis mulier inter illos esse judicatur, quae propria manu sibi mortem attulit, ut in una strue pariter ardeat cum viro suo.* De Herulis idem habet Procopius, Bell Gothic. Libr. II.

Nec ancillis et nutricibus delegantur] Insignem elegantiam observent tirones in verbo *delegantur.* Sumta metaphora ab iis, qui creditoribus, omninoque quibus debent, non ipsi solvunt ex arca, sed ad alios amandant, a quibus, suo nomine, pecuniam accipiant, quod dicitur etiam *solvere per delegationem.* Omnino Cicero et elegantissimus quisque tropico huius verbi usu delectatur. Vid. v. c. Clavem *Ciceronianam* in h. v. et Gron. Obs. I, 20. *Ern.*

ciis dignoscas. Inter eadem pecora, in eadem humo degunt: donec aetas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera iuvenum Venus; eoque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur; eadem iuventa, similis proceritas. pares validaeque miscentur. ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, et in accipiendis obsidibus magis exigunt; tamquam ii et animum firmius, et domum latius, teneant. Heredes tamen successoresque sui cuique liberi: et nullum testamentum. Si

Sui cuique liberi] Vere quidem. At apud bellicosam gentem terra Salica ad lanceam, seu ad filios, non vero ad fusum, seu ad filias, pertinebat. Apud Germanos nullum erat testamentum. Iis ignota ars illa, qua penes Romanos, hereditatis firmandae servandaeque specie, plerumque hereditas pervertebatur, semper imminuebatur. Germanorum hereditas ad liberos tota transibat. Quibus tamen successionum legibus docendum.

DE SUCCESSIONUM LEGIBUS APUD GERMANOS.

Germanicarum successionum leges habet Lex Salica, Tit. LXII. *de Alodis*. Leg. 1. *Si quis mortuus fuerit, et filios non dimiserit, si pater et mater superstites fuerint, in ipsam hereditatem succedant.*

Leg. 2. *Si pater et mater non superfuerint, et fratrem aut sororem dimiserit, in hereditatem ipsi succedant.*

Leg. 3. *Si isti non fuerint, tunc soror matris in hereditate succedat.*

Leg. 4. *Si vero soror matris non fuerit, sic soror patris in hereditate succedat.*

Leg. 5. *Et postea sic de illis generationibus quicumque proximior fuerit, ipsi in hereditate succedant, qui ex genere paterno veniunt*

Leg. 6. DE TERRA VERO SALICA IN MULIEREM NULLA PORTIO HEREDITATIS TRANSIT, SED HOC VIRILIS SEXUS ACQUIRIT, HOC EST, FILII IN IPSA HEREDITATE SUCCEDUNT. SED UBI INTER NEPOTES AUT PRONEPOTES, POST LONGUM TEMPUS, DE ALODE TERRAE CONTENTIO SUSCITATUR, NON PER STIRPES, SED PER CAPITA DIVIDANTUR.

Ex his legibus, sexta potissimum insignis est. Quae ut intelligatur, advertendum in hac temporum antiquitate Germanos, uti observat eruditus Eccardus, habuisse domum, quam vocabant *Sal;* circa domum fuisse *Salbuck*, seu curtim, Gallice *courtil*, spatiumve terrae, domui circumdatum, et saepe *cinctum. Spatium* illud cum domo est Seliland, *seu Terra Salica, quae ad solos filios* pertinebat: nec immerito; cum *filiae in aliam domum terramque* Salicam nuptiis transirent. Rel.

liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo maior adfinium numerus, tanto gratiosior senectus, nec ulla orbitatis pretia.

21 Suscipere tam inimicitias, seu patris, seu propinqui, quam amicitias, necesse est. nec inplacabiles durant. Luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus: utiliter in publicum; quia periculosiores sunt inimicitiae iuxta libertatem. Convictibus et hospitiis non alia gens effusius indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur: pro fortuna quisque adparatis epulis exci-

Orbitatis pretia] Quae erant Romae maxima. Vide supra Annal. III. 25.

Suscipere tam inimicitias] Sic apud veteres populos consultum ne impunitate gliscerent injuriae. Inde illi ultores sanguinis, quos videre est etiam apud Moysen, Num. XXXV. 19. et seq. Legibus quoque Romanis statutum, Cod. Libr. VI. Tit. XXXV. *de his, quibus, ut indignis, haereditates auferuntur*. leg. 1. *Haeredes, quos necem testatoris inultam omisisse constiterit, fructus integros cogantur reddere.*

Hospitiis] Optimum institutum, ut a nostris moribus nunc alienum, sic hodieque Canadensibus barbaris familiare. De hujus discriminis causa vide Notas et Emendationes ad cap. 21. Apud nos, invicem per commercia innexos, languet hospitalitas, viget apud barbaros latrociniis infames. Hujus discriminis causa in aperto. Scilicet commercia populos conjungunt; privatos dividunt, penes quos commerciorum usu omnia fiunt venalia. Et quanto magis apud gentem aliquam fervent commercia, tanto magis ab hospitalitate abhorret. Contra barbari commercia non norunt: latrocinia exercent, cum indigent: hospitales sunt, quod in hanc liberalitatem natura propendet, ipsisque expedit. Haec pluribus ingeniose explicat Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XX. 2.

Nefas habetur] Sic quoque Julius Caesar, Bell. Gall. VI. 23. *Hospites violare, fas non putant, qui quaque de causa ad eos venerunt, ab injuria prohibent, sanctosque habent: iis omnium domus patent, victusque communicatur.* Mela. III. 3. *Jus in viribus habent, adeo ut ne latrocinii quidem pudeat, tantum hospitibus boni, mitesque supplicibus.* In lege Burgundionum, Tit. XXXVIII. leg. 1. *Quicumque hospiti venienti tectum aut focum negaverit, trium solidorum; Gallicae monetae* Librarum 39, *inlatione mulctetur.* At hospitium

pit. Cum defecere, qui modo hospes fuerat, monstrator hospitii et comes, proximam domum non invitati adeunt. nec interest: pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad ius hospitii, nemo discernit. Abeunti, si quid poposcerit, concedere moris: et poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus: sed nec data imputant, nec acceptis obligantur.

Victus inter hospites comis. Statim e somno, 22
quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, saepius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti cibum capiunt: separatae singulis sedes et sua cuique mensa. tum ad negotia, nec minus saepe ad convivia, procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. Crebrae, ut inter vinolentos, rixae, raro conviciis, saepius caede et vulneribus transiguntur. Sed et de reconciliandis invicem inimicis et iungendis adfinitatibus et adsciscendis Principibus, de pace denique ac bello, plerumque in conviviis consultant: tamquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non

virtuti, non sceleri, datum. Recte enim lex Salica, Tit. XVII. *de Expoliationibus*, leg. e. *Si quis hominem mortuum exfodierit et expoliaverit*, MALB. THVRNICHALT, IIIIM. *qui faciunt solid.* C. Gallicae monetae libras 1310. *culpabilis judicetur.* leg. 3. *Et postea parentes defuncti judicem rogare debent, ut inter homines non habitet auctor sceleris; et qui ei hospitium dederit, antequam parentibus satisfaciat*, DC. *den. qui faciunt solid.* XV. Gallicae monetae libras 196, *culpabilis judicetur.*

Nec data imputant] Nec acceptis obligantur. En barbarorum mores; en vita. Ipsis unum votum, una cogitatio, LIBERTAS.

Diem noctemque] Vti et de Persis Xenophon scribit in Paedia VIII, 8. extremo. qui mirum (studiose enim notavi et comparavi) quam in pleraque omni ratione vitae, immo et lingua, consentiant cum Germanis. *Lips.*

astuta, nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentia joci. Ergo detecta et nuda omnium mens postera die retractatur, et salva utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.

23 Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini conruptus. Proximi ripae et vinum mercantur. Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. Sine adparatu, sine blandimentis, expellunt famem. Adversus sitim non eadem temperantia. Si indulseris ebrietati,

Et salva utriusque temporis ratio est] Ego scribo, *et sua utriusque temporis.* Interpretor: Germani in conviviis et compotationibus deliberant quidem agitantque res graves: sed easdem sobrii recoquunt et retractant utrique rei sua quaedam ratio est Rationem autem addit, *deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.* Ex quo discimus, Germanos in convivii illa licentia proposuisse quidem seria: sed eadem conclusisse et finisse, non nisi matutinos et serios. *Lips.*

Potui humor] Potum illum Cerevisiam. *Beer*, vocamus. De quo Plinius XIV. 22. *Est et Occidentis populis sua ebrietas fruge madida—Aegyptus quoque e fruge sibi potus similes excogitavit: nullaque in parte mundi cessat ebrietas · meros quippe hauriunt tales succos nec diluendo, ut vina mitigant. At Hercules illic tellus fruges parere videbatur. Heu, mira vitiorum solertia! inventum est quemadmodum aqua quoque inebriaret.*

Lac concretum] Quod ne accipias de caseo, licet auctore Julio Caesare, Bell. Gall. VI. 22. *major pars victus eorum lacte, et caseo, et carne consistit.* Plinius, qui Germanorum mores penitus noverat, accuratior. *Mirum*, inquit, *barbaras gentes, quae lacte vivunt, ignorare aut spernere tot saeculis casei dotem, densantes id alioquin in acorem jucundum et pingue butyrum: spuma id est lactis, concretiorque, quam quod serum,* le petit lait, *vocatur. Non omittendum in eo olei vim esse, et barbaros omnes infantesque nostros ita ungi.* Plin. XI. 41. Lac ergo concretum, de quo Tacitus, butyrum est, Germanorum cibus et unguentum.

Sine apparatu. sine blandimentis] Contra Romae tanta erat populatio morum, tanta luxuria, ut parum esset in gulas condi maria terrasque, nisi nova in dies excogitarentur gulae irritamenta. *Coqui triumphorum pretiis parabantur. Nullusque prope jam mortalis aestimatur pluris, quam qui peritissime censum domini merget.* Plinius, IX. 17.

Si indulseris ebrietati] Vitium illud barbarorum omnium commune, *quod neque cruentis* caedibus, neque mortibus praeproperis

suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facile vitiis, quam armis, vincentur.

Genus spectaculorum unum atque in omni coetu idem. Nudi iuvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu iaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorem. non in quaestum tamen, aut mercedem. quamvis audacis lasciviae pretium est, voluptas spectantium. Aleam (quod mirere) sobrii inter seria exercent, tanta lucrandi perdendive temeritate, ut, cum omnia defecerunt, extremo ac novissimo iactu de libertate et de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. quamvis iuvenior, quamvis robustior, adligari se ac venire patitur. ea est in re prava pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos conditionis huius per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriae exsolvant. 24

Ceteris servis, non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. Suam quisque sedem, suos Penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: et 25

emendatur. Janus Taddaeus ad hunc Taciti locum illustrandum scripsit libellum *de Germanorum veterum aviditate bibendi*, in quo non tam Germanos purgat, quam ceteros populos accusat.

Saltu jaciunt] Quo de lusu Apollinaris Sidonius Carm V. vers. 246.

> Excussisse citas vastum per inane bipennes,
> Et plagae praecisse locum, clypeosque rotare,
> Ludus et intortas praecedere saltibus hastas,
> Inque hostem venisse prius. Puerilibus annis
> Est belli maturus amor.

Fidem vocant] Haec est fides, qua semper viguit, semperque vigebit alea. Vere enim D. Ambrosius loc cit *Habet et alea suas leges, quas fori jura non solvant. Notatur* (*si credi potest*) *infamia, qui putaverit renitendum, et infamium sententia gravius, quam censura judicialis inurit opprobrium.* Hanc fidem retinemus; et inde nobis *Debts of honour.*

servus hactenus paret. Cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum, ac vinculis et opere coercere, rarum. Occidere solent, non disciplina et severitate, sed inpetu et ira, ut inimicum, nisi quod impune. Libertini non multum supra servos sunt, raro aliquod momentum in domo, numquam in civitate; exceptis dumtaxat iis gentibus, quae regnantur. Ibi enim et super ingenuos et super nobiles ascendunt: apud ceteros impares libertini libertatis argumentum sunt.

Hactenus paret] Licet servus apud Germanos suam sedem habeat, suos penates regat, paret tamen domino, nec habet libertatem: hactenus servus est. Tales fuere apud nos ante quatuor saecula, quos servos, *Serfs*, dicebamus. Postea Germani, Romanos imitati, servos habuere, deterioris conditionis; tunc penes eos mansit servorum nomen. Servi vero, ut ita dicam, coloni, dicti sunt Lidi. Hoc servorum discrimen patet ex Lege Salica, Tit. XXX. et ex Lege Frisionum, Tit. XV.

Impune] Non impune inimicum occidebant, siquidem homicidium numero pecorum lueretur. Suum vero servum occidere impune erat. Sed si quis alienum servum occideret, tunc solvendum erat servi domino pretium.

Libertini] Servi, si manumitterentur, libertatem adipiscebantur, et nuncupabantur liberti. Ordo illorum hominum, libertinorum dicebatur, non vero libertorum, ut recte observat Cl. Ernestus. Cum invaluit pecuniae usus, servi manumittebantur, excusso ex eorum manu coram rege, vel civitate, denario. Unde homines isti *denariati* appellati sunt. Apud Germanos non multum supra servos erant: et si sine liberis mors eis obvenisset, eorum hereditas ad fiscum pertinebat, ut docet Lex Ripuariorum, Tit. LVII. leg 4. *Si autem homo denariatus absque liberis discesserit, non alium nisi fiscum nostrum heredem relinquat.*

Liberti] Sic vulgati omnes. At nos castigavimus *libertini*. Vltima syllaba absorpta est a sequente verbo. Nam de ordine hominum loquitur, qui est libertinorum, non libertorum. Cicer. Verr. 1, 47. deinde mox diserte *libertini* in omnibus libris: denique non ad singulas domos, sed ad civitates referuntur. Similiter infra c. 44. in simili argumento, *libertinus*, non *libertus*. Similis est etiam locus Livii 4, 3. *et proinde hoc valet —— tamquam servum aut libertinum aliquis Consulem fore dicat.* Nam quod in Agric. c. 19. Agricola dicitur *nihil per libertos servosque publicae rei egisse;* sermo est de libertis et servis Agricolae, non de ordine hominum in genere. *Ern.*

Ingenuos et super nobiles] Hic videmus quatuor conditionum discrimina: nobiles nempe, ingenuos, libertinos, servos. Nobiles genere, dignitate, muneribus praecellebant. Ingenui origine stirpeque liberi,

Fenus agitare et in usuras extendere, ignotum; 26
ideoque magis servatur, quam si vetitum esset. Agri, pro numero cultorum, ab universis in vices occupantur, quos mox inter se, secundum dignationem, partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia praestant. Arva per annos mutant: et superest ager. nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, et prata separent, et hortos rigent. sola terrae seges imperatur. Vnde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species: hiems, et ver, et aestas intellectum ac vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur.

atque etiam, cum postea exigebantur tributa, a tributis immunes. Vide Gregorium Turonensem VII. 15. Libertini, qui, prius servi, fuerant manumissi: nondum tamen erant ingenui, sed libertini tantum, et libertinitatis obsequiis devincti. Servi autem, licet coloni, cum non essent sui juris, sed alienae potestatis vere serviebant. Cum invaluit lidorum nomen, tunc fuere apud Germanos duo genera servorum. Quae essent nobilium, ingenuorum, lidorum. Haec conditionum diversitas saepe memoratur in veteribus Germanorum legibus.

Impares libertini libertatis argumentum sunt] i. e. ex hoc ipso apparet libertas populi, quod libertini inferiores sunt ingenuis et nobilibus. *Ern.*

In vices occupantur] Potius *per vicos occupantur:* id enim innuit rerum series: ita quoque placitum Grotio, Conringio, Menagio, aliisque eruditis viris. De hoc Germanorum usu multa habet Julius Caesar, Bell. Gall. VI. 21. *Agriculturae non student, majorque pars victus eorum lacte, et caseo, et carne consistit; neque quisquam agri modum certum aut fines proprios habet, sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui una coierunt, quantum eis et quo loco visum est attribuunt agri, atque anno post alio transire cogunt. Ejus rei multas afferunt causas: ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura commutent: ne latos fines parare studeant, potentioresque humiliores possessionibus expellant: ne accuratius, ad frigora atque aestus vitandos, aedificent: ne qua oriatur pecuniae cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascuntur: ut animi aequitate plebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissimis aequari videat.* Broterius et Lallemand legunt *per vices.*

Bona ignorantur] Cum pomaria non consererent Germani, messibus contenti, fructiferum autumnum ignorabant. Nunc quidem omnes

27 **Funerum nulla ambitio. id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi nec vestibus, nec odoribus, cumulant. sua cuique arma, quorundam igni et equus adiicitur. Sepulcrum cespes erigit. Monumentorum arduum et operosum honorem, ut gravem defunctis, adspernantur. Lamenta ac lacrimas cito, dolorem et tristitiam tarde ponunt. Feminis lugere honestum est; viris meminisse.**

Haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quae nationes e Germania in Gallias commigraverint, expediam.

autumni fructus novit Germania: manet tamen veteris memoriae monumentum: neque ullum adhuc nomen autumni proprium: communi vocabulo appellatur *Herbst*, id est messis, quam unam noverant veteres Germani. Videtur autem primos mortalium duas tantum anni tempestates, aestatem et hiemem, observasse. Unde Moses in Genesi VIII. 22. *Aestas et hiems, nox et dies.* Deinde tres, ac demum quatuor anni tempestates distinxere.

Nulla ambitio] Contra apud Romanos maxima. C. Caecilius Claudius Isidorus *funerari se jussit* HS $\overline{XI}$ Gallicae monetae libris 213,984. Plinius, XXXIII. 10. Haec adhuc privati funera, et ante imperii luxum At *periti rerum asseverant* Arabiam *non ferre tantum* odorum *annuo foetu, quantum Nero princeps novissimo Poppaeae suae die concremaverit.* Plin. XII. 18.

Cumulant] Ut mos fuit apud Romanos, qui funebrem Orientis magnificentiam aemulati sunt Sic Cornelia in funeribus Pompeii Magni apud Lucanum IX. 175

Collegit vestes, miserique insignia Magni,
Armaque et impressas auro, quas gesserat olim
Exuvias, pictasque togas, velamina summo
Ter conspecta Jovi, funestoque intulit igni.

Equus adjicitur] Sic in sepulcro Childerici, Francorum regis, reperta ejus arma, framea, gladius: inventum quoque equi ejus caput, et solea, fibulae praeterea phaleraeque aureae: quae omnia vide apud eruditos Joan Jac. Chiffletium, *Anastasis Childerici regis*, pag. 96, 219, et seq ac Montfaucon, *les Monuments de la Monarchie Françoise*, Tom. I. pag. 10. et seq. Pars magna adhuc exstat Parisiis in Cimelio Regio. Praeter jam memorata corpusque Childerici, reperta adhuc calvaria una, quae forte fuit ejus equisonis. Sic enim de Scythis, Germanorum auctoribus, prodit Herodotus, IV. 71.

Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum D. Iulius tradit; eoque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quo minus, ut quaeque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc et nulla regnorum potentia divisas? Igitur inter Hercyniam silvam Rhenumque et Moenum amnes, Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuere. Manet adhuc *Boihemi* nomen, significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. Sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam, commigraverint, cum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia, pari olim inopia ac libertate, eadem utriusque ripae bona malaque erant. Treveri et Nervii circa adfectationem Germanicae originis ultro ambitiosi sunt, tamquam, per hanc gloriam sanguinis, a similitudine et inertia Gallorum separentur. Ipsam Rheni ri- 28

Helvetii] Helvetii, *Swiss*, latius olim, quam nunc, Lugdunum versus, habitavere. Praeterea in Germaniam ingressi, eam tenuere inter Rhenum Moenumque amnes Hercyniamque silvam.

Ulteriora Boii] Boii, Gallica gens et Helvetiis contermina, ut patet ex Strabone IV pag. 206. et Julio Caesare, *Bell. Gall.* I. 29. Victi a Caesare sedem illam ab Aeduis accepere, quam nunc dicimus *le Bourbonnois*. Ante in Germaniam profecti, et ultra Moenum provecti Hercyniam silvam tenuere. Manet adhuc eorum nomen in Boiemi nomine, *Bohemia*. Quo tempore Helvetii Boiique Germaniam penetraverint, haud ita compertum. Id tamen videtur contigisse, cum Tarquinius Priscus Romae regnaret. Tunc enim Ambigatus, rex Biturigum, *le Berry*, Sigovesum, sororis filium, in saltus Hercynios misit, ut praegravante turba regnum exoneraret. Livius, V. 33. et seq. Alia fuit Boiorum in Italiam expeditio, sed infelicior, Plin. III. 15.

Mutatis cultoribus] Augusti temporibus, Boii e Boiemo a Marcommannis pulsi, in Noricum concessere; et eorum de nomine dicta est Bojoaria, nunc *Bavaria*.

Treveri et Nervii] Treveri, *The Diocese of Treves*. Nervii, *Cambresis et Hainau*.

pam haud dubie Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes. Ne Vbii quidem quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentius *Agrippinenses*, conditoris sui nomine, vocentur, origine erubescunt, transgressi olim et experimento fidei super ipsam Rheni ripam conlocati, ut arcerent, non ut custodirentur.

29 Omnium harum gentium virtute praecipui Batavi, non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis, colunt, Cattorum quondam populus et seditione domestica in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos et antiquae societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus adterit. exempti oneribus et conlationibus, et tantum in usum proeliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio et Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo Populi Romani ultra Rhenum, ultraque veteres terminos, Imperii reverentiam. Ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobis-

Vangiones. Triboci, Nemetes] Vangiones, *The diocese of Worms:* Triboci, *diocese of Strasbourg:* Nemetes, *diocese of Spire.*

Ubii] Ubii, *Diocese of Cologne.* Eos, Cattis exosos, et in partes Romanorum pronos, e Germania in Gallias transgressos, in fidem recepit Marcus Agrippa, anno Urbis conditae DCCXVII. Strabo Libr IV. pag. 194. Apud eos nata Agrippina, mater Neronis, Claudii uxor, in eorum oppidum veteranos coloniamque deduci impetravit; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius, ut vidimus supra Annal. XII 27.

Batavi] Batavi non modo insulam Rheni amnis, *Betuve*, sed aliquid ex ripa, ubi aliquot Batavorum oppida, coluere. De his dictum supra Hist. IV. 12.

Mattiacorum gens] Mattiaci terras illas obtinuere, quas nunc dicimus *part of Wetteravia, Hesse, Isenbourg, and Fulda.* Ibi Mattium, *Marpurg*, et Mattiaci fontes, nunc *Wis-baden. near Mayence.*

In sua ripa] Usque ad Rheni ripam diffusi Mattiaci, maxime cum Ubii cis Rhenum fuere transgressi.

eum, agunt, cetera similes Batavis, nisi quod ipso adhuc terrae suae solo et coelo acrius animantur. Non numeraverim inter Germaniae populos, quamquam trans Rhenum Danubiumque consederint, eos, qui Decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum, et inopia audax, dubiae possessionis solum occupavere. Mox limite acto, promotisque praesidiis, sinus Imperii et pars provinciae habentur.

Vltra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu 30
inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceterae civitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paullatimque rarescunt : et Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit.

Decumates agros] Decumates agri, nunc *Suabia*. Cum sub finem imperii Caesaris Augusti, Marcomanni, relictis suis sedibus Rheno proximis, in Boiemum migrassent, vacua eorum loca ex Gallis, Rauracis scilicet et Sequanis, levissimus quisque occupavere. Agri illi Decumates inde dicti videntur, quod incolae, Germanorum incursionibus obnoxii, ut in Romanorum fidem reciperentur, proventuum decimam solverint. Eos vallo munivit Hadrianus. Vallum Neostadio, *Neustat*, oppido ad Danubium haud procul Almoni, *Altmuhl*, fluvii ostiis sito, ad fluvium Nicrum, *The Neckar*, versus oppidum Wimpinam, *Wimpfen*, per sexaginta leucarum Francicarum spatia continuatum. De Decumatibus agris, valloque, quod iis praetendebatur, plura vide apud eruditum Schoepflin, *Alsatia illustrata*, Tom. I. pag. 174. 241 et seq.

Ultra hos Catti] Ultra Decumates agros Catti, quorum amplissima sedes inter Rhenum, Mœnum, Salamque fluvios et silvam Bacenim, ubi nunc *Hesse*, *Turingia*, *Paderborn*, *Fulda*, *Franconia*. Observandum, quod eruditi viri saepe jam monuere, ea, quae Julius Caesar, Florus, Ptolemaeus, de Suevis dixere, de Cattis esse intelligenda.

Saltus Hercynius] De Silva Hercynia jam dictum supra Annal. II. 45. 'Contra fugacem Maroboduum appellans, praeliorum expertem, 'Hercyniae latebris defensum.' Quae vero hujus silvae tunc fuerit facies scribit Plinius, Germaniae oculatus testis, XVI. 2. *Hercyniae silvae roborum vastitas intacta aevis, et congenita mundo, prope immortali sorte miracula excedit. Ut alia omittantur fide caritura, constat attolli colles occursantium inter se radicum repercussu : aut ubi secuta tellus non sit, arcus ad ramos usque, et ipsos inter se rixantes, curvari portarum patentium modo, ut turmas equitum transmittant.*

Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus et maior animi vigor. Multum (ut inter Germanos) rationis ac solertiae: praeponere electos, audire praepositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre inpetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinae concessum, plus reponere in Duce, quam in exercitu. Omne robur in pedite, quem, super arma, ferramentis quoque et copiis onerant. Alios ad proelium ire videas, Cattos ad bellum. rari excursus et fortuita pugna. Equestrium sane virium id proprium, cito parare victoriam, cito cedere. Velocitas iuxta formidinem, cunctatio propior constantiae est.

31 Et aliis Germanorum populis usurpatum rara et privata cuiusque audentia, apud Cattos in consensum vertit, ut primum adoleverint; crinem barbamque submittere, nec, nisi hoste caeso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem et spolia revelant frontem, seque *tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patria ac parenti-*

Disponere diem] Disponere diem ad proelia: vallare noctem contra incursus. Contra solitum barbaris latitare diu, noctu adsultare, ut occultarentur insidiae, majorque ingrueret terror. Si per noctem nihil molirentur, tunc nulla lege, nullo ordine somno ingluvieque oppressi jacebant.

Ad proelium] Alios videas ire ad proelium, unico impetu conficiendum; Cattos, ad bellum arte, disciplina, tempore, administrandum. Proelium, *Battle*; bellum, *War*.

Pretia nascendi] Egregie dictum. In tot tantasque miserias mortale genus nascitur, ut unicum nascendi pretium sit virtus. Singulare autem et atrox fuit apud Canadenses populos illius Iroquaei, *Iroquois*, dictum; qui cum patrem suum diverso in exercitu offendisset, eum jugulaturus, restitit, et ait: 'Vitam quam a te semel accepi, tibi 'hodie reddo. Noli alias occurrere. Nihil tibi jam debeo.' Vide *P. de Charlevoix*, loc. cit. *Lettre* XXI. *pag*. 309.

bus ferunt. Ignavis et inbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se caede hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Iamque canent insignes, et hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum. haec prima semper acies, visu torva. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus, aut ager, aut aliqua cura: prout ad quemque venere, aluntur: prodigi alieni, contemptores sui: donec exsanguis senectus tam durae virtuti impares faciat.

Proximi Cattis certum iam alveo Rhenum, qui- 32
que terminus esse sufficiat, Vsipii ac Tencteri, colunt. Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplinae arte praecellunt. Nec maior apud Cattos peditum laus, quam Tencteris equitum. Sic instituere maiores, posteri imitantur. Hi lusus infantium, haec iuvenum aemulatio, perseverant senes. inter familiam et Penates et iura successionum equi traduntur: excipit filius, non, ut cetera, maximus natu, sed prout ferox bello et melior.

Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc 33
Chamavos et Angrivarios inmigrasse narratur, pulsis

Impares faciat] Ii sunt Catti, qui quinquaginta et centum circiter post annis cum Cheruscorum cis Visurgim, *The Weser*, reliquiis, cum Attuariis, Sicambris, Chamavis, Bructeris, Chaucis, Francicum foedus iniere, victisque Romanis, Gallias occupavere. Inde nobis nomen. Inde mores. Inde leges. *Brot.*

Usipii ac Tencteri] Bellorum casuumque societate conjuncti, sedibus suis ad Rhenum paulo infra Moguntiacum, *Mayence*, olim a Cattis pulsi fuerant. Menapiorum sedes trans cisque Rhenum occupavere, ut docet Jul. Caesar, Bell. Gall. IV. 1. et seq. Adversis adhuc casibus conflictati, Sicambrorum ab Augusto, Tiberii ductu, cis Rhenum transvectorum, agros obtinuere.

Bructeri] *Multis adversus Romanos* proeliis et Civilis societate

Bructeris ac penitus excisis, vicinarum consensu nationum: seu superbiae odio, seu praedae dulcedine, seu favore quodam erga nos Deorum. nam ne spectaculo quidem proelii invidere. super sexaginta millia, non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat, quaeso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui: quando, urgentibus Imperii fatis, nihil iam praestare fortuna maius potest, quam hostium discordiam.

34 Angriuarios et Chamauos a tergo Dulgibini et Chasuari cludunt aliaeque gentes, haud perinde memoratae. a fronte Frisii excipiunt. *Maioribus minoribusque Frisiis* vocabulum est ex modo virium. utraeque nationes usque ad Oceanum Rheno praetexuntur, ambiuntque inmensos insuper lacus et Romanis classibus navigatos. Ipsum quin etiam Oceanum illa tentavimus. et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu, quidquid ubique magnificum est, in claritatem eius referre consensimus. Nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis Deorum credere, quam scire.

35 Hactenus in Occidentem Germaniam novimus. In Septemtrionem ingenti flexu redit. Ac primo

nobilitati, ut saepe vidimus supra in Annalium et Historiarum libris, superbiere. Ideo vicinis nationibus exosi, sedibus suis pulsi sunt, ac penitus excisi.

Minoribusque Frisiis] Frisii, *Friesland*. Cis Flevum, nunc *The Zuyder-zée*, habitabant Frisii minores; trans Flevum, Frisii majores.

statim Chaucorum gens, quamquam incipiat a Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur. Tam inmensum terrarum spatium non tenent tantum Chauci, sed et inplent: populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit iustitia tueri. sine cupiditate, sine inpotentia, quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non per iniurias adsequuntur. Prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, exercitus; plurimum virorum equorumque: et quiescentibus eadem fama.

In latere Chaucorum Cattorumque Cherusci ni- 36
miam ac marcentem diu pacem inlacessiti nutrierunt. idque iucundius, quam tutius, fuit: quia inter inpotentes et validos falso quiescas; ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita, qui olim *boni aequique Cherusci*, nunc *inertes ac stulti* vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tracti ruina Cheruscorum et Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex aequo socii, cum in secundis minores fuissent.

Chaucorum gens] Chauci ab Amisia, *The Ems*, ad Albim, *The Elbe*, litori maris praetendebantur: unde omnium, de quibus modo dictum est, gentium lateribus obtendebantur, quas inter et Cheruscos sinuabantur usque in Cattos. Distinguebantur Chauci majores et minores.

Cherusci] Tunc, infra Chaucos, inter Visurgim, *The Weser*, et Albim, *The Elbe*, habitabant Cherusci, ubi nunc *Lunebourg*, *Brunswick*, *part of the March of Brandenbourg*. Latius olim Augusti principatu habitavere, atque etiam cis Visurgim, ut patet ex Drusi expeditionibus apud Dionem LIV. pag 544. et Velleium II. 105.

Et Fosi] *Fosos eosdem esse ac* Saxones antiquos volunt Cluverius,

37 Eundem Germaniae sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens. veterisque famae lata vestigia manent, utraque ripa castra ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, et tam magni exitus fidem. Sexcentesimum et quadragesimum annum urbs nostra agebat, cum primum Cimbrorum audita sunt arma, Caecilio Metello ac Papirio Carbone coss. Ex quo si ad alterum Imperatoris Traiani Consulatum computemus, ducenti ferme et decem anni colliguntur. Tamdiu Germania vincitur. Medio tam longi aevi spatio, multa invicem damna. non Samnis, non Poeni, non Hispaniae Galliaeve, ne Parthi quidem saepius admonuere. quippe Regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quam caedem Crassi, amis-

Laccary aliique multi. At cum Fosi fuerint Cheruscis contermini, verior est Cl. Leibnitii sententia, Fosos incoluisse ad Fusam amnem, qui apud Cellas Alleram fluvium, *The Aller*, subit: eosque fuisse velut appendicem Cheruscorum, ut hodie Brunsvicensium Heildesheimenses, *Heildesheim*. Saxonum nomen Tacito recentius, nec innotuit ante Antonini Pii principatum. quo tempore Chersoneso Cimbrica egressi inclaruere, et postea cum Anglis Britanniam occupavere.

Cimbri tenent] Manet adhuc eorum nomen, et quas incoluere terras dicimus *Jutland*, *Slesvig*, *Holstein* Cimbrorum gloriam variosque casus paucis, sed accurate, descripsit Cl. Mallet. *Introduction à l'Histoire de Dannemarck*, pag. 13 et seq.

Parva nunc civitas] Parva quidem tunc erat civitas, migrationibus, inundationibus, bellis, cladibusque exhausta, ut videre est apud Florum III. 3. Sed postea revaluit. Et ex hac gentium vagina emersere Franci, Saxones, Normanni, aliique plurimi populi, qui totam ferme Europam juris Germanici fecere.

Gloria ingens] Per Germaniam, Galliam, Hispaniam, Britanniam, Italiam, et ad Moeotin, usque, quo progressi, teste Posidonio apud Strabonem Libr. VII. pag. 203, Cimmerium, aut Cimbricum, Bosphorum de suo nomine appellaverunt.

Trajani consulatum] Nerva Augustus IV. Trajanus II. consules fuere anno Urbis conditae DCCCLI. Quo anno aureum hunc de moribus Germanorum librum scripsit Tacitus.

so et ipso Pacoro, infra Ventidium deiectus Oriens obiecerit? At Germani Carbone, et Cassio, et Scauro Aurelio, et Servilio Caepione, Cn. quoque Manlio fusis, vel captis, quinque simul Consulares exercitus Populo Romano, Varum, tresque cum eo legiones, etiam Caesari abstulerunt. nec inpune C. Marius in Italia, D. Iulius in Gallia, Drusus ac Nero et Germanicus in suis sedibus eos perculerunt. Mox ingentes C. Caesaris minae in ludibrium versae. Inde otium, donec occasione discordiae nostrae et civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias adfectavere: ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quam victi sunt.

Nunc de Suevis dicendum est, quorum non una, 38
ut Cattorum Tencterorumve, gens: maiorem enim Germaniae partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in commune *Suevi* vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem

Drusus ac Nero et Germanicus] Nero Claudius Drusus, qui ob res in Germania praeclare gestas sibi suisque Germanici cognomen meruit. Vide Stemma Caesarum, num. 79. Tiberius Nero, Tiberii Claudii Neronis et Liviae filius, natus sexto decimo Kalendas Decembris, anno U. C DCCXII ab Augusto adoptatus anno DCCLVI Princeps anno DCCLXVII. mortuus septimo decimo Kalendas Aprilis, anno DCCXC. Stem. Caes. num 68. Neronis, id est, Tiberii, ab Augusto in Germaniam missi, et Germanici operosas victorias vidimus in libris Annalium I. et II. Vide quoque Stemma Caesarum, num. 68 et 81: Germanicus Caesar, Nerone Claudio Druso et Antonia minore genitus, optimorum parentum filius optimus, et populo Romano carissimus. Tiberius, jubente Augusto, illum adoptavit anno U. C. DCCLVII. factus Princeps, invidit; Livia Pisonis et Plancinae veneno interemit anno U. C. DCCLXXII. haud multum triginta annos egressum. Stemm. Caes. num. 81

De Suevis] Suevi immensum terrarum tractum inter Albim, *The Elbe*, Vistulam, *The Vistula*, Oceanum, *The Baltic sea*, et Danubium, *The Danube*, obtinebant. Latius adhuc olim habitavere, et usque ad Rhenum tenuere. Inde Strabo, Julius Caesar, Florus, Ptolemaeus aliique ad Suevos *referunt, quae ad Cattos* pertinent.

nodoque substringere. Sic Suevi a ceteris Germanis, sic Suevorum ingenui a servis, separantur. In aliis gentibus, seu cognatione aliqua Suevorum, seu (quod saepe accidit) imitatione, rarum, et intra iuventae spatium; apud Suevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retro sequuntur, ac saepe in solo vertice religant. Principes et ornatiorem habent. ea cura formae, sed innoxia. Neque enim ut ament amenturve; in altitudinem quandam et terrorem, adituri bella, compti, ut hostium oculis, ornantur.

39 *Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum* Semnones memorant. Fides antiquitatis religione firmatur. Stato tempore in silvam, auguriis patrum et prisca formidine sacram, omnes eiusdem sanguinis populi legationibus coeunt. caesoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est et alia luco reverentia. Nemo nisi vinculo ligatus ingreditur, ut minor, et potestatem Numinis prae se ferens. si forte prolapsus est, adtolli et insurgere haud licitum. per humum evolvuntur: eoque omnis superstitio respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium Deus, cetera subiecta atque parentia. Adiicit auctoritatem fortuna Sem-

Semnones] Utramque Viadri, *The Oder*, ripam, nunc *part of Pomerania, of the March of Brandenbourg, et Lusatia*, tenuere Semnones. Veterem Semnonum gloriam factis scriptisque illustravit, magisque ac magis in dies illustrat Fredericus III. Prussiae rex, quem appellasse, laudasse est. Vide *Mémoires pour servir à l'Histoire de la Maison de Brandebourg*, pag. 292.

Regnator omnium deus] Haec est prima hominum fides, REGNATOR OMNIUM DEUS, cui cetera subjecta sunt atque parentia. Quo antiquiora sunt et sinceriora gentium monumenta, eo illustrior effulget divinitatis veneratio, maxime apud Scythas, quorum propago erant Germani. At a puro simplicique cultu ita degeneraverant Semnones, ut et secreto silvae, de quo jam supra cap. 9. et caeso homine, barbare supplicarent.

nonum, centum pagis habitantium: magnoque corpore efficitur, ut se Suevorum caput credant.

Contra Langobardos paucitas nobilitat. plurimis ac 40
valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed proeliis et periclitando tuti sunt. Reudigni deinde et Aviones et Angli et Varini et Eudoses et Suardones et Nuithones fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quod in commune Hertham, id est, Terram matrem, colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis, arbitrantur. Est in insula Oceani castum nemus, dicatumque in eo vehiculum, veste contectum, adtingere uni Sacerdoti concessum. Is adesse penetrali Deam intelligit, vectamque bubus feminis

Langobardos] Augusti principatu Langobardi cis Albim, inter *Luneburg et Magdebourg*, habitavere. A Tiberio victi, et trans Albim pulsi, Strabo, VII. pag. 290. Velleius Patercul. II. 106. Sueton. in Aug. XXI. Postea regnum Langobardicum in Italia condiderunt, quod, capto rege Desiderio, subactaque Italia, a Carolo Magno excisum est anno Jesu Christi 774. Exstant adhuc leges Langobardorum apud Lindenbrogium. Burgundiones hic omisit Tacitus, quod tunc sane parva fuerit eorum civitas Postea cum Langobardis Decumates agros limitemque Romanum insedere. Inde in Galliam erupere, easque terras occupavere, quas de eorum nomine adhuc dicimus *les Duché et Comté de Bourgogne*. Exstant quoque Burgundionum leges, quas vide apud Lindenbrogium.

Angli] Nunc *part of Holstein and Slesmick*. Ibi adhuc est regio *Angeln*, inter *Flensborg et Slesmick*, Saeculo post Christum natum quinto, Angli, comitibus Saxonibus, in Britanniam immigravere, nomenque Angliae dedere; quo uno facto perennitati suae melius, quam Suevi Cimbrique consuluere.

Hertham] Manet adhuc Germanis vetus nomen; terraque appellatur *Erde*. Multi pronuntiant *Erdt*. Quod nonnihil affinitatis habet cum Hebraica appellatione **ארץ**. Invaluit autem apud omnes ferme populos haec superstitio, ut terram colerent Apud ipsos Romanos, Sempronius, domitis Picentibus, *Tellurem deam promissa aede placavit*. Florus, I. 19.

In insula] Insula haec multis videtur esse ea, quae nunc dicitur *Isle of Rugen*. At, ut probabilius, alia est insula, Albis ostio proxima, quae dicitur *Heligoland*. Id enim magis convenit cum veteribus Langobardorum, *Reudingorum*, Avionumque sedibus.

multa cum veneratione prosequitur. Laeti tunc dies, festa loca, quaecunque adventu hospitioque dignatur. Non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem Sacerdos satiatam conversatione mortalium Deam templo reddat. mox vehiculum et vestes, et, si credere velis, Numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant; quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident.

41 Et haec quidem pars Suevorum in secretiora Germaniae porrigitur. Propior (ut, quo modo paullo ante Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis, eoque solis Germanorum non in ripa commercium, sed penitus, atque in splendidissima Rhaetiae provinciae colonia. passim et sine custode transeunt: et, cum ceteris gentibus arma modo castraque nostra ostendamus, hic domos villasque patefecimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur, flumem inclitum et notum olim; nunc tantum auditur.

42 Iuxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni et Quadi agunt. Praecipua Marcomannorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Boiis, virtute parta. Nec Narisci Quadive degene-

Colonia] Augusta Vindelicorum, nunc *Ausbourg*, splendidissima colonia provinciae Raetiae, cujus tunc pars erat Vindelicia.

Marcomanni] Nunc *Bohemia*.

Et Quadi] Quadi, nunc *Moravia*. De Quadis, Valentiniani et Valentis aetate, Ammianus Marcellinus, XXIX. 15. *Quadorum natio motu est excita repentino, parum nunc formidanda, sed immensum quantum antehac bellatrix et potens, ut indicant perpetrata.*

Boiis] *Qui eas regiones olim* tenuere, et Boiemo nomen indidere,

rant. Eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danubio protegitur. Marcomannis Quadisque usque ad nostram memoriam Reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus: iam et externos patiuntur. Sed vis et potentia Regibus ex auctoritate Romana. raro armis nostris, saepius pecunia, iuvantur.

Nec minus valent retro Marsigni, Gothini, 43
Osi, Burii. terga Marcomannorum Quadorumque claudunt. e quibus Marsigni, et Burii sermone cultuque Suevos referunt. Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua, coarguit, non esse Germanos, et quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatae, partem Quadi, ut alienigenis, inponunt. Gothini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus et vertices montium iugumque, insederunt. Dirimit enim scinditque Sueviam continuum montium iugum, ultra quod plurimae gentes agunt. ex quibus latissime patet Lygiorum nomen in plures civitates diffusum. Valentissimas nominasse sufficiet, Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquae religionis lucus ostenditur. Praesidet Sacerdos muliebri ornatu: sed *Deos, interpretatione Romana, Castorem Pollucemque* memorant. Ea vis numini: nomen *Alcis.* nulla simulacra, nullum peregrinae superstitionis vestigium, ut fratres tamen, ut iuvenes, venerantur. Ceterum Arii super

ut dictum est supra cap. 28. Marcomanni, antequam Boios pellerent, haud procul fontibus Danubii habitavere, ubi nunc *Wirtemberg;* et quod Germaniae limitem incolerent, dictos fuisse *Marcmanner*, a voce *Marc*, quae limitem significat, recte opinatur Cl. Dithmarus. Haud ita probabiliter Cl. Leibnitius *vult* Marcomannos Moraviam, *Moraviam, nondum pulsis Boiis, incoluisse*, et a Marca fluvio nomen *duxisse.*

vires, quibus enumeratos paullo ante populos antecedunt, truces, insitae feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora. atras ad proelia noctes legunt: ipsaque formidine atque umbra feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum ac velut infernum adspectum. nam primi in omnibus proeliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gotones regnantur, paullo iam adductius, quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinus, deinde ab Oceano Rugii, et Lemovii: omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, et erga Reges obsequium.

44 Suionum hinc civitates, ipso in Oceano, praeter viros armaque classibus valent. forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper adpulsui frontem agit. nec velis ministrant, nec remos in ordinem lateribus adiungunt. Solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos et opibus honos: eoque unus imperitat, nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub

[r] *Suionum*] Suiones, nunc *Sueden*, *isles of Denmark*, *Funen Langland*, *Zeeland*, *Laland*, etc E Suionibus Cimbrisque emersere Normanni, qui late terrorem circumtulere, et opimam Galliae provinciam, de eorum nomine adhuc appellatam *Normandy*, occupavere. Majus adhuc et audentius Gothorum, Wisigothorum, Ostrogothorum nomen. Ii sunt, qui imperium Romanum perdidere, et Romam tam diu invictam, et aeternitatis spe vanam, cepere. Exstant adhuc Wisigothorum leges, sed a solita Germanicarum legum simplicitate alienae.

Classibus valent] Atque ita valuere, ut penes eos sit gloria *Juris nautici*, cujus leges undecimo post Christum natum saeculo primum scriptae sunt in urbe *Wisby*; quae urbs princeps est insulae *Gothland*. *Unde illa insula merito* appellatur *Oculus maris Baltici*.

custode et quidem servo: quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus. Otiosae porro armatorum manus facile lasciviunt. enimvero neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem, armis praeponere Regia utilitas est.

45 Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope inmotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides; quod extremus cadentis iam solis fulgor in ortus edurat, adeo clarus, ut sidera hebetet; sonum insuper audiri, formasque Deorum et radios capitis adspici, persuasio adiicit. Illuc usque (et fama vera) tantum natura. Ergo iam dextro Suevici maris litore Aestyorum gentes adluuntur: quibus ritus habitusque Suevorum; lingua Britannicae proprior. Matrem Deum venerantur. insigne superstitionis, formas aprorum gestant. Id pro armis omnique tutela: securum Deae cultorem etiam inter hostes praestat. Rarus ferri, frequens fustium usus. Frumenta ceterosque fructus patientius, quam pro solita

Hinc fides] Parum apposite ad astronomicas rationes. In his enim terrarum finibus extremus cadentis Solis fulgor usque in ortus, vel in ortum, edurat, non quod ibi sit naturae terminus, sed quod terrae ibi protendantur ad gradum 72, ac proinde ultra circulum polarem Arcticum, sub quo, vi Solaris cursus, viginti quatuor horas lucescit. Hac de re si plura volueris, vide eruditum Varenium, *Geographia generalis*, II. 25.

Audiri] Ut ferrum candens, sic Solem stridendo aquas subire opinabantur. Unde Juvenalis, Satyr XIV. 280.

Audiet Herculeo stridentem gurgite Solem.

Idque vulgare apud poetas, cum occasum Solis describunt.

Suevici maris] Nunc *The Baltic sea.*

Britannicae propior] Quod Aestii, in extremis Germaniae finibus positi, linguam Scythico-Celticam, quae apud Britannos diu viguit, retinerent; ut recte observat Cl. Dithmarus.

Matrem deum] Quae Frea, aut Fricco, dicebatur: numen Scythicae originis, de quo dictum supra cap. 40. Vide et Cl. Mallet, *Introduction à l'Histoire de Denmark*, pag. 56. et seq.

Germanorum inertia, laborant. Sed et mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi *Glesum* vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. Nec, quae natura, quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve. Diu quin etiam inter cetera eiectamenta maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu: rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas, quia terrena quaedam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent, quae inplicata humore, mox, durescente materia, cluduntur. Fecundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, ubi thura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse, crediderim; quae vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum tedae accenditur, alitque flammam pinguem et olentem: mox ut in picem resinamve lentescit. Suionibus Sitonum gentes continuantur. Cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate, sed etiam a servitute degenerant.

46 Hic Sueviae finis. Peucinorum Venedorumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ad-

Glesum] Sic adhuc vitrum. quod pellucidum sit, a Germanis *Glas* appellatur. Plinius autem XXXVIII. 3. *Certum est succinum gigni in insulis Septemtrionalis Oceani, et a Germanis appellari glesum: itaque et a nostris unam insularum ob id Glessariam appellatam, Germanico Caesare ibi classibus rem gerente, Austraviam a barbaris dictam.* Ibi multa de Succino (*Amber.*) Quae inter, memorat Plinius maximum pondus glebae succini, Nerone Principe allatum, fuisse *XIII librorum.*

Sitonum gentes] Nunc *Norway.*

Germanis an Sarmatis] Germania quidem Vistula, finiebatur: et

scribam, dubito: quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium ac torpor procerum: connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. Nam quicquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos fingunt et scuta gestant, et pedum usu ac pernicitate gaudent; quae omnia diversa Sarmatis sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non Penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes, quas, inopia ferri, ossibus asperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit. Passim enim comitantur, partemque praedae petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt iuvenes, hoc senum receptaculum. Sed beatius arbitrantur, quam ingemere agris, inlaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. Securi adversus homines, securi adversus Deos, rem difficillimam adsecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset. Cetera iam fabulosa: *Hellusios et Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus*

ultra Vistulam erat Sarmatia. Peucini tamen, Venedique et Fenni Germanicae originis esse videbantur, quod, licet in Sarmatia positi, a Sarmatarum moribus deflecterent.

Fennis] Eorum regio a Plinio, IV. 13. dicitur, *Eningia*. Forte melius legeretur *Feningia*. Hodie *Finland*.

Securi adversus Deos] Non quod nullos credant, sed quod nihil habentibus adimere Dii nihil possunt. Sed est vel sic parum decora maiestati Deorum *sententia*. *Ern.*

ferarum gerere. quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.

In medium relinquam] Bene egregieque factum. Fabulas enim prodidisset Tacitus, quales Mela, Plinius, aliique plurimi, etiam recentiores. Nunc vero aliquid de toto hoc libro summatim observare juvat. Compertum enim mihi videtur, et omnibus perspectum erit, ut opinor, Tacitum nihil de Germanorum moribus scripsisse, quod cum natura et veritate non consentiat. Si enim, ut quibusdam placuit, ingenio suo indulsisset Tacitus, ut Germanorum mores fingeret potius, quam referret, Romanos carpendi cupidus; quomodo mores illi Germanorum cum Canadensium moribus, qui vigent adhuc, nobisque sunt perspectissimi, concordant? Quomodo mores illos Germanorum, in veteribus legibus, Salica, Ripuariorum, Burgundionum, Anglorum, Langobardorum, aliorumque, superstites deprehendimus? Quomodo, post tot tantasque saeculorum atque imperiorum vices, mores illos, usus tamdiu retinuere, hodieque magna ex parte retinent immensae et diversae Germanorum, Francorum, Anglorum gentes? (Etiam Americanorum Septemtrionalium. Nos Germani, et ab illa, pro magna parte, sanguis, leges, mores.) Quotquot vivimus, et annales nostros, nostras leges, nostros usus novimus, huic libro fidem facimus. Utinam faciamus semper, Germanicasque virtutes, novis et majoribus indies virtutibus, cumulemus! At in hoc libro mores Romanos, vel silens, passim carpit Tacitus. Vere quidem et belle. Hoc est enim optimi cujusque scriptoris officium, haec cura, haec laus, ad aetatis suae mores, sine adulatione, sine offensione, animum advertere, eosque pro suis viribus ad meliora promovere. Nihil ultra addidero. Si quis autem, quantum Germanici moris retinuerimus, voluerit paucis cognoscere, elegantissimam legat dissertationem, cui Cl. de Vertot titulum fecit: *Dissertation dans laquelle on tâche de démêler la véritable origine des François, par un parallele de leurs moeurs avec celles des Germains.* Vide *Mémoirs de l'Académie Royale des Inscriptions*, Tom. II. pag. 567 et seq.

LIBELLI DE MOR: GERMANORVM FINIS.

IVLII AGRICOLAE

VITA

BREVIARIVM.

Cap. 1. *Scribendi clarorum virorum vitam mos antiquus,* 2. *sub malis Principibus periculosus,* 3. *sub Traiano in honorem Agricolae repetitus a Tacito, qui non eloquentiam, ast pietatem pollicetur.* 4. *Agricolae stirps, educatio, studia.* 5. *Positis in Britannia primis castrorum rudimentis,* 6. *uxorem ducit. fit Quaestor, Tribunus, Praetor. recognoscendis templorum donis praefectus.* 7. *Othoniano bello matrem partemque patrimonii amittit.* 8. *In Vespasiani partes transgressus, legioni XX. in Britannia praepositus, alienae famae cura promovet suam.* 9. *Redux inter patricios adscitus Aquitaniam regit. Consul factus Tacito filiam despondet. Britanniae praeficitur.*

10. *Britanniae descriptio. Thule cognita. mare pigrum.* 11. *Britannorum origo, habitus, sacra, sermo, mores,* 12. *militia, regimen, rarus conventus. coelum, solum, metalla, margarita.* 13 *Victae gentis ingenium. Caesarum in Britanniam expeditiones.* 14. *Consularium legatorum res gestae.* 15. *Britanniae rebellio,* 16. *Boadicea duce coepta, a Suet. Paullino compressa. Huic succedunt ignavi.* 17. *Rem restituunt Petilius Cerialis et Iulius Frontinus; hic Silures, ille Brigantes vincit;* 18. *Agricola Ordovices et Monam. Totam provinciam pacat*

et 19. 20. *moderatione, prudentia, abstinentia, aequitate in obsequio retinet,* 21. *animosque artibus et voluptatibus mollit.*

22. 23. *Nova expeditio novas gentes aperit, quae praesidio firmantur. Agricolae candor in communicanda gloria.* 24. *Consilium de occupanda Hibernia.* 25—27. *Civitates trans Bodotriam sitae explorantur. Caledonii, Romanos adgressi, consilio ductuque Agricolae pulsi, sacrificiis conspirationem civitatum sanciunt.* 28. *Vsipiorum cohors miro casu Britanniam circumvecta. Agricolae filius obit.* 29. *Bellum Britanni reparant Calgaco duce, cuius* 30—32. *oratio ad suos.* 33. 34. *Romanos quoque hortatur Agricola.* 35—37. *Atrox et cruentum proelium.* 38. *Penes Romanos victoria. Agricola Britanniam circumvehi praecipit.*

39. *Domitianus, fronte laetus, pectore anxius, nuncium victoriae excipit.* 40. *Honores tamen Agricolae decerni iubet, condito odio, donec provincia decedat Agricola. Is redux modeste agit.* 41. *Periculum ab adcusatoribus et laudatoribus.* 42. *Excusat se, ne provinciam sortiatur Proconsul.* 43. *Obit non sine veneni suspicione, a Domitiano dati.* 44. *Eius aetas, habitus, honores, opes.* 45. *Mortis opportunitas ante Domitiani atrocitates.* 46. *Questus auctoris et ex virtute solatia. Fama Agricolae ad posteros transmissa.*

1 Clarorum virorum facta moresque posteris tradere antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus, quamquam incuriosa suorum aetas omisit, quotiens magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium, parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. Sed apud priores, ut agere memoratu digna pronum magisque in aperto erat; ita celeberrimus quisque ingenio, ad pro-

dendam virtutis memoriam, sine gratia aut ambitione, bonae tantum conscientiae pretio ducebatur. Ac plerique, suam ipsi vitam narrare, fiduciam potius morum, quam adrogantiam arbitrati sunt: nec id Rutilio et Scauro citra fidem aut obtrectationi fuit. adeo virtutes iisdem temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur. At mihi, nunc narraturo vitam defuncti hominis, venia opus fuit: quam non petissem, ni incusaturus tam saeva et infesta virtutibus tempora.

Legimus, cum Aruleno Rustico Paetus Thrasea, 2
Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse: neque in ipsos modo auctores, sed in libros quoque eorum saevitum, delegato Triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum

Vita] In hac Cn. Julii Agricolae vita absolutissimum habemus decorae perfectaeque laudationis exemplar. Ad illud quanto magis accesserit, quicumque id scribendi genus suscipit, tanto probatior erit et illustrior: quo magis autem ab eo recesserit, tanto pluribus obruetur vitiis.

Tempora] Domitiani tempora.

Legimus] Immo viderat Tacitus, ut ipse testatur infra cap. 45. Sed edicta quoque, quibus damnati fuerant, scripta, quibus laudati, legerat. Praeterea, haec non tam ad scriptorem, quam ad lectores pertinent.

Aruleno Rustico] Locum hunc egregie illustrat Dio LXVII. pag. 765 Domitianus *Rusticum Arulenum interfecit, propterea, quod philosopharetur, quodque Thraseam virum sanctissimum appellasset; itemque Herennium Senecionem, quod cum vixisset diutissime post quaesturam, nullum magistratum petivisset, quodque Helvidii Prisci vitam conscripsisset.* Haud ita accurate Suetonius in Domit. X. *Junium Rusticum, quod Paeti Thraseae et Helvidii Prisci laudes edidisset, appellassetque eos sanctissimos viros: cujus criminis occasione, philosophos omnes Urbe Italiaque submovit* Stoicus erat Arulenus Rusticus; ideoque a M Regulo contumeliose appellatus *Stoicorum simia: Vitelliana cicatrice stigmosus.* Plin. I Ep 5. De Thrasea, quem Nero interfecit, dictum est Annal. XVI. 21 et seq. 'Trucidatis tot 'insignibus viris, ad postremum Nero virtutem ipsam exscindere con'cupivit, interfecto Thrasea Paeto, et Barea Sorano, olim utrisque 'infensus, et accedentibus causis in Thraseam.'

ingeniorum in comitio ac foro urerentur. Scilicet, illo igne vocem Populi Romani et libertatem Senatus et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sapientiae professoribus, atque omni bona arte in exsilium acta, ne quid usquam honestum occurreret. Dedimus profecto grande patientiae documentum: et, sicut vetus aetas vidit, quid ultimum in libertate esset, ita nos, quid in servitute, adempto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio. Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci, quam tacere.

3 Nunc demum redit animus: et quamquam, primo statim beatissimi saeculi ortu, Nerva Caesar res olim dissociabiles miscuerit, Principatum ac libertatem, augeatque quotidie felicitatem Imperii Nerva Trajanus, nec spem modo ac votum Securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur, ad-

Sapientiae professoribus] Philosophis omnibus, quos *Urbe Italiaque submovit* Domitianus, ut dictum est supra.

Beatissimi saeculi] Beatissimum quidem exortum est saeculum, cum post Domitiani tempora, ejusque actis rescissis, anno U. C. DCCCXLIX. imperare coepit Nerva, cujus virtutes Trajanus, Hadrianus, et uterque Antoninus aemulati sunt.

Nerva Caesar] Cum Nerva mortuus sit anno U. C. DCCCLI. nec DIVUS hic appelletur, patet vitam Agricolae a Tacito scriptam fuisse anno U. C. DCCCL: immo sub anni finem: jam enim adoptatus fuerat Trajanus; quod contigit, exeunte Octobri. aut ineunte Novembri. Vide Dionem LXVIII. pag. 770. et ad hunc locum notam eruditi Reimari.

Nerva Trajanus] Ita appellatus est Trajanus, cum a Nerva fuisset adoptatus. In nummo aureo e Cimelio Regio, NERVA TRAIAN. CAES GERM. NER. AVG. F. P. TR. P. COS II. Id est, *Nerva Trajanus. Caesar. Germanicus, Nervae Augusti filius. pontifex, tribuniciae potestatis, consul iterum*, caput Trajani laureatum. Ex adversa parte ADOPTIO.

Securitas publica] SECVRITAS PVBLICA, quae et ore hominum ferebatur, et nummis inscribebatur, olim spem tantum ac votum exprimebat, *nunc vero Nerva* Principe, adoptatoque Trajano, *habet ipsius voti fiduciam ac robur.*

sumpserit: natura tamen infirmitatis humanae tardiora sunt remedia, quam mala; et, ut corpora lente augescunt, cito exstinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris facilius, quam revocaveris. Subit quippe etiam ipsius inertiae dulcedo: et invisa primo desidia postremo amatur. Quid? si per quindecim annos, grande mortalis aevi spatium, multi fortuitis casibus, promptissimus quisque saevitia Principis interciderunt? Pauci, ut ita dixerim, non modo aliorum, sed etiam nostri superstites sumus; exemptis e media vita tot annis, quibus iuvenes ad senectutem, senes prope ad ipsos exactae aetatis terminos, per silentium venimus. non tamen pigebit, vel incondita ac rudi voce, memoriam prioris servitutis, ac testimonium praesentium bonorum composuisse. Hic interim liber honori Agricolae, soceri mei, destinatus, professione pietatis aut laudatus erit, aut excusatus.

CNAEUS Iulius Agricola, veteri et inlustri Foroiu- 4
liensium colonia ortus, utrumque avum Procurato-

Per quindecim annos] Quibus imperavit Domitianus. Mox *promtissimus*, virtute.

Composuisse] Tunc enim non modo Historiarum Annaliumque libros, memoriam prioris servitutis, sed et Nervae Trajanique res, testimonium praesentium bonorum, scribere meditabatur Tacitus.

Forojuliensium]. Forojuliensium colonia, nunc *Frejus*, in Gallia Narbonensi, de qua Plinius III. 4. *Forum Julii Octavanorum colonia, quae Pacensis appellatur et Classica.*

Procuratorem Caesarum] Procuratorum alii in provinciis publicas pecunias, alii tum publicas tum familiares Caesarum pecunias curabant. Publicanorum autem ordine et officiis vulgo detinebantur equites Romani; quos inter habebantur nobiles, qui erant procuratores Caesarum. Inde equestris illa nobilitas, quam Tacitus memorat. De procura-

rem Caesarum habuit: quae Equestris nobilitas est. Pater Iulius Graecinus, Senatorii ordinis, studio eloquentiae sapientiaeque notus, iisque virtutibus iram Caii Caesaris meritus. namque M. Silanum adcusare iussus et, quia abnuerat, interfectus est. Mater Iulia Procilla fuit, rarae castitatis. in huius sinu indulgentiaque educatus, per omnem honestarum artium cultum pueritiam adolescentiamque transegit. Arcebat eum ab inlecebris peccantium. praeter ipsius bonam integramque naturam, quod statim parvulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuerit, locum Graeca comitate et provinciali parsimonia mistum ac bene compositum. Memoria teneo, solitum ipsum narrare. 'se in prima iuventa studium philosophiae acrius, ultra quam concessum Romano ac Senatori, hausisse, ni prudentia matris incensum ac flagrantem animum coercuisset.' Scilicet, sublime et erectum ingenium pulchritudinem ac speciem excelsae magnaeque gloriae vehementius, quam caute, adpetebat. mox mitigavit ratio et aetas: retinuitque, quod est difficillimum, ex sapientia modum.

toribus et publicanis dictum supra Annal. XII. 60. 'Eodem anno 'saepius audita vox Principis, parem vim rerum habendam a procura- 'toribus suis judicaturum, ac si ipse statuisset.' In minoribus qui- 'busdam provinciis, ut in Judaea, procuratores jurisdictionem obti- 'nebant. Quod omnibus compertum.

In hujus sinu indulgentiaque] De hac optima institutione vide infra Dialog. de Orat. XXVIII. 'Jam primum, suus cuique filius, 'ex casta parente natus, non in cella emptae nutricis, sed gremio 'ac sinu matris educabatur, cujus praecipua laus erat, tueri domum, 'et inservire liberis. Eligebatur autem aliqua major natu propinqua, 'cujus probatis spectatisque moribus omnis ejusdem familiae soboles 'committeretur, coram qua neque dicere fas erat, quod turpe dictu, 'neque facere, quod inhonestum factu videretur. Ac non studia 'modo curasque, sed remissiones etiam lususque puerorum, sanctitate 'quadam ac verecundia temperabat.'

Ex sapientia modum] Summae et perfectae sapientiae est, vel in

Prima castrorum rudimenta in Britannia Suetonio Paullino, diligenti ac moderato Duci, adprobavit: electus, quem contubernio aestimaret. Nec Agricola licenter, more iuvenum, qui militiam in lasciviam vertunt, neque segniter, ad voluptates et commeatus titulum Tribunatus et inscitiam retulit: sed noscere provinciam, nosci exercitui, discere a peritis, sequi optimos, nihil adpetere iactatione, nihil ob formidinem recusare, simulque anxius et intentus agere. Non sane alias exercitatior, magisque in ambiguo Britannia fuit. trucidati veterani, incensae coloniae, intercepti exercitus: tum de salute, mox de victoria, certavere. Quae cuncta etsi consiliis ductuque alterius agebantur, ac summa rerum et reciperatae provinciae gloria in Ducem cessit; artem et usum et stimulos addidere iuveni: intravitque animum militaris gloriae cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magna fama, quam ex mala. 5

ipsa sapientia retinere modum. Quanto meliora sunt, quae appetimus, tanto difficilior modus.

Suetonio Paullino] Suetonius Paulinus jam laudatus supra Annal. XIV 29 et 33. 'Sed tum Paullinus Suetonius obtinebat Britannos, 'scientia militiae, et rumore populi, qui neminem sine aemulo sinit, 'Corbulonis concertator: receptaeque Armeniae decus aequare 'domitis perduellibus cupiens. Igitur Monam insulam, incolis 'validam, et receptaculum perfugarum, aggredi parat, navesque 'fabricatur plano alveo, adversus breve et incertum. Sic pedes: 'equites, vado secuti, aut altiores inter undas, adnantes equis, trans- 'misere. At Suetonius mira constantia medios inter hostes Londi- 'nium perrexit, cognomento quidem coloniae non insigne, sed copia 'negotiatorum et commeatuum maxime celebre.'

Contubernio] Optimae spei juvenes a ducibus in contubernium adsumpti; sic ferme apud nos *Aids de Camp* Julius Caesar *stipendia prima in Asia fecit, Marci Thermi praetoris contubernio.* Sueton. in Jul. Caes. II.

Temporibus] *Qualis tunc erant* Neronis tempora.

6 Hinc ad capessendos Magistratus in urbem digressus, Domitiam Decidianam, splendidis natalibus ortam, sibi iunxit. idque matrimonium ad maiora nitenti decus ac robur fuit. vixeruntque mira concordia, per mutuam caritatem, et invicem se anteponendo: nisi quod in bona uxore tanto maior laus, quanto in mala plus culpae est. Sors Quaesturae provinciam Asiam, Proconsulem Salvium Titianum, dedit. quorum neutro conruptus est: quamquam et provincia dives ac parata peccantibus, et Proconsul in omnem aviditatem pronus, quantalibet facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem mali. Auctus est ibi filia, in subsidium et solatium simul. nam filium ante sublatum brevi amisit. Mox inter Quaesturam ac Tribunatum plebis atque etiam ipsum Tribunatus annum quiete et otio transiit, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientia fuit. Idem Praeturae tenor et silentium. nec enim iurisdictio obvenerat. Ludos et inania honoris mo-

Tanto major laus] Iis maxime saeculis, quibus profligati sunt mores, et feminis quaevis audere licet, in bona uxore tanto major laus, quanto in mala plus culpae est. *Brot.* Pichena, Lipsius, Gronovius, *Minor laus:* sed varie explicant.

Tanto major laus] Concordia coniugalis inter bonos laudem, inter malos crimen, habet. Sallust. Iug. 31. *Inter bonos amicitia, inter malos factio est.* Et noster A. III, 34. *Viri in eo culpa, si femina modum excedat.* Sic Bip.

Quaesturae] Qua primus ad honores aditus. Vide supra Annal. III. 29. Provinciarum praesidibus quaestores et quaestorum scribae, sorte lecti, ut difficilius, timidiusque peccarent. Vide Plinium, IV. Ep. 12.

Sublatum] Ante susceptum sublatumque e terra, in qua nuda nudi infantes Romani, recens nati, deponebantur. Vide Plinium, VII. in praefat. num. I. et Suetonium in Aug. V.

Tribunatum plebis] Hujusce magistratus summa auctoritas, potestas sacrosancta. Ideo tribunatus annum quiete et otio transiit, ne *Neronem* offenderet. De dignitate tribuni plebis multa habet Plinius, *I. Ep. 23.*

derationis atque abundantiae duxit, uti longe a luxuria, ita famae propior. Tum electus a Galba ad dona templorum recognoscenda, diligentissima conquisitione fecit, ne cuius alterius sacrilegium Respublica, quam Neronis, sensisset.

Sequens annus gravi vulnere animum domumque 7
eius adflixit. nam classis Othoniana, licenter vaga, dum Intemelios (Liguriae pars est) hostiliter populatur, matrem Agricolae in praediis suis interfecit: praediaque ipsa et magnam patrimonii partem diripuit, quae caussa caedis fuerat. Igitur ad solemnia pietatis profectus Agricola, nuntio adfectati a Vespasiano Imperii deprehensus, ac statim in partes transgressus est. Initia Principatus ac statum urbis Mucianus regebat, admodum iuvene Domitiano, et ex paterna fortuna tantum licentiam usurpante. Is missum ad delectus agendos Agricolam, integreque ac strenue versatum, vicesimae legioni, tarde ad sacramentum transgressae, praeposuit, ubi decessor seditiose agere narrabatur: quippe Legatis quoque Consularibus nimia ac formidolosa erat. Nec Legatus Praetorius ad cohibendum potens, incertum, suo an militum ingenio: ita successor simul, et ultor electus, rarissima moderatione, maluit videri invenisse bonos, quam fecisse. Praeerat tunc Bri- 8

Sequens annus] Fuit annus Urbis conditae DCCCXXII. Jesu Christi 69.

Vicesimae legioni] Vicesima legio victrix in Britannia inter Cornavios commorabatur Devae, nunc *Chester*. In Itinerario Antonini, pag. 469. DEVA LEG. XX. VICTRIX, id est *legio vicesima victrix*. Ibi adhuc plurima supersunt antiquitatis rudera. Vide eruditum Camden, *Britannia*, pag. 538.

Formidolosa erat] Superbiam sane ei indiderunt egregia ejus facta. De hac legione dictum supra in Notis et Emendationibus ad Hist. II. [illegible] Legio vicesima Valeria Victrix in superiore Britannia. In Britannia plurima *manent ejus monumenta*, quae vide apud eruditos *Camden, Gordon, Horsley, aliosque.*

tanniae Vettius Bolanus, placidius, quam feroci provincia dignum est. temperavit Agricola vim suam, ardoremque compescuit, ne incresceret; peritus obsequi, eruditusque utilia honestis miscere. Brevi deinde Britannia Consularem Petilium Cerialem accepit. Habuerunt virtutes spatium exemplorum. Sed primo Cerialis modo labores et discrimina, mox et gloriam communicabat: saepe parti exercitus, in experimentum, aliquando maioribus copiis, ex eventu, praefecit. nec Agricola umquam in suam famam gestis exsultavit; ad auctorem et Ducem, ut minister, fortunam referebat, ita virtute in obsequendo, verecundia in praedicando, extra invidiam, nec extra gloriam, erat.

9 Revertentem ab legatione legionis D. Vespasianus inter patricios adscivit, ac deinde provinciae

Praeerat tunc Britanniae]

PRAESIDES BRITANNIAE.

ab anno Urbis conditae DCCXCVI, *Jesu Christi* 43. *ad annum Urbis conditae* DCCCXXXVIII, *Jesu Christi* 85.

AVLVS PLAVTIVS, Vit. Agr. XIV.

OSTORIVS SCAPVLA, Vit. Agr. XIV. Annal. XII. 31 et seq.

AVLVS DIDIVS GALLVS, Vit. Agr. XIV. Annal. XII. 40. XIV. 29.

Q. VERANIVS, Vit. Agr. XIV. Annal. XIV. 29.

SVETONIVS PAVLLINUS, Vit. Agr. XIV. et seq. Annal. XIV. 29. et seq.

PETRONIVS TVRPILIANVS, Vit. Agr. XVI. Annal. XIV. 39.

TREBELLIVS MAXIMVS, Vit. Agr. XVI. Hist. I. 60. et seq.

VETTIVS BOLANVS, Vit. Agr. XVI. Hist. II. 65.

PETILIVS CERIALIS, Vit. Agr. XVII.

IVLIVS FRONTINVS, Vit. Agr. XVII.

CNAEVS IVLIVS AGRICOLA.

Spatium exemplorum] Hactenus in brevi tribunatu militum, in tribunatu plebis et praetura, muneribus annuis quiete et otio transigendis, vix fuerat virtutibus locus, certe non fuit spatium exemplorum. *At cum Agricola per quadriennium legatus fuit legionis vicesimae, habuit spatium depromendi virtutes suas in exemplum praesentis aetatis et post futurae,* ut recte explicat Illustr. Huetius.

Aquitaniae praeposuit, splendidae in primis dignitatis, administratione ac spe Consulatus, cui destinarat. Credunt plerique, militaribus ingeniis subtilitatem deesse; quia castrensis iurisdictio secura et obtusior, ac plura manu agens, calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentia, quamvis inter togatos, facile iusteque agebat. Iam vero tempora curarum remissionumque divisa. ubi conventus ac iudicia poscerent, gravis, intentus, severus et saepius misericors: ubi officio satisfactum, nulla ultrā potestatis persona. tristitiam et adrogantiam et avaritiam exuerat: nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem, aut severitas amorem, deminuit. Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre, iniuria virtutum fuerit. Ne famam quidem, cui etiam saepe boni indulgent, ostentanda virtute, aut per artem, quaesivit: procul ab aemulatione adversus conlegas, procul a contentione adversus Procuratores, et vincere inglorium, et atteri sordidum, arbitrabatur. Minus triennium in ea Legatione detentus, ac statim ad spem Consulatus revocatus est, comitante opinione, Britanniam ei provinciam dari: nullis in hoc suis sermonibus, sed quia par videbatur. Haud semper errat fama, aliquando et elegit. Consul egregiae tum spei filiam

Provinciae Aquitaniae] A Pyrenaeis montibus ad Ligerim usque, protendebatur Aquitania.

Administratione] Agricola, rector Aquitaniae, splendidae fuit dignitatis, ob magnae provinciae administrationem, ac spem consulatus, cui a Vespasiano erat destinatus.

Consul] Anno Urbis conditae DCCCXXX. J. C. 77. quo consulatum iniere Vespasianus Augustus VIII. et Titus Caesar VI. Iis suffectos fuisse Kalendis Julii Domitianum Caesarem VI. et Cn. Julium Agricolam notat *Cl. Muratori, Annali d'Italia.* Tom. I. pag. 291.

iuveni mihi despondit, ac post Consulatum conlocavit, et statim Britanniae praepositus est, adiecto Pontificatus Sacerdotio.

10 Britanniae situm populosque, multis scriptoribus memoratos, non in comparationem curae ingeniive referam: sed quia tum primum perdomita est. Itaque, quae priores nondum comperta, eloquentia percoluere. rerum fide tradentur. Britannia, insularum, quas Romana notitia complectitur, maxima, spatio ac coelo in Orientem Germaniae, in Occidentem Hispaniae, obtenditur: Gallis in Meridiem etiam inspicitur: Septemtrionalia eius, nullis contra terris, vasto atque aperto mari pulsantur. Formam totius Britanniae Livius veterum, Fabius Rusticus recentium, eloquentissimi auctores, oblongae scutulae vel bipenni adsimulavere. et est ea facies citra Caledoniam, unde et in universum fama est transgressa. sed inmensum et enorme spatium procurrentium extremo iam littore terrarum, velut in cuneum tenuatur. Hanc oram novissimi maris tunc primum Romana classis circumvecta, insulam esse Britanniam adfirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invenit domu-

Multis scriptoribus] Julio Caesari, Livio, Straboni, Fabio Rustico, Pomponio Melae, Plinio, etc.

Livius] Haec tradebat Livius libro CV. qui periit. Vide Epitomen.

Oblongae scutulae vel bipenni] Has figuras utcumque referet Britannia, si citra Caledoniam, eam inspexeris. At in his figuris haud plus veritatis, quam in Geographicis tabulis, quae Belgium sub forma leonis exhibuere.

Orcadas] Nunc *The Orkneys*, vel *Orcades*. Insulae quidem illae tunc certo penitusque cognitae sunt. Ante fama saltem celebres fuere: unde Mela, III. 6. *Triginta sunt Orcades angustis inter se diductae spatiis.* Et Plinius, IV. 16. *sunt autem XL. Orcades, modicis inter se discretae spatiis.* Claudii tempore pervulgata haec

itque. dispecta est et Thule quadamtenus: nix et hiems adpetebat; sed mare pigrum et grave remigantibus. perhibent, ne ventis quidem perinde adtolli: credo, quod rariores terrae montesque, caussa ac materia tempestatum, et profunda moles continui maris tardius inpellitur. Naturam Oceani atque aestus neque quaerere huius operis est, ac multi retulere. unum addiderim: nusquam latius dominari mare, multum fluminum huc atque illuc ferre, nec litore tenus adcrescere aut resorberi, sed influere penitus atque ambire, et iugis etiam atque montibus inseri velut in suo.

Ceterum, Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenae an advecti, ut inter barbaros, parum compertum. Habitus corporum varii: atque ex eo argumenta. namque rutilae Caledoniam habitantium 11

fama. et solita adulatione statim in victorias cessere. Inde Hieronymus, in Chronico. *Claudius de Britannis triumphavit, et Orcadas insulas Romano adjecit imperio.*

Dispecta est et Thule] Bene delectum verbum *dispicere*: quod dicitur de iis, qui a caecitate, vel sublatis tenebris vident. V. dicta in Clav Cicer. *Ern.*

Thule] Nunc *The Shetland Islands*, ut recte monuit eruditus Camden. *Britannia*, pag. 814. Tunc tamen Plinio cognita *ultima omnium* insularum *quae memorantur*, *Thule*, nunc *Iceland*, Plin. IV. 17. Procopius, Bell. Gothic. II. 15. aliam celebrat Thulen. nunc *Norway*, quam inter veteres plurimi insulam esse credidere; et Norwegicae Thules memoria forte extat in Norwegica regione. quae *Tele-mark* dicitur. Vide Cl. d'Anville, Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions. Tom. XXXVII. pag. 436. Memoire sur la Navigation de Pythéas à Thulé.

Indigenae] De indigenis dictum supra in libro de Moribus Germanorum cap. 2. Britannos interiores, quos *natos in insula ipsa memoria proditum* tradit Julius Caesar Bell. Gall. V. 12. esse origine Germanos merito adseverat Tacitus.

Rutilae Caledoniam habitantium] Adspexit, immo transcripsit in parte hunc locum Iornandes De origine Gothorum c. 2. *Silurum* (male in eo, *Sylorum*) *colorati vultus, torto plerique crine et nigro nascuntur. Caledonium vero incolentibus rutilae comae, corpora magna sed fluida, qui Gallis sive Hispanis a quibusque attenduntur adsimiles. Lips.*

comae, magni artus, Germanicam originem adseverant. Silurum colorati vultus et torti plerumque crines, et posita contra Hispania, Iberos veteres traiecisse, easque sedes occupasse, fidem faciunt. proximi Gallis et similes sunt: seu durante originis vi, seu, procurrentibus in diversa terris, positio coeli corporibus habitum dedit. in universum tamen aestimanti, Gallos vicinum solum occupasse, credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione: sermo haud multum diversus, in deposcendis periculis eadem audacia, et, ubi advenere, in detrectandis eadem formido. plus tamen ferociae Britanni praeferunt, ut quos nondum longa pax emollierit. nam Gallos quoque in bellis floruisse accepimus. mox segnitia cum otio intravit, amissa virtute pariter ac libertate. quod Britannorum olim victis evenit: ceteri manent, quales Galli fuerunt.

12 In pedite robur: quaedam nationes et curru proeliantur. honestior auriga. clientes propugnant. olim

Silurum] Silures nunc *The counties of Glamorgan, Monmouth, Brecknock, Hereford, and Radnor.*

Crines] Coloratos Silurum vultus, et tortos plerumque crines, ac nigros memorat Jornandes, qui hunc Taciti locum exscripsit. Quem corporis habitum retinent adhuc Hispanorum plurimi.

Iberos] Nomen gentis Hispaniae, ita dictae ab Ibero flumine, nunc *The Ebro.*

Procurrentibus in diversa] Seu, cum pars illa Britanniae in Galliam, pars Galliae in Britanniam procurreret, eadem caeli positio eumdem corporibus habitum dedit.

Eorum sacra] Ac maxime Druidas, et fanaticas eorum superstitiones. Vide supra Annal. XIV. 30.

Ferociae] In eam ferociam ipsi infantes innutriebantur et adolescebant. teste Solino. cap 22. Apud bellicosam Britannorum gentem, *puerpera si quando marem edidit, primos cibos gladio imponit mariti, inque os parvuli summo mucrone auspicium alimentorum leviter infert: et gentilibus votis optat non aliter, quam in bello et inter arma mortem oppetat.*

Regibus parebant, nunc per Principes factionibus et studiis trahuntur. nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius, quam quod in commune non consulunt. Rarus duabus tribusve civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus. ita, dum singuli pugnant, universi vincuntur. Coelum crebris imbribus ac nebulis foedum: asperitas frigorum abest. Dierum spatia ultra nostri orbis mensuram, et nox clara et extrema Britanniae parte brevis, ut finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas. *Quod si nubes non officiant, adspici per noctem Solis fulgorem, nec occidere et exsurgere, sed transire* adfirmant. Scilicet extrema et plana terrarum, humili umbra, non erigunt tenebras, infraque coelum et sidera nox cadit. Solum, praeter oleam vitemque et cetera calidioribus terris oriri sueta, patiens frugum, foecundum. tarde mitescunt, cito proveniunt. eadem utriusque rei caussa, multus humor terrarum coelique. Fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium

Asperitas frigorum] Jul. Caesar, Bell Gall. V. 12. *Loca sunt temperatiora, quam in Gallia, remissioribus frigoribus.* Idque ex natura coeli crebris imbribus ac nebulis foedi.

Nostri orbis mensuram] Sic quoque Plinius, II. 75 longissimus dies *in Italia horarum quindecim: in Britannia septemdecim, ubi aestate lucidae noctes.*

Brevis] Certe Solstitio in extrema Britanniae parte, ubi polus elevatur gradibus 58 1-2 nox clara est et brevissima, ita ut vel per noctem aspiciatur Solis fulgor, *Twilight.* Unde Solem, non occidere et exsurgere, sed *transire* adfirmabant.

Extrema et plana terrarum] Haec, ex Tacito descripsit Eumenius in Panegyrico Constantini, cap. 6. Sed errat Tacitus, cum rationem crepusculi in Britannia repetit ex eo, quod Britannia sit extrema terrarum ac plana; quae proinde humilem umbram non vero tenebras erigat: unde nox cadit infra coelum et sidera, eoque lux fulgore Solis hebetatur. At nec Britannia est terrarum extrema, nec ex ejus planitie, sed ex Solis infra horizontem depressione, et vaporum natura, crepusculi *ratio repetenda* est, ut ex Astronomicis principiis constat.

victoriae. gignit et Oceanus margarita, sed subfusca ac liventia. Quidam artem abesse legentibus arbitrantur. nam in rubro mari viva ac spirantia saxis avelli, in Britannia, prout expulsa sint, conligi: ego facilius crediderim, naturam margaritis deesse, quam nobis avaritiam.

13 Ipsi Britanni delectum ac tributa et iniuncta Imperii munera impigre obeunt, si iniuriae absint: has aegre tolerant, iam domiti ut pareant, nondum ut serviant. Igitur primus omnium Romanorum Divus Iulius cum exercitu Britanniam ingressus, quamquam prospera pugna terruerit incolas, ac litore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. Mox bella civilia, et in Rempublicam versa principum arma, ac longa oblivio Britanniae etiam in pace. Consilium id Divus Augustus vocabat, Tiberius praeceptum. Agitasse C. Caesarem de intranda Britannia satis constat, ni velox ingenio, mobilis poenitentia, et ingentes adversus Germaniam conatus frustra fuissent. Divus Claudius auctor operis, transvectis legionibus auxiliisque, et adsumpto in partem rerum Vespasiano: quod initium venturae mox fortunae fuit. domitae gentes, capti Reges, et monstratus fatis Vespasianus.

14 Consularium primus Aulus Plautius praepositus, ac subinde Ostorius Scapula, uterque bello egregius:

Rubro mari] Oceano Indico.

Divus Julius] Julius Caesar Britanniam bis ingressus est annis Urbis conditae DCXCIX et DCC. Hac de re plura apud Strabonem Libr. IV pag 138. Vide et ipsum Caesarem, Bell. Gall. IV. 22. V. 8. ac Dionem. XXXIX. pag 114. XL. pag. 122.

Ostorius Scapula] De quo supra Annal. XII. 31. Prope urbem *Hereford, in Herefordshire*, parochiaque *Dinder*, exstat adhuc

redactaque paullatim in formam provinciae proxima pars Britanniae. addita insuper veteranorum colonia. quaedam civitates Cogiduno Regi donatae: (is ad nostram usque memoriam fidissimus mansit:) vetere ac iam pridem recepta Populi Romani consuetudine, ut haberet instrumenta servitutis et Reges. Mox Didius Gallus parta a prioribus continuit, paucis admodum castellis in ulteriora promotis, per quae fama aucti officii quaereretur. Didium Veranius excepit, isque intra annum exstinctus est. Suetonius hinc Paullinus biennio prosperas res habuit, subactis nationibus, firmatisque praesidiis: quorum fiducia Monam insulam, ut vires rebellibus ministrantem, adgressus, terga occasioni patefecit.

Namque absentia Legati remoto metu, Britanni 15
agitare inter se mala servitutis, conferre iniurias et interpretando accendere: 'nihil profici patientià, 'nisi ut graviora, tamquam ex facili tolerantibus, 'imperentur. singulos sibi olim Reges fuisse, nunc 'binos inponi: e quibus Legatus in sanguinem, Pro'curator in bona, saeviret. aeque discordiam Praepo'sitorum, aeque concordiam, subiectis exitiosam.

castrum Romanum appellatum *Oyster Hill.* ab Ostorio Scapula, ut videtur, locatum et nominatum. Vide *Camden's Britannia, by Gibson*, pag. 580.

Veteranorum colonia] Supra Annal. XII. 2. *Colonia Camulodunum, valida veteranorum manu*, nunc *Colchester*.

Monam insulam] Nunc *The Isle of Anglesey.* Mona quoque a Julio Caesare, Bell. Gall. V. 13. et a Plinio IV. 16. *Monapia* dicitur alia insula, paulo superior, nunc *Man*.

Occasioni patefecit] Suetonius Paullinus, dum Monam insulam aggrediebatur, victam Britanniae partem, quam a tergo reliquerat, subitis casibus objecit.

Nunc binos imponi] Legatum nempe et procuratorem Caesaris.

'alterius manus, Centuriones alterius, vim et contu-'melias miscere. nihil iam cupiditati, nihil libidini 'exceptum. in proelio fortiorem esse, qui spoliet: 'nunc ab ignavis plerumque et inbellibus eripi 'domos, abstrahi liberos, iniungi delectus, tamquam 'mori tantum pro patria nescientibus. quantum enim 'transisse militum, si sese Britanni numerent? sic 'Germanias excussisse iugum: et flumine, non Ocea-'no, defendi. sibi patriam, coniuges, parentes: illis 'avaritiam et luxuriam caussas belli esse. recessuros, 'ut Divus Iulius recessisset, modo virtutes maiorum 'suorum aemularentur. Neve proelii unius aut alte-'rius eventu pavescerent. plus inpetus, maiorem 'constantiam, penes miseros esse. Iam Britannorum 'etiam Deos misereri, qui Romanum Ducem absen-'tem, qui relegatum in alia insula exercitum, detine-'rent: iam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare. 'porro in eiusmodi consiliis periculosius esse depre-'hendi, quam audere.'

16 His atque talibus invicem instincti, Boadicea, generis Regii femina, Duce (neque enim sexum in imperiis discernunt) sumpsere universi bellum: ac sparsos per castella milites consectati, expugnatis praesidiis, ipsam coloniam invasere, ut sedem servitutis. nec ullum in barbaris saevitiae genus omisit ira et victoria. Quod nisi Paullinus, cognito provinciae motu, propere subvenisset, amissa

Excussisse jugum] Variana clade; de qua dictum saepe supra Annal. I et XIII.

Et flumine] Rheno ac Danubio.

Boadicea] Icenorum regina, laudata supra Annal. XIV. 31 et seq.

Ipsam coloniam] Camulodunum; ut supra cap. 14.

Britannia foret: quam unius proelii fortuna veteri patientiae restituit, tenentibus arma plerisque, quos conscientia defectionis et propius ex Legato timor agitabat. Hic cum egregius cetera, adroganter in deditos, et, ut suae quoque iniuriae ultor, durius consuleret, missus Petronius Turpilianus, tamquam exorabilior: et delictis hostium novus, eoque poenitentiae mitior, compositis prioribus, nihil ultra ausus, Trebellio Maximo provinciam tradidit. Trebellius segnior, et nullis castrorum experimentis, comitate quadam curandi provinciam tenuit. Didicere iam barbari quoque ignoscere, vitiis blandientibus. et interventus civilium armorum praebuit iustam segnitiae excusationem. sed discordia laboratum: cum adsuetus expeditionibus miles otio lasciviret. Trebellius, fuga ac latebris vitata exercitus ira, indecorus atque humilis, precario mox praefuit: ac velut pacti, exercitus licentiam, Dux salutem, haec seditio sine sanguine stetit. Nec Vettius Bolanus, manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplina. eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum: nisi quod innocens Bolanus, et nullis delictis invisus, caritatem paraverat loco auctoritatis.

Sed, ubi cum cetero orbe Vespasianus et Britanniam reciperavit, magni Duces, egregii exercitus, minuta hostium spes. Et terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantum civitatem, quae numerosissima provinciae totius perhibetur, adgressus. multa 17

Petilius Cerialis] Memoratus saepe supra Annal. XIV. Hist. III. et IV.

Brigantum civitatem] Nunc *The counties of* York, Lancaster, *Westmoreland, Cumberland, and the Bishopric of* Durham.

proelia, et aliquando non incruenta: magnamque Brigantum partem aut victoria amplexus, aut bello. Et, cum Cerialis quidem alterius successoris curam famamque obruisset, sustinuit quoque molem Iulius Frontinus, vir magnus, quantum licebat, validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit; super virtutem hostium, locorum quoque difficultates eluctatus.

18 Hunc Britanniae statum, has bellorum vices media iam aestate transgressus Agricola invenit, cum et milites, velut omissa expeditione, ad securitatem, et hostes ad occasionem, verterentur. Ordovicum civitas, haud multo ante adventum eius, alam, in finibus suis agentem, prope universam obtriverat: eoque initio erecta provincia; et, quibus bellum volentibus erat, probare exemplum, aut recentis Legati animum opperiri. Tum Agricola, quamquam transacta aestas, sparsi per provinciam numeri, praesumpta apud militem illius anni quies, tarda

Quantum licebat] Julius Frontinus, vir magnus, hanc belli curaeque ac famae molem, quantum licebat, sustinuit. Magno enim viro succedere semper difficillimum. Nec eadem tantum virtus, sed major requiritur, ut quis post magnum virum magnus ipse habeatur. Qui Gruterum, Berneggerum, Gronovium et Ernestum secuti, haec conjungunt, *vir magnus quantum licebat*, et ad tempora, magnae virtuti sub malis Principibus infesta, referunt, Frontinum in Britanniam, medio Vespasiani Principatu missum fuisse non attendunt. Durant Frontini scripta; durat viri, non una laude celebris, memoria, quam extructo monimento propagatam noluit, dictitans: IMPENSA MONIMENTI SVPERVACVA EST; MEMORIA NOSTRI DVRABIT, SI VITA MERVIMVS. Plin. IX. Ep. 19.

Ordovicum civitas] Nunc *The counties of Flint, Denbigh, Caernarvon, Merioneth and Montgomery.*

Alam] Equites. Sic in veteri Inscriptione Britannica, memoratur Valerius Fronto PRAEF. EQ. ALAE VETTO. Vide *Camden's Britannia, by Gibson*, pag. 762.

Volentibus erat] Quippe qui bellum volebant. Sic dictum supra Hist. III. 43. *Maturo, ceterisque remanere, et in verba Vespasiani adigi volentibus fuit.*

et contraria bellum inchoaturo, et plerisque custodiri suspecta potius videbatur, ire obviam discrimini statuit: contractisque legionum vexillis et modica auxiliorum manu, quia in aequum degredi Ordovices non audebant, ipse ante agmen, quo ceteris par animus simili periculo esset, erexit aciem. caesaque prope universa gente, non ignarus, instandum famae, ac, prout prima cessissent, fore universa; Monam insulam, cuius possessione revocatum Paullinum rebellione totius Britanniae, supra memoravi, redigere in potestatem animo intendit. Sed, ut in dubiis consiliis, naves deerant: ratio et constantia Ducis transvexit. Depositis omnibus sarcinis, lectissimos auxiliarium, quibus nota vada, et patrius nandi usus, quo simul seque et arma et equos regunt, ita repente inmisit, ut obstupefacti hostes, qui classem, qui naves, qui mare exspectabant, nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus. Ita petita pace, ac dedita insula, clarus ac magnus haberi Agricola: quippe cui ingredienti provinciam, quod tempus alii per ostentationem, aut officiorum ambitum, transigunt, labor et periculum placuisset. Nec Agricola, prosperitate rerum in vanitatem usus, expeditionem aut victoriam vocabat, victos continuis-

Legionum vexillis] Vexilla nonae, secundae, ac vicesimae, Britannicarum legionum vidimus supra Hist. III. 22. Haec vexilla dicimus *detachments*. In monumentis Britannicis saepe memorantur istae vexillationes, ut videre est apud eruditos Camden, Gordon, aliosque. Dictum quoque de vexillariis supra in Notis et Emendationibus ad Annal. I. 38. Vexillarii, de quibus tot diversae eruditorum opiniones circumferuntur, ii sunt. qui nec sub signis, nec sub aquilis, sed sub vexillis militabant. Cuique legioni vexillum unum erat attributum. *Brot.*

In aequum degredi] Ordovices, qui montuosa habitabant, in aequum, seu in planum, degredi non audebant. Itaque Agricola erexit *aciem suam, et Ordovicum juga* superavit.

se: ne laureatis quidem gesta prosecutus est. sed ipsa dissimulatione famae famam auxit, aestimantibus, quanta futuri spe tam magna tacuisset.

19 Ceterum animorum provinciae prudens, simulque doctus per aliena experimenta, parum profici armis, si iniuriae sequerentur, caussas bellorum statuit excidere. A se suisque orsus, primam domum suam coercuit; quod plerisque haud minus arduum est, quam provinciam regere. Agere nihil per libertos servosque publicae rei: non studiis privatis, nec ex commendatione, aut precibus Centurionum milites accire, sed optimum quemque fidelissimum putare: omnia scire, non omnia exsequi: parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare: nec poena semper, sed saepius poenitentia contentus esse, officiis et administrationibus potius non peccaturos praeponere, quam damnare, cum peccassent. Frumenti et tributorum exactionem aequalitate munerum mollire,

Publicae rei] Nihil publicae rei agebat per libertos servosque, pessimo hac in re praesidum Principumque exemplo.

Milites adscire] Singulariter dictum, si adscire, pro milites legere aut provehere, usurpetur. Sed cum nihil publicae rei per libertos et servos suos ageret Agricola, stratores aliorumve officiorum ministros sibi adscivit milites optimos ac fidelissimos.

Exsequi] Omnia scire, non omnia punire. Sic Julius Caesar, apud Suetonium in Jul. LXVII. *delicta neque observabat omnia, neque pro modo exsequebatur: sed desertorum ac seditiosorum inquisitor, et punitor acerrimus, connivebat in ceteris.*

Mollire] Frumenti et tributorum exactionem, vel etiam auctionem, aequalitate munerum molliit Agricola, circumcisis quae, in quaestum reperta, ipso tributo gravius tolerabantur. Nam, ante Agricolae praefecturam, procuratores publicanique non statim frumentum stipendiarium exigere, sed Britannorum horrea claudere: Britanni clausis suis horreis adsidere, et, cum frumentis abundarent, ea tamen ultro grandique pretio emere. En ludibrium. Gravior adhuc injuria, cum, apertis horreis, persolutoque stipendio, in militum ac praesidis usus exigebatur frumentum, quod Britanni certo quodam ac levi

circumcisis, quae, in quaestum reperta, ipso tributo gravius tolerabantur. namque per ludibrium adsidere clausis horreis, et emere ultro frumenta, ac vendere pretio cogebantur. devortia itinerum et longinquitas regionum indicebatur, ut civitates a proximis hibernis in remota et avia referrent, donec, quod omnibus in promptu erat, paucis lucrosum fieret.

Haec primo statim anno comprimendo, egre- 20
giam famam paci circumdedit; quae vel incuria, vel tolerantia priorum, haud minus quam bellum timebatur. Sed, ubi aestas advenit, contracto exercitu, militum in agmine laudare modestiam, disiectos coercere: loca castris ipse capere: aestuaria ac silvas ipse praetentare: et nihil interim apud hostes quietum pati, quo minus subitis excursibus popularetur. atque, ubi satis terruerat, parcendo rursus inritamenta pacis ostentare. Quibus rebus multae civitates, quae in illum diem ex aequo egerant da-

pretio, a procuratoribus publicanisque aestimato, vendere cogebantur. Quae tandem intoleranda erat saevitia, indicebatur civitatibus, ut, non in sibi proxima, sed in remota et avia hiberna, per divortia itinerum longaque regionum intervalla frumentum deferrent. Sic quod omnibus in promptu erat, paucis publicanis lucrosum fiebat. In iis autem injuriarum versutiis, non deerant sane, qui ferociores Britannorum animos variis ludibriis assiduisque laboribus domandos jactitarent. Victa plebs semper rea, cum premitur.

Priorum] Priorum praesidum.

Ubi aestas] Anno Urbis conditae DCCCXXXII. Jesu Christi 79.

Castris ipse capere] Multa adhuc manent in Britannia illorum castrorum vestigia. Duo praecipua, sita in provincia *Annandale*, dictaque *Burnswork* et *Middleby* fuse describit eruditus Gordon, *Itinerarium Septentrionale*, pag. 16 et 18.

Aestuaria] Aestuaria, ubi Britannorum lintres; silvas, ubi eorum arma ac receptacula. Illa vero aestuaria nunc dicimus *Dee*, *Ribble*, *et Solway-Firth*, aliaque multa, quae occurrunt usque ad Clotam et Bodotriam, de quibus dicetur infra cap. 23.

Ex aequo egerant] i. e. nondum in potestate Rom. fuerant, sed sui iuris, liberae. Sed *fatendum est*, id lenius esse, quam pro eo, quod *opponitur, iram posuere*. *Ern.*

tis obsidibus, iram posuere, et praesidiis castellisque circumdatae, tanta ratione curaque, ut nulla ante Britanniae nova pars inlacessita transierit.

21 Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta. namque, ut homines dispersi ac rudes, eoque in bello faciles, quieti et otio per voluptates adsuescerent, hortari privatim, adiuvare publice, ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promptos, et castigando segnes, ita honoris aemulatio pro necessitate erat. Iam vero Principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut, qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. inde etiam habitus nostri honor et frequens toga. paullatimque discessum ad delinimenta vitiorum porticus et balnea et conviviorum elegantiam. idque apud inperitos *humanitas* vocabatur, cum pars servitutis esset.

22 Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque ad Taum (aestuario nomen est) nationibus. qua formidine territi hostes, quamquam conflictatum saevis tempestatibus exercitum, lacessere non

Nova pars] Nulla Britanniae pars, Julii Claudiique Caesarum, et Romanorum ducum armis nondum petita, transiit illacessita, praeside Agricola. Sunt tamen qui emendent, *nota pars.*

Studiis Gallorum] Duret, vigeat, crescatque apud utramque gentem haec aemulatio, ingeniorum atque studiorum parens altrixque fecundissima! Mirum autem est Agricolam in hac temporum barbarie ingenia Britannorum praesensisse, quae, tot post saeculis, immortalibus clarissimorum virorum *Bacon*, *Milton*, *Newton*, aliorumque plurimorum operibus inclaruere. *Brot.*

Tertius expeditionum annus] Urbis conditae annus DCCCXXXIII. Jesu Christi 80.

Novas gentes] Gentes quae erant inter *Solway Firth* et *Firth of Tay.* Ibi nunc provinciae *Annandale*, *Eusdale*, *Clydsdale*, *Tweedale*, *Berwick*, *Lothian*, *Sterling*, *Menteth*, *Perth*, *Fife.*

Ad Taum] Aestuarium illud nunc *Firth of Tay.*

ausi. ponendisque insuper castellis spatium fuit. Adnotabant periti, non alium Ducem opportunitates locorum sapientius legisse: nullum ab Agricola positum castellum aut vi hostium expugnatum, aut pactione aut fuga desertum. Crebrae eruptiones. nam adversus moras obsidionis annuis copiis firmabantur. ita intrepida ibi hiems, et sibi quisque praesidio, inritis hostibus, eoque desperantibus, quia soliti plerumque damna aestatis hibernis eventibus pensare, tum aestate atque hieme iuxta pellebantur. Nec Agricola umquam per alios gesta avidus intercepit: seu Centurio, seu Praefectus, incorruptum facti testem habebat. Apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur, ut bonis comis, ita adversus malos iniucundus: ceterum ex iracundia nihil supererat. secretum et silentium eius non timeres. honestius putabat offendere, quam odisse.

Quarta aestas obtinendis, quae percurrerat, insump- 23
ta. ac, si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur, inventus in ipsa Britannia terminus. Nam Clota et Bodotria, diversi maris aestibus per inmensum revectae, angusto terrarum spatio dirimuntur. quod tum praesidiis firmabatur: atque

Pactione] Deditione.

Quarta aestas] Anno Urbis conditae DCCCXXXIV. Jesu Christi 81.

Obtinendis] Ea obtinuit, firmando praesidiis.

Clota et Bodotria] Clota, nunc *The river Clyde*: Bodotria, *The Forth*. Et inter eorum ostia, urbes *Dunbarton* et *Edinburgh* In Scotia, tantus est diversi maris, Caledonii nempe et Germanici aestus, ut hic inventus fuisset bellorum ac dominationis terminus, si virtus exercituum et Romani nominis gloria fines pateretur.

Praesidiis firmabatur] Praesidia illa tenuere a Clota, ubi nunc *Old Kirk Patrick*, ad Bodotriam, ubi nunc ferme *Abercorn*, per triginta septem millia passuum. *Sic* omnis propior sinus tenebatur.

omnis propior sinus tenebatur, summotis velut in aliam insulam hostibus.

24 Quinto expeditionum anno, nave prima transgressus, ignotas ad id tempus gentes crebris simul ac prosperis proeliis domuit: eamque partem Britanniae, quae Hiberniam adspicit, copiis instruxit, in spem magis, quam ob formidinem: si quidem Hibernia, medio inter Britanniam atque Hispaniam sita, et Gallico quoque mari opportuna, valentissimam Imperii partem magnis invicem usibus miscuerit. Spatium eius, si Britanniae comparetur, angustius, nostri maris insulas superat. Solum coelumque et ingenia cultusque hominum haud multum a Britannia differunt, nec in melius. Aditus portusque per commercia et negotiatores cogniti. Agricola expulsum seditione domestica unum ex Regulis

In aliam insulam] Ultra Clotam et Bodotriam eorumque aestuaria, Caledonia erat alia ferme insula, in quam Agricola hostes summoverat.

Quinto expeditionum anno] Anno Urbis conditae DCCCXXXV. Jesu Christi 82.

Nave prima] Nave, omnium prima, quae oras illas scrutari ausae sunt, transgressus. Vide Notas et Emendationes ad cap. 24. Aperta mihi videtur Taciti narratio. Agricola, summotis ultra Clotam et Bodotriam, velut in aliam insulam, hostibus, transgressus est Clotam aestuarium, *The Gulf of Dunbarton*, nave, Romanorum omnium prima, quae oras illas scrutata est; eamque Britanniae partem, quae Hiberniam aspicit, nempe provincias *Cantire*, *Carrick*, *Galloway*, *Wight*, etc. copiis instruxit. *Relhan*.

Valentissimam imperii partem] Hibernia, medio inter Britanniam atque Hispaniam sita, et Gallico quoque mari opportuna, valentissimam imperii partem, Hispaniam scilicet Galliam et Britanniam, magnis invicem usibus per commercia conjunxit. Hac aetate, qua rudis adhuc erat ars nautica, iis commerciis opportunissima erat Hibernia. Hodieque Hiberni plurimi in Hispania ac praecipue Gadibus *Gadis*, negotiantur.

Nostri Maris] Mediterranei maris insulas.

Aditus portusque] Aditus portusque Hiberniae per commercia et negotiatores melius sunt cogniti. Interiora vero insulae fere *ignota*.

gentis exceperat, ac specie amicitiae in ocasionem retinebat. Saepe ex eo audivi, legione una et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam posse. Idque etiam adversus Britanniam profuturum, si Romana ubique arma, et velut e conspectu libertas tolleretur.

Ceterum aestate, qua sextum officii annum inchoa- 25
bat, amplexus civitates trans Bodotriam sitas, quia motus universarum ultra gentium, et infesta hostili exercitu itinera, timebantur, portus classe exploravit: quae, ab Agricola primum adsumpta in partem virium, sequebatur egregia specie, cum simul terra, simul mari bellum impelleretur, ac saepe iisdem castris pedes equesque, et nauticus miles, mixti copiis et laetitia, sua quisque facta, suos casus adtollerent: ac modo silvarum et montium profuuda, modo tempestatum ác fluctuum adversa, hinc terra et hostis, hinc auctus Oceanus militari iactantia compararentur. Britannos quoque, ut ex captivis audiebatur, visa classis obstupefaciebat, tamquam, àperto maris sui secreto, ultimum victis perfugium clauderetur. Ad manus et arma conversi Caledoniam incolentes populi, paratu magno, maiore fama, uti mos est de ignotis, oppugnasse

Sextum officii annum] Annum Urbis conditae DCCCXXXVI. Jesu Christi 83

Amplexus civitates] Amplexus Orientales Caledoniorum civitates, ubi nunc provinciae *Fife*, *Perth*, *Strathern*, *Angus*, *Mernes*, *Marr*, earum portus classe exploravit.

Auctus Oceanus] Gloriabantur se Oceani terminos propagasse. Sic auctus Oceanus.

Oppugnasse ultro] Majore fama, uti mos est de ignotis. Britannos, oppugnasse ultro. Nam *cum castella adorti essent, sparsa est fama ipsos ultro bellum intulisse; atque hinc metus Romanis est additus*, ut recte explicat Ill. *Huetius*.

ultro, castella adorti, metum, ut provocantes, addiderant: regrediendumque citra Bodotriam, et excedendum potius, quam pellerentur, specie prudentium ignavi admouebant: cum interim cognoscit, hostes pluribus agminibus inrupturos. Ac, ne superante numero et peritia locorum circumiretur, diviso et ipse in tres partes exercitu incessit.

26 Quod ubi cognitum hosti, mutato repente consilio, universi nonam legionem, ut maxime invalidam, nocte adgressi, inter somnum ac trepidationem caesis vigilibus, inrupere. Iamque in ipsis castris pugnabant, cum Agricola, iter hostium ab exploratoribus edoctus, et vestigiis insecutus, velocissimos equitum peditumque adsultare tergis pugnantium iubet, mox ab universis adiici clamorem. et propinqua luce fulsere signa. ita ancipiti malo territi Britanni: et Romanis redit animus, ac, securi de salute, pro gloria certabant. ultro quin etiam erupere: et fuit atrox in ipsis portarum angustiis proelium, donec pulsi hostes; utroque exercitu certante, his, ut tulisse opem, illis, ne eguisse auxilio viderentur. quod nisi paludes

Castella adorti] Ex hic castellis nonnulla adhuc exstant in provinciis *Fife*, *Perth*, et *Strathern*.

Cognoscit] Agricola, cum haec cognovit videtur, fuisse in Alatis castris, nunc *Edinburgh;* ut jam monuit eruditus Gordon, *Itinerarium Septentrionale*, pag. 36.

Nonam legionem] De qua jam dictum supra in Notis et Emendationibus ad Hist. II. 6 Legio nona in Britannia. Not. et Emend. ad Hist. II. 6. Quintam, et quintamdecimam, cum vexillis nonae, secundaeque et vicesimae, Britannicarum legionum, mediam aciem. Hist. III. 22. Ea legio tunc videtur fuisse in provincia *Fife* castroque, quod adhuc exstat, et dicitur *Lochore*. Vide eruditum Gordon, loc. cit. Invalida sane fuit legio, quod multis proeliis fuerat imminuta. Ideo postea suppleta dictaque Gemina.

Portarum angustiis] Portarum castrorum. In castris Romanis quatuor erant portae, decumana, praetoria, dextra, sinistra.

Paludes et silvae] Duobus circiter millibus passuum a castro

,t silvae fugientes texissent, debellatum illa victoria foret.

Cuius conscientia ac fama ferox exercitus, 'nihil 'virtuti suae invium: penetrandam Caledoniam, 'inveniendumque tandem Britanniae terminum con- 'tinuo proeliorum cursu,' fremebant. atque illi modo cauti ac sapientes, prompti post eventum ac magniloqui erant. iniquissima haec bellorum conditio est: prospera omnes sibi vindicant, adversa uni inputantur. At Britanni non virtute, sed occasione et arte usos rati, nihil ex adrogantia remittere, quo minus iuventutem armarent, coniuges ac liberos in loca tuta transferrent, coetibus ac sacrificiis conspirationem civitatum sancirent. atque ita inritatis utrimque animis discessum. 27

Eadem aestate cohors Vsipiorum, per Germanias conscripta, in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile facinus ausa est. Occiso Centurione ac militibus, qui, ad tradendam disciplinam inmixti manipulis, exemplum et rectores habebantur, tres liburnicas, adactis per vim gubernatoribus, adscendere: et uno remigante, suspectis duobus, eoque inter- 28

Lochore exstat adhuc magna palus, Dicta *Loch-Leven*, unde ingentes arborum trunci saepe eruuntur, quod certissimum est silvarum, quae ibi fuere, argumentum. Vide eruditum Gordon, loc. cit.

Modo cauti] Qui regrediendum citra Bodotriam, specie prudentium, ignavi admonuerant, ut dictum est cap. sup.

Cohors Usipiorum] De Usipiis dictum supra de Moribus Germanorum cap. 32.

Immixti manipulis] Peditum erant manipuli, ut turmae equitum. Cohors vero sexaginta manipulis, aut contuberniis, id est 600 hominibus constabat. Cohorti praeerat centurio. Singulis manipulis, seu contuberniis Usipiorum, milites Romani fuere immixti. Manipulos pro contuberniis dici patet ex Vegetio II. 13. Alii erant manipuli, qui duabus centuriis, seu 200 hominibus, constabant, ut docet Cencius apud Gellium, XVI. 4.

fectis, nondum vulgato rumore, ut miraculum praevehebantur. mox hac atque illa rapti, et cum plerisque Britannorum, sua defensantium, proelio congressi, ac saepe victores, aliquando pulsi, eo ad extremum inopiae venere, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos, vescerentur. Atque ita circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro praedonibus habiti, primum a Suevis, mox a Frisiis intercepti sunt. ac fuere, quos per commercia venumdatos, et in nostram usque ripam mutatione ementium adductos, indicium tanti casus inlustravit. Initio aestatis Agricola, domestico vulnere ictus, anno ante natum filium amisit. Quem casum neque, ut plerique, fortium virorum, ambitiose, neque per lamenta rursus ac moerorem muliebriter tulit. et in luctu bellum inter remedia erat. ›

29 Igitur praemissa classe, quae pluribus locis praedata, magnum et incertum terrorem faceret, expedito exercitu, cui ex Britannis fortissimos et longa pace exploratos addiderat, ad montem Grampium pervenit, quem iam hostes insederant. Nam Britanni, nihil fracti pugnae prioris eventu, et ultionem aut servitium exspectantes, tandemque docti, commune periculum concordia propulsandum, legationibus et foederibus omnium civitatum vires exciverant. Iamque super triginta millia armatorum adspiciebantur,

Remigante] Brot. *remigrante.* Clam se subducente, et in patriam remeante.

Ut miraculum] Ita secunde provehebantur, ut res admiratione prorsus digna esset.

Initio aestatis] Initio septimae aestatis; anno Urbis conditae *DCCCXXXVII.* Jesu Christi 84.

et adhuc adfluebat omnis iuventus, et quibus cruda ac viridis senectus, clari bello, ac sua quisque decorā gestantes: cum inter plures Duces virtute et genere praestans, nomine Calgăcus, apud contractam multitudinem, proelium poscentem, in hunc modum locutus fertur:

'Quotiens caussas belli et necessitatem nostram 30
'intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem, 'consensumque vestrum, initium libertatis totius 'Britanniae fore. Nam et universi servitutis ex- 'pertes, et nullae ultra terrae, ac ne mare quidem 'securum, inminente nobis classe Romana. ita 'proelium atque arma, quae fortibus honesta, eadem 'etiam ignavis tutissima, sunt. Priores pugnae, qui- 'bus adversus Romanos varia fortuna certatum est, 'spem ac subsidium in nostris manibus habebant: 'quia nobilissimi totius Britanniae, eoque in ipsis 'penetralibus siti, nec servientium littora adspicien-

Viridis senectus] Sic Virgilius, Aeneid. VI. 304.

Jam senior: sed cruda deo viridisque senectus.

Sua quisque decora] Bellicae virtutis insignia ac praemia.

Calgacus] In veteri et fabuloso Triadum libro appellatur *Galauc ap Liennauc.* Fortissimi hujus viri oratione nihil praestantius habet tum Graeca, tum Romana antiquitas. Omnes dominationis Romanae artes, vitia omnia, mira arte ac brevitate ibi explicat Tacitus.

Ita proelium atque arma] In hoc rerum statu proelium et arma, non fortibus tantum honesta, sed ipsis etiam ignavis necessaria et tutissima sunt. Priores Britannorum pugnae, quibus adversus Romanos varia fortuna certatum est, spem alteram ac subsidium praesens habebant in nostris civitatibus, ad quas confugere, in nostris manibus, quae hostem vincere poterant. Nos enim, totius Britanniae nobilissimi, eoque in ipsis penetralibus, nempe in Caledonia, siti, nec servientium Gallorum litora aspicientes, oculos quoque a contactu Romanae dominationis inviolatos habebamus. Nos, terrarum ac libertatis extremos, recessus ipse ac sinus famae (audacter et egregie dictum, ut terrarum ac famae finis exprimatur) in hunc diem defendit.

'tes, oculos quoque a contactu dominationis inviolatos habebamus. Nos, terrarum ac libertatis extremos, recessus ipse ac sinus famae in hunc diem defendit. nunc terminus Britanniae patet. atque omne ignotum pro magnifico est. Sed nulla iam ultra gens, nihil nisi fluctus et saxa: et infestiores Romani: quorum superbiam frustra per obsequium et modestiam effugeris. raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terrae, et mare scrutantur: si locuples hostis est, avari; si pauper, ambitiosi: quos non Oriens, non Occidens, satiaverit. soli omnium opes atque inopiam pari adfectu concupiscunt. Auferre, trucidare, rapere, falsis nominibus, *Imperium*; atque, ubi solitudinem faciunt, *Pacem* appellant.'

31 'Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit. hi per delectus, alibi servituri, auferuntur: coniuges sororesque, etsi hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum atque hospitum polluuntur. Bona fortunasque in tributum egerunt; in annonam frumentum. corpora ipsa ac manus, silvis ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias, conterunt. Nata servituti mancipia

Et mare] Id est, etiam mare scrutantur. Certe Romani mare scrutabantur, cum Britanniam, ac maxime, Caledoniam, peterent.

Soli omnium] Ex omnibus hominibus soli. *Omnium* ad opes ne referas.

Pacem appellant] Inde in scriptoribus tam saepe occurrit *pax Romana:* et in nummis PAX. PAX ORBIS TERRARUM.

Alibi servituri] Id Romanis cautum, ne in patria turbarent.

Paludibus emuniendis] Viae per silvas ac paludes, ob commeatuum facilitatem, emuniendae. Vide infra cap. 33. Tales viae Romanae exstant adhuc plurimae in Scotia, quas accuratissime descripsit eruditus Gordon, *Itinerarium Septentrionale*, in tabula Geographica.

Mancipia semel veneunt] Egregium vero membrum, et qualia multa in pulcherrimo corpore huius orationis. qua, moriar, si quid

'semel veneunt, atque ultro a dominis aluntur: Bri-
'tannia servitutem suam quotidie emit, quotidie pas-
'cit. Ac, sicut in familia recentissimus quisque
'servorum et conservis ludibrio est: sic, in hoc
'orbis terrarum vetere famulatu, novi nos et viles
'in excidium petimur. Neque enim arva nobis, aut
'metalla, aut portus sunt, quibus exercendis reserve-
'mur. Virtus porro ac ferocia subiectorum ingrata
'imperantibus: et longinquitas ac secretum ipsum
'quo tutius, eo suspectius. Ita, sublata spe veniae,
'tandem sumite animum, tam quibus salus, quam
'quibus gloria, carissima est. Trinobantes, femina
'Duce, exurere coloniam, expugnare castra, ac, nisi
'felicitas in socordiam vertisset, exuere iugum potu-
'ere: nos integri et indomiti, et libertatem non in
'praesentia laturi, primo statim congressu nonne
'ostendemus, quos sibi Caledonia viros seposuerit?
'An eamdem Romanis in bello virtutem, quam in pace
'lasciviam, adesse creditis?'

'Nostris illi discessionibus ac discordiis clari, vitia 32
'hostium in gloriam exercitus sui vertunt: quem con-
'tractum ex diversissimis gentibus, ut secundae res

meo sensu prudentius, disertius, argutius est in omni Romana lingua.

Quotidie emit, q. pascit] Emit, tributis pendendis; pascit, frumento praebendo. *Ern.*

Quotidie emit] Quotidie emit, tributa solvendo; quotidie pascit, in annonam frumentum suppeditando. Postea cum Romani, versa fortuna, barbaris tributa, quae dona vocabantur, penderent, pariter querebantur, uti videre est apud Salvianum, *de Gubernatione Dei.* Libr. VI. *Dicimus donum esse, quod pretium est, et quidem pretium conditionis durissimae ac miserrimae. Omnes quippe captivi cum semel redempti fuerint, libertate potiuntur: nos semper redimimur, et nunquam liberi sumus.*

Arva nobis] Pars magna Scotiae montibus horrida.

Coloniam] Camulodunum, nunc *Colchester*.

'tenent, ita adversae dissolvent: nisi si Gallos et 'Germanos et (pudet dictu) Britannorum plerosque, 'licet dominationi alienae sanguinem commodent, 'diutius tamen hostes quam servos, fide et adfectu 'teneri putatis. metus et terror est, infirma vincula 'caritatis: quae ubi removeris, qui timere desierint, 'odisse incipient. Omnia victoriae incitamenta pro 'nobis sunt. nullae Romanos coniuges accendunt: 'nulli parentes fugam exprobraturi sunt: aut nulla 'plerisque patria, aut alia, est. paucos numero, 'trepidos ignorantia, coelum ipsum ac mare et silvas, 'ignota omnia circumspectantes, clausos quodammo-'do ac vinctos Dii nobis tradiderunt. Ne terreat

Pudet dictu] Singulariter dictum pro *pudet dicere*. Plautus tamen Bacch. Act. III. Sc. I. dixit:

Neque mei, neque tui intus puditum est factis, quae facis.

Et Valer. Maximus IX. 13. num. 2. *Nec relatione familiaria quia dictu fastidienda sunt.*

Sanguinem commodent] Romanorum dominationi vitam sanguinemque commodabant auxiliares Galli, Germani, et Britannorum plerique: diutius tamen hostes, quam servi; ac proinde modico affectu, fide incerta.

Nullae Romanos conjuges] Coelibes vulgo erant milites Romani. Vide Notas et Emendationes ad Annal. XIV. 27. Praeterea in castris Romanis nullus feminis locus. Veterani Tarentum et Antium adscripti, non tamen infrequentiae locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant. Neque conjugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. Veterani illi, *neque conjugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti*, milites ex veteri usu coelibes fuisse probant. Iis quidem aliquot ante annis, Claudius, *quia ex legibus uxores habere non poterant, maritorum jura concesserat.* Dio. LX. pag. 681.

Nulli parentes fugam] Contra vero, ut apud Germanos, sic apud Britannos, matres, conjuges hortamina pugnantibus gestabant, et inclinatas labentesque acies nonnunquam restituebant. Vide supra de Moribus Germanorum cap. 7 et 8.

Nulla plerisque patria] Aut nulla plerisque patria est, aut alia, quam Britannia. Nulla plerisque patria erat, quod, ut recte explicat Illustr. Huetius, obscuri, vulgo concepti ex scortis militaribus, in expeditionibus, in viis nati.

'vanus adspectus et auri fulgor atque argenti, quod 'neque tegit, neque vulnerat. In ipsa hostium acie 'inveniemus nostras manus. agnoscent Britanni 'suam causam: recordabuntur Galli priorem liberta'tem: deserent illos ceteri Germani, tamquam nuper 'Vsipii reliquerunt. Nec quidquam ultra formidi'nis: vacua castella, senum coloniae, inter male 'parentes et iniuste imperantes, aegra municipia et 'discordantia. hic Dux, hic exercitus: ibi tributa et 'metalla, et ceterae servientium poenae: quas in 'aeternum perferre, aut statim ulcisci, in hoc campo 'est. Proinde, ituri in aciem, et maiores vestros et 'posteros cogitate.'

Excepere orationem alacres et barbari moris cantu 33
et fremitu clamoribusque dissonis. Iamque agmina et armorum fulgores, audentissimi cuiusque procursu: simul instruebantur acies: cum Agricola, quamquam laetum et vix munimentis coercitum militem adhortatus, ita disseruit: 'Octavus annus est, commilito'nes, ex quo virtute et auspiciis Imperii Romani, 'fide atque opera vestra Britanniam vicistis. tot

Neque tegit, neque vulnerat] Bene, et barbaro dignum. Ornatius, sed non melius, Livius, X. 39. *Non cristas vulnera facere, et per picta atque aurata scuta transire Romanum pilum, et candore tunicarum fulgentem aciem, ubi res ferro geratur, cruentari.*

Senum coloniae] Veteranis, quos irridens *senes* appellat, maxime constabant coloniae.

Et metalla] Quibus fodiendis victae a Romanis gentes insudabant.

Iamque agmina et armorum fulgores] Fulgores armorum capio de vibratione armorum in principio pugnae. Liv. I, 25. *ut primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladii.* Nam ita capi postulant verba subiecta, *audentissimi cuiusque procursu.* Alias fulgor armorum etiam dici solet de galeis clypeisque splendentibus extra concursum, ut ad h. l. notavit Barclaius. *Ern.*

Procursu] Fulgebant arma, cum audentissimus quisque in pugnam procurreret.

'expeditionibus, tot proeliis, seu fortitudine adver-'sus hostes, seu patientia ac labore, paene adversus 'ipsam rerum naturam opus fuit: neque me militum, 'neque vos Ducis poenituit. Ergo egressi, ego 'veterum Legatorum, vos priorum exercituum ter-'minos, finem Britanniae, non fama, nec rumoré, 'sed castris et armis tenemus. Inventa Britannia, 'et subacta. Equidem saepe in agmine, cum vos 'paludes montesve et flumina fatigarent, fortissimi 'cuiusque voces audiebam,' Quando dabitur hostis, quando acies? 'Veniunt, e latebris suis extrusi. et 'vota virtusque in aperto, omniaque prona victoribus, 'atque eadem victis adversa. Nam, ut supe-'rasse tantum itineris, silvas evasisse, transisse 'aestuaria, pulchrum ac decorum in frontem; 'ita fugientibus periculosissima, quae hodie pros-'perrima sunt. Neque enim nobis aut locorum 'eadem notitia, aut commeatuum eadem abun-'dantia: sed manus et arma et in his omnia. 'Quod ad me adtinet, iam pridem mihi decretum 'est, neque exercitus, neque Ducis terga tuta esse. 'Proinde et honesta mors turpi vita potior; et 'incolumitas ac decus eodem loco sita sunt. nec

Priorum exercituum terminos] Veteres legati et priores exercitus in Britannia bellaverant. At Agricola ejusque exercitus, hos terminos egressi, Caledoniam tenebant.

In frontem] In Speciem: Gallice *en apparence*. Sic Seneca, Consol. ad Helviam, cap. 5. *Itaque ego in illis, quae omnes optant, existimavi semper, nihil veri boni inesse: quin inania et specioso ac decepturo fuco circumlita inveni, intra nihil habentia fronti suae simile.*

Hodie prosperrima sunt] Silvas enim evasisse, transisse aestuaria, tantum itineris superasse hodie prosperrimum est: sed si fugiebant Romani, periculosissimum erat.

Sed manus, et arma] Sic ferme Livius, V. 42. *Arma tantum ferrumque in dextris, velut solas reliquias spei suae, intuentes.*

'inglorium fuerit, in ipso terrarum ac naturae fine 'cecidisse.'

'Si novae gentes atque ignota acies constitisset, 34 'aliorum exercituum exemplis vos hortarer. nunc 'vestra decora recensete, vestros oculos interro'gate. Ii sunt, quos proximo anno, unam legionem 'furto noctis adgressos, clamore debellastis: ii cete'rorum Britannorum fugacissimi, ideoque tam diu 'superstites. Quomodo silvas saltusque penetranti'bus, fortissimum quodque animal contra ruere, pavi'da et inertia ipso agminis sono pelluntur: sic 'acerrimi Britannorum iam pridem ceciderunt: reli'quus est numerus ignavorum et metuentium. quos 'quod tandem invenistis; non restiterunt, sed de'prehensi sunt. novissime res et extremo metu cor'pora defixere in his vestigiis, in quibus pulchram 'et spectabilem victoriam ederetis. Transigite cum 'expeditionibus: inponite quinquaginta annis mag'num diem: adprobate Reipublicae numquam exer'citui inputari potuisse, aut moras belli, aut caussas 'rebellandi.'

Et adloquente adhuc Agricola militum ardor emine- 35 bat, et finem orationis ingens alacritas consecuta

Unam legionem] Nonam legionem; ut vidimus supra cap. 26.

Agminis sono] Haec de hominum, equorum, canum agmine intellige.

Non restiterunt] Ut Romanos oppugnarent.

Quinquaginta annis] Aulus Plautius, mox Claudius ipse, Imperator, Britannicam expeditionem suscepere anno Urbis conditae DCCXCVI; ac proinde ad hunc annum U. C. DCCCXXXVIII. numerantur tantum anni 42. Hic ergo *quinquaginta annis* idem est, ac *ferme quinquaginta annis*.

Aut caussas rebellandi] Probate moras belli ex locorum difficultate, caussas rebellandi ex incolarum indole, fuisse profectas.

est, statimque ad arma discursum. Instinctos ruentesque ita disposuit, ut peditum auxilia, quae octo millia erant, mediam aciem firmarent, equitum tria millia cornibus adfunderentur. legiones pro vallo stetere, ingens victoriae decus citra Romanum sanguinem bellanti, et auxilium, si pellerentur. Britannorum acies, in speciem simul ac terrorem, editioribus locis constiterat, ita, ut primum agmen aequo, ceteri per acclive iugum connexi velut insurgerent; media campi covinarius et eques strepitu ac

Ita disposuit] Hic videtur fuisse utriusque exercitus ordo. Per acclive montis Grampii jugum insurgebat maxima Britannorum pars: primum eorum agmen infra montem: eorum covinarii et equites media campi complebant. Exercitus autem Romani media acies constabat peditum auxiliis, numero octo millibus: equitum tria millia cornibus affusa: post auxilia Agricola stabat pedes ante vexilla: retro legiones Romanae, ante vallum dispositae: in legionum vallique lateribus, equitum quatuor alae ad subita belli retentae. Exercitus sui ordines diduxit Agricola, ne frons foret angustior. Locus autem pugnae fuit in provincia *Strathern*, prope locum, qui nunc dicitur *Kirk of Comerie*. Ibi exstant adhuc duo castra Romana, quae exhibet eruditus Gordon, *Itinerarium Septentrionale*, Tabula V. Neque est quod objiciant castra illa minora esse, quam ut exercitui Romano sufficere potuerint. Alia retro et vicina erant castra, quae ante pugnam obtinebat Romanus exercitus. Exstant quoque, et ea exhibet Cl. Gordon in sua tabula Geographica. Insigne autem victoriae monumentum fuit ipsa urbs Victoria, nunc *Abernethy*. Non in ipso proelii campo, sed quod commodius et tutius, condita est ad Taum aestuarium, nunc *Firth of Tay*, in eadem provincia *Strathern*.

Citra Romanum sanguinem] Maxima enim Romanorum ducum laus et cura erat hostium audaciam externo sanguine ulcisci. Vide supra Annal. XIV. 23.

Covinarius] Covinarius, auriga erat currus, cujus axis in modum falcis erat recurvus. Inde Mela III. 6 Britanni *dimicant non equitatu modo, aut pedite, verum et bigis et curribus; Gallice armati, covinos vocant, quorum falcatis axibus utuntur*. Quomodo autem e covinis, aut essedis, pugnarent, docet Julius Caesar Bell Gall. IV. 33 *Genus hoc est ex essedis pugnae: primo per omnes partes perequitant, et tela conjiciunt, atque ipso terrori equorum et strepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: et cum se inter equitum turmas insinuavere, ex essedis desiliunt, et pedibus proeliantur. Aurigae interim paullum e proelio excedunt, ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in praeliis praestant; ac tantum usu quotidiano, et exercitatione efficiunt, ut in declivi ac praecipiti loco*

discursu complebat. Tum Agricola, superante hostium multitudine, veritus, ne simul in frontem, simul et latera suorum pugnaretur, diductis ordinibus, quamquam porrectior acies futura erat, et *arcessendas* plerique *legiones* admonebant, promptior in spem, et firmus adversis, dimisso equo pedes ante vexilla constitit.

Ac primo congressu eminus certabatur. simul 36 constantia, simul arte Britanni, ingentibus gladiis et brevibus cetris, missilia nostrorum vitare vel excutere, atque ipsi magnam vim telorum superfundere: donec Agricola tres Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est, ut rem ad mucrones ac manus adducerent: quod et ipsis, vetustate militiae, exercitatum, et hostibus inhabile, parva scuta et enormes gladios gerentibus. nam Britannorum gladii sine mucrone complexum armorum, et in aperto pugnam, non tolerabant. Igitur, ut Batavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora foedare, et stratis qui in aequo obstiterant, erigere in colles aciem coepere, ceterae cohortes, aemulatione et inpetu

incitatos equos sustinere, et brevi moderari, ac flectere, et per temonem percurrere, et in jugo insistere, et inde se in currus citissime recipere consueverint.

Brevibus cetris] Cetrae, scuta erant, sed minora, ac lorea. *The Target.*

Tungrorum] Plurima manent in Britannia harum cohortium monumenta, in quibus COH. TVNGRO. vel COH I TVNGROR. MIL. Vide eruditum Gordon, loc. cit. Tabula XXXV. et seq.

Ad mucrones ac manus] Sic olim Germanicus Romanos, cum Germanis proeliaturos, monuerat, ut *densarent ictus, et ora mucronibus quaererent*, Annal. II. 14.

Sine mucrone] Caesim nempe pugnabant Britanni; punctim vero Romani, qua pugnandi ratione citior certiorque mors venit. Hac de re plura habet Vegetius, I 12. *Complexum* autem *armorum* Gallice dicimus *La mêlée*: cum cominus et collato gradu hostis petitur. Sed Grut. Lallem. Brot. *in arcto* malunt.

commistae, proximos quosque caedere. ac plerique semineces, aut integri, festinatione victoriae, relinquebantur. Interim equitum turmae fugere, covinarii peditum se proelio miscuere. et, quamquam recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus et inaequalibus locis haerebant: minimeque equestris ea pugnae facies erat, cum aegre diu stantes, simul equorum corporibus inpellerentur, ac saepe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, ut quemque formido tulerat, transversos, aut obvios incursabant.

37 Et Britanni, qui adhuc pugnae expertes summa collium insederant, et paucitatem nostrorum vacui spernebant, degredi paullatim, et circumire terga vincentium coeperant: ni idipsum veritus Agricola, quatuor equitum alas, ad subita belli retentas, venientibus opposuisset, quantoque ferocius accurrerant, tanto acrius pulsos in fugam disiecisset. Ita consilium Britannorum in ipsos versum: transvectaeque praecepto Ducis a fronte pugnantium alae,

Equitum turmae fugere] Hic nihil esse vitii, sed plurimum Cornelianae brevitatis observat Illustr. Huetius. Scilicet, utrimque pugnam coepere pedites: fracto Britannorum primo agmine, quod in aequo constiterat, auxilia Romanorum aciem in colles erexere. Interim Romanorum equitum turmae, cum Britannorum covinariis congressae, eos sustinere non voluerunt, ideoque fugere. Tunc covinarii, et eos secuti equites Britanni, superbi quod, fugato Romanorum equitatu, terrorem intulissent, peditum se proelio miscuere. At Romani, qui primum, diductis ordinibus, incesserant, ne circumvenirentur, tunc, densatis agminibus, pugnabant, ut acrius resisterent. Itaque neque covinarii, neque equites Britanni eos penetrare potuere: praeterea inaequalibus locis haerebant. Unde minime equestris ea pugnae facies fuit, cum covinarii et equites Britanni, aegre clivo stantes, simul cum equorum corporibus impellerentur, ac saepe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, et quemque formido tulerat, transversos, aut obvios incursabant.

Aut obvios] Transversos, aut obvios equites covinariosque Britannos.

Vacui] *Quia pugnae expertes.*

aversam hostium aciem invasere. Tum vero patentibus locis grande et atrox spectaculum: sequi, vulnerare, capere, atque eosdem, oblatis aliis, trucidare. Iam hostium, prout cuique ingenium erat, catervae armatorum paucioribus terga praestare, quidam inermes ultro ruere, ac se morti offerre. Passim arma et corpora et laceri artus et cruenta humus: et aliquando etiam victis ira virtusque. postquam silvis adpropinquarunt, conlecti, primos sequentium, incautos et locorum ignaros, circumveniebant. Quod ni frequens ubique Agricola validas et expeditas cohortes, indaginis modo, et sicubi arctiora erant, partem equitum, dimissis equis, simul rariores silvas equitem persultare iussisset, acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. Ceterum, ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus videre, in fugam versi, non agminibus, ut prius, nec alius alium respectantes, rari et vitabundi invicem, longinqua atque avia petiere. finis sequendi nox et satietas fuit, caesa hostium ad decem millia: nostrorum trecenti sexaginta cecidere: in quis Aulus Atticus, Praefectus cohortis, iuvenili ardore et ferocia equi hostibus inlatus.

Et nox quidem gaudio praedaque laeta victoribus: 38
Britanni palantes, mixtoque virorum mulierumque ploratu, trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos ac per iram ultro incendere: eligere latebras et statim relinquere: miscere invicem consilia aliqua, dein separare: aliquando frangi adspectu pignorum suorum, saepius concitari. satisque constabat,

Pugnantium alae] A fronte ad terga transvectae equitum Romanorum alae aversam *Britannorum* aciem invasere.

Saepius concitari] Vere observatum a Tacito Hist. II. 44. homines

saevisse quosdam in coniuges ac liberos, tamquam misererentur. Proximus dies faciem victoriae latius aperuit. vastum ubique silentium, secreti calles, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obvius. quibus in omnem partem dimissis, ubi incerta fugae vestigia, neque usquam conglobari hostes compertum, et exacta iam aestate spargi bellum nequibat; in fines Horestorum exercitum deducit. Ibi acceptis obsidibus, praefecto classis *circumvehi Britanniam* praecepit. datae ad id vires, et praecesserat terror. ipse peditem atque equites lento itinere, quo novarum gentium animi ipsa transitus mora terrerentur, in hibernis locavit. Et simul classis secunda tempestate ac fama Trutulensem portum tenuit, unde, proximo latere Britanniae lecto, omnis redierat.

39 Hunc rerum cursum, quamquam nulla verborum iactantia epistolis Agricolae auctum, ut Domitianus erat, fronte laetus, pectore anxius, excepit. Inerat

extrema desperatione ad iram saepius, quam in formidinem stimulantur.

Saevisse quosdam] Talem ferociam notavimus supra de Moribus Germanorum, cap. 37.

Herestorum] Horesti, nunc *Angus*, Scotiae provincia, inter provincias *Strathern* et *Mernes*, Orientem versus.

Circumvehi Britanniam] De hac classe Britanniam circumvecta dictum est satis in Notis et Emendationibus ad cap. 28. Profecta est autem classis ab aestuario Tao, nunc *Firth of Tay*, aut e paulo superiore portu, qui nunc dicitur *Montrose*.

Trutulensem portum] Portus ille passim appellatur *Rutupensis*, aut *Rutupinus*, nunc *Sandwich;* et apud Ptolemaeum, II. 3. Ῥουτουπίαι.

Omnis redierat] Classis a Tao aestuario, *Firth of Tay*, maximam Britanniae partem circumvecta, Trutulensem portum, *Sandwich*, tenuit; inde, proximo hoc Britanniae latere lecto, omnis, ne una quidem amissa navi, Taum aestuarium, aut Bodotriam, *Firth of Forth*, rediit, ut tum exercitu, tum classe novarum gentium animi *terrerentur.*

conscientia, derisui fuisse nuper falsum e Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus et crines in captivorum speciem formarentur: at nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hostium caesis, ingenti fama celebrari. Id sibi maxime formidolosum, privati hominis nomen supra Principis adtolli: frustra studia fori et civilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius occuparet: et cetera utcumque facilius dissimulari: Ducis boni Imperatoriam virtutem esse. Talibus curis exercitus, quodque saevae cogitationis indicium erat, secreto suo satiatus, optimum in praesentia statuit, reponere odium, donec inpetus famae et favor exercitus languesceret. nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat.

Igitur 'triumphalia ornamenta et inlustris statuae 40
'honorem et quidquid pro triumpho datur,' multo verborum honore cumulata, decerni in Senatu iubet: additque insuper opinionem, Syriam provinciam

Nuper falsum] Hoc anno, Urbis conditae DCCCXXXVII, Domitianus, in Germaniam profectus, ne viso quidem hoste, Romam reverterat, et triumphaverat. Vide Dionem, LXVII. pag. 760.

Alius occuparet] Domitianus alienae laudis osor, studia fori, civiles artes, ipsamque philosophiam in silentium egerat, viris, hac laude claris, neglectis, aut ex Urbe pulsis. Quae tamen omnia frustra recidebant, si Agricola militarem gloriam nunc occuparet. Cetera facilius dissimulari; boni autem ducis decus, virtutem esse propriam Principis, qui Imperatoris nomine exercitibus praeesset.

Secreto suo] Inde Plinius in Panegyric. XLVIII. Domitianum exhibet, *tenebras semper secretumque captantem, nec umquam ex solitudine sua prodeuntem, nisi ut solitudinem faceret.*

Reponere odium] Differre odium.

Triumphalia ornamenta] Non ipsum triumphum, qui ab anno Urbis conditae DCCXL privatis hominibus tribui desiit, ut solis Principibus Caesaribusve reservaretur. Novum illud adulationis genus invenit Agrippa, ut Augusto gratificaretur Haec pluribus explicat Dio, LIV. p. 538 Ornamenta autem triumphalia fuere vestis triumphalis, aliaque triumphantium insignia.

Agricolae destinari, vacuam tum morte Atilii Rufi, Consularis, et maioribus reservatam. Credidere plerique, libertum ex secretioribus ministeriis missum ad Agricolam, codicillos, quibus ei Syria dabatur, tulisse, cum praecepto, ut, si in Britannia foret, traderentur: eumque libertum in ipso freto Oceani obvium Agricolae, ne adpellato quidem eo, ad Domitianum remeasse: sive verum istud, sive ex ingenio Principis fictum ac compositum est. Tradiderat interim Agricola successori suo provinciam quietam tutamque. Ac, ne notabilis celebritate et frequentia occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio, noctu in urbem, noctu in palatium, ita ut praeceptum erat, venit: exceptusque brevi osculo, et nullo sermone, turbae servientium inmixtus est. Ceterum, ut militare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus auxit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus: adeo ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem aestimare mos est, viso adspectoque Agricola, quaererent famam, pauci interpretarentur.

Majoribus reservatam] Illustrioribus consularibus reservatam.

Freto Oceani] Fretum illud nunc dicimus *Straits of Dover*.

Compositum est] Sive istud verum est, sive apte ac convenienter ad Principis ingenium a populo confictum et compositum.

Successori suo] Successor Agricolae videtur fuisse Sallustius Lucullus, de quo Sueton. in Domit. X. Domitianus interemit *Sallustium Lucullum, Britanniae legatum, quod lanceas novae formae appellari Lucullеas passus esset.*

Per ambitionem] Ex vitae splendore et numeroso comitatu.

Pauci interpretarentur] Tantam in tanta modestia famam quaerebant. Pauci modestiae causas interpretabantur.

Crebro per eos dies apud Domitianum absens adcusatus, absens absolutus est. caussa periculi non crimen ullum, aut querela laesi cuiusquam, sed infensus virtutibus Princeps, et gloria viri, ac pessimum inimicorum genus, laudantes. Et ea insecuta sunt Reipublicae tempora, quae sileri Agricolam non sinerent: tot exercitus in Moesia Daciaque, et Germania Pannoniaque, temeritate aut per ignaviam Ducum amissi: tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti: nec iam de limite Imperii et ripa, sed de hibernis legionum et possessione, dubitatum. Ita, cum damna damnis continuarentur, atque omnis annus funeribus et cladibus insigniretur, poscebatur ore vulgi Dux Agricola: comparantibus cunctis vigorem, constantiam, et expertum bellis animum, cum inertia et formidine ceterorum. Quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore et fide, pessimi malignitate et livore, pronum deterioribus Principem exstimulabant. Sic Agricola, simul suis virtutibus, simul vitiis aliorum, in ipsam gloriam praeceps agebatur. 41

Aderat iam annus, quo Proconsulatum Asiae et Africae sortiretur, et occiso Civica nuper, nec Agri- 42

Expugnati] Ita quoque verbo *expugnare* usus est Lucretius IV. 1007.

Reges expugnant, capiuntur, proelia miscent.

Et ripa] Ripa Danubii et Rheni, qui erant imperii limites.

Praeceps agebatur] Praeceps ac periturus.

Sortiretur] Duo consulares antiquissimi Asiam et Africam sorte docebant; utram scilicet earum regerent.

Occiso Civica] De quo Suetonius ib Domit. X. *Civicam Cerealem in ipso Asiae proconsulatu* interemit, quasi molitorem novarum rerum.

colae consilium deerat, nec Domitiano exemplum. Accessere quidam cogitationum Principis periti, qui, iturusne esset in provinciam, ultro Agricolam interrogarent. ac primo occultius quietem et otium laudare, mox operam suam in adprobanda excusatione offerre: postremo non iam obscuri, suadentes simul terrentesque, pertraxere ad Domitianum. qui paratus simulationi, in adrogantiam compositus, et audiit preces excusantis, et, cum adnuisset, agi sibi gratias passus est: nec erubuit beneficii invidia. salarium tamen, Proconsulari solitum offerri, et quibusdam a seipso concessum, Agricolae non dedit: sive offensus non petitum, sive ex conscientia, ne, quod vetuerat, videretur emisse. Proprium humani ingenii est, odisse, quem laeseris: Domitiani vero natura praeceps in iram, et, quo obscurior, eo inrevocabilior, moderatione tamen prudentiaque Agricolae leniebatur: quia non contumacia, neque inani iactatione libertatis, famam fatumque provocabat. Sciant, quibus moris inlicita mirari, posse etiam sub malis Principibus magnos viros esse: obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis

Salarium] Salarium illud fuisse decies sestertium, Gallicae monetae libras 194,531, videtur ex Dione LXXVIII, pag. 899. Hanc enim summam, τας πεντε και εικοσι μυριαδας, Aufidio Frontoni, cum ei Asiae Africaeque proconsulatus negaretur, a Macrino, Imperatore, oblatam memorat.

Videretur emisse] Noluit Domitianus videri emisse salario, quod vetuerat: nam a Principe vetitum, ne Agricola provinciam adiret.

Odisse, quem laeseris] Id maxime viget in potentiorum injuriis. Unde Seneca, de Ira, II. 33. *Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos laeserunt, et oderunt.*

Famam fatumque] Id peccavere multi, qui sub Nerone et Domitiano famam mortemque provocavere.

Quibus moris est] Quibus moris est illicita, contumaciam nempe et inanem libertatis jactationem, mirari.

excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum Reipublicae usum, ambitiosa morte inclaruerunt.

Finis vitae eius nobis luctuosus, amicis tristis, ex- 43
traneis etiam ignotisque non sine cura fuit. Vulgus quoque, et hic aliud agens populus, et ventitavere ad domum, et per fora et circulos locuti sunt: nec quisquam, audita morte Agricolae, aut laetatus est, aut statim oblitus. Augebat miserationem constans rumor, *veneno interceptum*. Nobis nihil comperti adfirmare ausim: ceterum per omnem valetudinem eius, crebrius quam ex more Principatus, per nuntios visentis, et libertorum primi, et medicorum intimi venere: sive cura illud, sive inquisitio erat. Supremo quidem die, momenta deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat, nullo credente, sic accelerari, quae tristis audiret. Speciem tamen doloris animo vultuque prae se tulit, securus iam odii, et qui

Extraneis etiam ignotisque] Manet adhuc Graecum Antiphili epigramma, quod cum Latina interpretatione Grotii vide in Notis et Emendationibus ad cap. 43. Viri eruditi ad Agricolam referunt Graecum Antiphili, Byzantini, epigramma, forte olim in Agricolae villa inscriptum, quod nunc exstat in Anthologia, Libr. I. Tit. 37.

Κρηναιαι λιβαδες, τι πεφευγατε; που τοσον υδωρ;
Τις φλοξ αεναους εσβεσεν αελιου;
Δακρυσιν Ἀγρικολα τετριμμεθα· παν δ' ὁσον ἡμιν
Ἠν ποτε, ἡ κεινου διψας εχει σποδιη.

Eleganter vertit eruditus Grotius in Ms. latina sua Anthologia.

Quo fontis latices, quo copia vestra recessit?
Perpetuas Solis quis calor hausit aquas?
Agricolae luctu consumimur: illius, ante
Humida, nunc fiunt pulverulenta, siti.

Aliud agens populus] Hic populus, rebus suis intentus, quique aliud agit, quam virorum illustrium mortes curare.

Adfirmare ausim] Affirmat Dio, LXVI pag. 755. Tacito non diligentior, sed praeceps magis, et deterioribus pronus.

facilius dissimularet gaudium, quam metum. Satis constabat, lecto testamento Agricolae, quo coheredem optimae uxori et piissimae filiae Domitianum scripsit, laetatum eum, velut honore iudicioque. tam coeca et conrupta mens adsiduis adulationibus erat, ut nesciret, a bono patre non scribi heredem, nisi malum Principem.

44 Natus erat Agricola, Caio Caesare tertium Consule, Idib. Iuniis: excessit sexto et quinquagesimo anno, decimo Kal. Septembres, Collega Priscoque coss. Quod si habitum quoque eius posteri noscere velint, decentior quam sublimior fuit. nihil metus in vultu: gratia oris supererat. bonum virum facile crederes, magnum libenter. Et ipse quidem, quamquam medio in spatio integrae aetatis ereptus, quantum ad gloriam, longissimum aevum peregit. Quippe et vera bona, quae in virtutibus sita sunt, inpleverat, et Consularibus ac triumphalibus ornamentis praedito, quid aliud adstruere fortuna poterat? Opibus nimiis non gaudebat; speciosae contigerant. filia atque uxore superstitibus, potest videri etiam beatus; incolumi dignitate, florente fama, salvis adfinitatibus et amicitiis, futura effugisse. Nam, sicuti durare in hac beatissimi saeculi luce, ac Principem Traianum videre, quodam augurio votis-

Durare in hac—luce] Melius *in hanc lucem.* Sensus autem est: nam sicut in iis iniquissimis Domitiani temporibus grande solatium ferebat durare in hanc beatissimi saeculi lucem, ac Principem Trajanum videre, quod augurio votisque apud nostras aures ominabatur; ita quoque festinatae mortis grande solatium tulit evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus, non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo, et velut uno icto, rempublicam exhausit.

Augurio votisque] Augurio votisque dignum se praestabat Trajanus, *qui patrem habebat* patricium, consularem, ac triumphalem, e

que apud nostras aures ominabatur: ita festinatae mortis grande solatium tulit, evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus, non iam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu, Rempublicam exhausit.

Non vidit Agricola obsessam curiam, et clausum 45
armis Senatum, et eadem strage tot Consularium caedes, tot nobilissimarum feminarum exsilia et fugas. Vna adhuc victoria Carus Metius censebatur, et intra Albanam arcem sententia Messalini strepebat, et Massa Bebius iam tum reus erat. Mox nostrae dux-

ipse militari laude clarescebat, *innutritus bellicis laudibus*. Vide Plinium in Panegyric. cap. 9 et 16. Jam autem supra dictum de Vespasiano, Hist. I. 50. *Erant, qui Vespasianum et arma Orientis* augurarentur.

Rempublicam exhausit] Hanc Domitiani saevitiam notat indignabundus Juvenalis Satyr. IV. 150.

Atque utinam his potius nugis tota illa dedisset
Tempora saevitiae: claras quibus abstulit Urbi
Illustresque animas impune, et vindice nullo.
Sed periit, postquam cerdonibus esse timendus
Coeperat. hoc nocuit Lamiarum caede madenti.

Obsessam curiam] Haec contigere anno Urbis conditae DCCCXLVIII.

Tot consularium] De his consularibus viris nobilissimisque feminis vide Appendicem Chronologicam, in qua Domitiani res prosequemur. Nec pudor fuit T. Flavium Clementem reum subdere, licet consul, Principis collega ac patruelis foret. Ob Christianam religionem, arguebatur impietatis in deos; ideoque ferme in ipso consulatu interemptus. Eamdem ob causam Flavia Domitilla ejus uxor in Pandatariam insulam relegata, ut et in Pontiam altera Domitilla, pariter Flavio sanguine orta. Nulla re magis Domitianus maturavit sibi exitum; licet et alias nobilium caedes ediderit: quas inter Acilius Glabrio consularis et exsul occisus est ut rerum novarum molitor. App. Chron. pag. 466.

Albanam arcem] Albani, nunc *Albano*, ad duodecimum ab Urbe lapidem, via Appia, arxerat, seu egregia Domitiani villa. Manent adhuc amplissima ejus rudera, quae summitatem montis, ubi Alba erat, pertingunt; egregiaque extant vestigia in Principum Barberinorum hortis. Vide eruditum Corradinum, *Vetus Latium*, Tom. II. pag. 190. De hac arce Juvenalis, Satyr. IV. 145.

Quos Albanam dux magnus in arcem
Traxerat attonitos, et festinare coactos.

ere Helvidium in carcerem manus: nos Maurici Rusticique divisus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit. Nero tamen subtraxit oculos, iussitque scelera, non spectavit: praecipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre et adspici: cum suspiria nostra subscriberentur: cum denotandis tot hominum palloribus sufficeret saevus ille vultus, et rubor, quo se contra pudorem muniebat. Tu vero felix, Agricola, non vitae tantum claritate, sed etiam opportunitate mortis (ut perhibent, qui interfuerunt novissimis sermonibus tuis) constans et libens fatum excepisti; tamquam pro virili portione innocentiam Principi donares. Sed mihi filiaeque, praeter acerbitatem parentis erepti, auget moestitiam, quod adsidere valetudini, fovere deficientem, satiari vultu, complexu, non contigit. excepissemus certe mandata vocesque, quas penitus animo figeremus. Noster hic dolor, nostrum vulnus: nobis tam longae absentiae conditione antè quadriennium amissus es. Omnia sine dubio, optime parentum, adsidente amantissima uxore, superfuere honori tuo: paucioribus tamen lacrimis

Subscriberentur] Et in crimen vocarentur.

Saevus ille vultus] Unde Plinius in Panegyric. XLVIII. *Ipse* Domitianus *occursu quoque visuque terribilis, superbia in fronte, ira in oculis, femineus pallor in corpore, in ore impudentia multo rubore suffusa.* Vero Seneca Ep. XI. *Quidam numquam magis quam cum erubuerint, timendi sunt, quasi omnem verecundiam effuderint. Sylla tunc erat violentissimus, cum faciem ejus sanguis invaserat.*

Innocentiam principi donares] Tamquam pro virili portione Domitianum absolveres, teque constantia et alacritate tua non interceptum veneno probares.

Ante quadriennium] Quartum jam annum Roma aberant Tacitus ejusque uxor. Ob hujus absentiae casum iis ante quadriennium periisse Agricolam scribit.

Paucioribus tamen lacrymis] Egregie dictum, ut cetera Agricolae suprema maximo sensu narrata.

compositus es, et novissima in luce desideravere aliquid oculi tui.

Si quis piorum manibus locus; si, ut sapienti- 46
bus placet, non cum corpore exstinguuntur magnae animae: placide quiescas, nosque, domum tuam, ab infirmo desiderio, et muliebribus lamentis, ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri, neque plangi fas est: admiratione te potius. quam temporalibus laudibus, et, si natura suppeditet, aemulatione decoremus. Is verus honos, ea coniunctissimi cuiusque pietas. Id filiae quoque, uxorique praeceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque eius secum revolvant, formamque ac figuram animi, magis quam corporis, complectantur. non quia intercedendum putem imaginibus, quae marmore aut aere finguntur: sed ut vultus hominum, ita simulacra vultus inbecilla ac mor-

Ut sapientibus placet] Epicurei animas cum corpore exstingui docuere. Socratici et Platonici eas immortales esse pronuntiarunt. Inter utrosque mediam viam ingressi Stoici, magnas quidem animas felices futuras, et aeterna sortituras scripsere: quae tamen, *cum Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis*, et ipsae, parva ruinae ingentis accessio, *in antiqua elementa* vertendae sunt. Vide Senecam, *Consol. ad Marciam*, cap. ult. Melius veriusque Macrobius, in Somnium Scipionis I. 14. *Obtinuit non minus de incorporalitate animae, quam de immortalitate sententia;* eamque nationum omnium consensu adstruit Tullius Libr. I. Tusculan. quaestionum.

Temporalibus laudibus] In hac Agricolae vita, nihil ad poeticam pompam compositum. omnia ad lugentium modestiam exacta. Inde non immortales, sed temporales tantum et perituras laudes promittit Tacitus. Nec aliter egregius virtutis laudator et auctor Fredericus III cum Henricum, Prussiae Principem, laudaret, scripsit: *O Prince, qui saviez combien vous m'étiez cher, combien votre personne m'étoit précieuse; si la voix des vivants peut se faire entendre des morts, prêtez attention à une voix qui ne vous fut pas inconnue: souffrez que ce fragile monument, le seul, helas! que je puis ériger à votre mémoire, vous soit élevé. Eloge du Prince Henri, par S M. le Roi de Prusse.* Observaverim in hujus laudationis conclusione egregiam inesse Taciti imitationem, aut potius eumdem naturae sensum atque impetum.

talia sunt; forma mentis aeterna: quam tenere et exprimere, non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus, possis. Quidquid ex Agricola amavimus, quidquid mirati sumus, manet, mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, fama rerum. Nam multos veterum, velut inglorios et ignobiles, oblivio obruet: Agricola, posteritati narratus et traditus, superstes erit.

Superstes erit] Non modo superstes erit Agricola; sed ejus vita absolutissimum laudationis exemplar semper habebitur.

DE

ORATORIBVS

SIVE

DE CAVSSIS CORRVPTAE ELOQVENTIAE

DIALOGVS.

BREVIARIVM

Cap. 1. *Dialogi occasio.* 2. 3. *Confabulationis argumentum. Curiatium Maternum, ex oratore poetam, M. Aper orator, iudice Iulio Secundo, a poeticis studiis avocare tentat.* 4. *Maternus sanctiorem se eloquentiam sectari profitetur.* 5—7. *Instat Aper et oratoriae artis utilitatem, voluptatem, dignitatem celebrat, idque* 8. *Marcelli Eprii et Crispi Vibii exemplis comprobat;* 9. *contra carmina dignitate et utilitate destitui, nec nisi laudem inanem dare et gaudium volucre. Laude dignum esse Vespasiani liberalitatem in vatem Saleium Bassum; pulcrius tamen esse, sibi ipsi prospicere et suum genium propitiare. Nec voluptatis quidquam praebere poeticam, quippe vatibus in solitudinem sit secedendum.* 10. *tum poetas esse offensis obnoxios. Maternum proinde rectius acturum, si ab auditoriis et theatris in forum et ad caussas redeat.*

11—13. *Maternus contra poeticae studium securitatem praestare et innocentiam, maiorem quoque gloriam, quam forensis labor concedat, quod aurei saeculi exemplo constet. Voluptatem porro puriorem adferre secessum in nemora et lucos, quam sanguinantem eloquentiam. Dulces Musas revocare suos cultores a sollicitudinibus et curis.*

14. *Supervenit Vipstanus Messala. Is, antiquorum admirator, Aprum a novorum rhetorum more ad veterem formam trahere nititur.* 15—18. *Aper repugnans movet quaestionem, quinam oratores vocandi sint antiqui. Hos venerantur Messala, Secundus, Maternus. Aper saeculi sui partes tuetur, nec veteres esse dicendos iudicat, quos eorumdem hominum aures adgnoscere potuerint. Ciceronem et coaetaneos, fere in medio positos, ab antiquorum adseclis istis accenseri. In iis, qui vocentur antiqui, plures deprehendi species, nec unum esse eloquentiae vultum. Malignitate humana vetera in laude, praesentia in fastidio esse.* 19. *Cassium Severum, quem terminum antiquitatis constituant, a vetere flexisse via non inscitia, sed iudicio et intellectu; cum conditione temporum ac diversitate aurium formam quoque orationis fuisse mutandam.* 20. *Variis scatuisse veterem eloquentiam vitiis. Auditorum coronam exigere iam laetiorem et pulcriorem orationem et poeticum decorem.* 21. 22. *Diiudicat dein Aper Calvi, Coelii, Caesaris, Bruti, Asinii, Corvini orationes et carmina, et praecipue Ciceronis, cuius laudes canit et vitia reprehendit, quae sola perversis imitatoribus placeant.* 23. *Veram esse eloquentiae artem, antiquorum laetissima quaeque imitari et a recentibus feliciter reperta miscere.*

24. *Iam Maternus hortatur Messalam, ut, missa laudatione antiquorum, qui illa non indigeant, caussas expromat, cur in tantum ab eorum eloquentia recesserit*

recentior aetas. 25. Messala monet, quinam antiqui dicendi; plures fuisse dicendi formas iisdem saeculis; docet, quid sentiendum de eloquentia Calvi et ceterorum, de quibus mox dictum; addit, quod se obtrectarint invicem, vitium esse non oratorum, sed hominum. 26. C. Gracchi impetum et L. Crassi maturitatem praeferendam esse calamistris Maecenatis aut tinnitibus Gallionis. Cassium Severum parum habere sanguinis et rixare magis, quam pugnare, nec adtulisse Aprum, quem Ciceroni vel Caesari opponeret. 17—29. Petente Materno, ad explicandas caussas transit Messala, cur eloquentia ceteraeque artes a vetere gloria desciverint, desidiam iuventutis, negligentiam parentum, inscientiam praecipientium et oblivionem moris antiqui. Ostendit, apud antiquos severam et sanctam fuisse liberorum educationem; apud recentiores ad histrionalem favorem deflexisse et rhetores. 30—32. Ex ingenuarum artium scientia et varia eruditione exundasse antiquam eloquentiam, quod Ciceronis exemplo pateat; illarum contemtum primam esse corruptae eloquentiae caussam. 33—35. tum iuvenes olim, domestica disciplina inbutos, deductos esse ad oratores principes, quos sectati pugnare quasi in proelio didicerint: postea in scholas rhetorum transisse, ubi nihil discatur, nisi quod usum non habeat.

[Heic mutilus est Messalae sermo, forsan et periit Iulii Secundi; sequitur Materni oratio, capite trunca. Lacunam hanc complere nisus est Broterius. In iis, quae supersunt] 36. Tradit Maternus: perturbatione olim et licentia, factionibus procerum et adsiduis Senatus adversus plebem certaminibus, eloquentiam viguisse; 37. neque quemquam magnam potentiam sine eloquentia consecutum: Demosthenis hoc et Ciceronis exemplo comprobari. 38. Primum Cn. Pompeium eloquentiae an[illegible]gendo nocuisse, eique veluti frenos inposuisse; tum 39. paenulas, quibus adstricti et quasi inclusi cum

iudicibus fabulentur oratores, itemque inpedimenta a iudicibus orta, debilitare eloquentiam. praeterea res velut in solitudine agi, quum oratori olim clamor plaususque addiderint animum. 40. *Eloquentiam esse alumnam licentiae, contumacem, temerariam, arrogantem, nec in civitatibus bene constitutis oriri posse, quod exemplo variarum gentium ostendant;* 41. *minorem esse obscurioremque gloriam inter bonos mores et in obsequium regentis paratos; bono sui saeculi cuique fruendum.* 42. *Disceditur. Habitus est dialogus*

FLAVIO VESPASIANO AVG. VI.
TITO VESPASIANO CAES. IV. COSS.

COMMENTARIVS.

Superioribus libris lucem aliquam industria nostra attulit: huic, vere possum dicere, salutem. Nam, cum depravatissimus vulgo circumferretur, nulla pagina sine vulnere et vibice, admirabile est, quantum a Farnesiano codice (nam Vaticanis aberat) in eo sanando simus adiuti. Multi hiatus expleti, verba et lineae integrae insertae, centeni aliquot loci (Latine, non oratorie, loquor) emendati: quorum omnium numerum inire aut longum, aut supervacuum. moderabor, et in his notis ea saltem tangam, quorum vel insignis correctio est, vel ambigua. Reliqua recepta in contextum, satis sit verbo iam nunc praedixisse, e Farnesiani libri fide esse. At de scripto, et scriptore ipso, pauca etiam hic libanda sunt. Scriptum sane optimum stilo, inventione, iudicio: et quod in hoc genere (integrum esset modo) conferre nihil verear cum iis, quae optimi saecli, et optimae notae. Scriptor tamen ipse incertus. Ita olim iudicavi: neque etiam muto. Nam Tacitum fuisse qui credam? Stilus valide abnuit, non fallax in hoc genere argumentum. qui in nostro constrictus ubique, teres, acutus, et severus magis, quam lepidus: hic omnia contra. At mutari is in aetate aut argumento potest, inquiunt. Non nego. sed nunquam ita, ut abeat prorsus a sese. Quidquid Cicero scripsit, senex, iuvenis, philologum, philosophum; in iis tamen lineamenta quaedam apparent eiusdem viri et vultus. Nec aliter fit in omnibus nobis. Aetatem etiam vide, si non pugnat. Hic scriptor sermonem hunc habitum inducit sexto Flaviani imperii anno: eique interfuisse se *admodum iuvenem.* Quomodo vero tunc admodum iuvenis Tacitus, si honores etiam cepit sub Vespasiano? Id enim de se fatetur, et *dignitatem* suam *a Vespasiano inchoatam* ait Historiarum primo. Sed exemplaria omnia Tacito adserunt. Quae illa: vix bina aut terna credo ea esse in omni Europa. quae tam facile et pronum *est, hic mentiri, quam in aliis libris saepe.* Sed etiam Pomponius

Sabinus. Ita enim politissimus doctissimusque Pithoeus nos docuit, notis ad hunc libellum. Is igitur Sabinus, mediae aetatis grammaticus, in Carmen de obitu Maecenatis: *Cornelius*, inquit, *Tacitus appellat scripta Maecenatis calamistros*. Nec negare certe possumus, quin is locus hodieque in hoc libello exstet (c. 26). Quid dicam? serio et ingenue, nihil me credere huic ignobili Sabino, qui, ex veteri verbo, somniavit fortasse, quod voluit. Dico me, nam aliis nihil praeeo, quid sequantur. Incommodi quid erit, sive Tacito tribuamus, sive M. Fabio Quinctiliano, ut mihi olim visum? Nam et stilus ipse plane geminus: et ille, se *De caussis corruptae eloquentiae* scripsisse, plus uno loco fatetur: quem titulum valde appositum scio huic argumento. Praecipuam enim materiem et velut fundum scripti, hoc fuisse, evincunt illa, quae superant, et magis evincerent, quae a fine desunt. Ipse Maternus hic ad Messalam: *Exprime nobis non laudationem antiquorum, sed caussas, cur in tantum ab eloquentia eorum recesserimus*. Aetas tamen Quinctiliani paullo grandior fuisse videtur, quam ut hic sermo illo iuvene. Itaque ambigo, et cum multa dixerim, claudo tamen omnia et signo hoc responso, Mihi non liquere. *Lipsius.*

Argumenta, in utramque partem prolata, studiose discussit nuperus editor elegantis libelli Ioh. H. Aug. Schulze, qui egregiam ei inlustrando operam impendit 8vo. Lips. 1788. Mihi, re probe pensitata, cum Broterio aliisque probabile admodum videtur, Tacito deberi. Nec obstat stili differentia. In hoc opusculo iuvenilis vigor spirat; reliqua provectae aetatis constrictum, acutum et severum dicendi genus habent. Accedit, quod profecto aliud sit historiam scribere, aliud dialogum, in quo, ut auctor profitetur, conloquentium cuique *sua forma et animi et ingenii iisdem numeris, iisdemque rationibus redditur*. Ceterum in hoc excudendo libello nullo vetustiori exemplari se usum Rhenanus testatur; multa satis feliciter ex ingenio emendavit. Ad titulum quod adtinet, in MSS. Vaticanis Broterius hunc reperit: *C. Corn. Taciti dialogus de Oratoribus* Ed. princeps ita: *Cornelii Taciti Equitis Romani dialogus de Oratoribus claris*. Puteol et Ber. *Cornelii Taciti Equitis Romani dialogus, an sui seculi oratores antiquioribus, et quare, concedant. Oberlin.*

Saepe ex me requiris, Iuste Fabi, cur, cum priora 1 saecula tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque effloruerint, nostra potissimum aetas deserta et laude orbata, vix nomen ipsum oratoris retineat. neque enim ita adpellamus, nisi antiquos: horum autem temporum diserti caussidici et advocati et patroni et quidvis potius, quam oratores, vocantur.

Hunc Dialogum Anglicè vertit *Gul. Melmoth;* libelli, dicti *Fitzosborne's Letters*, auctor elegantissimus; ad finem cujus has delicias appendit. Vid. Edit. Bostoniensem p. 225.

Cui percontationi tuae respondere, et tam magnae quaestionis pondus excipere, ut aut de ingeniis nostris male existimandum sit, si idem adsequi non possumus, aut de iudiciis, si nolumus, vix, hercule, auderem, si mihi mea sententia proferenda, ac non disertissimorum, ut nostris temporibus, hominum sermo repetendus esset, quos eandem hanc quaestionem pertractantes, iuvenis admodum audivi. Ita non ingenio, sed memoria ac recordatione, opus est, ut, quae a praestantissimis viris et excogitata subtiliter, et dicta graviter, accepi, cum singuli diversas, vel easdem, sed probabiles caussas adferrent, dum formam sui quisque et animi et ingenii redderet, iisdem nunc numeris, iisdem rationibus persequar, servato ordine disputationis. neque enim defuit, qui diversam quoque partem susciperet, ac, multum vexata et inrisa vetustate, nostrorum temporum eloquentiam antiquorum ingeniis anteferret.

2 Nam postero die, quam Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cum offendisse potentium animos diceretur, tamquam in eo tragoediae argumento, sui oblitus, tantum Catonem cogitasset, eaque de re per urbem frequens sermo haberetur, venerunt ad eum M. Aper et Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri: quos ego in iudiciis non utrosque modo studiose audiebam, sed domi quoque et in publico adsectabar, mira studiorum cupiditate et quodam ardore iuvenili, ut fabulas quoque eorum, et disputationes, et arcana semotae dictionis penitus exciperem.

Catonem] Tragoediam, cujus Cato erat argumentum.

M. Aper et Iul. Sec.] Iste forte pater M. Flav. Apri Cons. a. u. *383. Hujus Secundi* laudes canit Quint. 10, 1, 120. et 12, 10, 11.

quamvis maligne plerique opinarentur, nec Secundo promptum esse sermonem, et Aprum ingenio potius et vi naturae, quam institutione et litteris, famam eloquentiae consecutum. Nam et Secundo purus et pressus, et, in quantum satis erat, profluens sermo non defuit: et Aper, communi eruditione inbutus, contemnebat potius literas, quam nesciebat, tamquam maiorem industriae et laboris gloriam habiturus, si ingenium eius nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur.

Igitur, ut intravimus cubiculum Materni, sedentem 3
ipsum, et, quem pridie recitaverat, librum intra manus habentem, deprehendimus.

Tum Secundus: Nilne te, inquit, Materne, fabulae malignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? An ideo librum istum adprehendisti, ut diligentius retractares, et sublatis, si quae pravam interpretandi materiam dederunt, emitteres Catonem, non quidem meliorem, sed tamen securiorem?

Tum ille, Leges tu, quid Maternus sibi debuerit, et agnosces, quae audisti. quod si qua omisit Cato, sequenti recitatione Thyestes dicet. Hanc enim tragoediam disposui iam et intra me ipse formavi. Atque ideo maturare libri huius editionem festino, ut dimissa priore cura, novae cogitationi toto pectore incumbam.

Adeo te tragoediae istae non satiant, inquit Aper, quo minus, omissis orationum et caussarum studiis, omne tempus modo circa Medeam, ecce

Aper communi eruditione imbutus] Communis eruditio dicitur de disciplinis, quibus liberales homines vulgo imbuebantur. Ern.

Thyestes] *Alterum et notum* tragoediae argumentum.

nunc circa Thyesten, consumas? cum tot amicorum caussae, tot coloniarum et municipiorum clientelae, in forum vocent; quibus vix sufficeres, etiamsi non novum tibi ipse negotium inportasses, Domitium et Catonem, id est, nostras quoque historias et Romana nomina Graecorum fabulis adgregare.

4 Et Maternus, perturbarer hac tua severitate, nisi frequens ac adsidua nobis contentio iam prope in consuetudinem vertisset. Nam nec tu agitare et insequi poetas intermittis, et ego, cui desidiam advocationum obiicis, quotidianum hoc patrocinium defendendae adversus te poeticae exerceo. Quo laetor magis, oblatum nobis iudicem, qui me vel in futurum vetet versus facere, vel, quod iam pridem opto, sua quoque auctoritate compellat, ut omissis forensium caussarum angustiis, in quibus satis mihi superque sudatum est, sanctiorem istam et augustiorem eloquentiam colam.

5 Ego vero, inquit Secundus, antequam me iudicem Aper recuset, faciam quod probi et modesti iudices solent, ut in his cognitionibus se excusent, in quibus manifestum est, alteram apud eos partem gratia praevalere. Quis enim nescit, neminem mihi coniunctiorem esse et usu amicitiae et adsiduitate contubernii, quam Saleium Bassum, cum optimum virum, tum absolutissimum poetam? por-

Clientelae] Quae patronum cooptarent Maternum. Notae sunt tesserae hospitalitatis.

Domitium] Videtur fuisse is, qui, Iulio Caesari infensissimus, Pharsalica acie occubuit. de quo Suet. Ne 1. 2.

Saleium Bassum] De quo Quinctilianus, *Institut: Orator.* X, 1. *Vehemens ac poeticum ingenium Saleii Bassi fuit, nec ipsum senectute maturum.*

ro, si poetica adcusatur, non alium video reum locupletiorem.

Securus sit, inquit Aper, et Saleius Bassus et quisquis alius studium poeticae et carminum gloriam fovet, cum caussas agere non possit. Ego enim, quatenus arbitrum litis huius inveni, non patiar, Maternum societate plurium defendi; sed ipsum solum apud vos arguam, quod natus ad eloquentiam virilem et oratoriam, qua parare simul et tueri amicitias, adsciscere nationes, complecti provincias, possit, amittit studium, quo non aliud in civitate nostra vel ad utilitatem fructuosius, vel ad dignitatem amplius, vel ad urbis famam pulchrius, vel ad totius Imperii atque omnium gentium notitiam inlustrius, excogitari potest. Nam, si ad utilitatem vitae omnia consilia factaque nostra dirigenda sunt, quid erit tutius, quam eam exercere artem, qua semper armatus praesidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis vero et inimicis metum et terrorem ultro feras, ipse securus et velut quadam perpetua potentia ac potestate munitus? cuius vis et utilitas, rebus prospere fluentibus, aliorum praesidio et tutela intelligitur: sin próprium periculum increpuit, non Hercule lorica aut gladius in acie firmius munimentum, quam reo et periclitanti eloquentia, praesidium simul et telum, quo propugnare pariter et incessere, vel in iudicio, sive in Senatu, sive apud Principem possis. Quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus, quam eloquentiam suam, opposuit? qua accinctus et minax, disertam quidem, sed inexercitatam et eiusmodi cer-

taminum rudem, Helvidii sapientiam elusit. Plura de utilitate non dico, cui parti minime contradicturum Maternum meum arbitror.

6 Ad voluptatem oratoriae eloquentiae transeo, cuius iucunditas non uno aliquo momento, sed omnibus prope diebus, et prope omnibus horis, contingit. Quid enim dulcius libero et ingenuo animo et ad voluptates honestas nato, quam videre plenam semper et frequentem domum concursu splendidissimorum hominum? idque scire non pecuniae, non orbitati, neque officii alicuius administrationi, sed sibi ipsi, dari? illos quinimo orbos et locupletes et potentes venire plerumque ad iuvenem et pauperem, ut aut sua, aut amicorum discrimina commendent. Vllane tanta ingentium opum ac magnae potentiae voluptas, quam spectare homines veteres et senes et totius urbis gratia subnixos, in summa omnium rerum abundantia, confitentes, id quod optimum sit, se non habere? Iam vero, qui togatorum comitatus et egressus! quae in publico species! quae in iudiciis veneratio! quod gaudium consurgendi adsistendique inter tacentes, in unum conversos: coire populum, et circumfundi coronam, et accipere adfectum quemcumque orator induerit! Vulgata dicentium gaudia, et inperitorum quoque oculis exposita, percenseo. Illa secretiora, et tantum ipsis orantibus nota, maiora sunt. Sive adcuratam meditatamque adfert orationem; est quoddam sicut ipsius dictionis, ita gaudii, pondus et constantia: sive novam et recentem curam non sine aliqua trepidatione animi adtulerit;

Helvidii sapientiam elusit] Confer Hist. IV, 6. *Gron.*
Orbitati] *Confer dicta* ad Ann. III, 25.

ipsa sollicitudo commendat eventum et lenocinatur voluptati. Sed extemporalis audaciae atque ipsius temeritatis vel praecipua iucunditas est. Nam in ingenio quoque, sicut in agro, quamquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen, quae sua sponte nascuntur.

Equidem, ut de me ipse fatear, non eum diem lae- 7
tiorem egi, quo mihi latus clavus oblatus est, vel quo homo novus, et in civitate minime favorabili natus, Quaesturam, aut Tribunatum, aut Praeturam accepi: quam eos, quibus mihi, pro mediocritate huius quantulaecumque in dicendo facultatis, aut reum prospere defendere, aut apud Centumviros caussam aliquam feliciter orare, aut apud Principem ipsos illos libertos et Procuratores Principum tueri et defendere datur. Tum mihi supra Tribunatus et Praeturas et Consulatus adscendere videor, tum habere quod, si non in animo oritur, nec codicillis datur, nec cum gratia venit. Quae fama et laus cuiusvis artis cum oratorum gloria comparanda est, qui non inlustres in urbe solum, apud negotiosos et rebus intentos, sed etiam apud iuvenes et adolescentes, quibus modo recta et indoles est et bona spes sui? Quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? quos saepius vulgus inperitum et tunicatus hic po-

Latus Clavus] Jus senatoriae dignitatis, cujus insigne erat latus clavus, seu vestis latis ex purpura plagis distincta. De hac dignitate, ejusque auctore Principe, Plinius, II. Ep. 9.

Homo novus] Cujus majores nondum inclaruerant.

In civitate min. fav.] Maternus, Secundus, Aper fuere Galli. v. c. 10. favor penes Romanos. Ammian. 14, 5. Cf. notata ad c 17.

Tunicatus] Tunicatus hic populus, seu misella plebs; non *toga*, sed *tunica* induebantur.

pulus transeuntes nomine vocat, et digito demonstrat? Advenae quoque peregrini, iam in municipiis et coloniis suis auditos, cum primum urbem adtigerunt, requirunt ac vultus agnoscere concupiscunt.

8 Ausim contendere, Marcellum hunc Eprium, de quo modo locutus sum, et Crispum Vibium (libentius enim novis et recentibus, quam remotis et oblitteratis, exemplis utor) non minus nosci in extremis partibus terrarum, quam Capuae, aut Vercellis, ubi nati dicuntur. nec hoc illis saltem ter millies sestertium praestat (quamquam ad has ipsas opes possunt videri eloquentiae beneficio venisse) ipsa eloquentia; cuius numen et coelestis vis multa quidem omnibus saeculis exempla edidit, ad quantam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint. Sed haec, ut supra dixi, propria, et quae non auditu cognoscenda, sed oculis spectanda habemus. Nam, quo sordidius et abiectius nati sunt, quoque notabilior paupertas et angustia rerum nascentes eos circumsteterunt; eo clariora, et ad demonstrandam oratoriae eloquentiae utilitatem inlustriora exempla sunt; quod sine commendatione natalium, sine substantia facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemptus, per multos iam annos potentissimi sunt civitatis, ac, donec libuit, principes fori, nunc prin-

Et digito demonstrat] Inde Persius, I, 28.

At pulchrum est digito monstrari, et dicier, hic est.

Eos circumsteterunt] Minus Latine dictum, ut et mox illud, *substantia facultatum.* *Ern.* At Cic ipse Phil. X, 10. *omnia nos fata circumstant.* et Plin. paneg. c. 3. *Haec me cura, haec difficultas, sola circumstat.* Vide et supra H. 4, 79.

cipes in Caesaris amicitia, agunt feruntque cuncta, atque ab ipso Principe cum quadam reverentia diliguntur: quia Vespasianus, venerabilis senex et patientissimus vir, bene intelligit, ceteros quidem amicos suos niti iis, quae ab ipso acceperint, quaeque ipsi adcumulare et in alios congerere promptum est: Marcellum autem et Crispum, adtulisse ad amicitiam suam, quod non a Principe acceperint, nec accipi possit. Minimum inter tot ac tanta locum obtinent imagines ac tituli et statuae, quae neque ipsa tamen negliguntur, tam Hercule, quam divitiae et opes, quas facilius invenies, qui vituperet, quam qui fastidiat. His igitur et honoribus et ornamentis et facultatibus refertas domos eorum videmus, qui se ab ineunte adolescentia caussis forensibus et oratorio studio dederunt.

Nam carmina et versus, quibus totam vitam Maternus insumere optat (inde enim omnis fluxit oratio) neque dignitatem ullam auctoribus suis conciliant, neque utilitates alunt: voluptatem autem brevem, laudem inanem et infructuosam consequuntur. Licet haec ipsa, et quae deinde dicturus sum, aures tuae, Materne, respuant, cui bono est, si apud te Agamemnon aut Iason diserte loquitur? quis ideo domum defensus tibi obligatus redit? Quis Saleium nostrum, egregium poetam, vel, si hoc honorificentius est, praeclarissimum vatem deducit, aut salutat, aut prosequitur? Nempe, si amicus eius, si propinquus, si denique ipse in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret, non ad te, Materne, quia poeta es, neque ut pro eo versus facias: hi etiam Basso domi nascuntur, *pulcri* quidem et iucundi: quorum

tamen hic exitus est, ut, cum toto anno, per omnes dies, magna noctium parte, unum librum extudit et elucubravit, rogare ultro et ambire cogatur, ut sint, qui dignentur audire: et ne id quidem gratis. nam et domum mutuatur et auditorium exstruit et subsellia conducit et libellos dispergit: et, ut beatissimus recitationem eius eventus prosequatur, omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut in herba vel flore praecepta, ad nullam certam et solidam pervenit frugem: nec aut amicitiam inde refert, aut clientelam, aut mansurum in animo cuiusquam beneficium, sed clamorem vagum et voces inanes et gaudium volucre. Laudavimus nuper, ut miram et eximiam, Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia Basso donasset. Pulcrum id quidem, indulgentiam Principis ingenio mereri: quanto tamen pulcrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem? Adjice, quod poetis, si modo dignum aliquid elaborare et efficere velint, relinquenda conversatio amicorum et iucunditas urbis, deserenda caetera officia, utque ipsi dicunt, *in nemora et lucos*, id est, in solitudinem secedendum est.

10 Ne opinio quidem et fama, cui soli serviunt, et quod unum esse pretium omnis sui laboris fatentur, aeque poetas quam oratores sequitur: quoniam mediocres poetas nemo novit, bonos pauci. Quando enim rarissimarum recitationum fama in totam urbem

Mediocres Poetae] Vere enim Horatius in Arte Poetica, vers. 372.

Mediocribus esse Poetas,
Non Dii, non homines, non concessere columnae.

penetrat? nedum ut per tot provincias innotescat. Quotus quisque, cum ex Hispania, vel Asia, ne quid de Gallis nostris loquamur, in urbem venit, Saleium Bassum requirit? atque adeo si quis requirit, ut semel vidit, transit et contentus est; ut si picturam aliquam vel statuam vidisset. Neque hunc mecum sermonem sic accipi volo, tamquam eos, quibus natura sua oratorium ingenium denegavit, deterream a carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare otium et nomen inserere possunt famae: ego vero omnem eloquentiam omnesque eius partes sacras et venerabiles puto: nec solum cothurnum vestrum, aut heroici carminis sonum, sed lyricorum quoque iucunditatem, et elegorum lascivias, et iamborum amaritudinem, et epigrammatum lusus, et quamcumque aliam speciem eloquentia habeat, anteponendam ceteris aliarum artium studiis credo. sed tecum mihi, Materne, res est, quod, cum natura tua in ipsam arcem eloquentiae te ferat, errare mavis, et, summa adeptus, in levioribus subsistis. Vt, si in Graecia natus esses, ubi ludicras quoque artes exercere honestum est, ac tibi Nicostrati robur ac vires Dii dedissent, non paterer inmanes illos et ad pugnam natos lacer-

Omnesque ejus partes] Ego vero omnem eloquentiam, sive oratoria sit, sive poetica, omnesque ejus partes sacras et venerabiles puto.

Cothurnum vestrum] Tragoedias.

Nicostrati robur] De quo Quintil. 2, 8 (9). *At si fuerit, qui docebitur, ille, quem adolescentes senem vidimus, Nicostratus omnibus in eo docendi partibus similiter utetur, efficietque illum qualis hic fuit, luctando pugnandoque (quo utroque certamine iisdem diebus coronabatur) invictum.* Quod ipsum suadet de Quintiliano libelli huius auctore. Ac de Nicostrato palaestrita etiam Pausanias V, 21. *Lips.*

tos levitate iaculi aut iacu disci vanescere: sic nunc te ab auditoriis et theatris in forum et ad caussas et ad vera proelia voco; cum praesertim ne ad id quidem confugere possis, quod plerisque patrocinatur, tamquam minus obnoxium sit offensae poetarum, quam oratorum, studium. Effervescit enim vis pulcherrimae naturae tuae; nec pro amico aliquo, sed, quod periculosius est, pro Catone offendis. nec excusatur offensa necessitudine officii, aut fide advocationis, aut fortuitae et subitae dictionis inpetu: at tu meditatus videris elegisse personam notabilem et cum auctoritate dicturam. Sentio, quid responderi possit: hinc ingentes exsistere adsensus, hinc in ipsis auditoriis praecipue laudari, et mox omnium sermonibus ferri. Tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum tibi sumas adversarium superiorem. nobis satis sit, privatas et nostri saeculi controversias tueri, in quibus expressis si quando necesse sit, pro periclitante amico potentiorum aures offendere, et probata sit fides, et libertas excusata.

11 Quae cum dixisset Aper acrius, ut solebat, et intento ore, remissus et subridens Maternus, Paravi, inquit, me, non minus diu adcusare oratores quam Aper laudavit. Fore enim arbitrabar, ut, a laudatione eorum digressus, detrectaret poetas atque carminum studium prosterneret: arte quadam mitigavit, concedendo his, qui caussas agere non possent, ut versus facerent. Ego autem, sicut in caussis

Ab auditoriis] Sc. ubi recitationes habitae, item ubi declamari solebat. Auditoria etiam ap. Plinium et Quintilianum foro et veris caussis opponuntur; quae loca collegit Perizonius de Praetorio p. 202. *Ern.*

agendis efficere aliquid et eniti fortasse possum, ita recitatione tragoediarum ingredi famam auspicatus sum, tum quidem, cum in Nerone inprobatam, et studiorum quoque sacra profanantem Vatinii potentiam fregi: et hodie, si quid in nobis notitiae ac nominis est, magis arbitror carminum, quam orationum, gloria partum. ac iam me seiungere a forensi labore constitui, nec comitatus istos, et egressus, aut frequentiam salutationum concupisco: non magis quam aera et imagines, quae etiam, me nolente, in domum meam inruperunt. Nam statum hucusque ac securitatem melius innocentia tueor, quam eloquentia, nec vereor, ne mihi umquam verba in Senatu, nisi pro alterius discrimine, facienda sint.

Nemora vero, et luci, et secretum ipsum, quod Aper 12
increpabat, tantam mihi adferunt voluptatem, ut inter praecipuos carminum fructus numerem, quod nec in strepitu, nec sedente ante ostium litigatore, nec inter sordes ac lacrimas reorum componuntur; sed secedit animus in loca pura atque innocentia, fruiturque sedibus sacris. Haec eloquentiae primordia, haec penetralia: hoc primum habitu cultuque commoda mortalibus, in illa casta, et nullis contacta vitiis, pectora influxit: sic oracula loquebantur. Nam lucrosae huius et sanguinantis eloquentiae usus recens et malis moribus natus, atque, ut tu dicebas, Aper, in locum teli repertus. Ceterum felix illud, et, ut more nostro

Fruiturque sedibus sacris] i. ubi Musae et Nymphae habitant. *Ern.*

[4] *Sanguinantis eloquentiae*] Lucrosa haec et sanguinaria eloquentia ter millies sestertiûm Eprio Marcello praestiterat; ut vidimus cap. 8.

loquar, aureum saeculum, et oratorum et criminum inops, poetis et vatibus abundabat, qui bene facta canerent, non qui male admissa defenderent. Nec ullis aut gloria maior, aut augustior honor: primum apud Deos, quorum proferre responsa et interesse epulis ferebantur: deinde apud illos Diis genitos sacrosque Reges, inter quos neminem caussidicorum, sed Orphea ac Linum, ac, si introspicere altius velis, ipsum Apollinem accepimus: vel, si haec fabulosa nimis et composita videntur, illud certe mihi concedis, Aper, non minorem honorem Homero, quam Demostheni, apud posteros: nec angustioribus terminis famam Euripidis aut Sophoclis, quam Lysiae aut Hyperidis, includi. plures hodie reperies, qui Ciceronis gloriam, quam qui Virgilii, detrectent. Nec ullus Asinii aut Messalae liber tam inlustris est, quam Medea Ovidii, aut Varii Thyestes.

13 Ac ne fortunam quidem vatum, et illud felix contubernium, comparare timuerim cum inquieta et anxia oratorum vita. licet illos certamina et pericula sua ad Consulatus evexerint: malo securum et secretum Virgilii secessum, in quo tamen neque apud Divum Augustum gratia caruit, neque apud Populum Romanum notitia. Testes Augusti epistolae, testis ipse populus, qui auditis in theatro versibus Virgilii,

Asinii] Asinii Pollionis ac Corvini Messalae: eorum laudes vide supra Annales XI, 6. Quintilianus commendat *diligentiam Pollionis, dignitatem Messalae.*

Varii Thyestes] De utraque tragoedia Quintilianus *Instit. Orat.* X, 1. *Jam Varii Thyestes cuilibet Graecorum comparari potest. Ovidii Medea videtur mihi ostendere, quantum vir ille praestare potuit, si ingenio suo temperare, quam indulgere maluisset.* Ambae illae tragoediae periere, magno Romanorum literarum detrimento; cum vix supersit, unde aestimemus quid Romani in tragoedia valuerint.

surrexit universus, et forte praesentem spectantemque Virgilium veneratus est, sic, quasi Augustum. Ne nostris quidem temporibus, Secundus Pomponius Afro Domitio vel dignitate vitae, vel perpetuitate famae, cesserit. Nam Crispus et Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac sua fortuna concupiscendum? quod timent? an quod timentur? quod, cum quotidie aliquid rogentur, hi, quibus praestant, indignantur? quod adligati adulatione, nec Imperantibus umquam satis servi videntur, nec nobis satis liberi? Quae haec summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent. Me vero *dulces*, ut Virgilius ait, *Musae*, remotum a sollicitudinibus et curis, et necessitate quotidie aliquid contra animum faciendi, in illa sacra, illosque fontes ferant: nec insanum ultra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar. non me fremitus salutantium, nec anhelans libertus excitet: nec, incertus futuri, testamentum pro pignore scribam: nec plus habeam, quam quod possim, cui velim, relinquere, quandocumque fatalis et meus dies veniet. statuarque tumulo non moestus et atrox, sed hilaris et corona-

Sec. Pomponius] Scriptor tragicus, de quo A. XI, 13. De *Afro Domitio* A. 4, 52. 14, 19. et Quint. 12, 10, 11.

Ut Virgilius ait] Georgica, II. 475.

Me vero primum dulces ante omnia Musae,
Quorum sacra fero, ingenti percussus amore,
Accipiant.

Illosque Fontes] Sic et Virgilius, Georgic. II. 485.

Rara mihi et rigui placeant in vallibus amnes;
Flumina amem sylvasque inglorius. O, ubi campi
Sperchios, et virginibus bacchata Lacaenis
Taygeta: O, qui me gelidis in vallibus Haemi
Sistat, et ingenti ramorum protegat umbra!

Testamentum pro pignore scribam] i. e. securitatis caussa: sc. heredes adscribendo meis eos, quorum potentia mihi pignori sit, fore, ut ratum sit, meique partem saltem bonorum meorum ferant. Ern. Confer Agr. 34.

tus: et pro memoria mei nec consulat quisquam, nec roget.

14 Vixdum finierat Maternus, concitatus et velut instinctus; cum Vipstanus Messala cubiculum eius ingressus est, suspicatusque ex ipsa intentione singulorum, altiorem inter eos esse sermonem: Num parum tempestivus, inquit, interveni, secretum consilium et caussae alicuius meditationem tractantibus?

Minime, minime, inquit Secundus, atque adeo vellem maturius intervenisses. delectasset enim te et Apri nostri adcuratissimus sermo, cum Maternum, ut omne ingenium ac studium suum ad caussas agendas converteret, exhortatus est, et Materni pro carminibus suis laeta, utque poetas defendi decebat, audentior, et poetarum quam oratorum similior, oratio.

Me vero inquit, et sermo ipse infinita voluptate adfecisset, atque id ipsum delectat, quod vos, viri optimi et temporum nostrorum oratores, non forensibus tantum negotiis et declamatorio studio ingenia vestra exercetis, sed eiusmodi etiam disputationes adiungitis, quae et ingenium alunt, et eruditionis et litterarum iucundissimum oblectamentum, cum vobis, qui illa disputatis, adferunt, tum etiam his, ad quorum aures pervenerint. Itaque Hercule non minus probari video in te, Secunde, quod, Iulii Asiatici vitam componendo, spem hominibus fecisti plurium eiusmodi librorum, quam in Apro, quod nondum a

Nec consulat quisquam, nec roget] Consulat vates, roget Principem. Quid ita? quia crebrum, ut memoria damnaretur defunctorum, id est, tituli, imagines, honores. *Lips.*

scholasticis controversiis recessit, et otium suum mavult novorum rhetorum more, quam veterum oratorum, consumere.

Tum Aper, Non desinis, Messala, vetera tantum 15
et antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia inridere atque contemnere? Nam hunc tuum sermonem saepe excepi, cum, oblitus et tuae et fratris tui eloquentiae, neminem hoc tempore oratorem esse contenderes: atque id eo, credo, audacius, quod malignitatis opinionem non verebaris, cum eam gloriam, quam tibi alii concedunt, ipse tibi denegares.

Neque illius, inquit, sermonis mei poenitentiam ago; neque aut Secundum, aut Maternum, aut teipsum, Aper, (quamquam interdum in contrarium disputes) aliter sentire credo. Ac velim impetratum ab aliquo vestrum, ut caussas huius infinitae differentiae scrutetur ac reddat, quas mecum ipse plerumque conquiro. Et, quod quibusdam solatio est, mihi auget quaestionem, quia video, etiam Graiis accidisse, ut longius absit Aeschine et Demosthene ac Sacerdos iste Nicetes, et si quis alius Ephesum vel Mitylenas contentus scholasticorum clamoribus quatit,

Fratris tui eloquentiae] Quis hic Messalae frater? puto Regulum intelligi, illum, qui cum Plinio vixit et floruit lingua magis quam vita laudatus. Suspicor ex Tacito Hist. IV, 42. *Magnam eo die pietatis eloquentiaeque famam Vipsanius Messala adeptus est, nondum Senatoria aetate, ausus pro fratre Aquilio Regulo deprecari. Lips.* De *Regulo* v. Plin. Ep. 1, 5. 4, 7.

Sacerdos iste] Nicetes Sacerdos declamator nobilis eo aevo, Plinius Ep. VI, 6. audisse eum fatetur. *Erat non studiosorum tantum, verum etiam studiorum amantissimus, ac prope quotidie ad audiendos, quos tunc ego frequentabam, Quinctilianum et Sacerdotem Nicetem ventitabat.*

quam Afer, aut Africanus, aut vos ipsi a Cicerone aut Asinio recessistis.

16 Magnam, inquit Secundus, et dignam tractatu quaestionem movisti. sed quis eam iustius explicaverit, quam tu, ad cuius summam eruditionem et praestantissimum ingenium cura quoque et meditatio accessit?

Et Messala, aperiam, inquit, cogitationes meas, si illud a vobis ante inpetravero, ut vos quoque sermonem hunc nostrum adiuvetis.

Pro duobus, inquit Maternus, promitto. nam et ego et Secundus exsequemur partes, quas intellexerimus, te non tam omisisse, quam nobis reliquisse. Aprum enim solere dissentire, et tu paullo ante dixisti, et ipse satis manifestus, iamdudum in contrarium accingi, nec aequo animo perferre hanc nostram pro antiquorum laude concordiam.

Non enim, inquit Aper, inauditum et indefensum saeculum nostrum patiar hac vestra conspiratione damnari. Sed hoc primum interrogabo, quos vocetis *antiquos*, quam oratorum aetatem signatione ista determinetis? Ego enim cum audio antiquos, quosdam veteres et olim natos intelligo; ac mihi versantur ante oculos Vlysses et Nestor, quorum aetas mille fere et trecentis annis saeculum nostrum antecedit: vos autem Demosthenem et Hyperidem profertis, quos satis constat Philippi et Alexandri temporibus floruisse: ita tamen, ut utrique superstites essent. Ex quo apparet, non multo plures, quam quadringen-

Quam Afer aut] V. Quint. 10, 1, 118. De *Asinio Pollione* ib. 113. et supra c. 12.

Non multo plures] Anno imperii Vespasiani sexto habitus hic *sermo: hoc est, anno* V. C. 828. Is incidit in annum quartum

tos annos interesse inter nostram et Demosthenis aetatem. quod spatium temporis, si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur; si ad naturam saeculorum et respectum inmensi huius aevi, perquam breve et in proximo est. Nam si, ut Cicero in Hortensio scribit, 'is est magnus et 'verus annus, quo eadem positio coeli siderumque, 'quae cum maxime est, rursum exsistet, isque annus 'horum, quos nos vocamus, annorum duodecim mil- 'lia nongentorum quinquaginta quatuor complectitur;' incipit Demosthenes vester, quem vos veterem et antiquum fingitis, non solum eodem anno, quo nos, sed fere eodem mense exstitisse.

Sed transeo ad Latinos oratores, in quibus non 17
Menenium, ut puto, Agrippam, qui potest videri antiquus, nostrorum temporum disertis anteponere soletis: sed Ciceronem et Caesarem et Coelium et Calvum et Brutum et Asinium et Messalam. quos quidem cur antiquis temporibus potius adscribatis, quam nostris, non video. nam, ut de Cicerone ipso loquar, Hirtio

Olympiadis 213. At mortuus Demosthenes primo Olympiadis 214. Numerus rotundus a morte Demosthenis quadringenti anni ab aevo, quo floruit, *non multo plures*, ut ait Mercerus. *Lips.*

Duodecim millia nongentorum quinquaginta quatuor] Annus vertens siderum omnium, qui et magnus Platonicus, ex Astronomorum ratione annorum est 25920.

Agrippam] Menenius Agrippa Lanatus consul fuit anno Urbis conditae 251, ante Christum 503.

Caesarem] Julium Caesarem, Dictatorem.

Coelium] M. Coelium Rufum, cujus extant Epistolae inter Ciceronianas, Lib. VIII. ad Familiares.

Calvum] C. Licinius Macer Calvus *diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentiae habuit*, ut testatur Seneca. Illum laudat Cicero, de Claris Oratoribus, cap. 82. *Sanctitatem Calvi* celebrat Quintilianus, *Inst. Orat.* XII. 10.

Brutum] M. Junium Brutum, Caesaris interfectorem.

Hirtio et Pansa consulibus] Anno U. C. 711.

nempe et Pansa coss., ut Tiro libertus eius scripsit, septima Idus Decembris occisus est, quo anno D. Augustus in locum Pansae et Hirtii se et Q. Pedium coss. suffecit. statue sex et quinquaginta annos, quibus mox Divus Augustus Rempublicam rexit; adiice Tiberii tres et viginti, et prope quadriennium Caii, ac bis quaternos denos Claudii et Neronis annos, atque ipsum Galbae et Othonis et Vitellii unum annum, ac sextam iam felicis huius Principatus stationem, qua Vespasianus Rempublicam fovet, centum et viginti anni ab interitu Ciceronis in hunc diem conliguntur, unius hominis aetas. Nam ipse ego in Britannia vidi senem, qui se fateretur 'ei pugnae interfuisse, 'qua Caesarem, inferentem arma Britannis, arcere 'litoribus et pellere adgressi sunt.' Ita si eum, qui armatus C. Caesari restitit, vel captivitas, vel voluntas, vel fatum aliquod in urbem pertraxisset, idem Caesarem ipsum et Ciceronem audire potuit, et nostris quoque actionibus interesse. Proximo quidem congiario ipsi vidistis plerosque senes, qui, se a D. quoque Augusto semel atque iterum accepisse congiarium, narrabant. ex quo conligi potest, et Corvinum ab illis et Asinium audiri potuisse. Nam Corvinus

Suffecit] Interfectis consulibus Pansa et Hirtio, suffecti sunt consules Caesar Octavius, dictus postea Augustus, et Q. Pedius.

Centum et viginti anni] Rotunde dictum. Nam inter Ciceronis mortem et Vespasiani annum sextum sunt tantum anni 117.

Ipse ego in Britannia] Ex hoc loco coniicit Schulze in prolegom. p. 38. et cum eo Lud. G. Crome in programm. de Legendo dialogo de Oratoribus 4. Luneb. 1790, Aprum fuisse Britannum, quod et firmari putant ex c. 7. quo se in *in civitate minime favorabili natum* scribit. Obstat, quod c. 10. diserte dicit, *ne quid de Gallis nostris loquamur.*

Congiario] Congiariorum historiam ad hoc locum egregie exponit Broterius.

in medium usque Augusti Principatum, Asinius paene ad extremum, duravit. Nec dividatis saeculum, et antiquos ac veteres vocetis oratores, quos eorumdem hominum aures agnoscere, ac velut coniungere et copulare potuerunt.

Haec ideo praedixi, ut, si qua ex horum oratorum 18
fama gloriaque laus temporibus adquiritur, eandem docerem in medio sitam et propiorem nobis, quam Ser. Galbae, C. Carboni, quosque alios antiquos merito vocaverimus. Sunt enim horridi et inpoliti et rudes et informes, et quos utinam imitatus nulla parte esset Calvus vester, aut Coelius, aut ipse Cicero. Agere enim fortius iam et audentius volo, si illud ante praedixero, mutari cum temporibus formas quoque et genera dicendi. Sic Catoni seni comparatus C. Gracchus plenior et uberior; sic Graccho politior et ornatior Crassus; sic utroque distinctior et urbanior et altior Cicero; Cicerone mitior Corvinus et dulcior et in verbis magis elaboratus. Nec quaero, quis disertissimus:

Sicut Catoni, etc. *sic*] De *Catone* v. Quint. 12, 11, 23. De *C. Graccho* Plut. et Cic. in Bruto 33. De *Crasso* Cic. de Or. III, 1. et in Verr III, 1. item in Bruto 38.

Catoni seni] Quem egregie commendat Quintilianus, *Institut. Orat* XII, 2. *Marcus Censorius Cato, idem orator, idem historiae conditor, idem juris, idem rerum rusticarum peritissimus, inter tot operas militiae, tantas domi contentiones, rudi saeculo literas Graecas aetate jam declinata didicit, ut esset hominibus documento, ea quoque percipi posse, quae senes concupissent.*

C. Gracchus] C. Gracchus, tribunus plebis, cum biennio eloquentia et seditionibus populum agitesset, interemptus est, L. Opimio consule, anno U. C. DCXXXIII.

Crassus] L. Crassus vir fuit eloquentissimus et clarissimus, teste Cicerone in Verrem, III. 1. Plura adhuc de eo in libro De Oratore. *Illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subita est.* Multa manent ejus dicacitatis argumenta, quorum praecipuum est ejus dictum in Cn. Domitium Ahenobarbum. *Non esse mirandum quod aeneam barbam haberet, cui os ferreum, cor plumbeum esset.* De eo adhuc infra cap. 25.

hoc interim probasse contentus sum, non esse unum eloquentiae vultum, sed in illis quoque, quos vocatis antiquos, plures species deprehendi: nec statim deterius esse, quod diversum est; vitio autem malignitatis humanae vetera semper in laude, praesentia in fastidio esse. Num dubitamus, inventos, qui prae Catone Appium Caecum magis mirarentur? Satis constat, ne Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus et tumens, nec satis pressus, sed supra modum exsultans, et superfluens, et parum Atticus videretur. Legistis utique et Calvi et Bruti ad Ciceronem missas epistolas: ex quibus facile est deprehendere, Calvum quidem Ciceroni visum exsanguem et adtritum, Brutum autem otiosum atque disiunctum: rursumque, Ciceronem a Calvo quidem male audivisse, tamquam solutum et enervem: a Bruto autem, ut ipsius verbis utar, tamquam fractum atque elumbem. Si me interroges, omnes mihi videntur verum dixisse. Sed mox ad singulos veniam; nunc mihi cum universis negotium est.

19 Nam, quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, quem usque ad Cassium Severum faciunt, quem primum adfirmant flexisse ab illa vetere atque directa

Vetera semper in laude] Plane sic Vell. II, 92. *Praesentia invidia, praeterita veneratione, prosequimur.*

Legistis u. Calvi et Bruti ad Ciceronem] Ex iisdem Fabius hausit XII, 1. *Neque ipse Ciceroni Demosthenes videatur satis esse perfectus, . . . nec Cicero Bruto Calvoque, qui certe compositionem ipsius etiam apud ipsum reprehendunt.* Adde sequentia. *Lips.*

Cassium Severum] De Cassio Servero, orandi valido, sed sordidae originis et maleficae vitae, dictum est supra Annal. IV, 21. Extremis Augusti temporibus et Tiberii principatu floruit. Formam ejus ingenii describit Quintilianus, *Institut. Orat.* X, 1.

dicendi via: non infirmitate ingenii, nec inscitia literarum, transtulisse se ad id dicendi genus contendo, sed iudicio et intellectu. Vidit namque, ut paullo ante dicebam, cum conditione temporum, ac diversitate aurium, formam quoque ac speciem orationis esse mutandam. Facile perferebat prior iste populus, ut inperitus et rudis, inpeditissimarum orationum spatia: atque id ipsum laudi dabatur, si dicendo quis diem eximeret. Ista vero longa principiorum praeparatio, et narrationis alte repetita series et multarum divisionum ostentatio, et mille argumentorum gradus, et quicquid aliud aridissimis Hermagorae et Apollodori libris praecipitur, in honore erat: et, si quis, odoratus philosophiam, ex ea locum aliquem orationi suae insereret, in coelum laudibus ferebatur. Nec mirum. Erant enim haec nova et incognita: et ipsorum quoque oratorum paucissimi praecepta rhetorum, aut philosophorum placita, cognoverant. At Hercule pervulgatis iam omnibus, cum vix in corona quisquam adsistat, quin elementis

Sed iudicio et intellectu] Fortassis: *et delectu.* Cicero pro Clu. 46. *Quod idem facere Censores in delectu dignitatis et iudicio civium,* etc. Pro Plancio 4. *Populus non delectu aliquo aut sapientia iudicat.* Noster infra c. 22. *nec ulla re magis eiusdem aetatis oratores praecurrit, quam iudicio. Primus enim excoluit orationem et verbis delectum adhibuit. Gron.* An haec aetas potius verbum *intelligere* pro deligere et diligere dixit? Plin. ep. VIII, 23. *quem Legatum Tribunus ita intellexit et cepit.* ubi et ego aliquando tentavi *dilexit.* Immo ipse auctor libelli iterum sic dixit c. 31. *Ern.* Ann. VI, 36. *intellectus* pro intelligentia. Sic et hic.

Hermagorae et Apollodori libris] Hermagoras is, qui sub Augusto vixit, intelligendus: non alter, cuius ap. Ciceronem mentio in Brut. 76. et alibi. v. Clav. Cic. Apollodorus Pergamenus Augusti praeceptor fuit.

Vix in cortina quisquam adsistat] Alii *corona* legunt. si illud rectum, non aliud ceperim, quam subselliorum iuxta tribunal locum, in quo non advocati solum, sed scribae, praecones atque id genus operae forenses *consistebat.* *Severus* in Aetna v. 295. pro theatri

studiorum, etsi non instructus, at certe imbutus sit, novis et exquisitis eloquentiae itineribus opus est, per quae orator fastidium aurium effugiat, utique apud eos iudices, qui vi aut potestate, non iure et legibus, cognoscunt, et nec accipiunt tempora, sed constituunt, nec exspectandum habent oratorem, dum illi libeat de ipso negotio dicere, sed saepe ultro admonent, atque alio transgredientem revocant, et festinare se testantur.

20 Quis nunc ferat oratorem de infirmitate valetudinis suae praefantem? qualia sunt fere principia Corvini. Quis quinque in Verrem libros exspectaverit? Quis de exceptione et formula perpetietur illa inmensa volumina, quae pro M. Tullio, aut A. Caecina legimus? Praecurrit hoc tempore iudex dicentem, et, nisi aut cursu argumentorum, aut colore sententiarum, aut nitore et cultu descriptionum invitatus et conruptus est, aversatur dicentem. Vulgus quoque adsistentium et adfluens et vagus auditor adsuevit iam exigere laetitiam et pulchritudinem orationis; nec magis perfert in iudiciis tristem et inpexam antiquitatem, quam si quis in scena Roscii aut Turpionis Ambivii exprimere gestus velit. Iam vero iuvenes, in ipsa studiorum incude positi, qui profectus sui caussa oratores sectantur, non so-

incurva parte dixisse videtur: *magni cortina theatri.* Vide etiam, an non *assistere* hic proprie de asseclis aut fautoribus, qui oratori se adiungebant. Ita statim: *Vulgus quoque assistentium et affluens et vagus auditor.* Distinguit ab auditore fortuito et incerto. *Lips.* De *corona* nullum mihi dubium. Scaliger tamen ad Varr. L. L. VI, 3. metaphoram hic adgnoscit, parum feliciter. Cf. c. 6. *Cortina* servarat Ern et Brot. Probat et Dureau de Lamalle.

Eloquentiae itineribus] Insolens tropus, excusatur tamen altero, *dicendi via.*

Pro M. Tullio] Eam orationem deperditam laudat Macrobius de *diff. et soc.* Graeci Latinique verbi. cap. de temp. perfecto.

lum audire, sed etiam referre domum aliquid inlustre et dignum memoria volunt: traduntque invicem ac saepe in colonias ac provincias suas scribunt, sive sensus aliquis arguta et brevi sententia effulsit, sive locus exquisito et poetico cultu enituit. Exigitur enim iam ab oratore etiam poeticus decor, non Attii aut Pacuvii veterno inquinatus, sed ex Horatii, et Virgilii, et Lucani sacrario prolatus. Horum igitur auribus et iudiciis obtemperans nostrorum oratorum aetas, pulcrior et ornatior exstitit. Neque ideo minus efficaces sunt orationes nostrae, quia ad aures iudicantium cum voluptate perveniunt. Quid enim, si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi caemento et informibus tegulis exstruuntur, sed marmore nitent et auro radiantur?

Equidem fatebor vobis simpliciter, me in quibus- 21
dam antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum, tenere. Nec unum de populo Canutium aut Arrium Furniumve nominabo, quique aliis in eodem valetudinario haec ossa et hanc maciem probant. Ipse mihi Calvus, cum unum et viginti, ut puto, libros reliquerit, vix in una aut altera oratiuncula satisfacit. nec dissentire ceteros ab hoc meo iudicio video. quotus enim quisque Calvi in Asitium, aut in Drusum legit? at hercule in hominum studiosorum manibus versantur adcusationes, quae in Vatinium inscribuntur, ac praecipue secunda ex his oratio. est enim verbis ornata et sententiis, auribus-

Somnum tenere] Pro cavere somnum. Id Latinis sic non dicitur; sed in hac coniunctione cum *risum* ferri potest, magisque refertur ad *risum*, quam ad somnum. *Ern.*

Nec dissentire ceteros] Dissentit tamen Quint. 10, 1, 115. et passim. Contra cf. Cic. *Bruto* 82.

que iudicum adcommodata: ut scias, ipsum quoque Calvum intellexisse, quid melius esset, nec voluntatem, quin sublimius et cultius diceret, sed ingenium ac vires, defuisse. Quid? ex Coelianis orationibus? nempe hae placent, si non universae, at partes earum, in quibus nitorem et altitudinem horum temporum adgnoscimus. Sordes autem verborum et hians compositio et inconditi sensus redolent antiquitatem: nec quemquam adeo antiquarium puto, ut Coelium ex ea parte laudet, qua antiquus est. Concedamus sane C. Caesari, ut propter magnitudinem cogitationum et occupationes rerum minus in eloquentia effecerit, quam divinum eius ingenium postulabat: tam hercule, quam Brutum philosophiae suae relinquamus. Nam, in orationibus minorem esse fama sua, etiam admiratores eius fatentur. Nec forte quisquam aut Caesaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro Rege, ceterosque eiusdem lentitudinis ac teporis libros legit, nisi qui et carmina eorundem miratur. fecerunt enim et carmina et in Bibliothecas retulerunt, non melius quam Cicero, at felicius, quia illos fecisse pauciores sciunt. Asinius quoque, quamquam propioribus temporibus natus sit, videtur mihi inter Menenios et Appios studuisse. Pacuvium certe et Attium non solum tragoediis, sed etiam orationibus suis expressit: adeo durus et siccus est. Oratio autem, sicut corpus hominis, ea demum pulcra est, in qua non eminent venae, nec ossa numerantur, sed temperatus ac bonus sanguis implet mem-

Propter magn. cogitat] Videsis Quint. 10, 1, 114. Vell. II, 41.

Inter Men. et Appios] Quinct. 10, 1, 113. *Asinius Pollio a nitore et incunditate Ciceronis ita longe abest, ut videri possit saeculo prior,*

bra et exsurgit toris, ipsosque nervos rubor tegit et decor commendat. Nolo Corvinum insequi, quia non per ipsum stetisse, quo minus laetitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret, videmus, in quantum iudicio eius vis aut animi aut ingenii suffecit.

Ad Ciceronem venio, cui eadem pugna cum ae- 22
qualibus suis fuit, quae mihi vobiscum est. Illi enim antiquos mirabantur; ipse suorum temporum eloquentiam anteponebat: nec ulla re magis eiusdem aetatis oratores praecurrit, quam judicio. Primus enim excoluit orationem, primus et verbis delectum adhibuit et compositioni artem, locos quoque laetiores adtentavit, et quasdam sententias invenit; utique in his orationibus, quas senior iam iuxta finem vitae composuit, id est, postquam magis profecerat, usuque et experimentis didicerat, quod optimum dicendi genus esset. Nam priores eius orationes non carent vitiis antiquitatis. lentus est in principiis, longus in narrationibus, otiosus circa excessus, tarde commovetur, raro incalescit, pauci sensus apte et cum quodam lumine terminantur. nihil excerpere, nihil referre possis: et, velut in rudi aedificio, firmus sane paries et duraturus, sed non satis expolitus et splendens. Ego autem oratorem, sicut locupletem ac lautum patremfamiliae, non eo tantum volo tecto tegi, quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum et oculos delectet: non ea solum instrui supellectile, quae necessariis usibus sufficiat; sed sit in adparatu eius et aurum et gemmae, ut sumere in manus et adspicere saepius libeat: quaedam vero *procul arceantur*, ut iam oblitterata et

olentia: nullum sit verbum velut rubigine infectum, nulli sensus tarda et inerti structura, in morem Annalium, componantur; fugiat foedam et insulsam scurrilitatem, variet compositionem, nec omnes clausulas uno et eodem modo terminet.

23 Nolo inridere *rotam fortunae*, *et ius Verrinum*, et illud, tertio quoque sensu in omnibus orationibus pro sententia positum, *esse videatur*. Nam et hoc invitus retuli, et plura omisi, quae tamen sola mirantur atque exprimunt hi, qui se antiquos oratores vocant. neminem nominabo, genus hominum signasse contentus: sed vobis utique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, et Lucretium pro Virgilio, legunt; quibus eloquentia tui Aufidii Bassi, aut Servilii Noniani, ex comparatione Sisennae aut Varronis, sordet; qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt, oderunt, Calvi mirantur: quos, more prisco apud judicem fabulantes, non auditores sequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur. adeo moesti et inculti illam ipsam, quam iactant, sanitatem non firmitate, sed jeiunio consequuntur. Porro ne in corpore quidem valetudinem medici probant, quae a nimia anxietate contingat. parum est, aegrum non esse:

In morem Annalium componantur] Videtur innuere vetustissimos annalium Romanorum scriptores, quos absque ulla ornatu sicco et jeiuno stilo concinnarant. Schurzfl putat excidisse nomen alicuius ignobilis annalium fabri, Tanusii forsan vel Volusii.

Rotam fortunae] Ridet Ciceronem in Pisonem c. 10. Eiusdemque *ius Verrinum* e Divin. in Verrem. c. 46. Sed ipse Cicero ista non probat ab aliis dicta. Cf. Quinct. 6, 3. 55.

Qui Lucilium pro Horatio] V. Quinct. 10, 1, 93.

Tui Aufidii] De *Aufidio Basso* et *Servilio Noniano* vid. Quinct. 10, 1, 102. 103. De hoc etiam supra A. 14, 19.

Sisennae aut Varronis] De isto Cic. in Bruto 64.

fortem et laetum et alacrem volo. prope abest ab infirmitate, in quo sola sanitas laudatur. Vos vero, disertissimi, ut potestis, ut facitis, inlustrate saeculum nostrum pulcerrimo genere dicendi. Nam et te, Messala, video laetissima quaeque antiquorum imitantem: et vos, Materne ac Secunde, ita gravitate sensuum nitorem et cultum verborum miscetis, ea electio inventionis, is ordo rerum et, quotiens caussa poscit, ubertas, ea, quotiens permittitur, brevitas, is compositionis decor, ea sententiarum plenitas, sic exprimitis adfectus, sic libertatem temperatis, ut etiam, si nostra iudicia malignitas et invidia tardaverit, verum de vobis dicturi sint posteri nostri.

Quae cum Aper dixisset, Agnoscitisne, inquit 24
Maternus, vim et adorem Apri nostri? quo torrente, quo inpetu saeculum nostrum defendit! quam copiose ac varie vexavit antiquos! quanto non solum ingenio ac spiritu, sed etiam eruditione et arte, ab ipsis mutuatus est, per quae mox ipsos incesseret! Tuum tamen Messala promissum inmutasse non debes. neque enim defensores antiquorum exigimus, nec quemquam nostrum, quamquam modo laudati sumus, his, quos insectatus est Aper, comparamus. ac ne ipse quidem ita sentit, sed more veteri, et alias vestris philosophis saepe celebrato, sumpsit sibi contradicendi partes. Exprome nobis, non laudationem antiquorum: satis enim illos fama sua laudat; sed caussas, cur in tantum ab eloquentia eorum recesserimus: cum praesertim centum et viginti annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum collegerit.

25 Tum Messala: Sequar a te praescriptam formam, Materne. neque enim diu contradicendum est Apro, qui primum, ut opinor, nominis controversiam movit, tamquam parum proprie antiqui vocarentur, quos satis constat ante centum annos fuisse. Mihi autem de vocabulo pugna non est: sive illos antiquos, sive maiores, sive quo alio mavult nomine, appellet: dummodo in confesso sit, eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuisse. Ne illi quidem parti sermonis eius repugno sic, quo minus fatear, plures formas dicendi etiam iisdem saeculis, nedum diversis, exstitisse. Sed, quo modo inter Atticos oratores primae Demostheni tribuuntur, primum autem locum Aeschines et Hyperides et Lysias et Lycurgus obtinent, omnium autem consensu haec oratorum aetas maxime probatur; sic apud nos Cicero quidem ceteros eorundem temporum disertos antecessit, Calvus autem, et Asinius, et Caesar, et Coelius, et Brutus suo iure et prioribus, et sequentibus, anteponuntur: nec refert, quod inter se specie differant, cum genere consentiant. Adstrictior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Caesar, amarior Coelius, gravior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero; omnes tamen eandem sanitatem eloquentiae ferunt: ut, si omnium pariter libros in manum sumpseris, scias, quamvis in diversis ingeniis, esse quandam judicii ac voluntatis similitudinem et cognationem. Nam, quod invicem se obtrectaverunt, (et supersunt aliqua epistolis eorum inserta, ex quibus mutua malignitas detegitur) non est oratorum vitium, sed hominum. Nam et Calvum et Asinium

et ipsum Ciceronem credo solitos et invidere, et livere, et ceteris humanae infirmitatis vitiis adfici: solum inter hos arbitror Brutum non malignitate, nec invidia, sed simpliciter et ingenue, judicium animi sui detexisse. an invideret Ciceroni, qui mihi videtur ne Caesari quidem invidisse? Quod ad Ser. Galbam et C. Laelium attinet, et si quos alios antiquorum agitare non destitit; non exigit defensorem, cum fatear, quaedam eloquentiae eorum, ut nascenti adhuc, nec satis adultae, defuisse.

Ceterum si, omisso optimo illo et perfectissimo 26 genere eloquentiae, eligenda sit forma dicendi, malim hercule C. Gracchi impetum, aut L. Crassi maturitatem, quam calamistros Maecenatis, aut tinnitus Gallionis. adeo melius est, oratorem vel hirta toga induere, quam fucatis et meretriciis vestibus insignire. Neque enim oratorius iste, immo, hercule, ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum nostrorum actores ita utuntur, ut lascivia verborum, et levitate sententiarum, et licentia compositionis histrionales modos exprimant. quodque vix auditu fas esse debeat, laudis et gloriae et ingenii loco plerique iactant, *cantari saltarique commentarios suos*. Vnde oritur illa foeda et praepostera, sed tamen frequens, quibusdam exclamatio, ut *oratores nostri tenere dicere, histriones diserte saltare*, dicantur. Equidem non negaverim, Cassium Severum, quem solum Aper noster nominare ausus est, si his comparetur, qui postea fuerunt, posse oratorem vocari, quamquam in magna parte librorum suorum plus vis habeat, quam sanguinis. Primus enim, contempto ordine rerum, omissa mo-

destia ac pudore verborum, ipsis etiam, quibus utitur, armis incompositus et studio feriendi plerumque dejectus, non pugnat, sed rixatur. Ceterum, ut dixi, sequentibus comparatus, et varietate eruditionis et lepore urbanitatis et ipsarum virium robore multum ceteros superat: quorum neminem Aper nominare et velut in aciem educere sustinuit. Ego autem exspectabam, ut, incusato Asinio et Coelio et Calvo, aliud nobis agmen produceret, plurisque vel certe totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Caesari, singulis demum singulos, opponeremus. Nunc, detrectasse nominatim antiquos oratores contentus, neminem sequentium laudare ausus est, nisi in publicum et in commune: veritus, credo, ne multos offenderet, si paucos excerpsisset. quotus enim quisque scholasticorum non hac sua persuasione fruitur, ut se non quidem ante Ciceronem numeret, sed plane post Gabinianum?

27 At ego non verebor nominare singulos, quo facilius, propositis exemplis, appareat, quibus gradibus fracta sit et deminuta eloquentia.

Appropera, inquit Maternus, et potius exsolve promissum. Neque enim hoc colligi desideramus, disertiores esse antiquos, quod apud me quidem in confesso est, sed caussas exquirimus, quas te solitum tractare, paullo ante dixisti, plane mitior et eloquentiae temporum nostrorum non ira-

Post Gabinianum] Rhetor fuit Vespasiani aevo, de quo Eusebii Chronicon ad Vesp. a. 8. *Gabinianus celeberrimi nominis rhetor in Gallia docuit.* Ita liber, qui apud me manuscriptus, probus vetusque. Vulgo, *Gabinius*. Nominant et Hieronymus et Suetonii index de *claris rhetoribus*, quod doctissimus et optimus Nic. Faber adnotavit. *Lips.*

tus, antequam te Aper offenderet, maiores tuos lacessendo.

Non sum, inquit, offensus Apri nostri disputatione; nec vos offendi decebit, si quid forte aures vestras perstringet: cum sciatis, hanc esse eiusmodi sermonum legem, iudicium animi, citra damnum adfectus, proferre.

Perge, inquit Maternus, et, cum de antiquis loquaris, utere antiqua libertate, a qua vel magis degeneravimus, quam ab eloquentia.

Et Messala, Non reconditas, Materne, caus- 28
sas requiris: nec aut tibi ipsi, aut huic Secundo, vel huic Apro ignotas, etiamsi mihi partes adsignatis proferendi in medium, quae omnes sentimus. Quis enim ignorat, et eloquentiam et ceteras artes descivisse ab ista vetere gloria, non inopia hominum, sed desidia iuventutis, et negligentia parentum, et inscientia praecipientium, et oblivione moris antiqui? quae mala, primum in urbe nata, mox per Italiam fusa, iam in provincias manant: quamquam nostra nobis notiora sunt. Ego de urbe et his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quae natos statim excipiunt et per singulos aetatis gradus cumulantur: si prius de severitate ac disciplina maiorum, circa educandos formandosque liberos, pauca praedixero. Iam primum, suus cuique filius, ex casta parente natus, non in cella emptae nutricis, sed gremio ac sinu matris educabatur; cujus praecipua laus erat, tueri domum et inservire liberis. Eligebatur autem aliqua maior natu propinqua, cuius probatis spectatisque moribus omnis cujuspiam familiae suboles *committeretur*, coram qua neque dicere fas

erat, quod turpe dictu, neque facere, quod inhonestum factu videretur. Ac non studia modo curasque, sed remissiones etiam lususque puerorum, sanctitate quadam ac verecundia temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, sic Aureliam Caesaris, sic Atiam Augusti matrem praefuisse educationibus ac produxisse principes liberos accepimus. quae disciplina ac severitas eo pertinebat, ut sincera et integra, et nullis pravitatibus detorta, uniuscuiusque natura toto statim pectore adriperet artes honestas, et, sive ad rem militarem, sive ad iuris scientiam, sive ad eloquentiae studium inclinasset, id solum ageret, id universum hauriret.

29 At nunc natus infans delegatur Graeculae alicui ancillae, cui adiungitur unus aut alter ex omnibus servis, plerumque vilissimus, nec cuiquam serio ministerio accommodatus. Horum fabulis et erroribus teneri statim et rudes animi inbuuntur: nec quisquam in tota domo pensi habet, quid coram infante domino aut

Corneliam Gracchorum] Cicero de claris Orat. cap. 27. *Fuit Gracchus diligentia Corneliae matris a puero doctus, et Graecis literis eruditus:* deinde cap. 58. *Legimus epistolas Corneliae, matris Gracchorum; apparet filios non tam in matris gremio educatos, quam in sermone matris.* De laudibus Corneliae plura habet Plutarchus in Gracch. Ei statua Romae posita, de qua Plinius XXXIV. 6.

Aureliam Caesaris] Aurelia Caii Julii Caesaris, dictatoris, mater. Vide *Stemma Caesarum*, num. 2.

Atiam] De Atia, Augusti matre, dictum quoque in Stemmate Caesarum, num. 14.

Et erroribus] Hac de re, sicut de ceteris omnibus, quae ad optimam liberorum educationem pertinent, vide Plutarchum, Tom. II, p. 1. Περὶ παίδων ἀγωγῆς.

Infante Domino] Egregie Juvenalis, Satyr. XIV. 44.

Nil dictu foedum visuque haec limina tangat,
Intra quae puer est: procul hinc, procul inde puellae
Lenonum, et cantus pernoctantis parasiti.
Maxima debetur puero reverentia. Si quid
Turpe paras, nec tu pueri contempseris annos:
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans.

dicat, aut faciat: quando etiam ipsi parentes nec probitati, neque modestiae, parvulos adsuefaciunt, sed lasciviae et dicacitati; per quae paullatim inpudentia inrepit, et sui alienique contemptus. Iam vero propria et peculiaria huius urbis vitia paene in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor et gladiatorum equorumque studia: quibus occupatus et obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit? quotum quemque inveneris, qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios adolescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria intravimus? Ne praeceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent. colligunt enim discipulos, non severitate disciplinae, nec ingenii experimento, sed ambitione salutantium et inlecebris adulationis. Transeo prima discentium elementa, in quibus et ipsis parum elaboratur: nec in auctoribus cognoscendis, nec evolvendà antiquitate, nec in notitia vel rerum, vel hominum, vel temporum, satis operae insumitur.

Sed expetuntur, quos *rhetoras* vocant: quorum 30
professio quando primum in hanc urbem introducta sit, quamque nullam apud maiores nostros auctoritatem habuerit, statim dicturus, referam necesse est animum ad eam disciplinam, qua usos esse eos oratores accepimus, quorum infinitus labor, et quotidiana meditatio, et in omni genere studiorum exercitationes ipsorum etiam continentur libris. Notus est vobis utique Ciceronis liber, qui *Brutus* inscribitur; in cuius extrema parte, (nam prior commemorationem veterum oratorum habet) sua initia, suos gradus, suae eloquentiae velut quandam educatio-

nem refert: se apud Q. Mucium ius civile didicisse; apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnis philosophiae partes penitus hausisse: neque his doctoribus contentum, quorum ei copia in urbe contigerat, Achaiam quoque et Asiam peragrasse, ut omnem omnium artium varietatem complecteretur. Itaque hercule in libris Ciceronis deprehendere licet, non geometriae, non musicae, non grammaticae, non denique ullius ingenuae artis scientiam ei defuisse. Ille dialecticae subtilitatem, ille moralis partis utilitatem, ille rerum motus caussasque, cognovit. Ita enim est, optimi viri, ita ex multa eruditione, ex pluribus artibus, et omnium rerum scientia, exundat et exuberat illa admirabilis eloquentia: neque oratoris vis et facultas, sicut ceterarum rerum, angustis et brevibus terminis cluditur; sed is est orator, qui de omni quaestione pulcre et ornate et ad persuadendum apte dicere, pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium possit. Haec sibi illi veteres persuadebant.

31 Ad haec efficienda intelligebant opus esse, non ut rhetorum in scholis declamarent, nec ut fictis, nec ullo modo ad veritatem accedentibus controversiis, linguam modo et vocem exercerent; sed ut his artibus pectus inplerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto ac turpi, de iusto et injusto disputatur. Haec enim est oratori subiecta ad dicendum materia. Nam in iudiciis fere de aequitate, in deliberationibus de honestate dicimus, ita ut plerumque haec ipsa invicem misceantur: de quibus copiose et varie et ornate nemo dicere potest,

nisi qui cognovit naturam humanam, et vim virtutum, pravitatemque vitiorum, et intellectum eorum, quae nec in virtutibus, neque in vitiis numerantur. Ex his fontibus etiam illa profluunt, ut facilius iram iudicis vel instiget, vel leniat, qui scit quid ira; promptius ad miserationem inpellat, qui scit, quid sit misericordia, et quibus animi motibus concitetur. In his artibus exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos, sive apud cupidos, sive apud invidentes, sive apud tristes, sive apud timentes dicendum habuerit, tenebit habenas animorum: et prout cuiusque natura postulabit, adhibebit manum et temperabit orationem, parato omni instrumento, et ad omnem usum reposito. Sunt, apud quos adstrictum et collectum, et singula statim argumenta concludens, dicendi genus plus fidei meretur: apud hos dedisse operam dialecticae proficiet. Alios fusa, et aequalis, et ex communibus ducta sensibus, oratio magis delectat: ad hos permovendos mutuabimur aliquid a Peripateticis. hi aptos et in omnem disputationem paratos iam locos dabunt; Academici pugnacitatem, Plato altitudinem, Xenophon iucunditatem: ne Epicuri quidem et Metrodori honestas quasdam exclamationes adsumere, hisque, prout res poscit, uti, alienum erit oratori. Neque enim sapientem informamus, neque Stoicorum civitatem, sed eum, qui non quasdam artes haurire, sed omnes liberaliter, debet. Ideoque et iuris civilis scientiam veteres oratores comprehendebant, et grammatica, musica, et geometria inbuebantur. Incidunt enim caussae, plurimae quidem et paene omnes, quibus

iuris notitia desideratur: pleraeque autem, in quibus hae quoque scientiae requiruntur.

32 Nec quisquam respondeat: sufficit, ut ad tempus simplex quiddam et uniforme doceamur. Primum enim aliter utimur propriis, aliter commodatis: longeque interesse manifestum est, possideat quis, quae profert, an mutuetur. Deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque, ubi minime credas, eminet et excellit: idque non doctus modo et prudens auditor, sed etiam populus intelligit, ac statim ita laude prosequitur, ut legitime studuisse, ut per omnes eloquentiae numeros isse, ut denique oratorem etiam fateatur: quem non posse aliter exsistere, nec exstitisse umquam, confirmo, nisi eum, qui, tamquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus, exierit. quod adeo negligitur ab horum temporum disertis, ut in actionibus eorum fex quoque quotidiani sermonis, foeda ac pudenda vitia, deprehendantur; ut ignorent leges, non teneant Senatus consulta, ius civitatis ultro derideant, sapientiae vero studium et praecepta prudentium penitus reformident, in paucissimos sensus et angustas sententias detrudant eloquentiam, velut expulsam Regno suo: ut, quae olim omnium artium domina pulcerrimo comitatu pectora inplebat, nunc circumcisa et amputata, sine adparatu, sine honore, paene dixerim sine ingenuitate, quasi una ex sordidissimis artificiis, discatur. Ergo hanc primam et praecipuam caussam arbitror, cur tantum ab eloquentia antiquorum oratorum recesserimus. Si testes desiderantur: quos potiores nominabo, quam apud Graecos Demosthenem?

quem studiosissimum Platonis auditorem fuisse, memoriae proditum est. Et Cicero, his, ut opinor, refert verbis, *quidquid in eloquentia effecerit, id se non rhetorum, sed Academiae spatiis consecutum.* Sunt aliae caussae, magnae et graves, quas a vobis aperiri aequum est, quoniam quidem ego iam meum munus explevi, et quod mihi in consuetudine est, satis multos offendi: qui si forte hoc audirent, certum habeo dicturos, me, dum iuris et philosophiae scientiam, tamquam oratori necessariam, laudo, ineptiis meis plausisse.

33 Et Maternus, Mihi quidem, inquit, susceptum a te munus adeo peregisse nondum videris, ut inchoasse tantum, et velut vestigia ac lineamenta quaedam ostendisse, videaris. Nam, quibus instrui veteres oratores soliti sint, dixisti, differentiamque nostrae desidiae et inscientiae adversus acerrima et fecundissima eorum studia demonstrasti: cetera exspecto, ut, quemadmodum ex te didici, quid aut illi scirent, aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationibus iuvenes, iam forum ingressuri, confirmare et alere ingenia sua soliti sint. neque enim arte et scientia, sed longe magis facultate eloquentiam contineri, nec tu, puto, abnues, et hi significare vultu videntur.

Deinde, cum Aper et Secundus idem adnuissent, Messala, quasi rursus incipiens: Quoniam initia et semina veteris eloquentiae satis demonstrasse videor, docendo quibus artibus antiqui oratores institui erudirique soliti sint: persequar nunc exercitationes eorum. quamquam ipsis artibus inest exercitatio, nec quisquam percipere tot reconditas, aut tam varias,

res potest, nisi ut scientiae meditatio, meditationi facultas, facultati vis eloquentiae accedat, per quae conligitur, eamdem esse rationem et percipiendi, quae proferas, et proferendi, quae perceperis. Sed, si cui obscuriora haec videntur, isque scientiam ab exercitatione separat, id certe concedet, instructum et plenum his artibus animum longe paratiorem ad eas exercitationes venturum, quae propriae curae oratorum videntur.

34 Ergo apud maiores nostros iuvenis ille, qui foro et eloquentiae parabatur, inbutus iam domestica disciplina, refertus honestis studiis, deducebatur a patre, vel a propinquis, ad eum oratorem, qui principem in civitate locum obtinebat. hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse, sive in iudiciis, sive in concionibus, adsuescebat, ita ut altercationes quoque exciperet et iurgiis interesset, utque sic dixerim, pugnare in proelio disceret. magnus ex hoc usus, multum constantiae, plurimum iudicii iuvenibus statim contingebat, in media luce studentibus, atque inter ipsa discrimina, ubi nemo inpune stulte aliquid aut contrarie dicit, quo minus et iudex respuat et adversarius exprobret, ipsi denique advocati adspernentur. Igitur vera statim et inconrupta eloquentia inbuebantur: et, quamquam unum sequerentur, tamen omnes eiusdem aetatis patronos in plurimis et caussis et judiciis cognoscebant: habebantque ipsius populi diversissimarum aurium copiam, ex qua facile deprehenderent, quid in quoque vel probaretur, vel displiceret. Ita nec praeceptor deerat, optimus quidem et electissimus, *qui faciem eloquentiae, non imaginem praestaret:*

nec adversarii et aemuli, ferro, non rudibus, dimicantes: sed auditorium semper plenum, semper novum, ex invidis et faventibus, ut nec bene dicta dissimularentur. Scitis enim, magnam illam et duraturam eloquentiae famam non minus in diversis subselliis parari, quam suis: quin immo constantius surgere ibi, fidelius corroborari. Atque hercule sub eiusmodi praeceptoribus iuvenis ille, de quo loquimur, oratorum discipulus, fori auditor, sectator iudiciorum, eruditus et adsuefactus alienis experimentis, cui, quotidie audienti, notae leges, non novi iudicum vultus, frequens in oculis consuetudo concionum, saepe cognitae populi aures, sive accusationem susceperat, sive defensionem, solus statim et unus cuicumque caussae par erat. Nonodecimo aetatis anno L. Crassus C. Carbonem, uno et vicesimo Caesar Dolabellam, altero et vicesimo Asinius Pollio C. Catonem, non multo aetate antecedens Calvus Vatinium, iis orationibus insequuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus.

At nunc adolescentuli nostri deducuntur in scenas 35 scholasticorum, qui *rhetores* vocantur: quos paullo ante Ciceronis tempora exstitisse, nec placuisse maioribus nostris, ex eo manifestum est, quod L. Crasso et Domitio Censoribus, *cludere*, ut ait Cicero, *ludum impudentiae* iussi sunt. Sed, ut dicere instituueram, deducuntur in scholas, in quibus, non facile dixerim, utrumne locus ipse, an condiscipuli, an genus studiorum plus mali ingeniis adferant. Nam in loco nihil reverentiae, sed in quem nemo, nisi aeque

Nonodecimo aet. anno] Apud Cic. de Orat. dicit L. Crassus, se tum unum et viginti annos natum fuisse.

inperitus intrat. In condiscipulis nihil profectus, cum pueri inter pueros, et adolescentuli inter adolescentulos, pari securitate et dicant et audiantur. Ipsae vero exercitationes magna ex parte contrariae. Nempe enim duo genera materiarum apud rhetores tractantur: suasoriae et controversiae. Ex his suasoriae quidem, tamquam plane leviores et minus prudentiae exigentes, pueris delegantur; controversiae robustioribus adsignantur, quales, per fidem, et quam incredibiliter compositae! Sequitur autem, ut materiae abhorrenti a veritate declamatio quoque adhibeatur. Sic sit, ut tyrannicidarum praemia, aut vitiatarum electiones, aut pestilentiae remedia, aut incesta matrum, aut quidquid in schola quotidie agitur, in foro vel raro vel numquam ingentibus verbis persequantur: cum ad veros iudices ventum est, ** rem cogitare, nihil humile, nihil abiectum eloqui poterat.

36 Magna eloquentia, sicut flamma, materia alitur, et motibus excitatur, et urendo clarescit. Eadem ratio in nostra quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit. Nam, etsi horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt, quae composita et quieta et beata Republica tribui fas erat, tamen ista perturbatione ac licentia plura sibi adsequi videbantur,

Cum ad veros iudices ventum est] Magna vero hic lacuna, de qua vulgo nec suspicantur. At liber vetus praefert, et, spatio grandi interposito usque ad ea verba, *rem cogitare*, adiicit, *Hic multum deficit*. Et clarum: quia sermo sequens non Messalae amplius, sed Materni. *Lips*. Lacuna magna hic est in MS. Vat. relicta et alius notat, sex pagellas deesse. *Ern*. Deesse quis editor ed. pr. non senserat, nam nulla ibi lacuna, nec in Puteolani, sed Beroaldus animadvertit. Extrema sermonis Messalae, integra Iulii Secundi oratio, et initium sermonis Materni desiderari videntur Broterio, qui ex *ingenio supplere tentavit*. Schultingius paucula deesse putat, quae *quo modo contexat*, videre licet in ed. Gronoviana.

cum mixtis omnibus, et moderatore uno carentibus, tantum quisque orator saperet, quantum erranti populo persuaderi poterat. Hinc leges adsiduae et populare nomen, hinc conciones Magistratuum, paene pernoctantium in rostris, hinc accusationes potentium reorum, et adsignatae etiam domibus inimicitiae, hinc procerum factiones et adsidua Senatus adversus plebem certamina. quae singula, etsi distrahebant Rempublicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam, et magnis cumulare praemiis videbantur: quia quanto quisque plus dicendo poterat, tanto facilius honores adsequebatur, tanto magis, in ipsis honoribus, collegas suos anteibat, tanto plus apud principes gratiae, plus auctoritatis apud Patres, plus notitiae ac nominis apud plebem parabat. hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant: hos ituri in provincias Magistratus reverebantur, hos reversi colebant, hos et Praeturae et Consulatus vocare ultro videbantur: hi ne privati quidem sine potestate erant; cum et populum et Senatum consilio et auctoritate regerent. quin immo sibi ipsi persuaserant, neminem sine eloquentia aut adsequi posse in civitate, aut tueri conspicuum et eminentem locum. nec mirum, cum etiam inviti ad populum producerentur: cum parum esset, in Senatu breviter censere, nisi quis ingenio et eloquentia sententiam suam tueretur, cum, in aliquam invidiam aut crimen vocati, sua voce respondendum haberent, cum testimonia quoque in iudiciis non absentes, nec per tabellam dare, sed coram et praesentes dicere cogerentur. Ita, ad *summa eloquentiae praemia*, magna etiam necessitas

accedebat: et quomodo disertum haberi, pulcrum et gloriosum: sic contra, mutum et elinguem videri, deforme habebatur.

37 Ergo non minus rubore, quam praemiis stimulabantur: ne clientulorum loco potius, quam patronorum, numerarentur: ne traditae a moribus necessitudines ad alios transirent: ne tamquam inertes, et non suffecturi honoribus, aut non inpetrarent, aut inpetratos male tuerentur. Nescio, an venerint in manus vestras haec vetera, quae in antiquorum bibliothecis adhuc manent, et cum maxime a Muciano contrahuntur: ac iam undecim, ut opinor, Actorum libris, et tribus Epistolarum composita et edita sunt. Ex his intelligi potest, Cn. Pompeium et M. Crassum, non viribus modo et armis, sed ingenio quoque et oratione, valuisse: Lentulos et Metellos et Lucullos et Curiones, et ceteram procerum manum, multum in his studiis operae curaeque posuisse: nec quemquam illis temporibus magnam potentiam, sine eloquentia, consecutum. His accedebat splendor rerum et magnitudo caussarum, quae et ipsa plurimum eloquentiae praestant. Nam multum interest, utrumne de furto aut formula et interdicto, dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, expilatis sociis, et civibus trucidatis: quae mala, sicut non accidere melius est, isque optimus civitatis status habendus est, quo nihil tale patimur: ita, cum acciderent, ingentem eloquentiae materiam subministrabant. Crescit enim cum amplitudine rerum vis ingenii: nec quisquam claram et inlustrem orationem efficere potest, nisi qui caussam parem invenit. *Non, opinor,* Demosthenem orationes inlu-

strant, quas adversus tutores suos composuit: nec Ciceronem magnum oratorem P. Quinctius defensus, aut Licinius Archias, faciunt: Catilina et Milo et Verres et Antonius hanc illi famam circumdederunt: non, quia tanti fuit, Rempublicam malos ferre cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent: sed, ut subinde admoneo, quaestionis meminerimus, sciamusque, nos de ea re loqui, quae facilius turbidis et inquietis temporibus exstitit. Quis ignorat, utilius ac melius esse, frui pace, quam bello vexari? Plures tamen bonos proeliatores bella, quam pax, ferunt. Similis eloquentiae conditio. Nam, quo saepius steterit tamquam in acie, quoque plures et intulerit ictus et exceperit, quo maior adversarius et acrior, quicum pugnas sibi asperas desumpserit, tanto altior et excelsior, et, illis nobilitatus discriminibus, in ore hominum agit, quorum ea natura est, ut secura nolint.

Transeo ad formam et consuetudinem veterum iudiciorum: quae etsi nunc aptior est civitati, eloquentia tamen illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur, et liberae comperendinationes erant, et modum dicendi sibi quisque sumebat, et numerus neque dierum neque patronorum finiebatur. Primus, tertio Consulatu, Cn. Pompeius adstrinxit inposuitque veluti frenos eloquentiae, ita tamen, ut omnia in foro, omnia legibus, omnia apud Praetores gererentur: apud quos quanto maiora negotia olim exerceri solita sint, quod maius argumentum est, quam quod caussae 38

Caussas centumvirales] Vid. Cic. de Orat. I, 38. De iudiciis centumviralibus *Plin. Ep.* 2, 14. 5, 21. 6, 33.

centumvirales, quae nunc primum obtinent locum, adeo splendore aliorum iudiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis, neque Caesaris, neque Bruti, neque Coelii, neque Calvi, non denique ullius magni oratoris liber, apud Centumviros dictus, legatur, exceptis orationibus Asinii, quae *pro haeredibus Vrbiniae* inscribuntur, ab ipso tamen Pollione, mediis Divi Augusti temporibus, habitae, postquam longa temporum quies, et continuum populi otium, et adsidua Senatus tranquillitas, et maximi Principis disciplina ipsam quoque eloquentiam, sicut omnia alia, pacaverat?

39 Parvum et ridiculum fortasse videbitur, quod dicturus sum, dicam tamen, vel ideo, ut rideatur. Quantum humilitatis putamus eloquentiae attulisse paenulas istas, quibus adstricti et velut inclusi cum iudicibus fabulamur? quantum virium detraxisse orationi auditoria et tabularia credimus, in quibus iam fere plurimae caussae explicantur? Nam, quomodo nobiles equos cursus et spatia probant; sic est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi et soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. Ipsam quin immo curam et diligentis stili anxietatem contrariam experimur: quia saepe interrogat iudex, *Quando incipias*, et ex interrogatione eius incipiendum est. Frequenter probationibus et testibus silentium patronis indicit. unus inter haec dicenti ac alter adsistit, et res velut in solitudine agitur. Oratori autem clamore plausuque opus est, et velut quodam theatro: qualia quotidie antiquis oratoribus contingebant, cum tot *pariter ac* tam nobiles forum coarctarent, cum cli-

entelae quoque et tribus, et municipiorum legationes, ac partes Italiae periclitantibus adsisterent: cum in plerisque iudiciis crederet Populus Romanus sua interesse, quid iudicaretur. Satis constat, C. Cornelium et M. Scaurum et T. Milonem et L. Bestiam et P. Vatinium concursu totius civitatis et adcusatos et defensos: ut frigidissimos quoque oratores ipsa certantis populi studia excitare et incendere potuerint. Itaque hercule eiusmodi libri exstant, ut ipsi quoque, qui egerunt, non aliis magis orationibus censeantur.

Iam vero conciones adsiduae, et datum ius potentissimum quemque vexandi, atque ipsa inimicitiarum gloria, cum se plurimi disertorum ne a P. quidem Scipione, aut Sulla, aut Cn. Pompeio abstinerent, et ad incessendos principes viros, ut est natura invidiae, populi quoque arrectioribus auribus uterentur, quantum ardorem ingeniis quas oratoribus faces admovebant! Non de otiosa et quieta re loquimur, et quae probitate et modestia gaudeat: sed est magna illa et notabilis eloquentia, alumna licentiae, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine servitute, contumax, temeraria, adrogans, quae in bene constitutis civi- 40

C. Cornelium, etc.] Orationum pro Cornelio et M. Scauro non nisi pauces reliquias servavit Asconius Pedianus. Oratio pro L. Bestia periit. Mentionem facit Cic. ad Q. Fr. II, 3.

Quem enim oratorem Lacedaemonium] Miratur hoc idem Velleius I, 18, nec caussam dat, quam verum hic habes. *Lips.* Cicero Bruto 13. *Hoc autem studium non erat commune Graeciae, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem aut Corinthium aut Thebanum scit fuisse temporibus illis, nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedaemonium vero usque ad hoc tempus audivi fuisse neminem.* Quinctil. III, 7. Minus Lacedaemoniorum studia literarum, quam Athenis, honoris merebuntur, plus *patientia, fortitudo.* *Gron.*

tatibus non oritur. Quem enim oratorem Lacedaemonium, quem Cretensem accepimus? quarum civitatum severissima disciplina et severissimae leges traduntur. Ne Macedonum quidem ac Persarum, ac ullius gentis, quae certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus; Rhodii quidam, Athenienses plurimi, oratores exstiterunt, apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia, ut sic dixerim, omnes poterant. Nostra quoque civitas, donec erravit, donec se partibus et dissensionibus et discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in Senatu concordia, nulla in iudiciis moderatio, nulla superiorum reverentia, nullus Magistratuum modus, tulit sine dubio valentiorem eloquentiam; sicuti indomitus ager habet quasdam herbas laetiores. Sed nec tanti Reipublicae Gracchorum eloquentia fuit, ut pateretur et leges: nec bonae famam eloquentiae Cicero tali exitu pensavit.

'Sic quoque, quod superest antiqui oratoribus, forum non emendatae, nec usque ad votum compositae, civitatis argumentum est. Quis enim nos advocat nisi aut nocens aut miser? quod municipium in civitatem nostram venit nisi quod aut vicinus populus, aut domestica discordia, agitat? quam provinciam tuemur, nisi spoliatam vexatamque? atqui melius fuisset non queri, quam vindicari. Quod si inveniretur aliqua civitas in qua nemo peccaret, supervacuus esset inter innocentes orator, sicut inter sanos medicus. Quo modo tamen minimum usus, minimumque profectus ars medentis habet in his gentibus quae firmissima valetudine ac saluberrimis corporibus utuntur: sic minor oratorum obscuriorque

gloria est inter bonos mores, et in obsequium regentis paratos. Quid enim opus est longis in Senatu sententiis, cum optimi cito consentiant? Quid multis apud populum concionibus, cum de Republica non inperiti et multi deliberent, sed sapientissimus et unus? Quid voluntariis adcusationibus, cum tam raro et tam parce peccetur? Quid invidiosis et excedentibus modum defensionibus, cum clementia cognoscentis obviam periclitantibus eat? Credite, optimi, et in quantum opus est, disertissimi viri, si aut vos prioribus saeculis, aut isti, quos miramur, his nati essent, ac Deus aliquis vitas vestras, vestra tempora, repente mutasset, nec vobis summa illa laus et gloria in eloquentia, neque illis modus et temperamentum, defuisset. Nunc, quoniam nemo eodem tempore adsequi potest magnam famam et magnam quietem, bono saeculi sui quisque, citra obtrectationem alterius, utatur.

Finierat Maternus. Tum Messala: Erant, quibus contradicerem; erant, de quibus plura dici 42
vellem, nisi iam dies esset exactus. Fiet, inquit

Plura dici vellem] Inde quidam opinantur alterum habitum esse dialogum, qui periit. At in his disputationibus cum et modestiae sit, ut nemo se victorem arrogantius praedicet, et humanitatis, ut nemo se victum fateatur, sic saepe concluduntur, quasi adhuc anceps sit quaestio, et enucleatius explicanda. Nec aliter apud Ciceronem, De Natura Deorum, III, 40. Balbus, Cotta, et Velleius discedunt. Integer ergo est ex hac parte dialogus. Utinam alia multa, quae notavimus supra, cap. 35, non periissent. Ut in Annalium Historiarumque libris absolutissimum habemus politicae artis monumentum, in libro de Moribus Germanorum egregium humanitatis rudimentum, nostrarumque legum fundamentum; in Vita Cn. Julii Agricolae splendidum cultissimae virtutis exemplum, ita quoque in Dialogo de Oratoribus haberemus optimum literarum documentum, validissimumque ingeniorum incitamentum. Ut ut est, manet adhuc in hoc Dia-

6. Julius Caesar
Augustus [illegible] 1. 14
Tiberius 14 37
Caligula 37 41
Claudius

C. Julius Caesar
Augustus BC 31 - 14
Tiberius 14 - 37
Caligula 37 - 41
Claudius

C. Julius Caesar, 1. *Uxor* Aurelia, 2.

C. Julius Caesar, Dictator, 3,
uxores
Cossutia, 4. Cornelia, 5. Pompeia, 10. Calpurnia, 11.

Juli
M. A

Julia, 6.
uxor
Cn. Pompeii Magni, 7.

N. Filius, 8. N. Filia, 9.

C. Cl

M. Marcellus, 18.
Uxores
Pompeia, 19. Julia, 46.

Marcella major,
uxor
Apuleii, 21.

M. Va.
Messala
23.

STEMMA CAESARUM

Ad Nummorum, Scriptorum veterum, ac maxime C. Cornelii Taciti *intelligentiam, illustratum.*

---

1. Caius Julius Caesar, nobilissima Juliorum familia genitus, dictatoris pater, fratrem habuit Lucium Julium Caesarem. Hic praetor, ille praetura perfunctus, nullis evidentibus causis, dum calceantur, repentina morte obiere: Lucius Romae, Caius Pisis exanimatus anno U. C. dclxx. Julia, eorum soror, conjugem habuit C. Marium, septies consulem, saeculi sui decus et ornamentum, dictatori Caesari virtutis incitamentum. Caesarum, totiusque gentis Juliae, licet Ascanio Julo, Aeneae filio, et Venere dea ortos se jactitarent, laus maxima fuit Dictator Caesar. Sueton. in Jul. i et vi. Plin. vii, 53. Plutarch. in Mario, p. 408.

2. Aurelia, uxor Caii Julii Caesaris, dictatoris mater; femina morum honestate illustris. Plutarch. in Caesare, pag. 711. Tacit. Dialog: de Orat. xxviii.

3. Caius Julius Caesar, Dictator, natus est iv. Idus Quintiles, anno U. C. dcliv, ante Christum 100, Mario vi et Valerio Flacco consulibus. Phar-

salicis in campis Cn. Pompeii Magni victor, Romae, terrarum dominae, imperavit anno U. C. DCCVI. Quadriennio post, a M. Bruto, C. Cassio, aliisque conjuratis, Idibus Martiis anni U. C. DCCX, occisus est. Vir Romanorum maximus, et laude dignissimus, nisi, quod summum est in libera civitate crimen, libertatem perdidisset. Mentis capacitate, animi sublimitate, celeritate ingenii supra humanam et naturam et fidem, evectus, non patriam tantum, sed totum terrarum orbem rebus praeclare gestis illustravit. Ad gloriam tamen, incertum, an ad generis humani injuriam natus, qui collatis signis quinquagies dimicavit, et, praeter bellorum civilium strages undecies centena et XCII M. hominum (*) a se occisa proeliis ipse prodidit. Macrob. Saturnal. I, 12. Vell. Patercul. II, 41 et seqq. Plin. VII, 25.

In nummis appellatur CAESAR IMP. COS. AVG. PONT. MAX. DICT. PERP. *Caesar imperator, consul, augur, pontifex maximus, dictator perpetuo.* Post mortem DIVOS vel DIVVS JVLIVS.

4. COSSUTIA, uxor Caesaris, familia equestri, sed admodum dives. Caesari adhuc praetextato desponsata, postea dimissa. Sueton. in Jul. Caes. I.

5. CORNELIA, Cinnae quater consulis filia, secunda uxor Caesaris; quam ut repudiaret a dictatore Sylla, neque spe, neque metu unquam compelli potuit. Defunctam, cum quaestor esset, pro rostris laudavit. Sueton. in Jul. I et VI. Plutarch. in Jul. pag. 707.

(*) Ut vulgo scribimus 1,192,000 hominum. Plutarchus in Caesar. pag. 715. ait Julium diversis temporibus signa contulisse cum tricies centenis millibus, 3,000,000, hominum; decies, 1,000,000, interfecisse, totidem cepisse.

6 JULIA, Caesaris et Corneliae filia, primum Servilio Caepioni desponsata; eo deinde repudiato, fuit Cn. Pompeio Magno collocata anno U. C. DCXCV. Illam anno U. C. DCC, mortuam laudavit nepos Octavius: in ejus honorem venationes ludosque gladiatorios instituit Caesar, pater optimus. Sueton. in Jul. XXI. in Aug. VIII. Dio XXXVIII. pag. 63. XXXIX. pag. 120. XLIII. pag. 225.

7. CNEIUS POMPEIUS MAGNUS, Pompeio Strabone et Lucilia anno U. C. DCXLVIII. pridie Kalendas Octobris genitus, conjux Juliae. Pompeio majorem non haberet Roma, si Caesarem non tulisset. Octavo decimo aetatis anno civilia bella sustinuit. Viginti tres annos natus, privatis ut opibus, ita et consiliis, dignitatem patriae vindicare aggressus est. Magna ausus, magnificentius conata exsecutus, oram maritimam a praedonibus liberavit; imperium maris populo Romano restituit; Asiam, quam ultimam provinciarum acceperat, eamdem mediam fecit; subacta Africa, Magni nomen in spolium cepit. Ex Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythis, Judaeis, Albanis, Iberia, insula Creta, Basternis, et super haec de regibus Mithridate atque Tigrane triumphavit. Tot victoriarum monumentum superstes esse voluit in delubro Minervae, quod anno U. C. DCXCVI. ex manubiis dicavit, posita hac inscriptione: CN. POMPEIVS MAGNUS IMP. BELLO XXX ANNORVM CONFECTO, FVSIS, FVGATIS, OCCISIS, IN DEDITIONEM ACCEPTIS HOMINVM CENTIES VICIES SEMEL LXXXIII M. (12,183,000 hominum) DEPRESSIS AVT CAPTIS NAVIBVS DCCCXLVI. OPPIDIS, CASTELLIS MDXXXVIII IN FIDEM RECEPTIS. TERRIS

A MAEOTIS LACV AD RVBRVM MARE SVBACTIS, VOTVM MERITO MINERVAE. Civis optimus ac felicissimus, si parem ferre potuisset, nec inexplebili pecuniae cupiditate laborasset. Dominationem dum unus affectat, victus interficitur anno U. C. DCCVI: et Caesar, mortuo illacrimans, bis victor videtur, ac solus imperat. Plin. VII, 26. XXXVII, 2. Tacit Annal. XIII, 6. Vell. Paterc. II, 29. Plutarch. in Pompeio, pag. 619.

In nummis appellatur CN. MAGN. PIVS. PROCOS. IMP. IMP. ITER. PRAEF. CLAS. ET. ORAE. MARIT. EX. SC. id est, *Cneius magnus, pius, proconsul, imperator, imperator iterum, praefectus classis et orae maritimae, ex senatus consulto.*

8. N. Cn. Pompeii et Juliae filius, Caesaris nepos, natus ad maxima, et Caesarem inter ac Pompeium pacis vinculum; sed brevi post matrem exstinctus est anno U. C. DCCI. Cum ipso stirps Caesaris, et reipublicae Romanae libertas periere. Vell. Patercul. II, 47.

9. N. Cn. Pompeii et Juliae filia, neptis Caesaris. In partu occubuit mater ejus Julia anno U. C. DCC. Ipsa paucos dies vixit. Plutarch. in Jul. pag. 647. Dio XXXIX. pag. 120.

10. POMPEIA, Quinti Pompeii filia, Lucii Syllae neptis, tertia uxor Caesaris, qui illam repudiavit, a Publio Clodio adulteratam opinatus. Cur dimisisset interrogatus, respondit: *thalamum Caesaris non modo crimine, sed etiam suspicione vacuum esse debere.*

Sueton. in Jul. VI. Plutarch. in Jul. pag. 711. in Cicerone, pag. 874 et 875.

11. CALPURNIA, L. Calpurnii Pisonis filia, nupsit Caesari anno U. C. DCXCV. Interfecto conjuge, ad M. Antonium confugit; convasatis ex uxoria domo quatuor millibus talentorum, monetae Gallicae libris 18, 275,000. Suet. in Jul. LXXXI. Plutarch. in Jul. pag. 714. in Antonio, pag. 922.

12. JULIA, Caii Julii Caesaris, praetorii, et Aureliae filia, Caesaris, dictatoris soror, uxor M. Atii Balbi. Sueton. in Aug. IV.

13. MARCUS ATIUS BALBUS, stirpe Aricinus, Juliae, dictatoris sororis, conjux, Augusti avus; multis imaginibus senatoriis nobilis, Caesarum affinitate nobilior. Sueton. in Aug. IV.

14. ATIA, M. Atii Balbi et Juliae filia, uxor Caii Octavii. mater Augusti. Sueton. in Aug. IV. Tacit. Dialog. de Orat. XXVIII.

15. CAIUS OCTAVIUS, Atiae conjux, Augusti pater, oriundus Velitris, familia equestri, sed vetere ac locuplete. Post praeturam Macedoniam sortitus est. Residuam Spartaci et Catilinae manum delevit: Bessos Thracasque magno proelio fudit, socios tractavit humanissime. Decedens Macedonia, priusquam profiteri se candidatum consulatus posset, morte repentina obiit. Ex priore cum Ancharia matrimonio Octaviam susceperat, quae ad stirpem Caesarum nihil pertinet. Sueton. in Aug. III, IV et V.

16. Octavia, Atiae et Octavii filia, soror Augusti; primum Fausto Syllae destinata, deinde Claudio Marcello et M. Antonio nupta: femina virtutum et literarum studiis commendatissima. Defunctam anno U. C. dccxliii. laudavit Augustus. Corinthii templum ei sacrarunt. Sueton. in Jul. xxvii. Dio liv. pag. 546. Pausanias ii, 3. in Corinth. Plin. iii, 2. Sect. 3.

17. Caius Claudius Marcellus, Octaviae, sororis Augusti, conjux; consulatum gessit anno U. C. dcciv. Licet Caesari dictatori affinis, fuit tamen ei inimicissimus. Sueton. in Jul. xxvii. Dio xl. pag. 148.

18. Marcus Marcellus, Octaviae et Claudii Marcelli filius, maximae spei juvenis, Augusto carissimus et successionis, in quam alebatur, capax: sed flagrantibus populi Romani studiis intra juventam ereptus est anno U. C. dccxxxi. Memoriam ejus maximis honoribus prosecutus est Augustus; immortalem fecit Virgilius. Tacit. Annal. ii, 41. iii, 64. Dio liii. pag. 517. Virgil. Aeneid. vi, 883.

19. Pompeia, Sexti Pompeii filia, M. Marcello desponsa anno U. C. dccxv. Dio lib. xlviii. pag. 380.

Julia, Augusti et Scriboniae filia, M. Marcello nupta anno U. C. dccxxix. Dio liii. pag. 515. De illa plura dicentur infra num. 47.

20. Marcella major, Claudii Marcelli et Octaviae filia: primo uxor, ut mihi videtur, Apuleii, deinde

Valerii Messalae. Sueton. in Aug. LIII. Dio LIV. pag. 543.

21. APULEIUS, Marcellae majoris maritus, forte filius Sexti Apuleii, qui consulatum gessit anno U. C. DCCXXV. Dio LIV. pag. 543.

22. APULEIA VARILIA, neptis Octaviae sororis Augusti, Apuleii et Marcellae majoris filia, damnata adulterii anno U. C. DCCLXX, et ultra ducentesimum lapidem ablegata. Tacit. Annal. II, 50.

23. M. VALERIUS MESSALA BARBATUS, alter Marcellae majoris maritus, consul anno U. C. DCCXLII. Sueton. in Aug. LXIII. in Claud. XXVI. Dio LIV. pag. 541.

24. M. VALERIUS MESSALA BARBATUS, Messalae Barbati et Marcellae majoris filius, Messalinae pater. Sueton. in Claud. XXVI.

25. DOMITIA LEPIDA, Antoniae minoris et L. Domitii Ahenobarbi filia, uxor Messalae Barbati, mater Messalinae. Femina impudica, infamis, violenta; forma, aetate, opibus, vitiis, Agrippinae, Neronis matris, aemula: ideo morte damnata anno U. C. DCCCVII. Tacit. Annal. XI, 37. XII, 64. Sueton. in Claud. XXVI. in Ner. VII.

26. VALERIA MESSALINA, Messalae Barbati et Domitiae Lepidae filia, uxor Claudii imperatoris: novae, et furori proximae, libidinis femina. Cum imperator Ostiae diversaretur, Silio nubere ausa est,

Inauditum ob scelus occisa anno U. C. DCCCI. Sueton. in Claud. XXVI. Tacit. Annal. XI, 26 et seqq. In nummis appellatur ΟΥΑΛΕΡΙΑ ΜΕΣΣΑΛΙΝΑ. ΜΕΣΣΑΛΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ. Id est, *Valeria Messalina : Messalina Augusta.* Olim fuit in Museo Collegii Ludovici Magni aerea eius statua, inscripta : MES. AUG. id est, *Messalina Augusta.*

TIBERIUS CLAUDIUS, IMPERATOR V, conjux Messalinae. De illo dicetur infra num. 101.

27. MARCELLA minor, Octaviae et Marcelli filia, primum M. Vipsanii Agrippae, deinde M. Juli Antonii uxor. Sueton. in Aug. LXIII. Plutarch. in Anton. pag. 955.

MARCUS VIPSANIUS AGRIPPA, Marcellae minoris maritus, postea Juliae, Augusti filiae. De illo plura num. 47.

28. NN. liberi, quos Vipsanius Agrippa ex Marcella minore susceperat, antequam Juliam, Augusti filiam, uxorem duceret. Sueton. in Aug. LXIII.

29. MARCUS JULUS ANTONIUS, M. Antonii triumviri et Fulviae filius, Marcellae minoris, ab Agrippa dimissae, maritus : consulatum gessit anno U. C. DCCXLIV. Vir projectae libidinis, et ob adulterium Juliae, Augusti filiae, morte punitus. Egregium carmen illi inscripserat Horatius, Pindari laudator et aemulus. Tacit. Annal. III, 18. IV, 44. Dio LIV. pag. 546. LV. pag. 555. Horat. IV. Od. 2.

30. Lucius Antonius, Juli Antonii et Marcellae minoris filius. Ob scelus patris, adhuc admodum adolescentulus in civitatem Massiliensem ab Augusto sepositus est, ut specie studiorum nomen exilii tegeretur. Obiit anno U. C. DCCLXXVIII. Tacit. Annal. IV. 44.

31. Marcus Antonius. triumvir, M. Antonii, oratoris, filius, alter Octaviae. sororis Augusti, maritus, quam uxorem accepit anno U. C. DCCXIV. Eam vero repudiavit anno U. C. DCCXXII, ut Cleopatrae, Aegypti reginarum novissimae, ipse serviret. Caesare dictatore occiso, sestertium septies millies, Gallicae monetae libras 136,185,175, ad aedem Opis depositum occupaverat. Civis pessimus, in triumviratu praegravis, et scelere proscriptionum infamis. Summa saepe consecuturus, nisi fortuna sua inferiorem, aut potius indignum, se semper praestitisset. Ad Actium victus anno U. C. DCCXXIV, multa desidiae crimina morte redemit, scriptis tamen et morte Ciceronis aeternum famosus. Vell. Patercul. II, 60 et 87. Dio L. pag. 420. Plin. VII, 45. Plutarch. in Anton. Cicero in Philippic.

In nummis appellatur M. ANTON. M. F. M. N. AVG. IMP. COS. DESIG. ITER. ET. TERT. IIIVIR. RPC. id est, *Marcus Antonius, Marci filius, Marci nepos, augur, imperator, consul designatus iterum et tertium, triumvir reipublicae constituendae.*

32. Antonia major, Octaviae, Augusti sororis, et M. Antonii triumviri filia, uxor L. Domitii Ahenobarbi. A Tacito Antonia minor appellatur; fortè Antoniam majorem ex Fulvia ante susceperat An-

tonius. At Dio perperam scripsit Antoniam Cn. Domitio fuisse desponsatam. Dio XLVIII. pag. 390. Tacit. Annal. IV, 44. Sueton. in Nerone V. Plutarch. in Anton. pag. 955.

33. LUCIUS DOMITIUS AHENOBARBUS, Cn. Domitio, Caesaris dictatoris interfectore, genitus, maritus Antoniae majoris. Vir profusus, arrogans, immitis: exercitu Albim transcendit; longiusque penetrata Germania, quam quisquam priorum, insignia triumphi adeptus est. Obiit anno U. C. DCCLXXVIII. Sueton. in Nerone IV. Tacit. Annal. IV, 44.

34. CNEIUS DOMITIUS AHENOBARBUS, Antoniae majoris et Lucii Domitii filius; Agrippinam, Germanici filiam, uxorem duxit anno U. C. DCCLXXXI. consulatum gessit anno U. C. DCCLXXXV. Omni parte vitae ita detestabilis, ut ex se et Agrippina nihil boni nasci posse vere pronuntiaverit. Sueton. in Nerone V. Tacit. Annal. IV, 75. Dio LVIII. pag. 633. LXI. pag. 690.

AGRIPPINA, Germanici et Agrippinae, Vipsanio Agrippa genitae, filia, Cn. Domitii uxor, Neronis imperatoris mater. De hac imperii Romani face dicemus, num. 93.

35. LUCIUS DOMITIUS NERO CLAUDIUS, IMPERATOR VI, Agrippinae et Cn. Domitii Ahenobarbi, pessimorum parentum filius pessimus: natus est decimo octavo Kalendas Januarias, anno U. C. DCCXC. A vitrico suo Claudio gener ac filius adoptatus, in familiam Claudiam et nomen Neronis transiit. Reg-

num ita auspicatus est anno U. C. DCCCVII, ut inter optimos principes haberi potuerit; ita gessit postea ut inter nequissimos ac sceleratissimos semper sit annumerandus. Princeps nefandi ingenii, omnium immanitatum, omnium turpitudinum capax, et principatus libidine omnium reus. Illum, funeratis Caesaribus, tamquam pestem, incensa Roma exhorruit. Christiana religio, quod primum eum hostem habuerit, gloriatur. Hominibus sibique invisus, et atroci senatus consulto capite damnatus, ipse, scelerum suorum vindex, carnificis partes in se explevit anno U. C. DCCCXXI. In eo defecit Caesarum progenies tot virtutibus olim illustrata, omnigenis recentiorum Caesarum vitiis infamata. Plutarch. in Anton. pag. 955. Sueton. in Nerone VI. Tacit. Annal. XII, 25. Plin. XXII, 22. Sect. 46. Dio LXIII pag. 727.

In nummis ante principatum appellatur NERO CLAVD. CAES. DRVSVS GERM. PRINC. IVVENT. COS. DESIG. SACER. COOP. IN OMN. CONL. SVPRA NVM. EX SC. id est, *Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus, princeps juventutis, consul designatus, sacerdos cooptatus in omnia collegia supra numerum, ex senatus consulto.*

In principatu, NERO CLAVD. DIVI CLAVD. F. CAESAR AVG. GERM. PONT. MAX. IMP. TR. P. P. P. id est, *Nero Claudius, divi Claudii filius, Caesar, Augustus, Germanicus, pontifex maximus, imperator, tribunicia potestate, pater patriae.*

36. OCTAVIA, Claudii imperatoris et Messalinae filia, Britannici soror, nata anno U. C. DCCXCV. primum L. Silano desponsa, sed Neroni nupta anno U.

C. DCCCVI. Femina incorrupta probitate, aliis temporibus, alio marito digna. Illam Nero repudiavit, repudiatam revocavit, ac tandem in insulam Pandatariam claudi et interimi jussit anno U. C. DCCCXV. Tacit. Annal. XII, 3 et 25. XIV, 60 et 64. Dio LXII. pag. 708.

In nummis OCTAVIA AVG. id est, *Octavia Augusta*.

37. POPPAEA SABINA, T. Ollii et Poppaeae Sabinae filia; primum Rufio Crispino, deinde M. Salvio Othoni, postea imperatori, demum Neroni nupta anno U. C. DCCCXV. Eam, summe dilectam, nec vitiis absimilem, ferox Princeps calcis ictu occidit anno U. C. DCCCXVIII; et pro rostris laudavit. Corpus ejus non fuit crematum, pro Romanorum more; sed odoribus differtum et Juliorum tumulo conditum. Testatur Plinius Arabiam felicem non ferre tantum thuris annuo fetu, quantum Nero novissimo Poppaeae suae die concremaverit. Triennio post templum posuit SABINAE DEAE VENERI. Tacit. Annal. XIII, 45. XVI, 6. Sueton. in Nerone XXXV. Dio LXIII. pag. 726.

In nummis POPPAEA AVG. id est, *Poppaea Augusta*. DIVA POPPAEA.

38. CLAUDIA AUGUSTA, Poppaeae et Neronis filia, nata Antii anno U. C. DCCCXVI, et statim appellata *Augusta*. Quartum intra mensem defuncta est, Nerone, ut laetitiae in partu, sic in morte moeroris immodico. Tacit. Annal. XV, 23. Sueton. in Ner. XXXV.

In nummis DIVA CLAVDIA NER. F. id est, *Diva Claudia Neronis filia*.

39. Statilia Messalina, T. Statilii Tauri abneptis, tertia Neronis uxor; qua ut potiretur, virum ejus Atticum Vestinum consulem trucidavit anno U. C. dcccxviii. Sueton. in Nerone xxxv. Tacit. Annal. xv, 68.

40. Domitia, Antoniae majoris et L. Domitii Ahenobarbi filia, Neronis amita, Passieni Crispi uxor, quam Nero veneno interemit anno U. C. dcccxii. Quinctilian. Institut. Orat. vi, i. Tacit. Annal. xiii, 19 et 21. Dio lxi. p. 697.

Passienus Crispus, maritus primo Domitiae, deinde Agrippinae Germanici filiae. De illo infra num. 94.

Domitia Lepida, Antoniae majoris et L. Domitii Ahenobarbi filia, primo M. Valerii Messalae Barbati, secundo C. Appii Junii Silani uxor. De illa jam dictum supra num. 25.

Marcus Valerius Messala Barbatus, Messalae Barbati et Marcellae majoris filius primus, Domitiae Lepidae maritus; de quo diximus supra num. 24.

41. Caius Appius Junius Silanus, Hispaniae praefectus, quem Claudius Domitiae Lepidae, Messalinae matri, collocavit, ac paulo post interfecit anno U. C. dccxcv. Dio lx. pag. 674.

42. Antonia minor, Octaviae sororis Augusti et M. Antonii triumviri filia, Neronis Drusi conjux, mater Germanici. Femina forma et castitate excellens.

Post mariti obitum in viduitate consenuit, laudibus virilem familiae suae claritatem supergressa. Inter parva naturae insignia, Antoniam numquam exspuisse observat Plinius VII, 19. Sueton. in Caio I. Tacit. Annal. III, 3. XI, 3. Plutarch. in Antonio pag. 955. Valer. Maxim. IV, 3. num. 3.

In nummis ANTONIA AVGVSTA.

NERO CLAUDIUS DRUSUS, Antoniae minoris maritus, pater Germanici, utroque dignus: de illo infra num. 79.

43. CAIUS OCTAVIUS CAESAR AUGUSTUS, IMPERATOR, Atiae et C. Octavii filius, natus nono Kalendas Octobris, anno U. C. DCXCI, Romani imperii conditor. Bella civilia anno aetatis nono decimo suscepit: ita gessit, ut triennio post nullus ex dictatoris Caesaris, adoptivi patris, interfectoribus superstes fuerit. Sextum Pompeium navali proelio apud Siciliam oppressit; M. Lepidum, triumvirum, imperio exutum, in ordinem redegit; M. Antonium ad Actium superavit; ac tandem unus Julianarum etiam partium dux reliquus, cuncta, discordiis civilibus fessa, nomine Principis sub imperium accepit. Tunc pacis studiosus, doctorum hominum cultor, egregiarum artium instinctor munificus, omnium animos per annos ferme quadraginta quatuor sibi adeo devinxit, ut AUGUSTUS, PATER PATRIAE appellaretur. Scythae et Sarmatae, Garamantes ac Bactri, Seres et Indi, orando foederi legatos miserunt: Roma et celeberrimae provinciarum urbes, tanquam deo, templa, sacerdotes et collegia vivo mortuove consecrarunt. Obiit decimo quarto Kal. Septembris,

anno U. C. DCCLXVII. Vir, si diligenter aestimentur cuncta, fama quam virtutibus celebratior; numquam principatum adepturus, nisi pessimi fuissent Lepidus et Antonius, maximus dictator Caesar, optimus Vipsanius Agrippa. Laudandus tamen quod imperium, aliena virtute partum, arte plurima sustinuerit, et Romam, quam lateritiam acceperat, marmoream reliquerit. In ipsa sua felicitate ita varius, ut inter omnes sortis humanae casus semper colluctatus, nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, senserit. Sueton. in Aug. V et C. Tacit. Annal. I, 1. XIII, 6. Florus IV, 12. Aurel. Victor de Caesaribus, cap. I. Plin. VII, 45. Senec. consol. ad Polyb. XXXIV.

In nummis ante principatum appellatur C. CAESAR DIVI F. IMP. IIIVIR. RPC. COS. LIBERTATIS P. R. VINDEX. id est, *Caius Caesar, divi filius, imperator, triumvir reipublicae constituendae, consul, libertatis populi Romani vindex.*

In principatu CAESAR AVG. AVGVSTVS. DIVI F. IMP. COS. PONT. MAX. TR. POT. PATER PATRIAE. id est, *Caesar Augustus. Augustus, divi filius, imperator, consul, pontifex maximus, tribunicia potestate, pater patriae.*

Post mortem DIVVS AVGVSTVS. DEO AVGVSTO.

44. CLODIA, Publii Clodii et Fulviae filia, M. Antonii triumviri privigna, quam firmandae pacis causa, Augustus duxit uxorem, vix dum nubilem. At, simultate cum Fulvia socru exorta, dimisit intactam adhuc et virginem. Sueton. in Aug. LXII.

45. SCRIBONIA, Lucii Scribonii Libonis soror, uxor Augusti: antea duobus consularibus nupta, quorum

ex altero, Scipione dicto, Corneliam filiam habuerat. Augustus Scriboniam dimisit anno U. C. DCCXV. sive, ut ipse scripsit, morum ejus perversitatem pertaesus, sive potius, quod illa nimiam pellicis Liviae potentiam liberius doleret. Sueton. in Aug. LXIII et LXIX. Dio XLVIII. pag. 366 et 377. Propert. IV. Eleg. II.

46. Julia, Augusto et Scribonia anno U. C. DCCXV genita, primo Marcelli, secundo Agrippae, tertio Tiberii uxor. Femina, turpitudinis avida, quaeque magnitudinem fortunae suae peccandi licentia metiebatur. Illam ob adulteria et consilia parricidae palam facta, in insulam Pandatariam Augustus ablegavit circa annum U. C. DCCLII. Omnis spei egenam inopia ac tabe longa peremit Tiberius, exeunte anno U. C. DCCLXVII. Plin. VII, 45. Dio LV. pag. 555. Tacit. Annal. I, 53. Vell. Patercul. II, 100.

In nummis ΙΟΥΛΙΑ. ΙΟΥΛΙΑ ΑΦΡΟΔΙΤΗ. id est, *Julia. Julia Venus.*

Marcus Marcellus, Octaviae et Claudii Marcelli filius, maritus Juliae Augusti filiae. De hoc optimo juvene dictum est supra num. 18.

47. Marcus Vipsanius Agrippa, ignobilis loco, et rusticitati propior, quam deliciis, sed optimus militia, et amicus integerrimus. Terra marique victor, Augusti imperium firmavit. In illa sua torvitate, literarum et artium studiosus, orbem terrarum diligentissime descripsit, et orbi spectandum in tabula geographica proposuit: praecipuam auctoritatem

tabulis ac statuis publice fecit; easque omnes publicandas, nec in villarum exsilia pellendas magnifice scripsit. Non Urbem tantum, sed Italiam admirandis, tum ad ornamentum, tum ad utilitatem operibus locupletavit. Augustus, ne beneficiorum immemor videretur, geminatis consulatibus illum extulit, tribuniciae ac censoriae suae potestatis participem fecit; et, defuncto Marcello, generum sumpsit anno U. C. DCCXXXIII; maximis honoribus majorem semper expertus. Novitate sua tam multis rebus nobilitata, obiit Agrippa anno U. C. DCCXLII. aetatis suae quinquagesimo primo. Augustum virtutum suarum olim aemulum, tunc laudatorem habuit; merito dictus CIVIUM MAXIMUS. Tacit. Annal. I, 3. Plin. III, 2. VII, 8. XXXV, 4. Sect. 9. Dio LIV. pag. 525, 541 et seq. Vell. Patercul. II, 96.

In nummis appellatur M. AGRIPPA L. F. COS. DES. COS. TER. PRAEF. ORAE. MARIT. ET CLASS. id est, *Marcus Agrippa Lucii filius consul designatus, consul tertium, praefectus orae maritimae et classis.*

48. CAIUS CAESAR, Agrippae et Juliae filius, natus anno U. C. DCCXXXIV. Ab Augusto adoptatus, princeps juventutis, consul; at fato brevis, nec tamen inglorius, in Lycia obiit nono Kal. Martias, anno U. C. DCCLVII, cum ex Armenia remearet. Tacit. Annal. I, 3. Dio LIV. pag. 526. Noris Cenotaphia Pisana Dissert. II, 17. pag. 347 et seqq.

In nummis C. CAESAR AVGVSTI F. AVGVR. PONT. COS. DES. COS. id est, *Caius Caesar, Augusti filius, augur, pontifex, consul designatus, consul.*

Livia, soror Germanici, Caii Caesaris uxor. Tacit. Annal. iv, 40. De illa infra num. 71.

49. Lucius Caesar, Agrippae et Juliae filius, Caii Caesaris frater, natus anno U. C. dccxxxvii. Augustus illum in Caesarum domum induxit, principem juventutis appellavit, consulem destinavit. Massiliae occubuit mense Augusto anni U. C. dcclv, cum ad Hispanienses exercitus proficisceretur. Tacit. Annal. i, 3. Noris Cenotaphia Pisana Dissert. ii, 15. pag. 265 et seqq.

In nummis L. Avg. f. princ. ivvent. id est, *Lucius Augusti filius, princeps juventutis.*

In amborum fratrum nummis, C. et L. Caesares Avg. f. cos. d. prin. ivven. id est, *Caius et Lucius Caesares, Augusti filii, consules designati, principes juventutis.*

50. Marcus Agrippa Caesar Postumus, Agrippae et Juliae filius, Caii et Lucii Caesarum frater, post patris mortem genitus anno U. C. dccxlii. Illum adoptavit Augustus quinto Kalendas Julias anni dcclvii. sed rudem bonarum artium, et robore corporis stolide ferocem, postea abdicavit, et in insulam Planasiam ablegavit. Nullius tamen flagitii compertum, post ablegationem desideravit. Ejus caede imperium auspicatus est Tiberius anno U. C. dcclxvii. Dio liv. pag. 542. Vell. Patercul. ii, 104. Tacit. Annal. i, 3 et 6. Plin. vii, 45.

In nummis Agrippa Caesar.

51. Agrippina, Agrippae et Juliae filia, Germanici uxor. Femina ingens animi, impenetrabilis pu-

dicitiae: sed superbior et aequior quam ut artes Liviae ferret. Ipsa sua virtute infelix, occubuit in insula Pandataria quinto decimo Kalendas Novembris anno U. C. DCCLXXXVI. Tacit. Annal. IV, 12. VI. 25. XIV, 63.

In nummis, imperante filio suo Caio Caligula, cusis appellatur AGRIPPINA AVGVSTA. AGRIPPINA M. F. MAT. C. CAES. AVG. GERM. ΘΕΑ ΑΓΡΙΠΠΙΝΑ. id est, *Agrippina, Marci filia, mater Caii Caesaris Augusti Germanici. Diva Agrippina.*

GERMANICUS, Neronis Drusi et Antoniae minoris filius, Agrippinae maritus. De hoc optimo Caesare dicetur infra num. 81.

52. JULIA, Agrippae et Juliae filia, L. Aemilii Pauli uxor, matris suae libidinum aemula. Augustus convictam adulterii in insulam Trimetum projecit anno U. C. DCCLXI. Illic obiit anno U. C. DCCLXXXI. Tacit. Annal. IV, 71.

53. LUCIUS AEMILIUS PAULUS, Pauli Aemilii Lepidi, censoris anno U. C. DCCXXXII, et Corneliae filius, Juliae, Agrippa et Julia genitae, maritus. Sueton. in Aug. LXIV. Dio LIV. pag. 521.

54. MARCUS AEMILIUS LEPIDUS, Lucii Aemilii et Juliae filius, Drusillae maritus, sororum ejus stuprator, libidinum societate Caio Caligulae diu acceptissimus, et successioni destinatus. Majestatis reus interemptus est anno U. C. DCCXCII. Caius, quasi superatis hostibus, donativum militibus dis tribuit, et tres gladios, in necem suam praepara-

tos, Marti Ultori consecravit. Dio LIX. pag. 648 et 657. Sueton. in Caio XXIV et XXXVI. Tacit. Annal. XIV, 2.

55. AEMILIA LEPIDA, Lucii Aemilii et Juliae filia, Augusti proneptis. Claudio admodum adolescenti, et postea imperatori desponsata, deinde Junii Silani uxor. Sueton. in Claud. XXVI. Plin. VII, 13.

56. JUNIUS SILANUS, Aemiliae Lepidae maritus. Forte ille ipse Marcus Junius Silanus, qui consulatum gessit cum L. Norbano Flacco anno U. C. DCCLXXII. Tacit. annal. II, 59.

57. MARCUS JUNIUS SILANUS, Junii Silani et Aemiliae Lepidae filius, *quem divus Augustus neptis suae nepotem vidit genitum quo excessit anno* U. C. DCCLXVII. Plin. VII, 13. Homo minime malus, quem Caius Caligula *pecudem auream* appellare erat solitus. Illum tamen, Asiae proconsulem, Nero veneno interemit anno U. C. DCCCVII. Tacit. Annal. XIII, 1.

58. N. uxor M. Junii Silani, mater Lucii Silani Torquati. Nusquam nomen ejus appellatur.

59. LUCIUS SILANUS TORQUATUS, M. Junii Silani filius, atnepos Augusti, ejusque stirpis ultimus: ob claritudinem generis et modestam juventam, nullo crimine, a Nerone interfectus anno U. C. DCCCXVIII. Tacit. Annal. XVI, 7, 8 et 9.

60. LUCIUS JUNIUS SILANUS, Junii Silani et Aemiliae Lepidae filius, Augusti abnepos. Claudius filiam

suam Octaviam ei desponsaverat anno U. C. DCCXCIV: postea affinitatem diremit; Silanumque praeturam ejurare et mori coegit anno U. C. DCCCII. Dio LX. pag. 668. Tacit. Annal. XII, 3 et 8.

61. JUNIUS SILANUS TORQUATUS, Junii Silani et Aemiliae Lepidae filius, Augusti abnepos, Lucii Silani Torquati patruus, quod supra Juniae familiae claritudinem divum Augustum abavum ferret, illum Nero mori adegit anno U. C. DCCCXVII. Uterque Torquatus mense Junio interfectus. Tacit. Annal. XV, 35. XVI, 8 et 12. Dio LXII, pag. 714.

62. JUNIA CALVINA, Junii Silani et Aemiliae Lepidae filia, Augusti abneptis: decora et illustris femina, sed procax. Artibus Agrippinae Italia pulsam, patriae reddidit Nero anno U. C. DCCCXII. Ad Vespasiani tempora vitam protraxit. Tacit. Annal. XII, 4 et 8. XIV, 12. Sueton. in Vespasian. XXIII.

63. VITELLIUS, L. Vitellii censoris et Sextiliae filius, Juniae Calvinae maritus, consul anno U. C. DCCCI. Calvinam inter et Vitellium ante annum U. C. DCCCII. divortium fuisse patet ex Tacito Annal. XII, 4. Sueton. in Vitellio III et XVIII.

64. LEPIDA, Junii Silani et Aemiliae Lepidae filia, uxor C. Cassii, Syriae praesidis, L. Silani Torquati amita. Confictis criminibus, Neronis judicio permissa fuit anno U. C. DCCCXVIII. Tacit. Annal. XVI, 8 et 9.

65. Caius Cassius, Syriae praeses, Lepidae maritus, peritia legum celebratissimus, in insulam Sardiniam deportatus est anno U. C. dcccxviii, quod, inter majorum imagines, C. Cassii effigiem, dvci partivm inscriptam, coluisset. Tacit. Annal. xii, 11 et 12. xvi, 8 et 9.

Tiberius, tertius Juliae maritus. De hoc imperii Romani et dissimulationis principe dicetur infra num. 68.

66. Livia, dicta quoque Livia Drusilla, post Augusti mortem vulgo appellata Julia Augusta, Livii Drusi Claudiani filia; primo uxor Tiberii Claudii Neronis, deinde Augusto nupta anno U. C. dccxvi. Femina genere, forma, domus sanctitate Romanorum eminentissima, sed mater impotens, uxor facilis, cum Augusti artibus et Tiberii simulatione bene composita, dominationis cupida, Germanico et Agrippinae iniqua. Obiit anno U. C. dcclxxxii, nata annos octoginta sex. Vell. Patercul. ii, 75. Sueton. in Tiber. iii et iv. Dio xlviii. pag. 366 et 383. Tacit. Annal. v, 1.

In nummis Livia Avgvsta. Ivlia Avgvsta genetrix orbis. Avgvsta mater patriae.

Post mortem diva Livia divi Avg. ΙΟΥΛΙΑ ΘΕΑ ΣΕΒΑΣΤΗ. id est, *diva Livia divi Augusti. Julia diva Augusta.*

67. Tiberius Claudius Nero, Liviae maritus, Tiberii imperatoris pater, praetorius et pontifex. Magni vir animi, doctissimique ingenii. Antonii triumviri partes secutus, in Siciliam anno U. C.

DCCXIV secessit cum Livia, quae per itinerum avia, uno comite, Caesaris, mox futuri sui mariti, arma fugiebat, et bimum Tiberium, futurum ejusdem Caesaris filium et heredem, sinu gestabat. Reconciliata pace, uxorem suam Liviam petenti Augusto concessit anno U. C. DCCXVI. Triennio post diem obiit anno U. C. DCCXIX. Vell. Patercul. II, 75. Sueton. in Tiber. IV et VI. Dio XLVIII. pag. 366.

68. TIBERIUS NERO, Tiberii Claudii Neronis et Liviae filius, natus sexto decimo Kalendas Decembris, anno U. C. DCCXII; ab Augusto adoptatus anno DCCLVII; Princeps anno DCCLXVII; mortuus septimo decimo Kalendas Aprilis, anno DCCXC. Romanos vicerat Julius Caesar, victos foverat Augustus, servos fecit Tiberius; dominationis adhuc crudos, et Caesareae auctoritatis jam pertaesos vix aliter retenturus. Servitutis tamen ita temperans, ut cum servos faceret, serviles eorum animos argueret. Vir prorsus singularis, eminentium virtutum aeque ac vitiorum osor, bona inter ac mala anceps, ante principatum fortissimus, in principatu astutissimus, continua dissimulatione et imminentibus semper periculis factus hominum tristissimus. Ferale ejus dictum percrebuit:

> Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί.
> *Me mortuo terra misceatur igni.*

Beatumque appellabat Priamum, qui simul cum patria et regno perierit. Vell. Patercul. II, 75. Tacit. Annal. I, 3. et VI, 51. Plin. XXVIII, 2. Suidas ΤΙΒΕΡΙΟΣ.

In nummis Ti. Caesar Avgvstvs divi Avg. f. imp. cos. avgvr. pont. max. tr. pot. id est, *Tiberius Caesar Augustus, divi Augusti filius, imperator, consul, augur, pontifex maximus, tribunicia potestate.*

69. Vipsania Agrippina, M. Vipsanii Agrippae et Pomponiae filia, neptis Caecilii Attici, ad quem sunt scriptae Ciceronis epistolae; prima Tiberii imperatoris uxor, quam invitus gravidam dimisit anno U. C. dccxlii, ut Juliam, Augusti filiam, uxorem acciperet. Tacit. Annal. i, 12. Sueton. in Tiber. vii. Dio liv, pag. 543. Post discidium Vipsania Agrippina nupsit Asinio Gallo, patri consulari, cujus stemma dedimus Tom. i. pag. 422. Una omnium Agrippae liberorum miti obitu excessit ann. U. C. dcclxxiii. Tacit. Annal. iii, 19.

70. Drusus Caesar, Tiberii imperatoris et Agrippinae filius, natus anno U. C. dccxxxix. Juvenis impatiens aemuli, animo commotior, et ad vinum ita pronus, ut non alio magis patrem suum Tiberium regenerasse diceretur. Illum jam ter consulem, et fortunae capacem, veneno exstinxit Sejanus anno U. C. dcclxxvi. Dio liv. pag. 543. Tacit. Annal. i, 55. iii, 56. iv, 3 et 8. Plin. xiv, 22.

In nummis, Drvsvs Caes. Ti. Avg. f. divi Avg. n. pont. cos. tr. p. id est, *Drusus Caesar, Tiberii Augusti filius, divi Augusti nepos, pontifex, consul, tribunicia potestate.*

71. Livia, dicta quoque Livilla, Neronis Claudii Drusi et Antoniae minoris filia, Germanici et

Claudii soror, primo Caio Caesari, deinde Druso Caesari nupta. Ambitione demens femina. A Sejano, municipali adultero, foedatam, et in conjugii spem ac regni consortium erectam, non puduit, Drusi, mariti sui, necem machinari. Cognito scelere, non modo in ipsam, sed in effigies quoque ac memoriam ejus atrociter saevitum est. Sueton. in Claud. I. in Tiber. LXII. Tacit. Annal. IV, 3 et 40. VI, 2. Dio LVIII, pag. 628.

72. Tiberius, Drusi Caesaris et Liviae filius, Tiberii nepos, natus cum fratre gemello, anno U. C. DCCLXXII. Quod tanto gaudio avum Principem affecit, ut nulli ante Romanorum ejusdem fastigii viro geminam stirpem editam jactitaret. Caius Caligula illum imperio, deinde vita privavit, anno U. C. DCCXC. Tacit. Annal. II, 84. Dio LIX. pag. 640 et 645.

73. N. filius Drusi Caesaris et Liviae, frater gemellus Tiberii: mortuus est quadrimus anno U C. DCCLXXVI. Tacit. Annal. II, 84. IV, 15. Ab erudito Harduino, Select. Oper. pag. 693. appellatur Drusus. Postea in Mss. notis suo exemplari additis emendavit, Germanicus. Utrumque nomen divinavit.

74. Julia, Drusi Caesaris et Liviae filia; primo Neronis Caesaris, deinde Rubellii Blandi uxor, dolo Messalinae interfecta anno U. C. DCCXCVI. Tacit. Annal III, 29. VI, 27. XIII, 19 et 32. Dio LX. pag. 677. Illam Sejano desponsam fuisse ait *Zonaras*, pag. 550.

Nero Caesar, Germanici et Agrippinae filius, Juliae maritus. De illo infra num. 82.

75. Rubellius Blandus, avo, Tiburte, et equite Romano, genitus, alter Juliae maritus, quam uxorem duxerat anno U. C. dcclxxxvi. Tacit. Annal. vi, 27. Dio lviii. pag. 634.

76. Rubellius Plautus, Rubellii Blandi et Juliae filius, Tiberii pronepos, ob vota populi, qui illum imperio destinabat, a Nerone interfectus anno U. C. dcccxv. Tacit. Annal. xiii, 19. xiv, 22 et 58.

77. Antistia Pollutia, Lucii Antistii Veteris filia, Sextiae neptis, uxor Rubellii Plauti. A Nerone cum pâtre ac matre interfecta anno U. C. dcccxviii, quod, dum viveret, Rubellium, maritum suum, interfectum esse exprobrare videretur. Tacit. Annal. xiv, 58. xvi, 10 et 11.

Julia, Augusti et Scriboniae filia, Tiberio imperatori nupta anno U. C. dccxlii. Dio liv. pag. 543. De illa dictum supra num. 46.

78. N. Tiberii Imperatoris et Juliae filius, natus Aquileiae. Exstinctus est adhuc infans circa annum U. C. dccxlviii. Sueton. in Tiber. vii. Dio lv. pag. 554.

79. Nero Claudius Drusus, Tiberii Claudii Neronis et Liviae filius, Tiberii imperatoris frater natus anno U. C. dccxvi. *Adolescens*, teste Velleio

Paterculo II, 97. *tot tantarumque virtutum, quot et quantas natura mortalis recipit, vel industria percipit.* Praetor, aedilis, consul, Germaniae domitor, et Germanici cognomen posteris adeptus, obiit anno U. C. DCCXLV. Merito appellatus eximia Claudiae familiae gloria, et rarum patriae ornamentum. Defunctum ita pro concione laudavit Augustus, *ut deos precatus sit, similes ei Caesares suos facerent: sibique tam honestum quandoque exitum darent, quam illi dedissent.* Sueton. in Claud. I. in Tiber. IV. Dio LV. pag. 548. Valer. Maxim. IV, 3. num. 8.

In nummis, NERO CLAVDIVS DRVSVS GERMANICVS IMP. id est, *imperator.*

ANTONIA minor, Octaviae sororis Augusti et M. Antonii triumviri filia, Neronis Claudii Drusii conjux. De hac spectatissima femina dictum supra num. 42.

80. NN. Neronis Claudii Drusi et Antoniae minoris filii. Ante annum U. C. DCCXLV mortui. Sueton. in Claud. I.

81. GERMANICUS CAESAR, Nerone Claudio Druso et Antonia minore genitus, optimorum parentum filius optimus, et populo Romano carissimus. Tiberius, jubente Augusto, illum adoptavit anno U. C. DCCLVII; factus Princeps, invidit; Livia Pisonis et Plancinae veneno interemit anno U. C. DCCLXXII, haud multum triginta annos egressum; juvenem civilis ingenii, voluptatis modicum, visu et auditu venerabilem, comem in socios, mansuetum in hostes, virtutibus Alexandro magno comparandum, nulla

vitiorum societate superiorem. Ereptam et cum eo perditam omnem libertatis spem doluit Roma. Indoluere gentes exterae; et aeternum optimi Caesaris manet desiderium. Tacit. Annal. I, 3. II, 72 et 73. Dio LV. pag. 557.

In nummis, dum vivebat, GERMANICVS CAESAR TI. AVG. F. DIVI AVG. N. COS. DES. id est, *Germanicus Caesar Tiberii Augusti filius, divi Augusti nepos, consul designatus.*

Post mortem, imperitante filio Caio Caligula, GERMANICVS CAES. P. CAES. AVG. GERM. id est, *Germanicus Caesar, pater Caesaris Augusti Germanici.* In nummis Mitylenaeorum, ΘΕΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ, *divus Germanicus.*

AGRIPPINA, Vipsanii Agrippae et Juliae filia, uxor Germanici. Femina nobilitate et virtute princeps, de qua dictum supra num. 51.

82. NERO CAESAR, Germanici et Agrippinae filius, matri suae percarus. Artibus Sejani, Drusique fratris sui scelere periit anno U. C. DCCLXXXIV. Tacit. Annal. IV, 59 et 60. V, 3 et 4. Sueton. in Tiber. LIV. Dio LVIII. pag. 626.

In nummis cum fratre suo Druso conjunctus, NERO ET DRVSVS CAESARES.

JULIA, Drusi Caesaris et Liviae filia, Neroni Caesari nupta anno U. C. DCCLXXIII. Tacit. Annal. III, 29. De illa jam egimus supra num. 74.

83. DRUSUS CAESAR, Germanici et Agrippinae filius, Neronis Caesaris frater; juvenis praeferox, et

fratris sui necis particeps. Custodia clausum anno U. C. DCCLXXXIII, Tiberius illum fame enecuit anno U. C. DCCLXXXVI. Tacit. Annal. IV, 60. VI, 23 et 24. Dio LVIII. p. 623.

In nummis cum fratre suo Nerone conjunctus, NERO CAESAR DRVSVS. CAESAR IIVIRI. id est, *Duumviri*.

84. AEMILIA LEPIDA, M. Lepidi filia, uxor Drusi Caesaris, quem crebris criminibus insecuta est. Impunita, dum superfuit pater; post a delatoribus correpta, se ipsa interemit anno U. C. DCCLXXXIX. Tacit. Annal. IV, 20. VI, 27 et 40.

85. CAIUS CAESAR. Germanici et Agrippinae filius, amabili pueritia et insigni festivitate, Augusto, vel post mortem, carissimus. Jam puerascens obiit. Sueton. in Caio VII et VIII.

86. CAIUS CAESAR, dictus CALIGULA, IMPERATOR IV, Germanici et Agrippinae filius, natus Antii pridie Kalendas Septembres, Germanico et Capitone Coss. anno U. C. DCCLXV. Gnarus simulationis, dum vixit Tiberius. Animos prodidit et efferavit Principatus. Nihil jam nisi portentosum cogitavit ac gessit: et cum deus haberi vellet, fax generis humani evasit. Adeo sanguinis avidus, ut solitus esset dicere: *Utinam populus Romanus unam cervicem haberet, quam praecideret!* Immensas opes, totumque illud Tiberii vicies ac septies millies sestertium, Gallicae monetae libras 525,285,675, non toto vertente anno, absumpsit. Nec mirum in eo, qui uno die centies sestertio, Gallicae monetae libris 1, 945,

502, cenaret, et super alia muliebria socculos e margaritis indueret. Interemptus est nono Kalendas Februarii, anno U. C. DCCXCIV. Princeps, *quem videtur rerum natura edidisse, ut ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent.* Senec. consol. ad Helviam IX. Sueton. in Caio VIII, XXXVII et LVIII. Plin. VII, 8. XXXVII, 2. Tacit. Annal. VI, 20.

In nummis, C. CAESAR AVG. GERMANICVS TI. AVG. F. DIVI AVG. N. in aliis, DIVI AVG. PRON. ΓΑΙΟϹ ΚΑΙϹΑΡ ΘΕΟϹ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ, id est, *Caius Caesar Augustus Germanicus, Tiberii Augusti filius, divi Augusti nepos, divi Augusti pronepos. Caius Caesar, deus, imperator.* Ut filius adoptivus Tiberii, erat Augusti nepos; ut filius Germanici, erat Augusti pronepos.

87. CLAUDIA, appellata a Suetonio JUNIA CLAUDILLA, M. Silani filia, nupta Caio Caligulae anno U. C. DCCLXXXVI, ex partu mortua. Tacit. Annal. VI, 20. Sueton. in Caio XII.

88. LIVIA ORESTILLA, a Dione dicta CORNELIA ORESTINA, uxor Caii Caligulae, qui illam, C. Calpurnio Pisoni nubentem, rapuit, et intra paucos dies repudiavit. Sueton. in Caio XXV. Dio LIX. pag. 646.

89. LOLLIA PAULINA, avum habuit M. Lollium, Caii Caesaris, Agrippa geniti, juventae moderatorem, et regum muneribus in toto Oriente infamatum: uxor Caii Caligulae, qui illam C. Memmio Regulo rapuit, et deinde repudiavit. Plinius testatur se

eam vidisse, *ne serio quidem, aut solemni caerimoniarum aliquo apparatu, sed mediocrium etiam sponsalium cena, smaragdis margaritisque opertam, alterno textu fulgentibus, toto capite crinibus, spira, auribus, collo, monilibus digitisque: quae summa quadringenties* HS, Gallicae monetae libras 7,782,010, *colligebat. Nec dona prodigi Principis fuerant, sed avitae opes, provinciarum scilicet spoliis partae.* Plin. IX, 35. Sect. 57. Sueton. in Caio XXV. Dio LIX. Pag. 648.

90. MILONIA CAESONIA, Vestiliae filia, quam, ita gravidam, uxorem duxit Caligula anno U. C. DCCXCII, ut trigesimo post die partum ediderit. Conjugi pessimo uxor simillima et gratissima. Cum illo interfecta fuit anno U. C. DCCXCIV. Sueton. in Caio XXV et LIX. Dio LIX. pag. 658 et 663. Plin. VII, 5.

91. JULIA DRUSILLA, Caii Caligulae et Miloniae filia, quam amens pater per omnia dearum templa circumtulit. et Minervae alendam instituendamque commendavit. In ipsa sua infantia, parentum saevitiae proles haud degener. Cum iis periit, parieti illisa anno U. C. DCCXCIV. Sueton. in Caio XXV et LIX. Dio LIX. pag. 663.

92. NN. Germanici et Agrippinae duo filii infantes mortui. Sueton. in Caio VII et VIII.

93. AGRIPPINA, Germanici et Agrippinae filia, nata anno U. C. DCCLXIX. ter nupta, primo Cn. Domitio, anno U. C. DCCLXXXI; secundo Passieno Crispo;

tertio Claudio imperatori anno U. C. DCCCI. Femina literarum studiis nobilis, libidinibus infamis, dominationis cupiditate atrox. Infelix uteri, Neronem, generis humani hostem, genuit anno U. C. DCCXC. Ab illo occisa anno U. C. DCCCXII, indigna quidem, sed merita, persolvit supplicia. Tacit. Annal. II, 54. IV, 53. V, 75. XII, 74. XIV, 8. Sueton. in Caio VII. Dio LX. pag. 686.

In nummis, AGRIPPINA. AGRIPPINA AVGVSTA.

CNEIUS DOMITIUS AHENOBARBUS, Antoniae majoris et Lucii Domitii filius. maritus Agrippinae. De hoc homine detestabili dictum est supra num. 34.

94. PASSIENUS CRISPUS, orator, bis consul, primo Domitiae, deinde Agrippinae maritus. Scitum ejus dictum percrebuit. Caio Caesare, Caligula, *neque meliorem unquam servum, neque deteriorem dominum fuisse.* In omnibus rebus, ac maxime in distinguendis et curandis vitiis subtilissimus, saepe dicebat *adulationi nos opponere, non claudere ostium.* Plin. XVI, 44. Sect. 91. Tacit. Annal. VI, 20. Senec. Quaest. natural. IV. Praef.

CLAUDIUS IMPERATOR, tertius Agrippinae Maritus. De hoc socordi Principe dicetur infra num. 100.

95. DRUSILLA, Germanici et Agrippinae filia, nata anno U. C. DCCLXX. Primum Lucio Cassio Longino consulari nupta anno U. C. DCCLXXXVI, deinde M. Lepido. Mortuam anno U. C. DCCXCI Caius Caligula frater et adulter in dearum numerum retulit.

et *Panthean* appellavit : Senatoremque Livium Geminium, qui, se eam in coelum ascendentem vidisse, juraverat, decies sestertio, Gallicae monetae libris 194,531. muneravit. Tacit. Annal. VI, 15. Sueton. in Caio VII et XXIV. Dio LIX. pag. 648 et 657.

In nummis, DRVSILLA ΔΡΟΥCΙΛΛΑ CΕΒΑCΤΗ. id est, *Drusilla Augusta.*

96. LUCIUS CASSIUS LONGINUS, Drusillae maritus anno U. C. DCCLXXVI, consulatum gessit anno U. C. DCCLXXXIII, et Drusum Caesarem, Drusillae fratrem, accusavit. Sueton. in Caio. XXIV. Tacit. Annal. VI, 15. Dio LVIII. pag. 623.

MARCUS AEMILIUS LEPIDUS, Lucii Aemilii et Juliae filius, Drusillae maritus. De hoc ambitioso ac scelerato juvene dictum est supra n. 54.

97. JULIA, Suetonio LIVILLA, Germanici et Agrippinae filia, nata anno U. C. DCCLXXI. ob libidines a Caio in insulas Pontias relegata anno U. C. DCCXCII. Illam postea odio, invidia, crimine incerto, nec ulla defensione data, primo in exsilium egit, deinde occidit Messalina anno U. C. DCCXCVI. Tacit. Annal. II, 54. Sueton. in Caio VII et XXIV. in Claud. XXIX. Dio LIX. pag. 657. LX. pag. 670 et 677.

In nummis, IVLIA.

98. QUINCTILIUS VARUS, Claudiae Pulchrae, quae erat Agrippinae sobrina, filius, Juliae maritus. Illum anno U. C. DCCLXXX. corripuere delatores Domi-

tius Afer et Dolabella. Senec. i. Controvers. 3. Tacit. Annal. iv, 52 et 66.

99. Marcus Vinicius, Juliam uxorem anno U. C. dcclxxxvi. Bis consul, veneno Messalinae interemptus est anno U. C. dccxcix. Vinicio compendiariam et elegantissimam Historiam, sed adulatoriis Tiberii ac Sejani laudibus falsam ac putidam dicavit Velleius Paterculus. Tacit. Annal. vi, 15. Dio lx. pag. 683.

Livia, dicta quoque Livilla, Neronis Claudii Drusi et Antoniae minoris filia, uxor Caii et Drusi Caesarum. De hac ambitiosa femina dictum est supra num. 71.

Caius Caesar, Agrippae et Juliae filius, maritus Liviae. Supra num. 48.

Drusus Caesar, Tiberii Imperatoris et Agrippinae filius, Liviae maritus. De hoc infelici Caesare egimus supra num. 70.

100. Tiberius Claudius Drusus Germanicus imperator v, Neronis Claudii Drusi et Antoniae minoris filius, Germanici frater, Lugduni natus Kalendis Augusti, anno U. C. dccxliv. Puer animo et corpore hebetato. Princeps anno U. C. dccxciv, imperiis conjugum et libertorum patuit obnoxius. Veneno Agrippinae occubuit inglorius tertium ante idus Octobris anno U. C. dcccvii. Post mortem relatus est inter Divos, et a Seneca acrius, quam

Philosophum deceret, irrisus. In hac sua socordia, literarum et artium cultor, plurima latine et Graece haud ineleganter scripsit, varia opera publica magnifice perfecit. Sueton. in Claud. II. X. XLI et XLII. Tacit. Annal. XII, 69. Senec. in Apocolocynt. Plin. XXXVI, 15. Sect. 24. num. 10 et 11.

In nummis TI. CLAVD. CAES. AVG. GERM. IMP. COS. P. M. TR. P. CENSOR. Id est Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus, Imperator, consul, pontifex maximus, tribunicia potestate, censor.

Post mortem DIVVS CLAVDIVS AVGVSTVS.

101. Plautia Urgulanilla, Auli Plautii triumphalis viri filia, Claudii Imperatoris uxor. Ob libidinum probra et homicidii suspicionem repudiata. Sueton. in Claud. XXVI. Dio LX. pag. 685.

102. Drusus, Claudii Imperatoris et Plautiae Urgulanillae filius, cui socer destinatus fuit Sejanus anno U. C. DCCLXXIII. At impubes Pompeiis obiit, pyro per lusum in sublime jacto, et hiatu oris excepto strangulatus. Suet. in Claud. XXVII. Tacit. Annal. III, 29.

103. Claudia, Plautiae Urgulanillae filia. Illam, ut liberto suo Botere conceptam, quamvis ante quintum mensem divortii natam, et ali coeptam, exponi tamen ad matris januam, et nudam abjici, Claudius jussit. Sueton. in Claud. XXVII.

104. Aelia Petina, Q. Aelii Tuberonis, anno U. C. DCCXLIII consulis, filia, Claudii Imperatoris uxor,

ex levibus offensis repudiata. Suet. in Claud. XXVI. Tacit. Annal. XII, 1 et 2.

105. ANTONIA, Claudii Imperatoris et Aeliae Petinae filia, primo Cn. Pompeii, deinde Cornelii Syllae uxor. Illam, interfecta Poppaea, nuptias suas recusantem, quasi novarum rerum molitricem Nero interemit. Sueton. in Claud. XXVII. in Nerone XXXV. Tacit. Annal. XII, 68.

106. CNEIUS POMPEIUS MAGNUS, nobilissimus juvenis, Antoniae maritus anno U. C. DCCXCIV. ab Imperatore Claudio occisus. Dio LX. pag. 668. Sueton. in Claud. XXVII et XXIX. Zonaras, pag. 563.

107. FAUSTUS CORNELIUS SYLLA, nobilissimus juvenis, alter Antoniae maritus. A Nerone in Galliam Narbonensem amotus; et Roma pervectis Massiliam percussoribus, interfectus anno U. C, DCCCXV. Sueton. in Claud. XXVII. Tacit. Annal. XIII, 23. XIV, 57.

VALERIA MESSALINA, Messalae Barbati et Domitiae Lepidae filia, Claudii Imperatoris uxor. De hoc libidinis portento diximus supra num. 26.

108. BRITANNICUS, Claudii Imperatoris et Messalinae filius, supremus Claudiorum sanguis. Natus est pridie Idus Februarias, anno U. C. DCCXCIV. Natalium jure, ipsa patris destinatione heres Imperii et illius capax. At novercae Agrippinae artibus postpositus Neroni, qui illum veneno interemit anno U. C. DCCCVIII, propinquo die, quo quartumdecimum aetatis annum explebat. Sueton. in Claud. XXVII. Tacit. Annal. XII, 25. XIII, 15 et 16.

In nummis BRITANNICVS CAESAR. AVG. F. PRIN. IVVENT. ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΒΡΕΤΑΝΝΙΚΟΣ ΚΑΙΣΑΡ. Id est, Britannicus Caesar, Augusti filius, princeps juventutis. Claudius Britannicus Caesar.

OCTAVIA, Claudii Imperatoris et Messalinae filia, Britannici soror. De hac spectatissima femina dictum supra num. 36.

AGRIPPINA, Germanici et Agrippinae filia, Neronis mater, Claudii uxor, de qua dictum supra num. 93. Nostra stemmatis Caesarum explicatio in hac exitiabili domus Caesarum peste merito desinit.

INDEX

STEMMATIS CAESARUM ILLUSTRATI.

A.

D.

G.

I.

L.

M.

N.

S.

T.

V.

INDEX HISTORICVS.

Absolute positi numeris ad Annales referuntur: H. praefixum habentes, ad Historias: G. ad libellum de moribus Germanorum: A. ad vitam Agricolae: O. ad dialogum de oratoribus.

A.

C

G.

H.

I.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

FINIS.